T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ: KÜRESEL REKABET ALANLARINDAKİ ÇATIŞMALARIN HİBRİT SAVAŞ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ RUSYA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Hayrettin GÜLER

TARİH ANA BİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ: KÜRESEL REKABET ALANLARINDAKİ ÇATIŞMALARIN HİBRİT SAVAŞ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ RUSYA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Hayrettin GÜLER

TARİH ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı

PROF. DR. SALİH YILMAZ

Ankara, 2022

ONAY SAYFASI

Hayrettin GÜLER tarafından hazırlanan "Savaşın Dönüşümü: Küresel Rekabet Alanlarındaki Çatışmaların Hibrit Savaş Perspektifinden Analizi Rusya Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Salih YILMAZ	AYBÜ İTBF Tarih Bölümü	
Jüri Üyesi Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN	AYBÜ İTBF Tarih Bölümü	
Jüri Üyesi Prof Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	AYBÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü	
Jüri Üyesi Prof. Dr. Ali ASKER	Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü	
Jüri Üyesi Prof. Dr. Fırat PURTAŞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü	

Tez Savunma Tarihi: 20 Mayıs 2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. / /

Hayrettin GÜLER

TEŞEKKÜR

Akademik hayatıma başladığım günden beri engin bilgisi ve tecrübesi ile adeta öğrencilerine rol model olan tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Salih YILMAZ'a tez içeriğinin hazırlanmasındaki katkıları nedeniyle teşekkürlerimi sunarım. Değerli hocalarım Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN, Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN, Prof. Dr. Ali ASKER ile Prof. Dr. Fırat PURTAŞ'a sabırları, alçak gönüllülükleri ve değerli katkıları için ayrıca teşekkür ederim. Hayatımın her anında olduğu gibi tez hazırlama sürecinde de desteğini bir an bile esirgemeden yanımda olan ve yazım aşamasında katkısı bulunan değerli eşim Nefise Gülnur GÜLER'e, moral ve motivasyon kaynağım çocuklarım Buğra ve Berke'ye, doktora çalışmalarımız için çalışma ofisini bize tahsis ederek her türlü desteği sağlayan Semih TEKİN'e, tezimin her adımında gerekli kaynakları temin etmeme yardımcı olan RUSEN asistanları Murat KAHRAMAN ile Ali TOKMAK'a şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Savaşın Dönüşümü: Günümüz Küresel Rekabet Alanlarında Meydana Gelen Çatışmaların Hibrit Savaş Perspektifinden Analizi Rusya Örneği

Savaşlar insanlık tarihi için olağan bir olgudur. İnsanlığın varoluşundan bu yana yaklaşık on bin savaşın meydana geldiği, bu savaşlardan sonra imzalanan barış anlaşmalarının ömrünün ortalama dokuz yıl sürdüğü dikkate alındığında savaşsız bir tarihin tahayyülü mümkün değildir.

Teknolojinin gelişmesi ile savaş taktikleri daha derin ve karmaşık hâle gelmiş, kurbanların sayısı ise olağanüstü biçimde artmıştır. 20. yüzyılda teknolojide yaşanan baş döndürücü gelişmeler, savaş yöntemlerini ve konseptlerini değiştirmiştir. Klasik cephe savaşlarının şövalye özellikleri, kahramanlık ve onur taşıyan nitelikleri arka plana itilmiş, ne zaman ve nereden geleceği belli olmayan, bukalemun karakter arz eden, sınırları belirsiz, taraflarının sadece devletler olmadığı, hormonlu savaşlar dönemine girilmiştir.

Günümüzde savaşın sadece savaşıldığı, barışın ise savaşılmadığı dönemler olduğu algısı değişmeye başlamıştır. Savaşlar artık açıkça ilan edilmemekte, sinsice ve uzun bir zaman periyoduna yayılarak sürdürülmektedir. Genellikle isyan ve halk hareketleri şeklinde kendini gösteren bu tip savaşın ana silahları şiddet, terör ve partizanlardır. Bu tip savaşların gelecekte daha da yaygınlaşması beklenmelidir.

Günümüz dünyası "savaş" olarak adlandırılmayacak yeni çatışma biçim ve süreçleri ile karşı karşıyadır. Bu süreçler siyasi hedeflere ulaşmak için askeri ve askeri olmayan araçların dinamik, verimli ve entegre bir şekilde birleştirildiği yöntemleri içermektedir. İşte "Hibrit Savaş" kavramı tam da bu tartışmaların ortasında, 1994 yılındaki Çeçen isyancıların taktiklerinden esinlenen Nemeth tarafından ilk kez kullanılmış, Hizbullah'ın Lübnan direnişi ve Ukrayna Savaşı'nda Rusya'nın kullandığı taktikler ile özdeşleştirilerek literatüre zamansız ve hızlıca giren Batı kökenli fenomen bir terim hâline gelmiştir.

Ancak yeni bir terim olmasına rağmen savaşın doğası ve mantığı aynı kalmış, Clausewitz ve Sun Tzu'nun sunduğu kavramsal çerçeve hâlen büyük ölçüde geçerliliğini korumuştur.

Batı'nın demokratik normlarını ve kurumlarını Batı'ya karşı kullanan, açık toplumlardan

yararlanmaya ve onları baltalamaya çalışan otoriter devletlerle nasıl başa çıkılacağı sorunu, Batılı demokrasilerin karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan birisidir. Bununla birlikte, karşılaşılan kritik sorunlardan bir diğeri de ne ile ve kiminle savaşıldığı konusunda Batı'da ortak bir fikir birliği olmamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Hibrit Savaş, Dördüncü Nesil Savaş, Modern Rus Çatışması, Bilgi Savaşı, Siber Savaş, Özel Harekât Kuvvet Operasyonları, Gerasimov Doktrini, Rusya, Ukrayna, Wagner.

SUMMARY

The Transformation of War: An Analysis of Conflicts Occurring in Contemporary Global Competitive Fields from the Perspective of Hybrid War The Case of Russia.

Wars are a normal phenomenon in human history. Considering that approximately 10 thousand wars have occurred since the existence of humanity, and the peace agreements signed after these wars last for an average of nine years, it is not possible to imagine a history without war.

With the development of technology, the tactics of war became deeper and more complex, and the number of victims increased tremendously. The dizzying developments in technology in the 20th century have changed the methods and concepts of warfare. The knightly characteristics of classical frontline wars, their heroic and honorable qualities have been pushed into the background, and a period of hormonal wars has entered the era, which is uncertain when and where it will come from, has a chameleon character, its borders are uncertain, its sides are not only states.

Today, the perception that war is only a period in which war is fought and peace is not fought has begun to change. Wars are no longer declared openly, but are waged insidiously and over a long period of time. The main weapons of this type of war, which usually manifests itself in the form of insurrection and popular movements, are violence, terror and partisans, and it will increase in size in the future.

Today's world is faced with new forms and processes of conflict that cannot be called "war". These processes include methods in which military and non-military means are combined in a dynamic, efficient and integrated manner to achieve political goals. In the midst of these discussions, the concept of “Hybrid War” was used for the first time by Nemeth, inspired by the tactics of the Chechen rebels in 1994, and became a western-based phenomenon term that entered the literature untimely and rapidly, being identified with the tactics used by Russia in the Lebanese resistance of Hezbollah and the Ukraine war has arrived.

However, although it is a new term, the nature and logic of war remained the same, and

the conceptual framework presented by Clausewitz and SunTzu is still highly valid.

The problem of how to deal with authoritarian states that use the democratic norms and institutions of the West against the West and try to take advantage of and undermine open societies is one of the biggest problems that western democracies face. However, another critical problem faced is the lack of consensus in the West about what and with whom they are fighting.

Keywords: War, Hybrid Warfare, Fourth Generation Warfare, Modern Russian Conflict, Information Warfare, Cyber Warfare, Special Operations Force Operations, Gerasimov Doctrine, Russia, Ukraine, Wagner.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI i

BEYAN ii

TEŞEKKÜR iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER viii

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ xiv

ŞEKİLLER DİZİNİ xvi

TABLOLAR DİZİNİ xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Problemi 4

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Metodoloji 8

1.3. Araştırmanın Soruları ve Amacı 9

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 10

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇTE SAVAŞIN DOĞASI VE KARAKTERİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Savaş Teriminin Açıklanması, Tanımlar 12

2.2. Savaşın Felsefi Arka Planı / Savaşın Doğası 14

2.3. Güvenlik Teorileri ve Savaş 16

2.4. Savaşın Evrim Teorileri 18

2.5. Savaşın Karakterine Etki Eden Hususlar 23

2.6.Bulgular ve Yorum 26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HİBRİT SAVAŞ TEORİSİ

3.1. Giriş 30

3.2. Hibrit Savaş Kavramının Gelişimi ve Tartışmalar 32

3.3. Hibrit Savaş Konsepti 46
3.3.1 Hibrit Savaş Tanımları 50
3.3.2. Hibrit Savaşın Stratejik Amaç ve Hedefleri 54
3.3.3. Hibrit Savaşın Özellikleri 55
3.3.4. Hibrit Savaş Aktörleri ve Konvansiyonel Savaştan Farkları 57
3.3.5. Hibrit Savaş Örnekleri 62
3.4. Hibrit Savaş Bileşenleri 62
3.4.1. Sınırsız Savaş 64
3.4.2. Bileşik Savaş 65
3.4.3. Vekâlet Savaşı 68
3.4.4. Siber Savaş 70
3.5. Bilgi Savaşı ve Propaganda 73
3.5.1. Giriş 73
3.5.2. Yeni Bilgi Ortamı ve Sosyal Medya 75
3.5.3. Hibrit Savaşta Sosyal Medya'nın Silah Olarak Kullanılması 78
3.5.4. Bilgi Savaşında Sosyal Medya Operasyonlarının Rolü 88
3.5.5. Hibrit Savaşta Trol Kullanımı 98
3.6. Batı'da (ABD, NATO ve AB) Hibrit Savaşa Karşı Geliştirilen Tedbirler 101
3.7. Bulgular ve Yorum 112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RUSYA VE HİBRİT SAVAŞ
4.1.Rusya'nın Hibrit Savaş Anlayışı 117
4.2.Modern Rus Çatışması (MRÇ) / Modern Rus Hibrit Savaşı 130
4.2.1. Giriş 130
4.2.2.MRÇ'nin Araç ve Unsurları 133
4.2.3. Rusya'nın Hibrit Savaşı Tercih Nedenleri 135
4.2.4.MRÇ'nin Özellikleri 138
4.2.5.Rusya'nın Hibrit Savaşa Hazırlık Faaliyetleri 140
4.3. Ukrayna Krizinde Rus Hibrit Savaş Uygulamaları 142
4.3.1. Giriş 142
4.3.2 Rusya'nın Müdahale Süreci 153
4.3.3. Ukrayna Savaşında Rus Bilgi Harbi 157
4.3.3.1. Modern Rus Askerî Düşüncesinde Bilgi Harekâtı 157
4.3.3.2. Ukrayna Savaşında Rus Bilgi Harbi Uygulamaları 162

4.3.3.3. Ukrayna Savaşında Bilgi Operasyonlarının Rolü 165
4.3.4. Ukrayna Savaşında Rus İstihbarat ve Özel Operasyonlarının Rolü 170
4.4. Rus Bilgi Savaşı, Siber Alan ve Sosyal Medya Operasyonları 180
4.4.1. Giriş 180
4.4.2. Rus Stratejik Belgelerinde Bilgi Savaşı ve Siber Alan 181
4.4.3. Rusya'nın Sanal Ortamı Kısıtlama Girişimleri 182
4.4.4. Ukrayna Savaşında Rusya'nın Sosyal Medya Uygulamaları 184
4.4.5. Ukrayna Savaşında Rus Trolleri 186
4.5. H/S Perspektifinden Rusya'nın Kırım ve Donbas Operasyonları 193
4.6. Ukrayna Krizinde NATO ve AB 199
4.7. Ukrayna'nın Rus Hibrit Savaşına Karşı Koyma Tedbirleri 201
4.7.1. Ukrayna'nın Hibrit Savaşa Karşı Mücadelesi 201
4.7.2. Rusya'nın Hibrit Savaş Yöntemlerini Açığa Çıkarmak 205
4.7.3. Ukrayna Ordusunun Bilgi Savaşındaki Rolü 209
4.8. Bulgular ve Yorum 212

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KÜRESEL REKABET ALANLARINDA RUS HİBRİT SAVAŞI

5.1. Rusya'nın Suriye'de Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejileri 219
5.2. Rusya'nın Afrika'da Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejisi (Libya ve Diğer Kuzey Afrika Ülkeleri) 223
5.2.1. Afrika'da Emperyalizmin Tarihsel Arka Planı 223
5.2.2. Afrika'da Günümüzdeki Güç Mücadeleleri 224
5.2.3. RF'nin Libya ve Diğer Kuzey Afrika Ülkelerinde Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejileri 226
5.3. Rusya'nın ABD ve AB Ülkeleriyle Rekabet Alanlarında Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejisi 227
5.3.1. Giriş 227
5.3.2. Doğu-Slav Ülkeleri 229
5.3.3. Baltık Ülkeleri 231
5.3.4. Orta Asya / Kafkasya / Avrasya 247
5.3.5. Orta Doğu ve Arap Ülkeleri 249
5.4.6. Silahlanma Yarışı 250
5.4.Rusya'nın Özel Askerî Şirket (Paralı Asker) Stratejisi 252
5.5. Hibrit Savaş ve Çin 255
5.5.1. Giriş 255

5.5.2. Çin'in Hibrit Savaş Anlayışı 255
5.5.3. Çin'in Sınırsız Savaş Konsepti 257
5.5.4. Çin'in Bilgi ve Siber Savaş Yetenekleri 258
5.5.5. Çin'in Akıllı Savaş ve Kinetik Savaş Yetenekleri 261
5.6. Bulgular ve Yorum 263

ALTINCI BÖLÜM

6. HİBRİT SAVAŞ VE TÜRKİYE
6.1. Türkiye'ye Yöneltilen Hibrit Savaşın Tarihsel Arka Planı 266
6.2 Türkiye'yi Bekleyen En Olası Hibrit Savaş Senaryosu 269
6.3. Türkiye'nin Hibrit Savaş Durum Analizi 271
6.4. Hibrit Savaşla Mücadele / Alınması Gereken Tedbirler 275
6.5. Hibrit Tehditlere ve Hibrit Savaşa Karşı Kapsamlı Bir Yaklaşım Modeli (Yoğun Sis) 278
7. SONUÇ 282
KAYNAKÇA 286
Ek: Rusya-Ukrayna Çatışması Bağlamında Polonya, Ukrayna ve Rusya Bilgi Ortamlarında Sosyal Etki Teknikleri 315
ÖZ GEÇMİŞ 317

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

ASIO :Avustralya Güvenlik İstihbarat Teşkilatı

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

DAEŞ : Irak Şam İslam Devleti

ELINT : Electronic Intelligence / Elektronik İstihbarat

FABSİ :Federal İletişim ve Enformasyon Ajansı (Federal Agency of Government Communications and Information)

FABSİ :Federal İletişim ve Enformasyon Ajansı (Federal Agency of Government Communications and Information)

FM : Sahra Talimnamesi

FSB : Federal Güvenlik Servisi (Federalnaya Slujba Bezopasnosti)

FSO : Federal Koruma Servisi (Federalnaya Sluzhba Okhrany)

FSO : Federal Koruma Servisi (Federalnaya Sluzhba Okhrany)

FSTEC :Rusya Teknik ve İhracat Kontrol Servisi (Federal Service for Technical and Export Control of Russia / FSTEC)

GDP : Gross Domestic Product (GSYİH)

GRU : Rus Askerî İstihbarat Direktörlüğü (Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye)

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GUAM : Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova

H/S :Hibrit Savaş

H/T :Hibrit Tehditler

HT&HS : Hibrit Tehditler ve Hibrit Savaş

HTŞ : Heyet-i Tahrir Şam

HUMINT : Human Intelligence / İnsan Kaynaklı Dayalı İstihbarat

Hybrid CoE :The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats

ICTY :Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi

INTCEN :AB İstihbarat Analiz Merkezi

ISAF : Uluslararası Güvenlik Destek Gücü

İHA **:** İnsansız Hava Aracı

KGAÖ : Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (Organizatsiya Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti/ ODKB)

KGB : Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)

MRÇ : Modern Rus Çatışması

MSB : İsveç Sivil Acil Durum Ajansı

NATO :North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)

NGO :Non-Governmental Organization (Hükümet Dışı Kuruluşlar)

ÖAŞ : Özel Askerî Şirketler

ÖHK :Özel Hareket Kuvvetleri

ÖHKO : Özel Hareket Kuvvet Operasyonları

RF :Rusya Federasyonu

RİS : Rus İstihbarat Servisleri

RSK : Rus Silahlı Kuvvetleri

RT : Russia Today

SIGINT :Signal Intelligence / Sinyal İstihbaratı

SNG :Soyuz Nezavisimıh Gosudarstv (Bağımsız Devletler Topluluğu)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

SVR : Rus İstihbarat Servisi (SluzhbaVneshney Razvedki /)

SVR : Rus Dış İstihbarat Servisi (SluzhbaVneshniy Razvedki)

ŞIÖ :Şanghay İşbirliği Örgütü (Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva)

4NS : Dördüncü Nesil Savaş

5NS : Beşinci Nesil Savaş

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. ABD Savunma Bakanlığına Göre Çatışma Süreci 48
Şekil 2. Hibrit Savaşın Unsurları 59
Şekil 3. Sosyal Medyanın Hibrit Savaşta Kullanılması 169
Şekil 4. NATO'nun HT'lere Karşı Geliştirilmiş İleri Kuvvet Mevcudiyeti
Şekil 5. Gerasimov Doktrininin safhaları 119
Şekil 6. Rusya'nın Ukrayna'da Uyguladığı Hibrit Savaş Modeli 134
Şekil 7. Baltık Bölgesi Haritası 142
Şekil 8. Basitleştirilmiş Yoğun Sis Modeli

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Savaşın Doğası ve Evrimi Teorileri 17
Tablo 2. Stratejik Savaş Konseptleri 22
Tablo 3. Soğuk Savaş Dönemi ABD ve SSCB'nin Savunma Harcamaları 24
Tablo 4. Soğuk Savaş Sonrası ABD ve RF'nin Savunma Harcamaları 25
Tablo 5. Dünyadaki En Büyük 30 Özel Askerî Şirket 67
Tablo 6. Rus Hibrit Savaşın Entegre Kullanımı 88
Tablo 7. KGB Aktif tedbirler ve Modern Rus Çatışması 95

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Savaş, Uluslararası İlişkiler ve Tarih disiplinlerinin en önemli çalışma alanlarından birisidir. Bilinen 3.500 yıllık insanlık tarihinin yalnızca 275 yılının savaşsız geçtiği dikkate alındığında savaşın insanlık, toplum ve bireyler için önemi daha iyi anlaşılabilir.[1]

İnsanlık ve toplumlar bilinen tarihlerinden bu yana birbirleriyle rekabet ve mücadele halinde olmuştur. Gücü ele geçiren taraf önce ikna yoluyla zayıfın dize getirilmesi yolunu denemiş, bunda başarısız olunması hâlinde savaş, alternatif bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Aristo'nun "Anlaşmazlıkların çözümü için politika ve savaş iki temel araçtır." sözü hâlâ geçerlidir.[2]

Clausewitz'e göre savaş her ortama uyum sağlaması nedeniyle bir bukalemuna benzemektedir. Yani doğası sabit kalmakta ancak dış görünüş olarak ifade edilebilecek karakteri değişmektedir.[3]

11 Eylül 2001 saldırıları ve sonrasında yaşanan çatışmalar, klasik konvansiyonel savaşların yerini farklı türde savaşlara bırakacağının emarelerini taşımaktaydı. Harekât ortamının kaybolduğu, bilinen harp prensipleri ve klasik savaş kuramlarının hiçe sayıldığı, cephe hattının muğlâk bir görünüme büründüğü, eylem alanlarının çeşitlendirildiği, hedeflerin tespit ve ele geçirilmesinde uluslararası hukuk kurallarının yok sayıldığı ilginç savaşlar dönemine girilmiştir.

2016 yılında Jandarma Genel Komutanlığından bir heyetin Ukrayna İç Kuvvetler Komutanlığına yaptığı resmî bir çalışma ziyaret esnasında Ukrayna İç Kuvvetler Komutanlığından bir generalin, Rusya'nın uyguladığı hibrit savaş yöntemleri sayesinde

---

[1] **Uşaklı, A. Bülent** (2007) 'Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi' (Yüksek Lisans), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.15.

[2] **Türkoğlu, Gaffar** (2018) 'Hibrit Savaşlar ve Suriye Örneği' (Yüksek Lisans) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.10.

[3] **Yalçınkaya, Haldun** 'Savaşın Değişimi ve Savaş Çalışmalarında Farklı Disiplinler': Yalçınkaya, Haldun (Derleyen) (2010) Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar, 1. Baskı, İstanbul, Siyasal Kitap, s.14.

Ukrayna'da başarılı olduğunu belirtmiştir. Devamında Rusya'nın ilgi ve etki alanında bulunan ülkelerin bu tür savaşa her zaman maruz kalma riskinin bulunduğunu söylemiş, konu ile ilgili Ukrayna'da yazılan bir kitabı heyetimize takdim etmiştir.[4] Ukraynalı askerler kendilerine yöneltilen bu savaşın, bilgi birikimi ve tecrübe noksanlığı sebebiyle geç farkına vardıklarını, farkına vardıklarında ise tedbir almaya vakit bulamadan yenildiklerini ifade etmişlerdir.

Modern Savaş; tank, top, uçak, füzelerin kullanıldığı, askerlerin hedeflerini ele geçirmek için manevra yaptıkları bir cephe savaşı olmaktan çıkmıştır. Modern savaşlar radyasyon gibi yayılır, fakat çok geç hissedilir. Hissedildiği an artık ölünmüştür. Yok oluş sessiz ve derinden olur. En bilindik örneği ise SSCB'dir. Büyük bir ordu ve nükleer silahlara sahip süper bir güç, tek bir mermi atılmadan bir gecede tarih sahnesinden silinmiştir.[5] Dünyada yeni tip kölelik düzenin inşa edilmesi için emperyalizmin kaynak ve desteği ile alenen yürütülen bu yeni tip cephesiz savaşları; devlet, toplum ve ulusal kültüre karşı yürütülen silahsız bir istila hareketi olarak görmek mümkündür. Ulusça bir farkındalık yaratılmaz ve gerekli tedbirler alınmazsa Türkiye'nin de gelecekte hibrit bir savaşa kurban gitmesi kaçınılmaz olabilir.

Günümüz savaşlarında devletlerle birlikte birçok devlet dışı aktörün bu savaşlarda rol alması, şiddet kullanımının devletin kontrolünden çıkıp adeta özelleşmesi, klasik savaş yaklaşımlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durum savaşın hem doğasında hem de karakterinde değişimler yaşandığı düşüncesiyle yeni savaş yaklaşımları geliştirilmesi gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır.[6] Yeni savaş yaklaşımlarının geliştirilmesi çalışmalarında gelinen en son noktada aslında yeni olmayan ancak kavram olarak yeni olan "hibrit savaş" kavramı literatüre hızlıca giriş yapmıştır.

Özellikle 11 Eylül ve sonrasında terör olaylarının artması ve bu olaylardan kaynaklı ölüm oranlarında yaşanan artış, ABD'nin "Terörle Savaş Konsepti" adı altında tek yanlı olarak askerî kapasite ile askerî olmayan kapasitelerin iç içe geçtiği harekâtlar yapmasına

---

[4] **Magda, Yevgeniy** (2015) Гибридная война: выжить и победить, 1. Baskı, Ukrayna, Vivat.

[5] **Vlademirov, Aleksandr** (2015) 'Гибридные войны в общей теории войны' Военный университет, <http://clubvi.ru/news/2015/03/07/vladimirov/1.pdf> s.e.t 05.10.2020.

[6] **Evans, Michael (**2007) 'From the Long Peace to The Long War: Armed Conflict and Military Education and Training in the 21st Century' Australian Defence College, s.7, <https://www.defence.gov.au/ADC/publications/Occasional/PublcnsOccasional_310310_Fromthe Long Peace.pdf> s.e.t 20.07.2020.

fırsat vermiştir.[7]

Bununla birlikte içinde bulunduğumuz Dördüncü Sanayi Devrimi'nde biyolojik, sanal ve fiziksel sınırlar birleşme eğilimi göstermektedir. Vekâlet savaş anlayışının bu teknolojiler ile birlikte kullanılması sonucu meydana gelen bu iç içe geçirgenlikler nedeniyle, günümüz savaşları kimi savaş uzmanları tarafından "hibrit savaş" olarak kavramlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, ''Savaşın doğası ve karakteri değişmiş midir? Savaşın doğası ve karakterindeki ne tür değişiklikler hibrit savaş formunu yaratmıştır? Bu savaş formunu klasik savaşlardan ayıran özellikler nelerdir? Hibrit savaş yeni bir savaş türü müdür? Yeni bir savaş türü ise bu savaşta yeni olan nedir? Neden tercih edilir bir savaş metodu olmuştur? Günümüz kriz ve çatışma bölgelerinde örnekleri var mıdır?'' gibi sorulara odaklanılmıştır. Bu maksatla uluslararası ilişkiler sistemi, savaş ekonomisi ve uluslararası hukuk sisteminin yaşadığı değişimler çerçevesinde savaşın doğası ve karakterindeki evrimleşme ve değişim süreci incelenmiş, klasik/geleneksel ve yeni/modern savaşlar birbiri ile mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Özellikle Rusya'nın Ukrayna ve Suriye'de uyguladığı savaş stratejileri örnek vaka olarak alınmış, Rusya ve diğer küresel güçler arasında Afrika ve diğer coğrafyalarda yaşanan çatışma süreçleri ''hibrit savaş'' perspektifinden analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; araştırmanın problemi, sorunsalı, yöntemi ve metodolojisi ile cevap aranacak sorular, nihai amacı, ulaşılmak istenen hedefler ve sınırlılıklar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde; savaş olgusu, felsefesi ve evrimi ile modern savaş yaklaşımları incelenerek savaşların günümüz hibrit savaş formuna dönüşüm hikâyesi incelenmiş, savaşlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Dördüncü Nesil Savaş (4NS)'ın geldiği son aşama olan hibrit savaş teorisi ele alınmıştır. Bu bağlamda hibrit savaş kavramının Clausewitz ve Sun Tzu gibi stratejisyenler tarafından bugüne kadar geliştirilen savaş kuramları ile ilişkisi araştırılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; güncel örnekler olması nedeniyle**,** Rusya'nın 2014 yılından beri yaşanmakta olan Ukrayna krizi ile 2015 yılında Suriye iç savaşına müdahalede

[7] **Pekşen, H. Deniz** 'Melez Savaş: Vietnam'dan Beri Devam Eden Arayışa Yeni Bir Cevap mı?': Sakman, Tolga (Editör) (2017) Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları, İstanbul, Tasam, s.278-279.

uyguladığı stratejileri incelenerek hibrit savaş teorisinin pratikteki izleri aranmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde; Rusya'nın başta Libya olmak üzere Kuzey Afrika ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler, Rusya'nın da dâhil olduğu küresel güçler tarafından dünyanın çeşitli bölgelerindeki rekabet ve güç mücadeleleri, hibrit savaş ve bileşenleri açısından yorumlanmış, Çin'in Hibrit Savaşta kat ettiği mesafe örneklerle izah edilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde; Türkiye'ye yöneltilmiş ve gelecekte karşı karşıya kalabileceği muhtemel hibrit tehdit risklerinin neler olduğu/olabileceği değerlendirilmiş, alınması gereken tedbirler hakkında bazı saptamalarda bulunulmuştur. Hibrit savaş ve tehditlerle mücadelede bir örnek olması bakımından geliştirilen "Yoğun Sis" modeli tanıtılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Savaşın evrimi tartışmaları 1989 yılında ABD ordusu tarafından yayımlanan çalışma ile gündeme gelmiştir. Söz konusu çalışmada tarihten günümüze yaşanan savaşlar beş aşama ve dört tarihsel döneme ayrılmış, günümüz savaşları 4NS olarak nitelendirilmiştir.[8]

Birinci aşama: Ulus devletler öncesi savaşları içermektedir. Bu savaşlarda harp silahı olarak kılıç, mızrak, ok ve yay ile atlı birlikler ve savaş arabaları kullanılmıştır.[9]

Bu dönemde Türkler tarafından Çinlilere karşı aldatma, geri çekilir gibi yapıp aniden saldırma, pusu ve baskın taktikleri kullanılmıştır. Göktürkler Çin ordularının kademeleri arasına girmek suretiyle irtibatlarını kopartarak onları yenilgiye uğratmışlardır. Türk okçu birlikleri atlar ile sağlanan hız sebebiyle yavaş hareket eden ve hatlar şeklinde ilerleyen düşmana karşı zaferler kazanmışlardır. Türklerin bu dönemde kullandığı Bozkır taktiği savaş tarzı, sahte geri çekilme ve pusuya dayanıyordu. Başlangıçta geri çekilme yapılıyormuş gibi bir algı yaratılarak düşmanı pusu atılacak yere kadar iç hatlara çekmek, sonra çembere alıp onu imha etmek amaçlanıyordu.[10]

---

[8] **Lind, S. William / Nightengale, Keith / Schmit, F. John / Sutton, W. Joseph / Wilson, I. Gary** (1989, October) 'The Changing Face of War: Into the Fourth Generation' Marine Corps Gazette, s.22-26, <https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html > s.e.t. 28.09.2021.

[9] **Yalçınkaya, Haldun** (2004) 'Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi' (Doktora), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.82.

[10] **Roux, J. Paul** (2004) Histoire Des Turcs-DeuxMille Ans Du Pasifique a la Mediterranee, (Çevirenler: Kazancıgil, Aykut / Özcan L. Arslan (2017) Türklerin Tarihi-Pasifikten Akdenize 2000 Yıl, 1 Baskı, İstanbul, Kabalcı, s.131.**)**

Roma Tarihçisi Marcellinus, Hunlar hakkında "*Savaş konularını istişare ederler, kışkırtıldıklarında her zaman savaşır ve muharebe alanının içine girip çığlıklarla kama şeklinde aletler atarlardı. Hızlı ve ani hareketler için teçhiz edildiklerinden, maksada uygun olarak aniden durup çizgi halinde dizilip saldırırlar, o kadar hızlılar ki düşman kamplarına saldırırken asla görünmezler.''* [11] diyerek Hunların savaş taktikleri hakkında bilgi vermiştir. Türk devletlerinin askeri taktik düşüncelerinin bir eseri olan; baskın, kuşatma ve çevirme taktikleri, sahte geri çekilmelerin ardından hızlıca geri dönüp düşmanı imha taktiği, stratejik geri çekilme ve ani karşı taarruz harekâtları Türkleri zaferden zafere ulaştırmıştır.

İkinci aşama: Birinci nesil savaşlar, ulus devletler savaşları olarak tasvir edilmektedir. Zirve noktası Napolyon Savaşlarıdır. Bu nesil savaşların özelliği göğüs göğüse muharebe ile kritik bir bölge/ ülkenin ele geçirilmesidir. [12]

Üçüncü aşama: İkinci nesil savaşlar, sanayi ve silah teknolojilerinin gösterdiği gelişme neticesinde topyekûn endüstri savaşları olarak adlandırılmıştır. Bu aşamanın zirvesi Birinci Dünya Savaşıdır. Bu nesil savaşın temel özelliği makineli tüfeklerin, uçakların, buharlı motorların ve tankların muharebe alanında kullanılmasıdır. Harp silah ve araçlarında yaşanan gelişmeler savaş cephelerini oldukça genişletmiştir. [13]

Dördüncü aşama: Üçüncü nesil savaşlar, manevra savaşları olarak bilinmektedir.

Üçüncü nesil savaşın temel özellikleri savaş filoları, füze ve roketler, nükleer silahlar ile askerlerle birlikte sivil halkın hedef olarak görülmeye başlanmasıdır.[14] Üçüncü nesil savaşların ilk iki nesil savaşlardan temel farkı, düşmanla göğüs göğüse savaşarak onu etkisiz hale getirmek yerine sızma, kuşatma ve yarma manevralarıyla küçük parçalara bölerek düşmanın ayrı ayrı imha edilmesini öngören bir yaklaşım sergilemesidir. Bu savaşlarda cephe savunması yerine derinlikte savunma düşüncesi gelişmiştir.[15] Batı merkezli savaş çalışmalarında değinilmese de Sakarya Meydan Muharebesi bu tip savaşın en iyi örneğidir.

---

[11] **Ahmetbeyoğlu, Ali** (2003) 'Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler (Hunlar) Hakkında Verdiği Bilgiler' Tarih İncelemeleri Dergisi, C:8, S:1, s.8. <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/200975/roma-tarihcisi-ammianus-marcellinus-ve-turkler-hunlar-hakkinda-verdigi-bilgiler> s.e.t. 20.07.2020.

[12] **Lind / Nightengale / Schmit ve diğerleri,** s.24.

[13] **Yalçınkaya, Haldun** (2008) Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı, 1. Baskı Ankara, İmge Kitabevi, s.181.

[14] **Gürcan, Metin** 'Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar': Sandıklı, Atilla (Editör) (2012) Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, 1. Baskı, İstanbul, Bilgesam, s.92.

[15] **Gürcan** (2012), s.92.

Bu savaşın en önemli özelliği, düşmanın ikmal sistemlerini çökertecek kadar coğrafî derinliğe çekmek ve onu cephe derinliğindeki çarpışmalarla yıpratarak imha edilmesini öngören anlayıştır. Atatürk bu taktiği *"Hatt-ı müdafaa yoktur; sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır."* emri ile özetlemiştir.

Beşinci aşama: Dördüncü nesil savaşlar, bir kısım yazarlar tarafından literatürde **"**yeni savaşlar" olarak adlandırılmaktadır. Bu savaşlarda barış ve savaş arasındaki sınırlar iç içe geçmiş, bulanıklaşmıştır. Bu nesil savaşlar işaretlenmiş harp alanları dışına taşmış, savaşanlar ve siviller arasındaki ayrım ortadan kalkmış, asimetrik özelliklere sahip konvansiyonel, yarı konvansiyonel ve bazen de sadece sivillerin kullanıldığı bir forma bürünmüştür.[16]

Hibrit savaş üzerindeki esaslı çalışmaları ile bilinen ve bu savaş formunun literatüre hızlıca girmesini sağlayan Hoffman 2007 yılında yayımladığı makalede İsrail-Lübnan savaşları üzerinden "hibrit savaş (H/S)" teorisini ortaya koyarak bu nesil savaşlara yönelik bir tartışma başlatmıştır.[17]

Hibrit savaş konusunda bilimsel yayın, lisansüstü ve doktora tez düzeyindeki çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu çalışmalar incelediğinde hibrit savaş, genellikle teorik olarak anlatılmaya çalışılmakta ve çoğunluğu tek vaka analizi üzerinden yapılmaktadır. Tek vaka analizleri üzerinden yapılan değerlendirmeler genellikle tek yönlü sonuçlar vermekte ve hibrit savaşı test etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada RF'nin Ukrayna ve Suriye krizleri ile günümüzde küresel ve bölgesel diğer güçlerle dünyanın çeşitli bölgelerinde giriştiği çatışmalarda kullandığı hibrit savaş becerileri de mercek altına alınmıştır.

Hipotez

H/S yeni değildir. Bu savaşı geleceğin savaşı olarak adlandırmak mümkündür. Bazı unsurları günümüz savaşlarında kullanılmaktadır. Ancak bunlara tamamen yeni demek yanlıştır. H/S, 4NS'in son aşamasına tekabül etmektir. 5NS savaşa geçildiğinde bu savaşlara tam anlamıyla H/S demek daha doğru olacaktır. H/S tanımlamalarına bakıldığında tüm unsurları 4NS savaşı kapsamaktadır. Öyle ise 4NS'a tamamen hibrit demek yanlış olacaktır.

Dördüncü Sanayi Devrimi teknolojilerinin savaş sahasına tamamen yansıması ile

---

[16] **Lind / Nightengale / Schmit ve diğerleri,** s.25.

[17] **Hoffman, G. Frank** (2007) 'Conflict in the 21st Century: The Rise Of Hybrid' Potomac Institute for Policy Studies Arlington, s.9.
<https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf> s.e.t.30.08.2020.

oluşacak harp tam anlamıyla hibrit bir karakter arz edecektir. O takdirde yeni nesil yani 5NS savaşlara geçilecek ve bunu H/S olarak adlandırmak doğru olacaktır. H/S kavramını kullanmak henüz erkendir. H/S kavramının Hizbullah'ın 2003 yılında Lübnan'da, RF'nin 2015'te Ukrayna ve Kırım'da uyguladığı yöntemleri izah ve bunlara karşı bir tepki olarak Batı literatüründe zamansız ve hızlıca girdiği değerlendirilmektedir.

H/S doktrin, konsept ve alt konseptleri henüz yazılmamıştır. Bunlar olmadan H/S taktik ve tekniklerini konuşmak yanlış olacaktır. Günümüz savaşlarında konvansiyonel harbin tüm unsurlarını görmek mümkündür. Bunun yanında konvansiyonel olmayan unsurların da kullanılması literatürde H/S olarak isimlendirilmektedir. Ancak bu yöntemler Antik Çağdan beri tüm savaşlarda kullanılagelmiştir. İHA teknolojileri 4NS savaşa ait bir teknolojidir. İkinci Cihan Harbi'nden bu yana geliştirilmiştir. Bu teknolojiye H/S teknolojisi demek çok iddialı olacaktır. Günümüz savaşlarında kullanılan tekniklerin çoğunun eski savaşlarda kullanılmış olması, konvansiyonel ordulara büyük ihtiyaç duyulması ve eski savaş kurumların hâlâ geçerli olması nedeniyle savaşta tamamen yeni bir döneme girildiğini söylemek yanlış olacaktır.

Schwab Dördüncü Sanayi Devrimi'ni, "*teknolojinin füzyonu sonucunda fiziksel, sanal ve biyolojik alanlar arasındaki sınırların birleşmesi*"[18] olarak tanımlamaktadır. Bu devrim; teknolojinin fiziksel, sanal alan ve biyolojik dünya arasında daha önce var olan sınırların artık tanınmadığı bir sanayi devrimidir. Gelişen teknolojilerin kavşağındaki sanal zekâ, robotik araçlar, nano teknoloji ve malzeme bilimi savaşın fiziksel, sanal ve biyolojik alanları ile ilgili yeni çözümler sunmaktadır. Pahalı olması ve kullanım alanlarında yaşanan kafa karışıklığı nedeniyle bu harp teknolojilerin harp sahasına tam olarak yansıması zaman alacaktır. Dünya günümüzde üçüncü soğuk savaş dönemini yaşamaktadır. Bu dönemi bitirecek olan üçüncü büyük bir harbin 21 yy. da gerçekleşmesi ihtimali yüksektir. Böyle bir savaşta Dördüncü Sanayi Devrimi teknolojilerinin harp sahalarına tam olarak yansıması ile dünyanın tam olarak hibrit savaş veya o dönemin özelliğine göre değişik bir isimle adlandırılabilecek başka bir savaş formu ile karşı karşıya kalabileceği değerlendirilmektedir.

Günümüzdeki çatışmaların hibrit savaş olduğu yönündeki değerlendirmelere

[18] **Schwab, Klaus** (2015) The Fourth Industrial Revolution, Foreign Affairs, <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-is-the-fourth-industrial-revolution/> s.e.t.03.01.2022.

katılmamakla birlikte bu tezde Rusya ve Batı'da farklı çağrışımlar yapan günümüz hibrit savaş söylem ve anlayışları; savaş analistleri ve politikacıların düşünce ve bakış açılarıyla analiz edilmiş, hibrit savaş söyleminin doğuşunu dikte eden şartların oluşum süreci günümüzde devam eden askerî kriz ve çatışmalar ışığında incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu kapsamda günümüzde kimi uzmanlarca hibrit savaş olarak isimlendirilen bu savaşların özellikleri, gelişim süreçleri ve sahadaki uygulamaları analiz edilmiş, evrim teorilerinden hareketle savaşın günümüzdeki karakteri, biçim ve formu izah edilmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Metodoloji

Bu çalışmada "nitel araştırma yöntemi" altında "vaka analizi" kullanılmıştır.[19] Nitel araştırma; insan, toplum, devlet davranış ve yapılarını analiz etmeye en uygun yöntem olması nedeniyle savaş çalışmalarında tercih edilen bir araştırma metodudur. [20] Kaldı ki bu konuda araştırma yapan akademisyenlerin çoğunluğu bu yöntemi kullanmaktadır. Bu çalışmada veriler; ağırlıklı olarak internet sitelerinden, askerî dokümanlardan ve silahlı kuvvetler ve jandarmada uzun yıllar görev yapmış biri olarak şahsi tecrübelerden elde edilmiştir. Araştırmada, harp silah ve araç teknolojilerinde gelişmiş ve savaş deneyimi yüksek ülkelerden biri olması, hibrit savaş söz konusu olduğunda Batılı devletler tarafından tek adres olarak gösterilmesi nedeniyle, Rusya ve günümüz savaşlarındaki uygulamaları örnek alınmıştır.

Bu kapsamda Rusya Genel Kurmay Başkanı Gerasimov'un "Doğrusal Olmayan Savaş" doktrini üzerine inşa edilen hibrit savaş kavramının, Ukrayna iç savaşı, Kırım işgali ve Suriye müdahalesi üzerinden sağlaması yapılmıştır. Bu vaka çalışmaları sonucu elde edilen veriler analiz edilmiş, hibrit savaş teorisi bu vakalar ile mukayese edilerek teorinin kuvvetli ve zayıf tarafları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Soruları ve Amacı

Bu bilgiler ve belirlenen hipoteze göre bu tez çalışmasında aşağıdaki temel sorulara

[19] **Demircioğlu, H. İsmail / Demircioğlu, Ebru / Genç, İnanç** (2018) "Pedagojik Formasyon Programına Devam Eden Tarih Öğretmen Adaylarının Gözüyle Türk Dünyası Temel Değerleri: Fatih Eğitim Fakültesi Örneği", Değerler Eğitimi Dergisi C:16, S:36, s. 44, <https://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-36-makale-2.pdf> s.e.t 20.08.2021.

[20] **Strauss, Anselm / Corbin, Juliet** (1990) Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques, New Delhi, SAGE Publications, <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2838&context=tqr> s.e.t 30.08.2020.

cevap aranacaktır:

1. ABD'nin 11 Eylül saldırılarını müteakip geliştirdiği yeni küresel doktrin uygulamalarından sonra sıklıkla gündeme gelen hibrit savaş yeni bir savaş formu mudur? Bu savaşta yeni olan nedir? Savaşın aktörleri değişmiş midir? Hibrit savaşı son yıllarda popüler kılan nedir?

2. Harp tarihçileri ve stratejisyenleri tarafından savaşla ilgili oluşturulan ve günümüze kadar geçerliliğini koruyan kuramları hibrit savaş ile nasıl ilişkilendirebiliriz. Hibrit savaş bu kuramları çöp tenekesine mi atmaktadır?

3. Batılı kaynaklarda Rusya'nın Ukrayna savaşında ve Kırım işgalinde hibrit savaş tekniklerinin etkili şekilde kullanıldığı iddialarına karşı Rusya bu söylemleri inkâr etmektedir. Bu böyle midir? Ukrayna savaşı ve Kırım işgali masaya yatırıldığında Rusya'nın hibrit savaş tekniklerini kullandığını iddia edebilir miyiz? Hibrit savaşın Rus askeri doktrindeki yeri neresidir?

4. Hibrit savaş terimi özellikle Batılı kaynaklar ve Rus medyasında bir fenomen haline getirilmiştir. Hibrit savaş yeni bir şey midir? Yoksa sadece günümüzde değişen teknolojik paralelinde icat edilen yeni silah sistemlerinin kullanımından dolayı ortaya çıkan savaşın farklı bir görüntüsü müdür?

5. Hibrit savaşın uluslararası hukuktaki yeri neresidir? Bu konuda ne tür düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır?

6. Devletin bekasını çok yakından ilgilendirmesine, uluslararası ilişkiler ve harp tarihi literatüründe sıklıkla kullanılmasına ve bir fenomen olarak harp tarihi sahnesinde yerini almış olmasına rağmen, "hibrit savaş" Türkiye 'de yapılan milli akademik çalışmalarda ne derecede yer bulmuştur?

7. Türkiye'de hedef ülkenin istenilen yönde hareket etmesini sağlamak maksadıyla, millî bilincin tahrip edilmesi üzerine küresel güçler tarafından kurgulanan ve yönetilen hibrit savaş hakkında Türkiye'de yeterli bir ulusal bilinç var mıdır? Türkiye'nin hassasiyet ve özellikleri dikkate alındığında, Türkiye hibrit bir savaşın içinde midir veya böyle bir potansiyel taşımakta mıdır?

Araştırmanın amaç ve faydalarını aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

1. Yeni savaşların eski savaşlardan ne ölçüde ayrıldığının tespit edilmesidir.

2. Bu konuda araştırma yapan savaş alanı çalışanlarına elverişli bir malzeme sağlayacağı

değerlendirilmektedir.

3. Karma / hibrit savaşlarla ilgili Türk tarihi literatürüne katkıda bulunmuş olacaktır.

4. İnsanlık, tarihi boyunca savaş ve barış paradigmaları arasında gidip gelmiştir. Bir üçüncü paradigma yoktur. Artık dünyada kalıcı barış yoktur. Kalıcı ve evrensel nitelikte olan tek tip bir savaş yaşanmaktadır. Esasen Üçüncü Dünya Savaşı çeşitli alanlarda hibrit savaş formatının bazı özelliklerini de yansıtarak devam etmektedir ve Türkiye de bu savaşın içindedir. Bu çalışmanın hibrit savaşların her alanda devam ettiği yönünde bir algı oluşturulması adına faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

5. Ukrayna Savaşı esnasında Rusya'nın uygulamalarına atfen Batılı kimi yazarlar tarafından ortaya çıkan "Rusya hibrit savaş uyguluyor" tartışmalarının doğru bir zemine oturup oturmadığı sorgulanacaktır.

6. Son olarak çalışmanın; Türk harp tarihi araştırmalarında hibrit savaş ve doktrininin önemi ve gerekliliği konusunda farkındalık yaratılması, Türkiye'nin içinde bulunabileceği kriz ve kaos dönemlerinde bir çıkış yolu göstermesi bakımından yararlı olacaktır. Bu tezin diğer bir amacı da her şeyden önce savaş ve barış arasındaki giderek bulanıklaşan bir ayrımla karakterize edilen, çağdaş güvenlik ortamında ortaya çıkan bir dizi güvenlik sorununu ele almaktır. Bu, doğası gereği karmaşık ve giderek belirsizleşen ortamda, hibrit tehditler ve hibrit savaş kavramları (HT&HS), hem karşı karşıya olduğumuz tehditlerin doğasına hem de potansiyel düşmanların stratejisine ve tarzına ilişkin bir anlayışın yapılandırılmasında yardımcı olmuştur. Bunun sonucunda da bu tezde hibrit tehditlere ve bunlara karşı koymak için mevcut araçlara ve araçlara ilişkin kapsamlı bir bakış açısı ve örnek bir model geliştirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Batı dünyası ile Rusya arasında hibrit savaş uygulamaları ile ilgili karşılıklı suçlamalar devam etmekte ancak her iki taraf bu yöntemleri kullandıklarına dair iddiaları şiddetle reddetmektir. Çalışma RF'nin, Ukrayna ve Suriye ile günümüzde küresel ve bölgesel güçlerle giriştiği diğer kriz bölgelerindeki hibrit savaş kullanma becerileri ile sınırlandırılmıştır.

Söz konusu çalışmada Rusya'nın gizlilik esası üzerine inşa edilen askeri kültürü nedeniyle resmî dokümanlara ulaşmada sınırlı kalınmıştır. Hibrit savaş tartışmalarının halen devam eden süreçler olması nedeniyle arşivleme çalışmalarından yeterli bilgiler elde edilememiştir. Bu manada özellikle kimi Ukraynalı askerî uzmanlar tarafından yazılmış

dokümanlardan daha çok istifade edilmiştir.

Konuyla ilgili internette Rusça dilinde yapılan literatür taramasında hibrit savaş ile ilgili uzmanlar tarafından seslendirilmiş yüzlerce görsel, seriler halinde onlarca belgesel ile konu hakkında yazılmış en az onlarca kitap bulunmuş olmasına rağmen Türkiye'de bu konu ile ilgili yayımlanan birkaç makale ile konuya yakın altı-yedi tez dışında kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu alandaki uzmanlar arasında Batılı kaynaklarda Robert Walker, Williams Lind, Thomas Hommes, Lawrance Wright, Mary Koldor, Frank Hoffman, Peter Mansoor, Rus kaynaklarda; Evgeniy Messner, Evgeni Magda, İgor Panarin, Valery Gerasimov, Aleksandr Vlademirov; millî kaynaklarda ise Seyfettin Erol, Şafak Oğuz, Haldun Yalçınkaya, Oktay Bingöl, Nedim Ali Karabulut, Bilal Karabulut gibi isimleri saymak mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇTE SAVAŞIN DOĞASI VE KARAKTERİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Savaş [21] Teriminin Açıklanması, Tanımlar

"En büyük zafer, savaş gerektirmeyen zaferdir." Sun Tzu, Savaş Sanatı.

20. yüzyılın ilk yarısında insanlık tarihi için facia sayılabilecek ve 100 milyondan fazla sivil ve askerin hayatını kaybettiği iki dünya savaşı yaşanmıştır. Bu savaşları izleyen yıllarda kurulan uluslararası sistem, değişik enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç ve uzayın fethi çalışmaları silahlanma yarışının korkunç boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte bu savaşların kazanılması için geliştirilen ancak atıl kalan harp teknolojilerinin sivil sahalarda kullanılmaya başlanması, başlangıçta nispeten yavaş bir periyotta seyreden kitle iletişim araçları ve dijital haberleşme platformlarının olağanüstü bir ivme ile gelişmesi, tüm bu gelişmelerin savaşın felsefesine yansıması klasik savaş teorilerini yeniden tartışılır hale getirmiştir.

Clausewitz [22] savaşı "politik ve sosyal hedefleri olan organize bir şiddet" olarak tanımlar. Ona göre savaş bukalemun gibi her zaman değişkendir. Ancak Clausewitz üçlüsü olarak bilinen "ordu, halk, hükûmet" teorisi devlet dışı aktörlerin harp sahalarına sürülmesiyle sorgulanır olmuştur. Paradoksal şekilde 1940 yılında Avrupa'nın en iyi ordularından Fransız ordusu 1940 yılında Almanya'ya karşı koyamamışken, amatör Ukrayna ve Yugoslav partizanlarının ordusu herkesin akıllarında kalacak şekilde büyük bir başarı sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı dünyadaki güç dengesini değiştirmiş, aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerinin ulusal kurtuluş dalgalarının fitilini ateşlemiştir. Bir yandan denizaşırı topraklarını korumaya çalışan beyaz insanların aleyhine olan bu dönemi, ABD ve SSCB dünya politikasını yeniden biçimlendirme olanağı olarak görmüştür. Bu kapsamda Ortadoğu'ya yerleşmek için sözde Arap monarşilerine karşı İsrail devleti kurdurulmuştur.

Ancak bazı ülkeler savaşın üstesinden gelmekte hayli zorlanmıştır. Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı'nı sadece İngiltere ve Japonya Krallıkları aşabilmiş, Rusya, Almanya,

[21] Savaş sözcüğü, Arapçası Harp olan sözcüğünün Türkçesidir. Yazında ve doktrinde bu iki sözcük birbirlerinin yerine kullanılmakta olup, farklı anlamlar içermemektedir.

[22] Clausewitz (1780-1831) Prusyalı subay, askeri kuramcı ve reformcu. "Savaş Üzerine" adlı çalışması ile ünlüdür. Savaşın stratejileri, taktikleri, felsefesini ve hedeflerini, savaşın kazanılması adına manevi kaynakların oranı ile olan ilişkilerini incelemiştir.

Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ya çökmüş ya da şiddetli toplumsal ve politik değişikliklere maruz kalmıştır. Avrupa'nın 1920'li yıllarına ait siyasi haritası on yıl öncekinden çok farklı bir çehreye bürünmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve olağanüstü yıkımlara sebep olması dışında, haritalar yeniden dizayn edilmiş, dikte ettiren barış şartları doğrultusunda bazı sınırlar yeniden çizilmiştir. Savaşın sona ermesinden yetmiş yıl sonra bile günahlarını en iyi şekilde çıkarmış Avrupa ve Asya kıtalarının teknoloji liderleri olan Almanya ve Japonya, hâlen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde temsil edilmemekte olup periyodik olarak suçluluk kompleksi ile karşılaşmaktadırlar.

Savaşlar en önemli tarihsel olgu olarak kabul edilmektedir. Savaş, Çinli Filozof Sun Tzu'nun "Savaş Sanatı" kitabında *"Savaş devlet için hayati bir konudur. Yaşam ya da ölümle son bulan bir alandır. Devleti hayatta kalmaya veya mahvolmaya zorlayan bir yoldur."*[23] olarak ifade edilmiştir.

Clausewitz'in savaşı, "*düşmanın taleplerimizi yerine getirmesi için kullandığımız araç"* olarak sadece askerî çarpışmaları değil, ekonomiyi, yaşam biçimini, iktidar mücadelesini, kamu yönetiminde rekabet ve ideolojik çatışmayı da kastetmiştir. Savaş insanların en aciz duygularını ortaya çıkarabilir, büyük fedakârlıklar ve kahramanlıklar doğurabilir ve ülkenin aşınmasını, tarihten silinmesini veya reformlar yolu ile yenilenme sürecini tetikleyebilir. "Savaş Hakkında" adlı çalışmasında Clausewitz savaşı, *"Savaş çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir. Onun ilk amacı düşmanı mağlup etmek ve onu direnç gösteremeyeceği bir duruma sokmaktır. Savaş, düşmanın irademizi kabule zorlamak için giriştiği bir kuvvet kullanma eylemidir."*[24] diyerek savaşın felsefesini izah etmeye çalışmıştır.

Ana Britannica'da savaş, *"yaygın kullanımı itibariyle politik gruplar arasında belirli bir sürede ve yoğunlukta devam eden çatışma"* olarak karşılık bulmuştur. [25]

BM Sözleşmesi'nde metnin hiçbir yerinde "savaş" kelimesi yoktur. Sözleşmede savaş

---

[23] **Sun Tzu** The Art of War, (Çeviren: Yavuzyılmaz, Merve (2019) Savaş Sanatı, 1. Baskı İstanbul, Elips Kitap, s.6).

[24] **Clausewitz, V. Carl** On War, (Çeviren: Koçak, Selma (2015) Savaş Üzerine, 2. Baskı, İstanbul, Doruk, s.17-19).

[25] **Britannica**, War, < https://www.britannica.com/topic/war> s.e.t 20.11.2020.

yerine "güç kullanma" ifadesine rastlanmaktadır.[26] Bu ifadeyle algısal olarak savaşa yüklenen ve ölümü çağrıştıran negatif anlam kısmen ortadan kaldırılmak istenmiştir. Özetle, uluslararası ilişkiler literatüründe güç kullanma ve savaş kavramları iç içe kullanılmaya başlanmıştır. Ancak savaş hukukunda yapılan düzenlemeler neticesinde savaş yerine "silahlı çatışma" ifadesinin daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Soğuk savaş döneminde NATO belgelerinde savaş, "*barış yoluyla halledilmeyen meselelerin halli için milli güçlerinin tamamını veya bir kısmını kullanılarak yapılan bir mücadele",* olarak tanımlanmıştır.[27] Ancak, soğuk savaşın bitmesiyle beraber yaşanan savaşların niteliği, savaş kavramını değişikliğe uğratmıştır. Eski Yugoslavya savaş suçları mahkemesi (ICTY) tarafından kabul edilen savaş kavramına, *hükûmet güçleri yanında organize olmuş silahlı gruplar da dâhil etmiştir.* [28] Buna göre savaş bugüne kadar iki veya daha fazla rakip grup arasında askeri bir mücadele olarak tanımlanırken, mahkemenin bu tanımı ile savaşın tarafları arasına "organize olmuş silahlı gruplar" da dâhil edilmiştir.

2.2 Savaşın Felsefi Arka Planı / Savaşın Doğası

"Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanılması gerekene katlanırlar." Thucydides.

"İnsan insanın kurdudur."Hobbes.

"Devletlerarası ilişkiler savaşların gölgesinde cereyan eder, barış ise savaşların ara verdiği dönemlerden ibarettir."[29] *Raymond Aron.*

Savaş kavramı, bazı filozoflarca insan doğasının bir sonucu olarak görülmektedir. Thucydides, *"Güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar katlanılması gerekene katlanırlar. Doğa yasası gereğince insanlar ve hatta tanrılar için güçlü olanın egemen olmasını gerektirdiğini"* iddia etmiştir.[30] Atina'nın o dönemdeki gücünün aşırı büyümesinin Sparta üzerinde yarattığı etki ve değişen güç dengesi savaşın sebebi olmuştur.

Sun-Tzu, savaş ve barışı yukarıda belirtildiği gibi tek bir hat içerisinde, birbirleriyle

---

[26] **Yalçınkaya, Haldun** 'Savaşın Değişimi ve Savaş Çalışmalarında Farklı Disiplinler': Yalçınkaya, Haldun (Derleyen) (2010) Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar, 1. Baskı, İstanbul, Siyasal Kitap, s. 19.

[27] **Yalçınkaya,** (2010), s.20.

[28] **Yalçınkaya,** (2010), s.19.

[29] **Savaş, İ. Cem** 'Raymond Aron': Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları, s.351.

[30] **Eralp, Atilla** (2011) Devlet, Sistem ve Kimlik, 1 Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.33.

bağlantılı ve bir bütün hâlinde hareket eder şekilde görmüştür.[31] *"Güçlünün kötü erdemleri, zayıfın iyi erdemleri kadar toplum için gereklidir. Sertlik, şiddet, tehlike, savaş, iyi yüreklilik ve barış kadar değerlidir."* [32] diyen Nietzsche, Sun-Tzu gibi savaş ve barışın birbirlerinden ayrılamayacağını belirtmektedir.

Hobbes, doğanın anarşik bir ortam olduğunu varsayarak, bu anarşik ortamda insanların aklî yönünden ziyade hayvanî yönünü vurgulamıştır. Ona göre insan, doğa durumunda bulunmadan kaynaklanan kendini koruma psikolojisi içinde hareket etmektedir. Hobbes'e göre doğa durumunda bütün insanlar eşittir ve bu sebeple herkesin her şey üzerinde söz söyleme hakkı vardır. Bu durum, çıkar çatışmalarına yol açmakta ve doğa durumunu savaş durumuna dönüştürmektedir. Yani doğa durumu herkesin herkesle savaşıdır ve doğa durumunda ancak güçlüler kendi isteklerini elde edebilirler.[33]

Yapılan araştırmalarda dünyada çok geçmiş yıllara dayanan savaş emareleri tespit edilmiştir. [34] Genel kanı savaşların, insanın şiddet içeren temel bir özelliği olduğu ve insanın doğasından kaynaklandığı yönündedir. Bu araştırmalarda insanlığın varoluşundan bu yana çeşitli çap ve seviyelerde yaklaşık 10 bin savaşın meydana geldiği, bu savaşlardan sonra imzalanan barış anlaşmalarının ise 9 yıl sürdüğü tespit edilmiştir. Bilinen 3500 yıllık insanlık tarihinin yalnızca 275 yılı savaşlar olmadan geçmiştir.[35] Bu nedenle savaşsız bir insanlık tarihi düşünülemez. Savaşlarla ilgili bu rakamlar, Hobbes'in dediği gibi *"İnsan insanın kurdudur."* sözü ile anarşik bir doğa durumuna ve bu doğa durumunda sürekli devam eden savaşların var olduğu ve gelecekte de var olacağının kanıtı olarak gösterilebilir.

Hobbes, ''Leviathan'' adlı eserinde; *"Tüm insanlar dilediğini yapma hakkını kendinde gördüğü müddetçe savaş kaçınılmazdır."*[36] demektedir. "*Eğer birbirinin kurdu olan iki insan, aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi isterlerse düşman hâline gelirler ve süreç*

---

[31] **Sun Tzu** The Art of War, (Çeviren: Demir, Adil (2008) Savaş Sanatı, Kastaş Yayınevi, İstanbul, s. 101.)
<https://www.academia.edu/28221064/Rusyan%C4%B1n_Ukraynada_Uygulad%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Hibrit_Sava%C5%9F.pdf> s.e.t.11.12.2020.

[32] **Durant, Will** Felsefenin Öyküsü, (Çeviren: Gürol, Ender (2014), Will Durant Felsefenin Öyküsü, 5. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, s.282, <http://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/6210-Felsefenin_Oykusu-Will_Durant-Ender_Gurol-1997-358s.pdf s.e.t.20.09.2020.

[33] **Ağaoğulları, M. Ali** (2013) Siyasi Düşünceler Tarihi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, s. 128-133.

[34] **Magda, Yevgeniy** (2015) Гибридная война: выжить и победить, 1. Baskı, Ukrayna, Vivat, s.11.

[35] **Uşaklı**, s.15.

[36] **Hobbes, Thomas** (1977) Leviathan, 13. Baskı, Newyork, Collier Books (Çeviren: Lin, Semih (2019) Leviathan, 19. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi, s. 104.)

sonuçta ya birinin diğerini kontrol altına alması ya da yok etmesi ile neticelenir.''[37] ifadesi ile savaşın sürekli bir olgu olduğuna işaret etmiştir.

Özetle Clausewitz, Fransız İhtilali'nden sonraki Napolyon Harpleri'nin etkisiyle savaşı halk, ordu ve hükûmetler arasındaki siyasi ilişkilerin bir sonucu olarak askerî birliklerin çatıştığı klasik konvansiyonel bir formda tahlil etmiştir. Bu da durum devasa ve sınırsız askerî kuvvet kullanmayı gerektirir.[38] Clausewitz'in aksine Sun Tzu, ''Savaş Sanatı'' adlı eserinde savaşı analiz ederken en iyi yöntemin savaşmadan kazanmak olduğunu belirmiştir.[39] Daha yakından incelendiğinde Sun Tzu'nun stratejisi klasik konvansiyonel savaş dışındaki yöntemleri çağrıştırmaktadır. Aslında Sun Tzu belki de farkında olmadan daha o yıllarda günümüz modern savaşın en önemli unsuru olan asimetrik savaşa vurgu yapmıştır. Sun Tzu ve Clausewitz'in savaş yaklaşımları ve tanımları bu anlamda farklılaşmaktadır.

Sonuç olarak savaşlar, toplumları derinden sarsarak toplumsal değişimleri hızlandırmıştır.[40] Savaşta galip gelmek için geliştirilen yeni buluş ve teknolojiler, insan ve toplumların yaşam tarzlarını değiştirmekle kalmamış, savaş anlayışını ve yöntemlerini de sürekli değiştirmiş ve geliştirmiştir.[41]

2.3. Güvenlik Teorileri ve Savaş

Realizm Kuramı

Realizme göre sistemin devamlılığı için "güç dengesi" olmalıdır. Güç dengesi bozulduğunda savaşlar meydana gelir.[42] Bu kurama göre uluslararası ilişkiler, güç elde etmek ve elde bulundurmak için sürekli bir çatışma hâlindedir. Askerî güç uluslararası ilişkilerde en önemli etkenlerden biridir. Ticaretten sağlığa, sanayiden askerî hizmetlere kadar her şey gücün elde edilmesi içindir.

---

[37] **Gürcan,** (2012), s.92.

[38] **Clausewitz,** s.14.

[39] **Sun Tzu,** s.12.

[40] **Akad, M. Tanju** (2009) Çağdaş Toplumda Savaş, 1.Baskı, İstanbul, Kastaş Yayınevi, s.11.

[41] **Emeklier, Bilgehan** (2011) 'Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi' Harp Akademileri Komutanlığı, Güvenlik Stratejileri Dergisi, <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/262/makaleler/11/arastirmax-thomas-hobbes-john-lockeun-guvenlik-anlayislarinin-karsilastirmali-bir-analizi.pdf> s.e.t.05.12.2020.

[42] **Sandıklı, Atilla** (2013) 'Güvenlik Felsefesi ve Kavramı' BİLGESAM, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2591270/> s.e.t. 09.09.2020.

Neorealizm Kuramı

Neorealizm kuramında uluslararası ortamın kaotik, aşırı rekabetçi ve savaşçı yapısı kabul edilmekle birlikte, devletlerarası işbirliğine her zaman gereksinim vardır. Neorealizmin realizmden farkı, uluslararası sistemin güvenliğinin de göz önünde bulundurulması ve bu şekilde güvenlik çemberinin genişlemesidir. Waltz, devletlerin gücü sadece güçlü olmak adına arzuladığını belirtmiş ve devletlerin bu kaotik ve anarşik yapıda her zaman güç kazanmanın peşinde olacaklarından savaşın kaçınılmaz olacağından[43] bahsederek savaşın doğasına farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Liberalizm

Bu kurama göre uluslararası ilişkiler; uluslararası normlar ve kurallar ile ortak güvenliğe dayalı bir nitelik sergileyebilir. Bu çerçevede kolektif bir güvenlik sistemi için iş birliği, bütünleşme, çoğulculuk, uluslararası toplum ve küresel yönetim gibi kavramların ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmektedir. Russet, "*Akademisyenler ve liderlerin bugün ortak bir ifadesi var; demokrasiler neredeyse aralarında hiç savaşmamaktadırlar. Eğer öyle ise uluslararası politikanın geleceği için bu neyi ifade etmektedir?"*[44] diyerek savaş alanında yeni bir tartışma başlatmıştır.

Marksizm

Marksizme göre, kapitalistlerin emperyalist yaklaşımları savaşların nedeni olmaktadır.[45] Lenin'e göre savaşları önlemenin yolu kapitalizmin yok olmasıdır.

Eleştirel Kuram

Eleştirel kuramcılar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası sistemi eleştirmektedirler. Güvenliğin duygu, düşünce ve sezgilerine dayanan bir kavram olduğu noktasından hareketle salt siyasî ve askerî güvenliğe dayalı güvenlik mantığına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Bu kuramcılar T.C. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın her fırsatta söylediği "Dünya beşten büyüktür." mantığı içinde BM Güvenlik Konseyi'nin sadece yenenlerden oluşmasını eleştirmektedirler.

---

[43] **Waltz, N. Kenneth** Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni, (Çeviren: Diri, Esra (2013), Uluslar Arası İlişkilerde Anahtar Metinler, İstanbul Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, s.477.

[44] **Turgut, Arzu** "Bruce Russet" Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları, s.775.

[45] **Gürcan,** (2012), s.70.

Postmodern Kuram

Postmodern kuramcılar, savaşın bir tür bilgisayar oyununa dönüştürüldüğünü söyleyerek savaşta bireylerin psikolojilerinin de korunması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Kopenhag Okulu Yaklaşımı

Buzan, askerî konulara politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik konularını da dâhil etmiştir. Bu güvenlik teorilerinden hareketle küreselleşme çağı, savaş olgusuna farklı bir nitelik kazandırmıştır. Soğuk Savaş sonrasında "iç savaşlar" daha belirgin bir hâle gelmiştir. Ayrıca ülkelerin siyasî hudutlarının daha az korunaklı hâle gelmesi, klasik savaşlar ile iç savaşlar arasındaki çizgiyi daha belirsiz bir duruma sokmuştur.

2.4. Savaşın Evrimi Teorileri

''Savaş söz konusu olduğunda insan beyni yaratıcılıkta sınır tanımaz.''[46] Viasat History.

İnsanlığın taş ve sopalarla başlattığı savaşlar günümüzde nükleer silahların kullanımına, uzay ve siber âlemin bu maksatla kullanımına kadar sürmüştür. Savaşların artan maliyeti, uluslararası büyük şirketlerin çıkar hesapları, demokrasilerin kendi aralarında savaşmak istememesi gibi sayılabilecek çok daha fazla nedenle devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenlik ortamındaki görünürlülüğü giderek artmaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo–1) savaş olgusunun geçirdiği değişim, evreler üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Savaşın Doğası ve Evrimi Teorileri.[47]

ADI	1.AŞAMA	2.AŞAMA	3.AŞAMA	4.AŞAMA	5.AŞAMA
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989)[48]	Ulus-devlet öncesi savaşlar	1.Nesil Savaş Klasik savaşlar (1648-1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	2. Nesil Savaş Topyekûn Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: I. Dünya Savaşı	3.Nesil Savaş Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı	4. Nesil Savaş Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948'den bugüne, özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi: ABD'nin Irak ve Afganistan İşgalleri
Martin Van Creveld (1991)[49]	Aletler çağı	Makineler çağı		Sistemler çağı	Otomasyon çağı

[46] **Viasat History,** (2020) Savaş, TV kanalı.

[47] **Gürcan,** (2012), s.75-76.

[48] **Lind ve diğerleri,** s.22-26. <https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html> s.e.t. 28.09.2020.

[49] **Creveld, V. Martin** (1999) "The Rise and Decline of the State" Cambridge University Press, <https://www.yumpu.com/en/document/read/29643727/martin-van-creveld-the-rise-and-decline-of-the-state-1999pdf> s.e.t 20.11.2020.

D.J. Hanle (1989)[50]	Orta çağ Dönemi (Fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (grup becerileri)	Erken Modern Dönem (teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (sosyal beceriler)
Toffler (1993)[51]	1.Dalga Tarım Toplumu	2. Dalga: Endüstri Toplumu		3. Dalga: Bilgi Toplumu	
Arquilla ve Rondfelt (2000)[52]	Kılıç dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi		Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşımsı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui[53]	Sınırlı Orta çağ Savaşlar	Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devletler savaşları (Zirve noktası 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini)			Sınırsız post-modern Savaşlar

Kaynak: Gürcan, Metin 'Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar': Sandıklı, Atilla (Editör) (2012) Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, 1. Baskı, İstanbul, Bilgesam, s.75-76.

Bu tezde de savaşın evrimi açıklamalarında en çok tercih edilen yaklaşım olması nedeniyle Lind ve arkadaşları tarafından dört kuşağa ayrılan savaşların evrimi anlayışı üzerinde durulacaktır.

Birinci Nesil Savaşlar (Klasik Ulus-Devlet Savaşları)

Birinci nesil savaşlar, çok sayıda yivsiz misket tüfekli piyadenin hat düzeninde omuz omuza savaştığı, manevra ve teknoloji kullanımının çok hoş karşılanmadığı savaşlar olarak kabul görmektedir. Sütre gerisinde gizlenme, kuşatıcı manevra ile düşmanın gerisine sarkma ve kandırma etik dışı olarak görülmektedir. Napolyon savaşları bu dönemin zirve noktasıdır.[54]

İkinci Nesil Savaşlar (Topyekûn Endüstri Savaşları)

Mevzi savaşı olarak adlandırılabilecek ikinci nesil savaşların stratejisini "Topçular fetheder piyadeler işgal eder." şeklinde özetlemek mümkündür. Endüstri devrimi ile birlikte silah ve mühimmatların seri üretimine başlanmış, silahların bütünleme ve ikmal kapasitesi

[50] **Hanle, J. Donald** (1987) "On Terrorism: An Analysis of Terrorism as a Form of Warfare" (Master Thesis) Naval Postgraduate School, s.56.

[51] **Toffler, Alvin** (1993) War and Anti-war: Survival at the dawn of the 21st Century, Boston, Little Brown Company, s.23.

[52] **Arquilla, John / Ronfeldt, David** (2000) "Swarming and the Future of Conflict" Rand Corp Santa Monıca Ca, <https://www.rand.org/pubs/documented_briefings/DB311.html> s.e.t.30.09.2020.

[53] **Liang, Qiao / Xiangsui, Wang** (1999) Unrestricted Warfare, Beijing, PLA Literature and Arts Publishing House, s. 22, <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>s.e.t. 20.06.2020.

[54] **Luvaas, Jay** (1999) Napoleon On the Art of War, New York, The Free Press, s.3-5.

arttırılmıştır. Bu durum, savaşlardaki şiddet ve zayiat oranları arttırmıştır.[55] Bu nesil savaşlarda komutan, orkestra şefi gibi sıkı şekilde koordine edilmiş ve merkezî olarak senkronize edilen top ve tank atışları ile piyadelerin uyumundan sorumludur. Yoğun ateş gücünün kullanıldığı bir muharebe sahasında itaat, inisiyatiften daha çok ön plana çıkmış hatta inisiyatif, senkronizasyonu bozabileceği endişesiyle istenmeyen bir kavram hâline gelmiştir.[56] Endüstri Devrimi ile birlikte gelen teknolojik yeniliklerin muharebe sahasına yansıması ile savaş, maddî ve manevî tüm potansiyel kullanılarak topyekûn icra edilmeye başlanmıştır.[57] Bu noktada telgraf ve radyonun askerî maksatlı kullanımı, iletişimde sağlanan gelişme, demiryollarının kullanımı ve içten yanmalı motorun icadı ikinci nesil savaşların ortaya çıkmasında etkili olan Endüstri Devrimi'nin önemli buluşlarıdır.[58] Endüstri Devrimi ile birlikte muharebe alanlarına giren yeni silahlar ve toplu üretim hatları Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan 40 milyona yakın insan zayiatının başlıca sebeplerinden biri olmuştur.[59]

Üçüncü Nesil Savaşlar (Manevra Savaşları)

İkinci nesil savaşlar yerini, yine bir başka dünya savaşı eseri olan üçüncü nesil savaşa bırakmıştır. Üçüncü neslin ortaya çıkmasında etkili olan husus, teknolojik yeniliklerden ziyade üçüncü nesil savaşta özellikle Alman genelkurmayının doktrinel değişiklikleri olmuştur.[60] Üçüncü nesil savaş, bir önceki dönemde ön plana çıkan mevzi savaşlarının yerini, Almanya tarafından icra edilmeye başlanan ateş ve manevra ağırlıklı savaşlara bıraktığı dönemdir.[61] Manevra savaşlarının ortaya çıkmasında tankların ve savaş uçaklarının muharebe alanına girmesi etkili olmuştur. Bu dönemde ana konsept, manevralarla düşman cephesini yarma, geri hatta sızma, kuşatma, lojistik ikmal hatları arasındaki bağlantıyı

---

[55] **Bjerregaard**, **Thomas (**2012) "Hybrid Warfare: A Military Revolution or Revolution in Military Affairs" (Yüksek Lisans), ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kurmay Koleji, s. 27.

[56] **Lind, S. William** (2004) **"**Understanding Fourth Generation War", MilitaryReview, s.12, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf.> s.e.t.01.10.2018.

[57] **Yalçınkaya,** (2004) s.82.

[58] **Thornton, Rod** (2007) Asymmetric Warfare: Threat and Response in The Twenty First Century, Malden, MA Polity Press, s. 154.

[59] **Reperes**, "World War 1 Casualties', Robert Schuman European Center" <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-1-1%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20I%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf> s.e.t 26.12.2021.

[60] **Thornton,** s. 154.

[61] **Lind,** s.13.

kopararak hatlar arasını açma ve birbirinden kopuk hâle gelen düşman birliklerini ayrı ayrı yok etme düşüncesi olmuştur. Bu kapsamda, 1930'larda Panzer tanklarının orduya eklenmesi ile Blitzkrieg olarak adlandırılan ve İkinci Dünya Savaşı süresince kullanılan Alman Yıldırım Savaş Doktrini ortaya çıkmıştır. Fransız doktrini ikinci nesil savaş taktiği ile Alman doktrini üçüncü nesil savaşın İkinci Dünya Savaşı'nda cereyan eden Fransa muharebelerindeki karşılaşması, Almanya ile aynı miktarda ekipmana sahip Fransızların ve İngilizlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Altı hafta süren muharebelerde Fransızların Almanlardan sayı olarak daha fazla tankı bulunmasına rağmen kaybetmelerindeki temel sebep, savaştaki karakterindeki değişimin mantalitesini kavrayamamaları olmuştur.

Dördüncü Nesil Savaşlar (GNH ve Türevleri)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte bozulan güç dengesi nedeniyle ortaya çıkan güç boşluğu devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenlikte söz sahibi olmalarına katkıda bulunmuş ve bu durum dördüncü nesil savaşa geçişi hızlandırmıştır.

Devletlerarası cereyan eden eski savaşlar, kendisini çok farklı formlarda, özellikle sivil halkın ve taşeron yapıların, özel askerî şirketlerin belirleyici rollere sahip oldukları savaşlar olarak yeniden belirmiştir. Hammes dördüncü nesil savaşları; *"isyandan dönüştürülmüş, savaş ve barış arasındaki hudutları çizilmemiş, harp alanı belirsiz, sivil- asker ayırımı olmayan hükümet dışı yapıların daha fazla etkin olduğu, terörizm ile klasik gerilla harbinin harmanlandığı savaşlar"*[62] olarak tasvir etmiştir. Lind ise, "*Asimetrik özellikleri de içinde barındıran askeri, yarı-askeri ve bazen de sivil gayretler bütünüdür."* [63] diyerek farklı bir bakış geliştirmiştir.

Dördüncü nesil savaşın en önemli özelliği klasik savaşlar kadar yıkıcı olmaması ve maliyetin kullanılan vekil güçler ve yoğun teknoloji sayesinde nispeten düşük olmasıdır. Ancak bu savaşların karakteristik özelliklerinden birincisi; geniş bir coğrafî alanda icra edilmesi, cephelerinin belirsiz olması ve sivil kayıpların çok olmasıdır. İkincisi; bu savaşlarda kullanılan kontrollü kaos metotları sebebiyle sürekli devam ettiği algısı yaratmasıdır. Üçüncüsü; harp ilanı, yığınaklanma, mütareke ve barış antlaşmaları gibi kavramların ortadan kalkmasıdır.

Savaşın evrimini, Nesil Savaşlar üzerinden açıklamaya çalışan teoriler yanında savaş

[62] **Hammes, X. Thomas** (2004) The Sling and the Stone: On War in the 21 st Century, St. Paul, MN: Zenith Press, s.208.

[63] **Lind ve diğerleri,** s.22-26.

kazandıran dönemsel konseptler üzerinden de savaşları tanımlayan kimi uzmanlar bulunmaktadır. (Tablo-2).

Tablo 2. Stratejik Savaş Konseptleri

Konsept	**Ortaya Çıkma Zamanı /Kökeni**	**Temel fikirler/varsayımlar**	**Etkileri/eleştirileri**
Bölge Bombardımanı/ Stratejik Bombardıman	—1. Dünya Savaşı sırasında sınırlı hava bombardımanının etkileri, İkinci Dünya Savaşı'nda 'bölge bombardımanı' doktrinine yol açtı.	—Psikolojik/ahlaki etkiler askeri başarının anahtarıdır. Yıpratma savaşından ziyade düşmanın iradesi kırılır. - Şehir bombardımanı, kendi hükümetine karşı dönecek sivil halkın moralini bozar.	—Psikolojik etkiler elde edilemedi; nüfusun azmi genellikle güçlendi. -Bombardımanın İkinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin zaferine ne ölçüde katkıda bulunduğu oldukça tartışmalıdır.
Network Merkezli Askerî Faaliyetlerde Devrim	—ABD koalisyon güçlerinin 1991 Körfez Savaşı'ndaki başarısı ağ merkezli savaş doktrinini teşvik etti.	— İleri teknoloji ağa bağlı sistemler askeri başarının anahtarıdır. -Hassas silahlar savaşları daha kısa ve temiz olarak kazanmayı kolaylaştırır.	-1991 Körfez Savaşı'nın başarısı, Afganistan ve 2003 Irak başta olmak üzere diğer alanlarda tekrarlanamamıştır. -Askeri başarının anahtarı olarak teknoloji oldukça tartışmalıdır.
4. Nesil Savaş	—1980'lerde ortaya çıktı, ancak 11 Eylül'den sonra ağ merkezli savaşın / teknolojik savaş yaklaşımlarının sorunlarını bertaraf edebilecek bir kavram olarak öne çıktı.	— Savaş nesiller boyu gelişmiştir. 1. nesil savaş = kitlesel ateş gücü/Napolyon savaşları; 2. nesil savaş = ateş gücü/Birinci Dünya Savaşı; 3. nesil savaş: manevra savaşı/II. nci Dünya Savaşı - Devlet dışı aktörlerin yoğun teknoloji kullanımı	—Savaşın nesillere ayrılması yanlıştır. Ateş gücü, manevra, isyan, 'düşmanın direnme İradesini kırma' girişimleri birbirini dışlamaz ve çoğu savaşta bunlar karma olarak kullanılabilir.
Kontrgerilla Savaşı	Karşı isyan, 2000'lerin ortalarında Afganistan veya Irak'taki gibi savaşları ABD için daha 'kazanılabilir' hâle getirmeye yardımcı olacak bir kavram olarak öne çıktı.	-İsyan içeren çatışmalarda, teknolojik üstünlük ve konvansiyonel askeri güç yardımcı olmaz ve hatta ters tepebilir. Yerel kültür ve tarihin yanı sıra yerel nüfusun 'kalplerin ve zihinlerin kazanılması' merkezi öneme sahiptir	-2000'lerde isyanla mücadele konusundaki aşırı vurgu, ABD ordusunun manevra savaşları yapma yeteneğini azalttı. -Kalplerin ve zihinlerin kazanılması' daha kolaydır.
Asimetrik Savaş	11 Eylül saldırılarının ardından El Kaide'nin kullandığı yaklaşımı tanımlamak için öne çıkan bir kavram hâline geldi.	Asimetrik yaklaşımlar, El Kaide gibi daha zayıf aktörlerin teknolojik ve sayısal olarak önemli ölçüde daha güçlü olan rakipleri yenmelerini sağlar.	Asimetri yeni bir şey değil, ama eski dünya Çinli stratejisti Sun Tzu'ya geri dönen eski bir stratejik ilkedir.
Hibrit Savaş	Rusya'nın siyasi hedeflere ulaşmak için sınırlı askeri güce ek olarak askeri olmayan araçlardaki etkinliği vurgulamak için 2007 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra öne çıktı ortaya çıktı.	Askeri olmayan ve askeri imkânların koordineli kullanımı, ezici ateş gücü / aşırı askeri güç kullanma ihtiyacını azaltır.	-Hibrit savaş fikri, 4. nesil savaş gibi kavramlardan önemli ölçüde farklı değildir. -Tüm savaşlar bir dereceye kadar 'melez'dir ve fiili askeri güç kullanımı dışındaki araçları (diplomasi, bilgi, ekonomik araçlar)

			içerir.

Kaynak: Renz, Bettina; Smith, Hanna (2016) Russia and Hybrid warfare - going beyond the label, https://helda.helsinki.fi/handle/10138/175291 s.e.t 20.02.2022

2.5. Savaşın Karakterine Etki Eden Hususlar

Savaşın doğası ve karakteri üzerindeki tartışmalar genellikle, strateji dünyasının üç klasiği olan Thukydides, Sun Tzu ve Clausewitz tarafından çizilen perspektifin günümüz savaşları ile mukayese edilmesi şeklinde yapılmaktadır. [64]

Harplerin değişmeyen tabiatını tahlil ederek karakterindeki sürekli değişimi anlamak, güç ve strateji geliştirmek için en öncelikli hususlardan birisidir. Bunu beceremeyen devletlerin küresel veya bölgesel güç oldukları iddiası her zaman tartışılır olmuştur. Harbin karakterine uygun etkili bir silahlı güç geliştirmek bir ülkenin en zor konularından birisidir ve bunu başaran ülkeler güç sahnesinde her zaman yerini almışlardır. Aslında en fazla sivillerin ve siyasetçilerin ilgilenmesi gereken bu konuya ilgisiz kalınması o ülkeyi yıkıma kadar götürebilir.

Uluslararası sistemde savaşlar, devletlerden birinin millî hedeflerinin başka bir devlet tarafından tehlikeye sokulduğunu algılamasıyla veya kurulan uluslararası düzenden hoşnut olmadığı zaman bunu değiştirmek adına sisteme bir başkaldırı şeklinde meydana gelmektedir. [65]

Uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında harplerin tabiatına yönelik tartışmalara da yansımıştır. Bu kapsamda savaşların politik değil kimlik temelli olarak şekillenmeye başladığı ifade edilir olmuştur. Kaldor tarafından "yeni nesil savaşlar" olarak tanımlanan bu savaşın aktörleri arasına özel askerî şirketler, etnik ve dinî örgütler, terör örgütleri, paramiliter milis yapılanmalar, sivil toplum kuruluşları

[64] **Sheehan, Michael** (2008) The Changing Character of War. The Globalization of World Politics: An Introduction To International Relations, Oxford, Oxford University Press, s.216, <https://vdocuments.mx/michael-sheehan-chapter-12-the-changing-character-of-war.html> s.e.t. 03.06.2020.

[65] **Arı, Tayyar** (2004) Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, s.360.

bulunmaktadır.[66]

Uluslararası sistemin dönemlere göre değişen yapısına rağmen savaşların doğası değişmemiştir. Ancak, uluslararası sistemlerin savaşların karakteri üzerinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Savaş, siyasal bir şiddet eylemidir ve bu savaşlarda ulus-devlet, devlet altı veya devlet üstü aktörlerin oynadıkları roller, savaşın siyasal şiddet olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun için siyasî ve politik menfaatler orada durduğu sürece şiddet unsurunu her zaman bünyesinde barındırması nedeniyle savaşların doğasında herhangi bir değişiklik meydana gelmediği, ancak savaşların karakterinin değiştiği söylenebilir.

Savaşın yaratacağı maliyet devletlerin savunma harcamaları ile gösterilebilir. Tablo 3'te görüldüğü gibi iki kutuplu dünya düzeninin gereği olarak nükleer silahlanma ve nükleer denge kurma arayışları savunma harcamalarını dikkate değer bir şekilde arttırmıştır.

Tablo 3. Soğuk Savaş Dönemi ABD ve SSCB'nin Savunma Harcamaları (2017 yılı sabit fiyatları (Milyar ABD Doları) ve gayri safi yurtiçi hasıla yüzdesi oranlarıyla)

YIL	ABD	ABD(GDP%)	RUSYA	RUSYA (GDP%)
1964	391	7.7	150	12
1970	487	6.6	153	12
1976	379	5.0	200	12
1982	524	6.5	330	13
1988	587	5.7	250	13

Kaynak: SIPRI (2017)

Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB'nin savunma harcamaları nükleer silahlanma nedeniyle dikkate değer bir şekilde artmıştır.[67] Bu dönemde her iki blok tarafından geliştirilen "Yıldız Savaşları" projeleri savunma harcamalarını katlamıştır.

1990 yılından sonra SSCB'nin dağılmasıyla savunma harcamalarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. (Tablo 4) ABD savunma bütçesinin 11 Eylül'e kadar %35 oranında düşmesi dikkat çekicidir.[68]

Tablo 4. Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD ve RF'nin Savunma Harcamaları (2017 yılı sabit fiyatları (Milyar ABD Doları) ve gayri safi yurtiçi hasıla yüzdesi oranlarıyla)

[66] **Kaldor, Mary** (2003). Global Civil Society: An Answer to War, Cambridge Polity, s. 120-122.

[67] **Freedman, Lawrance** (2015, Ocak) 'Ukraine and the Art of Limited War' Survival: Global Politics and Strategy, C: 56, S:6, s.96, < https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2014.985432 > s.e.t 17.01.2021.

[68] **Conetta, Carl** (2002) 'The Pentagon's New Budget, New Strategy, and New War' Commonwealth Institute Project on Defense Alternatives Briefing Report, Vol:12, <https://www.comw.org/pda/0206newwar.html > s.e.t 17.01.2022.

YIL	ABD	ABD (GDP%)	RUSYA	RUSYA (GDP%)
1991	487	4.6	190	10.0
1995	433	3.6	22	4.1
1999	399	2.9	15	3.3
2003	534	3.6	26	3.9
2007	636	3.8	37	3.4
2011	749	4.6	47	3.7
2015	596	3.3	66	4.9

Kaynak: SIPRI (2017)

Bu düşüşün sebebi, rakipsiz kalan ABD ve Avrupa ülkelerinin nükleer denge oluşturmak sebebiyle katlandıkları maliyet ve bütçe yükünü azaltmak istemeleridir. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrası askerî güç yeniden devreye alınmış, ABD'nin savunma harcamaları yeniden artış trendine girmiştir. Artan terör tehdidi sebebiyle bu tehdide maruz kalan batılı güçler savunma bütçelerini yeniden ayarlamak zorunda kalmışlardır.

Görüldüğü gibi daha az maliyetli olması nedeniyle yumuşak güç kullanımı mantıklı görünse de uluslararası ilişkilerin gerginlik ve krizlere uygun kaotik yapısı nedeniyle sert güç olan askerî unsurların önemi ortadan kalkmamıştır. Bu da savaşın doğasının bu yönde değişmediğini, ancak karakterinin değiştiğini göstermektedir ve gelmekte olan şeyin yine bir savaş olduğunu ancak farklı bir formatta belirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yeni savaşların uluslararası hukuk ile ilişkisinin analizi bizim bu savaşları daha iyi tanımamıza vesile olacaktır. Bilindiği gibi, uluslararası sistemin İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşın yok edici etkilerini ve savaşa uygun zemin yaratan koşulları sınırlandırma çabası devam etmiştir. 1945 Cenevre Sözleşmesi ile harplere zemin hazırlayan ve bunları yasal hâle getiren hallerin azaltılması arzulanmıştır.

Ancak harplerin sınırlandırılması çabaları, bunu atlatmak isteyen devletleri uluslararası normların kabul etmediği gayrı resmî savaşlara yöneltmiştir. Carson'a göre bu düzenlemeler uluslararası yaptırımlardan kaçınmak adına devletlerin, savaş eşiklerinin altında kalan başka yöntemlere daha fazla ilgi duymaya başlamalarına neden olmuştur. [69]

Teknolojik Faktörler

Birinci Sanayi Devrimi, birincil enerji kaynakları olarak hayvanlara, insan çabasına ve biokütleye bağımlılığımızdan fosil yakıtların kullanımına ve bunun sağladığı mekanik güce

[69]**Carson, Austin** (2018) Secret Wars, New Jersey, Princeton University Press, s.21-23. <https://digitalcommons.northgeorgia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1336&context=issr> s.e.t. 03.05.2020.

geçiş olarak kabul edilmektedir.[70] İkinci Sanayi Devrimi, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yirmi yılı arasında meydana gelmiştir. Hem kablosuz hem de kablolu iletişim, amonyak sentezi ve yeni elektrik üretimi biçimleri olmak üzere elektrik dağıtımı biçiminde büyük atılımlar getirmiştir. Üçüncü Sanayi Devrimi, bilgi üretme, işleme ve paylaşmanın yeni yollarını mümkün kılan dijital sistemlerin, iletişimin ve bilgi işlem gücündeki hızlı ilerlemelerin geliştirilmesi ile 1950'lerde başlamıştır. Üçüncü Sanayi Devrimi'nde elektronik ve bilgi teknolojilerinin üretim süreci otomatikleştirilmiştir. Dördüncü Sanayi Devrimi ile siber alana taşınan savaşın geçmiş harplerde de kullanılan "bilgi savaşı ve propaganda" mantığına dayandırıldığından bu gelişmelerin savaşın karakterini kökünden değiştirdiği söylenemez.

2.6. Bulgular ve Yorum

Yukarıdaki incelemeler ışığında görülmüştür ki uluslararası siyasî ve hukuk sisteminde yaşanan gelişmeler, savaş ekonomisi ve maliyetlerindeki değişim, harp, silah ve araç teknolojilerindeki baş döndürücü ilerlemelere rağmen savaşın doğasını etkileyecek derinlikte ve nitelikte olmamıştır. Bu kapsamda Clausewitz'in sunduğu kavramsal çerçevenin büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim savaşın doğası ve karakteri üzerindeki değişimi inceleyen uzmanların çoğu, harplerin metotları, çapı ve biçiminin yaşadığı değişim ne olursa olsun tabiatının değişmediğini, ancak karakterinin ise değişebildiğini iddia etmektedirler.[71]

Daha az maliyetli olması nedeniyle hibrit savaşın siyasî yelpazeden görünüşü olarak tanımlanabilecek "yumuşak güç" kullanımı mantıklı görünse de uluslararası ilişkilerin gerginlik ve krizlere uygun kaotik yapısı nedeniyle sert güç olan askeri unsurların önemi ortadan kalkmamıştır. Bu da savaşın doğasının bu yönde değişmediğini, ancak karakterinin değiştiğini göstermektedir ve gelmekte olan şeyin yine bir savaş olduğunu ancak savaşın farklı bir formatta belirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Aslında 20. yüzyıl sonlarında, devletleri savaşın uygulama ve yöntemleri konusunda yeniden düşünmeye mecbur bırakan iki önemli gelişme olmuştur. Birincisi soğuk savaşın sona ermesi ile klasik konvansiyonel savaş riskinin ortadan kalkması, ikincisi ise uluslararası

[70] **Global Agenda** What is the fourth industrial revolution?, <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-is-the-fourth-industrial-revolution/ > s.e.t 20.09.2021.

[71] **Gray, S. Colin** (2007) Irregular Warfare, One Nature, Many Characters, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a515561.pdf > s.e.t. 22.09.2022.

güvenliğe yönelik yeni risk alanları ve savaş tehditlerinin ortaya çıkmasıdır. Soğuk savaş sonrasında iki kutuplu düzen sona ermiş olmasına rağmen, her savaş sonrasında görülen "kartların yeniden karılması" işi yapılmamış, yeni bir düzen arayışına girişilmemiştir. Bunun sonucunda devletler arası düşmanlık kavramı nispeten zayıflamış, gelişmiş demokratik devletler savunma harcamalarını azaltmış, silahlı kuvvetlerini küçültme yoluna gitmiştir.

Ancak soğuk savaşın sona ermesi savaş tehdidini ortadan kaldırmamış, aksine soğuk savaş boyunca buzdolabında bekletilen dondurulmuş sorunlar yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Afrika, Latin Amerika, Asya ve Ortadoğu'da meydana gelen çatışmalar; ayaklanma, darbe, terörizm, etnik ve mezhep çatışmaları şeklinde belirmiştir. Bu savaşların karakterine bakıldığında hiçbirinin geçmişteki klasik topyekûn konvansiyonel savaşlara benzemediği, ancak geçmişte kullanılan gerilla ve gayrinizami harbin yeni şartlar altında evrimleşmiş bir modeli olduğu görülecektir.

Yeni savaşlar eski savaşların yeni bir versiyonu mudur yoksa yepyeni bir model midir?

21. yüzyıla girerken bilişim sistemlerindeki anormal gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle savaşın pratiğinin köklü bir değişime uğradığı noktasındaki tartışmalar farklı boyutlarda yapılmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 yılındaki ikiz kule saldırıları Westphalia ile kurulan uluslararası sisteme ve ulus devlet anlayışına, devlet dışı aktörler ve sınırı aşan güçler tarafından yapılan bir meydan okuma olarak algılanmıştır.[72] Savaşın aktörlerinde bu yönde yaşanan değişiklikler savaşı devletlerin tekelinden çıkarmış, bu da devletler arasındaki klasik savaş konseptlerinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Bu tartışmalar sadece askerî bilim çevreleri ile sınırlı kalmamış ve devletlerin resmî güvenlik konseptlerine de yansıtılmıştır. Örneğin ABD'nin 2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde, düzenli silahlı kuvvetler kaynaklı klasik askerî tehditlerden ziyade asiler, organize suç şebekeleri, teröristler ve devlet dışı aktörlerden kaynaklanan siyasî, dinî, etnik ve kimlik temelli tehditlerin öne çıktığı vurgulanmıştır.[73] Gelişmeler üzerine hatırı sayılır sayıda stratejistyen, Clausewitz tanımıyla sadece siyasî amaçlarla ve devletler arası yürütülen savaşların günümüzde söz konusu olmadığını, bu sebeple savaşların doğasının

[72] **Evans, Michel** (2004) "Clausewitz's chameleon: military theori and pratice in the early 21 st century", in future armies future challenges: Land warfare in the information age, Michael Evans, Alan Ryan, Russell Parkin (ed.), Allen & Unwin, s. 24–26, < https://www.worldcat.org/title/future-armies-future-challenges-land-warfare-in-the-information-age/oclc/55941294> s.e.t 12.04.2022.

[73] ABD Ulusal Savunma Strateji Belgesi (2006) , s. 2–5, (The National Security Strategy 2006) , https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2006.pdf?ver=Hfo1-Y5B6CMl8yHpX4x6IA%3d%3d s.e.t 23.03.2022.

değiştiğini ve bu yönde yeni savaş doktrinleri geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmeye başlamıştır.

Soğuk savaş sonra uluslararası ilişkilerin dinamiklerinde ciddi değişikler meydana gelmiş olmasına rağmen savaşların doğasının temelden değiştiği söylenemez. Kaldı ki soğuk savaş sonrası ortaya çıkan etnik, dinî, ekonomik temelli savaşlar sadece günümüze özgü olmayıp, geçmişte de özellikle imparatorluk veya devletlerin çökmesi sürecinde yaşanmıştır. Dolayısıyla devlet içi çatışmaların ağır bastığı savaşlar bugün ortaya çıkmamış ve gelecekte de artan bir yoğunlukta devam edecektir.

Bununla beraber Clausewitz savaşı tanımlarken yaptığı bukalemun benzetmesinde, savaşın yöntem ve amaçlarının içinde bulunduğu döneme göre değişiklik gösterebileceği hususu, savaşın asla değişmeyen doğasının bir göstergesi olduğu kabul edilmelidir. Buradan hareketle savaşın doğasının değişmediğini ancak yaşanan toplumsal ve teknolojik değişimlerin etkisiyle savaşın karakterinin değiştiğini söylemek doğru olacaktır. Dolayısıyla endüstriyel savaşlar dönemi artık sona ermiş, savaş konseptleri değişmiş ve yeni bir değerler dizisine dönüşmüştür. Gerçekten de savaşlar artık eşitlerin karşı karşıya geldiği, düzenli silahlı kuvvetlerin çatıştığı formun dışına çıkmış, çok çeşitli ve çoğunun ordu olarak kabul edilmesi söz konusu olmayan muharipler arasında, savaş alanlarını daha çok halk ve meskûn mahaller içine taşındığı, farklı silahların kullanıldığı çatışmalar hâline gelmiştir. Buna parelel olarak klasik savaşa göre teşkilatlanmış düzenli silahlı kuvvetler de yeni harekât ihtiyaçları doğrultusunda savaşla ilgisi olmayan yeni vazifeler almak zorunda kalmış ve bu vazifeleri başarmak için de sivil ve askerin bir arada çalıştığı yeni düzenlemelere gitmiştir. Özetlemek gerekirse, 1945 sonrası dönemde asimetrik savaş yöntemleri çeşitli aktörler tarafından daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu durumun savaşın işlevine yönelik ciddi bir değişiklik meydana getirdiğini söylemek hayli güçtür.

Özetle; ulus devletler öncesi ok, yay, mızrak ve arbalet gibi kesici ve delici aletler ve gayrinizami harp ile yürütülen savaşlar, ulus devlet yapılarının doğmasıyla yerini konvansiyonel harplere bırakmıştır. Sanayi Devrimi'nin yarattığı kaos ortamı harpleri daha yıkıcı ve ölümcül bir hâle sokmuş, insanlar birbirini öldürmek için daha acımasız yöntemler uygulamaya başlamıştır. Harplerin konvansiyonel ve ulus devletler arasında meydana gelmesi durumları 21. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür.

Soğuk savaştan sonra tehdit ortamında yaşanan değişim nedeniyle savunma harcamalarının azaltılması, dağılan SSCB ülkelerinin atıl kalan silah kapasitelerinin serbest piyasada kolaylıkla el değiştirmesi ve devlet altı unsurların eline geçmesi güç dengelerini

değiştirmiş, özellikle devlet altı aktörleri harp sahalarında daha çok ön plana çıkarmıştır.[74]

Terörist örgütler tarafından gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında gerilla ve gayrinizami harp ve terör örgütleri güvenlik literatüründe en çok tartışılan konusu hâline gelmiştir. ABD'nin Afganistan, Irak ve Suriye'de konvansiyonel ve bilgi harekâtının stratejik iletişimle desteklenerek bir arada kullanıldığı hibrit savaş ortamında hareket eden düzensiz yapılarla mücadelede nispeten başarısız olması ve eleştirilmesi, klasik savaş kuramlarına göre teşkilatlanmış orduların savaş kabiliyetinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Bu savaşlarda dikkate değer husus, stratejik iletişim yöntemlerinin askerî kuvvet kullanımından daha önemli ve ön planda olmasıdır. "Hibrit savaş" terimi tam da bu aşamada devlet altı ve terör yapılarının ön planda olduğu, nispeten daha ucuz harp silah ve araçlarıyla daha az personel kullanarak daha düşük maliyetlerle daha verimli ve etkili çatışma yöntemlerini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

[74] **Poecher, Harald** (2011) "New Types of War-Challenges and Impications for the Global Armament Industry, Hybrid and Cyber War as Consequences of The Asymmetry, ed. Josef Schröfl, Bahram M. Rajaee ve Dieter Muhr, Berlin, Peter Lang Yayınları, ss. 25-40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HİBRİT SAVAŞ TEORİSİ

"Savaşta dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki saldırı yöntemi dışında başka bir yöntem yoktur, ancak bu iki yöntemin birlikte uygulanmasıyla sonsuz manevra serileri elde edilebilir."[75] *Sun Tzu*

"(...) Düşmanı hileyle ele geçiren, kuvvet kullanarak ele geçiren kadar övülür,(...) ben size karşı dürüst olmayan bir düşman karşısında kullandığınız hileden bahsediyorum."[76] *Nichollo Machiavelli*

"(...) Harp düşmana niyetimizi gerçekleştirmeye iten zoraki bir şiddettir. (...) Bu amaca ulaşmanın sonsuz yolları bulunduğu söylenebilir."[77] *Carl Von Clausewitz*

3.1. Giriş

Savaşın tarihi evrimi yanında çağdaş savaşta, yeni teknolojiler ve küreselleşmenin etkisiyle meydana gelen değişikleri anlamaya çalışan modeller bulunmaktadır. Bu modelleri ortaya atan askerî bilim adamları günümüz savaşlarını, Doğrusal Olmayan Savaş (Non-linear Warfare)[78], Yeni Savaşlar (New Wars)[79], Sınırsız Savaş (Unrestricted Warfare)[80], Bileşik Savaş (Compound Warfare)[81] ve Hibrit Savaş (Hybrid Warfare)[82] gibi birçok farklı şekilde

[75] **Eslen, Nejat** (2018) Tarih Boyu Savaş ve Strateji, 5. Baskı. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.279.

[76] **Turan, Aslıhan** 'Nicollo Machiavelli' Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları, s.93.

[77] **Clausewitz, V. Carl** (1832) Vom Kriege, Berlin, (Çeviren: Yalçın, Şiar, (1975) Savaş Üzerine, 1.nci Baskı, İstanbul, Eriş Yayınları, s. 40, <https://dosya.co/kxsd8t1ibjp8/Carl_Von_Clausewitz_-_Sava%C5%9F_Uzerine.pdf.html> s.e.t 20.11.2020.

[78] **Lawson, T. Sean** (2013)Non Linear Science and Warfare: Chaos, complexity and the US military in the Information Age, Londra, Routledge.

[79] **Kaldor, Mary** (2007)New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, (California: Stanford University Press.

[80] **Liang, Qaio / Xiangsui, Wang** (2015)Unrestricted Warfare, (Vermont: Echo Point Books&Media.

[81] **Huber**, **M. Thomas** (2013)Compound Warfare, Oregon, University Press of Pacific.

[82] **Hoffman, G. Frank** (2007) "Conflict in the 21st Century:The Rise of Hybrid Wars", Arlington, Potomac Institue, < http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108 .pdf > se.t. 20.02.2022.

adlandırma eğiliminde olmuşlardır. Bu çalışmalar içinde 2007 yılında "21. Yüzyılda Çatışma: Hibrit Savaş'ın Yükselişi"[83] adlı kitapta Hoffman tarafından çerçevesi çizilen hibrit savaş kavramı askerî bilim yazınında son yıllarda üzerinde en fazla tartışılan hususlardan birisi olmuştur. Bu çalışmadan sonra hibrit savaş kavramı, geleneksel askeri operasyon anlayışımızın dışında kalan yöntemlerle birleştirdiği savaşlar bağlamında askerî bilim çalışmalarında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Latince hybrida, hibrida veya ibrida kelimelerinden türeyen hibrit sözcüğü "karışım" anlamına gelmektedir. Başlangıçta biyoloji, müteakiben ırk ve dil çalışmalarında kullanılmış ve nihayette uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanına girmiştir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde hibrit sözcüğü "melez" veya "iki farklı güç kaynağının bir arada bulunması'' olarak ifade edilmektedir.[84] Güvenlik ve savaş çalışmalarında hibrit savaş, genel anlamda harp sahasında birden fazla güç kaynağının farklı oranlarda bir arada kullanılması olarak anlaşılmaktadır.

Hibrit savaş kavramı, harp tarihi uzmanlarının çoğunluğu tarafından ne yeni olmakla ne de modern savaşı açıklamada yeni bir şey olmadığı noktasında eleştirilmektedir. Puyveld'in iddia ettiği gibi "Bir çatışmada tek bir boyut olmadığı sürece her zaman hibrit savaş olarak nitelendirilebilir."[85] Üzerinde anlaşılan bir tanımın olmamasına rağmen hibrit savaş, bu eylemlerin doğası, kökeni ve hedefi üzerinde karışıklık ve belirsizlik yaratmayı amaçlayan siber ve bilgi savaşı ile açık ve gizli eylemler gibi yöntemlerin karışımını içeren bir savaş biçimi olarak görülmektedir.[86]

Bu çatışmaların sonucundaki izleyici algısı sahadaki gerçeklerden çok daha önemlidir. Artık neredeyse coğrafî sınırlamalar olmadan eylemleri takip edebildiğimiz teknolojik yetenek, küresel kitlelerin çatışmaya katılımını daha da önemli hâle getirmiştir. Yerli, diaspora ve yabancı kitleler artık çevrimiçi haber kaynaklarını takip edip sosyal medya üzerinden bağlantı kurarken gerçek zamanlı etkinliklerle etkileşime geçebilmektedir.

---

[83] **Hoffman** (2007), s.34.

[84] Türk Dil Kurumu,"Hibrit",Güncel Türkçe Sözlük, < http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1a9f6009e255.688 19591 > s.e.t 21.02.2022.

[85] **Puyveld, V. Daniel** (2015) "Hybrid war – does it even exist?", <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/ hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/ > s.e.t 20.12.2022.

[86] **Andersson, J. Jan (**2015,October) "Hybrid operations: lessons fromthe past", EUISS, <http://www.iss.europa.eu/ uploads/media/Brief_33_Hybrid_operations.pdf > s.e.t 25.12.2021.

Batılı devletler, hibrit savaş yetenekleri gelişmiş Çin ve Rusya'ya bu alanda yetişmek, elektronik iletişim ağlarının güvenlik açıklarını kapatmak ve bu maksatla yeni askerî birlik ve karargâhlar kurmak için milyarlarca dolarlık yatırım yapmaktadır. Hibrit savaş; bilgi savaşı, elektronik savaşı, siber savaşı ve psikolojik operasyonları tek bir savaş organizasyonunda birleştirmiştir. Bu savaş türü gelecekte tüm savaşların merkezinde yer alacaktır.[87]

Uluslararası güvenlik son yıllarda değişken ve giderek grileşen bir savaş ve barış ortamına çevirilmiştir. Çoğunlukla birbirinin yerine kullanılan iki kavram olan hibrit tehditler (HT) ve hibrit savaşlar (HS)'dan kaynaklanan güvenlik sorunları, bugün dünya çapında güvenlik gündemlerinin üst sıralarında yer almaktadır. Bu tezde hibrit tehdit ve hibrit savaş terimleri eş anlamlı olarak birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılacaktır. Bu alandaki en büyük sorun, artan sayıda ilgi ve çalışmaya rağmen, hibrit savaşı tanımlama, analiz etme ve buna karşı koymaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım henüz geliştirilememiş olunmasıdır.

Barış ve savaş arasındaki gri bölge zamanla önemli ölçüde büyüyerek hibrit savaşı tanımanın zorunluluğunu ortaya koymuştur. Rusya'nın Ukrayna'daki eylemleri, o zamana kadar savaş ve barışı ikili kategoriler olarak düşünmedeki soruna iyi bir örnek teşkil etmiştir. Üniformalı görünen ancak ulusal kimliği olmayan ve nereden geldiklerini söylemeyi reddeden şahısların varlığı ile başka ülkelerdeki demokratik seçimleri etkileme operasyonları ya da siber saldırılar gibi gri alanda ortaya çıkan tehdit ve saldırganlıkla nasıl başa çıkılacağı, başlı başına bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğüne sahip, açık, çoğulcu ve liberal toplumlar olmaları nedeniyle Batı demokrasileri hem hedeflenebilecek içsel zayıflıklar hem de özellikle hukukun üstünlüğü ve temel özgürlüklere müdahale etmeme noktasında bu savunma eylemlerinin kapsamını sınırlayan içsel kısıtlamalar sergilemektedir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Batı demokrasileri yalnızca hibrit tehditlerle en sık hedef alınan devletler değil aynı zamanda en savunmasız olanlardır. Artan sayıdaki kararlı çalışmalara rağmen hibrit savaşa yönelik güvenlik açıklarının tespiti ve tedbir getirilmesi ile altyapının güçlendirilmesi hususlarında istenilen seviyede ilerleme kaydedilememiştir.

3.2. Hibrit Savaş Kavramın Gelişimi ve Tartışmalar

[87] "The next war will be an information war, and we're not ready for it"; <https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an-information-war-and-were-not-ready-for-it-51218 > s.e.t 20.03.2022.

Giriş

Son 25 yılda askerî bilim çalışmalarında fenomen bir terim hâline gelen ve siyasi liderler tarafından da sıklıkla kullanılmaya başlanan ‘’hibrit savaş”ın zamansal olarak iki döneme oturtularak analiz edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Birincisi; devlet dışı aktörlerin sahip olduğu yeteneklerle ulusal ve uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak ortaya çıktığı Afganistan, Lübnan, Çeçenistan ve Gürcistan direnişleri ile Irak ve Suriye’deki DAEŞ yapılarının mücadele tarzının anlatıldığı dönemdir. Bu manada hibrit savaş terimi ilk defa 1998 yılında Robert G. Walker’in tezinde özel kuvvet operasyonları ile konvansiyonel harekâtın eşzamanlı olarak aynı anda yapılması anlamında kullanılmıştır.[88] Akabinde 2007 yılında Hoffman tarafından Hizbullah-İsrail savaşında Hizbullah tarafından uygulanan yöntemleri vurgulamak için kullanılmıştır. Hizbullah’ın bu çatışmalarda İsrail’e üstünlük sağlaması güvenlik yazınındaki tehdit algılamalarını etkilemiş, konvansiyonel harplere göre şekillenmiş savunma mantığının hibrit savaş karşısında ne kadar zayıf olduğu görülmüştür.

Hibrit savaşın ikinci dönem çalışmaları 2014 yılında Rusya’nın Ukrayna müdahalesindeki gelişmeler olmuştur. Bu dönemde hibrit savaş çalışmalarında genel olarak incelenen aktör birinci dönemdeki devlet dışı yapılanmalardan ziyade “devletler” olmuştur. Bu manada hibrit savaş, konvansiyonel kuvvetlere sahip devletlerin asimetrik araçları içerisinde barındıran hibrit tehditleri kullanarak, savaş eşiğine ulaşmayan çatışmalarla stratejik hedeflere ulaşılması kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.

Birinci Dönem Hibrit Savaş Çalışmaları

Savaş yazınında standart bir tanımı olmayan hibrit savaş, klasik konvansiyonel yöntemlerle, zayıf olan tarafından tercih edilen, asimetrik savaş yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir savaş biçimidir. Düzenli askerlerden savaş ağaları ve suç çetelerine kadar uzanan geniş bir aktör yelpazesine sahip, zihinlerde ve gerçek savaş meydanlarında uygulanan; hatları muğlâk, cephesi belirsiz; savaş eşiğinin altında kalan, barış ile savaşın birbirinin içine geçtiği bir çatışma hâlidir.

Hibrit savaş, askerî olmayan yöntem ve araçlara daha fazla önem verildiği, gri bölge olarak bilinen savaş ve barış arasında kalan bölge ve alanlarda bilinçli olarak yaratılan

[88] **Walker G. Robert** (1998) “The United States Marine Corps and Special Operations” (Yüksek Lisans Tezi, ABD Deniz Kuvvetleri İhtisas Okulu, s.4, < https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a359694.pdf > s.e.t.20.02.2022

belirsizlik durumlarını istismar etmeye çalışan sistem üzerinde kurgulanmıştır.[89] Hibrit savaşın en önemli avantajı, savaş eşiği altında kalarak "BM Antlaşması", "Silahlı Çatışma Hukuku" ve "Cenevre Konvansiyonu" gibi savaş önleyici ve yaptırımı olan sözleşmelere uyma zorunluluğunu ortadan kaldırmasıdır. Devletler, bu şekilde savaş olmaksızın hiçbir kısıtlama ya da yaptırıma maruz kalmadan politik maksatlarını gerçekleştirme imkânı elde edebilmektedir.[90]

Hoffman'ın hibrit savaşı anlamaya yönelik çalışmalarının odak noktası, 2006 yılında Lübnan'da gerçekleşen İsrail ile İran destekli Hizbullah arasındaki savaştır. 2 Temmuz 2006'da iki İsrailli askerin Hizbullah tarafından rehin alınmasıyla tetiklenen ve 30 gün devam eden bu çatışmalarda Hizbullah'ın kuvvetleri, klasik gerilla taktikleri kullanan savaş deneyimi yüksek tim seviyesindeki savaşçılar ile İran tarafından desteklenen düzenli bir görüntü sergileyen Nasr Tugayından oluşmuştur.[91] Hizbullah bu savaşta kısa-orta menzilli füzeler, deniz torpidoları, anti-tank mayınları/roketleri, insansız hava araçları gibi normal düzenli ordular tarafından kullanılan silahları ustaca kullanmıştır. Bununla birlikte düzenli ve düzensiz unsurların bir arada senkronize olarak kullanılması kuvvet çarpanı etkisi yapmıştır.[92] Hizbullah, İran ve Kuzey Kore'nin gerilla savaşı tecrübesini ve doktrinini kullanarak kurduğu gizli yer altı teşkilatları sayesinde gizlice örgütlenmiştir. İsrail'in özellikle düzenli kara unsurlarını kullanması hâlinde vereceği zayiattan çekinmesi nedeniyle ürkek hareket etmesi Hizbullah'ın işine yaramıştır.

Bu savaşta sadece fizikî unsurlar değil enformasyon unsurları da kullanılmıştır. İsrail'in Hizbullah ile birlikte sivillerin de bulunduğu şehirleri bombalaması, İsrail gemisinin kıyıdan 16 km uzaklıkta hassas güdümlü C-802 gemisavar füzesi ile vurulması, İran imalatı Fajr-3 füzeleri ile Hayfa'nın bombalanması ve İsrail tankı Merkava'ların Rus yapımı RPG-29, AT-13/14(Kornet) ve Milan tanksavar füzeleri ile vurulma görüntülerinin medyaya sızdırılması ve geniş kesimler tarafından izlenmesi psikolojik ve algı savaşı anlamında Hizbullah'a

[89] **Schadlow, Nadia** (2014) "Peace and War: The Space Between," War on the Rocks, < https://warontherocks.com/2014/08/peace-and- war-the-space-between/ > s.e.t. 20.02.2022.

[90] **Frier, Nathan** (2010) "Hybrid Threats: Describe… Don't Define." Small Wars Journal, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-threats-and-challenges-describe-dont-define > s.e.t 20.02.2022.

[91] **Tenenbaum, Elie** (2015) Hybrid Warfare In The Strategic Spectrum: An Historical Assesment, NATO's Response to Hybrid Threats, ed. Guillaume Lasconjarias ve Jeffrey A. Larsen,NATO Defence College, Rome, ss. 95–113

[92] **Hoffman** (2007), s. 35–39.

avantaj sağlamıştır. Morali bozulan İsrail ordusu uluslararası kamuoyunda prestij kaybetmiş ve nihayette bu savaşta yenilgiye uğramıştır.[93]

Hoffman'a göre, Hizbullah'ın geçmiş gerilla harplerinden farklı olarak düzenli ve düzensiz unsurları arasında sağladığı koordinasyon sebebiyle bu savaş hibrit savaşın öncülü olmuştur.[94] Hizbullah'ın bu savaşta uyguladığı konsept, kesin sonuç yerine düşmanın hassas taraflarına ve zayıf bölgelerine vur-kaç taktiğiyle baskın tarzında saldırılar olmuştur. Bu saldırılara karşı kendini korumaya çalışan İsrail birlikleri sürekli alarm durumunda kalmış, bu da Hizbullah savaşçılarının moral ve motivasyonunu en üst seviyeye çıkarırken sürekli teyakkuz hâlindeki İsrail ordusunda ise dikkat dağınıklılığı ve yorgunluk emareleri göstermesine yol açmıştır. Hizbullah bu savaşta medyayı silah olarak kullanmış, düşmanın moral ve motivasyonunu bozarak yerel halkı kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Hizbullah'ın uyguladığı bu konsept Mao'nun gerilla konseptine benzerlik göstermektedir.[95] Hizbullah disiplinli, iyi eğitilmiş ve düzensiz yapıdaki birliklerini gerilla yöntemleri ve üstün bir bilişim teknolojisi ile özellikle şehir merkezilerinde verimli bir şekilde kullanmıştır. Buna karşılık İsrail ordusu, iletişim sorunları olduğu ve bu tür unsurlara karşı yeterince iyi şekilde kurgulanmış bir planı olmadığı için küçük boyutlu böyle bir örgüt karşısında başarısız olmuştur.[96]

Sonuç olarak, devlet altı bir yapının ürünü olan Hizbullah, kinetik savaşın kesin galibi olmasa da başarı ile uyguladığı bilgi harbi sayesinde Batılı tarzda teşkilatlanmış ve Batı konseptlerine göre savaşan bir orduyu alt etmiştir. Bu durum Batılı ordular için alarm zillerinin çalmasına sebep olmuş ve her Batılı ülke, kuvvetlerini küçültmek ve bu tür yapılara karşı daha küçük ve elastiki birlikler oluşturmak için kolları sıvamıştır. Nitekim bu savaştan sonra İsrail de ordusunu bilgi savaşı, konvansiyonel ve düzensiz muharebe platformlarında savaşmak üzere yeniden teşkilatlandırmıştır.[97]

İkinci Dönem Hibrit Savaş Çalışmaları

[93] **Hoffman** (2007), s. 37-39.

[94] **Hoffman** (2007), s. 35.

[95] **Bjerregaard, Thomas** (2012) " Hybrid Warfare: A Military Revolution or Revolution in Military Affairs", (Yüksek Lisans Tezi, ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kurmay Koleji, ss. 41-42.

[96] **Hoffman**, (2007), s. 41.

[97] **Erol, S. Mehmet / Oğuz, Şafak** (2015) "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea" Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 9, Sayı 17 ss. 261-277.

Hibrit savaşın ikinci dönem çalışmaları, 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrasındaki gelişmeler olmuştur. Bu dönemde hibrit savaş çalışmalarında asıl aktör "devlet" olmuştur. 2014 yılından sonra Rusya'nın Kırım'ı işgali ile sonuçlanan Ukrayna savaşı ile devletlerin savaş eşiği altında kalan hibrit savaşı kullanarak hedeflerine ulaşma yöntemleri incelenmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra "Batılı askerî ve güvenlik çevrelerde daha sıklıkla kullanılan bir fenomen hâline gelen "hibrit savaş" geleneksel, geleneksel ve askeri olmayan araçları birleştiren günümüz savaşlarının kısa yoldan tanımlandığı bir kavram olarak anılmaya başlanmıştır.[98]

Rusya'nın, kısa sürede bölgedeki milis yapılarla takviyeli, düzenli, silahlı unsurları ile Kırım'daki stratejik bölgeleri işgal etmesi, bölgedeki Ukrayna askerlerini az bir zayiatla esir alması, akabinde halk oylaması ile Kırım'ın bağımsızlığını sağlaması ve bu yaşananlara rağmen Rusya'nın herhangi bir kuvvet kullanmadığını deklare etmesi hibrit savaş çalışmalarının merkezine oturmuştur. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ilk kez bir ülkenin topraklarının başka bir ülke tarafından bir silah bile atılmadan işgal edilmesi Avrupa tarihinin jeopolitik bir dönüm noktası olmuştur.

Kırım işgalinin hemen akabinde NATO tarafından 2014 yılında düzenlenen Galler Zirvesi'nde hibrit savaş "çok sayıda açık ve gizli, askeri, paramiliter ve sivil tedbirlerin oldukça bütünleşmiş bir şekilde kullanılması" olarak tanımlanmıştır.[99] NATO Genel Sekreteri Stoltenberg, Rus işgalinde hibrit savaş metotları kullanıldığını açıklayarak hibrit savaşı; *"dezenformasyondan propagandaya, üniformasız ya da işaretsiz askerler ile siber alan ve konvansiyonel kuvvetlerin kullanıldığı açık ve gizli operasyonların kombinasyonu"* olarak tanımlamıştır."[100] Hibrit savaş, Ukrayna işgalinden sonraki çalışmalarda, International Institute for Security Studies-Uluslararası Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü (IISS) tarafından hibrit savaş; "askeri ve askeri olmayan araçların bütünleşmiş bir harekât ortamı içinde sürpriz ataklarla inisiyatifi ele geçirmek, diplomatik kanalların kullanımında psikolojik etkiler yaratmak maksadıyla örtülü ve gizli faaliyetlerle geniş kapsamlı ve süratli şekilde yapılan enformasyon, elektronik, siber, askerî ve istihbarat operasyonların entegre

[98] **Puyvelde, V. Damien** (2015, 07.05) "Hybrid War – Does It Even Exist?" NATO Review; <http://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybridmodern- future-warfare-russia-ukraine/en/index. Htm> s.e.t 21.10.2021

[99] NATO," Wales Summit Declaration", NATO Resmi Sayfası,. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, s.e.t 12.01.2022.

[100] NATO, "The Geography of Danger Has Shifted,", NATO Resmi Sayfası, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_148125.htm s.e.t 12.02.2022.

ve bütünleşik bir yapıda kullanılması" olarak tanımlanmıştır.[101] Açıklamada rakibi baskılamak için ekonomik ambargonun ve enerjinin silah olarak kullanıldığı belirtilmiştir

2015 ABD Ulusal Askeri Strateji Belgesi'nde hibrit çatışmalar; "devlet ve devlet altı yapılardan kaynaklanan şiddetin bir arada yaşandığı, siyasî hedeflerini elde etmek için aktörlerin değişik metot, imkân ve kabiliyetlerini bir arada kullandığı çatışma biçimi" olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta hibrit savaş araçlarının kullanılması ile saldırgan devletle ilgili muğlâk bir algının yaratılması ve kendisine karşı verilecek tepkinin geç anlaşılması, yavaşlatılması ve nihayette bir oldu-bittinin yaratılması amaçlanmaktadır.[102]

Baltıklar, Polonya, Almanya gibi kuzey ülkelerin uzmanları hibrit savaşı Rusya modeli üzerinden tanımlarken; İtalya, Fransa, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerde hibrit savaş DAEŞ yöntemleri üzerinden izah edilmeye çalışılmaktadır.[103] Küresel jeopolitik savaşın doğu kanadında yer alan Rus yazınında modern savaş ya da doğrusal olmayan savaş olarak isimlendirilen hibrit savaş (Gibridnaya Voyna), Batının Rusya'yı etkisiz kılmak, bölgesinde hapsetmek hatta Rusya'yı bölmek ve yıkmak için icra ettiği bir savaş olarak karşılık bulmaktadır. Bu çerçevede Batı yazınında yer alan bazı çalışmalarda ilk hibrit savaş örneği olarak 1979 ile 1980 yılları arasında meydana gelen SSCB-Afgan Savaşı örnek olarak gösterilmektedir.[104]

Hibrit savaş, 21. yüzyılın bir savaş stilidir ve geleneksel tehditlerden, savaşlardan yoğunluk ve derece bakımından farklıdır. En büyük farklılık yeni teknolojik silahları güçlendiren ve bunları kullanmanın maliyetini düşüren sanal veya dijital ortamlardır. Hibrit savaş; şiddet, kontrol, yıkım, manipülasyon ve yanlış bilgilerin yayılması yoluyla hedefin siyasi sistemini ve uyumunu bozmak, baltalamak veya hedefin siyasi sistemine zarar vermek

[101] **McDermott, Roger** (2015) "Does Russia's 'Hybrid War' Really Exist", Eurasia Daily Monitor, c.12, s.103,< https://jamestown.org/program/does-russias-hybrid-war-really-exist/ > s.e.t 21.01.2022.

[102] US Joint Chiefs of Staff. "The National Military Strategy of the United States of America 2015", (Ulusal Askeri Strateji Belgesi, US Joint Chiefs of Staff, 2015), s.4 <http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf., > s.e.t 21.01.2022.

[103] **Thiele, D. Ralph** (2015) "Crisis in Ukraine-The Emergence of Hybrid Warfare", The Institute for Strategic, Political, Security and Economic Consultancy Strategy Series, s. 3 <https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf, > s.e.t 20.01.2022.

[104] **Anderson, Gary** (2018) "Counter-Hybrid Warfare: Winning In The Gray Zone". <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/counter-hybrd-warfare-wnnng-gray-zone > s.e.t 20.01.2022.

amacıyla savaş olmadan sonuçlara ulaşmayı amaçlayan yöntemleri ifade eder.[105] Dolayısıyla muharipler savaşçıları değil, toplumları hedef alır.[106] Hibrit savaş, savaş tehditlerinden ve propagandadan başlayıp kinetik savaşa kadar uzanan bir dizi olası düşman aracının eş zamanlı varlığını ima eder. Bu nedenle, açık savaş eşiğinin altında faaliyet gösteren, askerî olduğu kadar askerî olmayan tehditlere vurgu yaparak, birden fazla güç ve etki aracı içerir. Hibrit savaş tanımında ister devlet, ister devlet dışı olsun aktörler arasında net bir ayrım yapmak imkânı hemen hemen yoktur.[107]

Batı stratejik düşüncesinde hibrit savaşlara artan ilgi, hasımların kendilerine karşı uyguladığı asimetrik yenilikçi davranışlarına tepkisinden kaynaklanmaktadır. Rusya'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kinetik unsurları birleştiren bu savaş tarzını benimseme ve başarılı şekilde uygulama yeteneği nedeniyle kendisini tehdit altında hissetmektedir.[108] Batılılar tarafından bu savaş, sivil-asker ayırımının çok zor olduğu, örtülü, sahiplenilmeyen ve hiçbir ahlaki sınır tanımayan çatışmalar olarak tasvir edilmektedir.

Özellikle Kırım'ın Rusya tarafından işgali, ardından Donbas bölgesindeki savaşlar hibrit savaşın bir güvenlik sorunu olarak çok daha geniş bir yelpazede kabul görmesine yol açmıştır. Ukrayna'nın NATO'ya komşu, önemli konvansiyonel askerî kaynaklara sahip büyük bir devlete komşu olduğu gerçeği, Batı çevrelerinde Rusya'nın potansiyel bir rakip olarak hatırı sayılır bir şekilde yeniden düşünülmesine yol açmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı taktikler, bir araya getirebileceğini ve konuşlandırabileceğini kanıtladığı, geleneksel ve geleneksel olmayan, öldürücü ve öldürücü olmayan çeşitli yöntemler hakkında kapsamlı bir görüşe duyulan ihtiyacın altını çizmiştir.[109]

---

[105] **Treverton, F. Gregory / Thvedt, Andrew / Chen, R. Alicia / Lee Kathy / McCue Madeline,** (2018) Addressing Hybrid Threats, Stockholm, Swedish Defence University, s.10; < https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/Treverton-AddressingHybridThreats.pdf > s.e.t 17.01.2022.

[106] **Pawlak, Patryk (**2017) "Cyber Security Woes: WannaCry?" European Union Institute for Security Studies (EUISS); < <https://scholar.google.com.tr/scholar?q=Pawlak,+Patryk+(2017)+%E2%80%9CCyber+Security+Woes:+WannaCry&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart > s.e.t 17.01.2022.

[107] **Giles, Keir** (2020) Missiles Are Not the Only Threat, in Beyond Bursting Bubbles: Understanding the Full Spectrum of the Russian A2/AD Threat and Strategies for Counteracting It, eds Michael Jonsson and Robert Dalsjö , Stockholm: FOI. < https://press.armywarcollege.edu/monographs/488/ > s.e.t 17.01.2022.

[108] **Galeotti**, **Mark** (2016) Hybrid, Ambiguous, and Non-Linear? How New Is Russia's "New Way of War"?, Small Wars & Insurgencies 27, no. 2. s. 7. < <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592318.2015.1129170 > s.e.t. 02.01.2022.

[109] **Kofman, Michael / Rojansky, Matthew** (2015) "A Closer Look at Russia's Hybrid War" Kennan Cable 7 Wilson Center: Kennan Institute; < https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no7-closer-look-russias-hybrid-war > s.e.t 02.01.2022.

Bu anlamda hibrit savaş terminolojisi, stratejik, operasyonel ve taktik düzeylere nüfuz ederek Rusya'nın uluslararası davranışlarına dair çok geniş bir yelpazeyi kapsayan bir görüşe dönüşmüştür.

Hibrit savaş aktörleri, askerî ve ekonomik güçteki asimetrileri nedeniyle, mevcut güvenlik kurumlarının yanı sıra Batı demokrasilerindeki güvenlik açıklarından yararlanarak Batı'ya meydan okumanın yollarını ve araçlarını aramaktadır. Bu nedenle hibrit savaş; Çin, İran, Kuzey Kore ve Rusya ile özellikle IŞİD ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerin yanı sıra Batı'nın küresel hegemonyasına meydan okuyanların stratejisini tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir terim hâline gelmiştir.[110]

Yine de, yukarıda belirtildiği gibi, hibrit savaş tartışmalı bir kavram olmaya devam etmektedir. Rusya'nın Ukrayna ve Suriye'deki eylemleriyle ilgili olarak, ekonomik araçlar ve propagandanın askerî güçle kullanılan eski zamanlara ait argümanlar olması nedeniyle bazı uzmanlar Rus hibrit savaşın yeni bir yaklaşım olarak gösterilmesine itiraz etmektedirler.[111] Ayrıca, ekonomik ve bilgi araçları da dâhil çeşitli kinetik olmayan araçların, hibrit savaş başlığı altında gruplandırılmasının savaş kavramını tehlikeli bir şekilde genişlettiği ileri sürülmektedir. Yine de bazı eleştirmenler hibrit savaş kavramını Rus dış politikasının çoğunu kapsayacak şekilde genişletirken, eş zamanlı olarak Rus eylemlerini gerçekte olduğundan çok daha koordineli ve verimli stratejik hamleler olarak tasvir etmektedir.[112]

Pomerantsev, Peter (2014, 05.05) **"**How Putin Is Reinventing Warfare", Foreign Policy, https://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/;

Berjins, Janis (2014) "Russian 'New Generation Warfare, More Democracy Is the Solution",Washington, Center for European Policy Analysis.

Brauss, Heinrich / Stoicescu, Kalev / Lawrence, Tony (2020) "Capability and Resolve: Deterrence, Security and Stability in the Baltic Region", Tallinn: International Centre for Defence and Security.

[110] **Gardner, Hall, (**2015,December) "Hybrid Warfare: Iranian and Russian Versions of Little Green Men and Contemporary Conflict " Rome, NATO Defence College, Research Division, <https://cdn.mashreghnews.ir/old/files/fa/news/1395/5/11/1775765_741.pdf > s.e.t 07.01.2022.

Putten, Frans / Meijnders, Minke / Meer, Sico / Togt, Tony (2018) "Hybrid Conflict: The Roles of Russia, North Korea and China", The Hague, Clingendael Institute.

Beccaro, Andrea (2018) "Modern Irregular Warfare: The ISIS Case Study", Small Wars & Insurgencies, 29 no. 2, 207–28.< https://ideas.repec.org/a/taf/fswixx/v29y2018i2p207-228.html > s.e.t. 14.04.2022.

[111] **Popescu, Nicu** (2015) Hybrid Tactics: Neither New nor only Russian' (European Union Institute of Security Studies; < https://www.iss.europa.eu/content/hybrid-tactics-neither-new-nor-only-russian > s.e.t 12.01.2022, **Giles, Keir** (2016, 21.03) "Russia's "New" Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", Chatham House, < https://www.chathamhouse.org/publication/russias-new-tools-confronting-west. > s.e.t 12.01.2022.

[112] Renz, Bettina (2015) "Russia and Hybrid Warfare" Contemporary Politics 22, no. 3, s. 283–300.

Hibrit savaş kavramı Batıda Frank Hoffmann, Nathan Freier ve Russel Glenn gibi ABD'li araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Batılı askerî literatürde HS, kuvvet mukayeselerinde Batılı düzenli orduların üstünlüğünü kırmak için düşman tarafından geliştirilen, karşı savaşın bütün argümanlarının koordineli ve tek elden kullanıldığı bir araç olarak görülmektedir.[113]

HS hakkında sınırlı sayıda İngilizce yayın bulunmaktadır. Konuyla ilgili Ofer Fridman tarafından 2018 yılında yayımlanan "*Russian Hybrid Warfare': Resurgence and Politization"* adlı eser bu alanda önemli bir çalışma olarak göze çarpmaktadır. Fridman, hem Rus hem de Batılı askerî araştırmacıların HS hakkındaki düşüncelerinin farklı algılandığından hareketle kitabı yazmaya başladığını belirtmektedir. Onun, Lasconjarias ve Larsen'in *"Nato'nun Hibrit Tehditlere Tepkisi"* ve Pavel Tsygankov'un *"Gibridnye Voynyv Khaotiziruyushchemsya Mire XII Veka"* adlı eserlerinin mukayesesinde *"Aralarındaki tek ortak noktanın başlıkları olduğunu keşfetmek beni şaşırttı.'"* ifadesi dikkat çekicidir.[114]

Fridman, algılanan bu kavramsal farklılığı göz önünde bulundurarak, Rusya ve Batı'da HS kavramının nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini araştırmış ve neticede Rus ve Batı söylemlerinin farklı teorik geleneklere dayandığı sonucuna varmıştır.[115] Fridman Yeni Nesil Savaşı, bir saldırı öncesinde düşmanı zayıflatmak için askeri olmayan araçların kullanılması olarak yorumlarken, HS'yi düşmanı zayıflatmak ve yozlaştırmak için askerî olmayan önlemlerin kullanılmasını içeren ve askerî araçlar kullanılmadan uygulanabilen bir strateji olarak tanımlamaktadır. Fridman'a göre HS'nin geçmişi, Messner'ın *"Küresel İsyan Savaşı"*na, Dugin'in *"Ağ Merkezli Savaş"*na ve Panarin'in *"Bilgi Savaşı Teorisi"*ne kadar uzanmaktadır. Bu teorilerin ortak özelliği, düşman halkın ruhunun, kültürünün, değerlerinin ve öz güveninin kademeli olarak aşındırılarak kırılmasıdır.[116] Bunlar yalnızca askerî yollarla değil, siyasi, bilgi savaşı, propaganda ve ekonomik yollarla da gerçekleştirilebilecek hedeflerdir. Gerçekten de Rus teorisyenlerine göre, nükleer tehdidin gölgesinde askerî yöntemler çok daha tehlikeli hâle gelmiş, nükleer imhadan çekinen ülkelerin diğer devletlere

---

Charap, Samuel (2015) "The Ghost of Hybrid War", Survival 57, no. 6, s.8.

[113] **Puyvelde**, s.33.

[114] **Friedman, Ofer** (2018) Russian Hybrid Warfare: Resurgence and Politicisation, London: Hurst & Company, (2018), s.96.

[115] **Fridman,** Russian 'Hybrid Warfare', 91.

[116] **Fridman,** Russian 'Hybrid Warfare', 92.

iradeleri, askerî olarak değil artan bir dizi karşılıklı misillemeyi tetikleme riski taşıyan, ancak askerî olmayan yıkıcı önlemler içermektedir. Başka bir deyişle savaşın amacı, artık diğer devletler üzerinde askerî zafer elde etmek değil, düşmanları içeriden yozlaştırmak ve zayıflatmak, askerî olmayan önlemlerle direnme yeteneklerini kırmaktır. Fridman' göre, Rus HS'nin savunucuları şuna inanmaktadırlar: Bu tür savaşın temel amacı; geleneksel savaş alanından kaçınmak ve düşmanı, toplumun dokusunu parçalayan, kendi iç çöküşüne yol açan ideolojik, bilgisel, finansal, politik ve ekonomik yöntemlerle yok etmektir.[117]

Batı askerî söyleminde moda bir terim hâline gelen HS, Rus askerî tartışmalarına da girmiştir. Terim, Anglo-Sakson teorisinden ithal edilmiş, Rusçaya çevrilmiş ve yavaş yavaş Rus askerî teşkilatının da dikkatini çekmiştir. Teori, modern savaşı askerî ve askerî olmayan araçları bir araya getiren çok boyutlu bir girişim olarak anlaşılmaktadır. Batı kökenli bir terim olmasına rağmen HS, Batı dışında da askerî tartışmaların odak noktası olmuş, özellikle Rusya'da da savaşın değişen karakteri hakkındaki tartışmalarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.[118] Rusça karşılığı "Gibridnaya Voyna" olan HS terimi, Rus askeri çevrelerinde ilk kez 2000'li yılların sonlarında Batı'da popülerlik kazandıktan sonra biraz isteksiz de olsa tartışılır olmuştur.[119] Rus hibrit savaşı yaklaşımı Rusya Genelkurmay Başkanı General Valery Gerasimov'un Rusya Askerî Bilimler Akademisine yaptığı konuşmalarda şekillenmiştir. Bu diyaloglarda Rus Silahlı Kuvvetlerinin savaşın bugününe ve geleceğine ilişkin mantığını anlamak mümkündür.

Rusların HS anlayışı ile Batılı HS fikirleri zaman zaman, yakın ilişki içinde görülmektedir. Yine de bu alandaki Rus ve Batı tartışmaları önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Rusya'da oldukça fazla sayıda askerî bilim uzmanı, Batı çıkarlarının maksimize edilmesi kapsamında Batı'nın Rusya'da rejim değişikliğini gerçekleştirmek ve Rus ulusal kimliğini yeniden şekillendirmek için büyük ölçüde askerî olmayan yıkıcı bir kampanya yürüttüğünü savunmaktadır. Marina Kuchinskaia ve Aleksandr Bartosh gibi Rus teorisyenlerine göre, topyekün nükleer savaş tehdidi ve küresel ekonominin karşılıklı bağımlılık tehdidiyle

[117] **Fridman,** Russian Hybrid Warfare, 93.

[118] **Fridman, Ofer** (2018) Russian Hybrid Warfare: Resurgence and Politicization, London, Hurst & Company, s. 96.

[119] **Gerasimov, Valery** (2016) "Organizatsiia oborony Rossiiskoy federatsii v usloviiakh primeneniia protivnikom traditsionnykh i gibridnykh metodov vedeniia voyny" Vestnik akademii voyennykh nauk 2, no. 55, s. 19–23; **Gerasimov, Valery** (2017) "Sovremennyie voyny i aktual'nye voprosy oborony strany" Vestnik akademii voyennykh nauk 2, no. 59 9–13.

kısıtlanan Batı, Rusya'yı parçalamak ve yıkmak maksadıyla düşük riskli bir yöntem olarak HS'yi tercih etmektedir.

Rusların HS tartışması, Batı'nın HS tartışmasından daha farklı bir boyutta gelişmiştir. Bu terim her iki tarafta farklı algılanmaktadır. Rusya'da Batı'dan farklı olarak konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askerî araçların uzlaştırılmasından ziyade, askerî ve askerî olmayan yöntemlerin kombinasyonuna odaklanılmaktadır. Rus askerî araştırmacıları Hoffmann, Freier ve Glenn'in görüşlerini, Rusya için baskı oluşturduğuna inandıkları güvenlik endişelerini göz önünde bulundurarak çeşitli şekillerde yeniden incelemişler ve kendilerine göre bir tehdit komposizyonu oluşturmuşlardır. Algılanan endişelerin başında Batı'nın Rusya'ya karşı yıkıcı bir hibrit savaş kampanyası yürüttüğü inancı gelmektedir. Rus araştırmacıların iddiasına göre HS, Batı'nın Rusya'nın altını oymak için kullandığı bir savaş yöntemidir.

Messner, Dugin ve Panarin'in teorileri arasında bariz örtüşmeler vardır. Bu uzmanlar, yıkıcı topyekün bir savaşa odaklanmak yerine modern toplumların konvansiyonel olmayan savaşlara karşı istismar edilebilecek hassasiyetler barındırması nedeniyle bu tür savaşlara karşı savunmasız olduğu anlayışını paylaşmaktadır. Yine de, bu teorilerin birbiri ile koordine edildiğine veya Rus HS araştırmacılarının Messner, Dugin ve Panarin'in fikirlerinden yararlandığına dair çok az kanıta rastlanmaktadır. Fridman, Messner'in teorisinin, Mao'nun isyan savaşı anlayışına ve onun düşmanın moralini bozmaya yönelik vurgusuna yakın benzerlik taşıdığına dikkat çekmektedir.[120] Bu nedenle Messner, Dugin ve Panarin'in HS fikirlerinin, Rus askerî düşüncesinde ayrı bir teorik gelenek oluşturduğunu söylemenin dayanağı yoktur. Ona göre, devletlerin hasımlarını içeriden zayıflatarak baltalamaya çalışması düşüncesi bu teorisyenler tarafından geliştirilen yeni bir fikir değildir. Bu, daha ziyade otoriter devletlerde yaygın olan, iç ve dış tehditlerin kapsamını abartma eğilimini yansıtmaktan ibarettir. Kuşkusuz Sovyetler Birliği dönemi Rus askerî teorisyenleri, HS terimi icat edilmeden çok önceleri de İslami liderleri, insan hakları savunucularını, alışılmışın dışındaki komünistleri ve muhalifleri, dış güçler tarafından desteklenen veya manipüle edilen kişiler olarak görmektedir.[121]

Çin Komünist Partisi'nin Politbürosu da benzer şekilde, Haziran 1989'daki demokrasi

[120] **Fridman,** Russian Hybrid Warfare, 66.

[121] **Mastny, Vojtech** (1997) The Cold War and Soviet Insecurity, Oxford, Oxford University Press, Oxford.

yanlısı Tiananmen Meydanı gösterilerinin suçunu "iç ve dış karşı-devrimci güçlerin bağlantısına" yüklemiştir. Çin Başkan Yardımcısı Zhen, olanları Çin Komünist Partisi'ni devirmek için on yıllarca süren bir Amerikan kampanyasının doruk noktası olarak nitelendirmiştir. Zhen, hedefe barışçıl bir görüntü altında kolay yoldan ulaşmak maksadıyla doğrudan işgal dışındaki tüm eylemlerin, (örneğin insanları parayla satın almak, kültürel ve ideolojik düşünceleri altüst etmek, casus göndermek, yasa dışı yollardan bilgi ve istihbarat temin etmek, söylenti ve kargaşa çıkarmak, muhalefeti ve iç düşmanları desteklemek) bu amaç için kullanıldığını söylemiştir.[122]

HS konusunda bir başka üretken Rus araştırmacı Rusya Askeri Bilimler Akademisinden Aleksandr Bartosh'tur. O, hibrit savaşı Messner veya Dugin'e değil Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS) tarafından ifade edilen bir formülasyona dayandırmaktadır. Bartosh, ISSI'nın yaklaşımının HS ile geleneksel çatışmalar arasındaki temel ayrımları tam olarak ifade ettiğini düşünmektedir.[123]

İlginç bir şekilde Batı düşüncesinin Rus söylemi üzerindeki etkisi, Rus bilim adamlarının Rusya dışındaki ülkeleri tartıştığı pasajlarda daha belirgindir. Örneğin Kuchinskaia, 2011'de Libya'ya yapılan Batı askerî müdahalesini ele alan incelemesinde, Libya'daki Batı koalisyon güçlerinin başarısının taktik ve operasyonel düzeyde kullanılan hibrit yöntemlerde yattığını vurgulamıştır. Yazar operasyonunun başarı nedenlerini, *"Her şeyden önce Birleşik Krallık, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin özel kuvvetler ve özel harekât kuvvetlerinin temsilcileriyle koordine edilen iç muhalefetin silahlı müfrezelerinin kullanılması ve ayrıca yerel nüfusa ve hükümet güçlerinin personeline yönelik bilgilendirici-psikolojik eylemler."* olarak sıralamıştır.[124]

İki emekli subay ve askerî araştırmacı olan Vladimir Kiselyov ve Ivan Vorobyov da "*Voyennaya Mysl"*de yayınlanan bir makalede benzer şekilde savaşta hibrit yöntemlerin kullanılmasından elde edilebilecek operasyonel avantajları vurgulamıştır. Söz konusu yazarlar Nazi Almanya'sının İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'ne karşı

[122] **Nathan, Andrew** (2019, 27.06) "The New Tiananmen Papers", Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-05-30/new-tiananmen-papers s.e.t 29.10.2021.

[123] **Bartosh, Aleksandr** (2018) "Hybrid Warfare: Friction and Wear and Tear", Military Thought [English edition] 1, no. 27: 2-3; **Popkov, A Yuri** (2017) "who cites Frank Hoffman's definition of hybrid war as the 'best definition' of the phenomenon 'Tactical Reconnaissance in Hybrid Warfare', Military Thought 3, no. 26, s. 120.

[124] **Kuchinskaia E. Marina** (2017) "Politika sderzhivaniia Rossii: novaia norma dlia NATO" Fenomen gibridizatsii, Problemy natsional'noi strategii 1, no. 40, s.135.

saldırganlığı üzerine yaptıkları bir araştırmada,[125] Nazi Almanya'sının daha önce Sovyet topraklarında 17. Keşif Komutanlığı, Brandenburg 800. Özel Kuvvetler Birliği, Kurfürst Alayı ve Bergmann Taburu'nun SSCB'yi içeriden yok etmeye yönelik hibrit amaçlar için kullanıldığını ifade etmişlerdir.[126]

Rus askerî teorisyeni Aleksandr Vladimirov hibrit savaşı düşünceler, ahlak kuralları ve kodlar üzerinde bir mücadele olarak görürken;[127] Popov ve Khamzatov, düzensiz güçler tarafından yürütülen, düzenli güçlerle karıştırılmış ve eş zamanlı olarak askerî güçlerin konuşlandırılmasıyla karakterize edilen düzenli ve düzensiz stratejiler ve taktikleri içeren eylemler olarak tanımlamaktadır.[128] Popov ve Khamzatov, Batılı tanımları anımsatan terimler kullanmışlardır. Kuchinskaya, HS'nin askerî araçları içermesi gerekmediğine inanmaktadır.[129] Bartosh, HS'yi "çağdaş çok boyutlu çatışmalarda kullanılan askerî ve askerî olmayan biçimlerin, araçların, yöntemlerin ve teknolojilerin entegratörü" olarak görmektedir.

Kavramsal çeşitlilik üretken olabilir ve Rus biliminde HS hakkında bir dizi görüşün var olduğunu gösterir; ancak daha az üretken olan şey, araştırmacıların iddialarını çoğu zaman kanıtlayamamasıdır. Bu, özellikle Rus biliminin HS'yi öncelikle askerî olmayan yöntemlerle Rusya'yı baltalamak için bir Batı stratejisi olarak anlayan kesimi için geçerlidir. Örneğin, Kiselyov ve Vorobyov Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısı hakkında daha önce bahsedilen makalesinde, birkaç eski Sovyet Cumhuriyeti'nin kusursuz hibrit olarak adlandırılabilecek bir operasyonla NATO'ya katıldığını ve bu çabaların bugün de benzer yöntemlerle Rus halkının Slav ruhu birliktelik ve dayanışmasının Ukrayna'da kırılmaya çalışıldığını vurgulamaktadır.

Bartosh, yine kanıt sunmadan benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun askerî müdahale yerine Orta Doğu ve Doğu Avrupa'da renkli devrimleri desteklediğini ve

---

[125] **Kiselyov, A Vladimir / Vorobyov, N. İgor** (2015) "Hybrid Operations: A New Type of Warfare" Military Thought, C:2, no. 24, s. 29.

[126] **Kiselyov / Vorobyov,** 29.

[127] **Vladimirov, I. Aleksandr** (2018) "Osnovy Obshchey Teorii Voyny, Chast-III. Gosudarstvo, Voyna i Armiia: Nekotorye Voprosy Teorii" Moscow, Universitet Sinergia Izdatel'skiy Dom, s. 203.

[128] **Popov, M. Igor / Khamzatov, Musa** (2018) Voyna budushchego. Kontseptual'nye Voyna budushchego, 344.

[129] **Kuchinskaia**, "Fenomen gibridizatsii", s.122.

karma savaşlar yürüttüğünü iddia etmektedir.[130] Ancak çalışmalarda bu iddialardan herhangi birini destekleyecek kanıtlar bulmak hayli zordur. Nitekim bu Rus yazarlar, Batı'nın çok boyutlu, koordineli siyasi, diplomatik, bilgi, propaganda, mali, ekonomik ve askerî önlemler içeren hibrit operasyonları üstlenme kapasitesine ve niyetine sahip olduğu varsayımını doğrulayacak kanıtlar sunamamışlardır.[131]

Bartosh, 2016 Varşova Zirvesi'nde ortaya konan NATO'nun hibrit savaşa karşı koyma stratejisi hakkında yazarken bazı soruları cevapsız bırakmaktadır. NATO'nun stratejisinin savunmaya daha çok meyilli olduğuna dikkat çeken Bartosh, mantıklı bir sıçramayla, NATO'nun Balkanlar'daki eylemleri, Avrupa'da askerî bir varlık oluşturması ve stratejik füze savunmasının konuşlandırılması göz önüne alındığında, stratejinin yine de saldırgan olarak yorumlanması gerektiğini öne sürmektedir.

Hibrit savaş Rusya'ya yönelik neredeyse sonsuz bir dizi olası tehdidin kötü niyetli dış eylemlere atfedilmesine izin veren bir paradigma sunmaktadır. RF tarafından hibrit tehditler; göç, hastalık, STK'ler, protestocular, özel kuvvetler ve konvansiyonel askerî birliklerin tümü, yabancı güçlerin, özellikle ABD ve NATO'nun Rusya'yı baltalamak için kullanabilecekleri bir varlık paletinin potansiyel bileşenleri olarak görülmektedir. Daha önce güvenlikle ilgili olmayan terimlerle anlaşılan sorunlar, daha bir kolaycılığa kaçılarak hibrit savaş kapsamına alınmaktadır.

Hibrit savaş, Rus bakış açısından koordineli bir devlet müdahalesi gerektiren güvenlik tehditleri statüsüne yükseltilmiştir. Rusya'da hibrit tehditlerin açık bir tanımı veya bir hibrit tehdidin mevcut olup olmadığını belirlemek için test edilmiş ve ıspatlanmış standartlar henüz mevcut değildir. Rusya'ya göre, iktidarı tehdit eden her şey Rusya için potansiyel olarak hibrit tehlikeler oluşturduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu da elbette devlet gücünün erişim ve kontrolünün genişletilmesini meşrulaştırmaktadır. Bu anlamda, Rusya'da hibrit savaş, güvenlikleştirme işlevini yerine getirmekte ve devlet yetkililerini olası güvenlik tehditleri olarak daha geniş bir olgu yelpazesini yönetmeye teşvik etmektedir.

Rus güvenlik ve askerî araştırmacıları, iktidar sahiplerine hibrit tehditlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda yol göstermektedirler. Örneğin Bartosh, Batı

[130] **Bartosh, A. Aleksandr (2015) "**Kak zakladyvalis' osnovy strategii globalizatsii al'iansa 'Issledovanie o rasshirenii NATO' 20 let spust'ia", Problemy natsional'noy strategii, 5(32) s. 171, 179.

[131] **Kiselyov / Vorobyov**, "Hybrid Operations",s. 33.

kaynaklı hibrit tehditlere karşı koymak için Rus yetkililerin alması gereken bir dizi önlemi sıralamıştır. Bunlar arasında göç üzerindeki kontrollerin artırılması, yolsuzlukla mücadele, devlet ekonomik kontrolünün artırılması, sürekli istihbarat yapılması, Rusya'nın askerî gücünün desteklenmesi ve hibrit tehditleri yönetme konusunda personelin eğitilmesi yer almaktadır. Kiselyov ve Vorobyov, benzer şekilde, göçü hibrit bir tehdit olarak ele alma gereğini vurgulayarak, kötü niyetli kişilerin Rusya'ya girmesini ve terör örgütlerinin yayılmasını önlemek için artan teyakkuz çağrısında bulunmuşlardır. Onlar, "İlgili tüm yetkililer, her şeyden önce, durumun, siyasi durumun nasıl ilerlediğini yakından takip etmeli ve gelişmekte olan bir hibrit operasyonun işaretlerini tespit etmek için dikkatli olmalıdır." diyerek iç istihbarat işlevlerinin geliştirilmesini önermektedirler.[132]

HS söyleminin önemli bir yönü, Rusya'da moda olan diğer güvenlik söylemleriyle örtüşmesidir. 1990'larda, Rus askerî tartışmalarının temel kaygılarından biri, Rusya'nın NATO ile konvansiyonel savaşa mı yoksa Çeçenya, Tacikistan ve Güney Kafkasya'da meydana gelen türde, çevresinde sınırlı savaşlara mı hazırlanması gerektiğiydi. Daha sonra, 2000'lerde ve 2010'ların başında, Rusya'nın Batı'yı suçladığı Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna ve başka yerlerdeki sözde 'Renkli Devrimler'e artan bir odaklanma olmuştur.

Bartosh'a göre Batı tarafından yöneltilen ayrılıkçı söylemler, bilgi savaşı yoluyla hükümeti devirme çabaları, beşinci kol faaliyetleri, terör eylemleri ve diğer araçlar renkli devrimlerin önünü açmaktadır.[133] Ona göre Batı uluslararası gerilimleri, bunların küresel bir çatışmaya dönüşme riski taşıyan büyük bir bölgesel çatışmayı tetiklediği bir noktaya kadar yoğunlaştırmaktadır. Kuchinskaya, benzer şekilde HS'yi potansiyel bir tırmandırıcı olarak anlamakta ve silahlı kuvvetlerin açık kullanımının hibrit operasyonların son aşamasına ait olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, HS'nin geleneksel bir savaşa ve bunun uzantısı olarak da kitle imha silahlarının kullanıldığı bir savaşa dönüşme olasılığını dikkate almanın önemli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda ''Arap Baharı'' ve ''Renkli Devrimler'' ile sınırlı savaşlar Rusya ile Batı arasındaki temel çatışmanın olası tezahürleri olarak anlaşılmaktadır.

3.3. Hibrit Savaş Konsepti

Belirli zayıflık ve belirsizliklerine rağmen, devlet ve devlet dışı aktörlerin, çağdaş

[132] **Kiselyov and Vorobyov,** "Hybrid Operations", s. 35.

[133] **Bartosh A. Aleksandr** (2016) "Primenenie gibridnykh metodov v sovremennykh konfliktakh", Problemy natsional'noi strategii , 6 (39) , s. 160.

küreselleşmiş dünyada hedeflerine ulaşmak, çıkarlarını sürdürmek için kinetik ve kinetik olmayan güç araçlarını stratejik olarak nasıl birleştirdikleri hususu ancak bütünsel bir analiz yapıldığında daha belirgin bir hâl almaktadır.[134]

Hibrit savaşı analitikleri tarafından kurgulanan bu savaş yöntemi, önceden tahmin edilen ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen gelişmelerin halkın gözünden gizlenerek dikkatini başka bir yöne çekmek gayretlerini kapsamaktadır. Taraflı medya üzerinden yayılacak asılsız bilgiler ve çeşitli kademelerde yapılacak diplomatik açıklamaların etkisinde kalacak ülke halkı da bu sayede hedef ülkeyi düşman olarak görmeye başlayacaktır. Elbette bunun aksi de söz konusu olacak, aynı yöntemlere maruz kalan hedef ülke halkı uygulayıcıyı kurtarıcı olarak görecektir.

Hibrit savaş dolaylıdır ve bu yüzden geleneksel çatışmalara kıyasla, patron devletin daha az kaynak harcamasını gerektirir; eş zamanlı olarak da, hedefin askerî ve güvenlikle ilgili savunma yapılarında kafa karışıklığı yaratan öngörülemez asimetrisi nedeniyle hedeflenen siyasi amaçlara ulaşılma şansı daha yüksektir.

Hibrit savaş maliyet-etkindir. Sıradan çatışmalara kıyasla taraflar için süratle astronomik ödüller kazanma potansiyeli vardır. Bu savaş formunun esası hedef alınan askerî servis ve güvenlik servislerinin genellikle hazırlıksız yakalandığı ve normalde kaçınmak isteyeceği asimetrik "iç" savaşlardır; bunlardan normalde kaçınılmak istenir, zira pek çok hükümet, kendi yurttaşlarına karşı ölümcül güç kullanma emri vermek durumunda kalma ihtimaliyle karşı karşıya kalmayı asla tercih etmez. Bununla birlikte böyle bir olasılık bireylerin devlet karşıtı ve terörist faaliyetlere girişmesi hâlinde son kertede kaçınılmaz hâle gelebilir. Ancak dış güçler, kamu düzenini yeniden tesis amaçlı bu operasyonları, bilgi-anlatı manipülasyonu ve isyancılara verilen örtülü destekle dışarıdan beslenen ve kendi kendini idame ettiren bir şiddet döngüsünü tetikleyecek şekilde dönüştürmeye çalışacaklardır.

Hibrit savaşı, çok iyi bir şekilde hazırlanmış, amacı olan bir medya savaşıdır. Modern toplumda artan rolü ile medya, toplumun kararlarını ve düşüncelerini etkilemek adına kullanılan en iyi araçlardan birisidir. Hibrit savaşını yönetecek ülke, büyük miktarda para harcayarak çeşitli lisanlarda 24 saat yayın yapabilecek, sahne arkasındaki manipülatörler vasıtasıyla doğrusal olmayan savaş yöntemlerini kullanarak mevcut sorunlara karşı kendi ideolojik vizyonunu gösteren televizyon kanallarını hayata geçirebilir. Askerî ve yasadışı

[134] **Lanozska**, **Alexander** (2016) "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe", International Affairs, 92(1), s. 178.

belirtilerin yok edilmesi için sloganlar üretilmesi, düşmanın olumsuz özelliklerinin ön plana çıkarılması ("teröristler", "darbeciler", "cunta", vb.), kendi pozitif imajının abartılarak sunulması, eylemlerin kendi menfaatine göre betimlenmesi ve meşru bir hâl alması adına uygun isteklendirme yapılması gibi faaliyetler hibrit savaşının medya fenomenleri olarak ön plana çıkar. Bu savaşta kışkırtıcı sergi ve fuarlar, gazete ve dergi yayınları, ön yargılı uzman görüşleri, hep bir ağızdan ifade edilen politik söylemler sıklıkla kullanılarak ülke çıkarları hedef ülkelere benimsetilmeye çalışılır. Lobilerin kurulması için ne paradan ne de zamandan tasarruf edilir.[135]

Hibrit savaşında, öncelikle hedef ülkede yaşayan ve müzahir olduğu değerlendirilen bir kısım halkın önceden örgütlenmesi ve eğitilmesi gerekir. Bunu sağlamak için hedef ülkeye istihbarat elemanları ve gayrinizami harp unsurları sızdırılır. Uygulayıcı devlet, hedef ülke topraklarındaki askerî güçlerinin varlığını inkâr edebilir. Halkın örgütlenmesini teşvik etmek için hedef hükümetle ilgili karalama kampanyaları başlatılır. Enformasyon ya da bilgi harbi elemanlarınca hangi kaynaktan alındığı bilinmeyen gerçeğe aykırı haberlerle, hedef ülkede yaşayan müzahir halk kışkırtılır. Siber savaş unsurlarınca hedef ülke bilişim sistemlerine saldırılar düzenlenir. Varsa hedef hükümetin gizli faaliyetleri deşifre edilir.

Hibrit savaşında halkın memnuniyetsizliğini arttırmak için, ele geçirilen yolsuzluk belgeleri ve rüşvet belgeleri kamuoyu ile paylaşılır. Yoksa düzmece belgelerle hükümet üyeleri karalanmaya çalışılır. Hükümet üyelerinin ve çocuklarının savurganlıkları, zengin yaşam olanakları medyada abartılarak yayımlanır. Savunma bakanlığının gizli savaş planları, seferberlik çalışmaları dâhil, her türden gizli belgeleri ele geçirilmeye çalışılır. Hedef ülkede yaşayan halkın sorunları, hibrit harbi planlayan devletçe diplomasi ile sözüm ona uluslararası arenada savunulur. Bir yandan hedef alınan devletin hükümeti zayıf düşürülürken, öte yandan kendi hükümetine olan sempati ve güven arttırılır. Bu durum, hedef ülkede bulunan ve mevcut otoriteden memnun olmayan halkın memnuniyetsizliğini daha da arttırır. Yer yer grevler, iş bırakmalar, dükkân ve banka soygunları, sokak gösterileri, giderek artan meydan toplantıları görülmeye başlanır. Hedef ülke, toplantı ve gösterileri kanunsuz bulup şiddetle bastırdığı takdirde, bu bir kısım halkın memnuniyetsizliğini daha da arttırır. Sivil halkla güvenlik güçleri arasında çatışmalar

[135] **Yılmaz, Salih** (2019a) Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri, 1. Baskı, Nobel, Ankara, s. 75. <https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186> s.e.t. 07.04.2020.

başlar. Bu çatışmalarda meydana gelecek olan ölüm ve yaralanmalar, propaganda vasıtalarınca abartılarak kamuoyuna sunulduğundan halkın memnuniyetsizliği daha da artar. Giderek devlet kurumlarına saldırılar ve devlet kurumlarının işgali süreci başlar. Hedef ülkede bilinçli olarak otorite boşluğu oluşturulduktan sonra, fiilî isyan hareketleri görülmeye başlanır. Hedef ülkedeki bir kısım halkın isyan hareketini desteklemek maksadıyla, düzenli askerî birlikler sınıra yakın konuşlandırılır. Düzensiz üniformasız askerler önceden hedef bölgeye sızdırılarak kritik nokta ve bölgelerde tertiplendirilir. Bütün bu faaliyetlerle koordineli olarak ekonomik savaş unsurları da devreye sokulur. İmkân varsa hedef ülkeye ekonomik ambargo uygulanır. Varsa petrol, enerji, ilaç ve gıda maddeleri gibi hayatî öneme sahip olan sevkiyatlara son verilir. Bütün bu olanlardan yerel hükümet sorumlu tutulur. Hibrit savaş türü, devlet, devlet olmayan topluluklar ve yerel veya uluslararası gerilla grupları tarafından da icra edilebilir.

Hedef ülke, özellikle savaşının ilk yıllarında sayısız insan kayıplarına, sosyal ve ekonomik çöküşlere ve uluslararası arenada imaj kaybı gibi sorunlara maruz bırakılarak büyük bir bedel öder. Üçüncü ülkelerin yaşanan olayları anlaması genellikle çok geç olur ve genellikle iş işten geçer, yani atı alan Üsküdar'ı geçer ve tepkiler genellikle cılız olur. Hibrit'in en büyük özelliği, niyetin kamuoyu ve dünya gündeminden gizlenerek eylemlerin büyük bir gizlilik içinde yürütülmesidir.

Hibrit savaşta konvansiyonel anlamda bir yığınaklanma ve savaş ilanı yoktur. Bu nedenle, hibrit savaşta başlangıç tarihi ve saati belirsizdir. Yani herhangi bir gün ve saatte başlamıştır gibi bir ifade yoktur. Bu nedenle ülkelerin genel görünümü bulanık şekilde tarif edilir. Bu savaşta, hatlara bağlı olmadan harekât icra edildiğinden cephe muhabereleri de söz konusu değildir. Sivil veya askerî olabilecek önemli kritik altyapıların eldeki bütün imkânlarla etki altına alınması esastır. Bu kapsamda teknolojinin gelişmesiyle beraber siber uzayın yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Öncelikli olarak, gayrinizami vekâlet savaşları icra edebilecek sivil halkın eğitilmesi ve silahlandırılması önem kazanmaktadır. Bu maksatla belirli bir süre, önceden harekât bölgesinde halkın içerisinde altyapı çalışması yapılması gerekmektedir. Millî güç unsurlarının tamamının ve yeni silah sistemlerinin eş zamanlı ve koordineli kullanılması esastır.

Hibrit savaşında modern teknolojinin imkânları en üst seviyede kullanılır. Bu kapsamda harbin enformasyon boyutu öne çıkarılır. Yalan haber üreterek, herkesin bildiği gerçekleri değiştirerek, siber uzayda kendi çıkarına uygun hayalî anlatımlar oluşturmak, kendi zayıf yönlerini gizlemek esas alınır.

Günümüzde düzenli devlet gruplarından hibrit savaş uygulayıcıları arasındaki temel aktörlerin en başında ABD, NATO, Rusya ve bir yere kadar İran ve Çin'i saymak mümkündür. Hibrit savaşın en önemli aktörleri bu savaşın ruhuna uygun olan devlet dışı gibi gözüken aslında devlet ile iç içe geçmiş yapılanmalardır. Vekâlet savaş kapsamında son yıllarda Ortadoğu'da yaşanan savaşlarda görünürlülüğü daha da artan en önemli devlet dışı aktörlerden birisi de yabancı savaşçı ya da göçmen savaşçı olarak adlandırılan kanun dışı paramiliter unsurlardır. Bunların çoğu motivasyonu yüksek, aldıkları eğitim sayesinde tek başlarına ya da bir çatı altında organize şekilde hareket yürütme imkânına sahiptir.[136]

3.3.1. Hibrit Savaş Tanımları

Bu terimi akademik çalışmalarda ilk kez kullanan Walker'e göre hibrit savaş: *"Klasik ve gayrinizami harp arasındaki boşluklardan yararlanarak, sınırlı askeri kaynakların en iyi şekilde kullanılması için geleneksel ve geleneksel olmayan askeri güçlerin birlikte kullanılmasıdır".*[137]

Nemeth bu savaşı, *" Geleneksel, düzensiz, politik bir savaş türünün kombinasyonu"* şeklinde ifade etmiştir.[138] Nemeth, hibrit savaşın asker ve sivil bağlantısını ortaya koyarak geleneksel ve modern savaş metotlarının sivil eylemlerle kombine edilmesinin etkili bir güç oluşturduğunu ifade etmiştir.

Hibrit savaş kavramının görünürlülüğü, James Mattis ve Frank Hoffman tarafından 2005 yılında ABD Donanma Enstitüsü Bildirilerinde yayımlanan bir makale ile daha da artmıştır. Hoffman, ABD'ye yönelik en büyük tehdidin insanlığın faydası için üretilmiş gelişmiş teknolojileri kullanabilen devlet-dışı gruplar olduğunu söylemiştir.[139] Hoffman'a göre hibrit savaşın diğer savaş yaklaşımlarından temel farkı, sahadaki düzenli ve düzensiz tüm unsurların başta hükümet, merkezî bir komutanlık ya da karargâh tarafından planlı ve

---

[136] **Schroefl, Joseph / Kaufman, J. Stuart** (2014) 'Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War. Studies in Conflict &Terrorism s.9, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2014.941435>s.e.t.30.05.2021.

[137] **Walker, G. Robert** (1998) 'Spec Fi: The U.S. Marine Corps and Special Operations' (Unpublished Master Thesis), Monterrey, Naval Post-Graduate School, s.5, <https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/8989/specfiunitedstat00walk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> s.e.t.15.12.2021.

[138] **Nemeth, J. William** (2002) 'Future War And Chechnya: A Case For Hybrid Warfare, (Yüksek Lisans), Naval Postgraduate School Monterey, California, <https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y> s.e.t 30.11.2021.

[139] **Erol, M. Seyfettin / Oğuz, Şafak** (2015) Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. Akademik Bakış, C: 9, S: 17, s.265.

koordineli bir şekilde gerekirse bir komuta altında eş zamanlı kullanılmasıdır.

Hoffman'ın 2006 yılından günümüze kadar yaptığı çalışmalar, hibrit savaş kavramını ve üretebileceği sinerjik etkileri anlamak adına savaş literatüründe fenomen olmuştur. Hibrit savaş ile yapılan araştırmaların büyük kısmının Hoffman'ın çalışmalarına dayandığı söylemek yanlış olmayacaktır.[140] Literatürde göreceli olarak yakın zamanda ortaya çıkmasının bir sonucu olarak, hibrit savaşın birden fazla tanımı vardır. Birçok askerî düşünür tarafından 2006 Lübnan Savaşı'nın İsrail ve Hizbullah'ı örnek olay incelemesi olarak kullanması sonucu literatürün önemli bir kısmı hibrit savaşı devlet dışı aktörler tarafından kullanılan bir yaklaşım olarak görmektedir.[141] Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin gösterdiği gibi, devletler de hibrit savaşın aktörleri olabilirler. Hoffman bu savaşı, "*Konvansiyonel ve terörist yöntemler ve organize suç davranışlarının harmanladığı özel bir karışım"* [142] olarak tanımlamıştır.

Hoffman, yalnızca hem devlet hem de devlet dışı aktörleri içermesi nedeniyle değil, aynı zamanda tanımlanmış bir savaş alanını ve aktörün nihai siyasi hedeflerini içermesi nedeniyle en fazla faydayı sunduğu için bu tanımları -özellikle ikincisini– benimsemektedir. Çoğunlukla, bu tanım Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini yeterince açıklamakta, ancak Rusya gibi büyük güçlere özgü bir özellik olan stratejik zorlamayı içermemektedir. Freedman, stratejik zorlamayı bir başkasının stratejik tercihlerini etkilemek için açık tehditlerin kasıtlı ve amaçlı kullanımı olarak tanımlamaktadır.[143] Rusya - Ukrayna ihtilafında buna nükleer tehditler ve büyük ölçekli planlı / plansız askerî tatbikatlar dâhildir.

Freedman, tanımında *"Hibrit savaş terörizmi, iç isyanı ve düzenli unsurların operasyonlarını ve istihbarat operasyonlarını da içeren geniş ölçekli operasyonların*

---

[140] **Mcculloh, Timoty / Johnson, Richard** (2013) Hybrid Warfare. Joint Special Operations University and the Strategic Studies Department, JSOU Report 13-4, Florida, The JSOU Press MacDill Air Force Base, s.10-11, <https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%2013-4_McCulloh%2CJohnson_Hybrid%20Warfare_final.pdf > s.e.t 28.02.2021.

[141] **McCulloh, Timothy / Richard Jonhson (**2013) "Hybrid Warfare" MacDill Air Force Base, FL; Joint Special Operations University Press, s. 7-17.

[142] **Hoffman, Frank** (2014, 28.07) "On-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats," War on the Rocks, < http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> s.e.t 28.09.2021.

[143] **Freedman, Lawrence (**1998) Strategic Coercion: Concepts and Cases, Oxford University Press, s.24.

bütünüdür."[144] yaklaşımını benimsemiştir.

ABD talimnamelerinde hibrit tehdit terimi, *"konvansiyonel unsurların, düzensiz güçlerin ve / veya suç unsurlarının karşılıklı menfaat sağlamak üzere oluşturduğu farklı ve dinamik bir kombinasyon"*[145] olarak tanımlanmıştır.

ABD Savunma Bakanlığı askeri operasyonlarda hibrit savaşı, devlet çatışması ile devlet dışı çatışmaların bir bileşkesi olarak görmektedir. (Şekil–1)[146]

Şekil 1. ABD Savunma Bakanlığına Göre Çatışma Süreci.

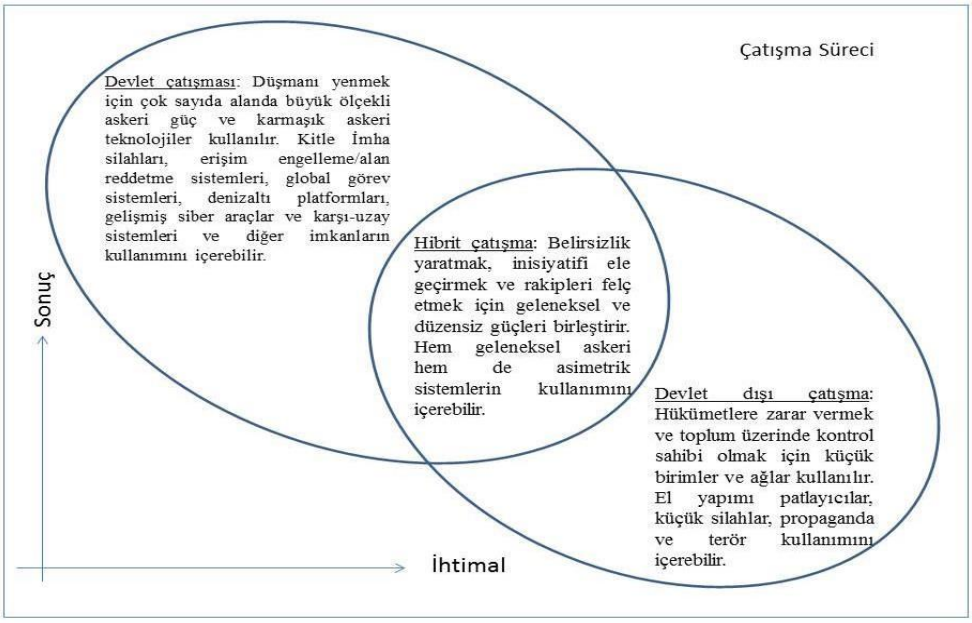

Kaynak: Nms (2015). The National Military Strategy of the United States of America.

Hibrit savaş ile konvansiyonel savaş arasındaki fark, İkinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin Nazi rulman fabrikalarını bombalaması örneği ile daha iyi anlaşılabilir. Bu stratejide müttefikler, Naziler için en kritik ekonomik tesis olan Schweinfurt ve Regensburg bölgelerindeki rulman üretim fabrikalarını vurarak Nazi uçak endüstrisinin sonunu

[144] **Freedman, Lawrence** (2015, Ocak) 'Ukraine and the Art of Limited War' Survival: Global Politics and Strategy, C: 56, S:6, s.11, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2014.985432 > s.e.t 20.02.2021.

[145] **DOA** (2010, 26.11) TC 7-100 Hybrid Threat - US Army Training Circular, U.S. Army Fort Benning and The Maneuver Center of Excellence, https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/tc7_100.pdf> s.e.t 28.02.2021.

[146] **NMS** (2015) The National Military Strategy of the United States of America 2015, <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf > s.e.t 28.02.2021.

getirmiştir.[147] Burada askerî bir saldırıdan önce bu fabrikaların üretimini sekteye uğratacak başka yöntemler varsa elbette bunlar tercih edilecektir. Konvansiyonel kuvvet kullanmadan önce özel kuvvetler, vekil unsurlar, suç çeteleri, organize suç örgütleri gibi askerî olmayan veya yarı askerî unsurların kullanılması BM Antlaşması Md.2/4 belirtilen kuvvet kullanma yasağını ihlal etmeden hedef ülkenin direnme azim ve iradesi kırılmaya çalışılmaktadır. Bu tehdidin NATO üyesi bir ülkeye yöneltilmesi hâlinde de NATO, Md.5'in işletilmesini mümkün kılmamaktadır.[148] Neticede uygulayıcı devlet, doğrudan silahlı unsurlarını kullanmadan hibrit tehditlerden istifade ile hem kuvvetini israf etmemekte hem de ulusal ve uluslararası yaptırımlardan kaçınabilmektedir.

Hibrit savaşta birbirine sıkı sıkıya bağlı iki ana unsurun bulunduğu söylenebilir. Birincisi, kuvvet kullanımının savaşın çevresi, çapı ve diğer hibrit savaş bileşenleri ile koordine edilmesidir. Uygulayıcı, bu sayede hedef ülkenin zayıf olduğu birden çok tarafına saldırabilir.[149] Burada düzenli silahlı kuvvetlerin hareketleriyle birlikte vekil ve diğer asimetrik unsurlar, enformasyon, siber, elektronik, politik ve iktisadi savaş ile koordine edilir. İkinci bağımlı öğe, stratejik hedef istikametinde hibrit savaş araçlarının ne zaman kullanılacağı, yani zaman faktörü ile alakalıdır. Zayıf tarafa daha fazla gizlenme ve örtü sağlaması, pusu ve baskınlara imkân vermesi gibi nedenlerle düzenli silahlı kuvvetler için savaşılması zor olan şehirler alan olarak hibrit savaşta tercih sebebidir.[150]

Genel bir yaklaşımla hibrit savaş, savaş yazınına yeni bir şey katmamakla birlikte savaş yöntemlerinde ciddi değişiklere yol açmıştır. Aslında hibrit savaşı oluşturan bileşenler tarihteki birçok savaşta kullanılmıştır. Bu savaş daha ziyade gri alanda çalışan ve askerî olmayan metotlar kullanmaktadır. Amaç, hedef ülke halkı ve yöneticilerinin savaşma azim ve iradelerinin kırılmasıdır. Yani bir nevi algı savaşıdır. Bu beyanda Clausewitz'in yorumlarında bir ölçüde ayrılmaktadır.

Klasik Clausewitz teorisinde savaşın üç unsuru önemlidir: silahlı kuvvetler, halk ve hedef düşmanın iradesi.[151] Clausewitz, savaşta düşmanı irademizi yerine getirmeye

[147] **Crawford, Bruce** "Death on the High Road: The Schweinfurt Raid", Aviation History Magazine, <http://www.historynet.com/world-war-ii-eighth-air-force-raid-on-schweinfurt.htm> s.e.t. 20.02.2022.

[148] **Schadlow,** s.3.

[149] **Fox, H. Gregory** (2014) "Intervention by Invitation", Wayne State University Law School Legal Studies Research Paper Series, s. 9–10.

[150] **Hoffman** (2007), s. 15.

[151] **Clausewitz**, s. 34–35.

zorlamak için önce silahlı kuvvetlerinin yok edilmesini müteakip ülkenin işgal edilebileceğini savunmaktadır. Üçüncü aşamada, düşmanın iradesi sakatlanarak teslime zorlanmaktadır.[152] Hibrit savaşta ise düşman silahlı kuvvetlerinin yenilmesi ya da toprak işgali söz konusu değildir. Askerî tedbirlerden ziyade ekonomik, diplomatik, enformatik, siber ve ve elektronik harp gibi yöntemlerle saldırmak esastır. Düzenli silahlı kuvvetlerle kesin sonuç yer ve zamanında, savaşın son safhasında tercih edilmektedir. Bu savaşta harbin seviyeleri arasındaki fark kalkmış ya da kapanmıştır. Bu manada taktik seviyede siber saldırı düzenleyebilen, anti tank ya da uçaksavar kullanabilen devlet altı yapıların eylemleri stratejik etkiler doğurabilmektedir.[153]

3.3.2. Hibrit Savaşın Stratejik Amaç ve Hedefleri

Hibrit savaşta temel hedef, rakibin tepki göstermesini engelleyecek şekilde belirsiz bir ortam oluşturulurken sahada fiilî oluşumlar yaratılmasıdır. Hibrit savaşın stratejik amacı, hayati öneme haiz enerji kaynakları üzerinde bulunan jeo-stratejik transit devletlerde rejime ince ayar yapma, rejim değişikliği ve/veya rejimin yeni baştan kurulması yöntemleri üzerinden çok-kutuplu ulus-üstü bağlayıcı altyapı projelerini bozmak, kontrol etmek veya etkilemek amacıyla kimlik çatışmalarının imal edilmesi veya kışkırtılmasıdır. Bu tanım aynı zamanda hibrit savaş yasasıdır. Bunu organize edenler, siyasi imtiyazlar elde etmek (rejime ince ayar yapma), liderliği değiştirme (rejim değişikliği) ve/veya anayasal reformasyon (genellikle üniter devletten içeriden parçalanmış federal bir devlete doğru rejimin yeni baştan kurulması) için dinsel, etnik, tarihsel, sosyo-ekonomik farklardan ve idari ve fiziksel coğrafya farklarından yararlanırlar.[154]

Bilgi savaşları, sosyal ve yapısal ön koşullama, fiziksel provokasyonlar hibrit savaş stratejisinin elle tutulur ve tekrarlanan uygulamalarıdır. Bunların taktik olarak tırmandırılması neticesinde öngörülen siyasi hedeflere ulaşılamaması hâlinde başarısız bir renkli devrimden konvansiyonel olmayan bir savaşa kadar uzanan bir süreci izleyebilir.

Hibrit savaşlarda amaç; bir bölgeyi veya ülkeyi ele geçirmek veya kontrol etmek değildir. Aksine, istenmeyen hükümet üzerinde baskı oluşturmak, mevcut otoriteyi zayıflatmak, devletin bütün ana organlarını işlevsiz hâle getirmek, güç boşluğu yaratarak

---

[152] **Clausewitz,** s. 34-35.

[153] **Bingöl, Oktay** (2017) "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey", Gazi Akademik Bakış Dergisi, C:11, S: 21, s. 107, < http://dergipark.gov.tr/gav/issue/34361/379591 > s.e.t. 22.02.2022.

[154] **Korubko, Andrew** (2017) "Hibrit Savaş Yasası' Söz ve Eylem", <Http://www.Sozveeylem.Com/Hibrit-Savas-Yasasi-Andrew-Korybko.html> s.e.t. 12.05.2021.

hedef alınan ülkede kaos ortamı yaratmaktır.

Bir bölgede imtiyazın ele geçirilmesi için uygulanan savaş çıkarma taktiklerinin genelde birbirine benzer yönleri vardır. Bir bölgede petrol ve doğalgaz varsa o bölgenin beladan kurtulması mümkün değildir. Bölgeye ait eski ve yeni bütün anlaşmalar her ülke tarafından kendi lehine kullanılarak söz konusu saha ele geçirilmeye çalışılır. Bu mümkün olmaz ise alınacak tedbirler; hedef ülkenin durumu, saldıracak ülkenin imkân ve kabiliyetleri, uluslararası konjektür gibi dengeler ışığında farklılık arz etmektedir. Eğer güçlü bir ülke ile böyle bir tartışma içine girilmiş ise güçlü ülkenin yapacağı ilk iş, hedef ülkedeki bir azınlığı, etnik ya da dinsel bir grubu kışkırtmak suretiyle yönetimle savaştırmak olacaktır. Diğer bir taktik ise, ülke muhalefetini destekleyerek mevcut hükümeti yıkmak ve desteklediği parti / kişiyi iktidara getirerek istediğini almaktır. Bu da olmaz ise doğrudan bir savaş açarak istediğini barış masasında almak olacaktır.[155] Son zamanlarda Suriye, Irak, Afganistan, Gürcistan, Ukrayna ve yakın geçmişte İran, Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da yaşananları bu planların emaresi olarak görmek mümkündür. Keza devlet / hükümet başkanlarına karşı yöneltilen suikastları da aynı maksatlara matuf sayılabilir. Özal, Aliyev, Türkmenbaşı'nın ölümleri, Dudayev ve Saakashvili'nin akıbetlerini bu yöntemlerin devamı olarak görmek mümkündür. Keza dünya petrol rezerv sıralamasında birinci, doğal gaz rezervleri sıralamasında altıncı olan Venezüella devlet başkanı Maduro'ya yöneltilen eylemler de bunu kanıtlar mahiyettedir. Tahmin edileceği gibi bu alanlar sadece rezervlerin bulunduğu ülkeler değil, aynı zamanda boru hatlarının geçtiği kritik transit ülkelerdir. Burada güçlü ülkenin doğrudan silahlı kuvvetlerini kullanmadığı yöntemlerin tümünü hibrit savaşın bir tezahürü olarak görmek mümkündür.

3.3.3. Hibrit Savaşın Özellikleri

Yığınaklanma

Hibrit savaşta konvansiyonel anlamda bir yığınaklanma ve savaş ilanı yoktur. Bu nedenle hibrit savaşta başlangıç tarihi ve saati belirsizdir. Yani herhangi bir gün ve saatte başlamıştır gibi bir ifade yoktur. Bu nedenle ülkelerin genel görünümü bulanık şekilde tarif edilir. Bu savaşta hatlara bağlı olmadan harekât icra edildiğinden cephe muhabereleri de söz konusu değildir. Sivil veya askerî olabilecek önemli kritik altyapıların eldeki bütün imkânlarla etki altına alınması esastır. Bu kapsamda teknolojinin gelişmesiyle beraber siber uzayın yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Öncelikli olarak gayrinizami vekâlet

[155] **Aydal, Doğan** (2019) Savaş Tuzakları, Birinci Baskı, İstanbul, Motto Yayınları, s.140-141.

savaşları,[156] icra edebilecek sivil halkın eğitilmesi ve silahlandırılması önem kazanmaktadır. Bu maksatla belirli bir süre önceden harekât bölgesinde halkın içerisinde altyapı çalışması yapılması gerekmektedir. Milli güç unsurlarının tamamının ve yeni silah sistemlerinin eş zamanlı ve koordineli kullanılması esastır.

Çatışmadan Kaçınmak / Gerekirse İnkâr

Hibrit savaşın bir diğer özelliği ise çatışmadan kaçınmak olarak görülmektedir. Gerekirse inkâr etme şeklinde özetlenen tutum da önemli bir hibrit savaş prensibidir. Rus askerlerinin Ukrayna'da üniformalı olarak görev almasına rağmen herhangi bir tanımlayıcı işaretin olmaması buna iyi bir örnektir. Ayrıca Rusya inkâr etme prensibini değişik vesilelerle kullanmıştır.[157]

Unsurları Arasında Geçişkenlik

Hibrit savaş; aynı savaş uzayında geleneksel / konvansiyonel birlikler, gayrinizami unsurlar ve suç örgütleri gibi üç farklı unsurun ortak bir hedefe ulaşmak adına beraber çalışmasıdır. Bileşik savaş özelliklerinden farklı olarak bu unsurlara siber savaş, KBRN savaş ve psikolojik savaş gibi kavramlar da eklenmiştir. (Şekil–2)

Şekil 2. Hibrit Savaşın Unsurları

Düzenli birlikler bilinen askerî yapılar olarak muhabere alanında konvansiyonel olarak görev almak üzere hazırlık yaparlar. Gayrinizami unsurlar ise özel kuvvetler ya da milis kuvvetler olarak yarı askerî yapılar gösterirler. Bu yapılar bileşik savaşta da varlıklarını

[156] **Sandıklı** (2016), s.289.

[157] **Erdoğmuş,** s.62

göstermektedirler, fakat hibrit savaşta bu unsurların yanında eklenen ve etkin bir güç oluşturan siber uzay ve suç örgütleri de bulunmaktadır. Suç örgütleri, kullandığı uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi yöntemlerle genel olarak maddi gelir sağlamaktadırlar. Bu yapının bulunması ve genellikle yukarıda sayılan unsurlar arasındaki ilişkinin belirsizliği hibrit savaşla olan mücadeleyi zorlaştırmaktadır.

3.3.4. Hibrit Savaş Aktörleri ve Konvansiyonel Savaştan Farkları

Özel Askerî Şirketler/ Paralı Lejyonlar

Paralı askerler tarihin her döneminde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Mısırlılar, Büyük İskender, Kartacalılar, Antik Grek ve Romalılar döneminde bu tip yapılara rastlamak mümkündür. Tarihte MÖ 2094–2047 yılları arasında Sümerlere bağlı Ur Krallığı'nda görev yapan paralı askerlerden söz edilmektedir. Aynı şekilde Kadeş Savaşı'nda Mısır ordusunda görev yapan paralı askerler de mevcuttu.[158] Paralı askerler Orta Çağda da varlığını sürdürmüştür. Ancak, ilk özel askerî örgütlenmeler bu dönemde olmuştur. Günümüzde en çok tanınan ÖAŞ, Afrika sömürgelerinde Fransa için savaşan Fransız Yabancı Asker Lejyonu'dur.[159] Bu kapsamda Nepal halkından oluşan ve İngiltere adına Gurkalar'ı da saymak mümkündür.[160]

Paralı askerlik sistemi tarih boyunca farklı şekillerde kullanılarak günümüze kadar intikal etmiştir. Günümüzde ise paralı askerlik sisteminin bir başka versiyonu olan "Özel Askerî Şirketler"e (ÖAŞ) dönüşüm yaşanmıştır.[161] Özel askerî şirketler, paralı askerlerin şirketleşmiş modelinin bir örneğidir. En önemli farkı ise, kendi yasalarına göre yasal bir statülerinin bulunmasıdır.

ÖAŞ'leri Doğuran Nedenler

Özellikle ordusunu çağın ihtiyaçlarına göre modernize edememiş, kendisini topyekün

[158] **Singer, W. Peter** (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, Cornell University Press, (Çeviren: Aral Gözde / Yaman, İsmail, (2009) Kiralık Ordular, Özel askeri Şirketler, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, s.43.

[159] **Porch, Douglas** (2018) "History French Foreign Legion" Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/>, <https://archive.org/details/TheFrenchForeignLegion> s.e.t 26.07.2020.

[160] **The British Army** "Gurkha History", <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/brigade-of-gurkhas/> s.19-24 s.e.t 26.07.2020.

[161] **McFate, Sean** (2014) The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean For World Order, New York: Oxford University Press, <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-78/jfq-78_126-127_Hammes.pdf> s.e.t 27.05.2020.

savaşa göre dizayn etmiş ve hazırlamış devletler, teknolojik açıdan gelişmiş silahlı kuvvetlerle karşılaştığında asimetrik yöntemler uygulama yönüne gitmektedirler. Bu amaçla savaşları halkın içine ve şehirlere çekerek bu zafiyetlerini kapatmak istemektedirler. Bu durumda hedef kavramı değişmiş; devlet dışı yapılanmalar, organize suç çeteleri, teröristler düzenli silahlı kuvvetlerin hedefi hâline gelmiştir. Bu arada zafer kavramında da paradoksal bir değişim yaşanmış, eski harplerde hedef karşı tarafın silahlı kuvvetlerinin imha ve devlet iradesinin kırılması iken, düşman halkının algısını değiştirmek ve gönlünü kazanmak birincil amaç olmuştur.

Soğuk savaşın sona ermesi üzerine yayılan barışçıl hava nedeniyle devletlerin silahlı kuvvetlerinde küçülmeye endeksli reorganizeye gitmesi neticesinde birçok harp silah ve aracı envanterden çıkarılmış ve piyasada kolay el değiştirilebilir bir hâle gelmiştir. Özelikle eski Sovyet ülkelerinin ağır silahları da bulunduğu geniş bir envanter, rejim değişiklikleri sürecinde devlet dışı yapıların eline geçmiştir. Körfez Harbi'nde Irak kuzeyinde bir kalaşnikof piyade tüfeğinin fiyatı 100 dolara kadar düşmüştür.[162]

Devlet dışı yapıların elde ettikleri silahlarla, devletlerin tekelinde olan zor kullanma yetkisine sahip olmaları sonucu sadece askerlerin alanı olan savaş, devlet dışı aktörlerin ve sınır aşan faaliyet gösteren özel şahısların da top koşturduğu bir alan olmuştur. Aktörler arasındaki sınırlar çok bulanık bir hâle gelmeye başlamış, hukuksuz küçük silahlı çeteler, teröristler, suç yapıları düzenli silahlı kuvvetlerden daha tehlikeli bir hâl almıştır.

Savaşların tümü ekonomik temellidir. Ancak günümüz savaşlarında bu hususun ağırlık katsayısı hayli artmıştır. Günümüzde sadece kâr elde etmek maksatlı yeni savaş formları türemiştir. İdeolojik amaçlı savaşlar yerini yer altı kaynaklarının ele geçirilmesi, uyuşturucu ticaretinin kontrol altına alınması ya da yağma gibi daha ekonomik maksatlı savaşlara bırakmıştır. Yakından bakıldığında bu savaşlar, ekonomik saiklerle hareket sivil şahısların aynı zamanda savaşçı olarak önemli roller üstlendiği savaşlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası sisteme yönelik devlet dışı aktörlerden gelen tehditler düzenli silahlı kuvvetlerin teşkilat yapılarında ciddi değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. 1980'li yıllarda hızla artan bilgisayar ve elektronik sistemlerle destekli savunma teknolojileri ve harp araçları ile gelen ve literatürde "Askerî İşlerde Devrim" (RMA) kavramı olarak nitelendirilen sistem, çok büyük askerî birliklerin daha az insan gücü ile teşkilatlanmasını

[162] "Bulgaristan kalaşnikof piyasasını ele geçirdi" <https://www.dw.com/tr/bulgaristan-kala%C5%9Fnikof-piyasas%C4%B1n%C4%B1-ele-ge%C3%A7irdi/a-2526194> s.e.t 20.02.2021.

mümkün kılmıştır.[163]

1980'li yıllardaki Varşova Paktı ile ordularının sayısal üstünlüğünü absorbe etmeye çalışan Batı, bunu teknoloji yoğun harp silah ve araçları ile kapatmaya çalışmıştır. Askerî Teknik Devrim (MTR) olarak adlandırılan bu çalışmalarda da bilgisayar destekli komuta kontrol ve işletim sistemleri, istihbarat ve gözetleme sensörleri, hassas güdümlü mermiler ve elektronik harp teknolojilerinin silahlı kuvvetlere entegre edilmesini sağlamıştır.[164]

RMA, ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin ve mühimmatının düşman üzerindeki etkisinin azami seviyeye çıkarılması için bilgiye ve istihbarata ulaşılmasını ve bunların gerçek zamanlı olarak çatışma bölgesindeki en küçük askerî birlikten cephe gerisindeki karargâha kadar tüm seviyelerdeki karar mekanizmalarına dağıtılmasını sağlayacak "Network Merkezli Akıllı Savaş" doktrini olarak adlandırılmaktadır. Gelecek savaşlar, bu teknolojilere ayak uydurabilen devletler için bir mühendislik egzersizi hâline gelecektir. Bilgisayarların özellikle laptopların gelişmesi, asker sayısını azaltırken silah sistemlerinin bakım ve idamesini yapacak, askerleri eğitecek kişilerin sayısı artırmıştır. Modern ordular tarafından kullanılan bilişim teknolojilerinin büyük bir kısmı sivil amaçlara hizmet etmeye yönelik ve siviller tarafından dizayn edilmiştir. Bu durum, askerlerden çok sivil özel askerî şirketleri tercih edilir hâle getirmiştir. Teknolojinin değişmesi ve gelişmesi karmaşık silah sistemlerini ve bunların bakım ve onarımlarını gerçekleştirecek kişilerin asker olmasını gereksiz kılmıştır. Gelinen noktada özel askerî şirketler tank, zırhlı muhabere aracı, hava savunma sistemleri, insansız hava araçları, taarruz helikopterleri, muharebe gemileri gibi birçok aracın muharebe sistemlerini cephe veya yakın yerlerde işletilmesinde görev almaya başlamıştır.

Bununla birlikte soğuk savaş sonrası dönemin savaş paradigması olan "halk arasında savaş" konsepti sivil halkın iradesini kazanmayı zorunlu kılmıştır. Bu tamamen sivil amaçlı bir vazifedir. Bu da silahlı kuvvetlerin icra ettiği görevlerle uyuşmamaktadır. Bu husus düşman kuvvetlerinin imhasından daha önemli hâle gelmiştir. Bu konudaki boşluklar yine bu konularda uzman Özel Askerî Şirketlerce doldurulmaya başlanmıştır.

ÖAŞ'ler genel olarak eğim, çatışma bölgelerine silah ve mühimmat sevkiyatı, enerji

---

[163] **Kurtdarcan, R. Bleda** (2017) Muharebe Alanının Yeni Aktörleri: Askeri Yükleniciler, İstanbul, Beta Basım, s. 142.

[164] **Gürsakal, Gürsu** (2005) "Erken Modern Dönem Avrupası'nda Askeri Devrim Tartışması Üzerine Bir Rehber", <https://gsd.msu.edu.tr/Content/sayilar/dokuman/GSD_2/GSD_2_Art_6_122005.pdf > s.e.t. 02.03.2022.

kaynaklarının bulunduğu bölgenin emniyetini sağlamak gibi görevler icra etmektedirler. Ancak savaşların hibrit bir görünüm arz etmeye başladığı Irak ve ardından Suriye iç savaşında olduğu gibi ÖAŞ'ler çok hızlı şekilde savaş alanlarına girmiş olmalarına ve Cenevre Sözleşmesi'nde paralı asker tanımı yapılmış olmasına rağmen uygulamadaki hukuki altyapı boşlukları henüz tamamlanmamıştır. [165]

Günümüzde dünyanın en büyük 30 güvenlik şirketine ilişkin bilgiler Tablo–5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Dünyadaki En Büyük 30 ÖAŞ.

S.No	Adı	Yılı	Per. sayısı	Ülke	Yıllık Gelir-Kar Durumu
1	G4S	2004	620.000	İngiltere	12 Milyar $
2	SECURITAS AB	1934	54.000	İsveç	10 Milyar $
3	ADT	1874		ABD	3,1 Milyar $
4	ALLIEDBARTON	1957	55.000	ABD	1,9 Milyar $
5	DYNCORP	1951	14.000	ABD	2,1 Milyar $
6	GARDAWORLD		45.000	Kanada	1,2 Milyar $
7	CONTROL RISKS	1975	3.000	İngiltere	224 Milyon $
8	BOOZ ALLENHAMILTON	1914	25. 803	ABD	6,7 Milyar $
9	CACI INTERNATIONAL	1962	15.000	ABD	3,8 Milyar $
10	THE BRINK'S COMPANY	1859	70.000	ABD	3,9 Milyar $
11	PINKERTON GOVERNMENT SERVICES	1850	48.000	İsveç	324 Milyon $
12	SENACA GROUP	2009	5.000	İrlanda	500 Milyon $
13	UNITYRESOURCES GROUP	2000	1.200	Avustralya	18,2 Milyon $
14	INTERNATIONAL INTELLIGENCE LIMITED	2002		İngiltere	Veri yoktur.
15	TSU PROTECTION SERVICES	1999		Güney Afrika	Veri yoktur.
16	ERINYS INTERNATIONAL	2001	.	İngiltere	Veri yoktur.
17	ASIA SECURITYGROUP			Afganistan	Veri yoktur.
18	ANDREWSINTERNATIONAL	1998		ABD	27 Milyon $
19	CHUBB FIRE &SECURITY	1818	2.850	Genel	2,4 Milyon $
20	ICTS EUROPE	1999	1.141	Genel	72 Milyon $
21	DEFIONINTERNACIONAL			Peru	Veri yoktur.
22	CORPS SECURITY	1859	3.000	İngiltere	80 Milyon $
23	KBR	1998	27.000	ABD	540 Milyon $
24	GK SIERRA	2007		BAE	Veri yoktur.
25	AEGIS DEFENCE SERVICES	2002			1-5 Milyon $
26	PROSEGUR	1976	170.000	İspanya	300 Milyon $

[165] **Yamaner, M. Batur / Öktem, A. Emre / Kurtdarcan, Bleda / Uzun, C. Mehmet** 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, <http://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/50131/641536 > s.e.t. 26.09.2021.

27	TRIPLE CANOPY	2003	5000-10.000	ABD	5-25 Milyon $
28	NORTHBRIDGESERVICES GROUP	1994		Dominik	50,5 Milyon $
29	ICTSINTERNATIONAL	1982	4.784	Hollanda	173 Milyon $
30	ACADEMI (BLACKWATER)	1997	152 Szlş.	ABD	13, Milyon $

Kaynak: 30 Most Powerful Private Security Companıes in the World", Security Degree Hub, <https://www.securitydegreehub.com/most-powerful-private-security-companies-in-the-world> s.e.t. 11.02.2022.

Veriler analiz edildiğinde, gelirlerinin büyüklüğü ve sahip oldukları bütçe seviyeleri ile çalışan personel sayısı ve görev yaptıkları coğrafi bölgelerin genişliği gibi faktörler bu dev şirketlerin dünyadaki hemen hemen her millî ordunun etkinliğinden daha geniş bir etkiye sahip oldukları görülecektir. Bu bakımdan hibrit savaşın favori aktörleridir.

Günümüzde hibrit karakter arz eden savaş bölgelerinde faaliyet gösteren bir diğer yapılanma da Non-Governmental Organization (NGO) olarak isimlendirilen hükümet dışı organizasyonlardır. NGO kapsamına; sivil toplum örgütleri, gayriresmî yapılanmalar, devlet dışında faaliyet gösteren özel yapılar, gönüllü sivil kuruluşlar gibi sivil toplum yapılanmaları ve örgütlenmeler girmektedir.[166] NGO'lar insani yardım, daha fazla demokrasi adına bir istihbarat kaynağı olarak da kullanılmaktadır.[167] Bu anlamda NGO'lar barış döneminde de hedef ülke içinde faaliyet gösterebilmektedirler. Bu da elde tutması hâlinde hibrit uygulayıcı tarafa önemli avantajlar sağlayabilmektedir.

Hibrit Savaş ile Konvansiyonel Savaş Arasındaki Farklar

Hibrit savaş ile konvansiyonel savaş arasında arasındaki temel farklılıkları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

-Askerî faaliyetler savaş ilanından önce başlatılır. Bu safhada yığınaklanma esastır.

-Bilgi harbi önemlidir. Özel kuvvet harekâtı, müzahir milis yapıların oluşturulması ve kullanılması önemlidir. Konvansiyonel savaştan kaçınmak her safhada kritik önemdedir. Silahlı kuvvetler son kertede kullanılır.

-Kara, hava, deniz ve uzay harekât ortamına siber çevre ve bilgi ortamı da eklenmiştir.

[166] **Yıldırım, İbrahim** (2004) Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara, Seçkin Yayınları, s. 51-53.

[167] **Flavin, William** (2003) "Planning for Conflict Termination and Post-Conflict Success", Parameters, Vol. XXXIII, No.3, s. 101. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03071840408523119 > s.e.t 20.09.2021.

-Hibrit savaş, alçak yoğunluklu bir savaştır.

-Hibrit savaş, maliyeti yoğun bir savaş değildir. Genellikle ilgili ülke adına savaşan özel askerî şirketler, yerel isyancı milis yapılar aracılığıyla vekâlet savaşı esaslarına göre icra edilir.

-Zaman ve mekân faktörlerinin olabildiğince bulanık bir karakter arz etmesi istenir. Cepheler muğlâktır. Savaşanlar tam olarak belli değildir. Bu sebeple sivillerin ölümü fazladır.

-Savaş / barış, savaşan / muharip olmayan, fiziksel / sanal ve düzenli birlik / düzensiz birlik ayrımı ortadan kalkmıştır. Harekât bölgesinde tüm vasıtalar aynı anda, koordineli şekilde merkezden idare ile sevk ve idare edilmektedir.

-Savaş, özel askerî şirketler sayesinde adeta ticari bir hüviyet kazanmış ve özelleşmiştir. Bu manada bu gerginlik ve çatışma ortamından beslenen kanun dışı bir harp ekonomisi belirmiştir.

-Hibrit savaş daha çok iç savaş görünümündedir. Devlet dışı aktörlerin askerî teknolojilere erişiminin mümkün olması nedeniyle bu savaşlarda devlet tekeli kırılmıştır.

-Halk desteği büyük önem kazanır. Halk desteği olmadan başarı mümkün değildir.

-Bir bölgenin ele geçirilmesi ya da düşman silahlı kuvvetlerinin imha edilmesi amaçlanmaz. Düşmanın potansiyel direnme gücünün kırılması esas alınır. Esas olan savaşın zihinlerde kazanılmasıdır.

-Askerî olmayan yöntemler ve kuvvet çarpanı olarak askerî metotların önüne geçmektedir.

-Terörizm, kriminal örgütler ve suç yapıları ile savaş ağalığı düzeni, düzenli silahlı kuvvet unsurları ile iç içe giren bir görünüm arz etmektedir.

-Savaş asimetrik unsurlar için daha iyi gizlenme ve örtü sağladığı için ağırlıklı olarak meskûn mahallerde cereyan eder.

-Büyük düzenli ordular yerine daha elastiki ve hareket kabiliyeti yüksek birliklerce icra edilen asimetrik savaşlar ön plandadır.

3.3.5. Hibrit Savaş Örnekleri

Hibrit savaşa en çarpıcı örnek Amerikan Devrimi'dir. Bu devrim esnasında Fransa ve İngiltere arasındaki güç mücadeleleri iyi bir hibrit savaş örneği olarak gösterilmektedir. Bir

başka örnek, Birinci Dünya Savaşı yıllarda Osmanlı coğrafyasındaki Haşimi İsyanı'dır. Bu isyanda Araplar, halifeliğin cihat çağrısına İngiliz ajanlarının propaganda faaliyetleri nedeniyle tepkisiz kalmışlardır.[168]

Yukarıdakilere ilaveten;

— M.Ö. 5. yüzyıldaki Peloponez Savaşları'nda Atina ve Spartalılar arasındaki mücadeleler,

— Roma'nın Germen kabilelerine yönelik faaliyetleri,

—1806'da Napolyon'a karşı İngiliz, Portekiz ve İspanyol gerilla güçlerinin mücadelesi,

— 1870 Sedan Savaşı'nda Prusya'nın uyguladığı taktikler,

— 1919–1920 İrlandalı isyancıların eylemleri,

— Türk Kurtuluş Savaşında Kuvay-i Milliye,

— 1924 SSCB'nin Estonya'ya müdahalesi,

— Vietnam Savaşında (1965–1973) Vietkongların uyguladığı yöntemler,

— 2. Dünya Savaşı öncesi Japonya ve Çin rekabeti,

— SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgali,

— 1994 Rus-Çeçen Savaşı

— ABD'nin 1991 ve 2003 Irak işgalleri,

— 1998–1999 yılı Kosova Savaşı'nda Arnavut isyancıların (UÇK) faaliyetleri,

— 2006 Hizbullah - İsrail çatışmaları (Disiplin, A/T Füzeleri, İHA, Teknik Takip, A/Seyir Füzeleri, Kripto v.b.),

— 2007 Rusya'nın Estonya'ya gerçekleştirdiği siber saldırı (hibrit savaşın kinetik olmayan boyutu),

— 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı (hibrit savaşın kinetik yönü),

— 2010–2011 Arap Baharı eylemleri ve Suriye iç savaşı,

—2011 ABD tarafından İran'a gerçekleştirilen STUXNET saldırısı,

[168] **Johnson, Rob** (2016) The Great War and the Middle East: A Strategic Study, Oxford, Oxford University Press, s.176.

— Renkli Devrimler,

— 2014 Rusya-Ukrayna Savaşı ve Kırım'ın ilhakı ve Donbass operasyonları (hibrit savaşın zirve noktasıdır.)

— Rusya ve Çin'in uluslararası projelerini engellemek için K. Makedonya'da halk hareketlerinin teşvik edilmesi,

— 2016 yılında Haddis Ababa demiryolu projesinin askıya alınması için Etiyopya'da patlak veren çatışmalar,

—En son olarak Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında faaliyetlerinin askıya alınması için Kırgızistan'daki iç karışıklıklar, hibrit savaşlara örnek olarak gösterilebilir.

3.4. Hibrit Savaş Bileşenleri

3.4.1. Sınırsız Savaş

Hibrit savaş yeni bir savaş yöntemini tarif etmemektedir. Daha ziyade geçmiş harplerde kullanılan savaş metotlarının tek elden ve bütünleşik şekilde kullanılmasıdır. Bu kapsamda hibrit savaş 4NS'lerin tartışıldığı bir ortamda ortaya çıkmış bir kavramdır. Yani çağdaş savaş çalışmalarında daha görünür bir hâl almıştır. Bu tartışmalar arasında geliştirilen "Sınırsız Harp " kavramı, 1999 yılında Körfez Savaşı'nda edinilen tecrübeler çerçevesinde iki Çinli askerî stratejist Qiao Liang ve Wang Xiangshui tarafından ortaya atılmıştır.[169] Eserde BM sonrası uluslararası düzenin kurucularının bu düzeni korumak isterken yükselen bazı devletlerin bu kurallar arasındaki insicamı ve statükoyu bozmak isteyeceklerinden hareket edilmektedir. ABD'nin Çin gibi yükselen devletlere karşı bunların askerî üstünlüğünü azaltmaya dönük yöntemleri içeren bu taktiklerin anlatıldığı dokümanda yeni savaşların ana felsefesi " savaşta hiçbir sınırın ve kuralın olmadığıdır".[170]

Soğuk savaşın galibi ABD, uluslararası toplumda yerleşik kuralları korumak isterken yükselen devletler bu kurallardaki boşlukları doldurmak istemişlerdir. Çin gibi gelişen devletler tarafından ABD'nin askerî üstünlüğünü engelleme üzerine kurulu düşüncelerin ana felsefesi savaşta hiçbir sınırın ve kuralın olmadığıdır.[171]

---

[169] **Liang, Qiao / Xiangsui, Wang** (1999) Unrestricted Warfare, Beijing, PLA Literature and Arts Publishing House, s. 206.207, <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf > s.e.t. 20.06.2020.

[170] **Liang, / Xiangsui,** s. 2.

[171] **Liang / Xiangsui,** s. 2.

Sınırsız savaşta bilinen tüm sınırlar kalkmış, zafer için öldürücü ya da öldürücü olmayan silahlı-silahsız, askerî-sivil ya da profesyonellerin dâhil olduğu yarı sivil tüm araçların kullanımı önem kazanmıştır.[172] Söz konusu çalışmaya göre, savaş artık asgarî harcama gerektirecek asimetrik ve limitsiz araçların kullanıldığı, tüm sürecin senkronize ve çok yönlü bir koordinasyonla kontrol edildiği, çok yönlü ve sınırlı hedefe odaklı bir karakterde icra edilmektedir.[173]

Sınırsız savaş ile hibrit savaş arasında konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaş araç ve aktörlerinin bir arada kullanılması noktasında benzerlik bulunmaktadır. Bu savaşı literatüre taşıyan mucitler, sınırsız savaşın diğer savaş çeşitlerinin yerini alacağını düşünmektedirler.[174] Aksine hibrit savaş uzmanları hibrit savaşın konvansiyonel ya da yarı konvansiyonel karakter arz eden savaşların yerine geçmeyeceğini, ancak bu savaşlarla birlikte kullanılabilecek geleceğin savaşı olduğunu düşünmektedirler.[175] Sınırsız savaş konseptinde devletin tüm millî güç vasıtalarının savaşta tek elden ve topyekûn olarak nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir yaklaşım sunulmamıştır.

3.4.2. Bileşik Savaş

Birçok savaş hem düzenli hem de gayrinizami unsurları bünyesinde barındırır. Birbirlerinden ayrı bir şekilde bulunan düzenli ve gayrinizami unsurlar arasında stratejik seviyede bir işbirliği meydana gelirse bu savaşlar "bileşik savaş" olarak değerlendirilir. Bileşik savaşın yararı her iki savaş şeklinin de avantajlı olan kısımlarını kullanmasıdır.[176] Tanımdan da anlaşılabileceği gibi, bileşik savaş uygulanırken düzenli ve gayrinizami unsurlar birbirlerinden ayrı olarak bulunmaktadır. Bunlar uyum ve koordinasyon içerisinde hareket ederler. Bu aktörlerin koordinasyonu stratejik olarak üst kademelerde yapılır.

Thomas Huber tarafından geliştirilen "bileşik savaş", çatışmalarda önemli derecede düzenli ve düzensiz birliğin gerilla kuvvetleri ile birlikte stratejik bir koordinasyon neticesinde tek bir komuta altında aynı anda icra ettiği faaliyetler olarak

[172] **Liang / Xiangsui**, s.7.

[173] **Liang / Xiangsui**, s.205.

[174] **Liang / Xiangsui**, s.7.

[175] **Dvorak, Joseph** (2016) "Complexty in Modern War: Examining Hybrid War and Future US Security Challenges (Yüksek Lisans)", The Graduate College of Missouri State University, s. 19. <http://bearworks.missouristate.edu/theses/3029 > s.e.t. 09.09.2020.

[176] **Hoffman,** (2007), s.20. <https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf > s.e.t.30.08.2021.

tanımlanmaktadır.[177] Düzensiz birlikler düşmanın zayıf ve hassas noktalarına saldırarak konvansiyonel gücünü yıpratmayı amaçlarken, konvansiyonel kuvvetler düşman kuvvetlerini savunma maksatlı olarak ağırlık noktasında toplamaya zorlamaktadır.[178]

Bileşik savaşta düzenli askerî birlikler, düzensiz gerilla ve diğer unsurların desteğinden istifade eder. Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ise düzensiz birlikler düzenli birliklerin harekât, merkezî istihbarat ve lojistik sistemlerinden faydalanmaktadır.[179] Buna karşılık düzensiz unsurlara karşı geniş bir sahada tedbir alma ve konuşlanma ihtiyacı hisseden devlet, bu savaşta dezavantajlı bir duruma düşerek kuvvetlerini dağıtmakta ve savaşta en önemli prensip olan sıklete merkezi kuralını çiğnemektedir. Bu da riski artırmaktadır.[180] Düzenli ve düzensiz birliklerin arasında taktik seviyede sınırlı bir koordinasyon olabileceği gibi aynı zamanda Mao'nun icra ettiği savaşta olduğu gibi tek komuta altında geniş bir koordinasyon da mümkün olabilir.[181] Bileşik savaşın konvansiyonel savaşlardan farkı asimetrik unsurlara vurgusu ile düzenli ve düzensiz birliklerin birbirini tamamlayıcı rolleridir.

Napolyon'un İspanya işgali harekâtında İngiliz askerleri ile Napolyon arasındaki savaşta, İspanyol milisleri tarafından düşman geri bölgesinde icra edilen faaliyetler bu savaşlara en iyi örnekler arasında gösterilmektedir. Ayrıca Vietnam gerillalarının taktikleri ve düzenli Vietnam ordusu ile müşterek kullanımları, Amerikan iç savaşında Washington'un tarafından kullanılan düzensiz milis yapılar, Osmanlı'ya karşı Arap ayaklanmasında İngiliz birlikleri ile Lawrence tarafından örgütlenen aşiretlerin eylemleri bu savaşlara örnek olarak gösterilebilir.[182]

Farklı karakterdeki kuvvetlerin bir arada kullanılması ile ortaya konan bileşik savaş konseptinin hibrit savaştan farkı, bu birliklerin operasyon alanında aynı anda bileşik bir biçimde bir arada kullanılmasından ziyade farklı operasyon alanlarında ya da geri bölgelerde

---

[177] **Huber, M. Thomas** 'Compound Warfare That Fatal' Huber, Knot (Editör) (2004) US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth: U.S. Army Command and General Staff College Press, s.2.

[178] **Huber,** s. 2.

[179] **Timothy ve diğerleri,** s. 8.

[180] **Huber**, s. 2.

[181] **Huber,** s.6.

[182] **Hoffman, G. Frank** (2009b) "Hybrid vs. Compund war, The Janus choice: Defining today's multifaceted conflict", Armed Forces, s.5. <https://www.semanticscholar.org/paper/Hybrid-vs-.-compound-war-The-Janus-choice-%3A-today-%E2%80%99-Hoffman/1dd5a837b35bf511d787d40c998646790da07a2d > s.e.t. 30.04.2022.

kuvvet tasarrufu için kullanılmasıdır.[183] Bileşik savaşta düzensiz birlikler ve asimetrik taktikler, konvansiyonel ordunun stratejik hedefe ulaşması amacıyla gereken ortamın sağlanması için kullanılmaktadır.

Düzenli ve düzensiz birliklerin bir ada kullanılmasının koordinasyonu stratejik seviyede sınırlı tutulurken operatif ve taktik seviyede bu kuvvetler arasında fark bulunmaktadır.[184] Düzenli birlikler ve düzensiz birlikler operasyonel olarak ayrı birlikler olarak planlandıkları için bileşik savaş bu farklı karakteristikteki iki unsurun birleşmesini öngörmemektedir. Hibrit savaşta ise konvansiyonel ve asimetrik tüm unsurlar operasyonel ve hatta taktik seviyede bir arada kullanılabilmektedir.[185] Ayrıca hibrit savaşta bütünleşik bir biçimde kullanılan farklı karakterdeki birlikler arasında bir ayrım yapmak da oldukça zordur. Hibrit savaşta devletler - devlet dışı veya kendi kendini finanse eden aktörler, bir taraftan yüksek teknolojinin getirdiği modern askerî yeteneklerden faydalanırken aynı zamanda terörizm ve gerilla savaşlarına da başvurabilmektedirler.[186]

Savaşı geleneksel ve gayrinizami olarak ikiye ayırmak, kategorilendirme açısından kullanışlı olsa da gerçek bir savaşın yönetimi göz önüne alındığında savaşlar nadir olarak sadece bu kategorilere ayrılabilirler. Savaş bir bütün olarak birleşmiştir, geleneksel ve gayrinizami tüm yönleriyle beraber ortak hareket eder. Bu durum aslında onun en etkili şekilde bu iki savaşın yaratıcı, dinamik ve sinerjik karışımını ifade eder.[187]

Bileşik savaş ile hibrit savaş arasındaki en önemli ayrım, kuvvet tasarrufu sağlamak maksadıyla bileşik savaş unsurlarının ileri hatlarda farklı harekât bölgelerinde ya da geri bölge harekâtında müstakil olarak kullanılabilmesidir.[188] Aksine hibrit savaşta konvansiyonel ve asimetrik unsurlar her seviyede birlikte, aynı harekât ortamında kullanılabilmektedir.[189] Hibrit savaşta devletler - devlet altı ve diğer aktörler, ileri teknoloji

---

[183] **Hoffman,** (2009b) s. 4.

[184] **Hoffman,** (2009b) s. 4.

[185] **Hoffman,** (2007), s.21.

[186] **Hoffman,** (2009a) "Hybrid Warfare And Challenges" Small Wars Journal, Issue 52, s. 34-39, <http://www.smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf > s.e.t. 02.09.2021.

[187] Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013), Joint Publication, s.1-5, <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp1_ch1.pdf > s.e.t. 01.04.2022.

[188] **Hoffman** (2007), s. 4.

[189] **Hoffman** (2007), s. 21.

ürünü modern askerî imkânlardan istifade ederken aynı zamanda terör ve gayrinizami harp taktikleri uygulayabilmektedir.[190]

Mao'nun iç savaştaki "uzatılmış halk savaşı" taktiği, bileşik savaşta olduğu gibi düzenli birlik olan partizanların, düzensiz milis yapılarla bir arada kullanıldığı diğer yöntemdir. Bu stratejide hedef, devlet altı yapılar tarafından hedef ülke veya devletin belli bir alanının kontrol altına alınmasıdır.[191] Ancak masum gösterilerle iç savaş olarak başlayıp silahlı çatışmalara kadar uzayan görünümü nedeniyle hibrit savaş ile benzer yanları bulunmaktadır.

Üç safhada uygulanan Çin iç savaşı, Komünist Parti'nin grev ve propaganda gibi yasal faaliyetler ve yönetim karşıtı gösterileriyle başlamıştır. İkinci safhada, silahlı düzensiz unsurlar tarafından kurtarılmış bölge olarak ilan edilen bölgelerde yaşayan sivil halkın, enformasyon savaşı yoluyla istekle veya zorlama metotlarla kazanılması esas alınmaktadır. Üçüncü ve son safhada, eğitilmiş tecrübeli gerillalar düzenli ordu yapılarına dönüştürülerek savaşın devamını sağlayacak kritik bölgeler ele geçirilmektedir. Bu birlikler kesin sonuçlu muharebeleri icra edecek düzenli silahlı kuvvetler için bir vasıtadır.[192] Hibrit savaş ile Mao'nun uzatılmış halk savaşı arasındaki temel ayrım hibrit savaş safhalarının homojen olmayan ve kolay ayrılamaz safhalarında yatmaktadır. Hibrit savaşta düzensiz unsurlar asimetrik savaşın her aşamasında kullanılmaktadır.

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde gayrinizami unsurların düzenli birliklerin yanında savaştığı fakat onlarla bir bütün içerisinde olmaktan ziyade onlardan farklı savaş alanlarında, aynı stratejik amaç uğruna savaştığı görülmektedir. Düzenli ve gayrinizami unsurlar arasındaki birleşme ve işbirliği yapma düzeyleri taktik seviyelere inememiş yalnızca stratejik seviyede kalmıştır. Gayrinizami unsurlar aktif savaşan unsur olmakla birlikte arka planda düzenli birliklerin yanında savaşan ve onlara yardımcı olan unsurlar olarak sahnede yer almışlardır. Bileşik ve hibrit savaş arasındaki en belirleyici fark hibrit savaşta konvansiyonel ve asimetrik tüm unsurların operasyonel ve hatta taktik seviyede bir arada kullanılmasıdır.

3.4.3. Vekâlet Savaşı

Günümüzde ulus devletler siyasi sorunlarını çözmek maksadıyla yüksek maliyetli

[190] **Hoffman** (2009a), s. 37, < http://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf > s.e.t 20.01.2022.

[191] **Tenenbaum**, s. 107.

[192] **Tenenbaum,** s. 107.

konvansiyonel savaşlar yerine, düşmanın uzun vadeli çatışmalarla yıpratılması ve zayıf düşürülmesi amacıyla vekâlet savaşları uygulamaktadırlar.[193] Devletler kendi ulusal kaynaklarını tüketmemek adına bu savaşları üçüncü ülke topraklarına yıkmaktadır. Bu savaşlar, konvansiyonel büyük bir savaş yanında riski düşük maliyet etkindir. Hedef ülkeye dolaylı müdahale vekiller eliyle yürütülmektedir.

Büyük güçler, soğuk savaş sırasında mücadelelerini vekil unsurlarla çeşitli bölgelerde sürdürmüştür.[194] Eisenhower, vekâlet savaşını dünyadaki en ucuz sigorta olarak tanımlamıştır. Eisenhower Doktrini ile ABD Ortadoğu'daki Sovyet genişlemesinin önüne geçmek maksadıyla bu ülkelere askerî ve mali yardımlar sağlamış, bu suretle SSCB'ye karşı vekâlet savaşı icra etmiştir.[195]

Sovyetler ve Çin tarafından desteklenen Kuzey Vietnam ile ABD tarafından desteklenen Güney Vietnam arasında yaşanan Vietnam Savaşı (1955–1975), bağımsızlığını müteakip Angola'da yaşanan iç savaş, (1975–2002), SSCB'nin Afganistan müdahalesi (1979–1989) vekâlet savaşlarına verilebilecek en iyi örneklerdir.[196]

Vekâlet savaşının uygulayıcı devlete sağladığı avantajları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

-Vekâlet savaşı ulus devlete hedef ülkede yapılan eylemleri reddetme olanağı sağlar.[197]

-İnsan kaynakları ve personel yönetimi konusunda maksimum fayda sağlar. Birlik mevcutlarının muhafazası noktasında imkânlar sunar.

-Az zayiat kamuoyu nezdinde hükümet üzerindeki savaş baskısını azaltır. Özel askerî şirketlerin zayiatları savaş kaybından sayılmaz.[198]

---

[193] **Gürcan, Metin** (2011) "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar" Ankara, Bilgesam, s. 156. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-163-201404072m_gurcan.pdf, > s.e.t 20.02.2022.

[194] **Vladimir Rauta ve Andrew Mumford** (2017) "Proxy Wars and the Contemporary Security Environment", The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence, Editör: Robert Doven, Huw Dylan, Michael S. Goodman, Basingstoke, Palgrave Mcmillan, s. 99-115, <https://www.researchgate.net/publication/318249920_Proxy_Wars_and_the_Contemporary_Security_Environment , > s.e.t. 20.02.2022.

[195] **Mumford, Andrew** (2013) "Proxy Warfare and The Future of the Conflict", The RUSI Journal, c. 158, s. 41. <https://doi.org/10.1080/03071847.2013.787733, > s.e.t 20.01.2022.

[196] **Rauta / Mumford**, s. 102.

[197] **Mumford, s.** 45.

[198] **Rauta / Mumford,** s. 102.

-Ulus devlet ve ittifaklar vekâlet unsurları vasıtasıyla emniyetlerini daha ergonomik ve en az maliyetle sağlamanın yollarını aramaktadırlar. Vekil özel teşebbüsler hareket bölgesine yığınaklanmada sevk edilecek asker miktarını azaltacağından bu durum bütçe maliyetlerinin düşmesine neden olacaktır.[199]

Ancak bu avantajlarının yanısıra vekâlet savaşının bazı dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır. Bunların başında koordinasyon ve gizlilik gelmektedir. Buna en iyi örnek olarak Irak'taki Black Water olayı [200]gösterilebilir.

Sonuç olarak, ulaşılan nükleer dehşet dengesi sebebiyle Rusya ve ABD gibi ülkeler arasında doğrudan bir savaşın dünyanın yok olması anlamına geleceğinden, bu devletler savaşı başka ülke topraklarında ve vekil olarak üçüncü dünya ülkelerini kullanarak yapmayı tercih etmektedirler. Savaşan gruplar kendi namlarına savaştıklarını söyleseler de aslında kullanan devletlerin çıkarlarına hizmet etmektedirler. Taliban, IŞİD, HTŞ ile PKK/YPG, Lübnan'da Hizbullah, Türkiye'de ise PKK terör örgütü vekil unsurlara örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'nin de rekabet içinde bulunduğu devletler tarafından terör örgütleri kullanılarak, vekâlet savaşlarının yürütüldüğü bir coğrafyaya dönüştürülmek istenmesi nedeniyle bu türden operasyonların merkezi hâline geldiği söylenebilir.

3.4.4. Siber Savaş

Siber savaş, siyasetin devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından millî güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturacak şekilde siber alanda elverişli başka vasıtalarla devam ettirilmesidir.[201] Ülkelerin küresel siber güvenlik endeksindeki sıralamaları dikkate alındığında siber uzay, devletler üzerinde konvansiyonel savaş alanından daha dengeli bir çatışma sahası olarak görülmektedir. Zira tek kişilik bir eylem neticesinde hedefteki sistemlere büyük bir zarar verilebilmekte iken, geniş kapsamlı ve çok aktörlü bir saldırıyı engelleyen de tek kişi olabilmektedir.[202] Dolayısıyla siber uzay, devletlere belli bir oranda risk ve fırsat eşitliği sunmaktadır.

---

[199] **Rauta / Mumford,** s. 45.

[200] 2007 yılında Irak'ın başkenti Bağdat'ta gerçekleşen olayda, ABD ordusuna ait zırhlı araçların geçişi için gereken yol güvenliğini alan Black Water şirketi unsurları, silahsız ve savunmasız 14 kişinin ölümüne ve 17 kişinin yaralanmasına yol açmıştır. "Former Blackwater Guards Sentenced for Massacre of Unarmed Iraqi Civilians, < https://www.nytimes.com/2019/09/05/us/politics/blackwater-guards-sentencing-iraq.html > s.e.t 20.04.2022.

[201] **Shakarian Paulo** (2013) Introduction to Cyber Warfare, Massachusetts, Elsevier Yayıncılık, s.2.

[202] **Güntay, Vahit** (2017) "Siber uzay ve güvenlik politikası üzerine teorik bir yaklaşım", Siber Politikalar Dergisi, C: 4, S: 2.s. 45.

Siber tehdit algılamasından hareketle Fransa, Çin[203] ve Türkiye[204] gibi ülkeler kolluk kuvvetleri bünyesinde hacker istihdam etmeye başlamıştır. Fransa Eski Savunma Bakanı Drian, siber saldırıları konvansiyonel silahlarla yapılan saldırılar gibi değerlendirerek savaş sebebi olabileceğini ve geçtiğimiz yüzyılda havacılık ve uçakların savunma sanayini yeniden belirlemiş olduğu gibi, günümüzde de siber savunma ve saldırıların savaş sanatına yeni boyutlar kazandırdığını söylemiştir.[205]

Siber savaşla ilgili tartışmalarda sosyal medyanın da içinde bulunduğu siber uzay, genellikle düşmanın iletişim sistemlerini yok etmek için çatışmalarda kullanılmaktadır. Bu alanda hayati öneme haiz enerji tedariki dâhil olmak üzere, ticari faaliyetleri yürütülmekte, kritik altyapı ve finansal işlemler gibi daha bir sürü işlem yapılmaktadır. Beyaz Saray Eski Danışmanı Clarke'ın yazdığı gibi, "Bir siber saldırı, bu hayati sistemleri çökerttiği ve patlayan petrol rafinerileri, raydan çıkan trenler, kaçak uydular, gıda kıtlığı ve çok daha fazlasının başımıza gelebileceği anlamına gelebilir."[206]

Brose, siber savaşın gelişimini ve bu kapsamda acil savaş biçimi olan 'netwar'ı ele almıştır. Siber savaş, bilgi ve iletişim sistemlerinin bozulmasını ifade ederken, 'netwar'da açıkça ve gizlice hedef bir nüfusun etrafındaki dünya hakkında bilinenleri bozmak ve zarar vermek veya değiştirmek amaçlanmaktadır.[207]

Siber ve bilgi savaşı arasındaki çizgiler giderek bulanıklaşmış, özellikle sosyal medya platformlarının hızla büyümesiyle siber uzay faaliyetleri, sadece fiziksel bilgi sistemlerini bozmak için değil, aynı zamanda belirli siyasi veya askerî hedeflere ulaşmak maksadıyla tutum ve davranışları etkilemek için de kullanılır hâle gelmiştir. Silah kullanmadan hem

[203] **Karar Gazetesi (**2016, 18.12) 'Trol orduları medya tekellerini yendi', <http://www.karar.com/dunya-haberleri/trol-ordulari-medya-tekellerini-yendi-342462> s.e.t. 06.09.2021.

[204] **Güneş Gazetesi** (2017, 18.11) 'Türkiye›nin siber ordusu kuruldu, 500 beyaz hacker ile imzalar atıldı' <http://www.gunes.com/gundem/turkiyenin-siber-ordusu-kuruldu-500-beyaz-hacker-ile-imzalar-atildi-832040> s.e.t. 09.04.2021.

[205] **Anadolu Ajansı** (2016, 12.12) "Fransız ordusu siber operasyonlar komutanlığı kuruyor", <https://www.ntv.com.tr/dunya/fransiz-ordusu-siber-operasyonlar-komutanligi-kuruyor,SngsVZu24EmrDpAbgmp_ZA> s.e.t. 09.04.2021.

[206] **Clarke, A.Richard / Robert Knake** (2011) Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It, NewYork: HarperCollins, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09700161.2015.1047221?journalCode=rsan20 > s.e.t 20.11.2021.

[207] **Brose, Robert** (2015, 11.07) "Cyberwar, Netwar and the Future of Cyberdefence", Office of Director of National Intelligence, United States of America, , <http://www.dni.gov/index.php/newsroom/ic-in-the-news/211-ic-n-the-news-2015/1205-cyber- war,-netwar,-and-the-future-of-cyberdefense> s.e.t 20.11.2021.

fiziksel hem de bilişsel alan üzerinde etkileri olabilecek aktiviteler yürüterek daha da verimli sonuçlar elde etmek mümkündür.

Rusya - Ukrayna çatışması, siber saldırıların sadece teknik sistemleri bozmak için kullanılmadığını, aynı zamanda izleyicileri psikolojik olarak nasıl etkileyebileceğini göstermiştir. Bu çatışmada bilgi faaliyetleri tarafından desteklenen küçük, karmaşık olmayan siber saldırılar bile önemli ölçüde kamu ve medya ilgisi uyandırmıştır. Seçim sürecinde ABD ve AB hükümet yetkilileri arasında yapılan telefon görüşmelerinin sosyal medyaya sızdırıldığı örnek, siber saldırı sonucu elde edilen verilerin sızdırılması anlamında önemli bir örnektir.[208] Bu örnekleri Batılı hükümetlerin iletişim hatlarını koruyan güvenlik sistemlerinin zayıflığını ortaya koymak, Batılı liderleri itibarsızlaştırmak ve bölmek girişimi, hem de sosyal medyayı kullanarak halkı etkileme ve kandırma girişimi olarak görmek mümkündür. Ukrayna parlamento seçimlerinden birkaç gün önce, Kiev'in merkezindeki elektronik reklam panoları "Cyber Berkut" aktivist grubu tarafından hacklenmiştir. Reklam panolarında Ukrayna hükümet liderlerini ve politikacılarını savaş suçu işlemekle suçlayan bir video gösterilmiş, Doğu Ukrayna'da öldürülen sivillerin grafik görüntüleri yayımlanmıştır.

Sosyal medyanın hibrit savaştaki rolü tartışılırken genellikle siber uzayın bir parçası olduğu görülür. Yüksek hızlarda ve düşük maliyetlerle bilgiyi çoğaltmadaki muazzam yeteneklerinin yanı sıra, bu bilgilerin özgünlüğünü ve kaynaklarını izlemedeki zorluklar nedeniyle, gerçeği kurgudan ayırmanın zorlukları nedeniyle, sosyal medya bir sonraki bölümde tartışılacağı gibi belirli askerî etkiler elde etmek için kullanılabilmektedir.

3. 5. Bilgi Savaşı ve Propaganda

3.5.1. Giriş

Bilgi savaşı terimini ilk kez 1967'de eski CIA müdürü Alain Dulles'in "Gizli Teslimiyet" adlı eserinde kullanılmıştır. ABD'li araştırmacı Tim Ron tarafından Boeing şirketi için yapılan "Silah Sistemleri ve Bilgi Savaşı Analitik Raporu"nda da bu terime yer verildiğini görüyoruz. Analistlere göre bilgi sistemleri bir yandan ekonominin en önemli unsuru, diğer yandan ise en savunmasız hedefi hâline gelmiştir.[209]

[208] Biri Dışişleri Bakanlığı Yetkilisi Victoria Nuland ile ABD'nin Ukrayna Büyükelçisi arasında, diğeri ise AB Dışişleri Bakanı Catherine Ashton ile Estonya Dışişleri Bakanı Urmas Paet arasında olmak üzere iki görüşme sızdırılmıştır.

[209] **Vuychik, Lukash** (2014) Украинская гибридная война, <http://inosmi.rU/sngbaltia/20140515/220303215.html#ixzz3IrQRtksR> s.e.t. 08.11.2021.

Bilgi savaşının en önemli avantajı, bilginin çok çeşitli alanlarda etkin olarak kullanılabilmesidir. Süper güçler arasında yıllardır süren çatışmalardan elde edilen tecrübeler bilgi savaşının, mevcut tüm iletişim kanallarının (radyo, televizyon, hatta şayialar) kullanılarak yürütülmesinin mümkün olduğunu göstermiştir.

Bilgi savaşının amacı, düşmanın bilgi sistemleri ile düşman veya hedef ülke halkı ve yöneticilerinin görüşünü istenilen yönde etkilemektir. Bilgi sistemleri terimi herkes için ortak olan objektif enformasyonu kapsarken, etkilenecek görüş ise bireysel yorumları içermektedir. Konvansiyonel savaş, ordular arasındaki ana muharebeyi temel almaktadır. Bilgi savaşı, sürekli kriz ve gergin bir atmosfer yaratarak hedef ülkelerde panik ortamı oluşturup şok etkisi yaratmayı öngörmektedir.

Bilgi savaşında hedef; seçim, referandum ve kriz durumlarında halkın irade ve duygularını amaç doğrultusunda yönlendirmek, güvenlik ve savunma, politik, ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknik alanlarda karar alma süreçlerini etkilemektir. Bilgi savaşının avantajları arasında;

—Ani ataklara imkân vermesi,

—Hazırlık sürecinin ve işlemlerinin gizlilik içinde yürütülmesi,

—Maskeleme ve gerçek niyetlerin gizlenmesi için ideal koşullar oluşturulması,

—Uluslararası sorumluluğun yerine getirilmesi adına saldırganlığa dair adli anlamda kanıt içermemesi,

—Düşman topraklarını işgal etmeye ihtiyaç göstermemesi,

—Resmen bir savaş ilanı veya diplomatik ilişkilerde statükoyu bozmadan saldırı imkânı sunması,

—Muhatap aldığı ülkeye silahsız olarak doğrudan saldırma imkânı vermesi olarak sıralanabilir. Bu avantajlar durumun özelliğine göre arttırılabilir.

Bilgi savaşının en önemli özeliklerinden biri, saldırganın kontrol edilen bilgi alanını sürekli genişletmesi, ahlaki kuralları atlaması, bilinçli olarak tüm toplumsal kısıtlamaları ihlal etmesi olarak ifade edilebilir. Sahte bilgilerle medya, asılsız ve çirkin olaylara odaklanmakta, politikacıların özel hayatıyla ilgili gizli bilgiler ifşa edilmekte, skandal soruşturmalar ile doğrular kasıtlı olarak çarpıtılmaya çalışılmaktadır. Asıl amaç, kalabalığın psikolojisini yönetmenin temelini oluşturan insanların duygu ve düşüncelerini manipüle ederek verilen mesajları sorgulamadan harekete geçmelerini sağlamaktır.

Bilgileri bir silah olarak kullanmaya yönelik bilgi savaşının hedefleri arasında genellikle kritik altyapı tesislerine saldırı, siber casusluk ve sınırlı erişimli gizli bilgilerin hacklenmesi sayılabilir. Siber savaş, ağ savaşı, elektronik savaş, psikolojik savaş ve propaganda elektromanyetik savaş bilgi savaşının alt türleridir.

—Siber Savaş: Yukarıda da belirtildiği gibi devlet kurumlarının, finansal ve iş merkezlerinin bilgisayar sistemlerinin istikrarını bozmak, ülke hayatında karışıklık ve karmaşa yaratmak amacıyla internet ortamında gerçekleşen bilgisayar savaşıdır.

—Ağ Savaşı: Katılımcıların modern bilgi çağına uyarlanmış ağ stratejileri ve teknolojilerinin uyguladığı bir savaş yönetimidir. Bu savaşların aktörleri teröristler, ceza grupları, sosyal organizasyonlar ve bilgisayar sistemlerinin yönetimini altüst etmek isteyen toplumsal hareketler olabilir.

—Elektronik Savaş: Rakip üzerinde avantaj elde etmek amacıyla bilgi kullanımı ve yönetimi, kendi bilgi kaynaklarının güvenliğini sağlayarak kendi ülke halkına düşman hakkında yanlış bilgi, spekülasyon ve propagandanın yayılmasıdır.

—Elektromanyetik Savaş: Rakibin radyo-elektronik araçlarının, kontrol sistemlerinin ve silahlarının konumunun tespit edilmesi, bilgi iletim sinyallerinin ve ağlarının kesilmesi adına yeri ve zamanı önceden belirlenmiş askerî operasyonların kullanılmasıdır.

—Psikolojik Savaş ve Propaganda: Çeşitli psikolojik ve antropolojik yöntem ve metotların insan üzerinde olan etkisini gözlemleyerek, kütlesel biçimde ortak bilincin değiştirilmeye çalışılmasıdır. Psikolojik savaş ve propaganda, kamu bilincinin istenilen yönde değiştirilmesi adına çeşitli yöntemlerin ve metotların kullanılmasını öngörmektedir. Devletleri, kişileri veya kitleleri etkilemek üzere planlanarak hazırlanan mesajlar, hedef halkın duygu, düşünce, inanç, davranış ve dünya görüşünü değiştirmek maksadıyla elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Eğer hedef halk bunun farkına varamaz ise ona hükmetmek daha kolaydır.

Psikolojik savaş ile diğer savaş türleri de desteklenir. Psikolojik savaşta hedef toplumun din, dil, gelenek, kültür gibi değer yargılarının önceden analiz edilmesi önemlidir. Böylece, hedef toplumun hassas olduğu konularda psikolojik harp teknikleri kullanılarak hedef toplumun yaraları kaşınır ve psikolojik olarak çökmesi sağlanır. Psikolojik savaşlarda propaganda ve zihin kontrolü önemli faktörlerdir.

Propaganda, hedef toplum veya kişilerin davranış, düşünce ve görüşlerini istenen yönde değiştirmek ve yönetmek için yapılan girişimlerdir. Propagandada medya en önemli silahtır.

Zihin kontrolünde amaç, hedef toplum veya bireylerin beyinlerindeki elektriksel, elektromanyetik ve kimyasal aktivitenin etkilenerek beyin yıkama yöntemi ile kontrol altına alınmasıdır. Zihin kontrol etme kavramı aslında beyin hackleme olarak tanımlanabilir. Medya, sosyal medya veya Hollywood sinema kültürü zihin kontrol vasıtalarıdır. Barack Obama konuşmalarında hipnotik dil kalıpları kullanmıştır.[210] Bu şekilde kişilerin zihinlerini manipüle edip yönetmek mümkündür.

3.5.2. Yeni Bilgi Ortamı ve Sosyal Medya

Teknolojinin hızlı gelişimi, içinde yaşadığımız bilgi ortamını önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir.[211] Bilgi teknolojisi tarafından sağlanan fırsatlar, herkesin gerçek zamanlı olarak bilgi, görüntü ve video çekmesine, düzenlemesine ve paylaşmasına olanak tanımaktadır. Bu, her bireye bir bilgi aktörü olma ve potansiyel olarak dünyanın dört bir yanındaki sınırsız sayıda ve boyuttaki izleyicilere mesaj dağıtma fırsatı vermektedir. Kitle iletişiminin doğası, tek bir otoritenin konuşması ve bu konuşmaların birçok kişi tarafından dinlenmesinden çok, içeriği halk kitlelerinin bizzat kendileri tarafından oluşturulan etkileşimlere dönüşmüştür. Hükümetler ve geleneksel medya, artık bilgi alanının en önemli oyuncuları değil; diğer tüm aktörlerin arasında yerlerini almak için yarışan aktörler durumuna düşmüştür. Yeni bilgi ortamının bazı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

—Erişilebilirlik: Herkesin neredeyse gerçek zamanlı olarak bilgi almasına, düzenlemesine ve paylaşmasına izin veren akıllı telefonlar ve kameralar gibi modern cihazlarla bilgi toplamak ve paylaşmak kolaylaşmıştır. Ayrıca, bu cihazlar nispeten ucuzdur ve gelir seviyelerinin düşük olduğu bölgelerde bile gelişmiş mobil ağlar sayesinde bilgi paylaşmak için bu teknolojiyi kullanmanın önünde çok az engel bulunmaktadır.

—Hız: Sosyal medya, bilgiyi hızlı ve yüksek hacimlerde yayma olanağı sağlamaktadır. Bu şekilde çok kısa sürede maksimum etki elde edilebilir. Yeni bilgi ortamı, tüm aktörlerin kendi sesini duyurmak için yarıştığı çekişmeli bir ortamdır. Herhangi bir tereddüt, başkalarının hikâyenizi hiç arzu etmediğiniz bir şekilde sizin için anlatmasıyla sonuçlanabilir.

---

[210] "Hangi lider hipnozu kullanıyor uzmanı açıkladı?, <https://www.internethaber.com/hangi-lider-hipnozu-kullaniyor-uzmani-acikladi-786981h.htm,> s.e.t 05.02.2022.

[211] Nato Bilgi Ortamını, bilginin kendisinden, bilgiyi alan, işleyen ve ileten bireylerden, organizasyonlardan ve sistemlerden ve bunun gerçekleştiği bilişsel, sanal ve fiziksel alandan oluşan ortam olarak tanımlar, MC 0422/5 The NATO Military Policy for Information Operations 2015.

—Anonimlik: İnternet, anonim bir ortam sağlayarak insanların sorumluluk almadan özgürce fikir beyan etmelerini sağlamaktadır. Anonim kullanıcılar görsel ve metinsel içerik üreterek, sahte bilgiler ve söylentiler yayarak veya çevrim içi tartışmaların diğer katılımcılarına sorumsuzca saldırarak kitleleri manipüle edebilme imkânına sahiptir.

—Her gün yüksek hacimli bilgi alışverişi: Dünya çapında günlük olarak değiş tokuş edilen bilgi miktarını, birçok küçük koldan oluşan geniş bir ırmağa benzetmek mümkündür. Bu bilgilerin bazıları önemlidir ve hatta geniş bir kitle için kritik öneme sahip olabilir (tehlike uyarıları, trafik bilgileri vb.). Bazı bilgiler ise sadece sosyal medya kullanıcısının en yakın arkadaşları ve akrabaları için ilginç olabilmektedir. Her gün dolaşan ve paylaşılan bilgi miktarının çokluğu, yararlı bilgilerle kuru gürültü olarak adlandırılabilecek bilgilerin ayırt edilmesi ve izlenmesini hayli zorlaştırmaktadır.

—Coğrafi veya içerikle ilgili sınırlar yoktur: Sosyal medyanın ortaya çıkmasından önce, geleneksel medyanın rollerinden biri her zaman bir "kapı bekçisi" olarak hareket etmek, belirli konuları genişletmek ve tartışmayı şekillendirmek olmuştur. Bu işlev artık onlara özel değildir; herhangi bir gönderi, saygın bir haber kuruluşunun haber makalesiyle aynı sayıda kişiye ulaşabilir. Bu sayede geleneksel medya kuruluşları aracılığıyla fikirlerini dile getiremeyecek aktörler (radikaller, radikal gruplar ve aşırılık yanlıları), sosyal medya üzerinden geniş kitlelere ulaşarak yeteneklerini büyütebilme imkânına kavuşmuştur. [212]

Ocak 2016'da dünya nüfusunun neredeyse yarısı (yaklaşık 3,4 milyar) aktif olarak internet kullanmakta iken 1/3'ü (veya 2,3 milyarı) çeşitli sosyal ağ sitelerini kullanmaktaydı. Ayrıca, mobil sosyal medya kullanıcı sayısı her saniye 12 kullanıcı artmaktadır. Cep telefonu artık dünyadaki bireylerin çoğunluğu için internet de dâhil olmak üzere bağlı hizmetlere erişmenin ana yolu olmuştur.[213] Daha fazla sayıda insan haberlere ayak uydurmak için Twitter ve Facebook gibi sosyal ağ sitelerine yöneldikçe, sosyal medya giderek algılarımızı ve tutumlarımızı daha çok şekillendirmeye başlamıştır.[214]

---

[212] "NATO ACO Directive on Social Media" (2014, 16. 09) <https://shape.nato.int/resources/3/website/AD_095-003_Social_Media.pdf, > s.e.t. 20.04.2022.

[213] Digital in 2016, special report by We are Social, <https://wearesocial.com/sg/blog/2016/09/digital-in-apac-2016/> s.e.t 20.11.2021.

[214] Social Media Update (2014), <https://www.pewresearch.org/internet/2015/01/09/social-media-update-2014/> s.e.t 30.11.2021. **Barthel, Michael / Elisa Shearer / Jeffrey Gottfried /Amy Mitchell** (2015) "The Evolving Role of News on Twitter and Facebook", <https://www.pewresearch.org/journalism/2015/07/14/the-evolving-role-of-news-on-twitter-and-facebook/ > s.e.t. 20.11.2021.

Çok Uluslu Yetenek Geliştirme Kampanyası (MCDC) sosyal medyayı, "Farkındalığı, algıyı ve kabulü etkileyebilecek ve davranışı dolaylı olarak bir etkileşim aracı olarak teşvik edebilecek, kullanıcı tarafından oluşturulan ve genel medya içeriğini toplamak, depolamak, toplamak, paylaşmak, işlemek, tartışmak veya sunmak için kullanılan internet tabanlı platformlar ve yazılımlar." olarak tanımlamaktadır.[215]

NATO Müttefik Komuta Operasyonları (ACO) Direktifi, sosyal medyayı; ''Sosyal etkileşim ve medya monologlarını interaktif, sosyal diyaloglara dönüştürmek ve yayınlamak için kullanılan web tabanlı teknolojiler." olarak tanımlanmıştır.[216]

Sosyal medya türlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

—Sosyal ağlar: Facebook, Myspace, Linkedin

—Görsel sosyal ağlar: İnstagram, Snapchat, Periscope

—Bloglar: Wordpress, Blogspot, Livejournal

—Mikrobloglar: Twitter, Tumblr

—İçerik toplulukları: Youtube, Vimeo, Flickr

—Anlık mesajlaşma: Skype, Messenger, Whatsapp, Telegram

—Konum tabanlı hizmetler: Foursquare

—Çevrimiçi oyun: World of Warcraft Music Sharing, Spotify.

Farklı sosyal medya platformları farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin, dünya çapındaki en popüler sosyal ağ sitesi Facebook, esas olarak arkadaşlar ve akrabalar arasındaki ağ iletişimi için kullanılır; mikroblog sitesi Twitter, hızlı bir kısa mesaj alışverişi sağlar ve çeşitli sohbet platformları, kapalı bir ağ içinde bilgi, resim ve video alışverişine izin verir. Giderek artan sayıda platform, insanların bilgilerini ve çalışmalarını paylaştığı Prezi, Slideshare, Endomondo ve diğerleri gibi işbirlikçi çabalar için fırsatlar sunmaktadır.

Bu sosyal medya platformları, insanların benzer ilgi veya gündemlere sahip arkadaşlarıyla ve diğerleriyle bağlantı kurmaları, deneyimlerini ve görüşlerini paylaşmaları, arkadaşlarının etkinliklerini takip etmeleri (spor, kültür, haber vb.), kendilerini ifade etmeleri

[215] NATO ACO Directive on Social Media, <https://shape.nato.int/resources/3/website/AD_095-003_Social_Media.pdf, > s.e.t. 20.04.2022.

[216] Multinational Capability Development Campaign (MCDC) Concept of Employment Social Media in Ssupport of Situation Awarness (2014)

(günlük yaşam aktiviteleri hakkında bilgir vermeleri, fotoğraf/video paylaşmaları) ve çok daha fazlası için eşi görülmemiş fırsatlar sunmaktadır.[217]

Sosyal medya yukarıda özetlendiği gibi bir dizi olumlu etki sağlamış, bunun yanında insanları, yardım maksatlı ve diğer sosyal nedenler için para toplamak, suçları araştırmak ve insani afet yardım çabalarına daha fazla katkı sağlamak adına seferber etme imkânları sunmuştur. Ayrıca, hükümetlerin içindeki şeffaflık seviyesinin yanı sıra halkın karar alma sürecine girme, yalan ve yanlış bilgileri ortaya çıkarma ve fikirlerine destek bulma yeteneğini de artırmıştır. Sosyal medyanın, farklı sosyal gruplar arasında daha açık ve doğrudan diyaloğa doğru önemli bir itici güç olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Ancak, bu kadar çok büyük fırsat sunan aynı ortam olumsuz etkilere de neden olabilmektedir. Sosyal ağın temel ilkelerini oluşturan açıklık ve etkileşim, kullanıcılarının güvenlik açıklarını da ortaya çıkarmıştır. Sanal âlemin anonim özelliği, içeriğin oluşturulmasının arkasındaki kişi veya kuruluşu açığa çıkarmadan aşırı görüşleri yaymak, kasıtlı yanlış bilgi vermek ve aldatmacalar oluşturmak için her zamankinden daha fazla fırsat sağladığı düzensiz bir ortam yaratmıştır. Stupples'ın dediği gibi, "*Bugün nüfusların sahip olduğu büyük bağlantı seviyesi bir güçtür, ancak anında bağlı olmak, yanlış bilgi ve korkunun daha hızla yayılabileceği ve panikle sonuçlanabileceği."* anlamına gelir.[218]

Çok sayıda güvene dayalı ağdan oluşan sosyal medya, propaganda ve dezenformasyonun yaygınlaştırılması, algı ve inançlarımızın manipüle edilmesi için verimli bir zemin sağlamaktadır. Sosyal medya, faaliyetlerin çok az maliyet veya çabayla yaratabileceği potansiyel etkiler nedeniyle hem devletler hem de terörist gruplar tarafından kullanılan "hibrit savaş" için önemli bir araç hâline gelmiştir. 2000'li yıllarda bu iletişim biçiminin hızla ilerlemesinden bu yana nüfusların görüşlerini şekillendirmek için kullanılan yöntemler daha da karmaşık hâle gelmiştir.

Sosyal medyada insanların algılarını ve davranışlarını kontrol etme kavgası modern çatışmaların ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Stupples'ın öngördüğü gibi, "Elektronik savaş, siber savaş ve psikolojik operasyonları tek bir savaş organizasyonuna entegre eden ve

---

[217] 'Social Networking Motivations', Global Web Index Insight Report 2015, <https://blog.gwi.com/chart-of-the-day/social-media/ > s.e.t 20.12.2021.

[218] **Stupples**, **David (**2015, 26.11) The Conversation, "The next big war will be digital and we are not ready for it" <https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an- information-war-and-were-not-ready-for-it-51218 > s.e.t 20.12.2021.

hibrit savaş olarak da telaffuz edilebilecek bilgi savaşı, gelecekte tüm savaşların merkezinde yer alacaktır".[219]

3.5.3. Hibrit Savaşta Sosyal Medyanın Silah Olarak Kullanılması

1999'da Kosova'daki ilk internet savaşlarından, Hizbullah ile İsrail arasındaki çatışmadan, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Arap Baharı'ndan Suriye ve Ukrayna'daki mevcut çatışmalara kadar, sosyal medyanın kamuoyunu şekillendirmek, destekçilerini harekete geçirmek, askerî faaliyetleri koordine etmek için nasıl kullanıldığına tanıklık edilmiştir. Bu manada sosyal medya, giderek hem devlet hem de devlet dışı aktörler için tercih edilen bir silah hâline gelmiştir.

Nissen, sosyal medyanın hibrit savaşı desteklemek için altı şekilde kullanılabileceğini öne sürerek bunları; hedefleme, istihbarat toplama, bilgilendirme ve etkileme (psikolojik savaş), siber operasyonlar, savunma, komuta kontrol olarak sıralamıştır (Şekil–3).

Şekil 3. Sosyal Medyanın Hibrit Savaşta Kullanılması

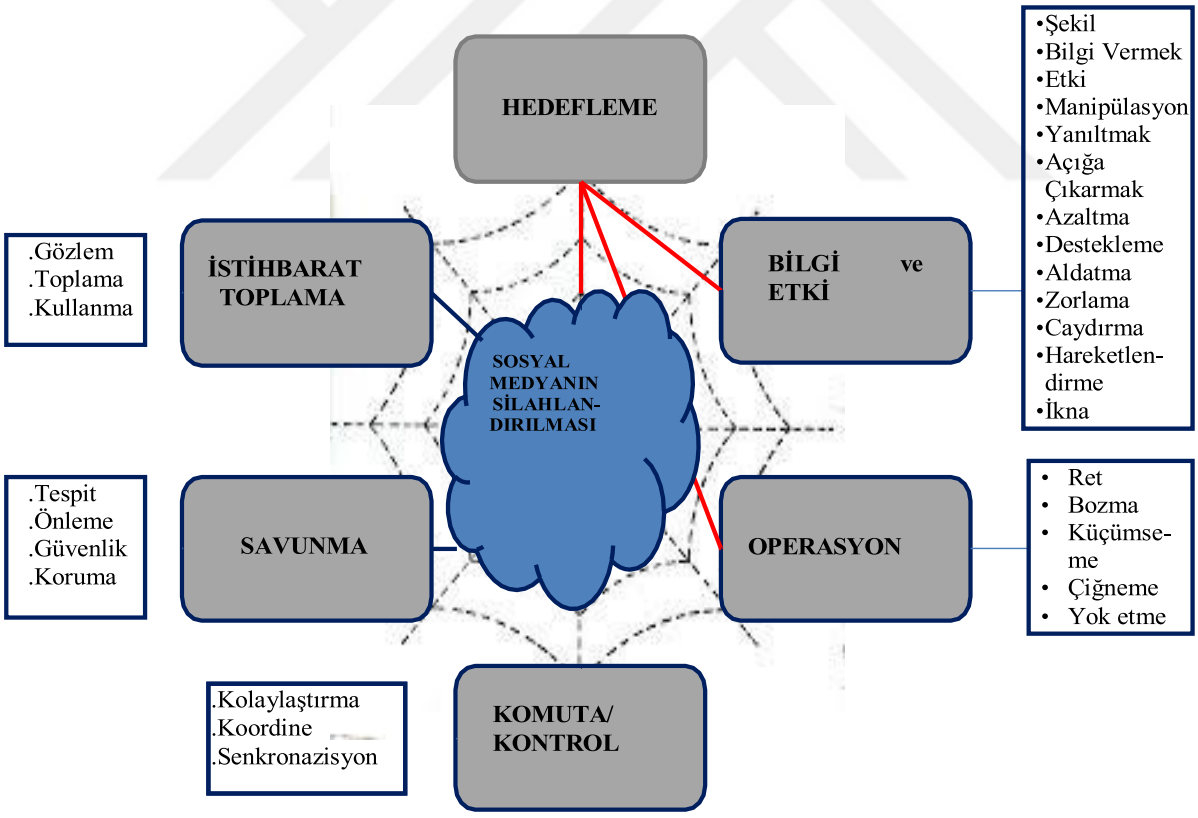

Kaynak: "Socıal Medıa as a Tool of Hybrıd Warfare" <https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/public_report_social_media_hybrid_warfare_22-07-2016-1.pdf > s.e.t 05.01.2022.

[219] **Stupples, David** (2015) **"**The next big war", https://gizmodo.com/the-next-big-war-will-be-digital-and-we-re-not-ready-fo-1744865435 s.e.t 20.11.2021.

Tüm bu etkinlikler, çevrim içi veya çevrim dışı etkileri olup olmadığına bakılmaksızın, sosyal ağ medyası aracılığıyla gerçekleştirilebilir.[220] Bu aktiviteler karşılıklı olarak destekleyicidir ve genellikle sahadaki fiziksel aktivitelerle birlikte gerçekleştirilebilir. Hedefleme: Coğrafi etiketli resimlere veya sosyal medyadaki etkileşimlere dayanarak fiziksel alandaki askerî eylemler için potansiyel hedeflerin belirlenmesidir. Örneğin, Libya'da Google Haritalar ve cep telefonları, daha sonra NATO'ya aktarılan rejim mevzilerini haritalamak için kullanılmıştır. NATO bu bilgiler ışığında bir kısım hedefleri belirlemiş ve hava gücünü etkin olarak kullanmıştır.[221] Bir diğer örnek, ABD Hava Kuvvetleri tarafından bir DAEŞ karargâh binasına yapılan saldırıdır; DAEŞ'in sosyal medya paylaşımlarının takip edilmeye başlanmasından itibaren sadece 22 saat sonra operasyon gerçekleşmiştir.[222]

İstihbarat Toplama: İçerik ve konuşmalar da dâhil olmak üzere sosyal medya ağlarından ve profillerinden gelen bilgilerin aranması ve analizidir. Bu faaliyetler açık veya gizli olarak yapılabilir. İstihbarat toplama maksadıyla sosyal medyanın analiz için çeşitli yaklaşımları vardır (eğilim, ağ, duyarlılık, coğrafi, içerik, davranışsal, sistemik ve bilgi analizi). Tüm bu analiz biçimleri hedef kitle analizine katkıda bulunabilir ve psikolojik savaşı veya hem çevrim içi hem de çevrim dışı operasyonlar için hedeflerin seçimini destekleyebilir. Temel olarak, sosyal medya ağlar, aktörler ve ilgili iletişim hakkında ayrıntılı bilgi almayı mümkün kılar, böylece herhangi bir grupta fiziksel olarak bulunmadan o grubun bilgi ortamının ve herhangi bir hedef grubun durumunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Sürekli olarak çalışılırsa, sosyal medya durumsal farkındalık ve hatta gelecekteki bir krizin erken uyarı sinyallerini belirlemek için yararlı bir kaynak olabilir.[223]

Sosyal medya analizinde bazı zorluklar ve sınırlamalar vardır. Gizlilik ihlalleri, otomatik araçlar kullanarak değerli bilgilerden ayırt edilmesi zor olan veri akışındaki sahte bilgiler gibi yasal ve etik hususların yanı sıra çevrim içi tartışmaların çevrim dışı olaylar

[220] **Nissen, E. Thomas** (2015) The Weaponization of Social Media, s. 72, <https://www.scribd.com/document/321607123/Nissen-2015-the-Weaponization-of-Social-Media-8-57 > s.e.t 20.12.2021.

[221] **Nissen,** s. 82.

[222] **Castillo,Walbert** (2015) "Air Force Intel Uses ISIS 'moron' Post to Track Fighters", <https://cnnphilippines.com/world/2015/06/06/air-force-intel-uses-isis-moron-post-to-track-fighters.html > s.e.t. 20.12.2021.

[223] **Nissen**, s. 62-64.

üzerindeki etkisini ölçme zorluğu da vardır. Örneğin, Twitter'ın Arap Baharı devrimlerindeki rolü genellikle abartılmaktadır. Twitter bir oyun değiştiriciydi, ancak Twitter kullanımının etkilerinin kapsamı dikkatli bir şekilde düşünülmelidir. Twitter, mesajları yaymak ve eylemleri koordine etmek için yardımcı olmuştur, ancak bu devrimlerin sahadaki gerçek koşullar olmadan gerçekleşmesi de mümkün görülmemektedir.

Crowdsourcing (Kaynak Kitle Kullanımı), medya çalışanları ve sivil gazeteciler gibi aktivistler tarafından bilgi kontrolü, dezenformasyon maskesini düşürmek ve bir çatışmadaki gelişmeleri tanımlamak için giderek daha fazla kullanılmaktadır.[224] Sadece istihbarat toplama ve analiz için değil, aynı zamanda bilgi savaşında bir araç olarak da kullanılabilir. Crowdsourcing ile kitle kaynaklı bilgiler kamuoyuyla paylaşılarak gerçekler ortaya çıkarılabilir. Örneğin, Atlantik Konseyi ve Bellingcat tarafından yürütülen ortak bir proje, Rus askerleri tarafından kullanılan sosyal medya profillerinden Googlemap'lardan, medyadaki diğer görüntülerden ve görgü tanıklarından çok miktarda bilgi toplayarak Rus askerlerinin Ukrayna topraklarındaki varlığını takip etmiş ve bununla ilgili kanıtlar sunabilmiştir.[225] Sosyal medya da dâhil olmak üzere açık kaynak araştırmanın yardımıyla, bu yaklaşım dezenformasyona karşı mücadele etmeyi ve stratejik iletişim ihtiyaçları için değerli destek sunmayı mümkün kılmaktadır.

Siber Operasyonlar: Şifre korumalı alanları ihlal etmek, profilin içeriğini değiştirmek veya bir web sitesini tamamen kullanılamaz hâle getirmek için sosyal medya platformlarını ve hesaplarını hedeflemektir. Siber operasyonlar saldırgan veya savunma amaçlı olabilir, ancak çoğu sosyal medya siber operasyonun doğası gereği saldırgandır. Web sitelerine yönelik Dağıtılmış Hizmet Reddi (DDOS) saldırıları, sohbet odaları, e-postalar veya cep telefonlarının içeriğine erişmek ve ifşa etmek için şifre korsanlığı, sosyal medya hesaplarındaki içeriği değiştirme veya bilgi toplamak için veritabanlarına izinsiz girme gibi eylemleri içerebilir. Tüm bu faaliyetler, diğer aktörlerin en azından geçici olarak iletişim kurmak, eylemleri koordine etmek, bilgiye erişmek veya mesaj dağıtmak için sosyal medya platformlarını kullanmalarını engellemeyi amaçlamaktadır.[226]

Örneğin, Ocak 2015'in başında 'Cyber Caliphate' adını kullanan ve DAEŞ ile bağlantılı olduğunu iddia eden bir bilgisayar korsanı, çeşitli veri tabanlarından çalınan adresleri, telefon

[224] "Crowdsourcing"; <https://en.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing > s.e.t. 20.12.2021.

[225] **Wikipedia,** <https://tr2.wiki/wiki/Eliot_Higgins#Bellingcat, > s.e.t 20.02.2022.

[226] **Nissen,** p. 65–66

numaralarını, tutuklama kayıtlarını ve diğer hassas kişisel bilgileri göndermek için Albuquerque Journal'ın Twitter sayfasını kullanmıştır. Aynı ayın sonlarında Cyber Caliphate, ABD Merkez Komutanlığının (CENTCOM) Twitter hesabına saldırmayı ve ABD askerlerine tehdit mesajları göndermeyi başarmıştır. ABD askerî komutanlığının Twitter ve YouTube hesapları, IŞİD'i desteklediğini iddia eden bir grup tarafından hacklendikten sonra birkaç saatliğine askıya alınmıştır. Centcom'un Twitter hesabından, "Amerikan askerleri, geliyoruz, arkanızı kollayın." şeklinde bir mesaj yayımlanmıştır.[227] Saldırı, Barack Obama siber güvenlik üzerine bir konuşma yaparken gerçekleşmiştir. Obama, konuşmasında "Saldırı bir ulus olarak bizim için ve ekonomimiz için muazzam güvenlik açıklarını tekrar gündeme taşımıştır" demiştir.[228] Saldırıda herhangi bir gizli belge bulunmasa da etki, psikolojik olarak rahatsız edici olmuş, teröristlerin bilgi saldırıları için kötü korunan sunucuları ve sosyal medya gibi diğer kolay hedefleri kullanmaktan çekinmeyecekleri konusunda bir uyarı görevi görmüştür.

Sosyal medya üzerinden gerçekleşen siber operasyonların somut gerçek hayata etkileri de olabilir. Örneğin, Suriye Elektronik Ordusu'nun hacker grubu Associated Press haber ajansının Twitter hesabına saldırarak Beyaz Saray'ın bombalandığını ve ABD başkanının yaralandığını iddia eden sahte bir tweet yayınlamış, bu tweet üç dakika içinde S&P 500 endeksinde 1.365 Milyon ABD Doları değerinde bir düşüşe neden olmuştur.[229]

Komuta Kontrol: İç iletişim, bilgi paylaşımı, koordinasyon ve eylemlerin senkronizasyonu için sosyal medyanın komuta kontrol (C2) amaçları için kullanılmasıdır. Bu husus özellikle resmi yapıya sahip olmaması veya geniş coğrafi alanlar üzerinde dağılması nedeniyle isyancı gruplar gibi devlet dışı aktörler için önemlidir. Bu anlamda sosyal medya bu tür yapılar için bir iletişim aracı ve faaliyetlerini koordine etmenin bir yoludur. Ancak sosyal medya kullanımı isyancı grupların faaliyetlerini istihbarat servislerine maruz bırakmaktadır.[230] Ancak bu tür açık sosyal medya tabanlı komuta ve kontrol düzenlemeleri, konvansiyonel silahlı kuvvetlerin devlet dışı aktörlerin C2 ağlarına saldırmasını zorlaştırmaktadır.

---

[227] "US Centcom Twitter account hacked by pro-ISgroup", (2015, 12.01) <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-30785232 > s.e.t. 30.01.2022.

[228] "IŞİD yanlısı grup ABD merkez komutanlığını hackledi", <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150112_centcom_twitter, > s.e.t 09.01.2022.

[229] **Foster, Peter** (2013, 23.04) "Bogus' AP tweet about explosion at the White House wipes billions off US markets", < https://www.telegraph.co.uk/finance/markets/10013768/Bogus-AP-tweet-about-explosion-at-the-White-House-wipes-billions-off-US-markets.html > 20.02.2021.

[230] **Nissen**, s. 71

Sosyal medya, devlet dışı aktörleri belirli bir hedefle etkileşime geçmek için ortak bir çıkarla harekete geçirmek ve koordine etmek için bilgi dağıtımı olan kaynaşma taktikleri amacıyla da kullanılabilir. Aktörler, sosyal medyayı kullanarak güvenlik kurumları gerekli hazırlıkları yapmadan çok kısa zamanda protestolar için hızlı bir şekilde toplanabilmektedir. Bu yaklaşım Arap Baharı devrimleri sırasında kullanılmıştır. Buna karşılık olarak İranlı yetkililerin bu tekniğe karşı önceden önlem almaları sonucunda göstericiler, protesto için ortaya çıktığında çevik kuvvet ve güvenlik ajanları tarafından karşılanmıştır.[231]

Yukarıda belirtilen güvenlik sorunları nedeniyle, terör örgütü DAEŞ C2 faaliyetlerinin çoğunu kapalı sohbet uygulamalarında ve oyun ağları aracılığıyla yürütmektedir, ancak NATO StratCom COE tarafından yapılan son analizlerde, Twitter gibi daha açık platformlar aracılığıyla da bazı koordinasyonların gerçekleştiği tespit edilmiştir. Rapora göre DAEŞ, hashtaglerine coğrafi konumlar eklemiş (örneğin "Humus Eyaleti" veya "Rakka Devleti"), üyelerin hedef bilgileri belirli bölgelere yaymalarına ve herhangi bir bağımsız aktörün İslam Devleti hashtaglerinin yanı sıra coğrafi anahtar kelime etiketlemenin bir kombinasyonunu kullanarak kendi bölgelerinde bilgi paylaşmasına izin vermiştir. Bu hashtag'in DAEŞ üyeleri tarafından paylaşım, tweetleme, takip ve spam operasyonlarına kaydolmak için kullanıldığına dair çok sayıda örnek tespit edilmiştir.[232]

Savunma: Sosyal medya platformlarının, sitelerinin, profillerinin ve hesaplarının teknik veya sistem düzeyinde korunmasıdır. Savunma faaliyetleri, sosyal ağ medyasıyla bağlantılı olarak şifreleme, izlemeyi önleme ve/veya IP gizleme yazılımlarının kullanımını içerebilir. Operasyonel güvenliğin takdir eksikliği ve temel siber güvenlik konusunda farkındalık eksikliği, özellikle Suriye'de birçok isyancının hayatına mal olmuştur. Bu koşullar göz önüne alındığında, terör örgütlerinin iletişim ve destekçilerinin daha da radikalleşmesi için şifreli sohbet platformlarını kullanmaları şaşırtıcı değildir. Örneğin, PlayStation'ın kolluk kuvvetleri hizmetlerinin izlenmesi en zorlu oyun platformlarından biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, DAEŞ üyelerini siber güvenliği göz ardı etmemeleri ve bunun tehlikeleri konusunda uyarmış ve Aralık 2014'te savaşçılarının Twitter'ın coğrafi etiketleme işlevini açmasını yasaklayan bir emir yayınlamıştır.[233] DAEŞ ayrıca sanal ortamda operasyonel

[231] **Nissen,** s. 94.

[232] **Shaheen, Joseph** (2015) "Network of Terror: How DAESH Uses Adaptive Social Networks to Spread its Message",s. 9-10, <http://stratcomcoe.org/network-terror-how-daesh-uses-adaptive-social-networks-spread-its-message> s.e.t 20.12.2021.

[233] **Shaheen**, s. 16.

güvenliğin nasıl sağlanılacağına dair önerilerde bulunan bir çevrim içi yardım masası ve gizlilik kılavuzu kurmuştur.[234]

Sosyal medyadaki bir başka savunma örneği de, Anonymous hacker grubunun Paris'teki terör saldırılarına yanıt olarak DAEŞ sosyal medya hesaplarını hackleme faaliyetleriyle ilgilidir. Destekçilerini korumak maksadıyla DAEŞ tarafından destekçilerle iletişim kurmak için yaygın olarak kullanılan sohbet uygulaması Telegram'da bir mesaj dağıtılmış ve saldırıya uğramamak için alınacak ihtiyati önlemler için beş ipucu verilmiştir.[235]

Bilgi ve Etki Savaşı (Psikolojik Savaş): Hedef kitlenin değerlerini, inanç sistemini, algılarını, duygularını, motivasyonunu, muhakemesini ve davranışını etkilemek için bilginin yayılmasını ifade eder. Bu durumda sosyal medyanın kullanımı bilişsel alanda şekil, bilgi, etki, manipüle, ifşa, azaltma, teşvik, aldatma, zorlama, caydırma, harekete geçirme, ikna etme, gibi belirli askerî etkiler elde etmeye çalışacaktır.[236] Sosyal medyada kullanılan etki yöntemleri, resmi hesapların, kanalların, web sitelerinin, kanaat önderleri tarafından yorumların vb. oluşturulması gibi açık veya sahte kimlikler, botnetler ve trolleme gibi gizli olabilir. Sosyal medyadaki bilgi işlemleri için herhangi bir kombinasyonda kullanılabilirler.

Farklı bilgi ve etki tekniklerinin kullanımı hakkındaki anlayış, bir çatışmadaki farklı aktörler arasında değişir. NATO doktrini, izleyicilerin tutum ve davranışlarını etkilemek için gizli veya gizli operasyonların kullanılmasını öngörmemektedir; ayrıca, psikolojik operasyonlar yalnızca en yüksek stratejik karar organı olan Kuzey Atlantik Konseyi tarafından ilan edilen askerî operasyonda kullanılabilir.[237] Öte yandan, terörist gruplar ve demokratik olmayan rejimler genellikle farklı standartlara sahiptirler ve nüfuz faaliyetlerinin kullanımına, hatta gizli olanlara bile etik veya yasal sınırlamalar getirmezler; her zaman resmi olarak savaş ilan etmezler ve barış zamanı ile savaş zamanı arasındaki çizgileri her zaman çok bulanıktır.

---

[234] "ISIS has a 'Jihadi Help Desk' and an Online PrivacyManual, Because Terrorists Need Tech Support Too", <http://www.slate.com/blogs/future_tense/2015/11/19/terrorist_tech_support_isis_has_a_jihadi_help_desk_online_privacy_manual.html > s.e.t 20.12.2021.

[235] **The Telegraph** (2015, 17.11) "İslamic State issues anti-hacking guidelines after Anonymous threats", <http://www.telegraph.co.uk/technology/internet- security/12001420/Islamic-State-issues-anti-hacking-guidelines- after-Anonymous-threats.html > s.e.t 12.12.2021.

[236] **Nissen**, s. 67.

[237] **NATO AJP – 3.10.1** (2014) Psikolojik Operasyonlar için Müttefik Ortak Doktrini, Psikolojik Operasyonları (PSYOPS) algıları, tutumları ve davranışları etkilemek için onaylanmış kitlelere yönelik, siyasi ve askeri hedeflere ulaşılmasını etkileyen iletişim yöntemlerini ve diğer araçları kullanan planlı faaliyetler olarak tanımlamıştır.

Bu tür gizli operasyonlar, propaganda, aldatma ve söylentiler de dâhil olmak üzere büyük miktarda bilginin sahte profiller, sosyal botlar ve trol orduları kullanılarak çevrim içi olarak yayılması veya Rus bilgi savaşı teorisyeni İgor Panarin'in bilgi özel kuvvetleri (infoSpetsnaz) olarak adlandırdığı Ukrayna'ya yönelik son operasyonlarda Rus güçleri tarafından yapılmıştır.[238]

Goolsby, sosyal medya katılımının farklı niyetlerini tartışırken, korku ve paniği artırmayı amaçlayan sanal ortamda söylentiler, aldatmacalar ve manipülatif mesajlar yaymak için kasıtlı ve organize eylemler olan sosyal siber saldırılar hakkında bilgi vermiştir.[239] Sosyal siber saldırıların organizatörlerini ve faillerini izlemek karmaşık olduğundan, hem gerçek insanları hem de otomatik bot ağlarını gizleyerek anonim kalırlar. Goolsby, Temmuz 2012'de Hindistan'ın Assam kentinde Müslüman nüfusa yönelik saldırılarla ilgili sahte görüntülerin ve kısa mesajların dağıtılmasının panik hâlinde toplu göçle sonuçlandığında görülen vakayı örnek olarak kullanmıştır.

Ukrayna'daki son çatışma, paniği körüklemek için kullanılan sosyal siber saldırı örnekleriyle doludur. Örneğin, Haziran 2014'te, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'na bağlı Çocuk Ombudsmanı Pavel Astakhov, Instagram hesabını kullanarak, son 24 saat içinde 7.000'den fazla Ukraynalı mültecinin Ukrayna'dan kaçtığını ve Rostov Oblastı'na ulaştığını duyurmuştur. Ona göre, bu sayı ertesi gün 8 bin 386'ya yükselmiştir. Rus kitle iletişim araçları bu sayıları haber yapmış, ancak Rostov Valiliği mülteci sayısının 712'yi geçmediğini bildirerek bu haberlerin asparagas olduğunu duyurmuştur.[240]

Sosyal medyada psikolojik etki ve manipülasyon için kullanılabilecek diğer bazı teknikler şunlardır:

İletinin görünürlüğünü artırılması teknikleri:

-Bir mesajı yaymak ve alternatif sesleri en aza indirmek için spam yaparak (örneğin

[238] **Darczewska, Jolanta** (2014, May) "The anatomy of Russian information warfare the Crimean operation, a case study", Pointof View, Centre for Eastern Studies, Warsaw, <http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf , > s.e.t 20.11.2021.

[239] **Goolsby**, **Rebecca** (2013) "On Cybersecurity, Crowdsourcing and Social Cyber-Attack", Washington, Wilson Center. U.S. Officeof Naval Research, <https://www.telegraph.co.uk/finance/markets/10013768/Bogus-AP-tweet-about-explosion-at-the-White-House-wipes-billions-off-US-markets.html > s.e.t. 20.12.2021.

[240] '**StopFake.org (**2014, 06.06) "Rostov officials refuted information about thousandsof Ukrainian refugees" http://www.stopfake.org/en/rostov-officials-refuted-information-about-thousands-of-ukrainian-refugees/ s.e.t 20.12.2021.

Twitter bombaları, aynı anda binlerce benzer mesaj göndererek) veya sahte kimlikler (örneğin troller, çorap kuklaları, botlar) ile otomatik olarak oluşturulan içeriğin kullanılmasıdır.

-Bilgi ortamını doyurmak adına kanaat önderleri, aktivistler ve sahte kişiler tarafından yazılan ve yeniden gönderilen bloglar, gönderiler, makalelerin yayımlanmasıdır.

-Bir mesaja erişimi artırmak için Twitter'da popüler hashtaglerin ele geçirilmesidir.[48] Örneğin, DAEŞ, DAEŞ'e özgü çeşitli hashtagleri kullanmanın yanı sıra DAEŞ yanlısı içerik paylaşmak için #WorldCup2014'a karşı tehdit edici görüntüler ve mesajlar yayınlamak için #napaquake (Kuzey Kaliforniya'daki son depremle ilgili gönderiler) gibi ulusal veya uluslararası odağı yüksek hashtagler kullanmıştır.[241]

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Ukrayna krizi nedeniyle ABD Dışişleri Bakanlığı ile yaptığı Twitter savaşında da bu tekniği kullanmıştır. 27 Mart 2014'te ABD Dışişleri Bakanlığı, Ukrayna'daki olaylar hakkında farkındalık yaratmak amacıyla #UnitedforUkraine bir sosyal medya kampanyası açıklamıştır. Rusya, Dışişleri Bakanı Lavrov'un yorumlarıyla tweetler göndermek için #UnitedforUkraine hashtagını kullanmıştır.[242]

Rakibe saldırı ve dikkatini dağıtma teknikleri:

-Yanlış bilgi ve söylentilerin yayılması: Rakibin iddia ettiğininin aksine sahte belgelerle yaptığı eylemlerin aksi gerçekmiş gibi çarpıtılarak kamuoyuna açıklanmasıdır. Rus troller işkence gören insanların toplu mezarları, organ kaçakçılığı için kullanılan siviller, kıtlık yaratmak için ekin yakma, çocuk askerler toplama, sivillere karşı ağır silah kullanımı ve yamyamlık eylemleri de dâhil olmak üzere sözde Ukrayna ordusu tarafından yapıldığı iddia edilen zulüm görüntüleri manipüle edilerek dağıtılmıştır.[243] Bir keresinde, sosyal medyada bölgesel su kaynağının zehirlendiği bilgisi üzerine dehşete kapılan yerel halk Donbass Su

---

[241] **Sambaluk, N. Michael** (2019) Conflict in the 21st Century: The Impact of Cyber Warfare, Social Media, and Technology, <https://books.google.com.tr/books?id=YeqhDwAAQBAJ&pg=PA158&lpg=PA158&dq=World+Cup+2014++%23napaquake&source=bl&ots=etQ-eMEunb&sig=ACfU3U1fqHkPrK99xkUDrAxkQsGoXNoSCA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiEgJ6u-a_2AhVrSfEDHQGLDKYQ6AF6BAg7EAM#v=onepage&q=World%20Cup%202014%20%20%23napaquake&f=false, > s.e.t 12.09.2021.

[242] "U.S. and Russia Agree: OMG We Are All So #UnitedForUkraine" <https://foreignpolicy.com/2014/04/25/u-s-and-russia-agree-omg-we-are-all-so-unitedforukraine/, > s.e.t 09.01.2022.

[243] Daha fazla bilgi için bkz: StopFake.org, accessed 27 June 2015, < http://www.stopfake.org/en/russia-s-top-100-lies-about- ukraine > s.e.t 20.12.2021.

Şirketini basmıştır.[244]

-Hedefe saldırmak: Rakibin içeriği engellemek veya sosyal medya platformlarından uygunsuz içerikleri şikayet ederek belirli profillerin içeriğini kaldırılmasını istemektir. Örneğin, Facebook yöneticileri, birkaç Rus yanlısı sosyal medya kullanıcısının gönderinin grafik içerik içerdiğini bildirmesi üzerine, Doğu Ukrayna'da ölen Ukraynalı bir asker kızının babasını andığı anı gösteren resmi yayımdan kaldırmıştır.[245] Bu saldırılar, hedef alınan rakibe her türlü kişisel saldırıyı da içerir. Saldırılara genellikle Kremlin politikalarından hoşlanmadıklarını ifade eden Rusya'daki muhalif aktivistler ve diğer ülkelerin sosyal medya kullanıcılarının karalanması, alay ve tehdit edilmesi dâhildir. Örneğin, Rusya'nın trol saldırılarını bizzat deneyimleyen ve kapsamlı bir şekilde yazan Fin gazeteci Jessikka Aro, trollerin onu çevrim içi olarak nasıl taciz ettiğini, onun profesyonel ve özel hayatı hakkında nasıl ironik ve alaycı olduğunu ifade etmiştir.[246]

-Sosyal mühendislik: Siber bağlamda bu, insanların eylemleri gerçekleştirmeleri veya gizli bilgileri ifşa etme konusunda psikolojik manipülasyonlarını ifade etmektir.[247] Siber suçlular genellikle sistem erişimi, dolandırıcılık veya diğer saldırılar için gerekli bilgileri keşfetmek için sosyal mühendisliği kullanmaktadırlar. Ancak bu teknikler casusluk ve bilgi toplama gibi askerî amaçlar için de kullanılabilir. Bu tür saldırılar otomatik, yani botlar tarafından gerçekleştirilebilir veya sahte kimliklerle insanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Sosyal mühendisliğin bir örneği askerlerin yayın balığı olmasıdır.[248] Taliban, Avustralyalı askerlerle Facebook'ta arkadaş olmak ve daha sonra operasyonları için kullanılabilecek bilgileri çıkarmak için çekici kadınların sahte profillerini kullanmıştır. Askerlerin çoğu, belki de okul arkadaşı kılığına girer gibi sahte profiller kullanan kişilerin kişisel bilgilerini ve

[244] **Hyde**,**Lily (**2014, 03.05) "Rumors and disinformation push Donetskresidents into wartime siege mentality", Kyiv Post, <https://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/11/inside-putins-campaign-of-social-media-trolling-and-faked-ukrainian-crimes/?sh=6e6a07f27140 > s.e.t 20.11.2021.

[245] **BBC (**2015, 13.05) "Ukrainians petition Facebook against 'Russian trolls'', <https://www.bbc.com/news/world-europe-32720965 > s.e.t.20.11.2021.

[246] **Aro, Jessikka / Kioski Yle (**2015, 09.09) "My Year as a Pro-Russia TrollMagnet: International Shaming Campaign and an SMS from Dead Father", <http://kioski.yle.fi/omat/my-year-as-a-pro-russia-troll-magnet > s.e.t 20.12.2021.

[247] **Alexander, Lawrence** (2015, 02.04) "Social Network Analysis RevealsFull Scale of Kremlin's Twitter Bot Campaign", <https://globalvoices.org/2015/04/02/analyzing-kremlin-twitter-bots/ > s.e.t 20.11.2021.

[248] **Jaitner, Margarita / Peter A. Mattsson** (2015) "RussiaInformation Warfare of 2014", 7th International Conference on Cyber Conflict: Architectures in Cyberspace, NATO CCD COE Publication, s. 48. <https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-03-Russian-Information-Warfare-of-2014.pdf > s.e.t 20.11.2021.

hareketlerini yakalayabileceğini anlamamıştır.[249]

-Aldatma: Dikkati daha stratejik öneme sahip olaylardan uzaklaştırmak için bir konunun etrafında gürültü veya bilgilendirici sis oluşturmaktır. Bunun önemli bir örneği, Malezya hava uçağı MH-17'nin düşürülmesi durumunda yaşanmıştır. Rus medya kanalları ve sosyal medya, uçağın neden düştüğüne dair çok sayıda açıklama sunan çok sayıda mesaj dağıtmıştır. Bir başka bot kampanyası, Rus siyasetçi Boris Nemtsov'un Ukraynalılar tarafından öldürüldüğünü söyleyerek, halkın dikkatini dağıtmak için kullanılması olmuştur. Bu haberin saldırı gerçekleştikten sadece birkaç saat sonra yayınlanmış olması dikkat çekici bulunmuştur.[250]

3.5.4. Bilgi Savaşında Sosyal Medya Operasyonlarının Rolü

Giriş

Bilgi ortamı ve onu kötü niyetli faaliyetlerde kullanma potansiyeli, hibrit tehditler ve hibrit savaş tartışmalarında büyük ilgi çekmeye devam etmektedir. Toplu bilgi paylaşımı ve sosyal bilgi alışverişini etkileyen dijital devrim ve önemli toplumsal sistemlerin ve altyapının artan bağlantılılığı, güvenlik açıklarının yanı sıra yeni fırsatlara da yol açmıştır. Buna ek olarak, işgücü piyasalarındaki değişiklikler ve birçok toplumun demografik bileşimi, halkın bazı kesimleri için fırsatları ve ufukları genişletmiştir. Bunun hem ulusal politikalar hem de uluslararası ilişkiler üzerinde doğrudan bir etkisi olmuş, bu etki 2016'da İngiltere ve ABD'de, 2017'de Fransa'da yapılan çeşitli referandumlar ve seçimlere yansımıştır.

Modern bilgi ortamında hedef kitlelere erişilebilirlik, etki operasyonlarının yürütülmesinin maliyetlerini de azaltmış ve elde edilebilecek potansiyel faydaları ve etkileri artırmış, buna karşılık herkes tarafından kolaylı erişilebilir olan bu dijital ortam kötü niyetli kullanmak isteyen aktörlerin de işini kolaylaştırmıştır.

Etki operasyonlarını mümkün kılan en önemli öncüllerden biri hedeflemedir. Bilgi teknolojisi ve sosyal ağlardaki veri platformları, hedef kitleleri belirlemek ve onlara ulaşmanın en verimli yolunu bulmak için yeni fırsatlar sunmaktadır. Cambridge Analytica davası bunun son zamanlardaki en somut örneklerinden biridir. 17 Mart 2018'de Cambridge

249 "Political technology": why is it alive and flourishing in the former USSR?", <https://www.opendemocracy.net/en/odr/political-technology-why-is-it-alive-and-flourishing-in-former-ussr/ > s.e.t 20.12.2021.

250 **Alexander**, **Lawrence** (2015, 02.04) "Social Network Analysis Reveals Full Scale of Kremlin's Twitter Bot Campaign", < https://globalvoices.org/2015/04/02/analyzing-kremlin-twitter-bots/ > s.e.t 20.11.2021.

Analytica ve ilgili şirketi Strategic Communication Laboratories (SCL)'in en az 50 milyon Facebook kullanıcısının verilerini topladığını ve platformun izni olmadan sakladığını bildirmiştir.[251] Facebook hem Cambridge hem de SCL'nin aboneliğini askıya almıştır. Yapılan araştırmalarda elde edilen bu verilerin Cambridge Analytica ve SCL tarafından siyasi hedefleme yapmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Temmuz 2018'de İngiliz Parlamento Üyesi Damian Collins, sahte haberlere yönelik bir parlamento soruşturması yürütürken CNN'e, Bilgi Komiserliği Ofisi'nin (ICO) Cambridge Analytica'daki dosyalara Rusya'dan erişildiğine dair kanıt bulduğunu söylemiştir.[252] Haberin ortaya çıkmasından iki gün sonra, İngiliz Channel 4 News, Cambridge Analytica yöneticilerinin politikacılara şantaj yapabileceklerini, onları tuzağa düşürmek için kadınları kullanabileceklerini açıklayan bir dizi gizli video yayınlamıştır.[253]

Bilgisayar sistemlerine yetkisiz giriş elde etmek, kendi başına potansiyel olarak belirli hedef kitlelerin bakış açılarını etkileyebilir ve toplumdaki temel işlevlerin güvenilirliğini baltalayabilir. Mayıs 2016'daki ABD seçimlerinde Arizona'nın seçmen kayıt sistemi, FBI'ın bir siber tehdit uyarısı yayınlamasının ardından çevrim dışına alınması olayı hack saldırılarına örnek olarak gösterilebilir. Yine Haziran 2017'de ABD Senatosu'ndaki bir istihbarat duruşmasında, İç Güvenlik Bakanlığının siber direktörü Liles, Rusya'nın Arizona ve Illinois dâhil olmak üzere toplam 21 eyalette seçimle ilgili sistemleri hedef aldığını iddia etmiştir.[254] Operasyonun amacı tam olarak açık değildi, ancak oylama sistemleri ve seçmen veritabanları gibi seçimle ilgili altyapının siber saldırıya uğraması sistemlerdeki güvenlik açıklarını bir kez daha ortaya koymuştur.[255]

Bu saldırılarda yalnızca devlete ait sistemler değil aynı zamanda medya kuruluşları da hedef alınmıştır. 2015 yılında kendilerine "Siber Hilafet" adını veren bir grup, Fransız kanalı

---

[251] **The Guardian** (2018, 17.03) "Revealed: 50 Million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major Data Breach", <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election > s.e.t.19.02.2022.

[252] "Cambridge Analytica's Facebook Data was Accessed from Russia, MP Says", <https://money.cnn.com/2018/07/17/technology/cambridge-analytica-data-facebook-russia/index.html > s.e.t.09.02.2022.

[253] "Exposed: Undercover Secrets of Trump's Data Firm", <https://www.channel4.com/news/exposed-undercover-secrets-of-donald-trump-data-firm-cambridge-analytica. > s.e.t. 20.04.2022.

[254] "US Senate Select Committee on Intelligence, Hearing on Russian Interference in the 2016 U.S. Elections" (2017, 21.07) < https://www.intelligence.senate.gov/hearings/open-hearing-russian-interference-2016-us-elections# > s.e.t.20.02.2022.

[255] **Treverton, Gregory / Thvedt, Andrew / Chen, Alicia / Lee, Kathy / McCue, Madeline (**2018) Addressing Hybrid Threats, Center for Asymmetric Threat Studies and Hybrid CoE, <https://www.hybridcoe.fi/publications/addressing-hybrid-threats/ > s.e.t.07.01.2022.

TV5 Monde'nin iletim sistemi donanımını yok etmek amacıyla kötü amaçlı yazılım yerleştirmekten sorumlu tutulmuştur. Gelişme üzerine dokuz saat boyunca 12 kanal kapatılmıştır. Görevli teknisyenler sayesinde kanal ağına giriş kapısı görevi gören bilgisayar tespit edilerek internet bağlantısı kesilmiş, saldırının potansiyel olarak çok daha fazla hasar vermesi önlenmiştir.[256]

Bu tür hacklemeler, 2015 ve 2016 yıllarında Ukrayna elektrik şebekesine karşı yürütülen iki operasyonda açıkça görülmüştür. İlki, yaklaşık 250.000 kişiyi birkaç saat elektriksiz bırakmıştır.[257] İkincisi, Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bir saatlik elektrik kesintisi ile sonuçlanmıştır.[258]

Önemli platformlardan büyük miktarda kullanıcı verisi toplamak, istihbarat amaçları ve etki kampanyalarını planlamak için oldukça faydalı olabilir. Bununla birlikte, teknolojik bilgi mülkiyeti, hem devlet aktörleri hem de rekabet gücünü artırmak için kısayol arayan şirketler için çekici olabilir. Facebook, Eylül 2018'de bilinmeyen saldırganların temel bir güvenlik hatasından yararlanabildiği ve yaklaşık 50 milyon kullanıcının kişisel verilerini indirebildiği bir veri ihlali yaşamıştır. Çalınan veriler arasında kullanıcının adı, e-postası, telefon numarası, doğum tarihi ve platformdaki gönderiler yer almıştır.[259] Facebook'un değerlendirmesine göre, bu sızıntı kısmen Rus şirketinin, Rus hükûmeti tarafından gözetim amacıyla kullanılabilecek yüz tanıma modelleri oluşturmak için Facebook'tan toplu görüntü toplama ihtiyacından kaynaklanmıştır.[260]

Bilgisayar korsanlığı yoluyla erişilen ve bazen açık kaynaklarla tamamlanan bilgiler her zaman yalnızca istihbarat amacıyla elde edilmez. Bilginin seçilen bölümlerinin öncelikle web tabanlı platformlar aracılığıyla yayıldığı etki operasyonlarının etkisini arttırmak için de kullanılabilir. Bu tekniğe bir kuruluş veya kişi hakkında özel veya gizli olan bilgilerin, hedefi alenen utandırmak veya utandırmak için ifşa etme ve yayınlama uygulaması olan doxing adı

---

[256] "How France's TV5 was Almost Destroyed by "Russian hackers", https://www.bbc.com/news/technology-37590375 > s.e.t. 20.04.2022.

[257] **Zetter, Kim (**2016, 03.03) "Inside the Cunning, Unprecedented Hack of Ukraine's Power Grid" WIRED. <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid/ > s.e.t.20.03.2022.

[258] **Baezner, Marie / Robin, Patrice (**2018) "Cyber and Information Warfare in the Ukrainian Conflict" <https://www.research-collection.ethz.ch/handle/20.500.11850/321570 > s.e.t.30.01.2022.

[259] **Isaac, Mike / Frenkel, Sheera** (2018, 28.09) "Facebook Security Breach Exposes ccounts of 50 Million Users" <https://www.nytimes.com/2018/09/28/technology/facebook-hack-data-breach.html, > s.e.t.08.03.2022.

[260] **Nicas, Jack (**2018, 12.10) "Facebook Says Russian Firms "Scraped", <https://www.nytimes.com/2018/10/12/technology/facebook-russian-scraping-data.html > s.e.t.09.01.2022.

verilmektedir.

Rusya'nın yaptığı en belirgin doxing, 2016'daki ABD seçimleri yaklaşırken gerçekleşmiştir. Mart ayında Hillary Clinton'ın kampanya yöneticisi John Podesta, Google'a benzeyen bir kişiden şifresini hemen değiştirmesini isteyen bir e-posta almıştır. ABD istihbarat teşkilatlarının[261] araştırmalarına göre, mesajın gerçek kaynağı Rus hacker grubu APT 28'dir. Podesta'nın e-posta şifresini değiştirdiği için bilgisayar korsanlarına 50.000'den fazla e-postasına erişim imkanı sağlamış, anonim bir internet kullanıcısı, bir hafta sonra WikiLeaks eşliğinde çalınan verileri yayınlamaya başlamıştır.[262]

Sosyal medya, metin, resim, video ve sözlü yorumları yeni ve pratik programlarla anında yayma imkânlarına sahiptir. Bu kapsamda yeni iletişim kanalları politikacılar, akademisyenler, uzmanlar ve yerleşik medya kuruluşları gibi aktörleri dikkate almak zorunda kalmadan yabancı hedef kitlelere doğrudan ulaşabilmektedir. Bu durum dezenformasyondan yararlanma fırsatları arayan otoriter rejimler için daha çekici bir ortam yaratmıştır. Yabancı kitleleri hedefleyen etkileme çabaları, demokrasinin sağladığı güvenlik açıklarından faydalanmaktadır. Bu tür fırsatlar, sosyal huzursuzluk veya kargaşanın olduğu demokratik toplumlardaki krizler veya diğer durumlarda özellikle belirgindir. Ancak otoriter devletler, kendi nüfusları ve dış aktörler arasındaki iletişimi sınırlayarak, kendi iç bilgi ortamlarında kısıtlamalar uygulayabilirler. Rusya'da belirli kuruluşların yabancı ajan olarak etiketlendiği uygulamalar buna örnek gösterilebilir. Bu kısıtlamalara ilave olarak medya şirketlerinin mülkiyetine getirilen sınırlamalar, bağımsız gazeteciliğin baskılanması, ülke içinde internette erişim imkânlarının azaltılması ve internetin aktif olarak denetlenmesi gösterilebilir.

Bilgi ortamını daha da karmaşık hâle getirmek isteyen çeşitli suç grupları, tıklama tuzağı yayarak veya kimlik avı dolandırıcılığı yaparak Covid-19 krizinden yararlanmaya çalışmışlardır. Kötü niyetli devlet/gruplar tarafından yürütülen kampanyalar kurumlara olan güveni sarsmayı ve tartışma ortamını zehirlemeyi amaçlamaktadır. Bu faaliyetlerden bazıları aynı zamanda kişisel, kurumsal ve ulusal güvenlik için ortaya çıkan kısa vadeli ve uzun

[261] "Office of the Director of National Intelligence, Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections", <https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf. > s.e.t 20.04.2022.

[262] **Jim Sciutto** (2017, 28.07) "How One Typo Helped let Russian Hackers In" <https://edition.cnn.com/2017/06/27/politics/russia-dnc-hacking-csr/index.html > s.e.t.30.03.2022.

vadeli riskler oluşturmaktadır.[263] Yakın tarihli bir rapor, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa ve İngiltere'deki bağımsız gerçekleri kontrol eden kuruluşlar tarafından belirlendiği üzere, Covid-19 pandemisinin daha belirgin temalarından bazılarının ana hatlarını çizmektedir. Bunların her zaman zarar vermek amacıyla yazılmadığını veya yayılmadığını ve daha sonra yanlış bilgi olarak görüleceğini, ancak zarar verme niyetiyle bilgi ortamına enjekte edilebileceğini ve dolayısıyla dezenformasyon olarak etiketlenebileceğini belirtmek mümkündür. Kullanılan temalar arasında; Covid-19 için sözde tedaviler ve çareler hakkında yanıltıcı tıbbi tavsiyelerde bulunmak, bu virüse 5G cep telefonu teknolojisinin neden olduğu veya daha da kötüleştirdiği inancını yaymak ve enfeksiyonun nasıl önleneceği veya önleneceğine dair tavsiyeleri, zaman zaman kısmen doğru bilgileri yanlış tıbbi tavsiyelerle karıştırmak gibi yöntemler kullanılmıştır.[264]

Son yıllarda yararlanılan bir diğer fırsat ise bilgi aklama olarak adlandırılmaktadır.[265] İsveç Rus Araştırmaları Merkezinden bir rapor,[266] Rus medya anlatılarının RT, Sputnik ve Rossiyskaya Gazeta gibi bir dizi önde gelen ulusal medya kuruluşu tarafından tasarlandığının altını çizmektedir. Bu medya kaynakları Batılı hedef kitleler üzerindeki sınırlı etkisi nedeniyle, etkilerini arttırmak için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Bunlar arasında Rusya'dan beslenen Infowars, Breitbart ve Voice of Europe gibi aşırı sağ popülist yayınlar dâhil olmak üzere daha geniş bir kitleye sahip Batı medya kuruluşlarını da saymak mümkündür. Bu sitelerdeki makaleler, aynı kaynağa atfedilmeseler bile, Sputnik'in makalelerine oldukça benzerdir. Bu çeşitlendirmeler, bilginin açıkça Rusya etiketli/kaynaklı bir bilgi olduğunun hissettirilmeden hedef kitleye ulaşmasını sağlar. Yani kaynak, devlet tarafından finanse edilen Rus medya kuruluşları tarafından yazılan aynı makale olsa bile bu durumda bir okuyucu, farklı medya sitelerini ziyaret ederken birden fazla etki ile karşılaşabilmektedir.

---

[263] **Pamment, John** (2020) "The EU's Role in Fighting Disinformation: Taking Back the Initiative", Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/2020/09/24/eu-s-role-in-fighting-disinformation-crafting-disinformation-framework-pub-82720 > s.e.t. 30.03.2022.

[264] "Infodemic Covid-19 in Europe: A Visual Analysis of Disinformation",<https://covidinfodemiceurope.com/ > s.e.t. 08.05.2022.

[265] **Toucas, Biros (**2017, 31.08) "Exploring the Information-Laundering Ecosystem: The Russian Case" Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/analysis/exploring-information-laundering-ecosystem-russian-case > s.e.t.08.01.2022.

[266] "Russian Influence on the Swedish Election 2018", < https://www.reuters.com/article/us-sweden-security-idUSKCN1G626P,> s.e.t 20.09.2022.

Hem RT hem de Sputnik genellikle yerel kaynaklardan makaleleri yeniden yazmaktadırlar. Kurumlara karşı yerli üslubu, abartı ve nefret düzeyini kullanmaktadırlar. Burada tüm sorumluluk Rusya çıkışlı haberde değil, yerel birincil kaynağa ait olmaktadır. Bazen yerleşik medya kanallarının yaptığı hatalar, bu amaca ulaşmayı kolaylaştıran fırsat pencereleri de açabilmektedir. 11 Mayıs 2018'de İsveç yerel gazetesi Smalandsposten, yakındaki sakinleri rahatsız edebilir gerekçesiyle Katolik Kilisesi'nin kilise çanlarının çalınmasını yasakladığını,[267] buna karşılık Vaxjo kasabasındaki bir Müslüman cemaatine her cuma üç dakika kırk beş saniye boyunca hoparlörden dua çağrıları yapmasına izin verildiği bildirilmiştir. Elbette bu haber kilise tarafından şiddetle reddedilmiştir. Ancak 14 Mayıs'ta Sputnik aynı haberi "İsveç Müslüman Dua Çağrısına İzin Veriyor, Kilise Saatinin Çalmasını Yasaklıyor" başlığıyla vermiştir.[268] Oysa Sputnik'in yerel medyaya dayanarak bu yanlış haberi genişletmemesi gerekirdi. Ancak Sputnik kaotik bir ortam yaratmak adına bu tür uygulamaları sıklıkla tekrarlamaktadır. Bu olay İsveç siyaset kurumunun göç ve diğer konularda göçmenlerin veya İslamcıların toplumda çok fazla güce sahip olduğu ve bunun karar verme sürecini etkilediği ve İsveç için sorunlar yarattığı da dâhil olmak üzere Rus anlatılarını dolaylı olarak meşrulaştırmıştır.[269]

Shekhovtsov, Rus yönetimi ile Batılı aşırı sağ gruplar arasındaki ilişki hakkında kapsamlı bir araştırma yapmıştır. O, soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ile aşırı sağ hareketler arasında ortak bir bilgi alanının gelişmesinin tarihsel nedenlerini açıklamıştır. Bunu farklı kutuplar arasındaki iki sebebe dayandırmıştır. Bu sebeplerden birincisi, iki inanç sisteminin doğası gereği farklı mitleri ve değerleri olmasına rağmen hem faşizm hem de komünizm devrimci ve totaliter ideolojiler olması; ikincisi, hem faşizm hem de komünizmin, liberalizmin ilkelerine meydan okuyan bir toplum tasavvur etmesidir.[270]

National Endowment for Democracy tarafından yakın zamanda yayınlanan bir raporda, otoriter devletlerin nüfuz operasyonlarını yabancı izleyicileri çekmek için kullanmadıklarını,

---

[267] **Jodenius, Per (**2018, 11.05) "Katolska kyrkan vill ringa i klocka", Smalandsposten, <https://nxt.smp.se/vaxjo/katolska-kyrkan-nekades-klockringning-kunde-stora-villaomrade/> s.e.t.20.01.2022.

[268] "Swedish City Allows 110 DB Muslim Prayer Calls, Rejects Church Clock Ringing", <https://sputniknews.com/europe/201805141064430526-sweden-mosque-loud-prayer-calls/.> s.e.t.30.01.2022.

[269] "Russian Narratives on Sweden in 2017" , <https://www.bloomsburycollections.com/book/hybrid-warfare-security-and-asymmetric-conflict-in-international-relations/ch8-influence-operations-and-the-modern-information-environment?from=search, > s.e.t. 20.09.2021.

[270] **Shekhovtsov, Anton (**2018) Russia and the Western Far Right, New York, Routledge, <https://www.routledge.com/Russia-and-the-Western-Far-Right-Tango-Noir/Shekhovtsov/p/book/9781138658646 > s.e.t. 20.09.2021.

bunun yerine Batı'nın toplumsal sistemlerini daha az çekici göstermek için kullandıklarını belirtmektedir. Raporda, genel kabul gören bazı analizlerin aksine, Pekin ve Moskova'nın medya, kültür, düşünce kuruluşları ve akademi alanlarındaki inisiyatifler aracılığıyla nüfuz kullanma girişimleri, ne bir "saldırı" ne de "kalpleri ve zihinleri kazanma" çabası olarak görülmektedir. Bu otoriter etkilerin esas olarak çekicilik ve hatta ikna edicilikle bir ilgisinin olmadığı bunun yerine, oyalama ve manipülasyon ile ilgili olduğu vurgulanmıştır.[271]

Etki operasyonunun bir parçası olarak dezenformasyon üretmenin ve yaymanın daha karmaşık bir yöntemi, hedeflenen bir ülkede şüphelenmeyen bireyleri veya hareketleri kullanan ağlar oluşturmaktır. 1 Eylül 2020'de Facebook, Rusya İnternet Araştırma Ajansının (IRA) dış müdahaleye karşı politikalarını ihlal ettiği için FBI'dan bilgi aldıktan sonra 13 ilişkili hesap ve Facebook'taki iki sayfaya ait ağını kapattığını bildirmiştir.[272] Bu hesaplar, çeşitli ülkelerden haber editörleri olarak poz veren profil resimlerine sahip hayalî kişileri içeriyordu.

2016 ABD seçim kampanyası sırasında Rusya'nın nüfuz kampanyasında kullandığı ek bir teknik, IRA tarafından koordine edilen ve oluşturulan reklamlar, diğerlerinin yanı sıra Facebook, Instagram ve Google'a yerleştirilen sosyal medya platformları olmuştur. Diresta ve arkadaşlarına göre, IRA 2013 yılında Rusya'nın St. Petersburg kentinde faaliyete başlamıştır. Bir pazarlama ajansı gibi örgütlenmişler, günün 24 saati etki operasyonlarına katılmak için binden fazla kişiyi istihdam etmiş ve eğitmişlerdir. Hedef kitleleri arasında Rus ve Ukrayna vatandaşları ile 2016 ABD seçimlerinden çok önce Amerikalılar yer almaktadır. Bu operasyonda Facebook'ta 126 milyon, Instagram'da en az 20 milyon, Twitter'da 1,4 milyon kullanıcıya ulaşmışlar, ayrıca YouTube'a 1000'den fazla video yüklemişlerdir.[273]

Rus IRA tarafından elde edilen bu bilgilerin, Facebook ve Instagram kullanıcılarını ırk, etnik köken ve kimliğe göre bölümlere ayırmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu anlatılar, IRA'nın kurduğu Facebook ve Instagram sayfalarına insan çekmek için bir tıklama tuzağı stratejisi olarak, gazileri ve polisi desteklemek veya ırk ve mirastan gurur duymak gibi belirli bir grup içinde ortak olan anlatılara başvurmayı içermekteydi. Hem reklamların

---

[271] **Cardenal, J. Pablo / Kucharczyk, Jacek / Mesežnikov, Grigorij / Pleschová Gabriela (**2017) "Sharp Power: Rising Authoritarian Influence, Washington" <https://www.ned.org/sharp-power-rising-authoritarian-influence-forum-report/ > s.e.t.09.04.2022.

[272] "August 2020 Coordinated Inauthentic Behavior Report", <https://about.fb.com/wp-content/uploads/2020/09/August-2020-CIB-Report.pdf. > s.e.t.30.01.2022.

[273] "The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency"<https://digitalcommons.unl.edu/senatedocs/2/ > s.e.t. 20.04.2022.

hem de gönderilerin analizine dayanarak, IRA'nın reklamlarla taraf çektikleri bu sayfalarda içerik yayınladığı tespit edilmiştir.

Bu hedef kitlelere yönelik mesajlaşma, onları farklı şekillerde yönlendirmek ve istenilen yöne kanalize etmek için tasarlanmaktadır. Muhafazakârları ve sağcı seçmenleri hedef alan kampanyalarda, bu mesajlar Trump kampanyasını desteklemeye yardım etmiştir.[274]

İnsanların sosyal medya platformları ve interneti kullanan uygulamalar aracılığıyla iletişim kurması, paylaşma ve bilgiye ulaşma biçimlerinin değişen kalıpları bir dizi tekniğin doğmasına neden olmuştur. Temel amaçları ve metodolojik başlangıç noktaları açısından yeni olmasa da, organize trolleme ve botların kullanımı, dijital bilgi ortamına uyacak şekilde geliştirilmiş tekniklerdir. Trolleme, kamuoyunun neye benzediğine dair algıları çarpıtmak ve karşıt seslerle ana iletişimcileri bozmak veya susturmak için kullanılabilir. Bununla birlikte, insanları taklit eden otomatik hesaplar olan botlar, belirli anlatıları ilk bakışta organik görünen, ancak gerçekte yapay olarak oluşturulmuş bir şekilde güçlendirebilir. Botlar ayrıca kötü amaçlı yazılımın yayılmasına da yardımcı olabilir. Sosyal bot terimi, bir sosyal medya hesabı üzerinden hareket eden otomatik yazılımı ifade eder. İnsan davranışını taklit etmeye yönelik çabalar, botları yöneten operatörün hedeflerine bağlı olduğundan, bot davranışının güvenilirliğinin büyük ölçüde değiştiğini belirtmek önemlidir.[275]

Bot hesaplar, insanların yönlendirilmesi için sosyal medya platformlarında otomatik olarak bilgi yayınlar veya paylaşır.[276] Trol hesaplar ise insanlar tarafından işletilmektedir. Tüm trolleme faaliyetlerinin veya bot hesaplarının operasyonları veya diğer organize kötü niyetli faaliyetleri etkilemek için bağlantılı olmadığının altı çizilmelidir. Trol, "Dikkat çekmek veya başka bir şekilde soruna neden olmak için kasıtlı olarak çevrimiçi kutuplaştırıcı veya sinir bozucu mesajlaşma yapan bir kişi."olarak tanımlanır.[277]

---

[274] **Howard, N. Philip / Bharath Ganesh / Dimitra Liotsiou** (2018) The IRA, Social Media and Political Polarization in the United States, 2012-2018, Oxford: University of Oxford Computational Propaganda Research Project, s.34.

[275] **Abodokhair, Norah / Daisy Yoo / David W. McDonald** (2015) "Dissecting a Social Botnet: Growth, Content and Influence in Twitter", in Proceedings of the 18th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing, Vancouver, 839–51. <https://arxiv.org/abs/1604.03627 > s.e.t. 30.01.2022.

[276] **Baron, Elizabeth Bodine / Helmus, Todd C / Radin, Andrew / Treyger, Elina** (2018) "Countering Russian Social Media Influence"Santa Monica, RAND Corporation, <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2740.html> s.e.t. 20.01.2022.

[277] "Troll" Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/troll.> s.e.t. 30.03.2022.

Rus devlet destekli troller üzerine yaptığı bir çalışmada Zannettou ve arkadaşları bir dizi ilginç bulguya imza atmıştır. Birkaç topluluğun birbirini nasıl etkilediğini modellemek için matematiksel bir yöntem (Hawkes Süreçleri) kullanmışlardır. Önemli gözlemler arasında, terörist grup IŞİD ve İslam gibi konularda Rus anlatıları da dâhil olmak üzere dünya haberleri ve siyaseti ile ilgili içeriğin yayılmasında trollerin aktif olarak yer aldığı tespit edilmiştir.[278]

İsveçli gazeteciler yakın zamanda Clemson Üniversitesindeki araştırmacılar tarafından toplanan üç milyon tweetten oluşan bir veri setinde İsveç ile ilgili konuları incelemiştir. Veriler, Twitter tarafından askıya alınan 2.800'den fazla trol hesabına bağlanmıştır. Projedeki araştırmacılardan biri olan Profesör Darren Linvill yaptığı bir yorumda, trol hesaplarının ne kadar iyi organize edilmiş olduğuna şaşırdığını belirtmiştir. Bu hesaplar farklı türden ve dünyada ne olduğuna ve saatin kaç olduğuna bağlı olarak kullanılmıştır. Örneğin saat 14.00'te tüm Rus trolleri sol eğilimli hesaplardan tweet atarken, saat 15.00'te aynı anda sağ eğilimli hesapların kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Analizde, İsveç hakkında toplam 1.920 tweet yayınlayan 330 İngilizce hesap tespit edilmiştir. Tweetlerin yaklaşık 1.200'ü suç, göçmenlik ve Müslümanlarla ilgili konulardan oluşmaktadır. Zaman zaman hesapların, yangını körüklemek için tartışmalı konularda çeşitli tarafları tuttuğu gözlemlenmiştir.[279]

Gelişmiş sosyal bot yazılımının gelişimi hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Günümüzde otomatik hesaplar, daha sonra güvenilir bir profil oluşturmak, diğer kullanıcıların gönderilerine bağımsız olarak yorum yapmak, toplanan bilgileri belirli zamanlarda yaymak ve bir bakışta gerçekçi görünen bir hızda insan, organik içeriğinin üretimini taklit etmek için web altyapısından istifade etmektedir. Ferrara, Botların 'karşıtların bir taban hareketi izlenimi yaratarak kamu politikasının engelleyebileceği veya sosyal medyada gözlemlenen siyasi tartışmanın güçlü kutuplaşmasına katkıda bulunabileceği' sonucuna varmaktadır. Sosyal medya etkisi algıyı değiştirme kapasitesine sahiptir.[280]

---

[278] **Zannettou, Savvas / Tristan Caulfield / Emiliano De Cristofaroy / Michael Sirivianos / Gianluca Stringhini / Jeremy Blackburn (**2018) Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web, Cyprus University of Technology, University College London & University of Alabama at Birmingham, s.45.

[279] **Delin, Mikael (**2018, 31.08) "2.000 Tweets fran Putins Troll Handlar om Sverige – ett land i förfall" Dagens Nyheter, <https://www.dn.se/nyheter/sverige/2000-tweets-fran-putins-troll-handlar-om-sverige-ett-land-i-forfall/ > s.e.t. 29.01.2022.

[280] **Ferrara, Emilio / Onur Varol / Clayton Davis / Filippo Menczer / Alessandro Flammini** (2016) "The Rise of Social Bots" Communications of the ACM 59, <https://arxiv.org/abs/1407.5225> s.e.t. 30.03.2022.

Yabancı bilgi ortamının uzaktan nasıl çalıştığını öğrenmeyi mümkün kılan ve büyük miktarda hazır veriden oluşan etki operasyonları çok çeşitli metod ve araçlardan istifade etmektedir. Günümüz iletişim kanallarındaki hız, erişim ve anonimlik, kimliğin ve gerçek motivasyonların ifşa edilmeden o ortamdaki aktörlerin meşgul edilmesine veya etki altına alınmasına fırsat sağlamaktadır.

Kurumsal rolleri gereği Batı toplumları genellikle siber ve etki operasyonlarını birbirinden ayırırken, Rusya ve diğer yetenekli saldırgan aktörler, gerektiğinde bu yetenekleri birleştirebilme imkânına sahiptir. Bu türden kötü amaçlı faaliyetler sosyal mühendislik maksatlı kullanılabileceği gibi hükûmetin güvenilirliğini potansiyel olarak etkileyen veya başka bir ülkedeki nüfus arasında korku uyandıran kritik altyapı sistemlerine girmeyi ve bunları bozmayı da içerebilir.

Başka bir ülkede kutuplaşmayı körükleyen ve kamuoyundaki tartışmaları çarpıtan mesajların yayılması da önemli bir amaca hizmet edebilir. Bir ülkenin kaos yaratılarak iç karışıklarla boğuşması iç politik çekişmelerle karşı karşıya bırakılarak enerjisini bu uğurda tüketmesi etki operasyonlarının belli başlı amaçlarındadır. Hedef ülke, saldırganın amacına uygun olarak enerjisini bu türden provakasyonları engellemek ya da bunlara cevap vermek için harcayacaktır. Bu da mağdur ülkenin, saldırganın stratejilerini ve eylemlerini kontrol altına almak ve bunlara karşı koymak için yapacağı faaliyetleri kısıtlayacağından saldırganın amaçlarına hizmet eder.

Bu zorlukların ışığında, toplumdaki kilit aktörler kötü niyetli operasyonların etkilerini nasıl sınırlayabilir sorusu ile karşılaşılır. Halkın bilinçlenmesi ilk savunma hattıdır. Bu amaçla proaktif stratejik iletişim esastır. Yönetimin şeffaf olması önem arz eder. Bu durum karar vericiler ile halk arasındaki güvenilirliği ve uzun vadeli iletişimi desteklerken, konuya odaklanmayı sürdürebilir ve dezenformasyonun etkisini en aza indirebilir. Diğer bir önemli husus, durumsal farkındalığı sürdürme yeteneği diğer birçok müdahale ve dayanıklılık alanı için önemli bir ön koşul olduğundan, ilgili beceri gruplarının güvenlik ve istihbarat teşkilatlarına dâhil edilmesidir.

Etki operasyonları, kamu ve özel sektör genelinde birçok farklı durumu veya aktörü hedef alabildiğinden, bir rakip tarafından kullanılabilecek potansiyel sorumluluk veya algı boşluklarını kapatmak da önemlidir. Bunları azaltmanın bir yolu, önemli toplumsal aktörler için bilgi paylaşımına, eğitime ve işbirliğine olanak tanıyan ve aynı zamanda etkiyle ilgili tehditlerin kapsamlı bir şekilde izlenmesini ve bir erken uyarı mekanizmasını sürdüren bir kurum geliştirmek olabilir. Bu aynı zamanda hukuk, siber güvenlik ve istihbarat gibi ilgili

temel yeteneklerle uzun vadeli ilişkileri kolaylaştırabilir. Son olarak, yasal çerçevelerin revize edilmesi ve geliştirilmesi gerekebilir.

3.5.5. Hibrit Savaşta Trol Kullanımı

Belirli etkilere ulaşmak için internet ve sosyal medyada sahte kimlikler kullanmak yeni değildir. Sosyal medyayı kullanarak eylemlerin taklit edilmesi fenomeni "astroturfing" olarak bilinir ve bir süredir kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Rusya-Ukrayna çatışması, trollemenin propaganda ve söylentiler yayarak insanları manipüle etmek için çatışmada nasıl bir nüfuz aracı olarak kullanılabileceği ve alternatif görüşlere sahip yorumculara saldırarak çevrim içi tartışmayı çarpıtabileceği tartışmasının yoğunlaşmasını tetiklemiştir.

Trolleme, 1980'lerin sonundan ve 1990'ların başından beri, USENET grupları, forumları ve ilan panolarının trolleme olarak adlandırılan ve o zamanlar yeni bir sosyal davranış olan alev savaşlarından muzdarip olduğu zamanlardan beri tanınmaya devam etmektedir. Troller genellikle kışkırtıcı soru sorarak veya tartışmalı konularda aşırı bakış açıları yayınlayarak topluluk üyeleri arasındaki gizli anlaşmazlıkları ortaya çıkarmaya çalışırlar. Bazen başkalarını kendilerine saldırmaları için manipüle edebilirler veya siyasi liderleri birbirlerine saldırmaya teşvik ederek toplumu gerginleştirmeye ve bölmeye çalışabilirler. Bu nedenle, çoğu araştırmacı trollemeyi çevrim içi tartışmaları bozmayı ve katılımcılar arasında çatışmaya neden olmayı amaçlayan kasıtlı olarak kışkırtıcı bir davranış olarak tanımlamaktadır. Troller çatışmanın dikkatini ve heyecanının tadını çıkarırlar, kendi eğlenceleri için görünür bir araçsal amaç olmadan aldatıcı ve yıkıcı davranışlar sergilerler.

Bununla birlikte, NATO StratCom COE tarafından yapılan araştırma, yukarıda açıklandığı gibi klasik trol ve geleneksel trolle aynı davranış kalıplarına giren, ancak belirli bir siyasi veya askerî gündem bağlamında faaliyet gösteren melez trol arasında bir farklılaşma olduğunu göstermektedir.[281] Klasik trol görünür bir araçsal amaç olmadan hareket ederken, melez trol belirli bir ideolojiyi iletir ve en önemlisi belirli bir devletin veya kuruluşun yönlendirmesi ve emirleri altında çalışır.

ABD Seçimlerinde Rus Trollerin Etkisi

Kasım 2016'da yapılan ABD seçimlerine Rusya'nın seçimlere müdahil olduğu

[281] "Internet Trolling as Hybrid Warfare Tool: the case of Latvia" <https://stratcomcoe.org/publications/internet-trolling-as-a-hybrid-warfare-tool-the-case-of-latvia/160 > s.e.t 20.12.2021.

yönündeki tartışmalar hâlâ sürmektedir. Bu mesele bir tartışma boyutundan çıkıp, Başkan Trump'ı da kapsayacak bir soruşturma sürecine girmiştir. Son dönemde ise Trump'ın başkanlıktan azil süreci tartışma konusu olmuştur.[282] Dönemin başkanı Trump, soruşturma sürecine ilişkin olarak, "*Benimle ilgili görevden azil süreci başlarsa piyasalar çöker."* açıklamasında bulunmuştur.[283]

Seçimlerden önce başkan adayı Trump ve Rusya ilişkilerine dair ortaya atılan iddialar, Trump'ın seçimden galip gelmesiyle birlikte ABD'deki istihbarat örgütlerinin iddiaların üzerine daha detaylı bir şekilde gitmelerine neden olmuştur. Yapılan araştırmalarda Trump'ın kampanya takımından bazı isimlerin Rus iş adamları, hackerlar ve devlet görevlileriyle bağlantıları ortaya çıkarılmıştır.[284]

7 Ekim 2016 tarihinde ABD İç Güvenlik Bakanlığı ve İstihbarat Birimleri Ofisi, Amerikalı birey ve kurumların birçok mailinin Rusya tarafından hacklediğinden oldukça emin olduğunu belirtmiştir ve bunların içerisinde Amerikan siyasi otoritelerinin de bulunabileceğini açıklamıştır.[285]

ABD seçimlerine Rusya'nın trol hesaplar vasıtasıyla müdahil olduğuna yönelik ciddi araştırmalar ve soruşturmalar devam ederken çevrim içi paylaşım platformu Twitter, Rusya ve İran'ın desteklendiğinden şüphelenilen trol hesaplar tarafından paylaşılan 10 milyondan fazla tweeti ve boyutu 360 GB'yi aşan materyali kamuoyu ile paylaşmıştır.

Rusya'nın 2016 seçimlerine müdahalesinin iki odak noktası olduğu söylenebilir. Birincisi; Hillary Clinton gibi siyasi aktörlerin aleyhinde yapılacak bir kara propaganda ile kamuoyu vicdanında negatif bir etki yaparak oy kaybına uğramasını sağlamaktır.[286] İkincisi ise; Facebook ve Twitter gibi çevrim içi platformlarda gerek troller gerekse de reklamlar vasıtasıyla kişiye özel bir propaganda yapılarak seçmen davranışının etki altına alınmasıdır.

FBI direktörü Christopher A. Wray yaptığı açıklamada, 2020 başkanlık seçimleri için

[282] **Anadolu Ajansı** "ABD'yi Büyük Bir Siyasi Kriz Bekliyor" <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yi-buyuk-bir-siyasi-kriz-bekliyor/1244394> s.e.t 02.01.2022.

[283] **BBC Türkçe** "Trump Hakkında Görevden Azil Süreci Başlarsa Piyasalar Gerçekten De Çöker Mi?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45292535> s.e.t 30.08.2020.

[284] **Kanat, K. Buğra** (2018) Trump'ın Bir Yılı,1.Baskı, İstanbul, SETA, s. 127.

[285] **Kanat,** s.127.

[286] **The New York Times** (2018, 02.08) "How the U.S. Is Fighting Russian Election Interference", <https://www.nytimes.com/2018/08/02/us/politics/russia-election-interference.html> s.e.t. 30.06.2020.

Rus müdahalesinin yine söz konusu olduğunu ve önlem alınması gerektiğini söylemiştir. Ulusal İstihbarat Direktörü Dan Coats ise Rusya'nın ABD'de gündem olan konulara ilişkin sosyal medya mecralarını kullanarak propaganda yaymaya çalıştığını ve Rusya'nın ABD içindeki sosyo-politik kutuplaşmaları körüklemeyi ve bu durumu lehine çevirmeyi amaçladığını savunmuştur. İstihbarat yetkilileri ve hukukçular ise seçmenlerin baskılanması, illegal kampanyaların finanse edilmesi, oylama sistemlerinin altyapılarına ve siyasi aktörlerin hesaplarına yapılan hacker saldırıları gibi faaliyetleri, seçimleri manipüle etmeyi amaçlayan eylem türleri olarak nitelendirmişlerdir.[287] Amerikalı yetkililerin seçimlere müdahale noktasında en çok endişe ettikleri alanın seçim makinelerine yapılacak bir dış müdahale olduğunu düşünmektedirler. Ancak Rusya'nın ABD seçimlerine müdahalesinin seçmen oy kullanmaya gitmeden önce bitmiş olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Zira Rusya'nın ABD seçimlerine müdahale sürecinde asıl hedefi makineler değil, seçmenlerin zihnini ele geçirmeye yönelik ön hamleler olmuştur.

Rusya'nın seçmen davranışını etkileyen, hatta istediği doğrultuda yönlendirmesini sağlayan müdahalesinin ne şekilde yapıldığına bakacak olursak "data-mining"[288] olarak isimlendirilen bir yöntem karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemle öncelikli olarak hedefteki seçmen kitlesinin bilgileri toplanmakta ve detaylı şekilde analiz edilmektedir. ABD seçimlerinde bilgileri analiz edilen seçmen miktarının başlangıçta 50 milyon, ardından da 87 milyon kişi[289] olduğu belirtilmiştir. Zaman geçtikçe kabul edilen rakamın artmış olması karşı karşıya olunan durumu daha da belirsizleştirmektedir.

Uluslararası gündemdeki tüm gelişmeler trollerin dezenformasyon ve algı yönetimi faaliyetleri için birer hedef hâline gelebilmektedir. İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılışını ifade eden Brexit süreci de bu gündemlerden biridir. Brexit referandumunun yapıldığı 23 Haziran 2016 günü ve sonrasında, Rusya İnternet Araştırma Ajansı (IRA) ile bağlantılı hesaplardan Brexit kelimesini içeren 3789 tweet atıldığı tespit edilmiştir. Referandum günü #reasonstoleave-eu ("AB'den ayrılma nedenleri") etiketiyle 1092 tweet

[287] **The New York Times** "How the U.S. Is Fighting Russian Election Interference", (2018, 02.08) <https://www.nytimes.com/2018/08/02/us/politics/russia-election-interference.html> s.e.t. 09.09.2020.

[288] Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://blog.euromsg.com/data-mining-veri-madenciligi-nedir/> s.e.t. 07.09.2020.

[289] **The Guardian** "Facebook to contact 87 million users affected by data breach", (2018, 08.04) <https://www.theguardian.com/technology/2018/apr/08/facebook-to-contact-the-87-million-users-affected-by-data-breach> s.e.t. 08.09.2020.

atıldığı görülmüştür.[290] Yine aynı şekilde RF'nin, 2014 yılında kıyasıya bir mücadeleye sahne olan Brezilya seçimlerinde de siyasi organizasyonların çevrim içi paylaşım platformlarında trolleri bir araç olarak kullandığı gözlenmiştir.[291]

3.6. Batı'da (ABD, NATO ve AB) Hibrit Savaşa Karşı Geliştirilen Tedbirler

Hibrit savaş fikrinin evrimi ve çekiciliğinin güç ve kaynaklardaki asimetrilerle bağlantılı olduğu göz önüne alındığında bu kavramsallaştırma, özellikle Rusya, Çin ve İran olmak üzere küresel veya bölgesel ölçekte Batı'ya meydan okuyanların yöntemlerini ve davranışlarını anlamak için bir çerçeve sunması bakımından yararlı görünmektedir. Tüm kusurları ve belirsizlikleriyle birlikte HS tartışması, Batı'nın savaş ve barışın yanı sıra konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaş konusundaki ikili düşünce sistemine meydan okumuştur.

Hibrit savaş yaklaşımı, Batı toplumlarının belirli güvenlik açıklarının hedeflenerek ve mevcut savunma yapılarının atlatılarak bir dizi dış politika aracının yenilikçi bir şekilde nasıl birleştirilebileceğine dair kapsamlı bir anlayışa katkıda bulunmuştur. İstihbarat perspektifinden bakıldığında, askerî ve sivil kurumlar ile istihbarat ve istihbarat dışı kurumlar arasındaki en üst seviyede kaynaştırma ve koordine yapılması gerektiği hususu her platformda sıklıkla gündeme getirilmektedir.

Soğuk savaş sonrası dönemde yükselen bir NATO ve hiper-güçlü ABD ile karşı karşıya kalan revizyonist güçler, "BM Şartı"nda belirtilen "kuvvet kullanımı" veya "silahlı saldırı" eşiğinin altında kalarak Batı ile nasıl yüzleşeceklerini keşfetmişlerdir.

İkili bir barış/savaş paradigmasına alışmış olan Batı, 21. yüzyılda yöneltilen bu operasyonları engellemek için kavramsal model geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedir. NATO, bu operasyonlarla nasıl başa çıkacağını bulmakta hayli ilerleme kaydetmiştir. Ancak, Batı'nın kafasını bulandırmada, kafa karışıklığı yaratarak yeni yaklaşımlar geliştiren saldırgan bir Rusya ile sorun yaşamaya devam etmektedir.

NATO'yu ve onun hibrit tehditlere ve hibrit savaşa karşı yaklaşımını anlamak için öncelikle Batı'nın karşı karşıya olduğu tehdidi anlamak gerekmektedir. Bu tehdit, daha önce de belirtildiği gibi, daha saldırgan bir Rusya ile çok bağlantılıdır. Bu nedenle, Rusya'nın

[290] **BBC Türkçe (**2018, 8.10) "Twitter, Rusya ve İran bağlantılı troll hesapların attığı 10 milyondan fazla tweeti paylaştı" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45897313> s.e.t. 09.05.2020.

[291] **BBC Türkçe (**2018, 8.10) "Twitter, Rusya ve İran bağlantılı troll hesapların attığı 10 milyondan fazla tweeti paylaştı"<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45897313> s.e.t. 30.08.2020.

davranışı, NATO'nun hibrit savaş yaklaşımının bağlamını oluşturmaktadır.

Batı demokrasilerinde hibrit savaşın politika ve diğer kapasite uygulamalarına dâhil edilmesi bilinci son yıllarda artan bir ivme kazanmıştır. Özellikle IŞİD'in 2013 ve 2019 yılları arasındaki faaliyetleri ve daha önce belirtildiği gibi 2014'ün başlarında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile bu çalışmalar daha da hızlanmıştır. Bunlara Rusya'nın 2016'daki ABD seçim kampanyasını ve Fransa seçim kampanyasını hedef alan etkileme ve siber operasyonlarını eklemek mümkündür. Bu gelişmeler Batı demokrasilerinde temel değerleri ve süreçleri hedefleyen hibrit savaşı ele almak için siyasi ve toplumsal farkındalığın yanı sıra artan koordinasyon ve yeteneklere duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur.

ABD ve Hibrit Savaş

Hibrit savaş ile ilgili Batılı yazarlar tarafından yapılan araştırmalara ait literatür taramasında hibrit savaşın Rusya'nın faaliyetleri ile aynı düzleme oturtulduğu gözlenmektedir. ABD askerî çevrelerinde hibrit savaş konusunda hâlâ bir fikir birliği yoktur. ABD ordusu düzenli ve düzensiz oluşumların yer aldığı modern, çok boyutlu operasyonları tanımlarken bünyesinde bilgi teknolojisi, siber savaş, hibrit savaşa özgü diğer araç ve yöntemleri barındıran "tam spektrumlu operasyonlar" terimini kullanmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda, hibrit savaş kavramı ABD Silahlı Kuvvetlerinin stratejik planlama belgelerinde pratikte yer almamaktadır.[292]

ABD askerî çevrelerinde hibrit savaşa ilk kez 2010 yılında United States Government Accountability Office tarafından düzenlenen 'Hybrid Warfare' adlı raporda yer verilmiştir.[293] Raporda düşmanların gelecekte "karma savaş" taktiklerini kullanacaklarını, hibrit savaşın tüm çatışma yelpazesinde geleneksel ve düzensiz yaklaşımların bir karışımı olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, gelecekteki çatışmaların tekil bir yaklaşımdan ziyade farklı savaş biçimlerinin kaynaşmasıyla karakterize edileceği ifade edilmiştir. Raporda ABD Silahlı Kuvvetlerinin Irak ve Afganistan'daki gibi uzun süren çatışmalara karşı bir dizi ölümcül teknoloji kullanan rakipleri yenmek için daha uyumlu ve esnek hâle gelmesi gerektiği vurgulanmıştır. Savunma Bakanlığı yetkililerinin de katıldığı çalışmada; ABD güçlerinin bilgisayar ağı ve uydu saldırıları da dâhil olmak üzere devlet dışı ve devlet destekli rakipleri tarafından yöneltilebilecek taşınabilir yerden havaya füzeler, ani/hazırlıksız

[292] **Bartosh, A. Alexander** (2016) "Küresel çatışma için olası bir katalizör olarak hibrit savaş", <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/gao/d101036r.pdf>30.06.2020.

[293] **GAO** (10.09.2010) "Subject: Hybrid Warfare", United States Government Accountability Office, <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/gao/d101036r.pdf>30.06.2020.

patlayıcı maddeler, bilgi ve medya manipülasyonları, kimyasal, biyolojik, radyolojik, nükleer ve yüksek kaynaklı patlayıcı mühimmat gibi tehditlere yönelik alınabilecek tedbirler tartışılmıştır.

NATO ve Hibrit Savaş

2014 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa'nın güvenliğinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu krizle birlikte 2.nci Dünya savaşından bu yana ilk kez BM Güvenlik Konseyi ve AGİT üyesi bir devletin sınırları değişmiştir.[294] Genel Sekreter Rasmussen'in ifadesi ile *"Rusya'nın bu hamlesi NATO için alarm zilini çalmıştır."*, NATO soğuk savaşın sona ermesinden sonra ilk kez Avrupa'ya bu çapta büyük bir yığınaklanma yapmıştır.

NATO, Rusya'nın Kırım'ı işgalinde "küçük yeşil adamları" savaş olmadan ve savaş eşiği altında bir silah dahi atmadan nasıl kullandığını görmüştür. Rusya'nın inkâr, aldatma ve belirsizliğe dayalı askerî faaliyetlerine karşı hazırlıksız yakalandığını itiraf eden NATO, Rusya'nın faaliyetlerini karma savaş olarak olarak tanımlamıştır.

NATO tarafından 2014 yılında icra edilen Galler Zirvesi'nde hibrit savaş yerine karma savaş terimi kullanılmış ve karma savaş *"Çok farklı şekillerde açık ve örtülü askeri, paramiliter ve sivil tedbirlerin etkili ve bütünleşmiş bir şekilde uygulanmış hâli."* olarak tanımlanmıştır.[295] Galler Zirvesi Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonrasında yapılan ilk kritik zirvedir. Zirvenin sonuç bildirgesinin 13. maddesinde NATO'nun, son derece entegre bir tasarımda çok çeşitli açık, gizli, askerî, paramiliter ve sivil önlemlerin kullanıldığı hibrit savaş tehditlerinin yarattığı belirli zorlukların etkin bir şekilde ele alınması, hibrit tehditlerinin caydırılması ve bunlarla etkili bir şekilde müdahale edilmesi için gerekli araç ve prosedürler ile ulusal güçleri güçlendirme yeteneklerine sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Devamında üyeler arasında stratejik iletişimin arttırılması, hibrit tehditler ışığında tatbikat ve senaryolarının geliştirilmesi ve NATO ile diğer kuruluşlar arasında, ilgili kararlar doğrultusunda, bilgi paylaşımı, siyasi istişareler ve personelin yetiştirilmesi amacıyla koordinasyonun güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[296]

---

[294] **Oğuz, Şafak** (2019) Konvansiyel Olmayan Savaş Teorileri, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, s.92.

[295] '**Wales Summit Declarition** "Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales" (2014), <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm>s.e.t. 23.12.2020.

[296]'**Wales Summit Declarition,** dn.295.

Rus hibrit operasyonları spektrumu, Rusların günlük olarak çok sık uyguladıkları şiddet içermeyen bilgi operasyonlarından, yalnızca birkaç kez uyguladıkları siber destekli konvansiyonel askerî operasyonlara kadar uzanmaktadır. Bu operasyonların her birine eşlik eden bilgi işlemlerinin entegrasyonu dikkat çekicidir. Rusya her seferinde agresif söylemler kullanmaktadır. Örneğin Putin, NATO'ya katılmayı kabul etmeleri hâlinde Polonya, Romanya ve Baltık devletlerini, Finlandiya ve İsveç'i işgal etmekle tehdit etmiştir. Rusya tarafı, Norveç'i çok fazla ABD askerinin konuşlanmasına izin vermekle, Polonya ve Romanya'yı balistik füze savunma tesislerine ev sahipliği yapmakla tehdit etmekte ve suçlamaktadır. Aslında, bu tehditler ABD füzelerine ev sahipliği yapan tüm Avrupa ülkelerini kapsamaktadır.

Bilgi işlemleri yalnızca tek başına değil, aynı zamanda diğer işlemleri desteklemek için de kullanılır. Ruslar, Kaliningrad'daki yığılmalarını savunma amaçlı olarak lanse ederken, NATO'nun Baltıklarda konuşlandırılmasını saldırgan bir tutum olarak yorumlamaktadırlar.[297] AGİT yönetmelikleri ve Viyana Anlaşmasına aykırı olarak geniş çaplı askerî manevralarının boyutu ve amacı hakkında dezenformasyon kampanyaları yürütmektedir. Hedef ülkelere karşı siber operasyonlar yaptıklarını reddetmektedir. Bir video ile belgelenmiş olmasına rağmen, insanlarının hedefli cinayetlere katıldığını inkâr etmektedir.[298]

Kırım'da kendiliğinden bir ayaklanma olduğunu ve Rus birliklerinin de Kırım'da bulunmadığını söylemektedirler. Ukrayna'nın Donbass bölgesindeki çatışmanın Donbass'taki Ukraynalılar tarafından başlatıldığı iddia edilmektedir.[299] Bu örnekler, Rus hibrit operasyonlarının en azından en şiddetlisine kadar bilgi entegrasyonunu göstermektedir. Bu tartışmanın bize gösterdiği şey, bu tür bir savaşın anlaşılmasının zor olduğu ve Rusya'nın bunda çok iyi olduğudur.

NATO, Rus bakış açısını bir başlangıç olarak almış ve Rus hibrit tekniklerine karşı koymak için kendi bakış açısını tasarlamıştır. NATO, Rusya'ya desteği en aza indirmek ve NATO'ya desteği en üst düzeye çıkarmak, müttefikler ve diğer ortaklarla işbirliği yapmak ve kullanmak için bilgiyi, özellikle diplomasiyi kullanmıştır.

---

[297] RT (2018, 22.08) "Our build-up is defensive, Russia's aggressive," Says NATO after Putin's Remark – but Is that Fair?", <https://www.rt.com/news/436617-nato-russia-military-buildup/.> s.e.t. 12.01.2022

[298] RT (2018, 13.10) "RT Editor-in-Chief's Exclusive Interview with Skripal Case Suspects Petrov & Boshirov", RT, <https://www.rt.com/news/438356-rt-petrov-boshirov-full-interview/.> s.e.t. 20.01.2022.

[299] Sputnik News (2017, 1010) <https://sputniknews.com/europe/201710091058067165-conflict-donbass-normandy-format/ > s.e.t 20.03.2022.

Herhangi bir problemde olduğu gibi, ilk şart, bir probleminiz olduğunu kabul etmek ve bu problemin ne olduğunu düşünmektir. NATO, 2014'ten önce hibrit tehditleri tartışmış olsa da, Kırım'ın kontrolünü ele geçiren Rus operasyonu, NATO müttefiklerini tehdide karşı ciddi manada uyarmıştır. 2014 yılında Rusya'nın Kırım ve Don Nehri havzasındaki (Donbas) operasyonlarının ardından NATO müttefikleri Rusya'nın yaklaşımının değiştiğini fark etmiştir. NATO, Rusya'nın Kırım'daki ve Ukrayna'nın geri kalanındaki faaliyetlerini kınamakla kalmamış, aynı zamanda bu tehditlerle yüzleşerek ciddi tedbirler geliştirmiştir.

NATO'nun hibrit savaş tehditlerini caydırmak ve bunlara etkin bir şekilde yanıt vermek için gerekli araç ve prosedürler ile ulusal güçleri güçlendirme yeteneklerine sahip olması esastır. Bu aynı zamanda stratejik iletişimin güçlendirilmesini, hibrit tehditler ışığında tatbikat senaryolarının geliştirilmesini ve bilgi paylaşımını, siyasi istişareleri ve personelden personele iyileştirme amacıyla alınan ilgili kararlar doğrultusunda NATO ve diğer örgütler arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini de içermektedir.

NATO'nun bu alandaki çabalarına anlamlı bir katkı olarak Letonya'da NATO tarafından akredite edilmiş "Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi"nin kurulması önemli bir adımdır. Buna ek olarak, NATO, Rus hibrit operasyonlarıyla başa çıkmak için başka girişimler de yapmıştır. Bu kapsamda hızla hareket edebilen ve potansiyel zorluklara ve tehditlere yanıt verebilen kuvvet paketleri geliştirme projeleri çerçevesinde "Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Gücü" (VJTF) kurarak NATO Mukabele Gücü'nün (NRF) yanıt verme kabiliyetini önemli ölçüde artırmıştır. NATO ayrıca, karışık sivil-asker senaryolarına dayalı toplu savunma egzersizlerine daha fazla odaklanan gelişmiş bir tatbikat programı oluşturmuştur.[300]

NATO'nun 25 farklı Mükemmelliyet Merkezi (COE) içinde yeni kurulan bazıları sadece hibrit savaşa odaklanmıştır. Bunlar Estonya Tallinn'deki "Cooperative CyberDefense COE'"si, Letonya Riga'daki "Stratejik İletişim COE"si, Litvanya Vilnius'teki "Energy Security COE"si ve Finlandiya Helsinki'deki "Hybrid COE'"yi içermektedir.[301]

NATO, hibrit tehditlerle askerî yollarla başa çıkma yeteneğini geliştirmeye devam etmiştir. 2015'ten başlayarak, konuşlandırılan herhangi bir kuvvet için kabul, hazırlık ve ileriye dönük entegrasyonu kolaylaştırmak için Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Letonya,

[300] "NATO Multimedia Library, Hybrid Warfare Article Archive", <http://www.natolibguides.info/hybridwarfare/articles/archives. > s.e.t. 02.02.2022.

[301] "NATO Allied Command Transformation (ACT)" (2020) COE Catalog, version 2020 V1, <https://act.nato.int/images/stories/structure/coe-catalogue-2020.pdf. > s.e.t. 24.02.2022.

Litvanya, Polonya ve Romanya ve Slovakya'da sekiz NATO Kuvvet Entegrasyon Birimi (NFIU) kurulmuştur. Ek olarak, bölgeye konuşlandırılan herhangi bir NATO kuvvetine komuta ve kontrol sağlamak için Polonya'daki Çokuluslu Kolordu Kuzeydoğu Karargâhı'nın (MNC-NE) yanı sıra Kuzeydoğu Çokuluslu Tümeni kurulmuştur.

2016'daki Varşova Zirvesi'nde NATO, genel duruşunu açık bir şekilde göstermek için Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da gelişmiş bir ileri mevcudiyet kuracağını açıklamıştır.[302] Bu maksatla 2017'den itibaren NATO, Baltık devletleri ve Polonya'ya 1000 kişilik dört savaş grubu konuşlandırmıştır. Ocak 2020 itibariyle bu konuşlandırmalara devam edilmektedir. (Şekil-4).[303]

Şekil 4. NATO'nun Hibrit Tehditlere Karşı Gelişmiş İleri Kuvvet Mevcudiyeti

Kaynak: NATO, NATO Gelişmiş İleri Varlık Gücü (21 Ocak 2020) https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pictures/images_mfu/2020/1/pdf/200121-MAP_eFP-en.pdf s.e.t 20.01.2022.

NATO müttefikleri, Gelişmiş İleri Varlık birimleri gibi ulusal kuvvetleri NATO'ya karşı deklere etseler de bu kuvvetler yalnızca talep edildiğinde NATO'ya tahsis edilmektedir. Örneğin Polonya'nın doğusunda bulunan ABD'nin EFP taburu, NATO komutası altındaki bir ABD kuvvetidir. Ancak, Polonya'nın batısında bulunan ABD Zırhlı Tugayı, ABD komuta ve kontrolü altında bir ABD varlığı olmaya devam etmekte ve ikili bir anlaşma uyarınca Polonya'da konuşlandırılmıştır.

[302] NATO, Warsaw Summit Declaration, 9 July 2016, Paragraph 40, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.> s.e.t. 08.03.2022.

[303] NATO Enhanced Forward Presence, map, 21 January 2020, <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pictures/images_mfu/2020/1/pdf/200121-MAP_eFP-en.pdf> s.e.t. 23.04.2022.

Askerî hareketliliği kolaylaştırmak için 2018'de iki yeni büyük birlik kurulmuştur. Bunlardan birincisi, ABD donanması tarafından Atlantik Okyanusu'ndaki ABD donanması operasyonlarını komuta ve kontrol etmek için kurulan 2d filosudur.[304] İkincisi, Almanya tarafından kurulan Ortak Destek ve Etkinleştirme Komutanlığıdır.[305] Bu iki komutanlık, NATO müttefiklerinin kuvvetlerini ana üslerinden Doğu Avrupa'ya hareketini koruma ve kolaylaştırma çabalarının bir parçasıdır.

NATO'nun en son iyileştirmesi, 2018 Brüksel Zirvesi'nde duyurulan "30'lu Dörtlü" hazırlık girişimidir. Bu konuda NATO, "Müttefikler ek olarak 30 gün içinde 30 büyük deniz muharebesi, 30 ağır veya orta manevra taburu ve 30 kinetik hava sunacak." sözü vermiştir. Bu girişim Kuzey Atlantik Konseyi'nin Aralık 2019'daki Londra toplantısında meyvelerini vermiştir. Genel Sekreter, *"NATO Hazırlık Girişimi'ni yerine getirdiğini ilan edebilirim. Müttefikler, 30 gün içinde NATO'ya açık olan 30 tabur, 30 hava filosu ve 30 savaş gemisi taahhüt ettiler. Bunun, NATO'nun daha şiddetli hibrit operasyonları caydırma girişimlerinin bir parçası olarak üreteceği son hazırlık girişimi olmayacağından emin olabiliriz."*[306] diyerek hibrit savaşla mücadeleye devam edileceğini vurgulamıştır.

Sert güç, NATO'nun güçlü yanıdır ve bu nedenle NATO için en önemli şey Rus hibrit operasyonlarını, özellikle de Gürcistan ve Ukrayna'da görüldüğü gibi daha üst düzey, daha şiddetli hibrit operasyonlarını caydırmaktır. NATO, bu sert gücü Rusların NATO topraklarında hibrit operasyonlar yürütmesini önlemek için kullanmaya çalışmaktadır. Alınan tedbirler şimdiye kadar işe yaramış olsa da Rusya'nın NATO'ya, AB'ye ve Batı'nın geri kalanına meydan okumanın daha şiddet içermeyen yollarını tercih etmeye başladığını göstermesi bakımından önemli caydırıcı bir etki yapmıştır.

Batılı ülkeler, kendilerine yönelik HS'nin etkilerini anlamak veya azaltmak için çok uluslu kuruluşlar, ulusal devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile projeler bazında eşgüdümlü olarak çalışmaktadır. 2014'te NATO Galler Zirvesi Sonuç Bildirgesinde "HS tehditlerinin ortaya çıkardığı belirli zorluklar" tanımlanmış ve ittifak tarafından bu tür

---

[304] **LaGrone**, **Sam** (2018, 04.04) "Navy Reestablishes U.S. 2nd Fleet to Face Russian Threat; Plan Calls for 250 Person Command in Norfolk", US Naval Institute, <https://news.usni.org/2018/05/04/navy-reestablishes-2nd-fleet-plan-calls-for-250-person-command-in-norfolk > s.e.t. 09.01.2022.

[305] **Reuters (**2018.20.03) "Germany Chooses Ulm for New Proposed NATO Logistics Command", <https://www.reuters.com/article/us-nato-germany-idUSKBN1GW1QM. > s.e.t 20.01.2022.

[306] "NATO Secretary General Jens Stoltenberg, Press Conference Following the Meeting of the North Atlantic Council at the Level of Heads of State and/or Government", <https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_171554.htm> s.e.t. 20.04.2022.

tehditlere yanıt verebilmek için gerekli araç ve prosedürler geliştirilmesinin öneminin altı çizilmiştir. Bildirgede hibrit tehditlere tedbir getirmek bakımından geleneksel askerî yeteneklerle ilgili ve bunun ötesinde çok çeşitli çabalar gerektirdiği de vurgulanmıştır.[307] Aynı yıl Letonya'nın Riga kentinde NATO StratCom Mükemmeliyet Merkezi'nin açılışı yapılmıştır. Merkez, stratejik iletişim alanında kapsamlı ve zamanında uzmanlık sağlayarak NATO'nun yetenek geliştirme sürecini, misyon etkinliğini ve birlikte çalışabilirliğini desteklemeyi amaçlamaktadır.[308] Ayrıca, 2008 yılında kurulan NATO Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi ittifak için bir başka önemli araştırma, eğitim ve tatbikat merkezi hâline getirilmiştir.

AB ve Hibrit Savaş

Tehdit ortamının kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına ve ortak işbirliğine duyulan bu ihtiyacı gösteren Avrupa Hibrit Tehditle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi, 2017 yılının başlarında Helsinki'de kurulmuştur. Merkezin amacı; hükûmetlerin en iyi uygulamaları paylaşabileceği, kapasite oluşturabileceği, AB ile NATO arasındaki bu tür faaliyetleri kolaylaştırmanın yanı sıra yeni fikirleri test etmek ve HT'lere karşı savunma yapmaktır.[309] Merkezin bugüne kadar 27 üye devleti ve üç temel ilgi topluluğuna odaklanan bir yapısı vardır. Bunlar; "devlet dışı aktörler", "hibrit etkileme ve strateji" ile "savunma, güvenlik açıkları ve esneklik" alanlarıdır.

AB İstihbarat Analiz Merkezi (INTCEN), AB üye devletlerinden istihbarat toplama ve bu tür katkıları harmanlama yeteneğine sahip bir diğer önemli aktördür. Burada Avrupa Dış Eylem Servisi Başkanına ve AB liderliğine durumsal öngörü sağlamak için analizler ve değerlendirmeler yapılmaktadır.[310]

Bunlarla birlikte Avrupa Konseyi, 2015'in başlarında Doğu StratCom Görev Gücü'nü oluşturmuştur.[311] Bunun görevi, doğu ortaklığı ülkelerinde AB politikalarını açıklamak ve medya ortamını desteklemek için iletişimi geliştirmektir. Ayrıca, dezenformasyon

---

[307] **NATO** (2018) Wales Summit Declaration, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.> s.e.t 15.01.2022.

[308] **NATO** (2017) StratCom CoE, Annual Report,<.https://www.stratcomcoe.org/audited-annual-report-2017.> s.e.t 20.01.2022.

[309] **Hybrid CoE**, "What Is Hybrid CoE?" <www.hybridcoe.fi/what-is-hybridcoe/.> s.e.t. 30.01.2022.

[310] **Arcos, Rubén / Palacios, J. Miguel** (2020) "EU INTCEN: A Transnational European Culture of Intelligence Analysis?", Intelligence and National Security 35, no. 1, s. 72–94.

[311] **European Council** (2015, 03.20) European Council meeting (19 and 20 March 2015) – Conclusions, Brussels, Paragraph 13, < https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/20/conclusions-european-council/> s.e.t.20.04.2022.

eğilimlerini ve anlatılarını analiz etmek, raporlar üretmek ve bu tür faaliyetler hakkında Rusya'nın ve ilgili aktörlerin HS yöntemleri hakkında farkındalılık yaratmak için aktif olarak çalışmaktadır. Merkezde stratejik iletişimde en iyi uygulamaları paylaşmak, nesnel bilgilere sürekli erişimi sağlamak için geniş bir uluslararası ve üye devlet işbirliği amaçlanmaktadır.[312]

Vurgulanmaya değer başka bir proje, AB ve katkıda bulunan birkaç ülkenin ortak çabası olan "HS Karşı Çok Uluslu Yetenek Geliştirme" projesidir. Bu proje ile ulusal ve çok uluslu politikanın bilgilendirilmesi, işbirliğin sağlanması, güvenlik ve savunma ile ilgili kavramsal rehberlik sunulması amaçlanmaktadır.[313]

Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra bazı ülkeler hibrit savaş odaklanmalarını artırmış, HT&HS emarelerini belirlemek, analiz etmek ve bunlara karşı koymak için yetenek geliştirmeye başlamıştır. Bu çalışmalara en iyi örnek olarak İsveç ve Avustralya'yı göstermek mümkündür.

2016'da İsveç Sivil Acil Durum Ajansı (MSB) resmî olarak bilgi savaşı tehditlerini belirlemek, bunlara karşı koymak ve bu uzmanlık alanındaki diğer kilit toplumsal aktörleri desteklemek için yetenek geliştirmekle görevlendirilmiştir. Bu aynı zamanda, İsveç'in ev sahibi ülke olarak NATO ile anlaşmasını ve İsveç'in üye olmayan bir ülke olarak ittifakla daha fazla entegrasyonunu hedefleyen ve İsveç siyasi sistemi hakkında şüpheler eken Rusya'nın İsveç üzerindeki etkisinin artmasıyla aynı zamana denk gelmiştir.[314] O zamandan beri MSB, kendi kapasitesini geliştirmenin yanı sıra, bir dizi temel dayanıklılık geliştirme faaliyeti yürütmüştür. Bu çalışmalar, çeşitli medya kanalları aracılığıyla dış iletişim ve yorum yoluyla görünürlüğü ve ayrıca devletle ve/veya devletle ilgili olmayan bilgi etkileme faaliyetlerine yönelik araştırmaları finanse etmeyi içermektedir. MSB ayrıca, çok sayıda kamu görevlisi için seçim eğitim ve egzersiz programları oluşturmuştur. Bu faaliyetler, Lund Üniversitesi tarafından 2018 yılında MSB için geliştirilen "Karşı Bilgi Etkisi Faaliyetleri El

---

[312] **EU EEAS** (2018, 12.05) "Questions and Answers about the East StratCom Task Force", <www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en.> s.e.t. 20.02.2022.

[313] **MCDC** (2017, 28.10) "Countering Hybrid Warfare Project, summary", <https://www.gov.uk/government/publications/countering-hybrid-warfare-project-understanding-hybrid-warfare.> s.e.t 10.02.2022.

[314] **Kragh, Martin / Asberg, Sebastian** (2017) "Russia's Strategy for Influence through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case", Journal of Strategic Studies:40, No:6, s. 35, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390.2016.1273830?journalCode=fjss20> s.e.t. 30.04.2022.

Kitabı" dokümanı ile desteklenmiştir. Diğer önemli devlet aktörleri arasında İsveç Adalet Bakanlığı'ndaki Kriz Yönetimi Ofisi, İsveç Güvenlik Servisi, Silahlı Kuvvetlerin yanı sıra İsveç Enstitüsü ve İsveç Ulusal Savunma Radyo Kurumu yer almaktadır.[315] 2018 itibariyle, İsveç Dışişleri Bakanlığının ayrıca hibrit tehditler portföyüne atanmış bir büyükelçisi mevcuttur.[316]

Devletlerin ve hükümetlerin çabalarının yanı sıra, bir dizi sivil toplum kuruluşu da HT'nin altında yatan teknikler ve motivasyonlar hakkında giderek artan bir şekilde durumsal farkındalık ve bilgi sağlamaktadır. Açık kaynak ve sosyal medya araştırmalarını kullanan bağımsız bir uluslararası araştırmacı, müfettiş ve vatandaş gazeteci grubu olan Bellingcat, birçok vakada halka açık bir rol oynamıştır. Grup 2018'de, İngiltere'nin Salisbury kentinde Sergei Skripal'in Rus istihbarat ajanları tarafından zehirlendiğini tespit ederek bunu kamuoyu ile paylaşmıştır. Yine 2014 yılında Malezya Havayollarına ait bir uçağın Doğu Ukrayna üzerinde düşürülmesinden sorumlu Rus hava savunma sistemini ifşa etmişltir.[317]

Son yıllarda giderek daha görünür hâle gelen bir diğer hükümet dışı kaynak, Atlantik Konseyi'ndeki "Dijital Adli Araştırma Laboratuvarı" olmuştur. Bu kuruluşun amaçları arasında dezenformasyon kampanyalarını, sahte haberleri, gizli askerî gelişmeler ve demokrasiye karşı yıkıcı girişimleri tespit etmek, ifşa etmek ve açıklamaktır. Sosyal medya platformlarında aşırı sağın mesajlaşması, Ukrayna'daki çatışma, seçimler sırasında dezenformasyon ve etki kampanyaları ve örneğin Rusya ve İran'daki halk protestolarına yönelik devlet baskıları gibi bir dizi alanı ele almıştır.

Çin'e Karşı Geliştirilen Tedbirler

Avustralya'da, özellikle Çin'den gelen tehditlerin giderek artan zorluğu, Avustralya Hükûmeti tarafından bir dizi açık tartışma ve eylemle sonuçlanmıştır. Avustralya Güvenlik İstihbarat Teşkilatı (ASIO), 2015'ten başlayarak Çin Komünist Partisi'nin Avustralya siyasetinde koz elde etme girişimi olarak kabul edilen iki Çinli iş adamının parasal

---

315 **Deverell**, **Edward** (2019) "Att identifiera och motsta informationspaverkan: En jamförande studie av hur de nordiska landerna organiserar arbetet", Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift, no:1, s. 31-54, <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/Hybrid%20warfare.pdf > s.e.t. 09.02.2022.

316 **Löjdquist, Fredrik (**2019, 06.10) "Commentary: An Ambassador for Countering Hybrid Threats", RUSI, <https://rusi.org/commentary/ambassador-countering-hybrid-threats.> s.e.t 20.02.2022.

317 **Tracy, Marc (**2019, 01.12) "These Reporters Rely on Public Data, Rather Than Secret Sources'", <https://www.nytimes.com/2019/12/01/business/media/open-source-journalism-bellingcat.html > s.e.t 10.01.2022.

katkılarıyla ilgili olarak yerel siyasi partilere uyarılar yapmıştır.[318] Mevcut göçmenlerin en fazlasını oluşturan 1,2 milyon'dan fazla Çinli Avustralya'da yaşamaktadır. Bu diaspora Çin'in hibrit savaş girişimleri için çekici bir hedeftir. İsveç ile karşılaştırıldığında, Avustralya'nın bu kapsamdaki çalışmaları mevzuat ve üst düzey hükûmet koordinasyonu dâhil olmak üzere daha yukarıdan aşağıya bir görünüm arzetmektedir. Örneğin Avustralya, 2017 yılında Huawei'nin 5G ağına katılımını yasaklamış, aynı yıl "Dış Etki Şeffaflık Planı Yasası" ile "Casusluk ve Yabancı Müdahale Yasası"nı uygulamaya koymuştur.[319] Nisan 2018'de Avustralya Hükûmeti, İçişleri Bakanlığına bağlı olarak ilk "Ulusal Karşı Dış Müdahale Koordinatörlüğü"nü teşkil etmiştir. Bu yapılanmanın görevi, istihbarat topluluğu yeteneklerinden yararlanmayı, hükûmet genelinde strateji ve belirli programların geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamayı ve özellikle dış müdahalenin olası hedefleri olarak kabul edilen toplumsal grupların veya kuruluşların direncini artırmak için etkileşimi sağlamayı içermektedir. Yakın gelecekte de ASIO bünyesinde "Yabancı Müdahale Tehdit Değerlendirme Merkezi" kurulması planlanmaktadır.[320]

Özetle;

Batı'da HT&HS'ye karşı koymak için kurulan çeşitli kuruluşlar, uluslararası, ulusal ve yerel ortamlarda soruna ilişkin büyük ölçüde artan bir farkındalığı yansıtmaktadır. Ayrıca HT&HS'nin ima ettiği güvensizlikleri ele almak için çok sayıda işbirlikçi ve yenilikçi aracın ortaya çıkışını da vurgulamaktadırlar. Alınan tedbirler Batı'nın yalnızca karşıtların meydan okumalarına tepki verme yetisini kanıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu bağlamda kendi güvenlik açıklarını da belirleyip ele alma yeteneğini kanıtladığı mevcut güvenlik ortamının giderek daha dinamik hâle gelen doğasının bir göstergesidir.

Son yıllarda hibrit savaşın varlığına ilişkin bulgulara üst düzey diplomat ve devlet adamlarının söylemlerinde de rastlanmaktadır. ABD Savunma Bakanı Esper, *"ABD'nin*

---

[318] **McKenzie, Nick / Uhlmann, Chris / Baker, Richard / Flitton, Daniel (**2017,06.16) "ASIO Warns Parties that Taking China Cash could Compromise Australia", <https://www.smh.com.au/national/asio-warns-parties-that-taking-china-cash-could-compromise-australia-20170602-gwjc8t.html.> s.e.t 10.01.2022.

[319] **Yung Lo, Jieh (**2019, 31.05) "Chinese Australians Are Not a Fifth Column", Foreign Policy,<.https://foreignpolicy.com/2019/05/31/chinese-australians-are-not-a-fifth-column-china-ccp-australia-morrison-turnbull-espionage-foreign-interference/.> s.e.t 12.01.2022

[320] **Office of the Prime Minister of Australia (**2019, 02.12) "Stepping up Australia's Response against Foreign Interference", Media Release, <https://www.pm.gov.au/media/stepping-australias-response-against-foreign-interference > s.e.t 13.01.2022

Rusya'yla bir hibrit savaşa henüz hazır olmadığını" söylemiştir.[321] Esper, Kırım ve Ukrayna'daki olayları örnek göstererek bunun yeni bir askerî harekât türü olduğunu ifade etmiştir. Belarus Savunma Bakanı Hrenin, *"Hâlihazırda Batı'daki belli güçler, Belarus devletine karşı hibrit savaş uygulama biçim ve yöntemlerine başvurarak benzeri görülmemiş diplomatik, politik ve ekonomik baskı yöntemlerini uyguluyorlar."* diyerek Belarus'a karşı bilgi savaş imalarında bulunmuştur.[322] Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaptırımları hibrit savaşın farklı bir türü olarak nitelendirmiştir.[323] NATO toplantısı sonuç raporunda, otoriter rejimlerin, hibrit ve siber tehditler yoluyla kurala dayalı dünya düzenine meydan okumaya devam ettiği vurgulanmıştır.[324] RF Savunma Bakanlığından İlnitskiy, *"Batı'nın ABD öncülüğünde Rusya'ya karşı yeni bir savaş türü olan mental savaş başlattığını"* belirterek hibrit savaşa vurgu yapmıştır.[325]

ABD'nin 2021 bütçesi incelendiğinde bütçenin olası Çin ve Rusya tehditleri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Pentagon bütçesinde ABD özel kuvvetlerinin, ABD'nin ortaklarına düzensiz harp için destek yetkisi arttırılmıştır. ABD'nin hibrit savaş ve gayrinizami harp için strateji belgesinde Rusya tarafından yöneltilen hibrit tehditlere vurgu yapılarak alınması gereken tedbirler sıralanmıştır.

3.7. Bulgular ve Yorum

Her çağın kendine özgü savaş yöntemleri olagelmiştir. Uzmanlar tarafından farklı bakış açılarıyla çeşitli tanımları yapılmış olmasına rağmen hibrit savaşın uluslararası arenada

---

[321] **Sputnik Türkiye** "ABD: Rusya ile bir hibrit savaşa hazır değiliz" <https://tr.sputniknews.com/abd/201909191040212799-abd-rusya-ile-bir-hibrit-savasa-hazir-degiliz/, > s..e.t. 20.06.2021.

[322] **Sputnik Türkiye** "Belarus Savunma Bakanı Hrenin, Batı'yı 'hibrit savaş' uygulamakla suçladı", <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202009051042783068-belarus-savunma-bakani-hrenin-batiyi-hibrit-savas-uygulamakla-sucladi/ > s.e.t. 09.06.2021.

[323] **Sputnik Türkiye** "Peskov: Kuzey Akım 2'ye yönelik yaptırımlar hibrit savaşın bir unsuru" <https://tr.sputniknews.com/rusya/202012211043442551-peskov-kuzey-akim-2ye-yonelik-yaptirimlar-hibrit-savasin-bir-unsuru/, > s.e.t. 20.06.2021.

[324] **Sputnik Türkiye** "NATO, Rusya'yı 'modern tehdit' olarak nitelendirdi" <https://tr.sputniknews.com/savunma/202103241044100520-nato-rusyayi-modern-tehdit-olarak-nitelendirdi/, > s.e.t 09.04.2021.

[325] **Sputnik Türkiye** "Rusya Savunma Bakanlığı: Batılı ülkeler, Rusya'ya karşı mental savaş başlattı", <https://tr.sputniknews.com/rusya/202103251044115270-rusya-savunma-bakanligi-batili-ulkeler-rusyaya-karsi-mental-savas-baslatti/, > s.e.t 20.06.2021.

herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanımı henüz yapılamamıştır.[326]

Nitekim Renz ve Smith özellikle Rusya örneğini verirken teorinin temelini atan kişi olarak kabul edilen Hoffman'ın teorisinin çok göz önüne alınmadığını ve sadece "karma" kavramını anlatmak için basit bir atıf yaparak geçiştirmişlerdir.[327] Aktörler açısından da bakıldığında da aynı sorun ortaya çıkmaktadır. Bir yanda kendisinden çok güçlü İsrail'e karşı mücadele veren devlet dışı aktör Hizbullah'ın mücadelesi diğer yandan da kendisinden son derece zayıf Ukrayna'ya karşı savaşan dünyanın en önemli askerî ve politik güçlerinden birisi olan Rusya'nın mücadelesi aynı kapsamda değerlendirilmektedir.

Hibrit savaş sorunlu kavramlardan birisidir. Bu kavram üzerindeki araştırmalar ortak bir tanımdan yoksundur ve bu terminolojinin kullanımı hâlâ tartışmalıdır. Çalışmalarda hibrit savaş teriminin sıklıkla Asimetrik Savaş, Beşinci Nesil savaş (kimi yazarlara göre Altıncı Nesil), Temassız Savaş, Gri Savaş, Yeni Savaş gibi benzer kavramları tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Yeni Nesil Savaş, Belirsiz Savaş, Düzensiz Savaş, Doğrusal Olmayan Savaş, Tam Spektrum Çatışması kavramları ise hibrit savaşa az çok eş anlamlı terimler olarak görülmektedir.[328]

---

[326] **Erol, M. Seyfettin / Oğuz, Şafak** (2018) 'Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı' Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C.18/2, s. 262. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/610644> s.e.t. 12.23.2020.

[327] **Renz, Bettina / Smith, Hanna** (2016) Russıa And Hybrıd Warfare – Goıng Beyond The Labe, The Aleksanteri Institute, s.3-11. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/175291/renz_smith_russia_and_hybrid_warfare.pdf?sequence=1&isAllowed=y > s.e.t 20.09.2020.

[328] **Friedman, Ofer** (2018) Russian Hybrid Warfare: Resurgence and Politicisation, London: Hurst & Company; < https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668136.2020.1764765 > s.e.t 20.01.2022.

Monaghan, Sean (March 2019) "Countering Hybrid Warfare: Conceptual Foundations and Implications for Defence Forces", Multinational Capability Development Campaign (MCDC); <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/840513/20190401-MCDC_CHW_Information_note_-_Conceptual_Foundations.pdf > s.e.t. 22.01.2022.

Weissmann, Mikael (2019) "Hybrid Warfare and Hybrid Threats Today and Tomorrow: Towards an Analytical Framework", Journal on Baltic Security 5, no. 1, s. 17–26, <https://sciendo.com/article/10.2478/jobs-2019-0002 > s.e.t. 12.01.2022.

Thornton, Rod (2007) Asymmetric Warfare: Threat and Response in the Twenty-First Century, Cambridge: Polity;< https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1988&context=nwc-review > s.e.t 11.01.2022.

Mansoor, R. Peter (2012) "Introduction: Hybrid Warfare in History, inHybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present" eds Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge, Cambridge University Press; < <https://assets.cambridge.org/97811070/26087/excerpt/9781107026087_excerpt.pdf > s.e.t 03.01.2022.

Hoffman, G. Frank (2009a), < https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf > s.e.t 12.01.2022.

Rus askerî çevrelerinde açıkça görülüyor ki, HS söylemi sınırlı bir ampirik temele dayandırılmaktadır. Araştırmada, Batılı devletlerin Rusya'ya karşı yıkıcı eylemler üstlendiği veya gerçekten de bu tür eylemleri koordine etme niyeti ve kapasitesine sahip olduğu iddialarının asılsız temellere dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda HS, kapsamı itibariyle bilimsel olmayan ve Batı'nın Rusya'ya karşı çok boyutlu bir savaş yürüttüğüne dair bir iddia gibi görünmektedir. İspatlanamayan kanıtsal boşluklar, HS'nin açıklayıcı ve analitik bir araç olarak işlevi hakkındaki soruları gündeme getirmektedir. Rus araştırmacılar genel olarak hibrit savaşın Batılı aktörlerin kendilerine atfedilen operasyonları üstlenme kapasitesine ve niyetine sahip olduğunu ispat edememişlerdir.[329]

Rus askerî bilim çalışmalarında savaştaki değişiklikleri entelektüel olarak yansıtmak için geçmişten gelen bir gelenek varsa da HS üzerindeki çalışmaları akademik bir çaba olarak görmek doğru olmayacaktır. Çalışmalar daha ziyade, karşı karşıya kalınan tehditler hakkındaki tartışmayı genişletmek için teorize edilmemiş ve ampirik olarak zayıf bir şekilde desteklenen bir girişim gibi görünmektedir. Çalışmalarda Batı'nın Rusya'ya karşı HS yürüttüğü iddialarının çoğu yetersiz kanıtlara dayanmaktadır. Rus araştırmacıların HS'yi birden çok anlamda, çok az ortak noktası olan çeşitli faaliyet savaş türlerini adlandırmak için kullanmakla beraber Rus tartışmalarında çok sayıda kavramsal karışıklık olduğu söylenebilir.

Rus akademik çalışmalarında HS söylemi, retorik olarak güvenlik tehdidi olarak tanımlanan konuların kapsamını genişleten ve böylece devlet yetkililerinin faaliyetlerinde bir genişlemeyi meşrulaştıran bir dizi güvenlikleştirme hamlesini içermektedir. Sivil toplum örgütleri, özel kuvvetler, insan hakları aktivistleri, göçmenler ve salgın hastalıklar, HS'nin potansiyel bileşenleri olarak görülmektedir. Bunun kökenleri, Varşova Paktı ülkelerinin Batı tarafından yıkılmasının yaygın ve iyi belgelenmiş olduğu soğuk savaştan miras kalan tehdit algılarında olduğu kadar, Batı'nın üstünlüğü karşısında bir kırılganlık duygusunda da yatmaktadır. Kavram yine de analitik olmaktan çok retoriktir.

NATO kendisine Rusya tarafından yöneltilen çok yönlü hibrit tehditlerle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Rusya genel olarak zayıf bir konumda hareket ettiğinden, ABD ve

---

Hoffman, G. Frank (2009c) "Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict", Strategic Forum, no. 240, Washington, DC, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, <https://www.comw.org/qdr/fulltext/0904hoffman.pdf. > s.e.t 20.09.2021.

[329] **Konyshev, S. Ivan** (2016) "Hybrid Warfare: Hygienic and Epidemiological Aspects, and the Role and Place of Information Technologies", Military Thought 4, no. 25, s. 113–22.

NATO'nun gücünden kaçınmak için gri bölgede, bu devletlere karşı silahlı saldırı veya güç kullanımı eşiğinin altında faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Frank Hoffman 2009 yılında yaptığı bir çalışmada hibrit savaş konseptini ABD ve Rusya çerçevesinden iki farklı bakış açısıyla incelemiştir. Birincisi, Rus bakış açısıyla ABD tarafından Rusya'ya karşı yürütülen siyasi savaş; ikincisi Rusların geleneksel aktif önlemler, dezenformasyon, refleksif kontrol, maskirovka gibi çeşitli teknikleri kullanarak ABD'ye karşı uyguladığı bilgi savaşı penceresidir. Her iki bakış açısının ortak noktası bilgi savaşı/operasyonlarına güçlü bir vurgu yapılmasıdır.

Rusya'nın soğuk savaş döneminden kalma bilgi savaşı alışkanlıkları ile günümüzde uyguladığı teknikler 2014'ten önce de çok tartışılmıştır. Ancak NATO, Rus hibrit savaşıyla tam da bu yılda Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı yöntemleri görünce yüzleşmiştir.

NATO, Rusya'nın Kırım ve Donbas'taki operasyonlarının ardından Galler Zirvesi ile hızlı tepki vererek hibrit savaşa karşı koymak ve caydırmak için çeşitli önlemler almıştır. Rusya'ya desteği en aza indirgemek ve NATO'ya desteği en üst düzeye çıkarmak için alınan tedbirler süratle uygulamaya sokulmuş, müttefikler ve diğer ortaklarla işbirliği hızlandırılmıştır. Bu olaylarda alınan en önemli ders Rusya'yı caydırmak için NATO'nun doğal sert gücünün nasıl kullanılması gerektiğinin anlaşılması olmuştur. Bu önlemler bir nebze olsun başarılı olmuştur; ancak Rusya, geleneksel rekabet yöntemlerini kullanmaktan vazgeçmiyor ve vazgeçmeyecektir. NATO, özgür, güvenli, adil ve birleşik bir Avrupa'nın geleceğini garanti altına almak için üzerine düşeni yaparak öngörülebilir gelecekte tüm bunları yapmaya devam edecektir.

Gerek Rus hibrit operasyonları gerekse NATO'nun bunlara yanıt verme çabaları öngörülebilir gelecekte devam edecektir. Nihayetinde Rusların herhangi bir NATO ülkesine karşı bir şiddet eylemi yapmasını engelleyebilirlerse, NATO bunu bir başarı olarak görecektir.

Batılı uzman ve askerî bilim çevreleri tarafından kullanılan bu kavrama yönelik eleştiriler genelde iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birisi, bu kavramın veya savaş yönteminin yeni bir şey gibi sunulması noktasındadır. Diğeri ise, Rusya'nın Ukrayna müdahalesinin hibrit bir savaş gibi sunulmasına yöneliktir. Birinci kritik, beliren tüm tehditlerin standart ve tek bir formda ortaya çıkmaması hâlinde tümdengelimci bir yaklaşımla bunların tümünün hibrit tehdit olarak algılanması gerektiği, bunun da modern

savaşı betimlemede kafa karışıklığı yaratacağı noktasında yoğunlaşmaktadır.[330] Oysa hibrit savaş araç ve yöntemlerinin hemen hemen tümünün geçmişte kullanılan savaş metotları olduğu vurgulanmaktadır. O hâlde hibrit savaş metot ve araçlarının geçmişte de kullanıldığını, yeni olanın bu araçların bileşimindeki farklılıklar olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ancak hibrit savaş doktrininde bilinmeyen yeni bir şey olmadığından hareketle günümüz savaşlarını anlamamız için faydalı veriler sunmaktadır.[331]

Hibrit savaşa karşı getirilen başka bir kritik ise bu kavramın henüz üzerinde mutabık kalınan bir tanımının geliştirilememiş olması yönündedir. Bu durum ise beraberinde bu kavramla ilgili doktrin, konsept ve strateji geliştirilmesinde sıkıntılar yol açtığı noktasındadır. Nitekim terörizme bile uluslararası kamuoyunda henüz standart bir tanım getirilememiştir.[332] Hibrit savaş kavramı her devletin içerisinde bulunduğu jeopolitik alan ve komşularından aldığı tehdit durumuna göre farklılık arz edecektir. Bu durumda bunu tanımlamanın anlamsız ve gereksiz olacağı yönünde kimi görüşler mevcuttur.

[330] **Puyveld, V. Daniel** (2015) 'Hybrid War – Does It Even Exist?', NATO Review Magazine, <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia- ukraine/EN/ > s.e.t 12.01.2021.

[331] **Mansoor, R. Peter** (2012) "Introduction", Hybrid Warfare. Fighting Compleks Opponents From The Ancient World to The Present, ed.Williamson Murray ve Peter R. Mansoor (Cambridge University Press, New York, s. 1, <https://assets.cambridge.org/97811070/26087/excerpt/9781107026087_excerpt.pdf > s.e.t.20.04.2022.

[332] BM, "Agreed Definition of Term 'Terrorism' Said to be Needed for Consensus on Completing Comprehensive Convention Against It",< https://www.un.org/press/en/2005/gal3276.doc.htm > s.e.t 21.02.2022.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RUSYA VE HİBRİT SAVAŞ

4.1. Rusya'nın Hibrit Savaş Anlayışı

Ulusal güvenliğine yönelik temel tehditlere ilişkin resmi Rus anlayışı, ABD ve müttefiklerinin küresel hegemonyalarını ne pahasına olursa olsun her şekilde koruma kararlılığını, Rusya'nın karşı karşıya olduğu en temel güvenlik sorunu olarak görmektedir. Rus söyleminde Batı'nın, Rusya'yı kontrol altına almak için ekonomik, diplomatik, bilgi ve kültürel araçlarla birlikte açık ve gizli askerî kaynakları kullandığı düşünülmektedir. Bu husus RF'nin askerî ve ulusal güvenlik ile dış politaka doktrinlerine açıkça yansımıştır.[333] Rusya askerî ve bilim çevrelerinde özellikle komünizm sonrası ülkelerdeki renkli devrimler ile Arap Baharı dizileri, Batı tarafından organize edilen örtülü bir hibrit savaş olarak yorumlanmaktadır. Rusya'da siyasi muhalefet ve sivil topluma yönelik baskı, halkın bilgi kanallarına erişiminin kısıtlanması, liberal piyasa ekonomisi ilkelerinin çiğnenmesi, insan hakları normlarının göz ardı edilmesinin altında Rus toplumunun Batı tarafından bölünüp yıkılması endişeleri yatmaktadır. Bu endişelerin geçerliliği tartışmalı bir şekilde sorgulanabilir ve ampirik kanıtlarla zayıf bir şekilde desteklense de Rusya'nın Batı'dan ithal ettiği HS anlayışı, Rusya'nın Batı'dan gelen tehditler yelpazesine karşı alınması gereken tedbirleri ifade eden bir kavrama dönüşmüştür.

Soğuk savaşın sona ermesini müteakip uluslararası ilişkilerde yaşanan iyimser atmosfer ve barış ortamı içinde petrol fiyatların da etkisiyle ekonomisini düzelten Rusya, Putin'in iktidara gelmesiyle Rus İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği kavramlarını yeniden canlandırmış ve bunları 21. yüzyılın gerçeklerine uyarlamaya çalışmıştır. Rusya, 1990'larda NATO'nun üyelik için düşündüğü bir ortak olmaktan çıkmış, 2007 yılından itibaren NATO için bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.

Genel olarak Rusya Federasyonu ve özellikle Başkan Putin, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü jeostratejik bir felaket olarak görmektedir. Rusya, soğuk savaşın ardından

[333] **Gerasimov**, **Valery (**2018) "Thoughts on Future Military Conflict", <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Gerasimov-Future/ > s.e.t 23.02.2022.

yükselen Batı ile başa çıkmanın yollarını aramıştır. Rusya, petrol fiyatlarının yardımıyla ekonomik çöküşten kurtulunca mevcut statükoyu kabul etmeyeceğinin sinyalini açıkça vermiştir. Analistler bu eğilimin 2004 gibi daha erken bir tarihte başladığını belirtse de Putin, 1990'ların başında karşı karşıya kaldıkları duruma müsamaha göstermeyeceklerini açıkça belirttiği "2007 Münih Güvenlik Konferansı"ndaki konuşmasında vurguladığı hususlar bunun emarelerini taşımaktaydı.[334] Putin'e göre Rusya'nın hazmedemediği ve tahammül edemediği durum, hak olarak gördükleri etki alanlarının kaybedilmesiydi. Bu etki alanları Rus İmparatorluğu tarafından doğrudan yönetilen, Baltık devletleri, Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, Kafkasya devletlerinin yanı sıra yeni Orta Asya devletlerine ait coğrafyalardı. Bunlara ilaveten soğuk savaş sırasında da Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı üzerindeki hâkimiyetleri aracılığıyla Doğu Avrupa'nın geniş bir bölümü üzerindeki hegemonyasını eklemiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu devletlerin çoğu, Rus egemenliğinden veya etkisinden kurtulmaya çalışmıştır. Hegemon tarihsel rolleri nedeniyle Rusya, Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin Rusya tarafında yer alması ve uluslararası ilişkilerde Rusya'yı desteklemesi gerektiği yönünde baskı yapmış ve yapmaya devam etmektedir.

Rusya'da hibrit savaş kavramsallaştırmasının en günceli, Rusya Genelkurmay Başkanı Gerasimov'un adını taşıyan ve bir kısım yazarlar tarafından "Gerasimov Doktrini" olarak adlandırılan savaş anlayışıdır. Gerasimov, Arap Baharı eylemlerini ve 2011 Libya Operasyonu'nu örnek göstererek Batı'nın Rusya'ya karşı hibrit savaş metotları uyguladığını iddia etmektedir.[335] Gerasimov'un bu düşüncelerini başlangıçta doktrin olarak ifade eden Galeotti, bunun yeni bir şey olmadığından hareketle doktrin kelimesini kullanmaktan vazgeçmiş ve bu tür savaşları "doğrusal olmayan savaş", "hibrit savaş", veya "özel savaş" olarak adlandırmayı tercih etmiştir.[336] "Yeni nesil harp" kavramı ise bu türden savaşları tanımlamak için önceden kullanılmaya başlanan ayrı bir kavram olmuştur.

Rusya, hibrit savaş terimi ile 2007 yılında Frank Hoffman tarafından kaleme alınan

---

[334] **Putin, Vladimir (**2007, 10.02) "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034.> s.e.t 09.02.2022.

[335] **Gerasimov, Valery** (2013, 05.03) "ценность науки в предвидении", no. 8 (476), < https://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf. > s.e.t. 09.02.2022.

[336] **Galeotti, Mark (**2014, 06.07) 'The "Gerasimov Doctrine" and Russian Non-Linear War', <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/.> s.e.t 20.04.2022.

"Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars" adlı eserin Rus askerî çevrelerinde yankı bulmasıyla tanışmıştır.[337] Ruslar hibrit savaşa ABD tarafından organize edildiğini düşündükleri renkli devrimlerin merceğinden bakmışlardır. Rusya iki nedenden dolayı bu kavrama önemli miktarda anlam yüklemiştir. Birincisi, Ruslar bilgi savaşını yüzyıllardır bir silah olarak kullanmışlardır. Bu savaş tarzı Batı tarafından öğrenilmiş ve tedbir geliştirmiştir. Batı, geliştirdiği bu tedbirlerle dayanıklılığını arttırmış ve artık saldırıya geçmiştir. İkincisi SSCB'nin, Batı tarafından yürütülen ve hibrit savaşın bir alt bileşeni olan bilgi savaşı sonucunda çöktüğüne inanılıyor olunmasıdır.

Rusya'nın yakın geçmişte kullandığı yöntemler, "Batı'nın karşı karşıya olduğu Rus özelliklerine sahip hibrit savaş" olarak adlandırılabilecek ayrı bir kavramın doğmasına yol açmıştır. Janis Berzins Rus hibrit savaşının nirengi noktalarını;

-Rakibin doğrudan yok edilmesinden ziyade içsel çürümesine yol açacak bir savaş,

-Silahlı ve teknolojik bir savaştan ziyade bir kültür savaşı,

-Konvansiyonel kuvvetlerle savaştan ziyade özel kuvvetler ve ticari düzensiz grupların kullanıldığı savaş,

-Geleneksel savaş alanından çıkan bilgi/psikolojik savaş ve algı savaşı,

-Doğrudan çatışmadan ziyade temassız savaş,

-Yüzeysel ve bölümlere ayrılmış bir savaştan ziyade düşmanın iç tarafı ve üssü de dâhil olmak üzere topyekûn bir savaş,

-Fiziksel çevre savaşından ziyade insan bilincindeki ve siber uzaydaki savaş,

-Simetrik savaştan ziyade siyasi, ekonomik, bilgi, teknolojik ve ekolojik kampanyaların bir kombinasyonlarını içeren asimetrik savaş,

-Belirli bir zaman dilimindeki savaştan ziyade ulusal yaşamın doğal koşulu olarak sürekli savaş,[338] şeklinde izah etmiştir.

---

[337] **Hoffman, Frank** (2007) Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, p.8, <https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf > s.e.t 20.01.2022.

[338] **Berzins, Janis** (2014, 02.04) Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy, Riga, National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper, no.5, <https://www.sldinfo.com/wp-content/uploads/2014/05/New-Generation-Warfare.pdf. > s.e.t 19.01.2022

Bunların her biri Rus yaklaşımını işaret etmektedir. Bu yaklaşım, topyekûn bir savaşın parçası olarak tasarlanmış düşmanı zayıf düşürerek sizi yenemez hâle getiren ve rakibinizin kültürünü yok etmek için planlanmış nüfuz operasyonudur. Ofer Fridman, "Rus Hibrit Savaşı" adlı kitabında, Chekinov, Bogdanov ve Kokoshin tarafından yazılan yazılarda bunlara benzer bir dizi özelliği tanımlamıştır.[339]

Rus askerî ve politik çevrelerde hibrit savaş; Batı'yı düşman olarak algılamanın bir sonucu olarak görülmektedir. Rusya'ya göre Batı, Rusya'yı alt etmek için hibrit savaş dâhil tüm silahlarını kuşanmış ve Rusya'ya savaş açmıştır. Rusya ise bu tehditleri bertaraf etmek için topyekûn bir mücadele içindedir.

Rusça kaynaklarda hibrit savaş terimine 2011'den sonra yapılan çalışmalarda daha sıklıkla rastlanmaktadır. Bu terimin Rus internet ortamında yayılması son derece hızlı olmuştur. Panarin, 2016'da yayımlanan "Rusya'ya Karşı Hibrit Savaş" adlı eserinde Rusya'nın güçlenmesini istemeyen İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın 1815 Viyana Kongresi esnasında Rus Çarlığı'na karşı yapılan gizli anlaşmayı Rusya'ya karşı hibrit savaşın başlangıcı olarak görmektedir.[340] Panarin tarafından 2017 yılında yayımlanan "Hibrit Savaş Teorisi ve Pratiği" adlı eser literatürde önemli bir yer tutmaktadır.[341]

Panarin'in diğer iddiaları şöyle özetlenebilir: İngiliz İmparatorluğu hibrit savaş metodolojisinin kurucusudur ve Rusya'nın en önemli tarihî düşmanıdır. İngiltere entrika ve kışkırtma yoluyla bir imparatorluk olmuştur. Hindistan gibi sömürgelerini kaybetmekten korkan İngiltere, Rusya ile jeopolitik bir çatışmaya girmiştir. Bu kapsamda Kafkas halklarının Rusya'ya karşı direnişini örgütlemiştir. Kırım Savaşı sırasında (1853–1856) İngiltere, güçlü bir koalisyon kurarak Kafkasya'yı Rusya ve Müslüman güçler arasında tampon bir bölge olarak restore etmeye çalışmıştır. Rus İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açan 1917 Bolşevik Devrimi, İngiliz İstihbarat Örgütü (MI-6) tarafından yürütülen hibrit savaşın başarılı bir operasyonudur. Soğuk savaş, aslında Batı tarafından SSCB'ye karşı

---

[339] **Fridman, Ofer (**2018) Russian Hybrid Warfare: Resurgence and Politicisation, Oxford, Oxford University Press, s.8, < https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13518046.2020.1824099 > s.e.t 20.02.2022.

[340] **Panarin, N. İgor** (2016) "Гибридная война» против России" 1816-2016, 2. Baskı, Moskova, Goryaçaya Liniya Telekom Yayınevi, s. 5-10, <http://designed.pro/YTdiYzV3N2hRc1k-igor-panarin-gibridnaya-voyna-protiv-rossii-1816-2016-gg-kak-ey-protivostoyat.html> s.e.t 20.01.2022.

[341] **Panarin, N. İgor** (2017a) Гибридная Война Теория и Практика 1. Baskı, Moskova, Goryaçaya Liniya Telekom. <https://sufak.ru/video_eXZVQjU3d2RtUFdB/igor_panarin_-_gibridnaya_voyna_teoriya_i_praktika > s.e.t.20.11.2021.

yürütülen hibrit bir savaştır. Rusya'ya göre, Batılı devletler tarafından yürütülen hibrit savaşın amacı, Rusya tarafından geliştirilen "Avrasya Birliği Projesi"nin çökmesi ve nihayetinde Rusya'nın dağılmasıdır. Bu savaş Avrasya'da kaos ve istikrarsızlık yaratmayı amaçlayan ekonomik, askerî, politik baskılar, bilgi ve propagandaya dayalı argümanlar içermektedir.[342]

Panarin, 15 Temmuz'da Türkiye'de gerçekleşen darbe teşebbüsünün Rusya tarafından gerçekleştirilen hibrit bir operasyonla akamete uğratıldığını, darbenin amacının ise Rusya'nın Suriye'de başarısız olmasını sağlamak için Rus gemilerinin boğazlardan geçişini durdurmak olduğunu iddia ederek Rusya'nın hamlesiyle Erdoğan'ın kurtulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Erdoğan hükûmetinin devrilmesi hâlinde onun yerini alabilecek rejimin kesinlikle Rus karşıtı olacağını bunun da Rusya için ciddi bir tehdit oluşturacağını belirmiştir.[343]

Kremlin'e göre, hibrit savaş Rusya'nın "büyük güç" olarak haklı statüsünü reddeden Batılı güçler ve ABD öncülüğünde yürütülen bir kampanyaya karşılık gelmektedir. Rusya, Avrasya ve Sovyet sonrası devletlerin kendisinin etki ve ilgi alanlarında olduğu için çoğu üzerinde büyük bir güç olarak haklı rolü olduğunu düşünmektedir. RF'ye göre Batı'nın amacı, RF'yi diplomatik olarak tecrit etmek, siyasi olarak baltalamak ve kültürel olarak istikrarını bozmaktır. Rusya da buna haklı olarak yanıt vermektedir. Putin ve hükûmeti, Batı'nın hibrit savaş (Rusçası gibridnaya voyna) kampanyasını, Sovyetlerden kopan ülkelerdeki "renkli devrimler" ile bir dizi rejim değiştiren ayaklanmaları örgütleyerek başlattığını düşünmektedir. "Arap Baharı" ayaklanmaları ve nihayetinde Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i deviren 2013–2014 Euromaydan isyanı da bu kapsamda değerlendirilmektedir.[344]

Mevcut Rus rejimi, Rus egemenliğini ve kültürel bütünlüğünü korumanın tek yolunun Batı tarafından yöneltilen bu tehditlerin bertaraf edilmesinde yattığına inanmaktadır. Putin giderek artan bir şekilde Rusya ile Batı arasındaki medeniyetler çatışmasının dilini

---

[342] **Panarin, İgor** (2019, 21.04) "Доктрина генерала Герасимова и Гибридная война", https://politinform.su/105435-doktrina-generala-gerasimova-i-gibridnaya-voyna.html > s.e.t. 20.04.2022.

[343] **Панарин, Игорь** (2017b) "Для меня образ победы – это падение Лондона", <https://www.business-gazeta.ru/article/364986>s.e.t.20.12.2020.

[344] **Tsygankov, P. Andrey** (2015) "Гибридная война": политический дискурс и международная практика, Вестник Московского университета, Серия 18(4) , <https://vestnik.socio.msu.ru/jour/article/view/137 > s.e.t. 18.04.2022.

konuşmaktadır. Örneğin, Kırım'ın ilhakını haklı çıkarırken, bunun Batı'nın Rusya'yı izole etmek ve kontrol etmek için yürüttüğü stratejik bir kampanyaya yanıt olarak verildiğini açıklamıştır. Putin; *"18-20. yüzyıllarda yönetilen rezil çevreleme politikasının bugün de devam ettiğini varsaymak için her türlü nedenimiz var. Bağımsız bir konumumuz olduğu, bunu sürdürdüğümüz ve her şeyi olduğu gibi adlandırdığımız ve ikiyüzlülük yapmadığımız için bizi sürekli köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar."*[345] diyerek bu söylemlerini tekrarlamıştır.

Bu algılanan meydan okuma karşısında ve Batı'nın hemen hemen her endekse göre çok daha güçlü olduğunun bilincinde olan Moskova, askerî olmayan çeşitli araçları kullanarak Batı'nın birliğini ve hareket etme iradesini baltalayan bir strateji benimsemiştir. Bu, Batı'da genellikle Rus hibrit savaşı olarak tanımlanmaktadır. Bu savaş yöntemi siyasi, ekonomik, sosyal ve kinetik araçların birleştirildiği, sivil ve savaşçı, örtülü ve açık, savaş ve barış arasında hiçbir sınır tanımayan bir savaş tarzı olarak görülmektedir. Bu savaş tarzı, en küçük çatışmalarda bile uygulanan topyekûn savaş etiği de dâhil zafere ulaşmak için her türlü yöntemin kullanılmasını gerektirir.

Bununla birlikte Moskova'nın Batılı fikirleri ve niyetleri yanlış anlama veya yanlış yorumlama eğiliminde olması gibi, Rus amaç ve yaklaşımları da Batı tarafından önemli ölçüde yanlış okunmaktadır. Batı, Moskova'nın iç içe geçmiş iki ayrı doğrusal olmayan savaş türü tasavvur ettiğini kavrayamamaktadır. Birincisi; Moskova, Kırım'da olduğu gibi, siyasi bir istikrarsızlık aşamasının ardından silahlı bir savaşın geleceğine inanmakta ve buna göre hazırlık yapmaktadır. İkincisi; Moskova'nın bir işgalden ziyade Batı'yı bölmek, Batı'nın moralini bozmak ve onu direnemeyecek kadar etki altına almak maksadıyla Batı'ya karşı yürüttüğü "siyasi savaş" gerçeğidir. Yani Moskova tarafından yürütülen bu savaşın hem askerî hem de siyasi yönü vardır.

Rusya savaşın doğasının kesinlikle değiştiğine, doğrudan güç kullanımının her zaman veya başlangıçta çatışmanın merkezi veya bir unsuru olmayabileceğine veya hatta hiç kullanılmayabileceği anlamına geldiğine inanmaktadır. Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un 2013 yılında Military Industrial Courier'de yayımlanan makalesinde belirttiği gibi: *"Askerî olmayan araçların siyasi ve stratejik hedeflere ulaşmadaki rolü büyümüştür ve çoğu durumda silahların gücünü aşmışlardır. Bu araçların nüfusun protesto potansiyeli ile koordineli olarak uygulanan siyasi, ekonomik, bilgilendirici, insani ve diğer askerî olmayan*

[345] **Putin, Vlademir** (2014, 18.03) "Address by President of the Russian Federation", <http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603. > s.e.t 20.02.2022.

önlemlerle birlikte kullanılması önemlidir. Bütün bunlar, bilgi çatışması eylemleri ve özel harekât kuvvetlerinin eylemleri de dâhil olmak üzere, gizli bir karaktere sahip askerî araçlarla desteklenir. Askerî güçlerin açık kullanımına genellikle, barışı koruma ve kriz düzenlemesi kisvesi altında öncelikle çatışmada nihai başarının elde edilmesi aşamasında başvurulur."[346] Ancak Gerasimov bu makalesinde geleneksel askerî operasyonların olmadığı bir gelecek veya Batı'da orijinal olarak anlaşıldığı gibi hibrit savaş için bir plan sunmamıştır.[347] Bunun yerine, Rusya'nın modern dünyanın düzenli savaşın yanı sıra daha karmaşık ve politik olarak yönetilen çekişme biçimleri gördüğüne dair inancına dikkat çekmeye çalışmıştır. Rusya'nın "yeni savaş tarzı" politik olanın kinetik üzerindeki önceliği olarak özetlenebilir.

Güçlü silahlı kuvvetlere sahip olmak, Rusya için olmazsa olmaz bir yaklaşımdır. Hibrit savaşta başarının anahtarı her zaman caydırıcılık kabiliyeti yüksek harbe hazır güçlü bir silahlı kuvvetin varlığıdır. Rusya'nın amacı, dış müdahaleleri engelleyebilecek ve savaşabilecek türden güçlü askerî kuvvetlere sahip olmak ve bunları kullanarak herhangi bir çatışmayı hızlı bir şekilde kazanabilmektir.[348] Monaghan'ın yaklaşımıyla yakın vadede öngörülemezlik ve istikrarsızlık gibi görünen bir gelecekle karşı karşıya kalan Rus Devleti, "ülkeyi kalıcı bir hâle getirme çabalarını" destekleyen bir seferberlik stratejisi benimsemiştir.[349]

Elbette bugünün Rusya'sını tamamen barışçıl, savunmacı bir güç olarak düşünmek yanlış olacaktır. Gürcistan ve Ukrayna'daki olayların gösterdiği gibi saldırgan, iddialı, jeopolitik gündemini desteklemek için güç kullanmaya istekli bir Rusya vardır.

Batılılar Tarafından Rus Hibrit Savaşına Bakış

Batı'ya göre ise Moskova, hem 1945 sonrası küresel düzenin mimarisine hem de bu düzenin içermesi gereken değerlere meydan okuyan neo-emperyalist bir projeye girişmiştir. Bu projenin gerçekleşmesi için RF tarafından Batı'ya karşı hibrit savaş yürütülmektedir. Bu

---

[346] **Gerasimov,** dn.335.

[347] **McDermott, N. Roger** (2016) **"**Does Russia Have a Gerasimov Doctrine?" Parameters, 46 (1) **<**https://press.armywarcollege.edu/parameters/vol46/iss1/11/> s.e.t 20.04.2022.

[348] **Thomas, Timoty** (2016) "The Evolution of Russian Military Thought: Integrating Hybrid, New-Generation, and New-Type Thinking" The Journal of Slavic Military Studies, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13518046.2016.1232541> s.e.t 30.03.2022.

[349] **Monaghan, Andrew** (2016, Mayıs) "Russian State Mobilization: Moving the Country on to a War Footing", London, Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-05-20-russian-state-mobilization-monaghan-2.pdf< s.e.t. 07.04.2021.

kapsamda Batılı çevreler tarafından "karma / hibrit savaş" terimin çoğunlukla Rusya'nın saldırgan dış politikasını tanımlamak için bu politika ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Batı düşüncesinde, gizli ve açık savaş arasında hiçbir sınır tanımayan bu tür çatışma siyasi, ekonomik, sosyal ve kinetik faktörlerin birleştirilip bir arada kullanıldığı bir çatışma tarzı olarak algılanmaktadır.

Batı hibrit savaşı, SSCB dönemi uygulamalarının günümüze yansımaları olarak telakki etmektedir. 1932 yılında Troçki tarafından ifade edilen "*Düzenli silahlı kuvvet gerekli olduğu yer ve zamanda cesurca, kararlı bir şekilde ve tam olarak kullanılmalıdır. Kuvvetle birlikte siyasi ve diplomatik atakların nasıl ve hangi oranda harmanlanacağının bilinmesi ve zamanlanması önemlidir."* ifadesi dikkate alınmaktadır.

Hibrit savaş terimi Avrupa'da bugünlerde bir hayalet gibi ortalıkta dolaşmaya devam etmektedir. Hibrit terimi doğrusal olmayan savaştan[350] yeni bir soğuk savaşa[351] kadar tanıdık ve tanıdık olmayan savaş yöntemlerine verilen siyasi ve normatif bir mücadeleye karşılık olarak kullanılmaktadır. Tüm askerî doktrinler öncekilerin bir evrimidir ve savaş alanını her düzeyde şekillenen teknik, politik, sosyal ve ekonomik güçlerden etkilenir. Bugünün Rus yaklaşımı, geniş ölçüde bugünün Rusya'sının bazı ayırt edici özelliklerine ve geçmiş uygulamalarına dayanmaktadır. Daha spesifik olarak, 2008 Gürcistan Savaşı'ndan sonra meyvelerini veren bir dizi askeri-politik tartışmanın ve örgütsel gelişmenin ürünüdür.[352] Afganistan saldırısı Sovyet askerî planlamacılarını asimetrik savaşla yüzleşmeye zorlamıştır. Bununla birlikte Rus asimetrik savaş tartışmaları modern çatışmanın katıksız hızı ve yıkıcılığı konusunda artan bir farkındalıkla birleştiği 1990'lardan sonraki tartışmalara hızlı girmiştir.

1990 yılında Çeçenya'daki ilk savaş ciddi şekilde kısıtlı bütçe imkânlarıyla da başa çıkma zorluğu çerçevesinde ele alınmıştır. Rus güvenlik uzmanları bu savaşta savaşın doğasının değişmekte olduğunu kavramaya başlamışlardır. Ancak bu algıda yaşanan gerçek ilerleme ancak 2008 Gürcistan Savaşı'nın bir sonucu olarak görülebilir. Bu savaşta Rus kuvvetleri, Gürcüleri aleni saldırganlık eylemine kışkırtarak bir dereceye kadar inkâr edilebilirlik ve meşruiyet sağlamak için tasarlanmış, politik olarak koreografisi yapılmış bir

---

[350] **Pomerantsev, Peter** (2014, 05.05) "How Putin is Reinventing Warfare, Foreign Policy", <https://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/> s.e.t. 20.12.2021.

[351] **Lucas, Edward** (2014) The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West, London, St.Martin's Griffin, s.45.

[352] **Der Haas, Marcel** (2011) "Russia's Military Doctrine Development " in Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine, Carlisle, PA: US Army Strategic Studies Institute, 1-61, s.56.

operasyonda yerel milisler ve yardımcılarla birlikte hareket etmiştir. Sonuçta, iki taraf arasındaki büyük orantısızlık ve zaten isyankâr olan Abhazya ve Güney Osetya bölgelerini kurtarmak gibi nispeten sınırlı hedefler göz önüne alındığında savaşı Ruslar kazanmıştır.

Gürcistan Savaşı'nda Ruslar bekledikleri gibi kolay bir zafer kazanamamışlardır.[353] Bu savaşlarda yapılan hatalar ve alınan dersler, Savunma Bakanı Anatoly Serdyukov'un ve her şeyden önce Genelkurmay Başkanı Nikolai Makarov'un nihayet kapsamlı reformları hayata geçirmesini zorunlu kılmıştır. Serdyukov'un gerekli ama acımasız modernizasyon programı, subayların tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle 2012'de bir skandalla görevden alınmış ve yerine Makarov gelmiştir.[354] Makarov yaklaşımlarını, ufak değişiklerle halefleri de sürdürmüştür. Bu nedenle Gerasimov'un doktrini olarak iddia edilen şey onun buluşu olarak kabul edilse bile Makarov'un görüşlerine daha yakındır.

Rus ordusunun gelecekteki tam ölçekli bir savaşın nasıl ortaya çıkmasını beklediğine dair belki de en iyi fikir, Chekinov ve Bogdanov'un bir makalesinde kendisini bulmuştur.[355] Onlar, bilgi ve psikolojik operasyonlar ve siber saldırılarla başlayan, ancak hızla bir şok ve korku saldırısına dönüşen, büyük hava saldırılarıyla ilerleyen ve sonunda füzeler, topçular, tanklarla savaşılan kara savaşı aşamasına geçen bir savaşı tasvir etmişlerdir.

Bu savaş yöntemi Batı'da sıklıkla tasavvur edilen ve en iyi şekilde "siyasi savaşlar" olarak kabul edilen yarı-gizli, ürkütücü ve trollü karma savaşlardan çok uzaktır. Bir ajan olarak mesleğini çok iyi bilen, kariyerini yolsuzluk ve perde arkası siyaset üzerine inşa eden, propaganda yoluyla cumhurbaşkanı seçilmiş Putin'in eski Sovyet uygulamalarına dayanan siyasi bir savaşın kapsamını da elbette çok iyi bilmesi normaldir. Böylece bu iki yöntemin karışımı ile Batı düşüncesindeki "Rusya'ya Özel Rus Hibrit Savaşı" kavramı doğmuştur.

Nihayetinde Rusya geri dönmüş ve önemli olanın onları elde etmek için kullanılan araçlar değil, siyasi sonuçlar olduğu konusunda belirli bir Sovyet dersini yeniden öğrenmiştir. NATO'nun Rusya'nın 47.4 milyar dolarına (2.84 trilyon ruble) karşılık 946 milyar dolarlık birleşik savunma bütçesine sahip olduğu dikkate alındığında NATO'nun en

---

[353] **Cohen, Ariel / Hamilton, Robert** (2011) The Russian Military and the Georgia War: lessons and implications, US Army War College Press, s.67, < https://press.armywarcollege.edu/monographs/576/> s.e.t. 23.04.2022.

[354] "Putin, Serdyukov'dan istifa raporu yazma talebinde bulundu" https://tr.topwar.ru/1894-putin-potreboval-ot-serdyukova-napisat-raport-ob-otstavke.html, s.e.t. 15.03 2022.

[355] **Chekinov, Sergey / Bogdanov, Sergey** (2011) "Vliyanie nepriamykh deistvii na kharakter sovremennoi voiny" Voennaya mysl, 6, 3, s.13, <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Nature-and-Content-of-a-New-Generation-War-Chekinov-Bogdanov/c8874593b1860de12fa40dadcae8e96861de8ebd> s.e.t. 29.01.2022.

güçlü olduğu yerde, savaş alanında yarışmaya çalışmak yerine yolsuzluk ve dezenformasyon yöntemleri içeren asimetrik savaş kullanmak daha kabul edilebilir bir seçenek gibi görünmektedir.[356]

Sonuçta, bu alanda Rusya'nın gerçek güçlü yanları belirgindir. Rusya'nın istihbarat birimleri, Putin'in desteğinden ve istikrarlı bir şekilde büyüyen bütçelerden yararlanarak, Rusya'nın sınırları dışında gizli siyasi ve aynı zamanda terörist saldırıların yanı sıra aktif siber saldırılar düzenleme yeteneklerini artırmışlardır.[357] Batı'daki ağ yöneticileri Rusya'nın artık soğuk savaşın zirvesindeki kadar aktif, saldırgan ve kapsamlı olduğunu düşünmektedir. Çok dilli TV ağının öncülük ettiği devasa hükûmet destekli yabancı medya operasyonu Russia Today'ın Batı'nın Rus operasyonlarına direnme iradesini ve kapasitesini baltalamak amacıyla seferber edildiği açıktır.[358] Bu arada Rus parasının Batı'daki yıkıcı ve bölücü siyasi hareketleri desteklemedeki ve stratejik ekonomik sektörlere sızmadaki rolü sadece bir endişe değil, aynı zamanda Avrupa istihbarat teşkilatlarının artan stratejik koordinasyon işaretleri gördüğü bir endişe olmaya devam etmektedir. Kendi başlarına bu araçların hiçbiri belirleyici değildir, ancak birlikte ve özellikle Moskova onları daha etkili bir şekilde koordine etmeyi başarırsa siyasi cephede savaşmak için zorlu bir makinenin temelini oluşturacakları muhakkaktır.

Bu mücadele yöntemi Moskova'nın bu tür bir stratejiyi benimsemeye teşvik eden pratik nedenleri ve tarihsel bir önyargısı olsa da, Putin Rusya'sının siyasi doğasını da yansıtmaktadır. William Nemeth hibrit savaş kavramını ilk olarak ortaya koyduğunda, bu daha çok Çeçen Savaşı bağlamındaydı.[359] Onun argümanı, Çeçen toplumunun kendisinin bir melez olduğu, modern ve postmodern arasında bir yerde olduğu, aile ve klana dayalı geleneksel sosyal örgütlenme biçimlerinin özellikle savaş ve seferberlik için düzenli ve düzenli olmayan ayrımını gerektirmeyen şekillerde kullanılabileceğiydi. Dolayısıyla hibrit

---

[356] **Kofman, Michael** (2017, 17.03) "The Russian Defense Budget and You", Russian Military Analysis blog https://russianmilitaryanalysis.wordpress.com/2017/03/17/the-russian-defense-budget-and-you/. > s.e.t 19.02.2022.

[357] **Galeotti, Mark** (2016) "Putin's Hydra: Inside Russia's intelligence services" European Council on Foreign Relations, <https://ecfr.eu/publication/putins_hydra_inside_russias_intelligence_services/> s.e.t. 07.03.2021.

[358] **Pomerantsev Peter / Weiss, M**. (2014) The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money, New York, The Institute of Modern Russia, s.14, <https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev__The_Menace_of_Unreality.pdf> s.e.t. 08.03.2021.

[359] **Nemeth, J. William** (2002) Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare, Master Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, <http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf.> s.e.t. 30.03.2021.

bir toplum, hibrit bir savaş vermiştir.

Rus hibrit operasyonları biraz farklı olsa da kavramsal olarak Çeçen melezliğine benzemektedir. 1990'lar boyunca Putinizm Rusya'da kurumsallaşmış, kamusal ve özel, iç ve dış arasındaki sınırların geçirgenliği ile karakterize edilen patrimonyal bir hiper başkanlık rejimine evrilmiştir. Anlamlı bir hukuk kuralından veya denetimler ve dengelerden yoksun, faşizme yakın Putin'in Rusya'sı, Mussolini'nin "Devlet içindeki her şey, devlet dışında hiçbir şey, devlete karşı hiçbir şey" sözünün gayriresmî bir yansıması olmuştur.

Sonuç olarak, Moskova'nın Batı'da devlet ve özel, askerî ve sivil, yasal ve yasa dışı arasındaki alıştığımız sınırları görmezden gelmeyi seçmesi basit bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Kremlin'in Rus Ortodoks Kilisesi, organize suç örgütlerine ve iş adamlarına kadar her türlü diğer aktörü bu amaçla araçsallaştırmıştır. Örneğin; Milyoner Konstantin Malofeev, Kırım'ın ele geçirilmesinde ve Donbas'ın istikrarsızlaştırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.[360] O, aynı zamanda Balkanlar'da Rus etkisinin aktif bir ajanı olmuştur.[361] Benzer şekilde eski Rus Demiryolları Başkanı ve Putin'in müttefiki Yakunin, Moskova'nın çıkarlarının ve yurt dışındaki müttefiklerinin güçlü bir destekçisidir. Yakunin, Savisaar'ın Estonya'daki bölücü Merkez Partisi'ni desteklemiştir.[362]

Elbette, tüm bu siyasi aktif tedbirlerin fiili etkisini ve başarısını değerlendirmek hayli zordur. Kremlin'in seçilmesinin kaçınılmaz olduğuna inandığı Hillary Clinton'ı baltalama arzusu, Trump'ın başkanlığına yol açmıştır. Rusya'nın 2017 Fransa ve Hollanda seçimlerine müdahale girişimleri geri tepmiştir. Görünüşe göre, Karadağ'ın 2016'da NATO'ya girmesini engellemek için Rus destekli bir darbe başarısız olmuş ve hatta geleneksel müttefik Sırbistan ile sürtüşmelere neden olmuştur.[363] Yine de, Rusya'nın istikrarsızlık yaratmak adına etki ve ilgi alanlarındaki mevcut gerilimleri ve bölünmeleri daha da artırmaya çalıştığı ve bölücü siyasi hareketleri alevlendirdiği söylenebilir.

---

[360] **Slon**, (2014, 19.05) "Iz Kryma v Donbass: priklyucheniya Igorya Strelkova i Aleksandra Borodaya", <https://republic.ru/russia/iz_kryma_v_donbass_priklyucheniya_igorya_strelkova_i_aleksandra_borodaya-1099696.xhtml; > s.e.t 20.01.2021.

[361] **Bechev, Dimitar** (2017) Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe, New Haven, CT: Yale University Press, s.231–232. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkar/issue/58241/841561> s.e.t. 08.02.2021.

[362] **Bershidsky, Leonid** (2015, 02.03) "Estonia Can Handle Putin's Soft Power. Bloomberg", <https://www.bloomberg.com/view/articles/2015-03-02/estonia-can-handle-putin-s-softpower. > s.e.t 20.01.2022.

[363] **Wiśniewski, Jaroslaw** (2017, 15.05) "Russia ups its game in the Balkans, but the West should avoid responding in kind", LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/05/15/russia-ups-its-game-in-the-balkans/. > s.e.t. 20.01.2022

Rusya'nın Kırım'ı beklenmedik bir şekilde ele geçirmesinden sonra, özellikle de kabul edilmeyen "Küçük Yeşil Adamlar"ın kullanılması, dramatik olarak yeni ve tehlikeli bir şeyin Kırım'ı ele geçirmiş olduğu fikirleri Batı'da çok tartışılmıştır. Bu kapsamda farklı hibrit savaşlar için yapılan farklı hibrit savunmalar Batı'da fırtınalar koparmış ve paniğe yol açmıştır.[364] Ortaya çıkan şey Batı'da "'melez savaş" kavramı ile özdeşleşmiş ve şu an için Batı'nın askerî ve stratejik çevrelerinde kabul edilen askerî sanat terimi hâline gelmiştir. Belki Letonyalı uzman bilgin Janis Barzins'in dediği gibi "melez/ hibrit kelimesi akılda kalıcı olduğu için, her şeyin bir karışımını temsil edebileceğinden" çok tutmuştur.[365]

Batı'nın endişesi, Rusya'nın sözde yeni savaş tarzının Batı'nın kapasite ve üstünlüklerinin çoğunu atlaması veya etkisiz hâle getirmesidir. Ancak Rusya, Kırım ve Donbas'taki vekiller, ilan edilmemiş ordular ve gizli siyasi operasyonlar kullanarak savaşın doğasını gerçekten yeniden tanımlamış mıdır? Elbette bu sorunun cevabı "Hayır." olacaktır. Son operasyonların her bir yönü tanıdık olsa da Moskova'nın konvansiyonel, yüksek yoğunluklu savaşlara odaklanmaya devam ettiği aşikârdır. Bunun örnekleri de günümüz Donbass operasyonlarında açıkça ortaya çıkmıştır.

Çarlık döneminden Bolşeviklere kadar Ruslar açık ve gizli, kinetik ve politik, düzensiz ile düzenli arasındaki katı ve hızlı ayrımları kabul etmeyi reddeden provokatör, eylemci ve yol arkadaşı gibi kavramları da çok kullanan bir savaş tarzına sahip olmuştur.[366] Bu faaliyetlerinde bugün de olduğu gibi özellikle zengin bir bilgi operasyonları deneyiminden de yararlanmışlardır.[367] Sovyetler döneminde özellikle zayıflıklarını maskelemek için propaganda, yanlış bilgilendirme ve siyasi manipülasyon çok kullanılmıştır. Bu gelenek aynı zamanda yeni, yaygın ve yıldırım hızındaki günümüz medya çağındaki fırsatlarla zenginleştirilerek yaşamaya devam etmektedir.

Putin bir konuşmasında *"Bence sadece aklını kaybetmiş veya rüyada olan biri Rusya'nın*

---

[364] **Renz, Bettina** (2016) "Russia and 'hybrid warfare",Contemporary Politics, 22 (3), 283-300.

[365] **Berjins, Janis (**2014, Nisan) , "Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy," (Policy Paper no. 2, Riga, Latvia: Center for Security and Strategic Research, National Defence Academy of Latvia,

[366] **Madeira, Victor** (2014) Britannia and the Bear: The Anglo-Russian Intelligence Wars, 1917-1929. London: Boydell; **Galeotti, Mark** (2016) Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia's 'new way of war'? Small Wars & Insurgencies, 27 (2), 282-301.

[367] **Snegovaya, Maria** (2015) 'Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare', Institute for the Study of War.<https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf > s.e.t.14.12.2021

bir gün NATO'ya saldıracağını hayal edebilir."[368] demiştir. Batı'nın karşı karşıya olduğu tehdit, muhtemelen silahlı bir savaşa dönüşecek hibrit bir saldırı değil "'siyasi savaş"tır.

Sonuç olarak, bu sadece askerî bir mesele değildir ve bu yeni çatışma tarzının kinetik olmayan araçlarına yanıt vermenin zorlukları daha da sorunlu bir alandır. ''Propagandaya ve çarpıtmaya dayalı bilgi savaşı, daha fazla propagandayla mı yoksa okullarda gerçekleri doğru olarak anlatacak medya farkındalığı dersleriyle mi önlenmelidir?'' sorusunun cevabı hayli zordur. Moskova'nın istismar edebileceği potansiyel olarak kırılgan azınlıklara sahip ülkeler için, tank veya füze satın almak yerine karşı istihbarat görevlilerine, polise ve sosyal programlarına daha fazla harcamak için güvenlik satın almanın en etkili yolu mudur? İşte Batı için cevabı aranacak sorular bunlar olmalıdır.

Gerasimov, "Potansiyel saldırganları RF ve müttefikleri üzerindeki her türlü baskıyı boşa çıkarmak için tüm devlet aygıtını kapsayan kapsamlı bir stratejik savunma önlemleri seti" çağrısında bulunmuştur.[369] Buradaki asıl sorun Batı'nın demokratik değerlerinden ve özgürlüklerinden ödün vermeden, herhangi bir hibrit tehdidini caydırmak veya yenmek için nasıl seferber olacağı noktasındadır.[370]

NATO, AB ve diğer Batılı ulusal hükümetler, hibrit savaşın daha küçük ölçekli ilk zorluklarını aşmak için mevcut tepkilerini ölçeklendirmenin yollarını aramaktadır.[371] Pek çok yönden, siyasi savaş biçimine karşı en iyi caydırıcılık, doğrudan tepkilerden ziyade yıkımı muhtemelen başarısız kılacak şekilde yeterli toplumsal direniş yaratılmasıdır.[372]

Yönetişim, aktörleri çok farklı olan hibrit tarzı yeni savaş yöntemi ise[373] buna karşı alınacak önlemler de farklı olmalıdır. Bu kapsamda etkili karşı istihbarat servisleri, fon akışı

---

[368] **Putin, Vlademir** (2015, 06.07) "Putin al Corriere della Sera: Non sono un aggressore, patio con l'Europa e parità con gli Usa" Corriere della Sera, <http://www.corriere.it/esteri/15_giugno_06/intervista-putin-corriere-non-sono-aggressore-patto-europa-ab5eeffe-0c0a-11e5-81da-8596be76a029.shtml. > s.e.t 20.01.2022.

[369] **Gerasimov, Valery** (2014) "Generalnyi shtab i oborona strany" Voenno-promyshlennyi kur'er, 4 (522), 1-3. p.1.

[370] **Tallis, Benjamin / Šimečka, Michal (**2016) Collective Defence in the Age of Hybrid Warfare. Institute of International Relations Prague Discussion Paper, <https://www.dokumenty-iir.cz/DiscussionPapers/Discussion_paper_B_Tallis_2_TR.pdf> s.e.t. 30.01.2022.

[371] **Lanoszka, Alexander** (2016) "Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe" International Affairs, 92 (1), 175-195.

[372] **Cederberg, Aapo / Pasi Eronen (**2015) "How can Societies be Defended against Hybrid Threats?" Geneva Centre for Security Policy: Strategic Security Analysis, s.9.

[373] **Manea, Octavian** (2015, 19.08) "Hybrid War as a War on Governance", Small Wars Journal, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance > s.e.t 20.02.2022.

üzerinde uygun denetim ve ülke içindeki yolsuzluğun ciddi bir şekilde denetlenmesi, vatandaşlar için medya bilinci oluşturarak kaynak ne olursa olsun manipülasyona daha az duyarlı hâle getirilmesi ve her şeyden önce mevcut siyasi yapıların etkinliğini ve dolayısıyla meşruiyetini artırma çabalarına hız verilmelidir.

Rusya ve gelecekteki olası hibrit savaş aktörleri hedef ülkenin zayıflıklardan ve güvenlik açıklarından yararlanmakta ve bunlara güvenmektedir. Şu anda Moskova, Batı'da popülistleri güçlendiren, seçmenleri yabancılaştıran, sansasyonel ve partizan medya seslerinin yükselişini hızlandıran genel bir meşruiyet krizinden yararlanmaktadır.

4.2. Modern Rus Çatışması (MRÇ) / Modern Rus Hibrit Savaşı

4.2.1. Giriş

Günümüz dünyası "savaş" olarak adlandırılmayacak yeni bir tür çatışma modelleri ile karşı karşıyadır. Bu model, siyasi hedeflere ulaşmak için askerî ve askerî olmayan araçların dinamik, verimli ve entegre bir şekilde birleştirildiği bir yöntemdir. Bu yöntem, Rusya'nın en azından son yirmi yıldan beri artan bir karmaşıklıkla sürdürdüğü bir çatışma biçimidir. Bu dönemde Rusya; Estonya'ya karşı siber saldırılar düzenlemiş, Gürcistan ve Ukrayna ile savaşa girmiş ve yargısız suikastlar gerçekleştirmiş, bilgi savaşı ve propaganda yöntemlerinden etkin bir şekilde istifade etmiş, yerine göre silahlı kuvvetlerle birlikte dış politika silahları olarak da enerjiyi, ekonomik ambargo ve ekonomik yıkımı akıllı bir şekilde kullanmıştır.[374]

Bu çatışma biçimi, geçmişten gelen tecrübelerini de katarak en kapsamlı şekilde Rusya tarafından yürütülüyor olsa da, bazı araçları Çin ve İran da dâhil olmak üzere diğer otoriter devletler tarafından kullanılmaktadır. Bu çatışmalar Batı'nın dayanıklılığını ve caydırıcılığını birçok yoldan test eden yöntemler içermektedir.

Açık toplumların karşılaştığı en büyük sorunların biri de Batı'nın demokratik normlarını ve kurumlarını kendisine karşı kullanan, açık toplumlardan yararlanmaya ve onları baltalamaya çalışan otoriter devletlerle nasıl başa çıkılacağı sorunudur. Bununla birlikte, karşılaşılan kritik sorunlardan bir diğeri de ne ile ve kiminle savaşıldığı konusunda Batı'da ortak bir fikir birliği olmamasıdır. Bunun nedenleri arasında Batı'nın karşı karşıya olunan

---

[374] **Lucas, Edward (**2008) The New Cold War: How the Kremlin Menaces Both Russia and the West, London, Bloomsbury, s.45. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA220135935&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=18187668&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E200ead51> s.e.t.20.03.2021.

şeyin ortak bir tanımından hâlen yoksun olması vardır.[375]

Tüm bu yöntemler bireysel eylemler olarak değil, bu yeni tür bir çatışmanın parçası olarak görülmelidir. Bunlar iki açıdan son derece politik olan çatışmalardır. İlk olarak, siyasi sonuçlar elde etmek için tasarlanmıştır. Clausewitz'in "Savaş, siyasetin başka yollarla devamıdır."[376] ifadesi buraya tam da denk düşmektedir. İkinci olarak, bu sonuçları elde etmek için kullanılan araçlar, yine Clausewitz'ten alıntı yapmak gerekirse "başkalarını kişinin isteğini zorla yerine getirmeye zorlamak için" tasarlanmıştır. Bu tür çatışma stilleri saldırganın güçlü yönlerini ileri sürerek oynamasına izin veren ve geleneksel askerî gücüne pek de bağlı olmayan bir çatışma biçimidir.

2014 yılında Ukrayna krizinin başlamasından bu yana, bu yeni çatışma biçimine birçok isim verilmiştir. İngilizce ''hybrid warfare", Rusça "gibridnaya voyna" olan "hibrit savaş" bu çatışma biçimi için kullanılan en popüler isimlerden birisi olmuştur. Bu savaş yöntemini ''asimetrik savaş, gri bölge savaşı'' ve ''gizli savaş'' olarak adlandıran kimi uzmanlar da vardır. Bu tezde hem askerî hem de askerî olmayan savaş araçlarını ve örtülü ve açık nüfuz biçimlerini kapsadığı için Rus hibrit savaşı ile eş anlamlı olarak bazen "Çağdaş Rus Çatışması" terimi de kullanılacaktır.

MRÇ' deki araçların hepsi olmasa da çoğu, bir NATO üyesi devlete karşı kullanılması hâlinde ezici ve kararlı bir silahlı tepkiye davetiye çıkaracak olan konvansiyonel savaş eşiğinin altında kalmaktadır. Tek başına kullanılması hâlinde bu araçlar genellikle zayıf, etkisizdir ve bu araçlara karşı konması kolaydır. Ancak, eş güdüm içinde kullanılması hâlinde bunlar, hedef devlet güvenliğine ve toplumuna karşı ciddi tehditler oluşturma potansiyeline sahiptirler.

MRÇ, bilgi ve askerî olmayan savaş biçimlerini vurgularken, MRÇ'nin Sovyet döneminde KGB tarafından geliştirilen ve "Aktif Önlemler" olarak bilinen bir dizi araç ve teknik üzerine kurulu olduğu görülecektir. ''Aktif Önlemler''in tanımı soğuk savaş[377]

[375] **Kofman, Michael** (11 March 2016) "Russian Hybrid Warfare and Other Dark Arts", War on the Rocks,< https://warontherocks.com/2016/03/russian-hybrid-warfare-and-other-dark-arts/, > s.e.t 15.12.2021

[376] **Clausewitz, V. Carl** On War, (Çeviren: Koçak, Selma (2015) Savaş Üzerine, 2. Baskı, İstanbul, Doruk, s.27.

[377] US Department of State (1987) "Soviet Influence Activities, A Report on Active Measures and Propaganda 1986-1987" < http://jmw.typepad.com/files/state-department---a-report-on-activemeasures-and-propaganda.pdf > s.e.t 15.12. 2021.

Snegovaya, Maria (2015) "Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare", Institute for the Study of

yıllarında sıkça değişmesine rağmen genel olarak bir dizi yıkıcı, örtülü ve zorlayıcı araç kullanılarak başka bir ülkenin siyasetine müdahale olarak görülüyordu.[378] KGB'nin "Aktif Önlemler" faaliyetleri kapsamına; siyasi cephe ve silahlı vekil grupların oluşturulması ve manipülasyonu, etki ajanlarının kullanımı, uzlaşma ve şantaj, casusluk ve bazen suikast gibi geleneksel araçların yanı sıra bilgi ve dezenformasyon gibi kritik unsurlar da girmekteydi. AIDS virüsünün ABD ordusu tarafından yayıldığı algısının benimsetilmeye çalışıldığı operasyon en iyi bilinen Sovyet dezenformasyon kampanyalarından birisine örnek olarak gösterilebilir.[379]

"Çağdaş Rus Çatışması" asimetri kavramlarıyla desteklenmektedir. Bunlar, hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan çatışmalarda kendisi ve NATO arasındaki dengesizliğe karşı koyma taktikleridir. Rusya, çatışmalarda savaşabilmek ve çatışmaları kazanabilmek için zayıflıklarını azaltmaya çalışmaktadır. Bu taktikler, 2013'ten bu yana, Rusya Genelkurmay Başkanı Gerasimov'un yazılarından etkilenmiştir, ancak gerçekte uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Bu taktiklere 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başlarında başka yerlerde de rastlanmış ve en son olarak Baltık devletleri ve Ukrayna'da su yüzüne çıkmıştır.

Rusya'nın savaşın çok yönlü doğasına olan inancını, Askerî, Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Doktrini gibi stratejik güvenlik belgelerinde görmek mümkündür. Örneğin 2015 Askerî Doktrini'nde çağdaş askerî çatışma, halkın ve Özel Harekat Kuvvetlerinin protesto potansiyelinin geniş bir kullanımıyla uygulanan askerî güç ve siyasi, ekonomik, bilgilendirici veya diğer askerî olmayan önlemlerin entegre istihdamı olarak tanımlanmaktadır.[380] Bu doktrinler ve diğer belgeler kamuya açık olsa da, bu çatışma türünün tanımlanmasında bu belgelerin nasıl yorumlandığı hususu önem kazanmaktadır.

MRÇ'nin melez ve örtülü unsurları, ayrı bir savaş biçimi olmayıp, hem askerî hem de

War.<https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf > s.e.t.14.12.2021

[378] KGB için daha fazla bilgi Bkz: **Andrews, Christopher / Vasili Mitrokhin (** 2000) The Mitrokhin Archive, The KGB in Europe and the West", London, Penguin Press.

[379] **Boghardt, Thomas** (2009) "Operation Infektion, Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign", Studies in Intelligence 53, s. 4 < https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-ofintelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no4/pdf/U-%20Boghardt-AIDSMade%20in%20the%20USA-17Dec.pdf > s.e.t. 12.12.2021.

[380] Russian Federation (2014) "Voennaya Doktrina Rossiiskoi Federatsii", <https://thailand.mid.ru/en/military-doctrine-of-the-russian-federation> s.e.t. 20.03.2021.

askerî olmayan unsurlar için ortak, altı aşamalı bir sıralama çerçevesini takip ediyor gibi görünmektedir. Bu sıralama süreci, soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği tarafından kullanılan yıkıcı, siyasi savaş olan "Aktif Önlemler"de kullanılan sıralama sürecine çarpıcı bir şekilde benzemektedir. MRÇ'nın bu önlemler etrafında inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

MRÇ'de düzenli silahlı kuvvetlere ikincil bir rol biçilmektedir. Bu, Rusya'nın çatışma stratejilerinin yıkıcı ve saldırgan olmakla birlikte, öncelikle askerî olmadığını veya en azından geleneksel askerî operasyonlar anlamında olmadığını göstermektedir. Savaş, silahlı kuvvetler tarafından yönetilebilir, ancak bu tür çatışma modellerinde düzenli askerî birlikler ikinci plandadır. Bu bağlamda, bilgisayar korsanları, troller, suikastçılar, siyasi bağlantılı iş insanları, ücretli protestocular ve sokak eşkıyaları; uçaklar, tanklar ve topçular gibi konvansiyonel savaş araçlarından daha kullanışlıdır. Bununla birlikte, hepsi Rusya'nın tam spektrumlu çatışma biçimindeki rollerini en iyi şekilde oynarlar. Bu çatışmaları Rusların meşhur matruşka oyuncağına da benzetmek mümkündür.

Sonuç olarak Rusya'nın bugün kullandığı hibrit savaş yöntemleri SSCB dönemine kadar uzanmaktadır. Ancak hibrit savaş kavramı oldukça yenidir. O zamanlar "Aktif Önlemler" olarak bilinen bu uygulamalar (örneğin yanlış bilgi yaymak ve bu amaçla Batı'da örgütler kurmak) SSCB'nin temel dış politikasının argümanlarından birisi olmuştur. Bugün Rusya'nın kullandığı yöntemler hayret uyandıracak düzeyde eski taktiklere benzemektedir ama mevcut enformasyon ortamı bu taktiklerin kullanımını hem daha etkili hem daha karmaşık hâle getirmiştir.

4.2.2. Modern Rus Çatışmasının Araç ve Unsurları

Çağdaş Rus Çatışmasının araç ve unsurlarının çoğu yeni olarak algılansa da, birçoğu aslında eskidir.[381] Bunların yeni olarak algılanmasının nedeni, Batı'nın onları bu kadar uzun süre görmezden gelmesi ya da Batı'nın özellikle Baltık devletlerinde, Orta ve Doğu Avrupa'nın başka yerlerinde yaşananları işaret eden uzmanları başlangıçta yeterince dikkate almaması olmuştur.

Devlet iktidarının tüm araçlarını kullanan entegre bir strateji kavramı, en azından Clausewitz'e büyük saygı duyan, devrimci savaş ile siyaseti bölünmez olarak gören Lenin'e

[381] **Giles, Kleir** (2016) "Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Con tinuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", Chatham House, <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/2016-03-russia-new-toolsgiles.pdf. > s.e.t. 12.12.2021.

kadar uzanmaktadır.[382] Bu bütüncül entegre mücadele anlayışı SSCB'nin uzun vadeli bir hedefiydi. Siber teknolojilerle birlikte bilginin düşmanı bölmek ve moralini bozmak için bir silah olarak kullanılması yeni bir şey değildir.[383] Ancak yeni olan şey, en azından görünüşte Sovyet günlerinden önemli ölçüde daha sorunsuz olan bir komuta ve kontrol yapısının kurulmuş olmasıdır.[384] Örneğin, Ekim 2016'da sızdırılan ve Rus siyasi ajan ve üst düzey Kremlin yetkilisi Surkov'a ait olduğu iddia edilen bir dizi belgede (Surkov Sızıntıları) Doğu Ukrayna'daki ihtilafın siyasi unsurlarının devlet başkanlığı tarafından Kremlin'den yönetildiği öne sürülmüştür.[385]

Rusya'nın savaşa bütüncül ve eş güdümlü yaklaşımında, bu tür bir çatışmada en az 50 devlet gücü, ihtiyaç duyulduklarında durumun özelliğine göre bir arada kullanılabilmektedir. Bu aparatları; siyasi çatışma, kültür ve yönetişim, ekonomi ve enerji, askerî güç, diplomasi ve kamu yardımı, bilgi ve anlatı savaşı, hepsinin koordine edildiği yedinci element olarak Komuta ve Kontrol (C2) olarak yedi unsur hâlinde tasnif etmek mümkündür.[386] (Tablo-6).

Tablo 6: Rus Hibrit Savaşın Entegre Kullanımı

1. POLİTİK ÇATIŞMA - Politik cepheleşme grupları kullanmak - Etki Ajanları - Siber saldırılar - Suikastlar - Şantaj ve Komplolar - Kriminal suç örgütleri - Referandum		4. ASKERİ GÜÇ - İşgale hazırlık tatbikatları, - Devlet dışı unsurlara lojistik destek, - Özel Kuvvet operasyonları, - Eğitim -Mültecilerin Silahlandırılması

[382] Bkz: **Lenin, Vlademir** (1915) Socialism and War, Pamphlet, 1. Baskı, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/s+w/pref02.htm#v21fl70h-298. > s.e.t 12.12.2021.

[383] **Pomerantsev, Peter / Lucas, Edward** (2016) "Winning the Information War", Centre for European Policy Analysis (CEPA) and the Legatum Institute, <https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706 > s.e.t 12.12.2021.

Bkz: **Pomerantsev, Peter / Weiss, Michael** (2014) "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money", The Institute of Modern Russia, <http://www.interpretermag.com/wp-content/uploads/2014/11/The_Menace_of_Unreality_Final.pdf. > s.e.t 12.12.2021.

[384] **Adamsky, Dmitry** (2015) "Cross-Domain Coercion: the Current Russian Art of Strategy" Institut Français des Relations Internationales, Paris and Brussels, Proliferation Papers 54, s. 26.

Bkz: **Nimmo, Ben (**2015, 19.06) "Anatomy of an Info-War: How Russia's Propaganda Machine Works, and How to Counter It", <https://www.stopfake.org/en/anatomy-of-an-info-war-how-russia-spropaganda-machine-works-and-how-to-counter-it/ > set 12.12.2021.

[385] **Shandra, Alya / Robert Seely** (2018) "The Kremlin Leaks" Royal United Services Institute, forthcoming in Spring, s.65, <https://static.rusi.org/201907_op_surkov_leaks_web_final.pdf> s.e.t. 20.04.2021.

[386] **Seely, Robertr / Alya Shandra,** (2018, 02.02) "The Toolkit for Kremlin's New Warfare", The Times online. <https://www.thetimes.co.uk/article/the-toolkit-for-kremlin-s-new-warfare-6kthqgd7t,> s.e.t 12.12.2021.

2. KÜLTÜR VE YÖNETİŞİM - Tarihi yeniden yazmak, - Ortodoks Kilisesinin kullanılması, - Semboller üzerinden manipülasyon, - Edebiyat ve Kültür, - TV, Film ve sosyal medya,	7. KOMUTA KONTROL (C2)	5.ÇATIŞMA BÖLGESİNDEKİ HALKA İNSANİ YARDIM - Batılı İnsani yardım ve halkla ilişkiler firmaları - Devletlerarası diploması, - Etki ajanları - Yandaş vatandaş yaratıp bunlara pasaport vermek
3. EKONOMİ VE ENERJİ - Transit Para akışı, - Esnek krediler - Rüşvet ve yolsuzluk - Gaz tedariki - Karşı Ülkenin varlıklarına el koymak		6. BİLGİ VE ANLATI SAVAŞI - Russia Today (RT) - Medyanın kontrol altına alınarak buradan gerçek olmayan / asılsız haberlerin yayılması, - Kitle Mesajları

Temelde, çağdaş Rus çatışması, askerî bir sanat olmaktan çok, ulusal gücün tüm araçlarının bir arada kullanıldığı stratejik bir sanattır. Geçmişte başta ABD, İngiltere, İran ve Çin olmak üzere diğer devletlerin de benzer uygulamalar yaptıkları ve hâlen devam ettikleri söylenebilir.[387] Ancak Rusya, teori ve pratiğin geliştirilmesinde önemli ölçüde daha ileri gitmiş ve çok daha geniş bir yelpazede bu tür faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu bağlamda, silahlı çatışma –ister açık, ister örtülü veya vekil güçler aracılığıyla olsun– siyasi amaçların peşinde koşmak için kullanılan eksiksiz bir araç yelpazesinin sadece bir parçasıdır. Silahlı kuvvetlerin bu tanımdaki rolü bu stratejiyi desteklemektir. Yani silahlı kuvvetler yürütülen daha geniş siyasi çatışmayı desteklemek için baskı ve yerine göre fiili olarak kullanılmaktadır.

Bu tür çatışmaların hedefleri NATO, Avrupa ve Kuzey Amerika devletleri, eski Sovyet Cumhuriyetleri ve hatta Rus halkıdır.[388] Rusya, bu hedeflere karşı geliştirdiği ana strateji doğrultusunda farklı kombinasyonlardan oluşan farklı yapıları bir arada eş zamanlı ve eş güdümlü olarak kullanabilmektedir. Clark ve Foxall Rusya'nın Balkanlar'da oynadığı rol bağlamında: *"Rusya'nın yaklaşımının gücü, hedeflerine ulaşmak için tek bir politika aracına çok fazla güvenmiyor olmamasıdır; farklı enstrümanlar birleştirilir ve karışımları ihtiyaç*

[387] **Robinson, Linda** (2018) "Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses", RAND Corporation On Chinese informationwarfare, <https://www.iiss.org/events/2018/12/modern-political-warfare> s.e.t. 20.01.2021; **Yoshihara, Toshi** (2001) "Chinese Information Warfare: A Phantom Menace or Emerging Threat?", Strategic Studies Institute, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/00059.pdf, > s.e.t 12.12.2021.

[388] **Galeotti, Mark** (2017) "Controlling Chaos: How Russia manages its political war in Europe", European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/publications/summary/controlling_chaos_how_russia_manages_its_political_war_in_ europe, > s.e.t 12.12.2021.

duyulan her alanda farklı şekilde uygulanır."[389] diyerek Rus hibrit savaşının Balkanlar'da etkili olduğuna vurgu yapmıştır.

4.2.3. Rusya'nın Hibrit Savaşı Tercih Nedenleri

Rusya Genel Kurmay Başkanı Gerasimov'un, Voenno-Promyshlennyi Kurier (Askerî-Endüstriyel Kurye) gazetesinde 2013 yılında çokça atıfta bulunulan bir makalesinde, "Arap Baharı" ayaklanmalarını ve Moskova yanlısı rejimlere karşı "Renkli Devrimler"i ele almıştır. Bu makaleye göre halk prostestoları, acımasız ve yozlaşmış hükûmetlere karşı değil, Batı ve özellikle ABD tarafından planan rejim değişikliği düzeninin bir parçasıydı.[390] Gerasimov, makalesinde Renkli Devrimler'in savaş ve barış arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdığını ve savaşın kurallarını değiştirdiğini iddia etmiştir.

Gerasimov'un Rusya Askerî Bilimler Akademisine yaptığı konuşmalarda da Rus Silahlı Kuvvetlerinin savaşın geleceğine ilişkin mantığını anlamak mümkündür. Gerasimov, Rusya'nın düşmanları tarafından kullanılan melez yöntemlere karşı önlem alması gereken askerî ve askerî olmayan araçların[391] yanı sıra savaş ve barış arasındaki giderek bulanıklaşan sınırların bir resmini sunmuştur.[392] Gerçekten de Rus askerî düşünürleri ve politikacıları, askerî gücün giderek kinetik / konvansiyonel olmayan güçle değiştirilebilir olduğuna ve hatta belki de onun ikincil hâle geldiği yeni bir çağa girdiğine inanmaktadırlar.[393]

Gerasimov, halk ayaklanmaları etrafında inşa edilen geleneksel olmayan çatışmaların 21. yüzyılın standart çatışma biçimi hâline gelebileceğini savunmaktadır. Bu tür çatışmalarda askerî olmayan araçlar askerî araçlardan daha güçlü olabilir. O, askerî olmayan araçları beş kategoriye ayırmıştır. Bu kategorileri ''koordineli popüler protesto ve bilgi savaşıyla desteklenen; siyasi, ekonomik, bilgi, insani ve askerî olmayan diğer önlemler" olarak sıralamak mümkündür.[394] Tüm bu faaliyetler gizli askerî operasyonlar ve özel kuvvet

[389] **Clark, David / Andrew Foxall,** (2014) "Russia's Role in the Balkans — Cause for Concern?", The Henry Jackson Society, < http://www.henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias- Role-in-the-Balkans.pdf, > s.e.t 12.12.2021.

[390] **Gerasimov, Valery (** 27 February to 5 March 2013) 'Tsennost Nauki v Predvidenii', Voenno-Promishlennii Kurer. < http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf, > s.e.t 12.12.2021.

[391] **Gerasimov**, **Valery (**27 February 2013) "The Value of Science in Prediction", Military-Industrial Kurier,

[392] **Gerasimov, Valery (**9 March 2016) "Hybrid Warfare Requires High-Tech Weapons and a Scientific Basis", Military–Industrial ,Courier,

[393] **Galeotti,** "Hybrid, Ambiguous, and Non-Linear?"s. 287- 291.

[394] **Gerasimov,** dn.392.

operasyonları tarafından her aşamada desteklenmektedir.[395]

Moskovskie Novosti gazetesindeki bir makalesinde Başkan Putin, Batı'nın devletleri ve toplumları baltalamak için ölümcül olmayan güç biçimlerini nasıl kullandığını ifade etmiştir.[396] Putin, yumuşak gücü (myagkaya sila); "güç kullanmadan, bilgi ve diğer etki araçlarıyla dış politika hedeflerine ulaşmak için araç ve yöntemler kompleksi" olarak tanımlamıştır.[397] Bu terim, 2000'li yılların ortalarından bu yana Rusya'da popülarite kazanmış, daha sonra ülkenin Dış Politika Konsepti'nin 2013 güncellemesinde yerini almıştır.

Putin'in açıklaması, bilginin araçsal ve saldırgan bir şekilde kullanıldığı ve ''zihne karşı şiddet" olarak adlandırıldığı "yumuşak güç" kavramının manipülatif ve zorlayıcı bir anlayışını ortaya koymaktadır.[398] Bu kavramın Rusya tarafından yorumlanma biçimi, bu kavramın çekim gücüne dayanan ve zorlamadan ziyade işbirliğine öncelik veren Batılı tanım ve anlayışlarıyla keskin bir tezat oluşturmaktadır.[399]

Hem Gerasimov'un hem de Putin'in yazıları, asimetriyi çevreleyen fikirler tarafından desteklenmiştir.[400] Batı'da, asimetri, ezici bir çoğunlukla, küçük gruplar tarafından büyük devletlere karşı yapılan eylemler olarak görülmektedir. Rusya için asimetrik çatışma, öncelikle Batı tarafından Rusya'ya yöneltilen bir tehdit olarak görülmektedir. Bu nedenle, hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan savaşlarda Rusya'nın Batı'ya karşı aynı argümanları ileri sürmesi gerekmektedir.

Rusya, kendisine karşı zorlu ve üstün bir rakip olduğunu gördüğü NATO karşısındaki güç zayıflığını kapatmak için asimetrik taktikler geliştirmiştir. 2008'de başlatılan pahalı ve

---

[395] **Gerasimov,** dn.392.

[396] **Putin, Vlademir (**27 February 2012) 'Rossiya I Menyaushchiisya Mir', Moskovski Novosti online, < http://www.mn.ru/politics/78738, > s.e.t 12.12.2021

[397] **Putin,** dn.396.

[398] **Liik, Kadri** (2015) 'Vladimir Putin's 'Misinformation' Offensive Prompts US to Deploy its Cold War Propaganda Tools', The Guardian. <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/25/us-set-to-revive-propaganda-war-as-putin-pr-machine- undermines-baltic-states?CMP=share_btn_link, > s.e.t 12.12.2021.

[399] **Nye, S. Joseph** (2004) Soft Power the Means to Success in World Politics, New York, PublicAffairs, s.33, <https://www.academia.edu/28699788/Soft_Power_the_Means_to_Success_in_World_Politics_Joseph_S_Nye_Jr> s.e.t.09.04.2021.

[400] **Thornton, Rod** (2017) "The Russian Military's New MainEmphasis: Asymmetric Warfare", RUSI, <https://rusi.org/publication/rusi- journal/russian-military%E2%80%99s-new-%E2%80%98main-emphasis%E2%80%99-asymmetric-warfare, > s.e.t 12.12.2021

çokça müjdelenen modernizasyon programına rağmen kuvvet mukayeselerinde Rus ordusu NATO'ya karşı zayıftır. Ancak bu zayıflık; dinamizm, yaratıcılık, sürpriz etkisi ve amaç birliği ile dengelenmektedir. Nitekim anlık bilgilerin süratle yayıldığı günümüz internet ve medya dünyasında bu tür taktikleri kullanmak için pek çok fırsat bulunmaktadır. Rusya'da "asimetri" tartışması yeni değildir. Bu tartışmalar 1990'lardan beri devam eden ve Rusya'nın kendisi ile ABD ve müttefikleri arasındaki sert güç dengesizliğini azaltma girişimine dayanmaktadır. Konvansiyonel anlamda asimetri tartışması, Rusya hava savunması gibi kritik alanlarda muharebe kazandıran teçhizatlar geliştirmeyi amaçlamaktadır.[401]

RF'nin nükleer gerilimi azaltma doktrini olarak adlandırdığı "Ulusal Güvenlik Stratejisi", geleneksel güçlerle kendisine bir saldırı olması durumunda nükleer silah kullanmasına izin vermektedir. Konvansiyonel olmayan asimetride ise Rusya, Batı'nın kendisine karşı sahip olduğu geleneksel üstünlükteki boşluğu kapatma girişimlerinde, psikolojik savaş, bilgi savaşı ve siyasi şiddet dâhil olmak üzere şiddet içermeyen çatışma araçlarını etkin olarak kullanmaktadır.

4.2.4. Modern Rus Çatışmasının Özellikleri

Rusya'nın Askerî Doktrini'nin 2015 yılı güncellemesinde çağdaş askerî çatışmanın ilk özelliğini, askerî ve askerî olmayan araçların, "Halk Gücü" ve "Özel Harekât Kuvvetleri"yle birleştirilmesi olarak tanımlanmıştır.[402] Siyasi, ekonomik, bilgilendirici ve askerî olmayan nitelikteki önlemler, sivil halkın protesto kabiliyeti ve Özel Harekât Kuvvetleri ile birlikte kullanılmakta, düzenli silahlı kuvvetler ihtiyaç duyulması hâlinde son safhada devreye sokulmaktadır.

Doktrinde modern savaş; son derece teknik (örneğin, hassas saldırılar, siber savaş ve dolaylı ve asimetrik savaşları kapsayan ağ bağlantılı bilgi sistemleri ile koordineli hava/deniz/kara savaşları ve psikolojik olarak yönlendirilen bilgi operasyonları ile son derece politize edilmiş faaliyetlerin karışımı olarak tanımlanmıştır. Doktrinde modern savaşın aşağıdaki özelliklerine vurgu yapılmıştır:

• Hem bireyler hem de toplumlar olmak üzere hedefleri anlamak için istihbaratın ayrıntılı kullanımı;

---

[401] **Burutin, Aleksandr** (2011) "Cannot Fight - The Role of Technology in Current Russian Military Theory", Journal of Strategic Studies, 34,5, p. 690.

[402] Voennaya Doktrina Rossiiskoi Federatsii, approved by the president of the Russian Federation on 25 December 2014, Moscow.

• Sosyal medya kampanyaları, cephe grupları ve darbeler gibi bazı faaliyetlerin inkârı ve reddi,

• Konvansiyonel savaş eşiğinin altında kalan araçların kullanımı;

• Kullanılan araçlar konusunda esneklik;

• Aldatma ve niyetin gizlenmesi (maskirovka);

•Bilginin kafa karıştırmak, bölmek ve hedef toplumun moralini bozmak için kullanılması;

• Üst düzey siyasi seviyelere kısa ve hızlı komuta kontrol uygulamaları;

•"Yönetilen kaos"[403] olarak adlandırılan çatışmalarda kaosun yaratılması, manipülasyonu ve kontrolü ve bununla birlikte ölçeklenebilir şiddet kullanımı, çatışmayı alevlendirme veya sakinleştirme yeteneği;

• Yumuşak gücün agresif ve araçsal bir şekilde kullanılması.[404]

Askerî Doktrin'i şekillendiren diğer iki belge, MRÇ'nin Batı'ya karşı konumlandırılması açısından önemli bir bağlam sağlamaktadır. İlk belge, Askerî Doktrin'in bulgularını yansıtan Dış Politika Konseptinin 2016 güncellemesidir.[405] Bu belgede, dünyanın daha karmaşık hâle gelen yapısı nedeniyle güç kullanımının daha baskın bir hâle geldiği belirtilmektedir. Ayrıca bu belgeyle Moskova'nın, yurt dışındaki Rusları, Slavların birliğini desteklemek ve "Neo-Nazizm"e karşı koymak adına koruma hakkını onaylamaktadır. RF bu kavramları kendisi tarafından yöneltilen çatışmaları haklı çıkarmak için kullanmaktadır. İkinci belge, Rusya'nın 2017'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'dir. Bu belgede Batı'nın dünyayı istikrarsızlaştırmaktan sorumlu olduğu, küresel bir bilgi savaşı yürüttüğü, askerî, siyasi ve ekonomik araçları kullanarak Rusya'yı kontrol altına almaya çalıştığı iddia edilmektedir.[406] Belgede, Batılı devletler tarafından Rusya'ya karşı "Özel Operasyon / Özel

---

[403] **Horbulin, Vlodomir (**2017) The World Hybrid War: Ukrainian Forefront, Kharkiv, Folio, p. 28.

[404] **Foxall, Andrew** (2015) "The Kremlin's Sleight of Hand: Russia's Soft Power Offensive in the UK", TheHenry Jackson Society, < http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2015/02/The-Kremlins-Sleight-of-Hand.pdf, > s.e.t 12.12.2021

[405] Russian Federation, 'Foreign Policy Concept', Ministry of Foreign Affairs, Moscow (2016). Paragraph 26, clause 3. < http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248, > s.e.t 12.12.2021

[406] Russian Federation, 'Националноu Безопасности Россискои Федерации', Moscow (16 September 2017). Article 12, p. 4,

Harekât Kuvvetleri" ile desteklenen siyasi, finansal, ekonomik ve bilgi araçlarından oluşan bir "spektrum" kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu stratejinin siyasi hedeflere ulaşmak için bilinci manipüle ve tarihi tahrif ettiği iddia edilerek, küresel çatışmanın artan çeşitli aktörler nedeniyle daha da yoğunlaştığı belirtilmiştir.

Bu belgelerde, Batı'nın RF'nin ortağı değil bir düşmanı ve Rusya'nın Batı eylemlerinin kurbanı olduğu görüşü yansıtılmaktadır. Bu şekilde Moskova'nın kendisini fail yerine kurban olarak sunması, Kremlin ile Batı arasındaki anlayış uçurumunun bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha geniş anlamda, Başkan Putin ve çevresindeki güvenlik mekanizmaları, hukukun üstünlüğüne ve evrensel insan haklarına dayalı Batı sisteminin Rusya'ya karşı olduğuna inanmaktadır. Batı'nın Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki sözde renkli devrimlerden sorumlu olduğu ve Putin'in iktidarı boyunca büyük ölçüde bu tür devrim ve halk ayaklanmalarını önlemeye çalıştığı düşünülmektedir.[407] Batı'da ise Putin'in, NATO'yu, AB'yi ve diğer Batılı kurumları baltalamak istediği, Batı değerlerine, liderlerine ve yaşam biçimine olan güveni sarsmak için dezenformasyon kampanyaları ve yıkıcı savaş araçlarını kullanmak istediği savunulmaktadır.

4.2.5. Rusya'nın Hibrit Savaşa Hazırlık Faaliyetleri

Hedef tahtasına oturtulacak ülkelerin, hibrit savaş uygulayıcıları tarafından yürütülen askerî / askerî olmayan, geleneksel / geleneksel olmayan araçların kullanıldığı tam spektrumlu bir çatışmayla karşı karşıya kalacakları bir gerçektir. Ancak bu çatışmayı yöneten tek bir kurum olup olmadığı veya gizli ve melez unsurlarının (siber, bilgi operasyonları ve casusluk gibi) tek başına ne ölçüde kullanıldığı konusunda çok fazla tartışma yaşanmaktadır.

2013 tarihli makalesinde Gerasimov, hem askerî hem de askerî olmayan tüm araçlar için tek bir sıralama çerçevesi belirlemiştir.[408] Bu, çağdaş Rus çatışmasının melez unsurlarının

<http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/l8iXkR8XLAtxeilX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf, > s.e.t 12.12.2021. s.e.t 12.12.2021.

[407] **Oliphant, Roland** (2014, 20.11) 'Vladimir Putin: we must stop a Ukraine-style 'coloured revolution' in Russia', Daily Telegraph. < http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11243521/Vladimir-Putin-we-must-stop-a- Ukraine-style-coloured-revolution-in-Russia.html, > s.e.t 12.1.22021.

[408] **Gerasimov, Valery** (27 February to 5 March 2013) 'Tsennost Nauki v Predvidenii', Voenno-Promishlennii Kurer. < http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf,> s.e.t 12.12.2021

ayrı bir savaş biçimi olmadığını kuvvetle göstermektedir. Bu çatışma türü tam spektrumludur, onun hibrit ve gizli unsurları daha büyük bir bütünün parçalarıdır. Gerasimov tarafından özetlenen sıralama süreci altı aşamadan oluşmakta ve KGB'nin 'Aktif Tedbirler' çerçevesinin dört aşaması ile çarpıcı biçimde benzemektedir. (Tablo–7).

"Aktif Tedbirler", KGB'den iltica eden Yuri Bezmenov'un deyimiyle, *"Hedef ülkeyi veya coğrafi alanını yok etmeyi amaçlayan yıkıcı, saldırgan bir faaliyettir."*[409] Aktif tedbirlerin amacı, hedeflenen bireyler veya izleyicilerin gerçeklik algılarının manipüle edilerek Sovyetler Birliği'nin lehine olacak şekilde değiştirilmesidir. Eski KGB Tümgenerali Oleg Kalugin, bu yıkımı "Sovyet istihbaratının kalbi ve ruhu" olarak nitelendirmiştir.[410]

Tablo 7. KGB Aktif Tedbirler ve Modern Rus Çatışması

KGB 'Aktif Tedbirler'	-Uzun Vadeli Demoralizasyon	-Orta Vadeli İstikrarsızlaş-tırma	-Krize Sürüklemek	-Yeniden Normalleştirme
Modern Rus Çatışması (Gerasimov)	-Gizli Doğuş, -Gerginliğin Tırmandırılması	-Çatışma Eylemlerinin Başlangıcı	-Kriz	-Çözüm ve Restorasyon

Farklı isimlerine rağmen, Gerasimov'un altı aşaması ((Gizli Doğuş, Eskalâsyon, (adım adım tırmandırmak) Çatışma Eylemlerinin Başlangıcı, Kriz, Çözüm ve son olarak Restorasyon), 'Aktif Tedbirler'in dört aşamasıyla (Uzun Vadeli Demoralizasyon, Orta Vadeli İstikrarsızlaştırma, Krize Sürükleme, Yeniden Normalleşme) önemli benzerlikler göstermektedir.[411] Her iki çerçevede de, uzun vadeli hazırlık, askerî olmayan araçlar ve ordunun liderlik etmekten ziyade destekleme rolüne vurgu yapılmaktadır. (Bkz: Şekil–5).

Gerasimov'un altı aşamasının çoğunda, silahlı kuvvetler ikincil bir rol üstlenmektedir. Rusya'nın çatışma stratejilerinin yıkıcı ve saldırgan olmasına rağmen, esas olarak askerî olmadığı veya en azından geleneksel askerî operasyonlar anlamında olmadığı söylenebilir. Gerasimov'un bu modeli 'Aktif Tedbirler'in bir güncellemesi olarak yorumlanabilir. Bu durum gizli servislerin Rus stratejik planlaması üzerindeki kalıcı etkisini göstermekte, aynı zamanda, MRÇ'nin çevresinde tüm devlet araçlarının seferber edildiği KGB'nin "Aktif Önlemler" paketine dayandığı fikrini de desteklemektedir.

[409] **Yuri Bezmenov (**2017, 19.08) "Full 1983 Lecture", YouTube, approx. 1.35.10, <https://www.youtube.com/watch?v=LSz_nks0Yuk, > s.e.t 12.12.2021.

[410] **Kalugin, Oleg** (1998, January) "Inside the KGB: An Interview with", CNN, <http:/www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/int erviews/kalugin/, > s.e.t 12.12.2021

[411] **Bezmenov**,dn.409.

Aktif önlemlerde, "demoralizsayon" aşaması yıllarca sürebilir. Gerçekten de Sovyet ideolojisinin merceğinden moral bozukluğu, kapitalizme karşı nesiller arası mücadelenin bir parçası olarak görülmüştür. Çağdaş Rus çatışmasının dizilişinde bile gizli oluşum ve gerginlik, aylar hatta yıllar boyunca gerçekleşebilecek yöntem ve araçların bir kombinasyonudur. Gerçekten de Batı'ya karşı yürütülen demoralizasyon ve istikrarsızlaştırma faaliyetleri kendi başlarına tam bir operasyon olarak görülebileceği gibi kriz için potansiyel şekillendirme operasyonları olarak görülebilir.

Rusya, yaptıklarının çoğunda ikilik görmektedir.[412] Bu bağlamda, Rusya'nın Batı'ya karşı yürüttüğü melez savaş, hem bağımsız bir aşama hem de potansiyel bir kriz şekillendirme operasyonu olarak görülmelidir.

Çağdaş Rus çatışmasının tam kapsamlı doğası, nükleer silahların kullanımını da içerir. Bunun kanıtı, düzenli olarak gerçekleştirilen Vostok ve Zapad tatbikatları da dâhil olmak üzere, son on yılda Rusya tarafından gerçekleştirilen askerî tatbikatlarda yatmaktadır. Bu tatbikatlar, bir uçta isyan bastırma ve bilgi savaşından nükleer silah kullanmaya kadar uzanan tedbirleri içermektedir. Zapad-2009 tatbikatında Rusya, Polonya'nın başkenti Varşova'ya bir nükleer saldırı simülasyonu gerçekleştirmiştir.[413] Vostok-2010 tatbikatı da bir nükleer saldırı simülasyonu içeriyordu. 2013'teki bir tatbikat senaryosunda başkent Stockholm de dâhil olmak üzere İsveç'e bir nükleer saldırı simülasyonu gerçekleştirilmiştir.[414]

4.3. Ukrayna Krizinde Rus Hibrit Savaş Uygulamaları

4.3.1. Giriş

> *''Savaştaki her karşılaşma, genellikle zamanla giderek daha düzensiz hâle gelme eğiliminde olacaktır. Durum sürekli değiştikçe, sonunda eylemlerimizin orijinal şemaya çok az benzerliği olana kadar tekrar tekrar doğaçlama yapmak zorunda kalırız.''*[415]

---

[412] **Applebaum,** (2014, 29.08) "A War in Europe", Slate.com, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/08/vladimir_putin_s_troops_have_inv aded_ukraine_should_we_prepare_for_war_with.html, s.e.t 15.12.2021

[413] **Niblett, Robin** (2010) "Point argued by James Sherr, in 'Russia: Managing Contradictions', in America and a Changed World", London, Chatham House/Wiley Blackwell, p. 162.

[414] **NATO** (2015, 28.01) "The Secretary General's Annual Report 2015", <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160128_SG_AnnualReport_2015_en.p df> s.e.t 12.12.2021.

[415] **Warfighting**, (1997,January) MCDP-1, Washington, D.C.: Department of the Navy, United States Marine Corps, <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> s.e.t 20.09.2021

ABD Deniz Piyadeleri Doktrin Yayını-1 (Warfighting)'den yukarıda bahsedilen alıntı, devlet ve devlet dışı aktörlerin gelişen bu duruma uyum sağlamak için askerî davranışlarını nasıl değiştirdiğini göstermektedir. Esasında Clausewitz'in askerî çatışmaların ruhunu anlatan "Savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır." olarak tanımladığı temel yasası aynı kalmaktadır.[416] Ancak, son yıllarda Orta Doğu, Güneybatı Asya ve Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmeler, soğuk savaşın sona ermesinden bu yana farklı isimler altında kavramlaşmış tarihsel emsalleri olan eski bir savaş fenomeni hibrit savaşı yeniden gündeme taşımıştır.[417]

Ukrayna'da hâlen devam eden çatışma, hibrit savaşı tanımlayan savaşın artan karmaşıklığının altını tekrar tekrar çizmektedir. 27 Şubat 2014'te kimliği belirsiz, silahlı ve iyi eğitimli kişiler, Kırım'da bir havaalanına ve hükûmet binasına baskın düzenlemiştir. Bu Kırım'ı ele geçirmek için iyi planlanmış bir Rus askerî operasyonunun ilk adımı olmuştur.[418] Operasyonda "öfke kontrolü" yöntemi kullanılarak bir el dahi ateş edilmemiş, kullanılan diğer metotlar sürpriz şekilde Rusya'ya yeni kurulan Ukrayna hükûmetini ve uluslararası toplumu yenme başarısını sağlamıştır.[419]

Öte yandan, Kırım'da düştüğü hatayı tekrarlamak istemeyen Ukrayna, Batı'nın da desteğini alarak Doğu Donbass bölgesinde Rusya yanlısı ayrılıkçılar ile terörle mücadele adı altında operasyonlara başlamıştır.[420] Bunun yanında Kremlin'in sürekli olarak Kiev'i eleştirmesi ve Kiev'e müdahale ettiğini inkâr etmesi, Batılı liderlerin karar verme sürecini etkileyen belirsiz bir stratejik tablo yaratmıştır. Genellikle "melez / hibrit savaş" olarak anılan bu tür bir çatışmanın Ukrayna'da kullanılması, askerî liderler ve politikacılar için yeni zorlukların altını çizmiştir.

Rusya Genel Kurmay Başkanı tarafından "Doğrusal Olmayan Savaş" olarak

---

[416] **Clausewitz, V. Carl** (1989) On War, edited by Michael Howard and Peter Paret, Princeton, NJ:Princeton University Press, p. 87.

[417] **ABD Savunma Bakanlığı** (2007,11.09) "Irregular Warfare," Ortak Operasyon Konsepti , (Washington, DC: ABD Savunma Bakanlığı, <http://www.dtic.mil/doctrine/concepts/joint_concepts/jociwv1.pdf > s.e.t 20.12.2021.

[418] **Ripley, Tim (**2014, 18.03) "Operation Crimea '14":An Incomplete Victory? Background to Military Deployments & Analysis," <http://www.timripley.co.uk/articles/2014/Operation-Crimea-2014%20-Update-18-03-2014.pdf. > s.e.t 28.09.2021.

[419] **Ignatius, David** (2014, 18.03) "Russia's military delivers a striking lesson in Crimea," The Washington Post, < http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-russias-military-delivers- a-striking-lesson-in-crimea/2014/03/18/c1273044-aed7-11e3-9627-c65021d6d572_story.html> s.e.t 09.09.2021.

[420] **Spaulding, Hugo (**2015, 03.02) "Backgrounder: Putin's Next Objectives in the Ukraine Crisis," Washington, D.C.: The Institute for the Study of War.

adlandırılan HS'de konvansiyonel, konvansiyonel olmayan, siyasi ve ekonomik araçlar gibi çok çeşitli argümanlar bir arada kullanılmaktadır. Bu harekâtın tüm safhalarında Özel Harekât Kuvvetlerinden (ÖHK) de etkin şekilde istifade edilmektedir. Gerasimov'un bu doktrinel anlayışı ile Rusya'nın Ukrayna savaşında uyguladığı hibrit savaş modeli birbiri ile oldukça bağlantılıdır. (Şekil–5). Politik yıkım, bilgi operasyonları ve yer altı direnişinin teşvik edilmesi etrafında şekillenir. Örneğin, Rusya'nın Ukrayna'daki insani dış politikasının bileşenleri, siyasi yıkımın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Özel harekât ve vekâlet unsurlarının kullanılması, geleneksel olmayan savaş yürütmek için belirli ÖHK birimlerinin istihdam edilmesini gerektirdiğinden düzenli askerî harekâttan ayrılır. Spetsnaz kuvvetlerinin Kırım'da seferber edilmesi bu aşamayı göstermektedir.[421] Müdahale; bilgi savaşı ve ÖHK operasyonlarının yoğunluğunun artmasıyla birlikte konvansiyonel askerî güçlerin kullanılmasını içermektedir. Ukrayna kuvvetlerine karşı konvansiyonel operasyonlar yürütmek için Rus Özel Hareket Taburlarının Ukrayna'da konuşlandırılması bunu göstermektedir.[422] Zorlayıcı caydırıcılık esasen stratejik zorlamadır. Rusya'nın nükleer tehditleri ve geniş çaplı bölgesel askerî tatbikatları bu aşamaya örnek teşkil etmektedir.[423] Bilgi operasyonları ve ÖHK eylemleri, siyasi yıkım, özel harekât ve vekâlet unsurlarının kullanılması safhaları kapsamına girdiğinden, bu unsurların başarısı diğer aşamalar için kritik öneme haizdir.

Rusya'da "Doğrusal Olmayan Savaş" terimi Rus savaş literatüründe ilk kez Vladislav Surkov tarafından kullanılmıştır. Putin'in siyasi danışmanı Surkov, Natan Dubovitsky takma adıyla doğrusal olmayan savaş üzerine bilim kurgu türünde kısa bir öykü yayımlamıştır.[424] Surkov tarafından Kırım'daki olaylardan kısa bir süre sonra yayınlanan "Gökyüzü Olmadan" [425] başlıklı bu kısa öykü, fütürist bir savaşı bir çocuğun bakış açısından tartışmakta ve

[421] **Ignatius,** dn.419.

[422] **The Economist Newspaper Limited** (2014, 06.10) "The War in Ukraine: Reversal of Fortune," <http://www.economist.com/news/briefing/21615605-now-willing-use-russian-troops-more-or-less-openly-eastern-ukraine-vladimir-putin-has> s.e.t. 30.09.2021.

[423] **Baev, K. Pavel** (2015, 01.04) "Apocalypse a bit later: The meaning of Putin's nuclear threats," The Brookings Institution, < http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/04/01-putin-nuclear-threats-meaning> s.e.t 06.09.2021.

[424] **Nemtsova, Anna / Lake, Eli** (2014, 19.03) "Is This the Mastermind Behind Russia's Crimea Grab", The Daily Beast Company LLC, <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/03/19/obama-targets-the-mastermind-behind-putin-s-power-play.html> s.e.t 30.09.2021.

[425] **Pomerantsev, Peter** (2014, 05.05) "How Putin is Reinventing Warfare," Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/ > 06.09.2021.

Surkov, sürekli savaş hâli mantığı içinde "Doğrusal Olmayan Savaş"ı tanımlamaktadır.[426]

Surkov, anlatımında iki ulus veya iki geçici ittifak arasında cereyan eden eski savaşların artık koalisyon savaşlarına dönüştüğünü iddia etmektedir. Bu savaşlarda "Her şey herkese karşıdır." diyerek doğrusal olmayan savaşın ruhunu anlatmaya çalışmıştır. Geçmişin saf yürekli komutanları zafer için çok çabalamışlardır. Şimdi artık o kadar naifçe davranmıyorlar. Elbette, bazıları eski alışkanlıklara bağlı kalarak "Zafer bizim olacak!" gibi eski sloganları hâlâ kullanmaktadır. Bu bazı yerlerde işe yarayabilir, ancak temelde savaş artık bir süreçtir, daha doğrusu bir sürecin parçasıdır ancak, belki de en önemlisi bir sürecin akut aşaması olarak anlaşılması gerekmektedir.[427]

Kısa olmasına rağmen bu öykü, doğrusal olmayan savaş üzerindeki Rus stratejik düşüncesinin bakış açısını sunması bakımından önemlidir. Surkov, Kremlin'in kilit stratejik bir danışmanı olarak oldukça etkilidir. Bu durumu, Kırım'ın ele geçirilmesindeki rolünden dolayı ABD hükûmeti tarafından da ifade edilmiştir.[428] Surkov, askerî operasyonları doğrusal olmayan savaşın "en önemli değil" sadece bir parçası olarak görmektedir.

Askeri akademide Rusya'nın 21. yüzyıl stratejik hedef ve amaçlarının masaya yatırıldığı toplantıda konuşan Genelkurmay Başkanı Gerasimov yeni tip savaşların özelliklerine dair kapsamlı bir sunuş yapmıştır. Gerasimov, bu toplantıda özetlediği fikirlerini, 27 Şubat 2013'te haftalık olarak yayımlanan "Askeri Endüstriyel Kurye" dergisinde "Öngörüde Bilimin Değeri" başlıklı makalesinde daha net şekilde ortaya koymuştur.[429] Gerasimov'un makalesinde yer alan temel hususları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

-Barış ile savaş arasındaki çizgi incelmiş, hatta ortadan kalkmıştır. Günümüz savaşları artık ilan edilmeden alışılmadık yöntemlerle devam etmektedir.

-Şiddet içermeyen yöntemler, arzu edilen sonuca ulaşmada daha etkilidir.

-Her şeyin normal olduğu bir ülke kışkırtma ve provokasyonlarla bir anda iç savaşın eşiğine gelebilmektedir. Yaşananlar 21. yüzyılın tipik savaş şeklidir.

---

[426] **Pomerantsev**, dn.425.

[427] **Dubovitskiy, Natan** (2014, 12.03)) "Без неба,", Русский пионер, <http://ruspioner.ru/honest/m/single/4131> s.e.t 07.07.2021.

[428] **Nemtsova / Lake,** dn.424.

[429] **Gerasimov, Valery** (2013) "Ценность науки в предвидении" Военно-промышленный курьер, <https://www.vpk-news.ru/articles/14632> s.e.t 20.01.2022.

-Politik ve stratejik hedefleri gerçekleştirmede askerî olmayan metotlar öne geçmiştir.

-Askersiz yöntem sivil halkın protesto gücüyle birlikte kullanılması hâlinde daha etkili olmaktadır. Hedef ülke içindeki yandaş ve etnik unsurların etki ve kontrol altında bulundurulması kritik öneme haizdir.

-Tüm sivil veya yarı sivil faaliyetler askeri gizli bir şekilde askerî güçle desteklenmelidir.

- Askerî güçten ihtiyaç duyulması hâlinde krizin son aşamasında istifade edilmelidir. (Şekil–5)

-Bu tür bir savaşı destekleyebilecek kuvvet, birbiriyle koordineli çalışabilecek sivil ve asker pek çok unsurdan oluşmalıdır.

-Bilgi savaşı ve iletişim faaliyetleri ve araçları sürekli geliştirilmelidir. Bu savaşlarda tüm aktörlerin koordineli kullanımı esastır.

Şekil 5. Gerasimov doktrinin safhaları

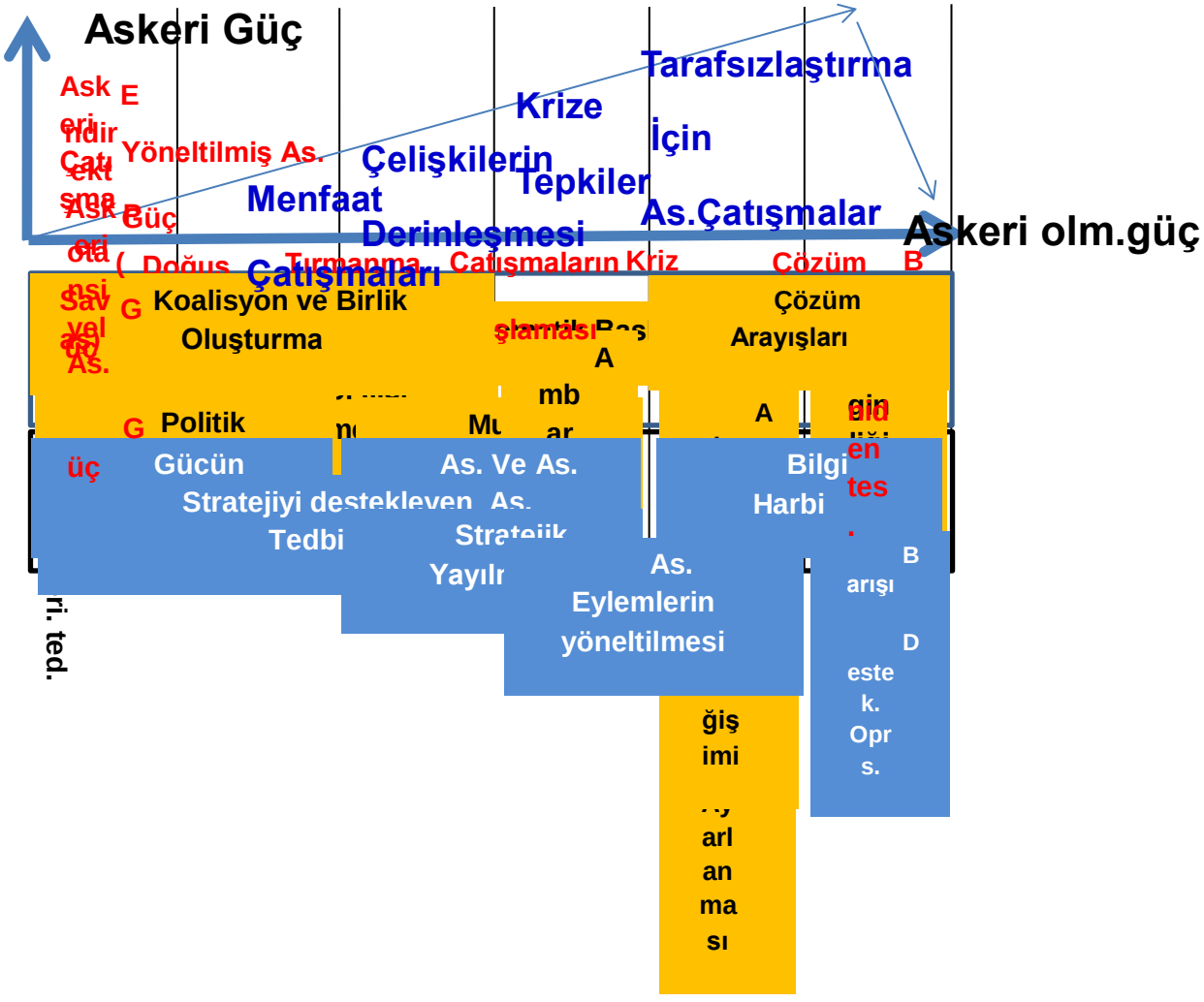

Kaynak: Gerasimov, V. (2013, 02 27). Tsennost Nauki v Predvidenii.

Rusya'da hibrit savaş konusunda uzman olan bir diğer isim Emekli Korgeneral Aleksandr Vladimirov'dur. "Genel Savaş Teorisinin Temelleri" kitabının yazarı Vlademirov, hibrit savaş ile ilgili düşüncelerini 2015 yılında Rus Harp Akademisinde sunduğu "21. Yüzyıl Hibrit Harpleri" konferansında "Genel Savaş Teorisinde Melez Savaşlar" konulu raporunda belirtmiştir.

Vlademirov, 22–23 Kasım 2018 tarihleri arasında Rusya Araştırmaları Enstitüsü (RUSEN) koordinatörlüğünde düzenlenen "Türkiye - Rusya İlişkileri: Geleceği Şekillendirmek" konulu çalıştaya onur konuğu olarak katılmış ve hibrit savaş ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır.

Bu sunumlarda verdiği bilgilerden hareketle Vlademirov'un günümüz savaşları ile ilgili görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

-Savaş, sosyal bir fenomen ve millî olarak var olmanın kritik bir parçasıdır.

-Savaşla barış arasındaki çizgi ortadan kalkmıştır. Millî varlığın devam ettirilebilmesi için "sürekli savaş hâli" olağan bir durumdur.

-Savaşla barış arasındaki çizgi, "güvensizlik" ve "savaş korkusu" ile dolu belirsiz bir geçiş sürecine dönüşmüştür. Bu durum toplumda gerginlik ve sürekli savaş hâli algısına sebep olmaktadır.[430]

-Savaş hayatın gerçeğidir. Burnunuzun dibinde size karşı bir savaş yürütülüyorsa ve siz bunu göremiyor, hissetmiyorsanız ve buna rağmen hiçbir şey olmuyormuş gibi huzurlu, rahat bir şekilde yaşamaya devam ediyorsanız o halde şimdiden yenildiniz demektir.

-Emperyalist güçler toplum nazarında Rusya'ya karşı savaşmakta olan ülkeler olma imajını ve hissini ortadan kaldırmayı başarmışlardır. Bu onların stratejik başarısıdır. Oysa Rusya'ya karşı ilan edilmemiş bir savaş sürdürülmekte fakat Rus halkı bunun farkına varamamaktadır. Bu öngörüsüz ortamda yok olmak işten bile değildir.

-Bu savaş, kadim coğrafyamızda rakip güçler öncülüğünde Rusya ve insanlığa karşı yürütülmektedir. Bu savaşların aktörleri arasında; şeytani imparatorluklar olarak kabul

[430] **Vlademirov, Aleksandr** (2015) "**Гибридные войны в общей теории войны"** Военный университет, <http://clubvi.ru/news/2015/03/07/vladimirov/1.pdf> s.e.t 5.11.2019.

edilebilecek dünya çapında güçler ile bunlar tarafından desteklenen Müslüman-Arap görünümlü faşizm olarak adlandırabileceğimiz radikal İslam da sayılabilir.

-Modern savaş, tanklar ve topçuların ateş ettiği, uçak ve füzelerin bombalarını bıraktığı, askerlerin ise hedeflerini ele geçirmek için manevra yaptıkları bir cephe savaşı olmaktan çıkmıştır. Bu savaşta zafer, yenilmiş devlet halkın değiştirilmiş ulusal bilincidir.

-Modern savaş radyasyon gibidir, etkisi yavaş yavaş hissedilir. Ama hissedilmeye başlandığı an artık ölünmüştür. Yani mağlup olunmuş ve savaş kaybedilmiştir. Böylece insanlık, uluslar gibi sessiz ve derinden, usulca ortadan kaybolur. (Bunun bir örneği -SSCB- güçlü bir ordu ve nükleer silahlara sahip büyük bir imparatorluk savaşsız ve bir mermi dahi atılmadan sessizce tarih sahnesinden çekilmiştir.)

-İnsanlığın varlığı, iki temel doğa durumu olan savaş ve barış paradigmalarına dayanır. Üçüncü bir değerler dizisi yoktur. Artık dünyada tek tip bir savaş vardır. Bu kalıcı (sürekli) ve evrensel niteliktedir. Silahlı mücadele, savaşın biçimlerinden sadece bir tanesidir.

-Bu savaş sırasında savaşa hazırlanmak için yeterli zaman yoktur ve kapıya dayandığı an artık çok geç kalınmıştır. Bu nedenle daima uyanık ve savaş hâlinde bulunmayı kanıksamak gerekmektedir.

-Modern savaşın temel prensibi, ilkesi ve yasası "Barış istiyorsan, savaş!" olarak ifade edilebilir.

-Modern savaşın hedefi, düşmanın yok edilmesi değil, devlet ve toplumun rol işlevlerinin güçlü lehine yeniden şekillenmesi ve güçlenmesidir. Savaşın büyük ödülü yer altı, yer üstü kaynakları ele geçirmek, toprak kazanmak ve bu topraklarda hâkimiyet veya egemenlik elde etmek değildir. Ödül, yenilmiş ulusun değiştirilmiş ulusal zihniyetidir.

-Savaşlar her zaman barışla değil, taraflardan birinin zaferiyle ve galip tarafın koşullarını kabul etmesiyle de sona erebilir. Kazanan, dünya haritasını yeniden şekillendirir. Zafer sonucunu, zafer hakkı yasası gereğince uluslararası ve ulusal hukukla garanti altına alır. Kendi barış şartlarını yenilen tarafa dikte eder. Zaferin stratejik etkilerini kullanır. Yani, denetimsiz ve kontrolsüz bir şekilde tüm kaynakları kontrol ve kullanabilme hakkını elde eder.

-Rusya'nın en büyük rakibi ve hatta düşmanı, terörizm ve onu destekleyen ülkelerdir. Bunlar arasında radikal politik İslam ve onu temsil eden devletler, devlet dışı oluşumlar ve onu destekleyen iç güçler de sayılabilir.

-Rusya'ya karşı yürütülen modern savaşın hedefi, bölgesinde bir güç olan Rusya'yı tahrip ederek çökertmek ve tarihten silmektir.

-Bu savaş, bölgesindeki tehditleri yenmeye ve yok etmeye muktedir Rusya'ya karşı global güçler tarafından yürütülmektedir. Savaş, Avrasya coğrafyasında en büyük ve güçlü rakip olan Rusya'yı yok etmeye dayanan global ve jeopolitik bir karakter taşır.

-Modern savaş kalıcı ve evrenseldir. En eski ve ilkel olandan en yeni ve en karmaşık olana kadar bilinen tüm savaş yöntemlerinin kullanıldığı hibrit (melez) bir karakter taşır.

-Bu savaşta savaşı açan güçler için zafer, hedef ülke Rusya'nın ulusal kimliğine ve kültürüne ana darbenin vurulmuş olmasıdır. Bunun yanında ekonomi, finans ve askerî alandaki faaliyetler asıl amaca yardımcı niteliktedir.

-Emperyalizmin parası ve desteği ile yeni tip kölelik uygarlığının inşa edilmesi için yürütülen bu yeni savaş türü; devlete, topluma ve ulusal kültüre karşı faşist haydutların silahlı bir istila hareketi olarak görülebilir.

-Ambargo/yaptırım tehditleri, terör, Ukrayna trajedisi, Malezya uçağının düşürülmesi, Rus uçağının düşürülmesi, Karlov suikastı, petrol ve gıda fiyatları üzerinde oynanan oyunlar, Renkli Devrimler, Arap Baharı eylemleri, bu savaşın örnekleri arasında sayılabilir.

-Rusya şimdilik bu savaşı kaybetmektedir. Zira Rus halkı savaşta olduğunu anlamakta zorluk çekmektedir.

-Bu savaşın nasıl yapılacağı konusunda bilgi eksikliği mevcuttur. Bu konuda ulusal bir stratejinin var olduğu tartışmalıdır.

-Savaş bir strateji, planlama, seferberlik ve kişisel sorumluluk taşımaktadır. Askerî aksiyonların da devlet uygulamalarına dâhil edilmesi gerekmektedir.

-Beşinci kol faaliyetlerinin birlik ve beraberliği hedef alan saldırılarına karşı gerekli önlemler alınmalıdır.

-Savaş konusunda sadece ülkeyi yönetenlere inanmak ve güvenmek, bunlar tarafından her türlü tedbirin alınacağını düşünmek yeterli değildir. Birkaç kişinin tek başına büyük bir ülkeyi kontrol etmekte ve bu savaşa karşı tedbir almakta yetersiz kalabileceği hesaplanmalıdır. Bu savaşa karşı topyekûn bir bilinçlenme esastır.

-Nasıl mücadele edileceğini ve alınması gereken karşı tedbirlerin ne olacağını bilen uzmanların bulunması ve bunların iktidar yapısı içindeki karar mekanizmalarında

çalışmalarına imkân verecek düzenlemelere gidilmesi önemlidir.

-İktidara gelmek ve yönetmek için çalışan, vatanı için her şeyi göze alan yeni nesiller yetiştirilmelidir.

-Savaş teorisi, savaşı en genel tabirle anlam savaşı olarak tanımlar. Ama savaşın nihai amacı geleceğin fethidir. En yüksek savaş biçimi medeniyetler savaşıdır. Yani var olma savaşıdır. Yeni tip savaşın mantığında toprak kazanmak, kaynakları ele geçirmek ya da bir ülkede yönetim kurmak başarı değildir. Geleceği fetheden savaşı kazanır.

Vlademirov söz konusu konuşmalarında modern savaş olarak adlandırdığı hibrit savaş ile ilgili görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

-2014'te Suriye ve Ukrayna olaylarının analizi neticesinde elde edilen bulgulara göre, bu coğrafyalarda yürütülen savaşların ve yaratılan düşmanlıkların ağırlıklı olarak yaygın ve hibrit karakterli olduğu görülmüştür.

-Savaş, sosyal bir olgu olarak vardır. Bu değişmez kuraldır. Ancak dünyada her alanda yaşanan gelişmeler yeni savaş türlerini de yaratır.

-Yeni tip modern savaşları "dağınık ve yaygın savaşlar" veya "karma savaş" olarak adlandırmak mümkündür. Bu tür savaşlar bünyelerinde en modern bilim ve teknolojileri barındırmaktadır (örneğin enformatik ve bilgisayar savaşları).

-Yaygın-melez savaşlar, **y**eni tip sömürgecilik ve kölelik düzeninin inşası ile eski toplum yerine yeni bir toplum yaratılması amacıyla kullanılmaktadır.

-Bu savaş stratejisinde yasak olan her şey mümkündür. Anlamlar, ahlak anlayışı ve toplumun kodları ile mücadele edilir.

-Dağınık ve yaygın savaşlar, silahlı bir mücadele aracı olarak savaşın modern versiyonunu temsil ederler. Bu türden savaşlar yeni tip barbarlık savaşlarıdır.

-Bu savaş gerçek bir yıkım getirir. Devletler ve silahlı kuvvetler tarafından yürütülen bu savaşlar; propaganda, karalama, kitlesel soykırım ve terör ile iç içedir.

-Bu savaşlar, medeni bir savaştan içgüdüsel bir savaşa, devlet tarafından örgütlenmiş savaş biçimlerinden, askerî hukuk ve askerî ahlaktan yoksun, düşman topraklarındaki insanların soykırımına ve ölüme kadar giden yöntemleri içerir. Bu savaşın temel bileşenleri ve özü, şiddet ve ölüm konusundaki ahlaki kısıtlamaları ortadan kaldırmasıdır.

-Bu savaşlar, içgüdüsel, kasti olmayan veya kazara yapılan savaşlar değildir. Tesadüfî

değildir. Bu savaşlar ABD ve uyduları tarafından planlanır, organize edilir ve uygulanır. Rusya'nın iç muhalifleri de bu savaşın piyonlarıdır.

-Devletin silahlı kuvvetlerinin resmî katılımı olmadan, devlet dışı silahlı oluşumların başka bir devlete karşı savaşı ve istila hareketidir.

-Bu savaş yerel halkın planlı bir şekilde katledilmesini ve suçsuz insanların topluca soykırımını kapsar.

-Ülkenin gücünün ve kaynaklarının ele geçirilmesi, yeni kurulacak hükûmetin desteklenmesi ana amaçtır.

-Bu savaşta ülkenin silahlı işgali, hedef ülke içinde terörist faaliyetlerin yaygınlaştırılması, faili belli olmayan toplu katliamlar yapılması, toplumda korku yaratılması ve sözde demokrasiyi geliştirme sloganı altında, müdahale ve işgale karşı çıkabilecek tüm güçlerle silahlı ve silahsız mücadele yöntemleri kullanılmaktadır.

-Hibrit savaş, silah şirketlerinin finansal varlığı, hedef ülke öz kaynaklarına el konulması ve gasp edilmesi, hedef ülke silahlı kuvvetlerinden geriye kalan kaynaklar, ana sponsorların mali yardımı, ele geçirilen teritoryal bölgelerin kaynakları ve endüstrileri ile finanse edilir.

Vlademirov, hibrit savaşın özelliklerini şöyle sıralamıştır:

-Hedef ülkeye yöneltilen silahlı istila ve siber saldırı olan bu savaşın açık ve tek bir komuta merkezi yoktur.

-Devlet dışı oluşumlar tarafından hedef devlete ve devletin tüm kurumlarına karşı yürütülen bir iç savaş görünümü vardır.

-Savaş, sadece devletin ve yerel halkın zayıf noktaları ve hassas taraflarına yöneltilir.

-Açık bir yüz ve cepheye sahip değildir.

-Bilgi savaşı ve terör yöntemleri yaygın olarak kullanılır.

-Durumdaki değişikliklere anında müdahale ve esnek bir savaş yönetimi gerektirir.

-Savaş planına uygun çalışan yerel bir siyasi muhalefetin varlığı şarttır.

-Her şey daha fazla demokrasi ve özgürlük temelli olarak başlar.

-Söylemler meydanlarda toplumsal gösterilerle gelişir (Maidan, Tahrir, Çarşı, vb.).

-Bünyesinde faşizan bir iç ayaklanma ve kaos ögeleri barındırır ve acımasız bir iç savaş

tarzında gerçekleştirilir.

-İşgal altındaki bölgelerde işgal rejiminin oluşturulması ve meşruiyetinin "dünya kamuoyu" tarafından tanınması ile sona erer.

-Savaşın ana hedefi küresel hâkimiyetin devamıdır.

-Hibrit savaşta temel yaklaşım, önce komşu ülkede başlatılıp hedef ülke topraklarına aktarılacak bir iç savaşa geçiş, daha sonra yerli nüfusun korunması ve isyancı haydutlarla mücadele en etkili yol görüntüsü altında düzenli ordunun ülkeye sokulması ve son olarak her bölgede iyi örgütlenmiş ve düzenli ordu birimleri ile etkileşimi olan silahlı milisler oluşturulmasıdır.

Vlademirov son olarak hibrit savaş ile en etkili mücadele yöntemlerini söyle sıralamıştır:

-Yoğun düşmanlıkların başlamasından önce haydutlar ve onlar tarafından kullanılan vasıtalarla etkin ve önleyici mücadele ve bunların fiziksel olarak imha edilmesi gerekmektedir.

-Silah depolama üsleri ile haydutların eğitim kamplarının önlenmesi ve yok edilmesi sağlanmalıdır.

-Muhalefet tarafından beşinci kol olarak organize edilen faaliyetlerin takip ve yok edilmesi esastır.

-Vatandaşları bu savaş hakkında bilgilendirici eğitim faaliyetlerinin icra edilmesi gerekmektedir.

-Savaşın tüm argümanları (finansal, bilgilendirici, örgütsel) ile radikal unsurları destekleyen yabancı oligarşik yardım yapıları ve iç muhalif unsurlarla etkin mücadele şarttır.

Hibrit savaşın yasa dışı yapısı nedeniyle Rusya ile Atlantik bloğu arasında karşılıklı suçlamalar devam etmektedir. Yani bu tekniği her iki taraf kullanıyor olmasına rağmen kullandıklarını kesinlikle kabul etmemektedirler. Rus askeri düşüncesindeki bilgi operasyonlarını ve Rusya-Ukrayna çatışmasındaki kullanımını ortaya koymadan önce, bilgi operasyonlarının temellerini kısaca anlamak gerekmektedir. ABD Savunma Bakanlığı bilgi operasyonlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

"Bilgi savaşı, askerî operasyonlar sırasında, kendi kendimizi korurken, düşmanların ve potansiyel düşmanların karar verme sürecini etkilemek, bozmak veya gasp etmek için diğer

operasyon hatlarıyla uyum içinde bilgi ile ilgili yeteneklerin entegre konuşlandırılmasıdır.''[431] Bilgi operasyonlarının alt kümesi olarak tanımlanabilecek ''psikolojik operasyonlar'' düşman algılarını ve davranışlarını şekillendirmeye yöneliktir.

4.3.2. Rusya'nın Müdahale Süreci

Gelişmelerin dışında kalarak Batı tarafından çevrelendiğini hisseden Rusya, daha 2000'li yılların başından itibaren SSCB zamanlarındaki güçlü hâline dönme arzusuyla hareket etmeye başlamıştır. Ukrayna, Rusya için her zaman bir kırmızı çizgi olmuştur. Ukrayna'nın yüzünü Batı'ya çevirmesi ve Rusya'nın kontrolünden çıkmaya başlaması Rusya için bardağı taşıran son damla olmuş ve Rusya Ukrayna'ya müdahaleye başlamıştır.

Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı müdahale stratejisi Batılı akademisyenler ve bir kısım politikacılar tarafından belirsizlik taşıdığı için hibrit savaş ile açıklanmıştır. Dört aşamada icra edilen ve incelenen müdahalenin hangi tarihte başladığı, aşamaları ve aşamaları arasındaki geçişler ile geçiş tarihlerini tespit etmek güçtür. Çünkü birinci aşamada başlayan bir faaliyetin diğer aşamalarda da devam ettiği görülmektedir. Bazı faaliyetler ise birden fazla aşama içerisinde icra edilebilmektedir. (Şekil-6). Ukrayna müdahalesinde kullanılan yöntemler Gerasimov'un 2013 yılında açıkladığı "Doğrusal Olmayan Savaş" doktrini ile büyük oranda benzerlik göstermiştir.

Şekil 6. Rusya'nın Ukrayna Savaşında Uyguladığı Hibrit Savaş Modeli

[431] **Ortak Yayın 3-13** (2014, Kasım) "Information Operations" Washington, DC: Joint Chiefs of Staff, <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf> s.e.t 05.09.2021

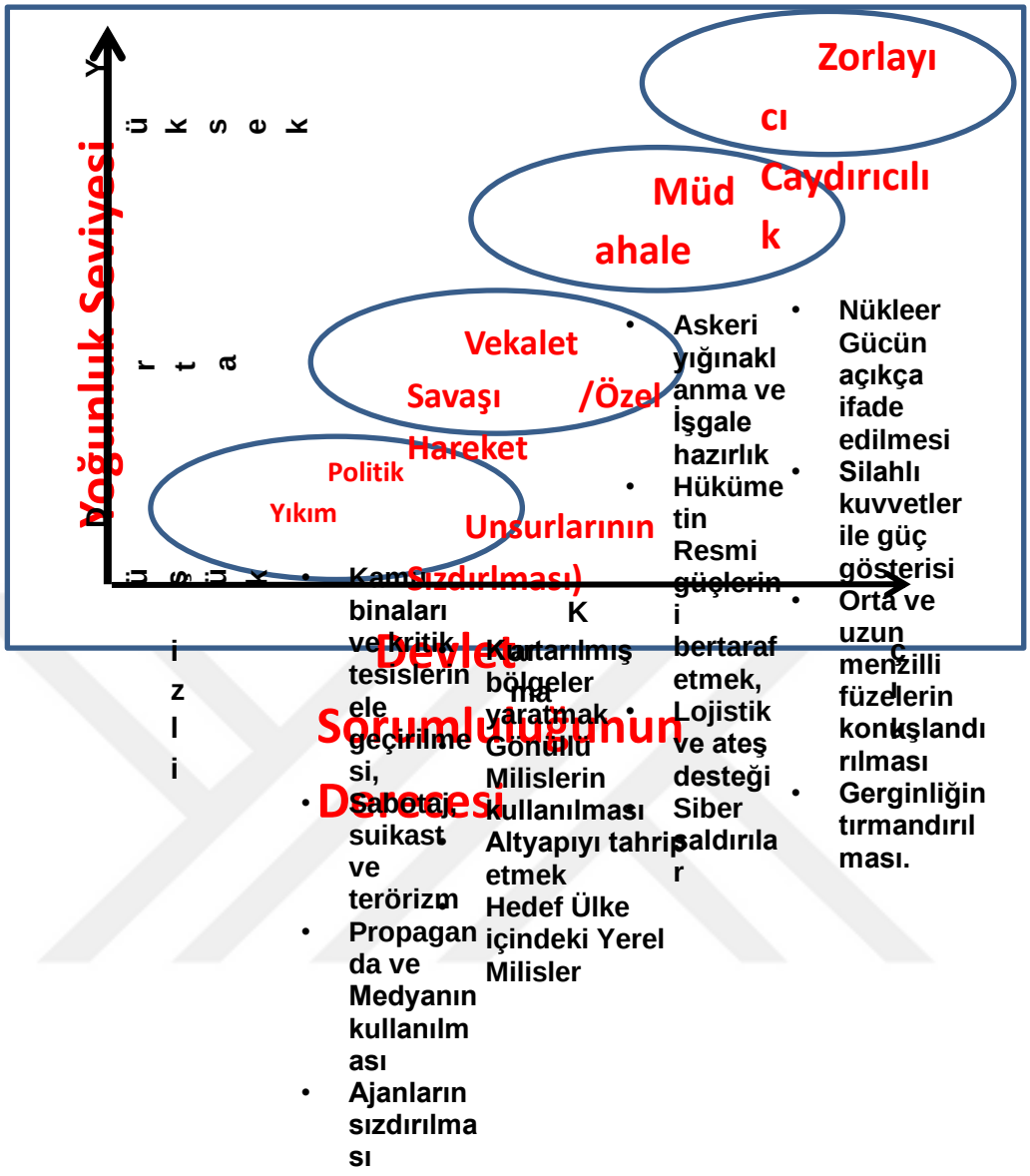

Birinci aşamada, Ukrayna'da toplumsal olayların tırmanması üzerine Ukrayna Parlamentosu gösteri yapmayı kısıtlayan yasayı 23 Ocak 2014 yılında kabul etmiştir. Bu yasa ile ülke içerisinde birçok olay patlak vermiştir. 20-21 Şubatta Rusya yanlısı Yanukoviç muhalefetle uzlaşı mutabakatı imzalamıştır. Bu anlaşmayla beraber Yanukoviç geri adım atmış olsa da olaylar artarak devam etmiştir. Bu olaylar üzerine Yanukoviç, Rusya'ya kaçarak Ukrayna'daki gösterilerin bir darbe olduğunu açıklamıştır. Tutuklu muhalif lider Timoşenko özgürlüğüne kavuşmuştur. Yanukoviç'in kaçması üzerine yeni bir hükûmet kurulmuştur.

Rusya'ya göre göstericilere karşı sert önlemler aldığı gerekçesiyle Yanukoviç'in suçlanması yasa dışı bulunmuştur. Bununla birlikte Ukrayna'da yeni kurulan hükûmet

de yasal değildir. Rusya'nın dikkat çektiği diğer bir nokta ise aşırılar tarafından şekillendirilen yeni hükûmetin yalnızca Ukrayna'da yaşayan Rusların değil aynı zamanda Ukraynalıların da güvenliğine tehdittir. Bununla birlikte Rusya etik olarak azınlıkların güvenlikleri ya da temel haklarında sıkıntı olduğunda kendisini müdahale etmeye yetkili olarak görmektedir.[432]

Kırım'ın dış dünyadan tecrit edilmesi kapsamında Rusya ordusu ilk olarak Ukrayna'daki resmi telefon şirketi olan Ukrtelecom'un altyapısını siber saldırılar sonucu aşırı yüklenme sebebi ile çökertmiştir. Bu sebeple müdahalenin ilk günlerinde mobil telefonlar kullanılamamıştır. İkinci olarak, yine yapılan siber saldırılar sonucu internette genel bir yavaşlama olmuştur ve kritik bölgelerde internete erişim tamamen kesilmiştir.[433] Üçüncü olarak, Karadeniz donanmasının bulunduğu Sivastopol'deki savaş gemilerinden gönderilen sinyallerle Kırım'daki televizyon ve radyo yayınları kesilmiştir. Dördüncü olarak, tanınmayan şahıslarca Kırım'daki tüm fiber optik kablo altyapısı zarara uğratılmıştır. Son olarak "Uroborun" adlı siber casusluk programı kullanılarak resmî kuruluşlara ait bilgisayarlar felç edilerek köle bilgisayarlar hâline getirilmiştir.[434]

Yapılan referandumun ardından Rusya'ya bağlanma kararı alan Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını müteakip 11 Mayıs tarihinde Donetsk, Luhansk bölgelerinde Ukrayna ve Batı'nın yasa dışı olarak nitelendirip tanımadığı bir referandum yapılmış, sonucunda Rus yanlısı milisler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bütün bu faaliyetler süresince ise Rus konvansiyonel birlikleri hemen Ukrayna sınırında yüksek hazırlıklı olarak beklerken, başta BM, NATO ve AGİT olmak üzere birçok aktörün olayları anlamasına ve karar almasını engelleyecek şekilde belirsiz bir ortam oluşturulmasına gayret edilmiştir. Yapılan tüm müdahalelerde Batı'nın (insani yardım gibi) değerleri tekrar içleri doldurularak Batı'ya karşı kullanılmış ve Batı'nın tepkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Bu sayede Kırım ve Ukrayna'da daha önceden planlanan şekilde "siyasi otoritenin ortadan kaldırılması" amaçlanmıştır.

---

[432] **Berzins, Janis** (2014) "Russıa's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for latvian Defense Policy", National Defense Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research Policy, S:2, s.2.

[433] **Reisinger, Heidi / Golts, Aleksandr** (2014) "Russia's Hybrid Warfare Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence", Researh Divison, Rome, NATO Defense College. <https://www.files.ethz.ch/isn/185744/rp_105.pdf>s.e.t.30.03.2020.

[434] **Turcan,** s,13

İkinci aşamada; Rusya, bu kısa süreli ateşkesten faydalanarak kontrolü altındaki bölgelerdeki yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Özellikle ayrılıkçıların silahlanması ve teşkilatlanmasına destek vermiştir. Altyapıda tahribata neden olacak şekilde hükûmet tarafından yapılması gereken bakım onarım çalışmaları kasıtlı olarak engellenerek halkın hükümete karşı güveni zedelenmeye çalışılmıştır. Bir hafta sonrasında ise ateşkeste uzatmaya gidilmemiştir.

Avrupa Birliği ile Ukrayna arasındaki müttefiklik anlaşması 27 Haziran'da imzalanmıştır. Rusya, Ukrayna ile bir yandan barış görüşmeleri yaparken diğer yandan kendisine yakın Ukrayna vatandaşlarını ayrılık ve bağımsızlık yönünde kışkırtmıştır. Bu şekilde etkilenen ayrılıkçı gruplar barış görüşmelerini reddetmiş ve farklı seviyelerde şiddet içeren eylemler gerçekleştirmişlerdir. Yine bu gruplar Rusya tarafında mühimmat, araç-gereç ve eğitim yönünden desteklenmiştir. Sonuçta Rusya daha önce kendisine yakın olarak belirlediği bölgelerde önce devlet altyapısını tahrip etmiş, milisler ile kontrolü sağlamış, müteakiben sivil yönetimi de kapsayacak şekilde yeni bir oluşuma gitmiştir. Yani kurtarılmış bölgeler oluşturmuştur.

Üçüncü aşamada, 2014 yılı Ağustos ayında Ukrayna ordusu Luhansk'ı kuşatmıştır. Buna tepki olarak Rusya'ya ait 100 kamyondan oluşan insani yardım konvoyu izinsiz olarak Ukrayna topraklarına giriş yapmıştır. Rusya, ayrılıkçı gruplara müdahalenin başından itibaren farklı aşamalarda Rus kimliği ve pasaportu dağıtmıştır.[435] Dağıtılan bu pasaportlar olayların olduğu yerde daha fazla Rus vatandaşı anlamına gelmektedir. Bu durumda kendi vatandaşını korumak adına bir devlet, başka bir devletin topraklarına, müdahale edilen devletin asayişini sağlamakta yetersiz kalındığını iddia ederek müdahale hakkına sahip olabilecektir. İşte Rusya tam da bu saikle hareket ederek Ukrayna'ya izinsiz girişler yapmış ve bunu kendi halkına yardım götürme şeklinde açıklamıştır. Rusya'nın benzer bir yaklaşımı Baltık ülkelerinde gerçekleştirme olasılığı ayrıca endişe kaynağı olmuştur. Rusya bu sayede müdahalesine uluslararası meşruiyet için altyapı oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu olaylarla birlikte Ukrayna Parlamentosu, 16 Eylül 2014 tarihinde, Donbass olarak bilinen Donetsk ve Luhansk bölgelerine üç yıl süre ile "özel statü-özerklik" veren yasayı kabul etmiştir. Rusya buna rağmen bölgeye silah göndermeye, özel kuvvetlerini ve paralı askerlerini Donbas bölgesine sokmaya devam etmiştir.

[435] **Reisinger / Golts,** s.3.

Öte yandan Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, askerlerinin eğitimsiz ve sayıca yetersiz olması sebebiyle kışlalardan çıkamayacak hâle gelmiştir. Ayrıca rezerv olarak tutulan askerlerin de savaş ilanı olmaması sebebiyle çatışmalara katılamayacak şekilde eğitimsiz olması, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerini zor durumda bırakmış, karşı koymaya çalışan bazı yarı askerî gruplar ise Rus askerleri tarafından esir alınmıştır.[436]

Dördüncü aşama, savaşı soğutma aşaması olarak görülebilir. Gelişmeler üzerine Minsk'te yapılan zirve neticesinde Ukrayna, Rusya, AGİT ve ayrılıkçı temsilcilerinin imzasını taşıyan anlaşma metnine göre 15 Şubat 2015'te ateşkes uygulanacak, Doğu Ukrayna'ya özel statü veren kanun mecliste onaylanacak ve ayrılıkçılar affedilecekti.[437]

Minsk Anlaşması'nda işgal altındaki Kırım'a hiç değinilmemiştir.[438] Kimi uzmanlara göre Kırım'a anlaşmada yer verilmemesi AB'nin Kırım'ın işgalini üstü kapalı olarak tanıması olarak yorumlanmıştır. Durumun bu şekilde olması, soğuk savaş sonrası tek kutuplu dünya sistemine karşı gelen Rusya'nın, dünyaya ve bu düzene karşı bir zaferi ve güç gösterisi gibi değerlendirilmiştir. Rusya müdahalenin başından beri her aşamada yayınlamış olduğu doktrinden de güç alarak nükleer silahlarını ve yüksek oranda Rusya'ya bağımlı Doğu Avrupa ülkelerine doğal gaz akışının kısıtlanmasını bir tehdit olarak kullanarak güç gösterisini pekiştirmeye çalışmıştır. Putin, Minsk Anlaşması ile barışçıl ve uzlaşmacı bir rol üstlenerek elini güçlendirmiştir.

4.3.3. Ukrayna Savaşında Rus Bilgi Harbi

4.3.3.1. Modern Rus Askerî Düşüncesinde Bilgi Harekâtı

Kökenleri Sovyetler Birliği'ne kadar uzanana bilgi ve psikolojik operasyon kavramları, Rus askerî düşüncesinde yeni değildir. Bununla birlikte 2003 Körfez Savaşı, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Arap Baharı'nın bir sonucu olarak Rus stratejik düşünürleri, çatışmada bilgi operasyonlarının rolü üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Konuya ilişkin Rus askerî literatürünün analizinde, bilgi operasyonlarına önemli ölçüde artan vurgusu değil, aynı zamanda bu operasyonların karmaşıklığına ve bunların doğrusal olmayan savaşta

---

[436] **Berzins** (2014), s.3.

[437] **Örnek, Kürşad** (2015) "Minsk Zirvesi ve Ukrayna Satrancında Son Durum", Ajans Türkası <https://sahipkiran.org/2015/02/15/ukrayna-satrancinda-son-durum/ > s.e.t 20.02.2022.

[438] **Minsk Protokolü** (2014, 05.09), Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.turkrus.com/66463-ateskes-anlasmasi-ne-iceriyor-iste-minsk%E2%80%99te-imzalanan-protokolun-tum-maddeleri-xh.aspx> s.e.t 20.09.2021.

kullanılması üzerinde durulduğu görülmüştür.

1971'de psikolojik hareket uzmanı Nord şunları yazmıştır: *"İdeolojinin psikolojik savaşın bir parçası hâline getirilmesi ve bunun kitlesel ve evrensel bir savaşa dönüştürülmesi Sovyet icadıydı. Bir başka yenilik de psikolojik operasyonların aralıksız kullanımıydı. Mesele şu ki, Moskova'da bir hükûmet için barış zamanı asla mevcut değildir."*[439] Rusya'nın Ukrayna'daki bilgi operasyonları, Nord'un yorumlarının bugüne kadar geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

Rusya Genel Kurmay Başkanı Gerasimov'un bilgi savaşına vurgu yaptığı makalesi "Arap Baharı Dersleri"ni tartışarak başlamaktadır. "*Siyasi ve stratejik hedeflere ulaşmada askerî olmayan araçların rolü büyümüştür ve çoğu durumda, etkinlikleri açısından silahların gücünü aşmıştır".*[440] Bilgi operasyonları, onun atıfta bulunduğu askerî olmayan birkaç araçtan sadece birisidir. Gerasimov devamında "*Bilgi alanı, düşmanın savaşma potansiyelini azaltmak için geniş asimetrik olanaklar açar. Kuzey Afrika'da bilgi ağları yardımıyla devlet yapılarını ve nüfusu etkilemek için teknolojilerin kullanımına tanık olduk. Kendi hedeflerimizin savunması da dâhil olmak üzere bilgi alanındaki faaliyetleri mükemmelleştirmek gerekir."*[441] diyerek bilgi savaşının önemine değinmiştir.

Gerasimov'un iddiaları üç önemli yönü içermektedir. İlk olarak, asimetrik savaşa atıfta bulunarak bilgi operasyonlarını bir kuvvet çarpanı olarak gördüğü açıktır. İkincisi, hedef kitle olarak nüfusla birlikte, onu savaşın gidişatını değiştirmekte ağırlık merkezi olarak görmesidir. Üçüncüsü, Batı'nın Rusya'ya karşı sürekli olarak bilgi operasyonları yürüttüğüne yönelik iddialarıdır. Checkinov ve Bogdanov tarafından kaleme alınan makalede, Gerasimov'un askerî olmayan yöntemlerin önemi konusundaki tezi tekrarlanmış, aynı zamanda bilgi operasyonlarının önemi genişletilmiştir. Onlar "*Yeni nesil savaş, rakibin silahlı kuvvetleri personelini ve ülke halkını ahlaki ve psikolojik olarak baskı altına alacak bilgi ve psikolojik savaş hâli olacaktır. Bilgi teknolojilerinin de devreye girmesiyle yapılacak*

[439] **Darczewska, Jolanta (**2014, Mayıs) "The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study", Varşova, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Center for Eastern Studies, s. 20.

[440] **Gerasimov, Valery** (27 Feb. 2013) "The Value of Science in Foresight: New Challenges Require Rethinking on the Forms and Methods of Warfare," < http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf > s.e.t 20.01.2022.

[441] **Gerasimov,** dn.440.

bilgi ve psikolojik savaş, büyük ölçüde zafer için zemin hazırlayacaktır.'' [442] diyerek bilgi operasyonlarının önemine vurgu yapmışlardır. Yazarlar, gelecekteki savaşlarda düşmana karşı bilgi üstünlüğü sağlanmadıkça başarının mümkün olmadığının altını çizmişlerdir.[443] Checkinov ve Bogdanov tarafından sunulan hibrit savaş çerçevesinin, çatışmanın başlangıcında etkili bilgi operasyonları kampanyasına dayandığı söylenebilir.

Panarin, bilgi operasyonlarının stratejik jeopolitik kampanyalar için kritik olduğunu iddia etmektedir. Federal Hükümet İletişim ve Bilgi Ajansı (FAPSI) ile çalışan eski bir Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) görevlisi olan Panarin'in bilgi operasyonlarına vurgusu, Rusya'nın bilgi alanında ABD ve Batı tarafından sürekli saldırı altında olduğu algısına dayanmaktadır.[444] Panarin, SSCB'nin çöküşünün "Kadife Devrimlerin" ve "Perestroyka"nın Batı tarafından yürütülen verimli bir enformasyon operasyonunun sonucu olduğuna inanmaktadır.[445] Panarin, algıladığı ideolojik çatışmanın bir sonucu olarak, Kırım'ın ele geçirilmesini "savunma amaçlı" bir bilgi operasyonu olarak tasvir etmektedir. Panarin, Rusya ile Batı arasındaki mevcut çatışma nedeniyle "Bilgi Spetsnaz Birlikleri" teşkil edilmesi çağrısında bulunmaktadır. Resmî olarak teyit edilmemesine rağmen Rus hükûmetinin, bilgi savaşı alanındaki tüm faaliyetleri koordine etmek amacıyla başkan özel danışmanına bağlı olarak çalışacak bir birim kurmak için kolları sıvamıştır. Birimin başına Panarin'in getirilmesi kuvvetle muhtemeldir.[446]

Panarin, bilgi operasyonlarının altı farklı bileşenini listelemiştir. İlk ikisi, belirli faydalar elde etmeyi amaçlayan halkın kasıtlı kontrolünü sağlamak için toplumu etkileme etrafında dönen "Sosyal Kontrol" ve "Sosyal Manevra"dır. "Dezenformasyon", yanlış bilgilerle bilgi operasyonlarını desteklemekle ilgilidir. Son üçü "Lobicilik", "Şantaj" ve "Bilgilerin Gasp Edilmesi"dir. Panarin'in bilgi operasyonlarını yürütme çerçevesi ve Rus hükûmetine yönelik

[442] **Chekinov, Sergey / Bogdanov, Sergey** (October 2013) "The Nature and Content of a New-Generation War," Voyenna mysl, No.4, s.20, http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf> s.e.t 02.01.2022.

[443] **Chekinov, Bogdanov,** s.20.

[444] **Thomas, L. Timothy** (2013) "Russia's Asymmetrical Approach to Information Warfare," in The Russian Military Into the 21st Century, edited by Stephen J. Cimbala, New York, NY; Routledge, pp. 114.

[445] **Darczewska, Jolanta (**2014, Mayıs) "The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study", Varşova, Polonya: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Center for Eastern Studies, s. 14- 17.

[446] **Pomerantsev, Peter / Weiss**, **Michael** (2014) "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture, Culture and Money,", New York, NY: The Institute of Modern Russia, Inc.

önerileri, kendisi tarafından algılanan jeopolitik ve ideolojik bilgi çatışması ile aynı paralelde olduğundan birçok Rus stratejik düşünür tarafından kabul görmektedir.[447]

Panarin'e göre hibrit savaş metodolojisinin kurucusu olan İngiliz İmparatorluğu, Rusya'nın ana tarihî düşmanıdır. İngiltere sadece entrikaların ve provokasyonların yardımıyla bir imparatorluk kurmuş, daha sonra gizli savaş yöntemleri de dâhil olmak üzere çeşitli savaş kompleksleri uygulayarak gücünü korumayı başarmıştır. Rusya'nın işini zorlaştıran Kafkas Savaşları dönemi İngilizlerin müdahalesine elverişli koşullar sağlamış, İngiltere Çeçenya ve Dağıstan'ın yaylalarını finanse etmiş ve o tarihten itibaren İngiltere Rusya'ya karşı kapsamlı bir melez savaş başlatmıştır. İngiltere, Kırım Savaşı (1853–1856) sırasında güçlü bir koalisyona (İngiltere, Fransa, Türkiye ve aslında Avusturya) dayanarak Kafkasya'yı Rusya ve Müslüman güçler arasında bir tampon bölge olarak kullanmaya çalışmıştır. Panarin, Kırım Savaşı'nın hibrit tiyatrodan başka bir şey olmadığını düşünmektedir. O, İngiltere'yi Kırım Savaşı üzerinden 160 yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen Batı'nın Rusya'ya karşı yürüttüğü kapsamlı bir melez savaşın organizatörü olarak görmektedir. Panarin, hibrit savaş yöntemlerini kullanarak dünyanın en büyük imparatorluğu hâline gelen İngiliz İmparatorluğu'nun, iki dünya savaşını da organize ederek diğer tüm imparatorlukları (Rus, Alman, Osmanlı, vb.) yok etmeyi başardığını düşünmektedir.

Panarin, Batı'nın (özellikle Birleşik Krallık ve ABD) yüzyıllar boyunca düşmanı jeopolitik olarak yenmek ve mümkünse ülkesini mahvetmek için sabotaj-terörizme, bilgi ve ideolojiye dayalı gizli operasyonlar planladığını ve yürüttüğünü iddia etmektedir. O, Rusya'nın 20. yüzyılda iki kez Batı'nın bu gizli planlarına kurban gittiğini, 1917 Devriminde ve 1991'de iki kez parçalandığını söylemektedir. Panarin, Rusya'yı özellikle SSCB'nin çöküşünden önce Batı istihbarat teşkilatları aracılığıyla yürütülen gizli operasyonların etkilerini en derinden yaşayan bir ülke olarak görmektedir.

Ona göre Modern Batı melez savaş stratejisi, Winston Churchill'in inisiyatifiyle SSCB'ye salınan soğuk savaş (1946–1991) çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. Soğuk savaşı Batı tarafından SSCB'ye karşı yürütülen melez bir savaş olarak nitelemektedir. Bu savaş sırasında, büyük ölçekli yıkıcı ideolojik ve ekonomik eylemler gerçekleştirildiğini, etki ajanları sayesinde SSCB'nin kasten uzun soluklu ve yorucu bir silahlanma yarışına ve Afganistan'daki savaşa sokulduğunu düşünmektedir.

[447] **Darczewska,** s.15.

Panarin, hibrit savaşı askerî güç, siyasi-diplomatik, finansal-ekonomik, bilgi-psikolojik ve bilgi-teknik unsurların bir karışımı olarak görmektedir. Melez savaşın hedefleri, devletin tamamen veya kısmen parçalanması, iç veya dış politikasında niteliksel bir değişiklik, devlet liderliğinin sadık rejimlerle değiştirilmesi, ülke üzerinde dış ideolojik, mali ve ekonomik kontrolün kurulmasıdır. Uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde gelinen mevcut aşamanın bir özelliği olarak Avrasya alanını parçalamayı, Avrasya'da kaos ve istikrarsızlık yaratmayı amaçlayan Batı, melez savaş stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak Rusya'ya yönelik güçlü politik, bilgilendirici ve ekonomik baskı uygulamaktadır.

Panarin'e göre ABD ve NATO tarafından yıllar süren bir çalışma ve tecrübeler sonucunda hibrit savaş stratejisi geliştirilmiştir. Panarin, NATO'nun Avrasya projesini parçalamak adına melez savaş stratejisi olan totaliter propagandanın egemenliğini üstlenmiştir. Ona göre NATO renkli devrimler, bilgi savaşı, terörizm, aşırılık, finansal, ekonomik, ve askerî güç baskı yöntemlerini kullanarak komşu ülkelerde kaos ve istikrarsızlık yaratmayı amaçlamıştır.

Panarin hibrit tehditlere tedbir olarak, Rusya'nın askerî-politik potansiyeli "yumuşak güç" ve "sert güç" kombinasyonuna uyması, diplomatik misyonlar dâhil olmak üzere kamu diplomasisi yapıları, sivil toplum örgütleri, siyasi, ekonomik ve bilgilendirici etkiden yararlanan uluslararası kurumlarla etkileşime girmesini salık vermektedir. "Askerî stratejinin geliştirilmesinde düşmanın bir adım önünde olmalıyız." diyerek tedbirlerin daha saldırganca uygulanmasını önermiştir. Panarin, gelecekte bilgi teknolojilerinin en umut verici silah türlerinden biri hâline geleceğini, ulusal sınırlar tanımayan bilgi alanının açıkça sadece kritik bilgi altyapıları üzerinde değil, aynı zamanda ülkenin nüfusu üzerinde de etkili olduğunu savunmaktadır.

Panarin, bilgi teknolojilerinin kullanılmasının devletin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen uzaktan ve örtülü bir etki imkânı sağladığını, bu nedenle bilgilendirici nitelikteki eylemlerin hazırlanması ve yürütülmesi konularının incelenmesinin askerî bilimin de en önemli görevi olduğunu düşünmektedir. Panarin, hibrit savaş bağlamında askerî bilimin ana görevinin, askerî çatışmaların olası doğasını belirlemek, askerî ve askerî olmayan nitelikte bir form ve eylem sistemi geliştirmek, silah sistemlerinin ve askerî teçhizatın gelişim yönlerini belirlemek için uygulama ile ilgili sürekli araştırma yapmak olduğunu iddia etmektedir.

Dugin, Panarin'in ideolojik değerlendirmesini desteklemiş ve ayrıca bilgi

operasyonlarının yürütülmesi için ayrı bir çerçeve sunmuştur. Dugin "Avrasya Gençlik Birliği"nin kurucusudur. Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki Renkli Devrimler'in önemini ve bunların ağ savaşını nasıl körüklediklerini açıklayarak Panarin'in ideolojik inançlarını desteklemektedir. Dugin, Renkli Devrimler'deki ağ savaşının Batı'da Sovyet sonrası bölgedeki tüm bölgeleri istikrarsızlaştırmayı amaçlayan yapay süreçler olduğuna ve bu durumun SSCB'nin dağılmasına yol açtığına inanmaktadır. Dugin "Rus bilgi savaşı kodlarımız, Başkan Putin'in insanların bilinçaltının katmanlarını uyandıran başarıları sayesinde mükemmel bir şekilde çalışıyor." diyerek Rusya'nın bilgi savaşı konusundaki net tavrını açıklamıştır. Panarin gibi Dugin de Kremlin'e, Batı bilgi operasyonlarını tersine çevirmek için Avrasya ağı yaratmasını tavsiye etmektedir. Dugin'in çalışmaları Panarin'in yazılarını pekiştirmekte ve bilgi operasyonları hakkındaki modern Rus görüşlerini detaylandırmaktadır.

Dugin'in Rus bilgi operasyonlarında önemli bir rol oynayan kodlarından biri de "Yansıma Kontrolü" kavramıdır. "*Yansıma kontrolü bir ortağa veya rakibe, eylemi başlatan tarafından istenen önceden belirlenmiş kararı gönüllü olarak vermesini sağlamak için özel olarak hazırlanmış bilgileri iletme aracı"*[448] olarak tanımlanmaktadır. Yansıma kontrolü, Rusça bir terim olan Maskirovka'nın (niyeti maskeleme) kilit bir unsuru olarak kabul edilir.[449] Esasen aktörler, düşmanın karar verme döngüsünü gizlice ele geçirmek için refleksif (dönüşlü) kontrol mekanizmaları kullanmaktadırlar.

Dönüşlü kontrol kavramı, 2001'de Rus dergisi "Reflexive Processes and Control"da Rusya güvenlik konseyi bilgi güvenliği komitesi başkan yardımcısı rehberliğinde yayınlanmıştır. Tümgeneral Turko, refleksif kontrolün en tehlikeli tezahür olduğunu ve geleneksel askerî araçlardan daha etkili olduğunu değerlendirmektedir. Yansımalı kontrolün yöntemleri değişkendir; ancak cesaretlendirme, zorla şantaj, kamuflaj ve dezenformasyon içerir. Bu araçların ani etkisi, öznenin kafasını karıştırır ve bilmeden aktör tarafından önceden planlanmış bir hareket tarzı izlemesine neden olur. Bilgi operasyonlarında refleksif kontrol sadece hükûmetleri değil, aynı zamanda nüfusun kilit gruplarını da hedef alır.

4.3.3.2. Ukrayna Savaşında Rus Bilgi Harbi Uygulamaları

[448] **Thomas, L. Timothy** (2004): "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", Journal of Slavic Military Studies, cilt. 17, s.237-256.

[449] **Tatham**, **Steve** (Aralık 2013) "U.S. Government Information Operations and Strategic Communications: A Discredited Tool or User Failure? Implications for Future Conflict," , Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, p. 51.

Rusya, Ukrayna müdahalesinde bilgi savaşını hem müdahaleden önce hem de müdahale boyunca etkin olarak kullanmış ve hâlâ kullanmaktadır. Rus görüşüne göre, barış zamanında sürekli icra edilen bilgi savaşı savaşla sınırlanmış bir faaliyet değildir. Bu bakış açısına paralel olarak Rusya'nın icra ettiği bilgi savaşı Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmesine kadar gitmektedir. Bu kapsamda Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı bilgi savaşı yurt dışında Rusların yaşadığı bölgelerde uygulanan uzun vadeli bir stratejinin ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Rusya müdahalede dört kategoride bilgi savaşı yürütmüştür:[450]

-Kültürel İstila: Dil, eğlence, kitaplar, sosyal ağlar yoluyla Moskova Ortodoks Kilisesi ve Rus diasporasının baskı aracı olarak kullanılarak etki alanını genişletme çabalarıdır.

-Tarihi Çarpıtma: Rusya'nın Ukrayna toplumu üzerinde etki yapan iletişim kanallarını, tarihî gelişmeleri de kullanarak Batı karşıtı ve Rus yanlısı temalarla birlikte kullanma becerileridir.

-Merkezi Medya: Ukrayna içerisindeki yazılı ve görsel basın üzerinde sağlanan monopol ile istenilen propagandayı yaptırabilme yeteneğidir.

-Bilgi ve Psikolojik Operasyonlar: Müdahale süresince kullanılan her türlü bilgi savaşı taktiklerini kapsamaktadır.

Bilgi harbi kapsamında Kiev'de gerçekleşen gösteriler, yabancılar tarafından organize edilen ve faşist aşırıların katıldığı bir hareket olarak gösterilmiştir. Kiev'de toplanan göstericiler ve gösterileri izleyen gazetecilerin cep telefonlarına "Değerli abone, toplu gösterilere katıldığınız tespit edilmiştir." şeklinde gönderilen mesajlar bilgi savaşının gelişen teknoloji ile birlikte istenilen bölgede, belirlenmiş kişilere, en mikro çapta dahi ne denli etkin bir biçimde uygulanabileceğinin başarılı bir örneği olmuştur.[451] Bu mesajla göstericilerin yakın bir biçimde takip edildikleri ve bu eylemlerinden dolayı tehdit altında oldukları mesajı verilerek gösteriler büyümeden engellenmek istenmiştir.

Rusya bilgi savaşını, kullandığı asimetrik unsurlar ve vekil savaşçılar aracılığıyla elde etmeye çalıştığı reddedilme ve uluslararası hukuk kapsamındaki sorumluluktan kaçınma noktasında da kullanmıştır. Ancak, Kırım ve Doğu Ukrayna'da herhangi bir kuvvet

---

[450] **Kurz**, **Robert** (2016) **"**Ukraine's Hidden Battlefield" , <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/195079 > s.e.t 20.01.2022.

[451] **Heather, Murphy** (2014) "Ominous Text Message Sent to Protesters in Kiev Sends Chills Around the Internet", The New York Times, < https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/01/22/ominous-text- message-sent-to-protesters-in-kiev-sends-chills-around-the-internet/ > s.e.t. 06.11.2021.

kullanımına başvurmadığını ifade eden Rusya, Donetsk Havalimanı'ndaki çatışmalarda Rus ordusu mensuplarının, ekip ve teçhizatının daha görünür hâle gelmesinin ve verilen zayiatların ardından anlatımı değiştirmiştir. Yeni mesaj çerçevesinde bu askerlerin izinli oldukları dönemde komutanının ya da görevli olduğu birliğin izni ve onayı olmadan gönüllü olarak Ukrayna'daki çatışmalara katılmak üzere çatışma bölgesine giden askerler olduğu belirtilmiştir.[452] Rusya tarafından bilgi savaşı kapsamında ortaya konan bu anlatım zayiatın yoğunlaştığı dönemde Rus yanlısı yayın yapan TV'lerin haber anlatımlarında da yer almış ve ölen askerler izinli olduğu dönemde Ukrayna'daki çatışmalara katılmak üzere giden gönüllüler olarak Rus kamuoyuna sunulmuştur.[453]

Bu örnekten de görülebileceği gibi Rusya, bilgi savaşını çatışma bölgesindeki halk, ulusal kamuoyu ve uluslararası toplum seviyesinde olmak üzere yaptığı anlatımlarla üç katmanda devam ettirmiştir. Rusya'nın reddetme üzerine kurulu anlatımı yerel ayrılıkçı güçler tarafından da dile getirilmiş ve meşru müdafaa kuvvetleri ile omuz omuza çarpışan Rus ordusu mensupları plaja gitmek yerine izinli oldukları dönemde gönüllü olarak Ukrayna'nın kurtulması için savaşan kardeşler olarak takdim edilmiştir.[454] Donetsk Havalimanı'nda etkisiz hâle getirilen Rus ordusu mensubu askerler ise Rusya'nın anlatımının aksine kendilerinin Ukrayna sınırına getirilerek izin müracaatında bulunmak ya da asker kaçağı olarak kayıt altına alınmak arasında seçim yapmaya zorlandıklarını ifade etmiştir.[455]

Bilgi savaşındaki en önemli husus, savaşın senkronize olarak bir kaynaktan yönetilmesi ve dezenformasyon konusunda senkronizasyonun sağlanmasıdır. NATO'nun Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezinin analizine göre Ukrayna müdahalesi süresince Rusya bilgi savaşı kampanyasını tek elden Rusya Devlet Başkanlık Dairesi yürütmüştür.[456] Bilgi

---

[452] **Resinger ve Golts,** s. 6.

[453] Rus paraşütçü asker Anatoly Travkin'in Doğu Ukrayna'daki çatışmalarda ölmesinin ardından kamuoyundaki anlatım, izinde bulunduğu süreçte eşine bile haber vermeden savaşmaya giden kahraman asker profili olmuştur. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/izindeki-rus-askeri-ukrayna-da-oldu-1936195, > s.e.t 20.03.2021.

[454] **Reisinger ve Golts**, s. 6. **Reisinger, Heidi / Golts, Aleksandr**. (2014) 'Russia's Hybrid Warfare Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence. NATO Defense College' Researh Divison, Rome, NATO Defense College, s.6 <https://www.files.ethz.ch/isn/185744/rp_105.pdf> s.e.t.30.03.2021.

[455] **Reisinger ve Golts**, s. 6

[456] **Thonrton, Rod** "The Changing Nature of Modern Warfare", The Rusi Journal, c.160, s.4, (2015), ss. 40-48.

savaşı ve siber saldırıları tek elden yürüten hackerler bazı kaynaklar tarafından trol fabrikası olarak adlandırılmıştır.[457]

Bilgi savaşı kapsamında Rusya'nın başvurduğu bir diğer taktik ise Ukrayna kuvvetlerinde Rusya'ya karşı savaşan askerlerin cep telefonlarına eş ve çocuk isimleri gibi aile bilgileri ve ev konumlarına ait bilgilerin gönderilerek tehdit edilmesidir. Bu taktik özellikle genç rütbeli Ukrayna askerleri üzerinde negatif psikolojik bir etki yaratarak etkili olmuştur.[458] Ailelerin bilgi savaşı kapsamında etkin olarak kullanıldığı bir başka örnek, Ukrayna donanmasının komuta gemisi olan Slavutych'un ele geçirilmesidir.

Günümüzde hibrit savaşlarında kitle işletişim araçları bir silah olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle uzmanların elindeki bilgi savaşı araçlarının etkisiyle kitlelere yanlış olan şeyler doğru olarak algılatılmaya çalışılmakta, bu sayede kolay yoldan düşman karşısında büyük zaferler elde edilebilmektedir. Rusya, bilgi savaşını Kırım'da ve hâlihazırda Ukrayna'da yerel halk içerisinde etnik Rusların çoğunluğu teşkil etmesinden dolayı etkin bir biçimde kullanmaktadır. Rus bilgi savaşı, Ukrayna ordusundaki askerî yetkililer tarafından Ukrayna Savaşı'nın ana güç unsuru olarak nitelendirilmiştir.[459] NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Orgeneral Philip Breedlove "Bu bilgi savaşı muhtemelen bilgi savaşı tarihinde gördüğümüz en inanılmaz savaş olmuştur." ifadesiyle Rus bilgi savaşının başarısını itiraf etmiştir.[460]

Bu başarının ardından Putin tarafından, bilgi savaşı kapsamında Kırım'daki müdahalede üstün katkıları bulunan 300 devlet medyası çalışanı gazeteci, kameraman ve teknisyeni devlet madalyası ile ödüllendirilmiştir. Müdahale boyunca icra edilen bilgi savaşı kapsamındaki dezenformasyon faaliyetlerini etkin bir biçimde yürüten Russia Today TV kanalı "Medya Savunma Bakanlığı" olarak anılmaya başlanmıştır.[461] RT baş editörü

---

[457] **Forbes,** "Inside Putins Campaign of Social Media Trolling and Faked Ukrainian Crimes", <https://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/11/inside-putins-campaign-of-social-media-trolling-and-faked-ukrainian-crimes/?sh=5b7ae7547140, > s.e.t. 20.02.2021.

[458] **Sazonov**, **Vlidimir (**2016) "The Kremlin's Total Information Warfare with No Moral Boundaries", StopFakeOrg, <https://www.stopfake.org/en/the-kremlin-s-total-information-warfare- with-no-moral-boundaries/ > s.e.t 10.01.2022.

[459] **Kurz**, **Robert** (2016) "Ukraine's Hidden Battlefield" <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/195079 > s.e.t 20.01.2022.

[460] **Vandiver, John** (2014) "SACEUR: Allies Must Prepare for Russia Hybrid War". Stars and Stripes, , <http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464 > s.e.t 20.12.2021.

[461] **Reisinger / Golts**, s. 7.

Margarita Simonyan "Barış zamanında uluslararası medya kesinlikle gerekli olan bir araç değildir ama savaş zamanında kritik olabilir. Ordu da savaşın başlamasından bir hafta önce kurulamaz.[462]" diyerek bilgi savaşı çerçevesinde uluslararası medyanın en az silahlı unsurlar kadar önemli olduğunun altını çizmiştir.

4.3.3.3. Ukrayna Savaşında Bilgi Operasyonlarının Rolü

Kırım'ın işgali ve Donbas'ın Ukrayna'dan koparılmasında Rusya'nın Ukrayna'daki bilgi operasyonları çok önemli bir rol oynamıştır. Bu operasyonları üç gruba ayırmak mümkündür: Birincisi Rusya'nın kriz öncesi insani dış politika yaklaşımı, ikincisi Ukrayna içindeki Rus yanlısı medyanın kullanılması, üçüncüsü ise Batı'yı hedefleyen küresel Rus yanlısı medyanın kullanılmasıdır.

Rusya'nın Kriz Öncesi İnsani Dış Politikası

Her ne kadar bilgi operasyonlarının doğrudan bir alt bileşeni olarak görülmese de, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik insani dış politikasının unsurları, Rus bilgi operasyonlarının başarısına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu unsurlar, Ukrayna'da Rusça eğitim yapan okulların finanse edilmesi, Rus yanlısı kültür merkezleri ile sivil toplum kuruluşlarının (STK) desteklenmesi ve Rus vatandaşlığının kazanılmasının teşvik edilmesinden oluşuyordu. Bu insani dış politika ile Ukrayna'da Rusça konuşanlar ile Rus kültürüyle özdeşleşen Ukrayna vatandaşlarının sayısını artırmak niyeti güdülüyordu. Rusça konuşan ve kendilerini Rus vatandaşı olarak gören kişiler, Rus propagandasını anlayabilmekte ve daha sonra Rus bilgi operasyonlarını çevrelerine yayabilmektedirler.

SSCB'nin çöküşü ile Ukrayna'da Rus dilinde yapılan çalışmalara olan ilgi göreceli olarak azalmıştır. Ancak Ukrayna'da Rus dilinin kullanımı hâlâ yaygındır. Ukrayna'da 2.100 okulda hem Ukraynaca hem de Rusça, 1.340 okulda sadece Rusça eğitim yapılmaktadır.[463] 1,3 milyona yakın ilkokul öğrencisi yabancı dil olarak Rusça öğrenmekte, yaklaşık 800.000 öğrenci çalışmalarını yalnızca Rusça olarak yapmaktadır. Ukrayna hükümeti tarafından her yıl yaklaşık 1,5 milyon Rusça ders kitabı basılmakta ve öğrencilere dağıtılmaktadır. Bu çabaların çoğu, Kiev ve Moskova arasındaki ikili kültürel tanıtım çabalarının sonucudur.

[462] **Schlögel**, s. 127.

[463] **Kivirahk, Juhan** (2009) "The Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States" Riga, Estonia: Centre for East European Policy Studies, International Centre for Defence Studies, Centre for Geopolitical Studies, School for Policy Analysis at the National university of Kyiv-Mohyla Academy, Foreign Policy Association of Moldova, International Centre for Geopolitical Studies, s.285-286.

Ancak, Ukrayna'nın Rus azınlığa yönelik politikası ile Rusya'nın Ukraynalı azınlığa yönelik politikasının karşılaştırılmasında, Rusya'nın Ukrayna'da Rus dilini savunurken kendi ülkesindeki diğer azınlık gruplara karşı çifte standart uyguladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Rusça eğitim, Rusya yönetimi tarafından finans dâhil her türlü şekilde desteklenen ve Rus kültürünü yaymaya odaklanan STK'lar tarafından da desteklenmektedir. 2009 yılında Ukrayna'da "Rus Yurttaşlar Koordinasyon Konseyi" bünyesinde örgütlenen 14 Rus yanlısı STK ile bunların yanında bu konsey ile iletişim hâlinde olan bir dizi gayriresmî örgüt de bulunmaktaydı.[464] (Örneğin, polis güçleriyle çatışan Avrasya Gençlik Birliği ve Kırım Proryv gibi). Rusya bütçesinden bu STK'lara 400 milyon rubleden fazla para gönderilmiş, Moskova şehir bütçesinden Kırım'daki Rus yurttaşlarına da 34 milyon ruble kaynak aktarılmıştır. Rusya Federal Ajansı (Rosstrudnichestvo) "Bağımsız Devletler Yurt Dışı Yaşam ve Uluslararası İnsani İşbirliği Topluluğu" için, 2020 yılında 300 milyon ruble bütçe desteğinde bulunmuştur.[465] Bu STK'lar, çeşitli aktiviteler yapmak, Rusya'nın II. Dünya Savaşı zaferini kutlamak için Zafer Günü geçit törenlerinin düzenlenmesi, Luhansk'taki bir Rus kültür merkezinin finanse edilmesi ve Hoverla Dağı'ndaki Ukrayna devlet sembollerinin yok edilmesi gibi işlevlerde bulunmuştur. Birçok STK örgütü, Rus yanlısı fikirleri yaymak için kendi haber sitelerini ve gazetelerini etkin olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Kiev, Simferopol, Lviv ve diğer birçok şehirde Rus kültür merkezleri kurulmuştur. Bu STK'ler ve yurttaş örgütleri, Ukrayna genelinde Rus dili ve kültürünün tanıtımına yardımcı olmaktadır.

Ukrayna mevzuatı çifte vatandaşlığı yasaklasa da, Rus hükûmeti, Rusya'dan ilham alan Ukrayna vatandaşlarına Rus statüsü sağlayan çeşitli imkânlar sağlamıştır. Rusya Ukraynalılar'a çok az ücret ödeyerek veya ücretsiz olarak pasaport dağıtıldığı yönündeki iddiaları reddetmektedir. Ancak Rusya'nın Simferopol Başkonsolosluğu'nun yasa dışı olarak pasaport dağıttığı belgelenmiştir. 2008'de Rusya Devlet Duması, "Rusya Federasyonu Dışında Yaşayan Vatandaşlar için Rus Kartına İlişkin Federal Yasa" isimli bir yasayı onaylamıştır. Bu yasa ile kendilerine Rus kimlik kartı verilen Rusya yanlısı Ukrayna vatandaşlarına, Rusya'ya vizesiz seyahat etme, Rusya'da izinsiz çalışma, Rusya'da eğitim, enerji ödeneği ve acil yardım alma imkânı sağlanmıştır. Rusya'nın amacı sayıca olabildiği

[464] **Kivirahk,** s.287

[465] **Gaouette, Nicole** (2012, 05.04) "Sanctions-Strapped Russia Outguns the U.S. in Information War," Bloomberg L.P. < http://www.bloomberg.com/politics/articles/2015-04-02/sanctions-strapped-russia-outguns-the-u-s-in-information-war> s.e.t 30.09.2021.

kadar fazla Ukrayna vatandaşına Rus vatandaşlığı statüsü kazandırmaktır.[466]

Ukrayna'da Rus Yanlısı Medya Çalışmaları

Rusya, propaganda maksadıyla televizyon ve gazetelerden istifade ederek etkin olarak bilgi operasyonları yürütmüştür. Rusya'nın insani dış politika çabaları Rusça konuşan bir nüfus yarattığından, medya çabaları Rus yanlısı duyguları körüklemiştir.

Rusya'ya göre Ukrayna'da Rus gazetelerinin çoğalması, Rus yanlısı fikirlerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. 2007 verilerine göre Ukrayna'da dolaşımda olan 3.966.113 gazeteden 2.647.385'i (%66.7) Rusça, 1.141.877'si (%28.7) Ukraynacadır.[467] Rusça gazeteler mutlaka Rus yanlısı bir ön yargı içermese de, birçoğu Kremlin'in görüşlerine yakındır.

Ukrayna'da gazetelere ek olarak, önemli miktarda Rusça yayın yapan TV kanalı da mevcuttur. 2008 yılının Temmuz ayında, Ukrayna'da 45 lisanslı yabancı TV kanalının 37'si Rusça yayın yapmaktaydı.[468] Rusça yayın yapan bu kanalların bazıları yalnızca eğlence etrafında dönen programları yaparken güncel olaylarla ilgili haberler veya tartışmaları sunmaya odaklanan haber kanalları ise genellikle Rusya yanlısı haber ve programlar yapmıştır. Örneğin Peryvv kanal, Vsemirnaya kanalı Sivastopol'un bölgesel statüsüyle ilgili bir tartışmaya ev sahipliği yapmıştır. Bu programların çoğu, yayın istasyonlarını yöneten Ukrayna hükûmetinin düzenlemelerine uymamaktadır. Buna karşılık, Ukrayna hükûmeti yasa dışı istasyonları engellemeye çalışmış, ancak Rus hükûmetinin müdahalesi sonucunda başarısız olmuştur. Örneğin, 2008 yılında, Ukrayna Ulusal Televizyon ve Radyo Yayın Konseyi, dört Rus TV kanalını (Perviy kanal, RTR-Planet, Ren-TV ve TVCI) kamu ahlakı ve uygunsuz reklam sebebiyle cezalandırmıştır. Bunun üzerine Rusya Kitle İletişim Bakanı Schegolev, Kiev'den Ukrayna'daki Rus kitle iletişim araçlarına yönelik ayrımcılığı durdurmasını talep etmiştir.[469] Rus hükûmetinin bu müdahalelerinin bir sonucu olarak Rus yanlısı TV kanalları ihlallerinden dolayı nadiren cezalandırılmışlardır.

Rusya Yanlısı Küresel Medya Çalışmaları

---

[466] **Beckhusen, Robert (**2014, 28.12) "Putin's Holiday Gift is a Paranoid Military Doctrine," War is Boring, <https://medium.com/war-is-boring/putins-holiday-gift-is-a-paranoid-new-military-doctrine-d9656e809da5> s.e.t 30.08.2021.

[467] **Beckhusen, Robert** (2014, 28.12) "Putin's Holiday Gift is a Paranoid Military Doctrine," War is Boring,s.295. < https://medium.com/war-is-boring/putins-holiday-gift-is-a-paranoid-new-military-doctrine-d9656e809da5> s.e.t 12.01.2022.

[468] **Beckhusen,** s. 291.

[469] **Beckhusen,** s. 291,292.

Ukrayna içindeki medya çabalarının yanı sıra Rusya, benzer bir dizi kaynaktan yararlanarak uluslararası topluluğa karşı etkili bir bilgilendirme kampanyası yürütmektedir. TV programları ve Rusya yanlısı internet yorumcularından oluşan bir sürü inkâr ve aldatma etrafında dönen bu çabalar, uluslararası aktörlerin dikkatini dağıtarak Ukrayna krizine tepkilerini engellemektedir.

Ukrayna'daki TV medya çabalarının aksine, Rusya'nın uluslararası TV programları Rusça değil İngilizce, Arapça, İspanyolca, Fransızca, Almanca ve diğer popüler yabancı dillerdedir. Bu konuda en dikkati çeken kuruluş Russian Today (RT)'dir. 2014 yılı rakamlarıyla en az 300 milyon $'lık ve o yıl %41 oranında artırılan bütçesiyle RT, dünya çapında 600 milyondan fazla kişiye ulaşan en büyük TV ağlarından birisidir.[470] Çevrim içi YouTube'da 1 milyar izlenmeye ulaşan ilk TV kanalı olduğu için en popüler haber kanallarından biri olarak kabul edilmektedir.[471] RT'nin stratejik önemi, Putin'in RT bütçesinde herhangi bir kesintinin yapılmasını yasaklayan bir başkanlık kararnamesi imzalamasıdır. Kırım'ın ele geçirilmesi ve Ukrayna ihtilafı boyunca, RT defalarca dezenformasyon ve Rus yanlısı görüşü destekleyen iddialar yaymıştır.[472] Bunlar, Rus birliklerinin dengeleyici bir güç olduğunu iddia etmekten, Rusya'nın dünyada ABD'yi radyoaktif toza çevirebilecek tek ülke olduğunu belirten editoryal bir monologa kadar uzanmıştır.[473] Litvanya Dışişleri Bakanı Linas Linkevicus RT'nin etkinliğini, "Russia Today propaganda makinesi Kırım'daki askerî makineden daha az yıkıcı değil." diyerek özetlemiştir.[474]

RT, Rusya'nın Batı'yı nasıl şaşırtmaya çalıştığının açık bir örneğidir. RT aldatıcı bir

---

[470] **Pomerantsev, Peter / Weiss**, **Michael** (2014) "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture, Culture and Money," New York, NY: The Institute of Modern Russia, Inc. s.13,14.

[471] **Bidder, Benjamin (**2013, 13.08) "Russia Today: Putin's Weapon in a War of Images," Der Spiegel International, <http://www.spiegel.de/international/business/putin-fights-war-of-images-and-propaganda-with-russia-today-channel-a-916162.html>20.09.2021.

[472] **Kaczynski, Andrew / Miller, Katherine** (2014, 03.03) "14 Insane Moment's From RT's Coverage of the Russian Invasion of Ukraine," Buzzfeed Inc., <https://www.buzzfeednews.com/article/katherinemiller/insane-moments-from-rts-coverage-of-the-russian-invasion-of > s.e.t 20.12.2021.

[473] **Mackey, Robert** (2014, 16.03) "Russia Could Still Turn U.S. 'Into Radioactive Dust,' News Anchor in Moscow Reminds Viewers," The New York Times Company, <http://thelede.blogs.nytimes.com/2014/03/16/russia-could-still-turn-the-u-s-into-radioactive-dust-news-anchor-in-moscow-reminds-viewers/> s.e.t. 06.09.2021.

[474] **Linkevicius, Linas** (2014, 09.03) Untitled Twitter Post, Twitter, <https://twitter.com/linkeviciusl/status/442607548303425536> s.e.t 09.08.2021.

anlatıyı teşvik ederken, Rusya'nın gayriresmî haber siteleri ve yorumcuları Batı anlatısını bastırmaya yönelik saldırgan bir sürü görevi görmektedir. Genellikle trol (kasıtlı olarak anlaşmazlığı, öfkeyi ve kafa karışıklığını teşvik eden internet kullanıcıları) olarak adlandırılan bu kullanıcılar, muhalif sosyal medya gönderilerine karşı aşağılayıcı ve eleştirel "yorum sürüsü" mantığı ile karşı çıkarak saldırılar düzenlemektedir. Yorumlar anlamsız ve genellikle zayıf bir mantığı yansıtmasına rağmen dikkati dağıtmaktadır. Bir analistin açıkladığı gibi, troller "internet kullanıcısını bir pislik bulutu ile boğmayı amaçlayan bastırıcı ateş gibi davranmaktadırlar".[475]

Sızan belgeler, St. Petersburg merkezli "İnternet Araştırma Ajansı"nın bu olayların çoğunun arkasında olduğunu göstermiştir. 10 milyon doları aşan (yarısı nakit olarak ödenecek) bir bütçeye ve 1.000'e yakın çalışanı olan bu organizasyonun, doğrudan hükûmet tarafından yönetildiğine dair raporlar mevcuttur.[476] Ayrıca, başka bir raporda Rusya kaynaklı internet operasyonlarının "Federal Güvenlik Servisi (FSB) Bilgi Güvenliği Merkezi" tarafından neredeyse kesinlikle izlendiği ve denetlendiği iddia edilmektedir.[477] Sonuç olarak, Rus trol ordusunun rakibinin bilgi alanında meşruiyet kazanma çabalarını sekteye uğratmakta oldukça başarılı olduğu söylenebilir.[478]

4.3.4. Ukrayna Savaşında Rus İstihbarat ve Özel Harekât Kuvvet (ÖHK) Operasyonlarının Rolü

Rusya'nın Ukrayna'daki bilgi operasyonları, yüksek düzeyde gelişmiş ve karmaşık yapıları ile istihbarat operasyonları olarak karakterize edilebilir. Rusya, Ukrayna'ya karşı iyi planlanmış bir bilgi ve istihbarat operasyonları stratejisi uygulamış, Batı'ya karşı ise farklı yaklaşımlar sergilemiştir.

Rusya'nın Rus dilini ve kültürünü yaymaya yönelik yatırımları, esasen ulaşabileceği kitleyi genişletmiştir. Rusya daha sonra Ukrayna'daki askerî eylemlere halkın desteğini sağlamak için bilgi operasyonlarıyla Ukrayna nüfusunu hedef almıştır. Rus dezenformasyon

---

[475] **Seddon, Max** (2014, 02,06) "Documents Show How Russia's Troll Army Hit America," Buzzfeed Inc.,< http://www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america#.gh61xW0nk > s.e.t. 20.12.2021.

[476] **Seddon,** dn.475.

[477] **Taia Global Inc**. (201, Nisan) "Russian Federal Security Service (FSB) Internet Operations Against Ukraine," Report published publicly online the website of Taia Global Inc.; McLean, VA: Taia Global Inc.,pp. 6.

[478] **Pomerantsev / Weiss,** s. 17.

ve eleştirisinin birleşimi Ukrayna halkı üzerindeki Batı anlatısını bozmuştur. Sonuç olarak Rusya, Ukrayna'daki askerî operasyonlarını destekleyen etkili bir bilgi alanı oluşturabilmiştir.

Rus bilgi operasyonlarının konuyla ilgili modern Rus düşüncesiyle tutarlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bilgi operasyonlarının oynadığı rol Gerasimov, Checkinov ve Bogdanov'un bu işlevin önemine ilişkin yorumlarıyla da hayli tutarlıdır. Ayrıca, Panarin'in devlet kurumları, STK'ler ve gazeteciler arasında yapılacak koordineli bir faaliyetle bilgi operasyonları yürütme tavsiyesi, Rusya'nın uygulamaları ile örtüşmektedir. Dugin'in "kodlar vurgusu" ile bireyler arasında eylemleri tetiklemek için yanlış bilgilerin dikkatli kullanımı Ukrayna operasyonlarında kanıtlanmıştır. Yanlış bilgilendirmeye karşı yapılan eleştiriler Rusya tarafından kuvvetli bir şekilde bastırılmıştır. Sonuçta dezenformasyona yapılan vurgu, dönüşlü (refleksif) kontrolü gerçekleştirmek için çok uygun bir ortam yaratmıştır.

ÖHK Operasyonlarına Kısa Bir Bakış

ÖHK operasyonlarını genel olarak "karmaşık kinetik doğrudan eylem operasyonları" ve "konvansiyonel olmayan savaşı destekleyen operasyonlar" olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür.[479] Doğrudan eylem operasyonları, bu unsurların konvansiyon savaşta silahlı kuvvetlerle birlikte açıkça kullanımını kapsar. Konvansiyonel olmayan operasyonlar ise; bir direniş hareketinin veya isyanın, inkâr edilmiş bir alanda bir yer altı, yardımcı ve gerilla kuvveti aracılığıyla veya bu kuvvetle birlikte hareket ederek bir hükûmeti veya işgal gücünü zorlamak, bozmak veya devirmek için gerçekleştirilen operasyonlar ve faaliyetler olarak tanımlanabilir. Geleneksel olmayan savaş tamamen ÖHK operasyonları etrafında dönmez, ancak ÖHK kritik bir rol oynar.[480]

Modern Rus Askerî Düşüncesinde ÖHK Operasyonları

ÖHK'lerin kullanılması Rus düşüncesinde yeni değildir. SSCB döneminden itibaren özel keşif görevleri yürütmek amacıyla kullanılan Spetsnaz birlikleri buna örnek gösterilebilir. Sovyet askeri yayınlarında özel keşif, "muhtemel veya fiili bir düşmanın siyasi, ekonomik ve askerî potansiyelini ve moralini bozmak için yapılan keşif" olarak

[479] **Joint Publication 3-05 (**2014, July) "Special Operations, Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff, <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_05.pdf> s.e.t 05.05.2021.

[480] **Maxwell, David** (2014, 02.04) "Taking a Spoon to a Gunfight," War on the Rocks, <http://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/> s.e.t 09.09.2021.

tanımlanmaktadır. Özel keşiflerin başlıca görevleri, büyük ekonomik ve askerî tesisler hakkında istihbarat elde etmek ve onları ya yok etmek ya da devre dışı bırakmak, isyancılara karşı cezai operasyonlar yürütmek, propaganda yapmak, isyancı müfrezeler oluşturmak ve eğitmektir.[481]

Esasen, Spetsnaz kuvvetlerinin asıl amacı, konvansiyonel savaştan önce düşman bölgesine gizlice girerek kendi ajan ağlarını geliştirmek ve bu amaçla özel keşif görevleri icra etmektir. Sovyet Spetsnaz tarihi hayli eskilere uzanmaktadır ve bu ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniş kapsamlıdır. Spetsnaz tarihi mevcut çalışma tarzlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Günümüz Rus askeri yazınında ÖHK operasyonlarının misyonlarına Gerasimov, Checkinov Bogdanov ve Zaitsev'in eserlerinde rastlamak mümkündür. Rusya Genel Kurmay Başkanı Gerasimov, göreceli olarak gizli bir şekilde çok oyunculu bir kuvvet olarak çalışabilme yeteneklerinden dolayı ÖHK operasyonlarını doğrusal olmayan savaşın kritik bir bileşeni olarak görmektedir. O, "*Asimetrik eylemler yaygın olarak kullanılmaya başlandı ve silahlı çatışmalarda düşmanın avantajlarının geçersiz kılınmasını sağladı. Bu tür eylemler arasında, düşman devletin tüm topraklarında kalıcı olarak işleyen bir cephe oluşturmak için özel harekât kuvvetlerinin ve iç muhalefetin kullanılması ve ayrıca sürekli olarak mükemmelleştirilen bilgi eylemleri, araçlar ve araçlar bulunmaktadır."* diyerek ÖHK operasyonlarının önemine vurgu yapmıştır.[482] Gerasimov ayrıca şunları iddia etmektedir: *"Bütün bunlar, bilgi çatışması eylemleri ve özel harekât kuvvetlerinin eylemleri de dâhil olmak üzere gizli bir karaktere sahip askerî araçlarla desteklenir. Güçlerin açık kullanımına -genellikle barışı koruma ve kriz düzenlemesi örtüsü altında- yalnızca belirli bir aşamada, öncelikle çatışmada nihai başarının elde edilmesi için başvurulur."* Esasen Gerasimov, ÖHK operasyonlarının doğrusal olmayan savaşta en etkili askerî araç olduğuna inanmaktadır. Geleneksel güçlerin aksine, ÖHK'nin gizli yapısı ve küçük ayak izi onlara daha fazla çalışma esnekliği sağlamaktadır. Etkili bilgi operasyonları ile desteklenseler bile konvansiyonel güçlerin statüsü, imkân ve kabiliyetleri bu esnekliği sağlayamamaktadır.

---

[481] **FMFRP 3-201** (199, Ocak) "Spetsnaz," , Washington, DC: Deniz Kuvvetleri Departmanı, Birleşik Devletler Deniz Piyadeleri, < <http://cnqzu.com/library/Anarchy%20Folder/Military%20Reference%20and%20History/Spetsnaz%20-%20FMFRM%203-201.pdf > s.e.t 09.09.2021.

[482] **Gerasimov, Valery** (2013, 27.02) "The Value of Science in Foresight: New Challenges Require Rethinking on the Forms and Methods of Warfare," < http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf > s.e.t 20.01.2022.

ÖHK'leri konvansiyonel kuvvetlerden daha küçük bir ölçekte faaliyet gösterse de, boyutları, konvansiyonel kuvvetlerin kabul etmesi gereken herhangi bir siyasi kısıtlamaya uymadan sürekli olarak faaliyet göstermelerine izin verir.

Checkinov ve Bogdanov "yeni nesil savaş" yorumlarında sekiz aşamanın ikisinde ÖHK'nin kullanılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Beş aşamada yürütülen uzun bir bilgi operasyonları dizisinden sonra ÖHK, askerî harekâtın ilk dönemlerini temsil etmektedir. Bahsi geçen uzmanlar "*Askerî aşamanın başlangıcından hemen önce, bilgi operasyonu kapsamında yürütülen büyük ölçekli keşif ve yıkıcı misyonlar gerçekleştirilmelidir. Özel harekât kuvvetleri, uzay, radyo, radyo mühendisliği, elektronik, diplomatik ve gizli servis istihbaratı ve endüstriyel casusluk dâhil olmak üzere her tür, biçim, yöntem ve kuvvet, kilit hükûmet ve askerî hedeflerin tam yerini tespit etmek ve haritalamak için kullanılacaktır."*diyerek ÖHK'lerin bu aşamadaki misyonuna açıklık getirmişlerdir.[483]

Checkinov ve Bogdanov'un ÖHK operasyonlarına ilişkin yorumu, Sovyet özel keşif kavramıyla tutarlıdır. Onlar, ÖHK operasyonlarını bilgi operasyonlarının hemen ardılı olarak görerek, bu birliklerin düşmanın müdahalesini engellemek için kritik düşman tesis ve sistemlerine karşı kesin askerî güç uygulamaktan sorumlu olduklarını düşünmektedirler. Yeni nesil savaşın sonuncu aşamasında da ÖHK'ler ateş desteğinden yararlanılarak son kalan direniş noktalarını ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. ÖHK'yi öncelikle geleneksel olmayan savaşı desteklemeye yönelik bir güç olarak gören Gerasimov'un aksine, Checkinov ve Bogdanov, ÖHK'leri düşmana üstünlük sağlamak amacıyla şok piyadesi olarak kullanmaya odaklanmaktadır.

"Partizan Savaşı" başlıklı bir makalede Zaitsev, modern orduların ön cephe hattı olmadan savaşabilmesi gerektiğini ve ÖHK'nin Kırım'da etkin bir şekilde kullanılmasının Rus ordusu için önemli bir ders olduğunu savunmaktadır.[484] Abhazya'da görev yapmış olan Zaitsev çeviklikleri, küçük ayak izi bırakmaları ve hassas hedeflemeleri nedeniyle ÖHK'leri överek, savaşın ancak Spetsnaz tarafından yapılacak yumuşatma operasyonlarının tamamlanmasından sonra başlayacağını iddia etmektedir.[485] Zaitsev, ÖHK'lerin başlangıçta sivil itaatsizlik eylemleri, direniş ve daha küçük çaplı sabotaj eylemlerinde

[483] **Chekinov / Bogdanov**, s.20

[484] **Zaitsev, Anatoly** (2014, 03.10) "Партизанскими методами: Современная армия должна уметь воевать без линии фронта, ВПК-Медиа,<http://www.vpk-news.ru/articles/21649> s.e.t 08.09.2021.

[485] **Zaitsev, Anatoly** (2005, 02.05) "Saber Rattling Grows Louder Around Abkhazia," Eurasia Daily Monitor, vol. 2, issue 25, s.32.

kullanılabileceğini düşünmektedir. Ona göre bunların nihai hedefleri düşmanın kritik tesislerini yok etmek ve kuvvetlerinin sistemlerini bozmak veya yok etmek olmalıdır. Zaitsev, ÖHK'leri partizan faaliyetlerde oyalayıcı veya sabotaj operasyonları yürütürken gelecekteki düşük ve orta şiddetteki savaşlarda saldırı operasyonlarının en önemli bileşenlerinden biri olarak görmektedir".[486]

Ukrayna kuvvetlerinin potansiyel harekât hızını analiz eden Zaitsev, ÖHK operasyonlarının, hızlı manevra kabiliyeti ve düşmanın harekât kabiliyetini engellemesi nedeniyle doğrusal olmayan savaşta kritik olduğuna inanmaktadır. Esasen Zaitsev, ÖHK operasyonlarını küçük saldırıları büyük olaylara dönüştürmek için ağ yapısını ve dinamiklerini kullanan sistem bozulması sağlamada bir mekanizma olarak görmektedir.[487] Sonuç olarak, Zaitsev'in ÖHK görüşünün Gerasimov'un, Checkinov'un ve Bogdanov'un operasyonel düzeydeki görüşlerinin bir uzantısı olduğunu söylemek mümkündür.

Rus ordusunun 2008 Rus-Gürcü Savaşı'ndaki hayal kırıklığı yaratan performansından sonra, GRU'nun Spetsnaz'ı da dâhil olmak üzere tüm Rus savunma kurumu bu birlikleri masaya yatırmıştır. Anatoly Serdyukov (o zamanki savunma bakanı) GRU'nun Spetsnaz kanadını kaldırmaya ve onları bölgesel askerî komutanlıklara devretmeye karar vermiştir. Bu durum tartışma yaratmış ve Spetsnaz birçok personel kaybetmiştir. Ancak, Soygu ve Geraismov, Serdyukov'un eylemiyle aynı fikirde olmadığından tersine Komanda Spetsial'nikh Operatsiy'i (KSO) teşkil etmiştir.[488] Bu kapsamda FSB komutasındaki Alfa Terörle Mücadele Ekibi Eski Üyesi Miroshnichenko komutasında 500 kişilik ilk Bağımsız Spetsnaz Tugayı kurulmuş ve yıllara sari olarak yaygınlaşmıştır.

Ukrayna Krizi Sırasında Rus ÖHK Operasyonları

Belirtildiği gibi Rusya, çatışmanın başlangıcından son safhasına kadar Ukrayna içinde ÖHK operasyonları yürütmüştür. Ancak bu Rus ÖHK operasyonları, birbirine benzemediğinden önce Kırım'da gerçekleştirilen ÖHK operasyonları incelenecek ve ardından Donbas bölgesinde gerçekleştirilen ÖHK operasyonlarına değinilecektir. Bununla

---

[486] **Zaitsev,**

[487] **Robb**, **John** (2009, 03.11) "Basic Systems Disruption," Global Guerrillas: Networked tribes, systems disruption and the emerging bazaar of violence. A blog about the future of conflict, <http://globalguerrillas.typepad.com/globalguerrillas/2009/11/basic-systems-disruption.html> s.e.t 30.09.2021.

[488] **Schindler**, **R. John** (2013, 03.04) "Russia gets its own SOCOM," The XX Committee: intelligence, strategy, and security in a dangerous world, <http://20committee.com/2013/04/03/russia-gets-its-own-socom/> s.e.t 09.09.2021.

birlikte ÖHK operasyonlarının gizli doğası nedeniyle bu analizi tam olarak yapmanın zor olduğunu kabul etmek gerekir. Ukrayna'da muhtemelen bilinemeyen daha birçok Rus ÖHK operasyonu yapılmıştır.

Kırım'da Rus ÖHK Operasyonları

Rusya'nın askerî kapasitesinin en önemli ayağını oluşturan askerî ya da yarı askerî birçok özel operasyon kuvveti (Spetsnaz) bulunmaktadır. Bunlar kuruluş ve kadro olarak farklı yapılara sahiptir. Rusya Genel Kurmay Başkanlığının Ana İstihbarat Başkanlığına bağlı olanlar Spetsnaz GRU[489], Federal Güvenlik Servisine bağlı olanlar Spetsnaz FSB[490] ile Dış İstihbarat Servisine bağlı olanlara Spetsnaz SVR[491] olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca Rus Silahlı Kuvvetleri içerisinde doğrudan Putin'e bağlı SOC (Special Operations Command-Özel Operasyonlar Komutanlığı)[492] ve 45. Özel Kuvvetler Alayı bulunmaktadır.[493] RF hudutları dışında müstakil harekât yapabilme imkân ve kabiliyetine sahip bu birlikler, iyi eğitilmiş ve tecrübeli personeli sayesinde halk içinde kendilerini çok iyi gizleyerek başarılı özel kuvvet operasyonları icra etmişlerdir.

22 Şubat 2014'te Spetsnaz kuvvetlerinin çeşitli unsurları alarma geçirilerek seferber edilmiştir. Beş gün içinde Spetsnaz yeni oluşturulan KSO'dan gelen operatörler ve içlerinde hava indirme unsurlarının da bulunduğu 45. Ö/H Alayı helikopter ile Rusya'nın Karadeniz'de Bağımsız Deniz Piyade Tugayı Sivastapol'deki deniz üssü kışlasına nakledilmiştir.[494] Bu unsurlar Kırım parlamento binasını, Simerfopol Havaalanını ve birkaç önemli Ukrayna

[489] **Bukkvoll, Tor** (2016) "Russian Special Operations Forces in the war in Ukraine – Crimea and Donbas", Russia and Hybrid Warfare-Going Beyond The Label, ed.Bettina Renz,Hanna Smith, (Helsinki: Kikimora Publications, ss. 25-33, https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/175291/renz_smith_russia_and_ hybrid_warfare.pdf?sequence=1&isAllowed=y s.e.t 20.01.2022. (7 Kara Tugayı ve 4 Deniz Müfrezesinden oluşan seçkin hafif piyade unsurları)

[490] **Bukkvoll,** s. 27. (Terörle mücadele operasyonları ve stratejik hedeflerin korunmasından sorumlu birim).

[491] **Bukkvoll,** s. 27. (Yurtdışındaki diplomatik misyonların korunmasından sorumlu birim).

[492] **Bukkvoll,** s. 27. (Siyasi liderler tarafından ulusal ve uluslararası risklere karşın geniş çaplı askeri birliklerden ziyade küçük çaplı kuvvet kullanımını gerektiği durumlarda kullanılması planlanan birlikler).

[493]**Bukkvoll,** s. 27. (GRU ile aynı görevi Hava Kuvvetleri içerisinde icra eden birlik)

[494] **Nikolsky**, **Alexey** (2014) "Little, Green ve Polite: The Creation of Russian Special Operations Forces," ," in Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine, edited by Colby Howard and Ruslan Pukhov, Minneapolis, MN: East View Press, 1.nci Baskı, pp. 124-131.

askerî tesisini ele geçirerek ilk darbeyi vurmuştur.[495] Rus yanlısı özel askerî şirketleri ile bölgedeki diğer askerî birlikler tarafından desteklenen bu unsurlar on altı farklı kritik hedefi işgal ederek Kırım'ı Ukrayna'dan koparmıştır. Bu hedefler havaalanları, karadan havaya füze bataryaları, Ukrayna askerî üsleri, askerî hastaneler ve yakıt depolarından oluşmaktaydı.

Askerî harekât emrinin alınmasını müteakip Kırım Parlamentosu, Ukrayna ordusunun askerî birlik ve karargâhları, bölgedeki kritik tesis ve noktalar GRU ve RF'nin Karadeniz donanmasında bulunan askerî unsurlar tarafından himaye edilen SOC elemanlarınca işgal edilmiştir.[496] Yapılan işlere yasal zemin oluşturmak maksadıyla Kırım'daki milis yapılanmalar esas kuvvet olarak ön plana sürülürken, özel kuvvet birliklerinin icraatları örtülü harekât olarak geri planda tutulmuştur.[497] Rusya Kırım'ı mevcut asker sayısının yüzde birini oluşturan özel kuvvet birlikleri ile işgal etmiştir.[498]

Harekâtın ilk safhalarında kuvvet mukayesesinde Ukrayna ordusunun Rus ordusuna karşı açık bir üstünlüğü söz konusu olmuş[499] ancak, araç silah ve teçhizatın sayıca eksik ve eski olması ve askerlerinin savaşmak istememesi nedeniyle Ukrayna ordusu tam anlamıyla bu harekâta yanıt verememiştir.[500] Ukrayna Savunma Bakanına Ukrayna ordusu tarafından neden karşılık verilmediğine ilişkin sorulan bir soruda yanıt olarak " kâğıt üzerinde 41.000 kişi olan ordunun alanda 6.000 kişiyi ancak bulabildiğini" ifade edilmiştir.[501]

---

[495] In Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine, <http://vk.com/video67852927_168347508> s.e.t 30.09.2021.

[496] **Bukkvoll,** s. 28.

[497] **Bukkvoll,** s. 28.

[498] **Sinovets, Polina / Bettina Renz** (2015) "Russia's 2014 Military Doctrine and Beyond:Threat Perceptions,Capabilities and Ambitions", (NATO Defence College (NDC) Reserach Paper, NDC Research Division, s. 2, http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=830 s.e.t 20.01.2022.

[499] RAND'ın raporuna göre Ukrayna ordusunun Kırım'da 18.000 civarında askeri, Rusya ordusunun ise Karadeniz Filosu'nda 12.000 civarında askeri bulunmaktaydı. RAND, Lessons From Russia's Operations, s. 5-6.

[500] RAND'ın raporuna göre örneğin müdahalenin başlangıcında Ukrayna ordusu hava kuvvetlerinin 45 adet MIG-29 savaş uçağından sadece 5-6 tanesi faal olarak kullanılabilir durumdaydı. RAND, Lessons From Russia's Operations, s. 5-6.

[501] **Schlögel, Karl** (2015) "Russia's Hybrid Warfare: Waging War Below The Radar of Traditional Collective Defence", NATO's Response to Hybrid Threats, ed. Guillaume Lasconjarias ve Jeffrey A. Larsen, (NATO Defence College, Rome, ss.113–137. (Rusya müdahalesi başladığında bütçe kısıntıları ve diğer sebeplerle hazırlıksız yakalanan Ukrayna ordusunda personel sıkıntısının yanı sıra sahada savaşan askerlerinin ihtiyaç duyduğu koruyucu kıyafet, ekipman, yemek ve ilaç gibi lojistik desteğin sadece % 10'u devlet tarafından karşılanırken, % 60'ı bağışlar ve geriye kalan % 30' luk bölüm askerlerin kendileri tarafından karşılanmıştır.)

Yerel halk arasında "little green men" olarak adlandırılan bu küçük yeşil adamların kullandıkları teçhizat ve kendilerini çok iyi gizlemeleri sayesinde Batı tarafından başlangıçta yerel milis unsurlar oldukları düşünülmüş, bu da Rusya'yı bir nebze de olsa sorumluluktan kurtarmıştır. Rusya savaş boyunca Rus ordusuna ait herhangi bir işaret ya da rütbe taşımayan bu birlikler sayesinde Ukrayna'daki askerî kapasitesini sürekli olarak inkâr etmiştir.[502]

Ukrayna makamları tarafından Kırım'da bulunan bu personelin Rusya silahlı kuvvetlerine ait olduklarına ilişkin kanıtların[503] AGİT'e de teslim edilmiş olmasına rağmen Rusya inkâra devam etmiştir. Putin Kırım'da bulunan bu unsurları yerel halk tarafından organize edilen yasal savunma kuvvetleri olarak tanımlamış[504] Rus ordusuna ait olmayan bu insanların askerî kıyafetlerini herhangi bir mağazadan temin edebileceklerini belirtmiştir.[505]

Yukarıda da belirtildiği üzere bu Spetsnaz birimlerinin çalışma şekli taktik başarılarına yol açmış ve Kremlin'in stratejik zaferinde önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak, Spetsnaz birimleri gözle görülür şekilde iyi silahlanmıştı; bu onlara Ukrayna askeri güçleriyle çarpışma ve muhalefeti müdahaleden caydırma kapasitesi sağlıyordu.[506] İkincisi, Spetsnaz çok hareketliydi ve kesintisiz sistem yaklaşımını sürdürmek için zırhlı ve lastik tekerlikli taktik araçlar ile donatılmıştı.[507] Üçüncüsü, Spetsnaz kuvvetleri hiçbir birlik işareti veya amblem kullanmamıştır. Bu da Kremlin'e makul bir inkâr edilebilirlik sağlamıştır. Dördüncüsü, Spetsnaz güçleri nüfusun ilgisini çekmeye, kalpleri ve zihinleri kazanmaya odaklanmıştır. Halkla birlikte çalıştıkları, Ukraynalı askerleri kaçmaya teşvik ettikleri ve

[502] Little Green Men'lerin özel kuvvetler unsuru olduğuna dair güvenlik çalışmalarındaki genel kabul için Asymmetric Warfare Group'un Rusya'nın Ukrayna müdahalesinde kullandığı asimetrik taktik, teknik ve prosedürleri ortaya koyduğu ve 2016 yılında yayınlanan çalışma örnek olarak gösterilebilir. Asymmetric Warfare Group, Russian New Generation Warfare Handbook, 2016, s.iii.

[503] **Czuperski, Maksymilian /John Herbs/ Eliot Higgins/ Alina Polyakova/ Damon Wilson** (2015) "Hiding in Plain Sight:Putin's War in Ukraine", (Çalışma Raporu, The Atlantic Council, Washington DC.,s.5, https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Hiding_in_Plain_Sight/HPS_English.pdf s.e.t. 23.01.2022.

[504] **Lally, Katy / Will Englund** (2014) "Putin Says He Reserves Right to Protect Russians in Ukraine", The Washington Post, https://www.washingtonpost.com/world/putin-reserves-the-right-to-use-force-in-ukraine/2014/03/04/92d4ca70-a389-11e3-a5fa-55f0c77bf39c_story.html?noredirect=on&utm_term=.f2c378d5ee41, s.e.t 20.01.2922.

[505] **Reisinger / Golts**, s. 6.

[506] **The Interpreter** (2014, 01.03) "Ukraine Liveblog Day 12: Putin Prepares an Invasion," <http://www.interpretermag.com/ukraine-liveblog-day-12-putin-prepares-an-invasion/#0040> s.e.t 09.09.2021.

[507] **Berjins, Janis (**2014, Nisan) "Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy," (Policy Paper no. 2, Riga, Latvia: Center for Security and Strategic Research, National Defence Academy of Latvia,

yalnızca bireylerin belirli iletişim hatları boyunca seyahat etmelerini engellemek amacıyla silahlarını havaya ateşledikleri için "kibar askerler " olarak kabul edilmişlerdir. Zaitsev'in belirttiği gibi, Spetsnaz hızları ve bu hassasiyetleri nedeniyle Kırım'da oldukça başarılı olmuştur.

Donbas'taki Rus ÖHK Operasyonları

ÖHK'nin Donbas bölgesinde kullanılması, Kırım'da aleni şekilde tanık olunan sistemlerin bozulması yaklaşımından çok, konvansiyonel olmayan savaşa benzeyen çok daha küçük bir ölçekte gerçekleşmesi anlamında farklıdır. Donabs'ta Rus Spetsnazları çoğunlukla müfreze düzeyinde Rus yanlısı ayrılıkçı güçleri eğitmeye ve onlara yardım etmeye odaklanmıştır. Ayrıca, bu güçler ayrılıkçılar arasında emir komuta zincirini oluşturmak için de kullanılmıştır.

Doğu Ukrayna'da çatışmaların Kırım'a nazaran daha klasik yöntemlerle icra edilmesi nedeniyle SOC aktif olarak görevlendirilmemiş, bu operasyonlarda 45. Spetsnaz Alayı, GRU ve FSB Spetsnaz birimleri öne çıkmıştır.[508] GRU Spetsnaz unsurları değişimli olarak 250–300 kişilik tabur görev kuvvetleri hâlinde 3–4 tabur şeklinde Donbas bölgesinde görevlendirilmiştir. Bu birlikler doğrudan çatışmalara katılmamış daha ziyade ayrılıkçılara lojistik destek ve eğitim vermişlerdir.[509]

Savaşın başlangıcında Ukrayna Silahlı Kuvvetleri tarafından icra edilen "Terörle Mücadele Harekâtı" çerçevesinde hududa kadar geri itilen bu yapılar, Rus Silahlı Kuvvetlerinin devreye girmesiyle Donbas bölgesinde kontrolü tekrar ele geçirmişlerdir.[510] Bu dönemde Donbas bölgesinde çok miktarda Rus Silahlı Kuvvetlerine ait T-80 ve T-90 görülmüştür.[511] Bağımsız bir araştırma birimi olan Potomak'ın 2015 yılındaki raporuna göre Rusya'nın Donbas bölgesine; 402 adet zırhlı muharebe aracı, 256 tank, 138 tane GRAD çok namlulu roketatar sistemi, 42 adet top, 35 adet obüs topu, 5 adet BUK füze sistemi, 4 adet TOÇKA taktik balistik füze sistemi, 4 adet URAGAN çok namlulu roketatar sistemi ve 4

[508] **Bukkvoll**, s. 30–31.

[509] **Bukkvoll**, s. 30–31.

[510] **RAND**, The Russian Way, s. 9.

[511] **Fox,** s. 40.

adet TOS-1 BURATINO çok mamlulu roketatar sistemi gönderdiği tespit edilmiştir.[512] Rus Silahlı Kuvvetlerine ait bu unsurların gittikçe daha görünür bir hâle gelmesinin arkasından Rusya inkârdan vazgeçerek bunların izinli askerler olduğunu ve komutanlarından izin almadan çatışmalara katıldıklarını beyan etmiştir.[513]

Rusya, 2., 10., 22. ve 24. Özel Hareket Tugayları ile Doğu Ukrayna'da ÖH operasyonları icra etmiştir. Buna ek olarak, 100. ÖH Tugayın unsurları ayrılıkçıları teknik silah sistemleri konusunda eğiten Rus eğitmenlerinin güvenliğini sağlamak için konuşlandırılmıştır.[514] Kırım'da işgal operasyonları yürüten bu birlikler Donbas'ta öncelikle Rus yanlısı ayrılıkçı savaşçılara (birçoğunun GRU üyesi olduğu iddia edilen Albay Igor Strelkov'un komutası altındaki) stratejik ve taktik eğitimler vermekle görevlendirilmiştir.[515] Ayrıca, "Vostok Taburu" (GRU tarafından yönetilen ve Rusya'nın Çeçen ihtilaflarında geçmişi olan geçici Spetsnaz kuvveti) olarak bilinen birlik bir baskınla adını duyurmuştur. Başlangıçta Ruslardan oluşan Vostok Taburu, daha sonra Ukrayna, Çeçenistan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden gelen yüksek eğitimli savaşçılardan oluşan bir güce dönüştürülmüş ve komutanlığına Ukrayna'nın "Alfa Terörle Mücadele Spetsnaz" biriminin eski komutanı Aleksandr Khodakovsky getirilmiştir.[516] Buna ek olarak, bazı raporlardan FSB'den Alfa ve Vimpel'in 300 üyesinin ayrılıkçıların komuta zincirini güçlendirmek için görevlendirildiği anlaşılmaktadır.[517]

Rusya'nın Doğu Ukrayna'da ÖHK kullanımına ilişkin elde daha az bilgi olmasına rağmen ayrılıkçı güçleri destekledikleri açıktır. GRU Spetsnaz kuvvetleri ayrılıkçıları eğiterek geleneksel olmayan savaş yürütürken, FSB Spetsnaz kuvvetleri bazı iç ayrılıkçı anlaşmazlıklarının çözümünde kullanılmıştır. Sonuç olarak bu ÖHK operasyonları, Rusya

---

[512] **Karber, A, Philip** (2015) "Russia's Hybrid War Campaign Implications for Ukraine&Beyond", The Potomac Foundation, <https://fortunascorner.com/wp-content/uploads/2015/03/hybridwarfarebrief.pdf > s.e.t. 06.12.2021.

[513] **Resinger / Golts**, s. 6.

[514] **Galeotti,** dn.393.

[515] **Fitzpatrick, A. Catherine** (2014, 19.05) "Is Separatist Colonel Strelkov the Kremlin's 'Wag the Dog' Gone Out of Bonds?," The Interpreter, < http://www.interpretermag.com/is-separatist-colonel-strelkov-the-kremlins-wag-the-dog-gone-out-of-bounds/>, s.e.t 08.01.2022.

[516] **Fitzpatrick, A. Catherine** (2014, 15.07) "Is Separatist Colonel Strelkov the Kremlin's 'Wag the Dog' Gone Out of Bonds?," The Interpreter, <http://www.interpretermag.com/is-separatist-colonel-strelkov-the-kremlins-wag-the-dog-gone-out-of-bounds/> s.e.t 09.09.2021.

[517] **Arutunyan, Anna / Galeotti, Mark (**2014, 11.07) "Gathering Storm – Insurgency escalates in eastern Ukraine," Jane's Intelligence Review; Douglas County, Colorado: IHS Inc.

yanlısı ayrılıkçı güçler için bir kuvvet çarpanı görevi görmüştür.

Ukrayna'daki Rus ÖHK Operasyonlarının Analizi

ÖHK'nin hem Kırım'da hem de Donbas'ta kullanılması, Sovyet özel keşif yorumuyla ve Checkinov, Bogdanov, Zaitsev ve Gerasimov'un görüşleriyle tutarlıdır. Bununla birlikte, Rus ÖHK'leri başlangıçta Kırım'da sistem bozma tarzında kullanılmış, ancak Donbas'ta isyancılara eğitim ve teşkilatlanma desteği vermekle görevlendirilmiştir.

Checkinov, Bogdanov ve Zaitsev, ÖHK'yi yalnızca askerî müdahalenin ilk bileşeni olarak görmekle kalmamış, aynı zamanda kilit hükûmet ve askerî hedefleri ele geçirmekten sorumlu olduklarını yazmıştır.[518] Kırım'da Spetsnaz kuvvetlerinin yaptığı tam olarak buydu ve başlangıçta kilit hükûmet binalarını ve askerî havaalanlarını Zaitsev'in tarif ettiği şekilde sistem bozulması ile uyumlu olarak ele geçirmişlerdir. İki hafta içinde kilit tesisleri ele geçirmeleri ve kilit iletişim hatlarını bloke etmeleri, Ukrayna ordusunun Kırım güçlerini felç etmiş ve yanıt vermelerini engellemiştir.

Zaitsev'in Donbas'taki partizan savaşının yönetimi, Gerasimov'un ÖHK hakkındaki görüşleri ile tutarlıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Gerasimov, ÖHK operasyonlarını düşmanı zor durumda bırakan kalıcı bir cephe yaratma yöntemi olarak görmektedir. Rusya Donbas'ta, ayrılıkçı isyancı güçlere yardım etmeye ve kurulu emir komuta zincirini savunmaya odaklanmalarını sağlayarak Spetsnaz'ı farklı şekilde kullanmıştır. Bu çabalar Ukrayna askerî operasyonlarına karşı koyabilecek şekilde etkili bir ayrılıkçı gücün yaratılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak Donbas'ta krizin başlamasından bu yana Ukrayna, Rus Özel Kuvvetleri ile desteklenmiş yetenekli bir ayrılıkçı cepheyi kırmak ve yenmek için mücadele etmektedir.

4.4. Rus Bilgi Savaşı, Siber Alan ve Sosyal Medya Operasyonları

4.4.1. Giriş

Bilgi teknolojisinin gelişimi, geleneksel savaşın karmaşık olan yapısına ek karmaşık bir katman oluşturarak çatışmaların karakterini kökünden değiştirmiştir. Sanal ortama büyük çaplı küresel erişim, insanların tutum ve inançları ile bilişsel alanlarındaki olayları etkileyen bilgi savaşlarını çevrim içi olarak yürütmek için çok sayıda fırsat yaratmıştır.

[518] **Chekinov / Bogdanov,** s. 20.

Son zamanlarda, hem devletlerin hem de devlet dışı aktörlerin siyasi ve askerî amaçlarını gerçekleştirmek için hibrit yaklaşımları nasıl kullandıklarına, askerî operasyonları siber saldırılar, diplomatik ve/veya ekonomik baskı ve bilgi (propaganda) kampanyalarıyla ustaca birleştirdiklerine tanık olmaktayız. Son 15 yılda sosyal medya günümüzde kullanılan ana iletişim kanallarından biri hâline dönüşmüş, bu kapsamda sanal iletişim platformları savaş stratejisinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Libya, Suriye ve Ukrayna'daki son çatışmalar, sosyal medyanın eylemlerini koordine etmek, bilgi toplamak ve en önemlisi hedef kitlelerin inançlarını ve tutumlarını etkilemek, hatta eylem için harekete geçirmek maksadıyla yaygın olarak kullanıldığını göstermiştir.

Mart 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Doğu Ukrayna'daki sürekli savaşla sonuçlanan Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askerî operasyonu, Rusya'nın bilgi savaşı, siber saldırılar ve diplomasinin iyi düzenlenmiş bir karışımıyla birlikte geleneksel askerî araçların kullanıldığı yeni nesil savaş yaklaşımının bir gösterisini sunmuştur. Siber uzayın hem teknik hem de içerikle ilgili yönleriyle kullanımı, Rus liderlerin yeni ağa bağlı ortama nasıl adapte olduğunu ve bilgi kontrolüne verdiklere öneme güçlü bir vurgu yapmıştır. [519]

Rusya bilgi savaşı yeteneğini Batı'daki rakiplerini baltalamak ve korkutmak için aktif önlemler ve refleksif kontrol gibi yöntemleri yaygın olarak kullanıldığı Sovyet döneminden itibaren etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu eski yöntemler artık yeni bilgi ortamının gereksinimlerine göre yeniden düzenlenmiştir. Ancak Darczewska'nın belirttiği gibi, bu yenilikler öncelikle ağ içindeki faaliyetlerin organizasyonu ile ilgilidir. Rusya'da güçlü bir sivil toplum teşkilatı olmadığı için bu bilgi savaşı ÖHK'lerin siyasi teknoloji uzmanları [520] ve iç kanaat önderleri [521] tarafından yürütülmektedir.

4.4.2. Rusya Stratejik Belgelerinde Bilgi Savaşı ve Siber Alan

Rus akademik ve siyasi çevrelerinde, Rusya'nın siber alanda önemli ölçüde sürdürülen bir bilgi savaşı kampanyasının hedefi olduğu yönünde güçlü bir algı vardır. Bu nedenle Rus

[519] **Jaitner, Mattsson**, p. 48.

[520] Politik teknoloji—çoğunlukla eski Doğu bloku ülkelerinde oldukça gelişmiş politik manipülasyon tekniklerini tanımlamak için kullanılan bir terim. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/political-technology-why-is-it-alive-and-flourishing-in-former-ussr/ > s.e.t 20.11.2021.

[521] **Darczewska, Jolanta** (2014, May) The anatomy of Russian information warfare, the Crimean operation, p. 28, < http://aei.pitt.edu/57173/1/42.pdf > s.e.t 20.12.2021.

bilgi alanının sınırlarını tanımlamak ve korumak için bazı tedbirler geliştirilmiş [522] ve bu tedbirler Rusya stratejik politika belgelerine de yansımıştır. Sanal ortamın rolü birçok Rus politika belgesinde kabul edilmiştir. Aralık 2014'ten itibaren Rus Askeri Doktrini, Rusya'nın şu anda karşı karşıya olduğu kapsamlı jeopolitik tehditlerin yanı sıra Batı'nın sözde Rusya'ya karşı kullandığı yeni yöntemleri vurgulamaktadır. Belgeye göre, bu tehditler Rusya'yı tepki vermeye, askerî ve askerî olmayan önlemlerden oluşan geleneksel olmayan bir yöntem içeren yeni bir müdahale stratejisi oluşturmaya zorlamıştır.[523]

Çağdaş çatışmalarda bilgi operasyonları, ülkeyi hem dış tehditlerden (örneğin uluslararası hukuka ve bölgesel istikrara aykırı eylemlerden, Rusya'nın sınırlarına bitişik meşru rejimleri devirmeyi amaçlayan eylemlerden vb.) hem de iç tehditlerden (örneğin iktidar rejimini istikrarsızlaştırmaya yönelik faaliyetlerden) korumaya hizmet eden devletin birincil savunma araçlarından biri olarak vurgulanmaktadır. Doktrinde bilgi güvenliğini sağlamanın tek etkili yolunun tüm internet kullanıcıları, gazeteciler, yerel makamlar, sivil toplum örgütleri vb. kuruluşların ortak hareket etmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Rusya'nın bilgi alanını yönetme yaklaşımını ortaya koyan temel politika belgesi, 2000 yılında yayınlanan "Rusya Bilgi Güvenliği Doktrini"dir.[524] Doktrin, Rusya'nın siyasi ve sosyal durumu istikrarsızlaştırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanan Batılı ülkelerin kontrolündeki gizli servisler ve STK tehditlerine karşı savunmak için bilgi direnci araçlarını geliştirecek ve stratejik caydırıcılık etkisi yapacaktır. Kommersant gazetesinde Rusya'nın sosyal ve siyasi istikrarı baltalamak, Rusya Federasyonu'nun anayasal sistemini zorla değiştirme yolunu açacak şekilde internetin bir sömürü aracı olarak kullanılmasına karşı çıkılacağı belirtilmiştir.[525]

Rus Silahlı Kuvvetlerinin bilgi uzayındaki faaliyetlerine kavramsal bakış sunan 2011 Rusya Siber Savaş Stratejisi, sanal ortamdaki tehditlere daha aktif bir tepkiyi

[522] **Jaitner, Mattsson**, p. 41.

[523] **Darczewska**, **Jolanta** (2015, May), "The Devil is in the Details. Information Warfare in the Light of Russia's Military Doctrine",Point of View, Centre for Eastern Studies, Warsaw, p.9, < https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_50_ang_the-devil-is-in_net.pdf > s.e.t 20.12.2021.

[524] "Доктрина информационной безопасности Российской Федерации" (утверждена Президентом Российской Федерации В.Путиным 9 сентября 2000 г., № Пр-1895) < http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html > s.e.t 20.12.2021.

[525] "Russian authorities feel threat from foreign mediaand the Internet", (2015. 10.10) < http://112.international/russia/russia-developed-the-new-doctrine-of-information-security-1099.html > s.e.t 20.12.2021.

tartışmaktadır.[526] Stratejiye göre, devlet tarafında bilgi alanında bir çatışmanın tırmanması ve kritik bir aşamaya girmesi üzerine bireysel ve kolektif savunma haklarını kullanmalı ve uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan norm ve ilkelerine aykırı olmayan seçilmiş her türlü yöntem ve araç kullanmalıdır.[527] En önemlisi bu belgede, güvenlik çıkarları doğrultusunda, devletin güçlerini ve bilgi güvenliği araçlarını diğer devletlerin topraklarında konuşlandırabileceği belirtilmektedir.

Yukarıda açıklandığı gibi, resmî Rus politika belgelerinde ABD, NATO ve diğer Batılı güçlerden gelen Rus bilgi ortamına yönelik tehditlere sürekli atıfta bulunularak, bu tehditlere karşı incelikli bir şekilde savunma yapılmaktadır. Bu savunmacı yaklaşım, Rus internet ortamında (RuNet) internet ve sosyal medya üzerinde daha sıkı kontrol sağlanması, aynı zamanda Rus bilgi üstünlüğünün sağlanması ve Kremlin'in anlatısını dünya çapında yaymak için oluşturulan çok dilli web haber platformları ve paralı siber askerlerin varlığına kadar kendisini göstermektedir.

4.4.3.Rusya'nın Sanal Ortamı Kısıtlama Girişimleri

İnternet aynı zamanda çoğu Rus TV kanalına, radyoya ve yazılı medyaya hâkim olan resmî anlatıdan farklı görüşleri iletmek için blogcular ve Kremlin karşıtları tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, 2012 Rusya başkanlık seçimlerinden ve Ukrayna'daki huzursuzluktan bu yana, Rusya Kremlin'i eleştirenleri susturmak ve devlet kontrolündeki medyanın sunduğu görüşlerden farklı görüş beyan etme yeteneklerini sınırlamak amacıyla sanal ortama kısıtlamalar getirmek için önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda 2014 yılı boyunca bir dizi kısıtlayıcı yasa kabul edilmiştir. Örneğin, Blogger Kayıt Yasası 3000'den fazla takipçisi olan blog yazarlarının bir medya kuruluşu olarak kaydolması, ayrıca yetkililerin herhangi bir kullanıcının bilgilerine erişme hakkına sahip olduğunu ve hükûmetin erişebilmesi için çevrim içi bilgilerin Rus sunucularında saklanmasını zorunlu kılmıştır. 2014 yılının başlarında kabul edilen bir başka yasa, hükûmetin herhangi bir web sitesini açıklama yapmadan engellemesine izin vermektedir. Yasa, muhalif aktivistler Alexey

---

[526] "В России создана стратегия кибервойны", (2012, 11.03) < https://safe.cnews.ru/news/top/v_rossii_sozdana_strategiya_kibervojny > 20.12.2021.

[527] "Концептуальные взгляды на деятельность вооруженных сил российской федерации в нформационном пространстве", Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011, < http://www.km.ru/tekhnologii/2012/03/14/ministerstvo-oborony-rf/ministerstvo-oborony-rf-opublikovalo-strategiyu-kiber > s.e.t. 20.12.2021.

Navalny ve Garry Kasparov'un web sitelerini engellemek için kullanılmıştır.[528]

Eylül 2015'te yürürlüğe giren kişisel veri depolama yasasında, Rus müşteri verilerini işleyen internet servis sağlayıcılarının sunucularını Rusya topraklarında fiziksel olarak tutmaları gerektiği ve bunun da güvenlik kurumlarının faaliyetlerinin izlenmesini sağladığı belirtilmiştir. Bu yasa, Facebook ve Twitter gibi yabancı sosyal ağ sitelerinin işleyişini de etkilemektedir.[529]

Bir Rus dijital haklar kuruluşu olan İnternet Kullanıcıları Derneğinin yakın tarihli bir raporuna göre, Rus vatandaşlarının internet özgürlüğünün sınırlandığı vakaların sayısı 2014'te 1,5 kat artmıştır (2013'te 1832 örnekten 2014'te 2951'e). İnternet faaliyetleriyle ilgili açılan ceza davalarının sayısı düşerken, kullanıcılar üzerinde daha fazla ekstra yasal idari baskı (örneğin resmî olmayan tehditler, işten çıkarma) ve belirli içerik türlerine çevrim içi erişimde daha fazla kısıtlama bildirilmiştir. Raporda, aşırıcılıkla ilgili suçlarda cezanın daha da ağırlaştığına yer verilmiştir. Aşırıcılığa teşvik suçlamaları, giderek kısıtlayıcı hâle gelen halk meclisi ve izinsiz protesto düzenlemeleriyle birleştiğinde, ifade özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlamaktadır. Retweetlenmiş görüntü veya yeniden yayınlanmış gönderi bile bir Rus vatandaşının interne'e erişimine ve hatta özgürlüklerine mal olabilmektedir. Örneğin, Şubat 2013'te polis, Rusya'nın küçük siyasi partilerinden birinin bir üyesini, parodileri ve abartılı siyasi konuşmasıyla nam salmış bir internet kişiliği olan Lev Sharansky'nin hicivsel bir LiveJournal gönderisini yeniden yayınlamasını nefret suçuyla suçlamıştır. 2014 yılında Federal Kolluk Kuvvetleri, Moskova Devlet Üniversitesinde bir felsefe profesörü, Kremlin'in olası devrilmesini çevrim içi bir forumda tartışan bir makaleyi yeniden yayınladığı için tutuklamıştır. 2014 yılında Sibirya'nın Barnaul kenti eyalet savcısı tarafından bir sosyal ağ sitesinde aşırılık yanlısı olduğu düşünülen bir fotoğrafı beğenmekle suçladığı siyasi bir aktiviste dava açılmıştır. [530]

Kremlin, bu yasal kısıtlamaların dışında, en büyük Rus sosyal ağı Vkontakte'nin[531]

[528] "Russia enacts 'draconian' law for bloggers and onlinemedia", < http://www.bbc.com/news/technology-28583669 > s.e.t 20.12.2021.

[529] "Law on Russian Personal Data Storage Goes IntoEffect Today; Status of Social Media Uncertain", < https://www.mondaq.com/russianfederation/privacy-protection/435890/russia39s-personal-data-localization-law-goes-into-effect > s.e.t 20.12.2021.

[530] 'Russia's bureaucracy's Race to Police the Web', GlobalVoices, 23 June 2014, < https://globalvoices.org/2014/06/23/russia-bureaucracy-police-internet-censorship-law/ > s.e.t 20.12.2021.

[531] 'Russia's VKontakte COE says he was fired, flees Russia', Reuters, 22 April 2014, < https://www.reuters.com/article/russia-vkontakte-ceo-idUSL6N0NE1HS20140422 > s.e.t 20.12.2021.

yöneticisini değiştirmek, sosyal medyada Ukrayna yanlısı grupları engellemek[532] ve yabancı sosyal medya platformlarından belirli içerik türlerinin engellenmesini istemek gibi bilgi ortamını kontrol etmeyi amaçlayan bir dizi tedbir almıştır. Örneğin Twitter, Rus devlet kurumlarından içeriği kaldırma ve hesapları kapatma konusunda çok sayıda talep almıştır. (2015'in ikinci yarısında 1735 talep gönderilmiş, diğer dönemlere kıyasla 25 kat artış meydana gelmiştir).[533] Bu olaylar, Kremlin'in bilgi ortamında kontrolü kaybetme korkusu yaşadığının bir göstergesidir.

4.4.4. Ukrayna Savaşında Rus Sosyal Medya Uygulamaları

StratCom COE tarafından 2014 yılında yayınlanan Ukrayna'ya karşı bilgilendirme kampanyasına ilişkin raporda, Rusya'nın geleneksel medyası ile Twitter arasında güçlü bir koordinasyon tespit edilmiştir.[534] Raporda, bazı önemli olaylarda görgü tanığı olduğunu iddia eden bir sosyal medya kullanıcısı tarafından oluşturulan anlatıların daha sonra Kremlin kontrolündeki TV kanalları ve Kremlin yanlısı web sayfaları tarafından ele geçirildiği belirtilerek, medyalar arası iletişim yaklaşımını nasıl etkili bir şekilde kullandığı açıklanmıştır. Hükûmetin yaratmak istediği algı doğrultusunda hazırlanan haberler, haber kanalları tarafından oluşturulan medya hikâyeleri sosyal medya üzerinden dağıtılmakta daha sonra çoğu sahte kimliklere sahip olan farklı sosyal medya hesapları tarafından geliştirilerek yaygınlaştırılmaktadır.

Bu çalışmalarda Rus haber ajansları, bloglar, web sayfaları (destekleyici uzmanlar, düşünce kuruluşları, STK'lar, çıkar grupları) ve sosyal medya hesapları da dâhil olmak üzere Kremlin yanlısı içerikleri yayan birçok medya kanalı arasındaki koordinasyonu da bazı çalışmalarda ortaya çıkarmıştır. Örneğin, sosyal ağ analisti Lawrence Alexander, Kremlin sponsorluğundaki blog yazarlarının ve yorumcuların faaliyetlerinin sosyal medya botlarının faaliyetleriyle birleştirildiği Kremlin yanlısı birkaç bilgi kanalı arasındaki bağlantıları belirlemiştir. Daha önce diğer Twitter kullanıcıları tarafından bot olarak tanımlanan 17.000'den fazla Twitter kullanıcısından oluşan geniş bir ağın birbirine yakından bağlı

[532] 'Russia blocks pro-Ukraine groups on social media',Mahsable, 3 March 2014. < https://mashable.com/2014/03/03/russia-ukraine-internet/ > s.e.t 20.12.2021.

[533] **Global Voices** (2016, 06.03) "Twitter reports massive increase in Russian Government's content removal requests", < https://globalvoices.org/2016/03/06/twitter-reports-massive-increase-in-russian-governments-content-removal-requests/> s.e.t 20.12.2021.

[534] **NATO StratCom COE** (2015) "Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine", Riga, p. 25. < http://stratcomcoe.org/analysis-russias-information-campaign-against-ukraine-1 > s.e.t 20.11.2021.

olduğunu tespit etmiştir.[535] Ayrıca, 2013-2014 sonbahar ve kış aylarında Ukrayna'daki Euromaidan protestolarının başlamasına ve ardından 2014 ilkbaharının başlarında Doğu Ukrayna'daki Rus yanlısı militanların silahlı ayaklanmalarına denk gelen bot kaydındaki artışı da dikkat çekmiştir. Alexander tarafından yapılan bir başka araştırma, Ukrayna (whoswho.com.ua gibi) hakkında uzlaşmacı materyaller yayınlamaya, Rus muhalif aktivistleri (yapatriot.ru gibi) itibarsızlaştırmaya veya Suriye ihtilafına (syriainform.com) karşı ABD karşıtı bir tutum sergilemeye adanmış bir dizi web sayfası arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmıştır.[536]

Ukrayna ihtilafıyla ilgili resmî ve yarı resmî bilgi ajansları oluşturma çabaları, Rusya'nın çevrim içi ortamda bilgi liderliği sağlama ihtiyacını ne kadar ciddiye aldığını da göstermektedir. Mart 2014 itibariyle Novorossiya fikrini tanıtmak ve benimsetmek için çok sayıda web sitesi kurulduğu görülmüştür. Benzer şekilde Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri'nin resmi web sitelerinin, bu cumhuriyetlerin bağımsızlık ilânından önce oluşturulduğu dikkat çekici bulunmuştur.[537]

Kremlin, Rusça konuşmayan kitleler içinde bilgi hâkimiyetini sağlamak için de büyük bir sinerji yaratmıştır. Teknoloji ilerledikçe herhangi bir aktörün uluslararası kitlelere ulaşma yeteneği önemli ölçüde artmaktadır. Uluslararası TV kanalı RT ve Rusya'nın en son uluslararası medya projesi olan Sputnik, sosyal medya ile derinden bütünleşmiştir. Kremlin, 2005'ten 2013'e kadar kendisini esasen bir internet medya şirketi olarak adlandıran RT'ye neredeyse 2 milyar dolar harcamıştır. RT'nin YouTube'daki izlenme oranı TV'lerden daha yüksektir.[538]

Bir analizde botların Rus haber ajansları RT, RIA Novosti ve LifeNews'in makalelerine bağlantılar yoluyla tweetlerin retweet ve favori sayılarının nasıl yapay olarak şişirildiği ve böylece Twitter'de arama ve trend olan konuların sonuçlarını nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Bazı botlar sadece haber ajanslarının gönderilerini retweetlemekte, diğerleri

[535] **Lawrence, Alexander,** (2015, 02.04) "Social Network Analysis Reveals Full Scale of Kremlin's Twitter Bot Campaign" Global Voices, < https://globalvoices.org/2015/04/02/analyzing-kremlin-twitter-bots/ > s.e.t 20.12.2021.

[536] **Lawrence, Alexander,** (2015, 02.04) "Social Network Analysis Reveals Full Scale of Kremlin's Twitter Bot Campaign" Global Voices, < https://globalvoices.org/2015/04/02/analyzing-kremlin-twitter-bots/ > s.e.t 20.12.2021.

[537] **Jaitner, Mattsson**, p. 46.

[538] **The Daily Beast, "**Putin's propaganda TV lies about its popularity", <https://www.unian.info/world/1126752-putins-propaganda-tv-lies-about-its-popularity.html > s.e.t 20.11.2021.

haberlere bağlantılar yayınlamaktadır. Aynı sahte hesaplar tarafından Kremlin yanlısı Live Journal bloglarının puanlarına birkaç bin blog toplu bağlantı gönderildiği tespit edilmiştir.[539]

4.4.5. Ukrayna Savaşında Rus Trolleri

2014 yılında Ukrayna krizinin derinleşmesiyle birlikte Rusya yanlısı mesajlar internet ortamında daha fazla görünür olmuştur. Söz konusu mesajlar Rusya, Ukrayna ve Batı'da farklı şekilde yorumlanmaya başlanmış, hatta Batı bile kendi arasında ikilem yaşamaya başlamıştır. Bununla birlikte Kremlin kontrolündeki TV, radyo ve haber kuruluşlarının Rusya'nın Ukrayna, ABD ve AB'ye karşı eylemlerini ve saldırgan duruşunu destekleyen ve sürekli tekrarlanan resmî Rus anlatıları sosyal medyayı adeta kuşatmıştır.

Ukrayna'daki olaylardan her bahsedildiğinde haber makalelerine, blog gönderilerine ve görüşlere büyük saldırılar yapılmıştır. Kremlin yanlısı yorumların eşi görülmemiş sayıda olması, araştırmacıları bu faaliyetlerin bir şekilde senkronize edildiğine inanmaya itmiştir. Benzer şekilde eşi görülmemiş sayıda yorumla ilgili raporlar ve şikayetler birçok ülkeden (Finlandiya, Polonya, Almanya, ABD, İngiltere ve diğerleri dâhil) eş zamanlı olarak gelmiştir. St. Petersburg'daki Kremlin sponsorluğundaki "İnternet Araştırma Ajansı"nın eski çalışanlarından gelen bilgiler, bu varsayımları teyit eden bilgiler sunmuştur.[540]

Bilgi savaşı uygulayıcılarının hedef ve mesajları, belirli hedef kitlelerin güvenlik açıklarına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişebilir. Örneğin Polonyalı araştırmacılara göre Ukrayna'daki çatışmayla ilgili sosyal etki tekniklerini Ukrayna, Rusya ve Polonya sosyal medya sitelerinde analiz eden kişi, şüpheli trollerin iletişim stratejilerinin ülkelere ve dillere göre farklılık gösterdiğini ispat etmiştir. Şöyle ki; (Bkz: EK).

— Rusça yazan troller, katılımcıları sakinleştirmek Rus ekonomisinin durumu hakkındaki gerçeği gizlemek ve Rusya devlet başkanı ve hükûmetinin erdemlerini övmek için tartışmalara girmiştir.

---

[539] Daha fazla bilgi için bkz: Global Voices (2015, 27.11) "Are Russian news media getting the boost from retweet bots on Twitter?" <https://globalvoices.org/2015/11/27/are-russian-news-media-getting-a-boost-from-retweet-bots-on-twitter/ GlobalVoices,>, <https://globalvoices.org/2015/12/22/massive-livejournal-troll-network-pushes-pro-kremlin-narratives/> s.e.t. 30.03.2021.

[540] Daha fazla bilgi için bkz: "My life as a pro – Putin propagandist' in Russia's secret 'troll factory", The Telegraph, (2015, 25.06) , < http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11656043/My-life-as-a-pro-Putin-propagandist-in-Russias-secret-troll-factory.html >20.12.2021; Woman who sued pro-Russian "troll factory" gets one ruble in damages'; (2015, 18.08) The Guardian, <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/18/woman-who-sued-pro-putin-russian-troll-factory-gets-one-rouble-in-damages > 20.12.2021.

— Ukraynaca yazan troller yorumlarını, eylemlerini düşmanca ve ihmalkâr olarak tasvir ederek ve faşistlerle karşılaştırarak Ukrayna devlet başkanını ve hükûmetini diskalifiye etmek ve aşağılamak için kullanmışlardır.

— Lehçe yazan troller, internet kullanıcılarını Ukrayna'daki savaşın Polonyalıların işi olmadığına ikna etmeye çalışmıştır. Ukrayna'yı zor durumda bırakmak ve Polonya'nın desteğinden yoksun kılmak maksadıyla Ukrayna ve Polonya'nın ortak tarihiyle ilgili bazı argümanları gündeme taşımışlardır.[541]

Etki tekniklerinin seçimi, trollerin ulaşmak istediği hedeflere bağlıdır. Bununla birlikte, Ukrayna-Rusya çatışması bağlamında Ukrayna, Polonya ve Rus sosyal medyasındaki tartışmaları analiz ederken, tartışmanın katılımcılarını etkilemek için kullanılan bazı benzer kalıplar belirlenmiştir. Şöyle ki;

—Diğer katılımcılara karşı saldırgan bir tavır sergilemek (saldırgan hakaretler, isim takmak da dâhil olmak üzere saldırılar, kabalıklar).

—Etiketlemek (belirli ilişkileri çağrıştırmak için belirli adların ve terimlerin kullanılması, örneğin aynı kişiler ayrılıkçı gruplar, teröristler ve halk milisleri olarak tanımlanabilir, ancak bu terimlerin her biri tamamen farklı bilişsel sonuçlara yol açabilir.)

—Tarihî referansları sıkça kullanmak.

—Rusya'nın uygarlık veya ahlakî olarak üstün bir toplum olduğunu vurgulamak (Daha fazla kültürel ve medeniyet gösteren mesajların kullanılması - genellikle diğer ulusların başarılarının yıpranmasıyla ilişkilidir.)

—İroni ve alaycılık kullanmak (örneğin, "Elbette Ukraynalılar her zaman barış isterler, tıpkı Hitler'in yanında savaşmak istedikleri gibi." gibi yaklaşımlarla insanlarla veya olaylarla alay etmek için tasarlanmış ironik ifadeler.)

—Komplo teorileri geliştirmek.

—Çatışma'dan üçüncü güçleri sorumlu tutmak ve suçlamak (NATO, AB, ABD gibi ülke ve kurumların uluslararası konumlarını güçlendirmek için çatışmalar yarattığını öne sürmek.)

[541] Sosyal medyada Rusya-Ukrayna çatışmasıyla ilgili iletişimde sosyal etki' çalışması, Polonya, Rusya ve Ukrayna'dan (her ülkeden beş haber sitesi) en popüler haber sitelerinin sosyal medya (Facebook, Twitter, Youtube) profillerini analiz etti. 1-30 Nisan 2015 döneminde yaklaşık 4000 yorum analiz edildi. Sosyal analiz aracı Sotrender kullanılarak nicel bir analiz yapılırken, nitel analiz Ukrayna'daki çatışma ile ilgili en çok yorum yapılan gönderilerin içeriğine odaklandı.

—Söylemi başka sorunlara yönlendirmek (Ukrayna-Rusya çatışmasının iyi olmadığını, mültecilerle başa çıkmak, bütçe vb.)

—Slav kardeşliğini her fırsatta tekrarlamak (AB/NATO kültürleri yerine Slav halkının -Polonyalılar, Ruslar ve Ukraynalılar- ortak noktalarına vurgu).

—Sosyal kanıtlar sunmak (“Bunu herkes yapar. Zaten halkın çoğu buna karar verdi. Sana, bana ne oluyor? vb.’’ diyerek belirli bir çözümü vurgulamak veya bir fikre destek sağlamak. Örneğin, ‘’Kırım Rusya'ya katılmalıdır. Donetsk ve Lugansk bölgelerindeki ayrılıkçı güçler desteklenerek bağımsızlığı sağlanmalıdır.’’)

—Bu mahallenin kabadayısı benim yaklaşımı göstermek (Rusya'yı askerî gücünü kullanarak uluslararası hukuku hiç bir yaptırımla karşılaşmadan çiğneyebilen bir ülke olarak tasvir ederek Rusya’nın gücünü abartmak).

—İnsanlık karşıtı, acımasız bir imaj yakıştırmak (Ukraynalılar insanlıktan yoksundur. Özellikle çocukları acımasız şekilde infaz ediyorlar. Tüm insanlık normlarını ve geleneklerini ihlal ediyorlar).

—Gizli veya kaynağı belli olmayan istatistikî verilerle saldırmak (sindirilemez miktarda veri yüzdesi sunmak, gerçekler ve çoğunlukla güvenilir bir kaynaktan gelen gizli bilgiler, gizli veriler vb. (örneğin *“Arkadaşım Genelkurmay'da çalışıyor ve Ukrayna’da askere alınanların %85'inin kaçtığını ve hiç ortaya çıkmadığını söyledi.”* yaklaşımı.)

StratCom COE tarafından Letonya için yapılan ayrı bir çalışmada, tespit edilen internet trollerini beş kategoriye ayırmıştır:

—ABD’nin komplo kurduğunu yayan troller: Komplo teorilerine dayalı bilgi yayarak ABD'yi uluslararası kargaşa yaratmakla suçlamaktadırlar. Komplo trolleri mantıksal argümanlar sunarak ABD’yi suçlayan uzun metinler kaleme almaktadır. Yorum uzunluğu bunun bir komplo trolü olduğunun ilk işareti sayılabilir.

—Bikini trolleri: Genellikle çekici bir genç kızın profil resmi eşliğinde naif, çoğunlukla ABD karşıtı yorumlar yayınlamaktadırlar. Temada içerek basittir, bir soru veya/ ve bir öneri içerir. Örneğin *“Sadece Rusya kötü olabilir mi? Dünya böyle çalışmıyor - belki de biraz kendimize bakmalıyız.”* ve bunu daha sonra ABD'yi suçlama gerekçesi takip etmektedir. Bikini trolleri aslında çoğu zaman bir trol olarak tanınmadığı için internet topluluğunu önemli ölçüde etkilemektedir.

—Agresif troller: Klasik trollere benzer şekilde, genel kullanıcılarda duygusal tepkiler

uyandırmayı amaçlayan duygusal ve yüksek fikirli yorumlar yayınlarlar. Klasik troller genellikle son derece duyarlıdır, çünkü sözlü çatışmayı uzatmakla ilgilenirler, oysa agresif trolün yanıt verme hızı çok düşüktür.

—Vikipedia trolleri: Vikipedi'den (veya tarih blogları gibi diğer yetkili bilgi kaynaklarından) olgusal bilgiler yayınlama eğilimindedir. Yayınlanan bilgiler kendi başına doğrudur, ancak izleyiciyi yanlış sonuçlara götüren bir bağlamda kullanılır ve daha deneyimli kullanıcılar tarafından bile itibarsızlaştırılma olasılığı düşüktür.

—Ek trolleri: Değerli bilgiler içeren diğer haber makalelerine veya videolara bağlantılar içeren çok kısa mesajlar yayınlarlar. (örneğin, Rus haber platformlarından, TV haberlerinden, YouTube'daki görgü tanığı videolarından vb.). Mesajı daha az insana ulaştığı için bu trolü tanımlamak zordur. Bir melez trolün tanımlanması zor olsa da, bir dereceye kadar analistin öznel yargısına bağlıdır.[542]

—Organize trolleri: Genel tartışma atmosferinde Kremlin'in anlatısının desteklendiği Rusça forumlarda ve web portallarında kişisel görüşlerini paylaşanlardan oluşur. Bunlar aslında halk tarafından tanınır. Popüler Fin Rus web sitesi russia.fi yöneticisi Veronika Solovian'ın itiraf ettiği gibi, "Bu özel forumdaki troller siyasi konular hakkında çok aktif ve her zaman sadece Putin'i ve politikasını savunmaktadırlar. Diğer katılımcıları bu argümanlara çekebilirler ve diğerleri onları hemen trol olarak tanımlamaz." Rusya yanlısı propagandayı ücretli yazar olarak dağıtan konuşmacıları kimsenin net bir şekilde tanımlayabilmesi veya işaret edememeleri son derece sorunludur.[543]

Sosyal medyada ve web yorumlarında trolleri tanımlama kriterleri değişebilir, ancak belirli göstergeler trolleme göstergesi olarak kabul edilebilir. Şöyle ki;

—Troll çok sayıda yorum göndermiş olmalıdır.

—Yorumların içeriği tutarlı bir şekilde Rus yanlısı olmalıdır.

—Ya Rusya yanlısı web sayfalarına bağlantılar ya da bu tür sayfalardan büyük miktarda kopyala-yapıştır bilgi göndermelidir.

—Tekrarlayıcı olmalı; içeriğe özel (yani, diğer kullanıcıların söyledikleri veya orijinal bir

[542] Daha geniş bilgi için bkz: 'Internet Trolling as Tool of Hybrid Warfare: the case of Latvia'. <https://stratcomcoe.org/publications/internet-trolling-as-a-hybrid-warfare-tool-the-case-of-latvia/160 > s.e.t 20.12.2021.

[543] **Kioski**, **Yle** (2015, 24.06) "This is how pro-Russia trolls manipulate Finns online—check the list of forums favoured bypropagandists", < http://kioski.yle.fi/omat/troll-piece-2-english > s.e.t 23.09.2021.

argüman öne sürdüğü ile ilgili), amaca yönelik yorumlar yazmak yerine aynı mesajı birden çok kez yeniden göndermelidir.

—Genellikle diğer kullanıcılarla sohbete girmiş olmamalıdır.

—Siyasi ve Rus yanlısı olmadıkça, sıradan ve politik olmayan konularda yorum yapmaz.

—Rusça dışındaki dillerde çalışırken, okuma yazma bilmeme veya yazım hataları yapma eğilimindedir.

Elbette bu göstergeler tek başına varlığın aslında bir trol olduğunu doğrulamaz. Kanıtlanabilir sonuçlar elde etmek için trolün davranışının kapsamlı analizi gereklidir. Hibrit trolleri görmezden gelmek ve onlarla daha fazla etkileşime girmemek birkaç nedenden dolayı hayati önem taşımaktadır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

—Kullanıcılar trollerle ne kadar çok etkileşime girerse troll, deneyimsiz kullanıcıların gözünde o kadar güvenilir hâle gelir.

—Troller ne kadar çok cevap alırsa, gelecekte o kadar çok tıklama alırlar (kartopu etkisi). Olumsuz tepkiler bile trolün amacına hizmet edebilir.

—Herhangi bir tepki gelecekte provokasyona hizmet edebilir (öznel olarak seçilen alıntılar propaganda kanalları tarafından gerçek görüşlerin genelleştirilmesi olarak kullanılabilir.)

Siber Casusluk ve Trolleme

Trolleme halkta ve yönetimde psikolojik etki yapmak için kullanıldığı gibi istihbarat toplama amacıyla siber operasyonlar yapmak maksadıyla da kullanılabilir. Letonya Bilgi Teknolojileri Güvenlik Olay Müdahale Kurumu (CERT) tarafından yapılan bir araştırmada elde edilen bulgular; Rus yanlısı trollerin, propaganda dağıtmak ve diğer katılımcıları casusluk, kötü amaçlı yazılımları içeren web bağlantılarını açmaları için kullanmak amacıyla Letonya web portallarının yorum bölümlerini kullandığını göstermektedir.[544]

Bir trol için programlanmış kötü amaçlı casus yazılımların bulaştığı bir Rus propaganda web sayfasına bağlantı ile birlikte "Daha fazla bilgi için buraya bakın." diyerek okuyucularının verilerini toplayabilmektedir. CERT, bu faaliyetlerin Rus istihbarat servisleriyle bağlantıları olduğu bilinen Rus hacker grubu Turla'dan kaynaklandığını

[544] "Cyberchess: strategy and tactics in the virtual environment" (2015, 01.11) <https://cert.lv/en/2015/06/cert-lv-and-isaca-latvia-annual-it-security-conference-cyberchess-strategies-and-tactics-in-the-virtual-environment > s.e.t 20.12.2021.

doğrulamıştır. CERT tarafından analiz edilen vaka çalışmaları, bu trolleme taktiğinin bazı ortak özelliklerini göstermiştir. Bu anlamda trolleme psikolojik etki için ve istihbarat amacıyla bilgi toplamak ve kötü amaçlı yazılım dağıtmak için kullanılmaktadır.

Rusya'nın Bilgilendirme Faaliyetlerinin Sosyal Medyaya Etkilerine İlişkin Sonuçlar

Örnek olay incelemesinden de görülebileceği üzere sosyal medya, kamuoyunu şekillendirmek amacıyla psikolojik etki tekniklerinin yürütülmesine yönelik savunma önlemlerinden başlayarak, Nissen'in tanımladığı gibi arzu edilen etkilere ulaşmak için elverişli bir ortam olabilir. Ancak, arzu edilen bu etkiler elde edilir mi? Sadece diğer troller/botlar arasında paylaşılsa ve daha geniş kitlelere ulaşmasalar bile, sosyal medya üzerinden binlerce mesaj dağıtmak için kaynak ve çaba harcamaya değer mi? Hedeflenen hedef kitlelerin görüşlerini şekillendirebilirler mi?

Olumsuz etkilerden biri bilgi alanının doygunluğudur. Botnet tarafından dağıtılan bilgiler sosyal medya eğilimlerini ve arama motorları sonuçlarını etkileyebilir. Bu, bir bot kampanyası başarılı olursa, birisi Ukrayna hakkında her bilgi aradığında, ilk arama sonuçlarının Kremlin'in botlar tarafından dağıtılan anlatısını destekleyen yorumları veya bağlantıları içereceği anlamına gelir. Trollerin faaliyetlerinin en önemli etkilerinden biri, insanları internete katılmaktan vazgeçirme ve propaganda mesajlarına yer bırakma potansiyeline sahip olmasıdır. Bazı trollerin tartışma ortamını değiştirmek için kaba diyalog kullanarak bilinçli tartışmayı engelledikleri bilinmektedir. Bu taktikler tartışmayı tamamen ortadan kaldırarak demokratik tartışmayı durdurmak için uygun bir yoldur.[545]

Trolleme, alternatif seslerin örgütlenmesini önlemeyi de kolaylaştırabilir. Haber kuruluşları ve sosyal medya siteleri trolleme etkinliğiyle karşılaştıklarında, trollerle başa çıkmaya çalışmak yerine tüm yorumları engelleme eğilimindedirler. Yorum ve tartışma yeri olmadan, ortak duyguları paylaşan insanların yalnız olup olmadıkları veya başkalarıyla bağlantı kurup kuramadıkları hakkında hiçbir fikirleri yoktur ve böylece troller amaçlarına ulaşırlar. Bu tür troll faaliyetleri, siyasi muhalefetin daha üretken bir şekilde oluşmadan gelişme olasılığını engellemektedir.[546]

---

[545] **The Atlantic (**2014, 12.08) "The Kremlin's Troll Army, Moscow is financing legionsof pro-Russia Internet commenters. But how much do they matter?" <http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/the-kremlins-troll-army/375932/ > 20.12.2021.

[546] **Goolsby, Rebecca** (2015) "Information tactics and manoeuvresin the new information environment', NATO Science and Technology Organisation" p. 10. <https://ndiastorage.blob.core.usgovcloudapi.net/ndia/2015/human/TuesGoolsby.pdf > s.e.t 20.12.2021.

Finlandiya kamu yayın şirketi web portalı "yle.kioski" tarafından yapılan bir analizde, birçok Finlinin saldırgan yorum veya tehdit mesajlarıyla savaşmanın kullanımını bilmedikleri için trollük nedeniyle tartışmaktan vazgeçmek zorunda kaldıkları sonucuna varılmıştır. Finlandiya'daki çalışmanın bulduğu bir diğer etki de Ukrayna'daki olaylarla ilgili artan kafa karışıklığı nedeniyle gerçeğin değerinin azalmasıydı. Fin halkı, genellikle Batı'da kaçınılan Nazi ve faşist gibi son derece güçlü kelimeler kullanan saldırgan ve alaycı saldırılara psikolojik olarak hazırlıklı olmadığından bu tür tartışmalardan uzak kalmak eğiliminde olmuştur.[547]

NATO StratCom COE tarafından yürütülen çalışmada, trollemenin kamuoyu üzerindeki etkileri hakkında bilgi edinmek için hem Letonca hem de Rusça olarak en büyük üç Letonya web portalının yorumları analiz edilmiştir. Çalışmadan, Letonya web portalı yorumlarında kapsamlı bir trolleme varlığının kanıtı elde edilememiştir. Bununla birlikte bu çalışmada halkın trollere karşı yaklaşımında bazı kıstaslar ve güvenlik açıkları hakkında belirli özellikler belirlenmiştir:[548]

—Katılımcıların belirli kesimlerinin trolleri tanımlayamaması: Yaşlılar trollere karşı en savunmasız olanlardır ve internet güvenliği konusunda en düşük farkındalığa sahiptir. Letonya'da, 55 ila 74 yaşındakilerin % 42'si internet kullanıcısıdır. Bu da onları daha agresif trol vakalarına karşı oldukça hassas hâle getirmektedir. Bir diğer önemli risk grubu kırklı yaşlardaki aile erkekleri, babalardır. Bu grup komplo teorilerine duyarlıdır ve bikini troll yorumlarına yanıt verme ve yorumlarda bulunma olasılıkları yüksektir. İncelenen diğer sosyal grupların, farklı ölçüde de olsa hibrit trolleme girişimlerine karşı oldukça dirençli oldukları tespit edilmiştir. Bu tür bir direncin nedenleri, kullanıcıların kamuya açık bilgilere ve yüksek internet okuryazarlığına son derece eleştirel bir yaklaşıma sahip olmalarından siyasi sürece ilgisiz kalmamalarına kadar uzanmaktadır.

—Çevrim içi saldırganlık çevrim dışı saldırganlığa yol açar: Çevrim içi tartışmaların gerçek hayattaki sonuçları önemli bir tehdittir. Ukrayna'da Rusça konuşanların siyasi güvensizliğinin müdahalenin ana nedenlerinden biri olarak kullanıldığı Ukrayna'ya karşı Rus bilgilendirme kampanyasından elde edilen deneyim göz önüne alındığında, gerçek hayattaki ilişkilerde değişikliklerle sonuçlanan çevrim içi saldırganlık, Rusya'nın Baltık

[547] "This is What Pro-Russia Internet Propaganda Feels Like—Finns Have Been Tricked into Believing in Lies" (2015, 24.07) < https://kioski.yle.fi/omat/this-is-what-pro-russia-internet-propaganda-feels-like > s.e.t 09.12.2021

[548] **Svetoka, Sanda** (2016, 07.06) "Social Media as a Tool of Hybrid Warfare", <https://stratcomcoe.org/publications/social-media-as-a-tool-of-hybrid-warfare/177 > s.e.t 09.01.2022.

devletlerindeki Rusça konuşan insanları korumada daha aktif bir şekilde yer almasına hizmet etmiştir.

—Uzun vadeli efektler: Trolleme, uzun vadede belirli etkilere neden olabilir. Uzun vadeli etkilerin gücü, web yorumlarını okuyan ve sosyal medyada aktif olarak yayın yapan sınırlı insan grubunu manipüle etmek değil, Kremlin yanlısı aktivistlerin sahip olduğu TV, bloglar, propaganda web sayfaları gibi diğer bilgi kanalları aracılığıyla iletilen Rus anlatısını güçlendirmekte yatmaktadır. Hibrit savaşın bir alt bileşeni olan bilgi savaşının en önemli argümanlarından biri olan Trolleme, NATO üyesi ülkelerde bilgi hâkimiyetini genişletmeyi ve halkı etkilemeyi amaçlayan daha büyük bir etki mekanizmasının küçük ama en önemli parçasıdır.

4.5. Hibrit Savaş Perspektifinden Rusya'nın Kırım ve Donbass Operasyonları

Rusya'nın Ukrayna'daki eylemleri Batı toplumlarının hibrit savaşa karşı zayıf noktalarını ve savunma hassasiyetlerini bir kez daha su yüzüne çıkarmıştır. Ancak Ukrayna'nın bu tehdit ve uygulamalara karşı koyma faaliyetleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Gerçekten de, Rusya'nın faaliyetleri çağdaş hibrit savaşın taarruz veya saldırgan tarafı ile ilgili ise Ukrayna'nın hibrit savaşa karşı koyma tedbiri de bu savaşın savunma tarafı ile bağlantılıdır.

Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ve Donbas'ın bazı bölgelerini işgal operasyonları, Batılı politika yapıcılar için bir uyanış çağrısı işlevi görmüştür. Bu durum Batılıları, geniş arazi kesimlerinin savunulmasına dayalı askerî doktrinlerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır.[549] Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna'daki faaliyetleri, Batılı demokrasiler için daha geniş toplumsal ve kinetik olmayan tehditlere karşı daha fazla hazırlık ihtiyacını ortaya koymuştur. Rusya, Ukrayna'daki açık konvansiyonel askerî müdahalesinin yanı sıra, toprak gaspına zemin hazırlamak, operasyonlarının reddedilebilirliğini sağlamak, Ukraynalı yetkililerin tepkisini geciktirmek ve Ukrayna'daki çatışma algısını etkilemek için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bir dizi gizli ve geleneksel olmayan, savaş eşiğinin altında kalan çatışma yöntemleri kullanmıştır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın vaka analizinden hareketle, Rusya'nın Ukrayna'daki

[549] **Granholm**, **Niklas/ Malminen, Johannes / Persson, Gudrun (**2014) A Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine, Stockholm, Swedish Defence Research Agency, <https://www.academia.edu/8821995/A_Rude_Awakening._Ramifications_of_Russian_Aggression_Towards_Ukraine> s.e.t. 20.04.2021.

stratejisi, hibrit savaş kavramına karşılık gelen, askerî ve askerî olmayan araçların karmaşık bir kombinasyonunu içeren entegre bir kampanyadan oluştuğunu söylemek doğru olacaktır.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı kullandığı bu yöntemler, Avrupa ve ABD'de önemli ölçüde siyasi ve bilimsel ilgi görmüştür. Hibrit savaş, bu yöntemleri tanımlamak için kullanılan birkaç kavramdan sadece birisi olmuştur. Bu türden yeni çatışma biçimleri Rus siyasi ve askerî elitleri tarafından "doğrusal olmayan savaş" olarak tasvir edilmiş, Batılı uzmanlar tarafından ise eski Sovyet askerî taktiklerinin harmanlanarak günümüze uyarlandığı Rus hibrit savaşı olarak tanımlanmıştır.[550]

2014'ten bu yana yenilenen güvenlik tartışmalarında, Rusya'nın niyetleri, stratejisi ve taktikleri ile karmaşık mevcut güvenlik ortamının doğru tanımlanması noktasında Batılı akademisyenler arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Buna rağmen Rusya'nın Ukrayna'daki operasyonlarının öncüllerini, 2008'deki Gürcistan Savaşı'nda, 2007'de Estonya'daki siber ve enformasyon operasyonlarında, Çeçenya'daki isyan bastırma savaşlarında, Rusya'nın ayrılıkçı Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester bölgelerinde uyguladığı yöntemlerde izlerini görmek mümkündür.[551]

Ukrayna'da 2013 sonbaharında başlayan Maidan Devrimi'nin göstericiler ve güvenlik kuvvetleri arasında çatışmalara yol açarak Başkan Viktor Yanukoviç'i 22 Şubat 2014'te ülkeyi terk etmeye zorlamasıyla Rusya'nın Kırım operasyonları için düğmeye basılmıştır. Rusya'nın önemli avantajlara sahip olduğu yarımadadaki son derece spesifik operasyonel

---

[550] **Berzins Janis (**2014) Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy (National Defence Academy of Latvia,

Galeotti, Mark (2019) Russian Political Warfare: Moving Beyond the Hybrid, London and New York, Routledge, s.43.

Galeotti, Mark (2016). "Hybrid, Ambiguous, and Non-linear? How New Is Russia's "new way of war?"',Small Wars & Insurgencies 27, no. 2., <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129170; > s.e.t 20.02.2022.

Thomas, **Timothy** (2016) 'The Evolution of Russian Military Thought: Integrating Hybrid, New-Generation, and New-Type Thinking', The Journal of Slavic Military Studies 29, no. 4, <https://doi.org/10.1080/13518046.2016.1232541; > s.e.t 20.01.2022.

Jonsson, Oscar / Robert Seely (2015) 'Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine', The Journal of Slavic Military Studies 28, no. 1, <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.998118 > s.e.t 12.12.2021.

[551] **Williamson, Murray / Peter R. Mansoor** (2012).Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, New York: Cambridge University Press, s.31.

ortam arasında sürpriz unsuru, bir deniz piyade tugayı da dâhil olmak üzere Karadeniz filosunun Sivastopol'deki üslenmesi nedeniyle önceden var olan güçlü bir askerî ve istihbarat varlığı [552] ve yarımadanın Rusça konuşan ve Rus yanlısı nüfusu olmuştur.

Kırım halkında Ukrayna yönetimine karşı oluşan tepki, hem Rusça konuşan Kırımlıların Rusya ile olan tarihsel bağından hem de Ukrayna'nın yeni hükûmetinin ülkedeki Ruslar ve Rusça konuşanlar için tehdit oluşturan faşistler tarafından yönetildiğine dair korkuları yansıtmayı amaçlayan oldukça kapsamlı ve iddialı Rus bilgi operasyonlarından kaynaklanmıştır.[553]

22 Şubat'tan itibaren Rusya, hiçbir rütbe ve işaret taşımayan ve Batı tarafından "küçük yeşil adamlar" veya "kibar insanlar" olarak adlandırılan Spetznaz müfrezelerini ve özel hareket birliklerini Kırım'a intikal ettirmiştir. Bu güçler, Kırım Parlamentosu ve diğer yerel yönetim binalarının yanı sıra Simferopol havaalanı ve yarımadadaki diğer kilit noktaları kontrol altına almada çok hızlı hareket etmiştir. Bu faaliyetlerle eş zamanlı olarak deniz piyade birlikleri Ukrayna askerî üslerini kuşatmak için harekete geçmiş, bu şekilde yerel olarak üslenen hükûmet birliklerinin tepki vermesinin önüne geçilmiştir. Ancak, Gürcistan'daki 2008 senaryosunu bir uyarı olarak gören Ukrayna yönetimi, Rusya'nın Rus konuşanları ve Rus vatandaşlarını korumak amacıyla askerî bir müdahaleyi motive etmek için sürpriz bir eylem yapabileceğini tahmin etmesine rağmen, sahada devam eden senaryonun bulanıklığı Ukrayna'nın zamanında karar alma süreçlerini sekteye uğratmıştır.[554]

Rus kuvvetleri Kırım'ın kontrolünü sağladıktan sonra, Rus yanlısı bir hükûmet kurulmuş, Kırım'ın parlamentosu 16 Mart'ta statüsü konusunda bir referandum

---

[552] **Kofman, Michael / Katya Migacheva / Brian Nichiporuk / Andrew Radin / Olesya Tkacheva / Jenny Oberholtzer (**2017) **"**Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine (Santa Monica, Rand Corporation, <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html> s.e.t. 09.01.2021.

[553] **Darczewska, Jolanta (**2014) The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study, Warsaw, Centre for Eastern Studies, s.70.

Renz, Bettina (2016) "Russia and "hybrid warfare", Contemporary Politics 22, no. 3 <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1201316 > s.e.t 20.01.2022.

Popescu, **Nicu (**2015) "Hybrid Tactics: Neither New nor only Russian", European Union Institute for Security Studies, <https://www.iss.europa.eu/content/hybrid-tactics-neither-new-nor-only-russian> s.e.t. 30.0.2022.

[554] **Allison**, **Roy** (2014) "Russian Deniable Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", International Affairs, 90, no. 6 1261, < https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-2346.12170> s.e.t 30.02.2022.

düzenledikten sonra Ukrayna'dan ayrıldığını ilan etmiş, müteakiben RF'ye bağlanmayı kabul etmiştir. Rusya, 18 Mart'ta Kırım'ın resmî ilhakını tanımıştır.[555] Rusya'nın Kırım operasyonu yeni Ukrayna hükûmeti veya Batı'daki ortakları sahadaki durumun bir resmini dahi çizemeden etkin bir şekilde icra edilmiş ve başarı ile sonuçlandırılmıştır. Rusya, Yarımada'nın ilhakını başından itibaren müzakere edilemez bir kırmızı çizgi olarak görmüştür.

Ancak Doğu Ukrayna'daki operasyon, yürütülmesi ve amaçları açısından Kırım'dan tamamen farklılık arz etmiştir. Gerçekten de Moskova'nın fiilî planlaması ve amaçlarını kesin olarak değerlendirmek zor olsa da, mevcut kanıtlar Rusya'nın hiçbir zaman Donetsk ve Luhansk'ı ilhak etmeyi amaçlamadığını göstermektedir.[556] Bunun yerine, Rusya'nın bu bölgelerle ilgili stratejisi, Ukrayna yönetiminin dış politikada karar verme süreçlerinde Moskova'nın çıkarlarına aykırı olarak hareket etmemesi için bu bölgede merkezî hükûmetin kontrolü dışında istikrarsız ve dondurulmuş bir çatışma durumu olmuştur. Bu nedenle, Moskova'nın bakış açısına göre, Kırım'ın aksine, Donbas ve Luhansk'ın geleceğinin müzakereye açık olması hayati önemdedir. Rusya için Ukrayna'nın içindeki istikrarsız bölgeler ve bölünme endişesi, bu bölgelerin Rusya tarafından işgal edilmesinden daha elverişli bir durum yaratmaktadır.[557] Rusya'nın bu stratejisini, 2008'den önce Moldova'nın Transdinyester, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya ve Rusya'nın Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ ihtilafına yaklaşımlarında açıkça görmek mümkündür.

Doğu Ukrayna'daki çatışmaların birkaç aşamasının olduğu söylenebilir. Başlangıçta Rusya, Putin danışmanı Surkov tarafından tasarlanan ve Donetsk ve Luhansk'ın yanı sıra güney ve doğu Ukrayna'nın büyük bölümlerini de kapsayan "Halk Cumhuriyetleri Konfederasyonu" kurmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Kharkiv, Kherson, Dnipropetrovsk, Mykolaiv, Odesa ve Zaporizhia oluşan "Novorossiya"nın kurulması için bir halk hareketi oluşumunu teşvik etmiştir.[558] Denis Pushilin, Igor Girgin, ve Igor Bezler gibi Novorossiya

[555] **BBC** (2015, 09.03) "Putin Reveals Secrets of Russia's Crimea Takeover Plot" <https://www.bbc.com/news/world-europe-31796226> s.e.t. 30.03.2022.

[556] **Stanovaya, Tatiana (**2019, 06.12) 'What the West Gets Wrong About Russia's Intentions in Ukraine', Foreign Policy,

[557] **Stanovay,** dn.556.

[558] **Taylor, Adam (**2014, 18.02) "Novorossiya, the Latest Historical Concept to Worry about in Ukraine", The Washington Post,

hareketinin önde gelen birkaç Rus figürünün yanı sıra, hareket daha ziyade Ukraynalı Ruslar tarafından yönetilmiş ve örgütlenmiştir. Bu hareket iş adamları ve aktivistler tarafından finanse edilmiştir. Kendisi ile Ukrayna'daki faaliyetlerden sorumlu ajanlar arasındaki iletişimi detaylandıran sızdırılmış e-postalardan anlaşıldığı üzere Surkov, bu projeyi şahsen geliştirmiş ve proje kapsamında ileriye dönük olarak karışıklık yaratılacak şehirlerde ve bölgelerde siyasi desteği harekete geçirmeye odaklanmıştır.[559] Bu kapsamda Novorossiya'da geniş halk desteğine sahip bir hareket izlenimi yaratmak için protesto gösterileri tertip ve finanse edilmiştir. Rusya'nın desteğiyle Rus yanlısı haber yapmak için medya kuruluşları ve gazeteciler organize edilmiş, anayasal reform ve federalleşmeyi savunan yerel komisyonlar kurulmuş, konferanslar ve sosyal medya kampanyaları düzenlenmiştir.

Novorossiya projesinde, söz konusu hedef bölgelerin istikrarını bozmak için özellikle Harkov ve Odesa'da planlı provokasyonlar, şiddet eylemleri ve sabotajlar düzenlenmiştir. Ukrayna'dan ayrılmayı talep eden Rusya yanlılarınca kurulan "Halk Konseyi" tarafından Besarabia'da ayrılıkçı bir hareketin kışkırtılması girişimi Ukrayna Güvenlik Servisi SBU tarafından önlenmiştir.[560] Bu hareket Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri (DNR ve LNR) dışında önemli bir takipçi kitlesi kazanamadığı ve buna karşı çıkan Ukraynalılar tarafından başarılı şekilde karşılık verildiği için proje başarılı olamamıştır. Bunun üzerine DNR ve LNR liderleri Mayıs 2015'te Novorossiya'yı terk ettiklerini duyurmuşlardır.[561]

2014 baharı boyunca, Güney ve Doğu Ukrayna'nın çeşitli yerlerinde siyasi faaliyetler ve ara sıra aktivistler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Mayıs ayında Odessa'daki olaylarda 42 Rus yanlısı eylemcinin bir yangında ölmesi en trajik olaylardan birisi olmuştur.[562] Bununla birlikte, daha büyük bir ayrılıkçı harekete destek sağlama çabalarının başarısız olduğu ve Ukrayna makamları ve vatandaşlarının artan direnişiyle karşılaştığı açıkça belli olmaya başlamıştır. Ancak Rus özel kuvvetlerinin öncülüğünde ayrılıkçı gruplar ve Rus yanlısı aktivistler tarafından yerel yönetim binaları ile Donetsk, Luhansk,

[559] **Shandra, Aliya / Robert Seely** (2019)The Surkov Leaks: The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine, London: Royal United Services Institutei, s. 25–35.

[560] **Shandra / Seely,**(2018, 09.10) "The Surkov Leaks; UNIAN, 'Ukrainian MP was in 2015 Set to Take Lead of "Bessarabian People's Republic" – SBU Chief,

[561] **Kolesnikov Andrei (**2015) "Why the Kremlin Is Shutting Down the Novorossiya Project", Carnegie Moscow Center,

[562] **BBC** (2014, 06.05) "How did Odessa's Fire Happen?"

Kramatorsk, Slovyansk ve Krasny liman şehirleri kontrol altına alınmış, sonrasında DNR ve LNR ilân edilmiştir. Bunun üzerine Ukrayna, birkaç gönüllü birimin yardımıyla ayrılıkçı milislerle mücadele için terör operasyonları başlatmıştır.[563] Rusya, en başından beri çatışmaya açıktan müdahale etmeden Doğu Ukrayna'daki hedeflerine ulaşmaya çalışmış, asker veya sivil ayırımı belli olmayan işaretsiz ve rütbesiz özel kuvvetler ve güvenlik müfrezeleri ile sınırlandırmıştır. Bölgeye sızdırdığı sahte kimlikli özel operasyon unsurları ile ayrılıkçı güçleri eğitmiş, bunlara teçhizat yardımında bulunmuş, siyasi ve ekonomik destek sağlamıştır.[564]

Nisan ve Mayıs 2014'te Ukrayna kuvvetleri, daha kapsamlı bir Rus müdahalesini engellemek için kontrolleri altındaki şehirlerdeki ayrılıkçı milisler üzerinde yeterli baskı kurmaya başlamıştır. Rusya'dan gönüllülerin ve ayrılıkçı savaşçıların yer aldığı Donetsk havaalanındaki ilk savaş, sürekli takviyelerin başlangıcını ve daha geleneksel taktiklere geçişi işaret etmiştir. Haziran ayından itibaren Rusya, ayrılıkçı tarafa zırh ve hava savunma sistemleri de dâhil olmak üzere insan gücü ve ağır donanım desteği sağlamıştır. Ancak, Ukrayna tarafı yaz boyunca zemin kazanmaya devam etmiş, ağustos ayında iki ayrılıkçı bölge arasınaa kara kuvvetleri sokacağını bildirmiştir. Ayrılıkçı taraf yenilgi riski ile karşı karşıya kalınca, Rusya bölgeye Taktik Tabur Görev Kuvveti şeklinde organize edilmiş, tahmini 3.500–6.000 kişilik mekanize birlik göndermiştir.[565] Sınırın ötesinden ağır topçu desteğiyle,[566] Ukrayna askerlerinin bölge derinliklerine girmesini engelleyerek geri püskürtmüş, Ukrayna kuvvetlerine özellikle Ilovaisk'te çok ağır zayiatlar verdirmiştir. Eylül 2014'te Minsk Protokolü'nün imzalanmasından sonra Rusya, ayrılıkçıları eğitmek ve donatmak için daha uyumlu bir çabaya girişmiş, gerekli hazırlıklardan sonra Ocak 2015'te yeniden taarruza geçmiştir. Bu çarpışmalarda Ukrayna güçlerinin Debaltseve'de yenilgiye uğramasının ardından Minsk II anlaşması imzalanmıştır. Rusya'nın çatışmalara katılımı 2014 yılı sonunda 10.000 askerle zirveye ulaşmıştır.[567]

---

[563] **Klein, Margerete** (2015) "Ukraine's Volunteer Battalions – Advantages and Challenges", RUFS Briefing no. 27, Swedish Defence Research Agency,

[564] **Galeotti**, **Mark** (2019) Armies of Russia's War in Ukraine, Oxford and New York, Osprey Publishing, s. 17.

[565] **Kofman, s.** 43–5.

[566] **Bellingcat**, (2015, 15.07) "Russia Ante Portas: Updated Satellite Imagery Shows Border Crossings and Artillery Sites", <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2016/06/15/9629/> s.e.t. 30.02.2021.

[567] **Galeotti,** s. 34.

2015'in başlarında, Rusya tarafından yoğun bir şekilde desteklenen ayrılıkçı vekil güçler ile zayıf ve donanımsız Ukrayna güçleri arasındaki ilk çatışma, çok daha zorlu iki güç arasında bir çıkmaza dönüşmüştür. Minsk II'nin imzalanmasından sonra çatışmalar devam etse de şu andaki görünüm, ağır silahlarla güçlendirilmiş Donetsk ve Luhansk cephe hatları boyunca statik siper savaşları şeklindedir. Mevcut durum Kırım'a kıyasla Rusya'nın artan sayıda konvansiyonel birlik ve kombine silah kullanmayı gerektiren çok farklı bir harekât türünü uygulamasını zorunlu kılmıştır. Haksız kuvvet kullanarak uluslararası hukuktan kaçınmak isteyen Rusya yerel Rus vekâlet güçlerini destekleyerek savaşı hibrit bir alana çekmeye çalışmıştır.

4.6. Ukrayna Krizinde NATO ve AB

NATO ve AB Kırım'ın Rusya'ya katılmasının ardından eski düzenin yıkılmasını engellemek ve uluslararası hukukun devamlılığını sağlamak adına Rusya'ya birtakım yaptırımlar getirmişlerdir. Ancak Rusya'ya karşı olan enerji bağımlılığı nedeniyle alınan bu kararların etkinliği, Rusya'yı ikna edebilirliği AB ve NATO ülkeleri içinde tartışma konusu olmuştur. Batılı ülkeler içinde Ukrayna'ya yardımcı olunamadığı ve soruna müdahale noktasında geç kalındığı hususu da ayrı bir tartışma konusudur.

Galler Zirvesi Kararları

Rusya'nın Ukrayna ve Kırım süreçlerine karşı tedbir olarak NATO tarafından 4–5 Eylül 2014'te Galler'de bir zirve yapılmıştır. NATO zirvesinde Ukrayna ile ilgili kararlar ABD denetiminde alınmıştır.[568] Ukrayna'da ülkeyi iç savaşa sürükleyen gelişmelerden sonra Rusya'nın Batı'ya doğru genişlemesini önlemek maksadıyla NATO Acil Müdahale Gücü oluşturulması ve aynı amaçla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu konuda fikir birliğinin sağlanmış olması NATO açısından bir kararlılık gösterisi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu tür hibrit tehditlere karşı çalışmaların Litvanya'da NATO Stratejik İletişim Merkezinde yürütüleceği NATO deklarasyonunda yer almıştır. NATO üyesi ülkeler, soğuk savaşın sona ermesinden beri sürekli azalan savunma harcamalarını tekrar GSMH'lerinin en az yüzde 2 seviyesine yükselteceklerini taahhüt etmişlerdir.[569]

---

[568] **Bingöl, Oktay / Bilgin**,**Ali** (2014) "Nato'nun Galler Zirvesi", Merkezi Strateji Enstitüsü, Rapor no: 1, 9 Eylül 2014, s.5. <http://merkezstrateji.com/assets/media/140909-rp-01-natonun-galler-zievesi-s3.pdf>s.e.t.12.12.2020.

[569] **Bayraklı, Enes,** (2014,Eylül**) "**NATO'nun Galler Zirvesi: Yeni Bir Soğuk Savaş mı, Rusya ile İşbirliği mi" SETA, Perspektif, Sayı: 70, s.7.

Bu kararlara karşılık Rusya askerî doktrinini artan güvenlik tehditleri nedeniyle tekrardan gözden geçireceğini açıklamış ve kriz süresince Ukrayna ve Baltık ülkeleri sınırındaki askerî varlığını arttırmıştır.

NATO ve AB tarafından atılan adımların Almanya gibi enerji olarak Rusya'ya bağımlı bazı üye ülkeler tarafından tam anlamıyla benimsenmediği görülmüştür. Bu durumun nedenlerinden biri karşılıklı bağımlılık olarak ifade edilmiştir. Enerji konusunda kendisini gösteren karşılıklı bağımlılık dikkate değer veriler sunmaktadır. Bu verilere göre Rusya, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının ortalama üçte birini karşılamaktadır. Avrupa'nın en büyük ekonomisi Almanya, ihtiyacının yaklaşık yüzde 40'ını, Baltık ülkeleri ise neredeyse tamamını Rusya'dan tedarik etmektedir. Bu hâliyle AB açısından Rusya'ya yaptırım uygulamak bindiği dalı kesmek anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte Avrupa'nın ve özellikle Doğu Avrupa'nın Rusya'ya yüksek bir enerji bağımlılığı bulunurken, Rusya'nın da gaz ihracatı gerçekleştirme noktasında Avrupa'ya ihtiyacı olduğu görülmektedir. Ekonomik olarak büyük ölçüde fosil yakıtlara dayanan Rusya'nın ekonomisinin planladığı şekilde gitmesi için hem doğalgaz hem de petrolün satışını kendine uygun olan fiyattan yapabilmesi gerekmektedir. Rusya bir süre Avrupa'ya bu şekilde bağımlı gibi görünse de Çin ile yaptığı anlaşmalar, alternatif hatlar oluşturma çabaları ile bu problemi aşabileceği değerlendirilmektedir.

Konu hibrit savaş açısından yorumlanacak olursa Batılı ülkelerin Rusya tarafından Ukrayna'ya karşı yürütülen hibrit savaşa geç tepki verdiklerini söylemek mümkündür. Bunun nedeni olarak Rusya tarafından bu şiddette bir tepkinin beklenmemesi veya Rusya'nın bu savaşı yürütecek yeterli donanıma sahip olmadığı düşüncesi görülmektedir.

4.7. Ukrayna'nın Rus Hibrit Savaşına Karşı Koyma Tedbirleri

4.7.1. Ukrayna'nın Hibrit Savaşa Karşı Mücadelesi

Ukrayna, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Donbas çatışmaları öncesinde Rusya'nın modern çatışmalarda kullandığı geleneksel ve geleneksel olmayan araçlarla yaptığı savaşa karşı son derece hazırlıksız yakalanmıştır. Bağımsızlık sürecinde Ukrayna, kâğıt üzerinde oldukça büyük gözükmesine rağmen genel olarak hantal ve yetersiz malî imkânlara sahip, donanımsız ve eğitimsiz Sovyet tarzı bir orduyu miras almıştı. Ukrayna, kendi silahlı kuvvetlerini NATO'nun "Ortak Hızlı Tepki Kuvvetleri"nin öncülüğünde daha küçük, profesyonelleştirilmiş ve iyi donanımlı bir güce dönüştürmek amacıyla reform ve modernize etme yönünde bazı adımlar atmıştır. Ancak bu reformlardan devrim sonrası dönemdeki

şiddetli siyasi çekişme ve finansman eksikliği nedeniyle yeterince verim alınamamıştır.[570]

1991'de SSCB'nin dağılmasından bu yana, Ukrayna ve Rusya zaman zaman toprakların mülkiyeti ve kullanımı konusunda ihtilafa düşmüşler, bunun en belirgin örneği ise 2003 yılında Kerç Boğazı'ndaki Tuzla Adası üzerinde yaşanmıştır.[571] Kırım ve özellikle Sivastopol, 2014'ten çok önce potansiyel bir patlama noktası olarak görülüyordu.[572] 2004 Turuncu Devrimi'nin ardından, Ukrayna ve Rus tarafları doğal gazın transit geçişi ve gaz fiyatlandırma konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ukrayna, Rusya'nın Batı'ya doğru gaz ihracatı için kilit bir geçiş ülkesi olduğundan uluslararası arenada bu konuda söz hakkı olduğunu düşünüyordu.[573]

Askerî açıdan bakacak olursak Ukrayna'nın en önemli askerî birlik ve birimleri, Sovyet askerî bölgelerinin en mahrum yerleri olan ülkenin Batı kesiminde konuşlanmış bulunuyordu. 2013'ten önce hiçbir askerî komutanlığın Doğu'yu savunmak maksatlı fiilî operasyonel sorumluluğu bulunmuyordu.[574] Rus istihbarat servislerinin Ukrayna Silahlı Kuvvetlerine, istihbarat teşkilatlarına ve siyasi kurumlarına sızması, özellikle Yanukoviç hükûmeti ile Moskova arasındaki müşteri-patron ilişkisi ve Ukrayna siyaseti ve bürokrasisinde derinden kökleşmiş yolsuzluk orduya da nüfuz etmiş, savaşma azim ve iradesi en düşük seviyeye inmiştir.[575] Nitekim Rusya, 2014 yılında Kırım ve Doğu Ukrayna'daki operasyonlarını başlatırken, Kiev'in karar vericileri ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri buna tepki verecek durumda değildi. Rusya ayrıca, özellikle milliyetçi Ukraynalı konuşmacıların Rus konuşmacılara ve etnik Ruslara karşı sağcı bir saldırısının resmini çizen

---

[570] **Sanders, Deborah** (2017) "The War We Want; The War That We Get": Ukraine's Military Reform and the Conflict in the East", The Journal of Slavic Military Studies 30, no. 1: 33–6. <https://doi.org/10.1080/13518046.2017.1271652 > s.e.t 03.01.2020.

[571] **Lambroschinski, Sophie (**2003, 24.10) "Russia/Ukraine: Prime Ministers Meet Today over Tuzla Dam Dispute", Radio Free Europe/Radio Liberty,

[572] **Krushelnycky**, **Ashkold**, (2008, 24.08) 'Fears that Crimea Could be Next Flashpoint for Conflict with Russia', Radio Free Europe/Radio Liberty,

[573] **Parfitt, Tom (**2006) 'Russia Turns off Supplies to Ukraine in Payment Row, and EU Feels the Chill', The Guardian, 2 January

[574] **Wilk, Andrzej** (2017) The Best Army Ukraine Has Ever Had: Changes in Ukraine's Armed Forces since the Russian Aggression (Warsaw: Centre for Eastern Studies, 14–15.

[575] **Taras Kuzio,** (2012) 'Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor Yanukovych', The Journal of Slavic Military Studies 25, no. 4, p. 14–15. <https://doi.org/10.1080/13518046.2012.730372; s.e.t 20.02.2022.

kimlik odaklı bilgi operasyonları yoluyla, Ukrayna toplumundaki dilsel bölünmelerden de yararlanmaya çalışmıştır.[576]

Kırım'ın ilhakı sırasında Ukrayna, ayrılıkçı güçlere karşı terörle mücadele için kâğıt üzerinde 130.000 askerden oluşan bir ordudan 6.000 kadar askeri ancak tahsis edebilmiştir.[577] Ukrayna bu açığı kapatmak için özellikle 2014 yazında elliden fazla gönüllü milis yapılara güvenmek zorunda kalmıştır. Bu milislerin, siyasi ve ideolojik motivasyonlarının yanı sıra finansman kaynakları açısından da oldukça heterojen bir yapısı bulunmakta ve büyük çoğunluğu yerel sivil inisiyatiflerden, Çeçenler ve Gürcüler de dâhil olmak üzere Ukrayna tarafına katılan yabancı savaşçılardan oluşmaktaydı. Bu milisler başlangıçta tabur seviyesinde teşkilatlandırılmıştır. Bu mürettep taburların [Azov Taburu, Ukrayna Gönüllü Kolordusu (DUK) ve Aidar] üyeleri arasında milliyetçi ve sağcı aktivistlerden oluşuyordu.[578] Bu gönüllü güçlerin çoğuna özel iş adamlarından, sıradan Ukraynalı vatandaşlardan ve yurtdışındaki diğer sempatizanlardan (en belirgin olarak Igor Kolomoisky gibi Ukraynalı oligarklar) finansman desteği sağlanmıştır.[579] Ukrayna Silahlı Kuvvetleri ile zayıf bir bağı olan ve profesyonellik, disiplin ve çatışma becerilerinden yoksun bu unsurlar ayrılıkçılara karşı büyük bir zafiyet göstermiştir. Yine de, bu gönüllü grupların birçoğu savaşa önemli ve bazen belirleyici katkılarda bulunduğu söylenebilir. Örneğin DUK üyeleri Donetsk Havaalanını savunan ünlü "Siborglar" arasındaydı.[580] Azak grubu daha saygın hâle gelmiştir. Gönüllü taburlar en etkili olarak Haziran 2014'te Mariupol'u geri almak için yapılan karşı saldırıda ve Haziran 2015 Marinka savaşında çok önemli bir rol oynamıştır.[581] Gönüllü taburların yetiştirilmesi ve finanse edilmesi, Rusya'nın doğu Ukrayna'da ilan edilmemiş vekâlet savaşına bir ülkenin düzenli kuvvetlerinin büyük

[576] **Scott E. McIntosh** (2015) 'Kyiv, International Institutions, and the Russian People: Three Aspects of Russia's Current Information Campaign in Ukraine', The Journal of Slavic Military Studies, 28, no. 2 <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.1030263; > s.e.t 02.01.2021.

[577] **Sanders**, s. 37.

[578] **Galeotti**, s.6.

[579] **Marten, Kimberly/ Oliker, Olga (**2017, 14.09) 'Ukraine's Volunteer Militias May have Saved the Country, But Now They Threaten It', War on the Rocks,

[580] **Fox, Amos (**2019) Cyborgs at Little Stalingrad: A Brief History of the Battle of the Donetsk Airport, Land Warfare Paper 125, Arlington: The Institute of Land Warfare,

[581] **BBC (**2014, 13.07) Ukraine Crisis: Kiev Forces Win Back Mariupol'42; Sanders, 'The War We Want; The War That We Get', 42.

ölçüde azalmış kapasitesi nedeniyle bir zorunluluk olarak görülebilir.

Ukrayna'nın Donbas'taki savaştan edindiği deneyimler ışığında, modern askerî teknolojiyle desteklenen daha küçük ama yetenekli Batı tarzı kuvvetler teşkil etmesi başarılı askerî organizasyonlar olarak değerlendirilebilir. Ukrayna'nın 2014 savaşı sırasındaki kilit sorunlardan biri ordunun insan gücü, rezerv ve ekipman stokunun yetersizliği olmuştur. Ukrayna hükûmeti bu zafiyeti gidermek maksadıyla silahlı kuvvetleri için oldukça iddialı bir reform programını hazırlamıştır. Savunma bütçesini GSYİH'nin yüzde 3'üne yükseltmiştir. Zorunlu askerliğin yeniden yürürlüğe girmesiyle, silahlı kuvvetlerin insan gücü, 130.000 yedek rezervi ile birlikte 250.000'e ulaşmıştır.[582] Bunlara modernize edilmiş iç kuvvetler komutanlığından oluşturulan Ulusal Muhafızlar ve Bölgesel Savunma Kuvvetleri de eklelenmiştir.[583]

Ukrayna'nın askerî reform çalışmalarında finansman, değişime direnç, yolsuzluk ve kurumsal iç çatışmalar gibi bazı sorunlar yaşanmış olmasına rağmen [584] Ukrayna insan gücü, komuta, eğitim ve teçhizat açısından 2020'de, 2014'e nazaran köklü bir ordu reformu gerçekleşmiştir. Bu değişiklikler, Donbas'taki çatışmaların 2015'ten ve Minsk II'nin imzalanmasından bu yana sergilediği nispeten durağan statükonun ana sebeplerinden birisi olmuştur. Aksi takdirde Doğu Ukrayna çoktan kaybedilebilirdi.

Bu reformist çabalardan sonra Ukrayna cepheye asker yığınaklanmasını tamamlamış ve kritik bölgelerde birliklerini konuşlandırmıştır. Bu durum, ayrılıkçılar veya Rusya tarafından yapılacak herhangi bir saldırının faturasının çok daha ağır olacağının bir kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak Ukrayna Askeri İstihbarat Servisinin (HUR) değerlendirmesine göre Rusya, mevcut statükodan rahatsız değildir ve Ukrayna'yı etki altında tutmak için kinetik olmayan diğer araçları kullanırken, işgal altındaki bu topraklardaki mevcut statükoyu süresiz olarak korumayı hedeflemektedir. Aynı şekilde, DNR ve LNR topraklarını geri almak için Ukrayna'nın bir saldırı düzenlemesi, bu bölgelerde konuşlandırılmış ayrılıkçı ve düzenli Rus kuvvetleri göz önüne alındığında, Rusya'nın Rus topraklarından ağır bir karşı saldırı

[582] **Poltorak**, **Stepan** (2017) "Reforming Ukraine's Armed Forces while Facing Russia's Aggression: The Triple Five Strategy", RUSI Newsbrief 37, no. 43.

[583] **Marten / Oliker**, "Ukraine's Volunteer Militias"; **Saressalo, Teemu/ Aki-Mauri Huhtinen**, ""The Information Blitzkrieg — "Hybrid" Operations Azov Style', The Journal of Slavic Military Studies 31, no. 4 (2018). https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1521358; Facon, Reforming Ukrainian Defense, 26–7.

[584] **Albuquerque, Adriana / Jakob Hedenskog** (2015) "Ukraine: A Defence Sector Reform Assessment", Stockholm, Swedish Defence Research Agency, Facon, Reforming Ukrainian Defense, 22ff.

başlatma yeteneği nedenleriyle hayli zor görülmektedir. Hâlihazırda DNR ve LNR'nin etrafındaki cephe hattı, rakiplerin aralarında birkaç yüz metrelik mesafede insansızlaştırılmış karşılıklı siperlerde mevzilendiği statik bir görünüme bürünmüştür. Yakın gelecekte de bu sürecin bu şekilde devam etmesi beklenmelidir.

Rusya'nın silahlı saldırganlığının devam ettiğini açıklayan Ukrayna, 2018 yılında Terörle Mücadele Eden Unsurları (ATO) Ortak Kuvvetler Operasyonuna (JFO) dönüştüren bir yasayı onaylamıştır. Bu yasa ile Donetsk ve Luhansk geçici olarak işgal edilmiş bölgeler olarak tanımlanmış, bu bölgedeki komutayı askerî olmayan güvenlik servisi SBU'dan (daha önce ATO'ya komuta ediyordu) alarak sorumluluğu Ukrayna Genelkurmay Başkanlığına devretmiştir.

Bölgede icra edilen operasyon sorumluluğunu silahlı kuvvetlere devrederek işgal altındaki toprakları istikrara kavuşturmak ve nihayetinde özgürleştirmek için tutarlı bir askerî yaklaşım gösterilmiştir. Bunun yanı sıra JFO'nun görev tanımına, Ukrayna'nın öncelikle yerel ayrılıkçılardan ziyade Doğu'da Rusya ve Rus destekli güçlerle savaştığı hususu dâhil edilmiştir.[585] Bu yapılanmadan sonra Ukrayna kuvvetleri Minsk-II anlaşmasıyla, önceden işgal edilen toprakları geri almak için düzenli olarak küçük çaplı taarruzlar yapmaya başlamıştır. Hâlen cephe / çatışma hattı boyunca düzenli olarak topçu ve keskin nişancı ateşleri her iki tarafta da sürekli bir zayiata sebep olmaktadır. Bununla birlikte, 2017 Avdiivka çarpışması dışında 2015'ten bu yana yüksek yoğunluklu çatışmalar meydana gelmemektedir. Bu durum her iki tarafın da sahadaki gerçekleri temelden değiştirme konusundaki isteksizliğinin bir göstergesi sayılabilir.

Ukrayna, Rusya'nın Donbas'a gizlice sızma girişimine geleneksel askerî güçle karşılık vermiş, Kırım'ın işgali deneyiminden yararlanarak Kırım'da yaptığı hatayı burada tekrarlamamıştır. Bu hem içerde hem de uluslararası algıları dönüştürmede ve netleştirmede etkili olmuştur. Ukrayna'nın tepkisi, görünüşte yerli isyancıların arkasında gizlenen belirsiz bir rakibi ifşa ederek ve onlarla etkileşime girerek Donbas'taki hibrit savaşı açığa çıkarmıştır. Ukrayna'nın Rus hibrit savaşını açığa çıkararak karşılık vermesi, bu savaşın Moskova'nın iddia ettiği gibi yerel bir isyan ve ayrılıkçılara karşı değil, Rus hibrit savaşı aktörlerine karşı verildiğinin açık bir bir göstergesi olmuştur. Bu yaklaşım, Donbas'taki askerî şiddetin DNR ve LNR'deki temas hattı boyunca büyük ölçüde sınırlanmasına faydası olmuştur.

[585] **Zimmerman, Vera** (2018) "What does Ukraine's New Military Approach Toward the Donbas Mean?", UkraineAlert, Atlantic Council."

4.7.2. Rusya'nın Hibrit Savaş Yöntemlerini Açığa Çıkarmak

Ukrayna'nın Doğu'daki savunma pozisyonunun temel amacı, Rusya'nın çatışmaya müdahalesini ortaya çıkarmaktı. Oysa başından beri Moskova, Rus ordusunun Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalara herhangi bir müdahalesi olmadığı yönünde olmuştur. 2015 yılında Başkan Putin, Rus askerî istihbarat ajanlarının gerçekten Ukrayna'da bulunduğunu, ancak bunların düzenli birlik olmadığını itiraf etmiştir.[586] Moskova, DNR ve LNR'de ayrılıkçı taraf adına savaşan güçlerin yalnızca yerel milislerden oluştuğunu iddia etmektedir. Ancak Rus askerlerinin savaş sırasında gerçekten öldürüldükleri veya esir alındıklarına dair inkâr edilemez kanıtlarla karşı karşıya kalan Moskova, öldürülen askerlerin Rus Silahlı Kuvvetlerindeki görevlerinden izin alarak çatışmada gönüllü olduklarını açıklamak zorunda kalmıştır. Ayrıca Rusya, ayrılıkçılar tarafından kullanıldığı gözlemlenen silah ve teçhizatın Ukrayna ordusundan ele geçirildiğini, eski silah depolarından kurtarıldığını veya Rusya dışındaki yabancı sempatizanlar tarafından sağlandığını öne sürerek, ayrılıkçı güçlere ekipman, yakıt ve finansman sağladığı yönündeki iddiaları şiddetle reddetmiştir. [587]

Gerçekte, DNR ve LNR adına savaşan birlikler, iki kolordu hâlinde teşkilatlanmış yerel ayrılıkçı milislerin yanı sıra düzenli Rus kuvvetleri ve uluslararası gönüllüler ve paralı askerlerin bir karışımıdır. Aşırı bağımsız fikirli ve güç peşinde koşan birkaç milis komutanının öldürülmesiyle birlikte bu kuvvetler merkezi Novocherkassk'ta bulunan 8. Orduya bağlanmıştır. Disiplin sorunları nedeniyle bu kuvvetler üzerinde mutlak kontrol sağlamak zor olsa da, bugün bu birliklerin üst rütbeli komutanlarının büyük bölümü Rus subaylardan oluşmakta ve yönetilmektedir. Bu iki kolordunun eğitim, hava savunma, iletişim, lojistik ve ikmal ihtiyaçları 8. Ordu tarafından sağlanmaktadır.[588]

Ukrayna bu yapıyı, yerel ayrılıkçılar ve paralı askerlerin cephede yem olarak kullanıldığı ve bunların cephe hattı boyunca askerî birlikler tarafından desteklenen karmaşık bir sistem olarak tanımlamaktadır. 2019'da Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, DNR ve LNR'deki ayrılıkçı ve Rus düzenli kuvvetlerinin toplam sayısını 37.000 olarak açıklamıştır. Buna ek olarak Rusya, tatbikatlar sırasında Ukrayna sınırına 75.000 kadar askerden oluşan ve

[586] **Shaun Walker (**2015, 17.12) "Putin Admits Russian Military Presence in Ukraine for First Time", The Guardian,

[587] **UNIAN** (2019, 19.12) 'Putin Claims Militants in Donbas get Military Hardware from Countries "Sympathizing with Them"

[588] **Galeotti**, s. 20–41.

Ukrayna'nın karşı bir taarruzu hâlinde iki bölgeyi işgal edebilecek şekilde ve Doğu Ukrayna'daki çatışmalara hızla girebilecek büyük kuvvetler konuşlandırmıştır. [589] DNR ve LNR adına savaşan diğer güçler içinde, başlangıçta büyük ölçüde Çeçenlerden oluşan Vostok taburu da dâhil olmak üzere Rusya Federasyonu'ndan çeşitli milisler, yabancı paralı askerler ve Suriye'deki faaliyetleriyle ilgili manşetlere konu olan Rus özel askerî şirketi Wagner grubu sayılabilir.[590]

Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki çatışmaya çok güçlü kanıtlar olmasına rağmen doğrudan askerî katılımını reddetmede ısrarı, çatışmanın başlangıcında sahadaki gerçekleri karartmaya hizmet etmiş, Kiev'den ve Batılı ortaklarından gelen tepkileri geciktirmiştir. Bugün, bu topraklarda karada güçlü bir Rus askerî varlığının olduğu gerçeği Avrupa ve ABD tarafından geniş çapta kabul görmektedir. Moskova'nın bu savaşın Ukrayna'nın iç meselesi olduğu konusunda ısrar etmesinin ve kendi silahlı kuvvetlerini kullanmadığını inkâr etmesinin nedeni anayasal reform ve federalleşmeyi içeren çatışmaya çözüm arayışında potansiyel bir arabulucu olarak rol kapmasına hizmet edeceğini düşünmesidir. Aslında Minsk II Anlaşması ile bu iki bölgeye sağlanan özel statü merkezi hükûmet üzerinde nüfuz ve veto yetkileri ile birlikte yüksek derecede özerklik anlamına gelmektedir.[591] Buna ek olarak Minsk II Anlaşması Rusya'ya, ülkenin dış politika kararları, NATO ve AB ile ilişkileri de dâhil olmak üzere, Ukrayna hükûmeti üzerinde baskı kurmak için imkân sağlamıştır.

Putin danışmanı Surkov'un sızdırılmış e-posta yazışmasının ortaya koyduğu gibi, Ukrayna'nın federalleştirilmesi, Novorossiya projesinin başlatılmasından bu yana her zaman Rusya'nın ana hedeflerinden birisi olmuştur. Ukrayna, Rusya'nın doğrudan askerî ve politik müdahalesini ortaya çıkarılmasının çok önemli olduğunu düşünmektedir. Kaldı ki bu iddiayı destekleyen pek çok kanıt vardır.[592] Rus askerleri ve istihbarat ajanları Ukrayna'da yakalanmıştır. Savaşta öldürülen ayrıklıkçı ve Rus askerlerinden ele geçirilen erzak, kişisel belge, en son kullanılan üniforma, ateşli silahlar, son teknoloji zırh, hava savunma ve topçu görüntülerine kadar çok sayıda kanıt, bunların Rus Silahlı Kuvvetlerinde kullanılan Rus

[589] **Galeotti**, s.5.

[590] **Alec Luhn,** (2014, 06.07) "Volunteers or Paid Warriors? Vostok Battalion Cares about the War with Kiev", The Guardian,

[591] **Dascalu**, **Dana (**2019) F"rozen Conflicts and Federalization: Russian Policy in Transnistria and Donbass", Journal of International Affairs, Columbia /SIPA,

[592] **Cech, Adam / Janda**, **Jakub** (2015) "Caught in the Act: Proof of Russian Military Intervention in Ukraine ", Wilfrid Martens Center for European Studies,

askerî teçhizatı olduğunu göstermektedir.

Ukrayna tarafından uygulanan bilgi savaşının temel özelliklerinden biri, Ukrayna İstihbarat Teşkilatının, özellikle de güvenlik servisinin (SBU) kendi web sayfaları ve sosyal medya aracılığıyla suçlayıcı kanıtları hızla yayma uygulamaları olmuştur. 17 Temmuz 2014'te Malezya Havayollarına ait uçağın düşürülmesiyle doğrudan bağlantılı olarak ayrılıkçı komutanlar arasındaki telefon görüşmeleri tespit edilmiştir. Bu dinlemelerin sosyal medyaya servis edilmesi, Batı'nın dikkatini bu savaşa çekmede en iyi örneklerden birisi olmuştur.[593] Ayrıca, Bellingcat, InformNapalm ve Forensic Architecture gibi STK'ler, uçağın düşürülmesinden sorumlu tuttuğu Rus BUK-1 hava savunma sisteminin Ukrayna hava savunmasını da kapsayacak şekilde genişletildiğini tespit etmiş, muharebe sahasında ilk kez görülen T-72B3 Rus tankını da ifşa etmiştir. Ilovaisk Savaşı'nda elde edilen bilgilerden T-72B3 tankları o sırada henüz hiçbir ülkeye ihraç edilmemiş ve yalnızca Rusya'nın silahlı kuvvetleri tarafından kullanılan T-72'nin yeni bir versiyonu olduğu anlaşılmıştır.[594]

Ukrayna ordusu tarafından yabancı ziyaretçiler ve askerî gözlemcilere verilen standart brifinglerde DNR ve LNR'de konuşlanmış Rus askerî birliklerine ait görüntüler ve bu birlikler tarafından kullanılan teçhizat görüntüleri Rus müdahalesinin kanıtları olarak sunulmaktadır. Bu kanıtlar Rusya'nın bu tür ekipman transferlerini reddetmesini yalanlamaktadır. Bunlar arasında Orlan-10 İHA, Torn-MDM sinyal istihbarat istasyonları, Repelent-1 anti-drone kompleksleri, Kasta-2E2 radarları, Krasnopol lazer güdümlü el bombaları ve Kornet tanksavar füzeleri yer almaktadır.[595] Ukrayna güçleri tarafından Donbas'ta tespit edilen bir diğer dikkate değer yeni silah sistemi, Minsk II Anlaşması'nda özellikle ve muhtemelen yanlışlıkla bahsedilen, o sıralarda yalnızca Rus Silahlı Kuvvetleri tarafından kullanılan Tornado-S çok namlulu roketatar sistemidir.[596] Tüm bunları Rusya'nın Donbas bölgesine doğrudan askerî müdahalesinin dolaylı bir teyidi olmak görmek

[593] **Miller, James / Michael Weiss** (2017) "How We Know Russia Shot Down MH17", Daily Beast, 12 July.

[594] **Bellingcat,** (2019, 19.08) "MH17 – The Open Source Evidence" and "The Battle of Ilovaisk, Mapping Russian Military Presence in Eastern Ukraine, August-September 2014', <https://www.bellingcat.com/app/uploads/2015/10/MH17-The-Open-Source-Evidence-EN.pdf> s.e.t. 20.03.2022.

[595] Ukrayna İç Kuvvetler Komutanlığı tarafından Yazar'a verilen bilgiler.

[596] **Racz, Andras / Saari, Sinikukka** (2015) "The New Minsk Armistice: A Breakthrough in Ukraine Conflict Resolution or Just a Mirage?", FIIA Comment 5 Finnish Institute of International Affairs.

mümkündür.[597]

Bu savaşta DNR ve LNR'de kullanılan IL269 Krashukha-2, R-934BM, R-378BM ve R-330ZH, RB-341V, Leer-3, RB-636 ve Svet-KU dâhil olmak üzere birkaç gelişmiş Rus elektronik savaş ekipmanı tespit edilmiştir.[598] Bu durum ayrılıkçı tarafa Rus konuşlandırması ve/veya gelişmiş teçhizat transferleri ve onu çalıştıracak eğitimli personel sağlamanın yanı sıra, aynı zamanda Rusya'nın silah endüstrisinin Donbas'ı bir test alanı olarak kullandığını göstermektedir.

Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin temsilcilerinin DNR ve LNR'deki Rus askerî varlığının kanıtlarını detaylandırmak için bu kadar ileri gitmeleri tuhaf görünebilir. Ancak bu sayede Donbas çatışmaları 2014 yazından beri AGİT Ukrayna Özel İzleme Misyonu (SMM) tarafından izlenmeye alınmıştır.[599] Ancak, Ukrayna'nın bu çabasına rağmen, uluslararası mekanizmada bu savaşın uluslararası bir boyuta ulaşıp ulaşmadığı konusunda tereddütler hâlâ yaşanmaktadır. BM ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla, ilgili aktörler arasında uzlaşmayı yansıtan pozisyonlar alması beklentisi içinde olan Ukrayna makamları, bu konudaki faaliyetlerini sürekli olarak tekrarlamayı ve güçlendirmeyi gerekli görmektedir. Minsk Anlaşmaları askerî teçhizatın belirli bir mesafeye çekilmesini şart koşmaktadır. Ukrayna makamlarının bu konudaki ihlallerin ayrılıkçılar tarafından değil Rusya tarafından yapıldığının altını çizmesi bakımından bu çalışmalar oldukça önemlidir.

Ukrayna'nın bakış açısına göre bu savaş, Rusya'nın Ukrayna'yı yenmesi hâlinde Ukrayna'yı işgal etmesiyle tetiklenebilecek devletler arası bir savaşı doğurma potansiyeli taşımaktadır. Bu açıdan Rusya'nın askerî müdahalelerinin ifşası, büyük çaplı bir savaşın önlenmesi açısından bu aşamada oldukça önemlidir. Aksi bir uygulama ülke içindeki çatışmanın Kiev'in kendi vatandaşlarına karşı yürüttüğü bir iç savaş olarak anlaşılabileceğinden potansiyel olarak Ukrayna vatandaşları ile hükûmeti karşı karşıya getirme riski taşıyordu. Aslında Rusya'nın gerçekten de 2014 Rusya baharı eylemlerinde yapmaya çalıştığı şey tam da buydu. Ancak Ukrayna ulusal makamları, bu çatışmalara Rus istihbarat servisleri ile Rus askerî birliklerinin başında beri tahmin edilenden çok daha büyük

[597] **Racz, Andras / Sinikukka Saari,** (2015) 'The New Minsk Ceasefire: A Breakthrough or Just a Mirage in the Ukrainian Conflict Settlement?', FIIA Comment 5 (The Finnish Institute of International Affairs,

[598] Ukrayna İç Kuvvetler Komutanlığı tarafından Yazar'a verilen bilgiler.

[599] **Engvall, Johan** (2019) OSCE and Military Confidence-Building in Conflicts: Lessons from Georgia and Ukraine (Stockholm: Swedish Defence Research Agency,

ölçüde müdahale ettiğini kendi toplumuna anlatarak kendi halkını ve uluslararası camiayı yanına çekmeyi başarmıştır.[600]

Ukrayna'daki Rus saldırganlığına karşı Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne verilen uluslararası destek bu çatışmayı çok farklı bir uluslararası hukuk perspektifine yerleştirmektedir. Bu durum sadece Ukrayna'ya sempati duyulmasını değil aynı zamanda uluslararası toplumu Rusya'ya karşı yaptırım rejimi aracılığıyla bir yanıt vermeye zorlamıştır. Bu nedenle Ukrayna'nın Rusya'nın ülkedeki askerî varlığını öne çıkarma çabaları, konuyu uluslararası siyasi gündemde tutmaya ve yaptırım rejiminde sürekliliği motive etmeye hizmet ettiği söylenebilir.

4.7.3. Ukrayna Ordusunun Bilgi Savaşındaki Rolü

DNR ve LNR çevresindeki fiili çatışmalar statik bir hâl almasına rağmen Ukrayna Silahlı Kuvvetleri bilgi savaşına en üst perdeden devam etmektedir. Gerçekten de her iki taraftaki askerî faaliyetler, nispeten istikrarlı bir cephe hattı boyunca yavaş yavaş durgunlaşırken, rekabet halindeki stratejik anlatılar, savaşın algılanması ve müzakerelerde ileriye dönük potansiyel çözümler için önemli olmaya devam etmektedir.

Rusya ve Ukrayna için savaşın bilgilendirme ve propaganda yönünün hem yerel hem de uluslararası boyutu vardır. Rusya bilgi savaşı Kırım ve Donbas'taki çatışmaların başlamasından itibaren, bu savaşın önemli bir kolaylaştırıcısı olarak işlev görmüştür. Rusya, Rus devlet medyası, sosyal medya ve nüfuz ajanları aracılığıyla, Kırım'da küçük yeşil adamların konuşlandırılmasını, yerli ayrılıkçı savaşçıların Donbas'ta seferber edilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca her aşamada Kiev'de faşist cuntanın iktidarda olduğunu, Batılı faşistlerle işbirliği yaptığını, bu sebeple Ukrayna'daki Ruslara ve Rusça konuşanlara yönelik yakın bir tehdit olduğu anlatısını desteklemiştir.[601] Bu iddiaları desteklemek için, Ukrayna kuvvetleri tarafından işlendiği iddia edilen uydurma savaş suçlarına ilişkin birkaç uydurma örnek sosyal medyaya taşınmıştır.[602] Rusya, Ukrayna toplumu ile Kırım ve Donbas'ta kutuplaşmayı körüklemek istemektedir. Bu amaçla sürekli bir korkutma ve ajitasyon

[600] **Kofman**, s. 63–4.

[601] **Jaitner**, **Margarita (**2 August 2019) 'Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine', in Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine, ed. Kenneth Geers (Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence Center of Excellence, 2015); Sam Sokol, 'Russian Disinformation Distorted Reality in Ukraine: Americans Should Take Note', Foreign Policy,

[602] **Ostrovsky, Arcady (**31 July 2014) 'The Crucifixion of a 3-Year Old, the U.S. Helped Kiev Shoot Down Flight 17, and Other Tales the Kremlin Media Tell', StopFake,

stratejisi uygulamıştır.[603] Rus bilgi kampanyaları, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin zayıflığının ve yetersizliğinin altını çizerek, direnişin nihayetinde boşuna olduğu ve ülkenin savunmasız olduğu duygusunu güçlendirerek birliklerin ve Ukrayna toplumunun moralini bozmaya çalışmıştır. Rusya Ukrayna'yı kendi isteği dışında NATO ve AB tarafından müdahale edilmiş izole bir ülke olarak tasvir etmektedir. Bu şekilde Ukrayna'yı, Rusya'yı aktif olarak kışkırtarak çatışmadan sorumlu olan bir ülke olarak göstermeye çalışmaktadır.[604]

Ukrayna, Rusya'nın kapsamlı bilgi operasyonlarına yanıt olarak Rusya'nın ülkedeki bilgi kanallarını sınırlama yoluna gitmiştir. Ukrayna, popüler Rus sosyal ağları VKontakte ve Odnoklassniki ile Yandex arama motoru ve Mail ru e-posta hizmetini yasaklamıştır.[605] Ayrıca, Rus devlet propagandasının aygıtları olarak işlev gören Rossiya-1, Channel One, NTV ve Rossiya 24 gibi Rus devlet kontrolündeki TV kanallarının yayınını durdurmuştur.[606]

Ukrayna'nın yeniden reorganize olmuş ordusu, daha önce açıklanan Rus anlatısına aykırı olarak önemli kazanımlar elde etmiştir. Gerçekten de Ukrayna Savunma Bakanlığı, personelinin yetkinlik ve kahramanlık sergilemesine imkân sağlayan düzenlemeler yapmıştır. Bunun bir örneği, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin olumlu başarılarını vurgulayan Stratcom Ukrayna ile işbirliği içinde yürütülen "Ordunun Yeniden Doğuş" projesidir.[607] Bir diğeri, Donetsk Havaalanını savunan "Siborgların" kahramanlaştırıldığı ve devlet tarafından fon desteği sağlanan "Cyborgs: Heroes Never Die" filmi olmuştur.[608]

Ukrayna ordusunun stratejik iletişimi, NATO ve AB kurumlarıyla uyumlu olduğunu gösteren materyaller de içermektedir. Rus iddialarının aksine Ukrayna'nın zavallı değil modern ordusu olan güçlü bir devlet olduğu vurgusu her zaman ön plandadır. Stratejik iletişim, ordunun özellikle NATO ile uluslararası tatbikatlara katılımını duyurmayı da

---

[603] **Amnesty International**, (7 September 2014) 'Ukraine: Mounting Evidence of War Crimes and Russian Involvement',

[604] **Sazonov**, **Vladimir / Müür Kristiina / Holger Mölder,** (2016) "Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces ", Tartu: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, MH17 The Open Source Evidence

[605] "MH17 The Open Source Evidence" < https://www.bellingcat.com/app/uploads/2015/10/MH17-The-Open-Source-Evidence-EN.pdf > s.e.t.20.03.2021

[606] **BBC** (2014, 12.03) "Ukraine Hits Back at Russian TV Onslaught",

[607] **Army Rebirth** (2020, 03.03) ".Story of Ukrainian Army's Revival by the Ones Who Made It Possible" Stratcom Ukraine,

[608] **AFP (**2018, 12.02) "Cyborgs War Drama Replays Real-life Ukraine Battle",

içermektedir. NATO ve AB ülkelerinden uluslararası eğitmenlerin Ukrayna'da bulunması da benzer şekilde hem bilgi aktarımı hem de sembolik bir destek sağlamaktadır. 2018'de ABD'nin uzun bir gecikmeden sonra Ukrayna'ya "Javelin" tanksavar füzelerini satma kararı, Ukrayna ordusunun savunma yeteneklerini iyileştirmiştir. Ukrayna NATO üyesi Türkiye'den silahlı / insansız hava araçları satın almaktadır. Daha da önemlisi, 2019 yılında Türkiye ile ikinci parti orta menzilli Cirit füzesi alımı konusunda anlaşmaya varılmış olmasıdır. [609]

Ukrayna'nın bilgi kampanyaları hem Ukrayna halkına hem de uluslararası ortaklara yöneliktir. Bu kampanya yurt içinde ülkenin ne savunmasız ne de terk edilmiş olduğunun, Rus saldırganlığına direnmenin ve bu saldırganlığı püskürtmenin gerçekten mümkün olduğuna işaret etmektedir. Batı'daki ortaklara ise ülkenin toprak bütünlüğünü koruyabildiğini ve onların destek çabalarının boşa gitmediğini göstermektedir.

Son olarak, Ukrayna'nın çatışmayla ilgili anlatısının ana teması, Ukrayna'nın Batı'ya karşı her şeyi kapsayan bir Rus saldırganlığında ön cepheyi oluşturduğu, bu çatışmanın Ukrayna Devleti kadar Batı güvenlik topluluğunun değerlerini ve çıkarlarını tehdit eden bir medeniyet çatışması olduğu fikrinin yaygınlaştırılması ve benimsetilmesidir. Bu anlatıya göre bu çatışmanın sonuçları NATO ve AB için oldukça önemlidir. Bu nedenle Batı, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklemek için her türlü desteği sağlamalıdır. Zira Ukrayna'dan vazgeçmek daha fazla Rus saldırganlığını teşvik edecek ve bir sonraki kurbanın bu örgütlere üye bir ülkenin olması ihtimali oldukça yüksektir. [610]

4.8. Bulgular ve Yorum

Ukrayna çatışmasının bir vaka çalışması olarak kullanıldığı bu çalışmada, çatışma hâlindeki birden fazla askerî ve askerî olmayan devlet aygıtının birleşik olarak eş zamanlı ve koordineli bir şekilde kullanıldığı hibrit savaşta başarı şansının çok yüksek olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında HS'nin konvansiyonel olmayan savaş yürüten koordineli özel operasyonlarla desteklenen etkili bir bilgi operasyonları kampanyasına dayandığının altı çizilmiştir.

---

[609] **RadioFreeEurope (**2019, 27.12") Ukraine Says It has New Contracts For Second Batch" of U.S. Javelin Missiles',

[610] **Lazarenko, Valeria** (2018) "Conflict in Ukraine: Multiplicity of Narratives about the War and Displacement", European Politics and Society 20, no. 5 <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1552108> s.e.t.30.03.2021.

Rus askerî ve politik çevrelerde hibrit savaş; bütün Batı'yı bir düşman olarak algılamanın bir vasıtası olarak görülmektedir. Rusya'ya göre Batı, Rusya'yı halt etmek için hibrit savaş dâhil tüm silahlarını kuşanmış ve Rusya'ya savaş açmıştır. Rusya ise bu tehditleri bertaraf etmek için kesintisiz ve topyekün bir mücadele içindedir.

Çağdaş Rus Çatışması, Batı'nın birliğini bozmaya ve Batı'yı demoralize etmeye yöneliktir. Bu çatışma modeli askerî ve askerî olmayan gücü entegre ederek, devlet gücünün tüm yelpazesini kullanmaktadır. Esnek, dinamik ve yaratıcıdır. Bir dizi etkili kurum olmasına rağmen, başkanlık yönetimi etrafında merkezîleştirilmiştir. Bu çatışma öncelikle askerî değildir, ekonomik şiddet ve güç öğeleri içerir. Psikolojik temelli bilgi operasyonlarını hem savaşın başlangıcı için hem savaşa alternatif hem de savaşı destekleyen vasıta olarak kullanır.

KGB'nin "Aktif Tedbirler" yaklaşımı "politik savaş" çerçevesi üzerine inşa edilmiştir. Günümüz MRÇ ile aktif tedbirler birçok yönden örtüşmektedir. Kaldı ki Gerasimov'un "Doğrusal Olmayan Savaş" doktrinini aktif tedbirlerin bir güncellemesi olarak yorumlamak mümkündür.

Bu durum gizli servislerin Rus stratejik planlaması üzerindeki kalıcı etkisini göstermektedir. Buradan hareketle Rus hibrit savaşının, çevresinde tüm devlet araçlarının seferber edildiği KGB'nin "Aktif Önlemler" paketine dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yöntemleri Rusların geleneksel matruşka oyuncağına benzetmek mümkündür ve Batı'nın yakın gelecekte karşılaşacağı çatışma biçimlerinden birisi olacaktır. Matruşka benzetmesi çatışmanın nasıl anlaşılacağı ve ona nasıl yanıt verileceği konusundaki düşünceleri de şekillendirecektir.

Rusya'nın Ukrayna'daki bilgi operasyonları, yüksek düzeyde gelişmişlik ve karmaşık yapıları ile istihbarat operasyonları olarak karakterize edilebilir. Rusya, Ukrayna içinde iyi planlanmış bir bilgi operasyonları stratejisi uygulamış, Ukrayna dışındaki Batı medyasına karşı farklı bir bilgi operasyonları yaklaşımı geliştirmiştir.

Rusya'nın sofistike bilgi operasyonlarının ve ÖHK'lerinin etkin bir şekilde kullanılmasının, doğrusal olmayan savaş kampanyasında en önemli faktörler olduğu görülmüştür. Rusya'nın bilgi savaşı ile politik yıkım ve vekâlet unsurlarını etkin bir şekilde kullanması, Kremlin'in doğrusal olmayan savaş stratejisinde konvansiyonel güçleri ve stratejik zorlamayı kullanmasına imkân sağlamıştır. Rusya'nın etkili bilgi operasyonları yalnızca Batı'nın tepkisini şaşırtmak ve engellemekle kalmamış aynı zamanda nüfusun

önemli bir bölümünün Kremlin'in askerî operasyonlarını desteklemeye istekli Rus yanlısı inançlara sahip olmasına yardımcı olmuştur. Donbas bölgesindeki çatışmalarda Rusya tarafından kullanılan askerî ve askerî olmayan araçların karışımı, Kremlin'e büyük bir stratejik avantaj ve başarı sağlamıştır.

Devletler, yıllardır propaganda, ÖHK, ekonomik savaş ve hibrit savaşın diğer unsurlarını kullanmışlardır. Rusya, bu unsurları eş zamanlı ve koordineli bir şekilde başka bir devlete karşı kullanan ilk aktörlerden birisidir. Hibrit savaşın doğası, propagandacının esasen rakibin karar verme döngüsünü ele geçirmesini ve ani kazanımlarını sağlamlaştırmasını garanti etmektedir. Rusya'nın doğrusal olmayan çatışmanın geleneksel güçlerin kullanımını nasıl etkili bir şekilde gizlediğini göstermesiyle, artan sayıda devlet ve devlet dışı aktör, muhtemelen doğrusal olmayan savaşı askerî doktrinlerine ve operasyonlarına dâhil edecektir.

Bundan sonra sürekli bir askerî operasyon için kaynaklara sahip olan birçok devletin rakipleri ve uluslararası toplum etkili bir şekilde tepki vermeden önce stratejik hedeflerine hızlı bir zaman dilimi içinde ulaşmak için hibrit savaşı kullanması beklenmelidir. Bu nedenle askerî düşünürler, politikacılar ve stratejistler sadece hibrit savaş anlayışlarını ilerletmekle kalmayıp, aynı zamanda hibrit savaşa stratejik, operasyonel ve taktik düzeylerde pratik bir karşılık vermek için tedbirler geliştirmelidirler.

Bununla birlikte askerî faaliyetlerin desteklenmesi için altyapıya saldırılar düzenlemek ve insan psikolojisini etkilemek maksadıyla uzayın sömürüsü her zaman gündemde kalmaya devam edecektir. İletişim için bilgi teknolojilerine artan bağımlılığımız ve birçok günlük görev göz önüne alındığında, siber uzayın hem iyi hem de kötü için çeşitli kullanımının genişlemeye devam etmesi muhtemeldir. Farklı aktörler, son teknolojiler ışığında iletişim alışkanlıklarını değiştirmişler ve bilgi ortamının gelişimine dayanarak stratejilerini güncellemişlerdir. Gelecekte hedef kitleleri etkilemek için daha sofistike ve öngörülemeyen yöntemlerin kullanılması şaşırtıcı olmayacaktır.

DAEŞ ve Rusya'nın etkileme yöntemleri, medya haberlerinin ve resmî duyuruların aşırı yayılmasından sahte görüntüler, sahte hesaplar, söylentiler yayma, aldatma, sosyal mühendislik ve diğer kalabalık manipülasyon yöntemleri gibi gizli yöntemlere kadar uzanmaktadır. Bu aktörler barış ve savaş zamanı faaliyetleri arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır. Bununla birlikte NATO ve üye ülkelerinin kendi kendilerine dayattığı aynı yasal ve etik hususlara da asla riayet etmemektedirler.

Rusya'nın taktikleri, Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı hibrit savaş türüne karşı önemli ipuçları vermektedir. Olayların dizilimine bakılırsa, Rusya başlangıçta konvansiyonel askerî güç gösterme niyetinde olmamıştır. Ancak Ukrayna'nın gösterdiği askerî tepki yüzünden bunu yavaş yavaş ve kademeli uygulamıştır. Ancak bugün geniş kapsamlı Novorossiya projesi için Rusya'nın başlangıcındaki hırsı törpülenmiştir. Rusya'nın Donbass'taki geniş alanlar üzerinde kontrolü kaybetmesi Ukrayna'nın savaşta başarı sağladığının kanıtı olarak görülebilir.

Rusya ve Ukrayna arasındaki ihtilaf henüz çözülmüş olmaktan çok uzaktır, ancak Donbas'taki savaşın askerî boyutu çoğunlukla statik bir hâl almıştır. Muhtemelen her iki taraf da bu aşamada askerî bir çözüm diretmeye veya sahada önemli bir değişiklik yapmaya çalışmayacaktır. Çatışmanın ve Ukrayna'nın geleceği, Minsk Anlaşması'nın uygulanmasın sonuçları olarak Ukrayna, Rusya ve Batı arasında diplomatik temaslarla belirlenecektir. Aralık 2019'daki Normandiya formatının son zirvesinde, Ukrayna'daki ayrılıkçı bölgelerin gelecekteki statüsüne ilişkin çözüm sağlanamamış olmakla birlikte, ateşkes anlaşması ve mahkûmların değişimi yönünde ilerleme kaydedilmiştir.

Şu anda Rusya'yı elde edilen sonuçtan memnun edecek tek şey iki ayrılıkçı bölgenin, Kiev üzerinde kayda değer ve yeterli bir kaldıraç oluşturduğu statik hâl almış olmasıdır. Ancak bu çatışmalara Ukrayna tarafından zamanında karşı tepki verilmiş olması çatışmalardan doğabilecek daha büyük sorunlardan kaçınma imkânı sağladığı söylenebilir. Bu çatışmalarda Ukrayna'nın tepkisi, Rusya'nın saldırganlığını yerel bir isyan olarak maskeleme seçeneğini reddetmesi olmuştur. Bu durum Rusya'yı askerî faaliyetleri gizleme yönünde şiddeti hibritleştirmesine yol açmıştır.

Ukrayna, Rusya'yı bu savaşta düzenli askerî kuvvet kullanmaya zorlamış ve katılımını reddetmeye yönelik tüm girişimleri bilgi savaşı yoluyla tamamen inandırıcı olmaktan çıkarmıştır. Bu durum uluslararası hukuk açısından Rusya'yı zor durumda bırakmış ve ambargo tehdidi ile karşı karşıya getirmiştir. Ukrayna, Rusya'nın savaşa doğrudan müdahil olduğuna dair kanıtları yayınlayarak, çatışma anlatısının kontrolünü ele geçirmiştir. Rusya'nın bilgi kanallarının kısıtlanması ve Ukrayna'nın gelişen olaylara ilişkin kendi bakış açısını sistematik olarak iletmesi ordu ve halkın morallini yükseltmiş, çatışma azim ve iradesini arttırmıştır. Ukrayna'nın tepkileri, bunun bir iç savaştan ziyade temelde bir dış saldırgana karşı savunma savaşı olduğunu gösteren "hibrit savaş savunma stratejisi" anlamına geldiği algısını iç ve dış kamuoyunda pekiştirmiştir. Bu durum çatışmanın getirdiği yıkıma ve trajediye rağmen, Ukrayna'nın bütünlüğü ve ülkeye Batı'dan verilen sürekli destek

için önemli bir fark yaratmıştır.

Rusya'nın hibrit stratejisinin ve yıkıcı taktiklerinin Ukrayna tarafından teşhiri Batı'da yoğun şekilde yankılanmış, soğuk savaşın sona ermesini izleyen yumuşama döneminde Batı Avrupa'nın çoğunda stratejik duraklamayı etkili bir şekilde sona erdirmiş, bu doğrultuda güvenlik stratejileri, doktrinler ve ulusal savunma bütçeleri yeniden sorgulanmaya başlanmıştır.

Rusya'nın 2014'teki Ukrayna'daki tavrı 2008'de Gürcistan'daki savaş hazırlıkları ile açık benzerliklere sahipken, Ukrayna'daki savaş, ülkenin büyüklüğü, coğrafi konumu ve Batılı karar vericilerin zihinsel haritalarındaki varlığı nedeniyle Batılı hükûmetlere çok daha güçlü bir şekilde yansımıştır. Bu çatışmanın Batılılara gösterdiği bir diğer faktör ise 2008 yılına kıyasla Rusya'nın silahlı kuvvetlerinin gösterdiği önemli reorganizasyon faaliyetleri olmuştur. Donbas'taki savaş Ukrayna'nın yanıt verme yeteneğindeki başarısıyla doğrudan bağlantılı olarak, birkaç yıldan uzun bir süreye yayılmıştır. Bu durum, Gürcistan ve Kırım'daki senaryoların tam tersine Ukrayna'nın uluslararası ortaklarına gelişmeleri anlamaları ve bunlara tepki vermeleri için yeterli zaman kazandırmıştır.

Ukrayna'daki savaş NATO ve AB'deki güvenlik tartışmaları için bir katalizör olurken, büyük ölçüde geleneksel maddi araçların uygulanmasını zorlaştırmayı amaçlayan bir stratejinin yıkıcı ve kinetik olmayan bileşenlerine odaklanma fırsatı yaratmıştır. Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki operasyonu, önemli siyasi ve politik hedeflerin ele geçirilmesi için vekil güçlere ve siyasi yıkıma güvenmenin bir hasmı istikrarsızlaştırmada önemli bir etken olduğunu göstermiştir.

Hibrit savaş, genellikle daha zayıf bir tarafın hasmın belirli zayıflıklarını istismar eden geleneksel olmayan savaş yöntemleri kullanarak daha güçlü bir düşmanı yenebilmesine -her zaman olmasa bile- imkân sağlamaktadır. Bunun örnekleri arasında Hizbullah-İsrail çatışması, Afganistan Savaşı gösterilebilir. Ancak Ukrayna'da bunun tersi olmuş, daha zayıf bir taraf olarak Ukrayna, eylemlerini ve niyetlerini gizlemek için geleneksel olmayan hibrit savaş metotları kullanan Rusya gibi çok daha güçlü bir rakibe yanıt vermiştir. Bu durum hibrit savaşın mantığında paradoksal bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur.

Ekonomiden siyasi partilere ve vekil savaşçılara (küçük yeşil adamlar) kadar hibrit araç vasıtalarının hiçbirisi yeni kavramlar değildir. Yeni olan, giriş maliyetini önemli ölçüde düşüren siber araçlar ve sosyal medya destekli propagandadır. Hibrit tehditler sorunlu bir alandır, çünkü 11 Eylül'den sonra teröristlerde olduğu gibi daha önce görmediğimiz

şekillerde etkileşime giren yeni aktörleri içermektedir. Hibrit tehditle karmaşıklığı, belirsizliği vurgulayarak, tespit eşiklerinin dışında ve altında faaliyet göstererek ve tüm topluma saldırmak için askerî olmayan araçları kullanarak zaten doğası karmaşık olan savaşı daha da karmaşık bir hâle sokmaktadırlar.[611] Hibrit savaş vasıtaları eş zamanlı olarak kullanılır ve hedefleri ordular değil karşı toplumlardır.

Putin, "On milyonlarca eş vatandaşımız ve yurtseverimiz kendilerini Rus topraklarının dışında buldu. Zayıflık veya omurgasızlık gösterdiğimiz an, kayıplarımız ölçülemeyecek kadar büyük olacaktır." diyerek Sovyetler Birliği'nin çöküşünü ve dağılmasını geçen yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak nitelendirmiştir.[612]

Putin'in bakış açısına göre komünizmin sona ermesinden sonraki yıllarda ABD ve Batı Rusya'yı reddetmiştir. Bush yönetimi soğuk savaşın sonunu idare etme konusunda akıllıca davranmış, 1994'teki Budapeşte Anlaşmalarında veya başka herhangi bir yerde NATO'nun NATO'yu birleşik Almanya'nın ötesine ve hatta Rusya'nın sınırlarına kadar genişletmeyeceğine dair resmî bir taahhütte bulunmamıştır. Ancak yine de Bush ve dönemin Dış İşleri Bakanı Baker muhataplarına bu tür bir taahhüt anlamına gelen ifadeler beyan etmişlerdir.

1990'larda NATO'nun genişlemesi Ruslar tarafından sadece kendilerine verilen sözünde durulmayan bir vaat olarak değil, Rusya'nın hem ekonomik hem de askerî açıdan zayıf olduğu bir dönemde kendilerine ve ulusal onurlara bir hakaret olarak görülmüştür. 2004 yılında Rusya Federasyonu ile sınır komşusu olan Baltık devletlerinin NATO'ya katılımı bir tehdit olarak görülmüştür. 2008'de Gürcistan ve müteakip olaylar bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Daha genel olarak, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, Rus halkı umut ve rehberlik için yüzünü Batı'ya dönmüştür. Ancak ellerinde sadece on yıllık bir hayal kırıklığı ve ekonomik olarak zor durumda kalan bir ülke kalmıştır. Sadece Putin değil Rus halkı da

[611] **Cullen, Patrick (**2018) "Hybrid Threats as a 'Wicked Problem' for Early Warning", Hybrid COE Strategic Analysis, < https://www.hybridcoe.fi/publications/strategic-analysis-may-2018-hybrid-threats-new-wicked-problem-early-warning/.> s.e.t 20.01.2022.

[612] BBC News, (2005, 25.04) "Putin Deplores Collapse of USSR" BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4480745.stm; > s.e.t. 30.02.2022, **Sanders, Kattie** (2014, 6 March) 'Did Vladimir Putin Call the Breakup of the USSR "the greatest geopolitical tragedy of the 20th century?"', PolitiFact, <https://www.politifact.com/factchecks/2014/mar/06/john-bolton/did-vladimir-putin-call-breakup-ussr-greatest-geop/. > s.e.t 20.03.2022.

büyük bir ülke olarak itibarlarının ve eski süper güçlerinin ellerinden alındığını ve Batı'nın, doğru ya da yanlış, onlardan yararlandığını düşünmüştür. Böylece Ruslar Putin gibi güçlü bir milliyetçiye yönelmişlerdir.

Son yıllarda Rusya'ya yönelik yaptırımlar nedeniyle zor duruma düşen ekonomiden dolyı Putin'e 2018'de yüzde 81 olan destek 2019'da yüzde 65'in altına düşmüştür. Yine de Rusya'nın dünya sahnesinde yeniden büyük bir rol oynadığına dair anlatım baskın olmaya devam etmektedir.

Ruslar ve Rus liderliği, yeni bir Sovyetler Birliği yaratmayı amaçlarken, dünyadaki ve özellikle de yakın çevre dedikleri alanlardaki konumlarını, rollerini ve etkilerini önemsemektedirler. Yakın çevredeki etkileri yalnızca büyük bir güç olarak statü duygusu kazandırmakla kalmamakta aynı zamanda yayılmacı Batı olarak gördüklerine karşı tampon bir bölge sağlamaktadırlar. Rusların bakış açısından, Batı'nın saldırgan olarak gördüğü hususların çoğunu Ruslar savunmacı olarak görmektedirler. Rusya'ya göre Batı ve ABD saldırgandır ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu yana Rusya Federasyonu'na karşı bir kuşatma politikası uygulamaktadırlar. Bu bakış açısı dikkate alındığında Rusya'nın Baltık, Ukrayna ve Gürcistan'daki gerilim ve çatışmalara nasıl tepki verdiği daha anlaşılır hâle gelmektedir.

İki tarafın da kendisini haklı gördüğü bir ortamda amaç, yanlış anlamalardan ve gerilimi gereksiz yere tırmandıran önlemlerden kaçınmak olmalıdır. Örneğin; Doğu Avrupa/Balkanlar'daki NATO birliklerinin artırılması askerî tatbikatların bu bölgelerde yoğunlaşması veya INF Anlaşması'ndan çekilmek, Avrupa'ya nükleer savaş başlıklarının yerleştirilmesi gibi askerî tedbirler gerilimi daha da tırmandırmanın ötesine geçmeyecektir. Gelecekteki yaptırımlar söz konusu olduğunda, belki de Rusya'yı uluslararası bankacılık sisteminden dışlamayı amaçlayan olası ek yaptırımlar olabilecektir. Ancak bu da Kremlin tarafından çok daha ciddiye alınacak ve ABD finansal sistemine bir saldırı şeklinde misillemeyi tetikleyebilecektir. Bu durumda Rusya'yı ABD'nin egemen olduğu uluslararası finans sisteminden çıkarmaya ve dolar dışındaki para birimlerinde işlem yapmaya iterek, kendisini gelecekteki yaptırımlardan bir dereceye kadar yalıtmak gibi istenmeyen bir yan etkiye de sahip olma riski taşımaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nin INF Anlaşması'ndan çekilmesini Avrupa'ya nükleer savaş başlıklarının yerleştirilmesi takip ederse, bu varoluşsal bir tehdit olarak görülecek

ve Ruslar tarafından kuşkusuz gri bölge önlemleri ile başlayacak bir tepki ortaya çıkaracaktır. Balkanlar, Rusya'nın üzerinde muazzam bir etkiye sahip olduğu Avrupa'da kilit bir kırılganlık olmaya devam etmektedir. Olaylar Avrupa'da nükleer savaş başlıklarının konuşlandırılacağı emareleri taşımaya başladığı andan itibaren Rusya Balkanlar'dan başlayarak bölgede geniş çaplı iç karışıklar yaratarak buna yanıt verebilir.

ABD siyasetindeki siyasi açmaz Trump sonrası dönemde devam etmiştir. Bu durum Rusya'yı jeopolitik öncelikler, retorik politika ve tüm hükûmet yaklaşımı dâhil olmak üzere bir dizi alanda önleyici hamleler yapmaya teşvik etmiştir. ABD dikkati dağılmış ve kendi içine odaklanmışken, Ukrayna'dan sonra Moldova'nın Rus etki yörüngesine geri çekilecek başka bir ülke olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

ABD, Rusya konusunda daha stratejik olmak açısından Rusya ile daha fazla diyalog aramaktadır. Şüphesiz, Rusya'nın 2016 ve sonrasındaki seçimlere müdahalesinin ve bunun ABD'de yarattığı tepkinin ardından diyalog imkânları oldukça kısıtlanmıştır. ABD'ye ve ortaklarına düşen, tansiyonun tırmanma risklerini azaltmak ve hatta belki de Rusya'nın yıkıcı davranışının bazı nedenlerini ortadan kaldırmak için birçok konuda ve bu tartışmalı alanların çoğuyla ilgili diyaloğu güçlendirmek olacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KÜRESEL REKABET ALANLARINDA RUS HİBRİT SAVAŞI

5.1. Rusya'nın Suriye'de Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejileri

Rusya'nın Suriye'deki Askerî Varlığı

Rusya, Suriye operasyonlarına DAEŞ ile mücadele gerekçesiyle 30 Eylül 2015 tarihinde başlamıştır. Bu operasyonlara, bugüne kadar bir kısmı dönüşümlü olmak üzere 434 general, yaklaşık 30.000 rütbeli personel olmak üzere toplam 70.000 civarında personel ile iştirak etmiştir.[613]Ayrıca Doğu Akdeniz'de birisi denizaltı olmak üzere 5 gemi bulundurmaktadır.

[613] **Anadolu Ajansı** (2018, 02.10) "Rusya'nın Suriyedeki Askeri Bilançosu", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyedeki-askeri-bilancosu/1270524 > s.e.t 02.01.2022.

Rusya'nın müdahalede ilan ettiği amac IŞİD'in varlığına son vermek iken, bombalanan hedefler müdahalenin başlangıcından itibaren bunun yalnızca ikincil bir amaç olduğunu göstermiştir.

Rusya, Suriye'de son teknolojiye sahip bir ordu ve teçhizat bulundurmaktadır. Rus müdahalesinin dikkat çekici bir özelliği de, kullanılan geniş araç yelpazesidir. Suriye hareket alanı, Rusya için yeni silahlar ve teknolojiler için bir deneme alanı olmuştur. Operasyon sırasında Rus ordusu, dış dünya tarafından pek de bilinmeyen yeni savaş yeteneklerini etkin bir şekilde kullanmıştır. Bunlar arasında Hazar Denizi'nde bulunan korvet ve firkateynleri, Akdeniz'deki denizaltıdan defalarca fırlatılan Kalibre seyir füzeleri sayılabilir. Rus hava savunma kabiliyetleri, Rusya'nın yenilenen ordusunun endişe verici özellikleri ve "Krasuha 4.66" gibi elektronik karıştırma ve aldatma sistemleri Batı'da beklenmedik gelişme olarak nitelendirilmiştir.

Rusya, özel askerî şirketlerin vekâlet savaşlarında gizlice kullanılmasına giderek daha fazla güvenme eğilimindedir. Moskova'yı buna iten iki ana neden sayılabilir. Birincisi, bu şirketlerin Rusya'nın resmen dâhil olmadığı çatışmalarda Rus askerî varlığını gizlemek amacıyla kullanılmasına imkân sağlamasıdır. İkincisi, Kremlin kendi askerlerini kaybetmenin siyasi risklerinin daha fazla olacağını hesaplamaktadır. Bu vekil aktörlere genellikle en riskli görevler tevdi edilmektedir. Bu vekillerin giderek daha önemli bir bileşeni, Ukrayna'da zaten bulunmakta olan ve şu anda Suriye'deki savaşlarda önemli bir rol oynayan paralı askerlerden oluşan "Wagner Grubu"dur. Wagner genel olarak Suriye'deki ilgili bakanlıkların sözleşme ortağı olup, personel ve saha koruma görevlerinde etkin roller üstlenmektedir.

Wagner'in eğitim kampı, Rusya'da GRU'nun 10. Özel Hizmet Tugayının eğitim merkezinin bulunduğu köy olan Molkino'da bulunmaktadır. Suriye'deki Wagner paralı askerleri, yalnızca GRU özel kuvvet birimlerine verilen silahları kullanmaktadır. Şirketin kurucusu Utkin'in 2013 yılına kadar 2. Spetsnaz Tugayının bir subayı olduğu bilinmektedir. Wagner'in Suriye'deki FSB ve GRU subaylarının kontrolünde hareket ettiği düşünülmektedir. Wagner'in eski üyeleri ile yapılan görüşmelere dayanarak, şirket Suriye'de yalnızca piyade değil aynı zamanda hava savunma, ağır top ve tank bulundurmaktadır. Grubun Suriye'de ne tür kayıplar yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Ağustos 2016'da yayınlanan bir makaleye göre bu rakamın yaklaşık 500–600 kişi olduğu tahmin

edilmektedir.[614]

Rus askerî düşünürleri, Rusya'nın dâhil olduğu mevcut silahlı çatışmalardan alınan dersleri incelemeye devam etmektedir. Askerî teknolojik gelişmelerin savaşları nasıl şekillendirdiği yakından takip edilmektedir. Çağdaş Rus askerî sistemi, ağ merkezli, yüksek hassasiyetli ve çoğunlukla temassız bir savaş için hazırlanmaktadır. Böyle bir savaşta, bilgilendirme, siber, özel operasyonlar ve ekonomik gibi askerî olmayan bileşenler yerel halkın protesto potansiyeli ile birlikte kilit bir rol oynamaktadır. Geleneksel askerî angajman yalnızca çatışmaların daha sonraki aşamalarında gerçekleşecektir. Rusya'nın stratejik askerî tatbikatları bu varsayımları açıkça yansıtmaktadır. Ukrayna ve Suriye'den edinilen deneyimler, 21. yüzyılın çatışmaları hakkındaki Rus düşüncesini de biçimlendirmektedir.

Rusya, Suriye'de ilk defa kombine silahlı operasyonunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Hava operasyonları ve yüksek hassasiyetli uzun menzilli füze saldırıları gibi birkaç yeni veya yenilenmiş modern yetenek test edilmiştir. Üstelik Suriye, sıradan Rus ordusuyla birlikte özel askerî müteahhitlerin ortaya çıkması gibi yeni bir fenomenin, yani Wagner Grubu'nun ilk başlangıcı olmuştur. Sonuç olarak Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, daha önce dış dünya tarafından pek bilinmeyen askerî yeteneklerini ortaya çıkardığı söylenebilir.

Rusya'nın Suriye'de Kullandığı Hibrit Savaş Yöntemleri

21. yüzyılın savaş konsepti olan hibrit savaşlar şimdiden içinde bulunduğumuz çağı şekillendirmeye başlamıştır. Çağın ilk çeyreğinde, hibrit savaş olarak tanımlayabileceğimiz savaşın en iyi örneklerinden birisi de Suriye iç savaşıdır. Ülke içerisinde başlayan çatışmalar, bölgesel ve küresel aktörlerin dâhil olması ile uluslararası bir boyut kazanmış ve hibrit bir savaşa evrilmiştir.

Savaşlar için yabancıların devşirme durumu yeni bir olgu değildir ve bu devşirmenin de tarihte birçok örneği mevcuttur. Yabancı savaşçıların ortaya çıkmasıyla ilgili başlangıç tarihi genellikle ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla özdeşleştirilir. Bunu nedeni ise, hem millî orduların ortaya çıkması hem de vatandaşlık kavramının oluşmasındaki etkisidir. Kısacası belli bir coğrafya parçası üzerinde egemenlik sağlayan çağdaş devlet anlayışının ortaya çıkması güçlü vatandaşlık bilincini de beraberinde getirmiştir.

Suriye iç savaşı başladığı tarihten bugüne değin binlerce yabancı savaşçıya ev sahipliği yapmıştır. İlk başlarda halk ile rejim güçleri arasında gerçekleşen çatışmalar daha küçük bir

[614] **РБК (**2016, 09.09) "Призраки войны: как в Сирии появилась российская частная армия", <https://www.rbc.ru/magazine/2016/09/57bac4309a79476d978e850d> s.e.t 02.02.2022.

çevrede gerçekleşiyordu, ancak yabancı savaşçıların ülkeye gitmeye başlamasıyla savaş küresel bir boyut kazanmıştır. Suriye'de özellikle SSCB'nin dağılması ve Beşşar Esed döneminde İslami hareketlerin toplum içerinde kontrollü de olsa yeşermesine müsaade edilmiştir. Ancak 2003 yılında Irak'ta başlayan savaş sonrasında Irak el-Kaidesi'nin yabancı savaşçıları da Irak'a Suriye üzerinden geçmekteydi. O dönem güçlü olan Suriye bunu bir sorun olarak görmemiş ve hatta desteklemiştir.[615] Ancak bu dönemde Suriye Sünnileri içerisinde El-Kaide'ye sempati artmış ve selefilik hızlıca Suriye topraklarında da yayılmıştır.

Rusya, 2016 yılının Eylül ayında Suriye'ye askerî müdahalede bulunduğunda ortaya konan gerekçelerden birisi, terörist olarak gördüğü Kuzey Kafkasya'daki silahlı grupların Suriye topraklarında savaşıyor olmasıydı. Rusya, bu grupların geri dönerek savaşı Rusya topraklarına taşıma ihtimalini, ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirmiştir. Rusya bunu Suriye'de başlattığı askerî müdahalenin de bir gerekçesi olarak görmüştür.[616] Aynı şekilde ABD kendisine düşman olarak gördüğü IŞİD'e karşı PYD'ye her anlamda destek vermiş ve oluşturduğu koalisyon güçleri tarafından IŞİD'e ait olduğu belirtilen birçok yere hava saldırıları düzenlemiştir.

Diplomasi Boyutu

Suriye'de dokuz yıldır süren iç savaşa çözüm bulmak için diplomatik çabalar devam etmektedir. Bunların arasında Astana Süreci ve Cenevre Müzakereleri ile Soçi süreçleri en çok bilinen uluslararası görüşmelerdir. Bunların dışında, birçok bölgesel ve uluslararası toplantı ve görüşme yapılmıştır.[617] Ancak tüm görüşmelere rağmen Suriye'de kalıcı bir ateşkes henüz sağlanamamıştır.

Düzenli ve Düzensiz Askerî Kuvvetler Boyutu

Suriye iç savaşında düzenli birlikleri Suriye ordusu ve rejime bağlı diğer birlikler oluşturmaktadır. Düzensiz birlikler arasında IŞİD, ÖSO, YPG, Nusra ve Hizbullah vb. unsurları saymak mümkündür. Savaşın çıktığı 2011 tarihinden bu yana Suriye'de irili ufaklı yüzden fazla düzensiz birlik harekât alanında görüntü vermiştir. Bunlar içerisinde en etkili ve uzun ömürlü olanlar yukarıda saydıklarımızdır.

---

[615] **Yalçınkaya** (2017), s.13.

[616] **Gülşen, Halit** (2017) "Rus pasaportlu yabancı savaşçılar", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rus-pasaportlu-yabanci-savascilar> s.e.t. 12. 03. 2021.

[617] **BBC** (2015b) "Suriye krizi ve diplomasi: Eski savaş yeni dinamikler",<https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_kendal_ortadoguanaliz>s.e.t. 22.09.2021.

Suriye'deki muhalif grupların organik yapısı, Filistin'deki Hamas, Güney Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki isyancı gruplar ve Afganistan'daki Taliban ile benzerlik taşımaktadır. Bu gruplar, klasik savaş yöntemleri ile modern savaş yöntemlerini harmanlayarak modern çağın savaş konseptine rahatça entegre olabilmektedir.[618]

Suriye'de iç savaşın çıktığı ilk günden beri Rusya, İran ile birlikte muhaliflere karşı rejime lojistik destek vermektedir. Türkiye, iç savaşın patlak verdiği ilk günden beri Suriye'de rejime karşı olan muhalif yapıları desteklemiştir. Başlangıçta Suriye'deki rejim değişikliğinin hedefi Türkiye'nin önceliği olmaktan çıkmış, bu aşamada Türkiye'nin önceliği PYD'nin, Suriye'nin kuzeyinde güç kazanmasının önüne geçmek olmuştur. ABD, Suriye'de IŞİD gibi cihatçı gruplara karşı PYD'ye lojistik destek vermektedir. Bugün Suriye'deki muhalif gruplara birçok devlet silah yardımında bulunmaktadır. Hatta o grupların üyelerine kendi ülkelerinde eğitim vermekte ve savaşta yaralananları da tedavi etmektedir. Bu ülkelerin başında Türkiye, Arabistan, Katar ve Batı ülkeleri gelmektedir. Bu bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla birlikte iç savaş hibrit bir savaşa evrilmiştir.

Enformasyon Boyutu

Rusya, ''Bilgi Harbi'' boyutunda Suriye yönetiminin resmî daveti üzerine Suriye'de bulunduğunu ve "meşru seçilmiş hükûmet ile iş birliği" yaptığı savını her platformda işlemektedir. Batı ise Suriye muhalefetine açık olarak destek verilmesi hâlinde, bu durumun Suriye'nin egemenlik ve bağımsızlığının ihlali anlamına geleceğini çok iyi bildiği için Rusya'ya nazaran daha temkinli hareket etmektedir. [619]

Batı ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin medyası tarafından Suriye konusunda oluşturulan söylem ve televizyon kanallarında iç savaşla ilgili yapılanan haberlerde çelişkiler göze çarpmaktadır. Esad yönetiminin protestocu ve muhaliflere karşı insanlık dışı uygulamalar yaptığı, kendi halkını öldürdüğü, kimyasal ve biyolojik silahlar kullanarak insanlık ve savaş suçu işlediği bilgileri medyada sıklıkla tekrarlanmıştır.

RF'nin Suriye müdahalesi Rus ordusunun tecrübe kazanması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Gerasimov yaptığı bir konuşmada bunun önemine değinerek Suriye'nin

[618] **Rosen, Nir** (2012)"Q&A: Nir Rosen on Syria's armed opposition", <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/02/201221315020166516.html> s.e.t. 20. 02.2021.

[619] **Hüseynov, Elmar** (2013) "Suriye'ye Karşı Enformasyon Savaşının Görünmeyen Tarafları", <http://newtimes.az/tr/relations/conflicts/1870 > s.e.t.22.09.2021.

rütbeli personelin eğitimi ve tecrübe kazanması bakımından önemli bir adım olduğunu belirtmiş, komuta kademesinde durumu tahmin etme, kararlı bir şekilde hareket etme ve haklı bir risk almaya hazırlıklı olma yeteneklerinin her geçen gün gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lider personel eğitiminin önemine değindiği konuşmasında, "Askerî bölgelerin tüm birlik komutanları, birleşik silahlı ordular, hava kuvvetleri ve hava savunma birlikleri, hemen hemen tüm bölüm komutanları ile birleşik silahlı tugay ve alay komutanlarının yarısından fazlası, kurmaylarıyla birlikte orada savaş deneyimi kazanmışlardır." diyerek bu duruma vurgu yapmıştır.[620]

5.2. Rusya'nın Afrika'da Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejisi (Libya ve Diğer K. Afrika Ülkeleri)

5.2.1. Afrika'da Emperyalizmin Tarihsel Arka Planı

19. yüzyılının son çeyreği Osmanlı Devleti için kabus sayılabilecek olaylarla doludur. 93 Harbi sonrası imzalanan "Berlin Antlaşması", Karlofça'dan sonra imzalanan en kayıplı anlaşma olarak tarihe geçmiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlarda büyük toprak kayıplarına uğramış ve Kıbrıs'ı İngiltere'ye bağışlamıştır. [621]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu zayıflığını sezen Bismark liderliğindeki Batılı devletler, Berlin'de 15 Kasım 1884'de başlayıp 26 Şubat 1885'e kadar aralıksız devam eden bir toplantı düzenlemişlerdir. Osmanlı'nın Afrika Kıtası'ndan sökülüp atılması ve Afrika'nın bölüşülmesinin kararlaştırıldığı bu toplantı "Berlin Conference" olarak adlandırılmıştır. Bu gizli anlaşma ile Afrika ülkeleri iki ülke hariç olmak üzere baştan aşağı paylaşılmıştır.[622]

Batılı ülkeler işgal ettikleri ülkelere bağımsızlıklarını vermeden önce o ülkelerin yer altı servetlerini araştırmışlar ve planlarını buna göre yapmışlardır. Bu ülkelerde öncelikle kendilerine biat ve hizmet edecek gruplar oluşturulmuş, yetiştirilmiş ve zengin edilmiştir. Bu strateji, işgalci her Batılı ülke tarafından aynen uygulanmış, misyonerler tarafından Hıristiyanlaştırılan gruplar, genellikle ülkelerin bir bölümünde toplanmaya çalışılmıştır. Bu ülkelerde de Türkiye'de olduğu gibi misyoner okulları açılmış ve kritik devlet hizmetlerine bu okullarda yetişen insanlar görevlendirilmiştir. Bugün meşhur dediğimiz kişilerin buralardan mezun olması, hatta bu okullardan başbakan bile çıkmış olması tesadüf

[620] **Gerasimov, Valery** (2018, March) "Thoughts on Future Military Conflict" <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Gerasimov-Future/ > s.e.t 20.02.2022.

[621] **Uçarol, Rıfat** (2000) Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, İstanbul, Filiz, s. 353.

[622] **Aydal, Doğan** (2019) Savaş Tuzakları, 1.Baskı, İstanbul, Motto, s. 97.

değildir.[623]

Müslümanlar bu ülkelerde genel olarak kuzey kısımlarda kalan çöllere yerleştirilmiş, buna karşılık Hıristiyanlaştırılan yerli halk ile animistler genelde ülkelerin güneyinde bulunan ve daha yeşil olan savanalarda iskân edilmiştir. Son yıllarda yaşlı kıtada meydana gelen savaşların sebeplerini bu maksatlı paylaşım ve yerleşimlerde görmek mümkündür.

5.2.2. Afrika'da Günümüzdeki Güç Mücadeleleri

Kıta'nın Ekonomik Potansiyeli

Uydu görüntülerinden dünyadaki çok verimli petrol yataklarının, şu anda çöl gibi görünen ancak geçmişte deniz olan ve bir sebeple kapanmış eski denizler olduğu bilinmektedir. Kuzey Afrika'dan Orta Asya içlerine kadar uzanan bu görüntü, savunulan tezi çok net bir şekilde desteklemektedir. Bu görüntüye dayanarak, Moritanya'da, Mali'de, Nijer'de, Darfur'da, Sudan'da, Kenya-İlemi üçgeninde, Habesiştan-Ogaden bölgesinde ve Somali'de bugün için söylenmeyen, ancak mutlaka olması gereken petrol yataklarının var olduğu tahmin edilmektedir. Batılı emperyalist ülkeler, bu topraklarda servet bulabileceklerini daha önce hesaplamadıkları için Müslüman toplulukları bu bölgelere yerleştirmişlerdir. Son birkaç yıldır bu bölgelerde sürdürülen savaşların esas sebebi bu yataklardır.[624] Kıtanın mevcut ekonomik potansiyeli gelecekteki hibrit çatışmaların habercisi gibidir.

Kuzey Afrika ülkelerinde 2011 yılının ilk iki ayı içinde eş zamanlı olarak meydana gelen halk ayaklanmalarının tesadüfen aynı dönemde gerçekleştiğini söylemek yanlış olacaktır. "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreç sadece iki yıllık bir zaman içinde tamamı Arap ülkesi olan 16 ülkeyi, İran ve İsrail'i etkilemiştir. 12 Haziran 2013 tarihinde gezi olayları olarak Türkiye'de de başlatılan olayları da bu sürece dâhil etmek mümkündür.

Kuzey Afrika'daki olayların başlangıcına Tunus olayları olarak bakılırsa yanılgıya düşülebilir. Olayların başlangıcı ve hazırlığı, bu ülkelerin güneyinde bulunan ülkelerden başlamıştır. Mali, Nijer, Çad, Sudan, Kenya, Somali gibi ülkelerde kanlı birçok olay gerçekleşmiştir. Önemli yer altı servetlerinden olan nükleer enerjinin hammaddesi uranyumun Mali, Nijer ve Somali'de bulunması bu ülkelerin yeniden karışmasına sebep olmuştur. Bu ülkelerdeki altın, uranyum madenlerinin ve fosfat, kaolinit gibi önemli

[623] **Aydal,** (2019), s.97.

[624] **Aydal** (2019), s.98

endüstriyel madde rezervlerine sahip eski işletme ruhsatları hâlâ Fransızlar'ın elindedir. Özellikle Nijer'de yeni bulunan uranyum yatakları dünya rezervinin yüzde 8'ini oluşturmaktadır. Bu ülkede 2010 yılında yaşanan askerî darbenin, bu madenleri elinde bulundurmaya çalışan emparyalist devletlerin bir oyunu olduğu bilinmektedir.[625]

Yine nükleer teknolojide kullanılabilecek toryumun Çad'da önemli miktarda bulunması da bu ülkeyi içinden zor çıkacağı karışıklıklar içine sokmuştur. Çad-Libya arasındaki Auzou şeridinde bulunan toryum yataklarının bu iki ülke arasında birçok savaşa sebep olduğu ve bu savaşların bir tarafında da Fransa olduğu bilinmektedir.

Somali işgalinin ardından bu bölgede çok kısa sürede doğal gaz, petrol ve uranyum yataklarının bulunması bir tesadüf değildir. Darfur krizinin altında yatan esas sebep de Sudan'ın bu bölgesinde bulunan yeni petrol yataklarıdır.[626]

Bu bölgedeki olaylara Çin'in de dolaylı bir katkısı vardır. Aslında Çin, bu bölgede sadece ticaret amacıyla bulunmaktadır. Özellikle Chinese Oil Corporation firmasının bu bölgedeki ülkelere petrol çıkarmak için yardımcı olması, Batılı güçler tarafından onaylanmamaktadır. Mali, Nijer, Sudan ve Çad petrol savaşlarının altında yatan esas sebep budur. Benzer şekilde Çin maden şirketlerinin bölgeye gelmesi de hiç istenmemektedir. Özellikle bu bölgelerde Fransızların sahip olmadıkları ruhsat alanlarının dışında kalan bölgelerde yeni yataklar bulunmuş ve bu alanlar için ülke idarecileri ile Çin maden şirketleri anlaşınca problem de başlamıştır.

Sahra Güneş Santrali Projesi'nde ABD ile Avrupa müşterek hareket etmektedir. Fas ve Ürdün Kralları bu projenin ortaklarıdır. Kuzey Afrika'da her yer karışırken bu iki ülkede hiç olay olmaması bu projedeki ortaklığa bağlanabilir. Ayrıca, bütün bu olaylar olurken T.C. Başbakanı Fas Kralı tarafından kabul edilmemiş, Ürdün Kralı Abdullah ile yakın bir ilişki kurulamamıştır.

Bu ülkelerin bütünü bu projeden faydalanacak ise öncelikle Fransa'nın bu bölgelere hava kuvvetlerini neden gönderdiği tartışılabilir. Bu durum, aslında 1884-1885 yıllarında Berlin'de yapılan anlaşmanın hâlâ geçerli olduğunu gösteren en önemli delil olarak görülebilir. O anlaşmada bu bölgeler Fransız egemenliğine verilmiştir ve anlaşma gereği ilk müdahale eden Fransa olmaktadır. Libya-Çad savaşında da, Nijer'deki ihtilallerin arkasında

[625] **Aydal** (2019), s. 92

[626] **Aydal** (2019), s. 91

da Fransa'nın olma sebebi budur. Mısır açıklarındaki petrol ve doğal gaz sahalarının Shell Petrol Şirketi'nin elinde olma sebebi budur.

Bu hükümranlık alanları Afrika paylaşım haritasına bakılarak rahatlıkla görülebilir. Bahar ihtilallerinden sonra Tunus'da, Cezayir'de, Libya'da, Mısır'da petrol şirketlerindeki hisseler el değiştirmiş, bu ülkelere ait hisseler azalmıştır.

5.2.3. RF'nin Libya ve Diğer Kuzey Afrika Ülkelerinde Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejileri

Bu bölgedeki kavganın asıl sebebi petrol, doğal gaz ve değerli maden yataklarıdır. Emperyalist ülkelerle dost olan ülkelerde bir sorun yoktur. Ancak yönetimi Batı'ya dost olmayan ülkelerde sorunlar yaşanmaktadır. Emperyalist ülkeler, hibrit savaş unsurlarını kullanarak ülkelerde etnik bir farklılık varsa etnik grupları, dini bir farklılık varsa dini grupları çatıştırmaktadır. Nihayette ruhsat işini halledecek bir yönetim oluşturulması hâlinde amaçlarına ulaşmaktadırlar. Bu yolla başarılı olunmaması hâlinde ise bir özgürleştirme planı ve işgal planı hazırlanmaktadır. Bu ülkeler her nasılsa kitle imha silahı yapma gibi bir gaflette ya bulunmuş ya da bulunacaklardır. Bu aşamadan sonra birkaç düzmece raporla zaten kartel hâline dönüştürülen yayın kuruluşları ile toplum hazırlanmaktadır. Böylece abartılmış olaylardan faydalanarak dünyanın beynini yıkama işlemi tamamlanmakta ve BM / NATO kararları ile ülkeler işgal edilmektedir. Bu olaylara elbette küresel güç iddiasında bulunan Rusya da dolaylı yollardan müdahil olmaktadır.

5.3. Rusya'nın ABD ve AB Ülkeleriyle Rekabet Alanlarında Uyguladığı Hibrit Savaş Stratejisi

5.3.1. Giriş

Günümüzde devletler rakip olarak gördükleri devleti sadece o devletin kendi sınırları içinde değil onun bulunduğu etki ve ilgi alanlarında da karşılama yoluna gitmektedir. Bu alanın dünyanın hangi coğrafyasında bulunduğunun bir önemi yoktur. Devletler sadece toprakları ve sınırları ile değil, etki alanları ve etki ajanlarıyla birlikte bütüncül bir mücadele stratejisi uygulamaktadırlar. Yakın bir zamanda, bir kısım devletler ilişkiyi uzaya da taşıyacaklar ve uzay jeopolitiği dünya jeopolitiğinin bir parçası hâline gelecektir. Bu durum, aynı anda her yerde savaş ve her yerde barış anlamına gelecek, hibrit savaşlarını daha da yaygınlaştıracaktır.

RF'nin ABD ve AB ülkeleriyle hegemonya çatışmaları bu ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerine yansımıştır. Hegemonik çatışma alanları çıkar çatışmaları temelinde

şekillenmiş bu da ülkelerin ulusal güvenlik doktrinlerine yansımıştır. Güvenlik kavramı, dar anlamda bakıldığında bir devletin sınırlarını, ulusal yapısını, bütünlüğünü ve halkını başka devletlerin veya terör örgütlerinin saldırılarından ve tehditlerinden uzak tutması anlamına gelmektedir.[627] Dolayısıyla her ulus devlet, kendi ulusal güvenliğini sağlamaya öncelik vererek bu endişeli ruh hâlinden kurtulmaya çalışmaktadır.

Trum Dönemi Savaş Konseptleri

Trump döneminde, ABD salt askerî güç yerine hibrit savaşın vekâlet özelliğinin kullanılması daha tercih edilir olmuştur. Seçim kampanyasında hesaplaşacağını alenen ilân ettiği Suudi Arabistan (SA)'a seçim sonrası ilk ziyaretini yapması ve bu ülke ile 500 milyon dolarlık silah antlaşması yapmasının ardında yatan sebep SA'yı İran'a karşı kullanmak olmuştur.[628] İran ile savaşı hiçbir şekilde göze almayı düşünmeyen ABD, bu şekilde bedeli ödenmiş kendi silahları ile Sünni bloğu İran'a karşı ajite ederek üzerine salmış ve savaş gerilimini yüksek seviyede tutarak küçük çaplı çatışmaları programlamıştır. ABD, Orta Doğu'da kontrollü kaos stratejisini biraz daha sertleştirerek ABD'li stratejistlerin "yıkıcı kaos" ya da "yapıcı yıkım" olarak adlandırdığı hibrit stratejileri uygulamaktadır.

ABD Trump döneminde bu stratejileri Orta Doğu'dan başka Pasifikten Uzak Doğu'ya kadar olan tüm coğrafyada uygulamaya çalışmıştır. İran'dan sonra K.Kore'yi hedef alan ABD, bu dönemde sanki derhal savaş ilân edecekmiş gibi tansiyonu yükseltmiş, G. Kore ve Japonya'ya yüklü miktarda silah satarak bu ülkeleri K.Kore'ye karşı ajite etmiştir. Silah satışı için imzalar atıldıktan sonra ABD'nin ilk resmî açıklaması "K. Kore'ye askerî saldırı ilk tercih değil!" şeklinde olmuştur.[629]

ABD ve Batı'nın hedefinde Pasifik ülkeler de vardır. Trump döneminde ABD'nin yeni hibrit savaş oyuncağı Arakan olmuştur. Bunun sebebi Çin'in modern ipek yolunu denizlere bağlayacak küresel "Bir Kuşak, Bir Yol" projesinin engellenmesidir. Çin, bu maksatla Myanmar'ın Arakan Eyaleti Sittwe kentinde büyük bir liman inşa ederek Güney Asya ticaret merkezini buraya taşımak istediğini beyan etmiştir. Bu projenin açıklanmasından üç yıl sonra Myanmar'da Müslümanları katleden "Yakin Hareketi" adında İŞİD benzeri radikal

[627] **Dağ, A. Emin** (2009) Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, s.320-410.

[628] **Yiğit, Hamide** "Obama'dan Trump'a Enkaza Dönüşen Büyük Ortadoğu Projesi" Taştekin, Ulaş / Ağcabay, Cem (Derleyenler) (2017) Dünya Yeniden Şekillenirken, 1 Baskı, İstanbul, NotaBene Yayınları, s. 294.

[629] **Yiğit,** s.295.

dinci bir örgüt ortaya çıkmıştır.[630] Örgütün lideri Cununi, Pakistan doğumlu olup SA'da din eğitimi almıştır. Örgüt, Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu adı altında karakol ve askerî birliklere saldırılar düzenlemektedir. Örgüt, 25 Temmuz 2017'de 30 polisin öldürüldüğü saldırıyı üstlenmiştir. Myanmar hükûmetinin bu radikal unsurlara karşı harakete geçmesi üzerine İngiltere'nin BM daimî temsilcisi harekete geçmiş ve olayı BM nezdinde kınamıştır. Oysa SA'nın Yemenli çocukları öldürdüğü katliamlara sessiz kalan İngiltere'nin Myanmar'da hükûmet güçleri tarafından öldürülen radikal dinci teröristlere karşı böyle korumacı yaklaşması dikkat çekicidir. Bu katliamlar üzerine Bengladeş'e doğru bir cihatçı akımından söz edilmektedir. Bu Çin'in dibindeki Myanmar'da artık bir IŞİD tehdidi olduğu anlamına gelmektedir. Bazı tahminlere göre Suriye'de vazifesini tamamlayan IŞİD ve radikal dinci bazı grupların vekil hibrit savaşlar yürütmek üzere Myanmar'a taşınacağı ifade edilmektedir. ABD ve üst aklın "yıkıcı kaos" ya da "yapıcı kaos" stratejilerinin Çin sınırına taşınması an meselesidir.

2016–2020 Rusya Millî Güvenlik Doktrininde Askerî Güç Kullanımı

Rusya, güvenlik stratejileri kapsamında millî ordusunu yenilemeyi öncelik olarak belirlemiştir. Rusya ordusu yeniliklere bağlı olarak ilk imtihanını Kırım'da "Küçük Yeşil Adamlar" ile vermiştir. Kırım harekâtında disiplin ve yeni teçhizatı ile Rus ordusu imajı dikkat çekmiştir. İkinci imtihan ise Doğu Ukrayna'da direnişçilere yapılan yardım sırasındadır. Bu bölgede Rus Özel Kuvvetleri, direnişçilere komuta, harekât, teçhizat ve yönlendirme alanlarında başarıyla destek vermiştir. Üçüncü ve son imtihan ise Suriye'de verilmektedir. Esed kuvvetlerine verilen sabit kanatlı uçak ve helikopter desteği, Esed rejiminin tekrar güçlenmesini sağlamıştır. Rus ordusunun çevresindeki ve Orta Doğu ülkelerindeki başarısı ve savaşın tüm alanlarında harekât yapabilecek bir orduya ulaşması ordu dışında paralı asker kullanımını ortaya çıkarmıştır. Rusya, 2016 Güvenlik Belgesi çerçevesinde doğrudan Kremlin'in fonladığı ajanslar üzerinden Wagner başta olmak üzere birçok paralı askerlerin görev aldığı şirketler kurarak bu askerleri Libya, Sudan, Ukrayna, Kırım, Venezüella, Sırbistan, Suriye, Irak vb. ülkelerde başarılı biçimde kullanmaktadır. Rusya, ABD'nin yaptığı gibi paralı askerler stratejisiyle hibrit savaş tekniğini yeni bir seviyeye çıkarmıştır.[631]

5.3.2. Doğu-Slav Ülkeleri

[630] **Yılmaz, Salih** (2019a), s.75.

[631] **Yılmaz, Salih** (2019a), s.74.

Rusya, Putin'in kafasındaki "Avrasya Birliği" stratejisini koruma içgüdüsü ile hareket ederken Fransa'nın "Atlantik'ten Urallar'a Geniş Avrupa" çerçevesinde Almanya ve Fransa ile işbirliğini de güçlendirmek istemiştir. Rusya bu strateji ile Almanya ve Fransa'yı etkileyerek, ABD ve İngiltere'ye karşı bir blok oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Avrasya Birliği Projesi'nin en çekici olduğu dönemde Ukrayna krizi ortaya çıkmıştır.[632] Rus stratejistler bu krizin sırf Avrasya Birliği Projesi'ni sabote etmek amacıyla çıkarıldığını düşünmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra 20 yıl boyunca Doğu Avrupa'daki Belarus, Ukrayna, Moldova gibi ülkeler ile Kafkasya'daki Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi genç post Sovyet Devletleri AB ile Rusya arasında denge politikası izlemişlerdir. Bu ülkeler için yeni teknolojiler ve yatırım açısından AB ile ekonomik iş birliği zorunlu görünüyordu.[633]

Rusya, ekonomik problemleri sebebiyle 2000 yıllardan itibaren eski Sovyet ülkelerine yardım politikasından yavaş yavaş vazgeçmeye başlamıştır. Bunun sonucunda bu ülkelerde Batı taraftarı hükûmetler iktidara gelmiş, Rusya bu gelişmeleri kendi güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. Sonuç itibariyle Rusya, bu ülkelere yaptığı yardımları keserek kendi kendine Batı'nın tuzağına düşmüştür.[634] Bunun üzerine Rusya, Doğu Avrupa ve Kafkas ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini sistematik bir düzene sokmak istemiştir. Bu politikaya göre ticari ve ekonomik kolaylıklar sadece Rusya ile entegrasyon projelerine katılan ülkelere sunulmaya başlanmıştır. Bu politika Avrasya Birliği Projesi'nin çalışmasıyla sonuçlanmıştır.

AB ve ABD'nin yumuşak güç politikası, bu ülkelerle 2000'li yıllardan itibaren komşuluk ilişkileri çerçevesinde başlamıştır. AB ve ABD çeşitli sivil toplum örgütleri ve vakıflar, bu gelişmede önemli rol oynamıştır. Bu politikanın sonucu olarak renkli devrimler gerçekleşmiştir. Ukrayna ve Gürcistan AB ve NATO'ya katılmak istediklerini belirtmiştir. Ancak AB etkisi Belarus ve Ermenistan'da etkili olmamıştır.

AB, "Doğu Ortaklığı" adı altında yeni bir entegrasyon programı başlatmıştır. AB kendi şartlarında olmak kaydıyla Doğu Avrupa ülkeleriyle politik ekonomik ve askerî ortaklığı geliştirmek istemiştir. Sonuç olarak Doğu Avrupa ülkeleri, AB ve Rusya arasında iki entegrasyon projesinden birini seçmek tercihi ile karşı karşıya bırakılmışlardır. 2000–2010 yıllarında AB'nin "Doğu Ortaklığı" politikası ''Avrasya Ortaklığı'' entegrasyonu için

[632] **Yılmaz**, **Salih** (2017), s.147.

[633] **Yılmaz**, **Salih** (2017), s. 147.

[634] **Yılmaz, Salih** (2019a), s. 162.

alternatif olmuştur. Avrupalılık kavramı eski Sovyet ülkelerinde yaşayan toplumlara cazip gelmiştir. Söz konusu proje sadece ekonomik değil kültürel alanları da kapsıyordu. Avrupa ile imzalanacak bir ortaklık anlaşması, aynı zamanda dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında da garanti sağlıyordu.[635] Ancak entegrasyon projelerinde tarih öngörüsü bulunmaması ve tam üyelik garantileri içermemesi handikapları projeyi sorunlu hâle getiriyordu.

Ukrayna Krizi ve AB

Ukrayna coğrafi ve kültürel sebeplerden dolayı Avrasya entegrasyonu açısından kilit ülke rolündeydi. Brezinsky, 1997 yılında yazdığı ünlü "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabında *"Ukraynasız bir Rusya Avrasya İmparatorluğu statüsünü kaybediyor. Ukraynasız Rusya, imparatorluk statüsü için mücadele edebilir. Fakat bu durumda Rusya, daha çok Asyalı imparatorluk devleti olacak ve büyük ihtimalle Orta Asya'daki çatışmalara sürüklenecektir."*[636] sözlerine yer vermiştir. ABD günümüzde Ukrayna'yı ne pahasına olursa olsun desteklemektedir. Ukrayna'daki ''Turuncu Devrimi''nden sonra Rusya buna karşılık olarak Kırım'ı işgal etmiş, Doğu Ukrayna Donbass bölgesinde hibrit savaşın sonuçlarından biri olan "dondurulmuş çatışmasızlık bölgeleri" yaratarak sorunu uzun vadeye yaymak istemiştir. Nihayet 24 Şubat 2022'de Donbass bölgesindeki ayrılıkçılara Ukrayna hükûmeti tarafından yapılan baskı ve saldırıları bahane ederek birçok koldan Ukrayna topraklarına saldırmıştır.

Polonya ve Balkanlar

Polonya İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB tarafından işgal edilmesinin de etkisiyle ABD ile yakın ilişkiler kurarak NATO'nun önemli partnerlerinden biri olmuştur. ABD, Rusya'nın Doğu Avrupa'da olası bir müdahalesi bahanesiyle Polonya'ya asker yerleştirmiş ve Batı'nın savunma hattını Polonya'da kurmuştur. Günümüzde Rusya-ABD arasında Nükleer Silah Başlıklı Füzeler Anlaşması'nın iptal edilmesi sonrası ABD'nin bölgede yeni silah sistemleri yerleştirmesine bağlı olarak Rusya da Kaliningrad ve Kırım'da İskender füzeleri başta olmak üzere hava savunma hattı tesis etmiştir.[637]

Rusya'nın Balkanlar politikasında tarihte yürütmüş olduğu Ortodoksluk politikasının

---

[635] **Yılmaz**, **Salih** (2017), s. 149.

[636] **Brzezinski, Zbigniev** (1997) Büyük Satranç Tahtası: Amerikan Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, İstanbul, Sabah Kitapları, s. 91.

[637] **Yılmaz**, **Salih** (2017) s. 168.

etkisi vardır. Rusya'nın Balkanlarda Sırbistan ve Bulgaristan ile olan askerî ve ekonomik ilişkileri SSCB dönemi yakın ilişkileri ile alakalıdır. Bulgaristan, AB üyesi olmasına rağmen Rusya ile birçok konuda paralel politikalar üretmektedir. Sırbistan Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Bosna Savaşı'nda Rusya'dan destek görmüştür. Günümüzde doğal gaz projelerinde Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesi NATO'nun Balkanlarda Karadağ'ı NATO'ya alarak cevap vermesine neden olmuştur. Kosova Savaşı sırasında Rusya-ABD rekabeti bu bölgede günümüzde de hâlâ süregelen askerî ve ekonomik bir çekişmeyi gün yüzüne çıkarmıştır.[638]

5.3.3. Baltık Ülkeleri

Baltık ülkeleri bulundukları coğrafi konum itibarıyla Rusya'nın Avrupa'ya açılan penceresi durumundadır. Rusya'dan doğan nehirlerin mansabında bulunan bu geniş düzlükler Avrupa'nın doğusu ile batısı arasında her zaman rekabet alanı olmuştur. (Bkz; Şekil–7). Letonya, Litvanya ve Estonya'dan müteşekkil bu memleketlerin coğrafi pozisyonları bölge tarihi üzerinde çok etkili olmuştur. Baltık ülkelerinin tarihi güçlü krallıkların işgal arzusuna karşı verdikleri dirençle oluşmuştur. Sürekli savunma pozisyonunda kalmaları onları Avrupa ve uluslararası politikanın silik aktörleri durumuna getirmiştir.[639]

Rusya 1991'den beri Baltık hükûmetlerini, özellikle bölgede yaşayan çok sayıda Rus azınlık sebebiyle Batı'ya karşı Rusya'nın yanında durmaları için ikna etmeye çalışmış,[640] Baltık devletleri ise bunun aksi yönünde hareket etmişlerdir. Uzun yıllar süren müzakereler, Batı standartlarına ve prosedürlerine uyumdan sonra, bu devletlerin hepsi 2004'te hem NATO'ya hem de AB'ye üye olmuştur. Bu üyeliğin sonucu olarak Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin bu eski üyeleriyle ilişkileri minimum seviyeye düşmüştür. Sonrasında, Rusya'nın Baltık devletlerinde nüfuz aracı olarak askerî ve ekonomik baskıları kullanma yeteneği önemli ölçüde sınırlanmıştır.

Şekil 7. Baltık Ülkeleri Haritası

---

[638] **Yılmaz**, **Salih** (2017) s. 168.

[639] **Yılmaz**, **Salih** (2017), s. 169.

[640] **Praks, Henrik** (2015) 'Hybrid or Not: Deterring and Defeating Russia´s Ways of Warfare in the Baltics – the Case of Estonia', Research Paper, No. 124, s. 3. <https://icds.ee/en/hybrid-or-not-deterring-and-defeating-russias-ways-of-warfare-in-the-baltics-the-case-of-estonia/> s.e.t. 30.02.2021.

2004'ten sonra Rusya, bölgedeki etkinliğini artırmak için başka araçlar ve yöntemler kullanmaya çalışmış, bu niyetini ilk olarak 2007 yılında Estonya'da gerçekleştirmiştir. Estonya hükûmeti, İkinci Dünya Savaşı'nda Tallinn'i Nazi işgalinden kurtarmak için savaşırken ölen bir Sovyet askerini tasvir eden anıtı Tallinn merkezinden yakındaki bir askerî mezarlığa taşımaya karar vermiştir. Bu heykel, 2007'den önceki yıllarda da Estonya'daki farklı gruplar arasındaki gerilimin odak noktası hâline gelmişti.[641] Anıt, yerel Rus azınlığı için faşizmden kurtarıcıları temsil ederken, Estonyalılar için baskıcı SSCB yönetimini temsil etmiştir. Anıtın taşınması üzerine Rusya, Estonya yönetimine ve toplumuna yönelik bir hibrit savaş bileşeni olan yaygın ve şiddetli siber saldırılar gerçekleştirmiştir.[642]

Rusya'nın Estonya ile yaşamış olduğu "Bronz Asker" sorunu, Sovyet döneminde vuku bulan hadisenin millî hislerle yorumlanmasının yansıması olmuştur. Anıtın yer değiştirmesi kararı protestolara neden olmuş, gösteriler sırasında birçok etnik Rus tutuklanmıştır. Rusya azınlığa destek vermiş, tutuklananları siyasi suçlu kabul etmiştir. Rusya bu dönemde Estonya'ya ait bilgi sistemleri altyapısına hibrit savaş bileşenlerinden etkin bir siber savaş uygulamış, Estonya'nın bankacılık sistemi ve önemli kamu portalları felç olmuştur.[643]

[641] **Ottis**, **Rain** (2008) "Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective", in Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security, Plymouth, Reading: Academic Publishing Limited, C:163, s. 8.

[642] **Tiido, Anna** (2019) "Russians in Europe: Nobody´s Tool – The Examples of Finland, Germany and Estonia", Tallinn: International Centre for Defence and Security, s. 11.

[643] **Yılmaz**, **Salih** (2019a), s. 172.

Estonya'nın Rusya'nın çıkarlarına uyulmasını ve Rusların tarih yorumuna saygı duyulmasını, Rus kültürel mirasının korunmasını sağlamak için bu saldırılarla eş güdümlü olarak başka eylemler de gerçekleştirmiştir. Siber saldırılarla eş zamanlı olarak, Estonya'da ve Moskova'daki Estonya Büyükelçiliği'nde organize olaylar meydana gelmiştir. Bir basın toplantısında Estonya'nın Rusya büyükelçisine saldırı düzenlenmiş, halk hareketleri yağma ve talana dönüşmüş, olaylarda 200'den fazla kişi tutuklanmıştır.[644]

Rus basınında, polisin Rus azınlık göstericilerine yönelik şiddetine ilişkin tek yanlı haberlere bir Rus parlamento üyesinin bu olayın bir dava konusu olması gerektiğine dair yaptığı açıklama da eklenince Rusya tarafından savaşa varan bir dizi öfkeli beyanlar yapılmıştır.[645]

Rusya bu ülkeye yönelik hiçbir yaptırım kararı açıklamazken sahadaki uygulamalar bunun tersini göstermiştir. Gizli Rus yaptırımları ve Rus işletme sahiplerinin vatansever tepkisi nedeniyle birçok Estonyalı şirket ticaret gelirlerini kaybetmiştir. Ancak Narva'daki bir sınır köprüsünde ağır ticarî kamyon trafiğinin yasaklanması bir hükûmet kararını içeriyordu.[646] 2008 tarihli bir analizde Ottis, Rusya'nın Estonya'daki çabalarını bilgi savaşı olarak nitelendirmiştir.[647]

Geriye dönüp bakıldığında, 2007'deki devlet dışı aktörlerin inkâr edilebilir ve belirsiz şiddet eylemleri de dâhil olmak üzere Estonya'nın toplumsal işlevleri boyunca tırmanan etkilerle koordineli ve senkronize eylemler, çok başarılı olmasa da karma bir operasyon gibi görünmektedir. Buna rağmen Estonya hükûmeti siyasi tercihlerini, kararlarını ve önceliklerini değiştirmemiş, aksine özellikle başta siber güvenlik ve siber savunma alanları olmak üzere diğer alanlarda Batı ve NATO ile ilişkilerini 2007'den sonra daha da güçlendirmiştir.

Rusya'da, imparatorluk geçmişine yönelik hâlâ yaygın bir nostalji vardır. Moskova, çeşitli nedenlerle Baltık devletlerinin Rusya'nın doğal etki alanı içinde yer aldığı iddiasındadır. Rusya bu devletleri egemen ve bağımsız olarak kabul etmeyi

---

[644] **Tiido,** s.11.

[645] **Ottis**, s.2.

[646] **Tiido**, s.11.

[647] **Ottis**, **Rain** (2008) "Analysis of the 2007 Cyber Attacks", Reading: Academic Publishing Limited, pp 163-168, <https://ccdcoe.org/library/publications/analysis-of-the-2007-cyber-attacks-against-estonia-from-the-information-warfare-perspective/ > s.e.t. 09.08.2021.

reddetmektedir.[648] Çok sayıda etnik Rus, Estonya (nüfusun dörtte birinden fazlası) ve Letonya'da (yüzde 40'ının ana dili olarak Rusça konuştuğu ve yaklaşık yüzde 25'inin etnik Rus olduğu) yaşamaktadır. Litvanya daha küçük ama yine de önemli sayıda etnik Rus barındırmaktadır (2018'de yüzde 4,5).[649] Baltıklardaki yaygın Rus nüfusu ve Avrupa'ya komşu olmaları nedeniyle Rusya kendisine bu ülkelere müdahale hakkı görmekte ve bu hakkını saklı tuttuğunu her fırsatta dile getirmektedir.

Ancak Rusya'nın Baltık devletlerindeki siyasi, ekonomik, askerî ve hatta jeopolitik çıkarları oldukça sınırlıdır. Bölge, enerji taşımacılığı için değerli bir geçiş güzergâhına sahip değildir. Bu nedenle Rusya'nın dış politikası Baltık devletlerine çok az önem vermeye odaklıdır. Rusya'nın itirazlarına rağmen Baltık devletlerine göre ana tehdit Rusya'dır. [650]

Rusya'nın politikaları burada Güney Kafkasya veya Balkanlar gibi diğer bölgelere göre daha az iddialıdır. 2014 ve 2018 arasındaki Rus TV yayınlarında, Avrupa'nın olumsuz yayınları Fransa (yüzde 17), Almanya (yüzde 12), Birleşik Krallık (yüzde 10) ve AB (yüzde 9) gibi ülkelerde yoğunlaşırken, Baltık devletlerine olan ilgi yüzde 1'in de altında kalmıştır.[651] Bu nedenle, bazı analistlerin öne sürdüğü gibi Baltık devletleri şu anda Rusya için yüksek değerli bir hedef değildir. Baltık ülkelerindeki Rus hibrit tehditlerine karşı alınan karşı önlemlerin başarısını değerlendirmeye çalışırken bu, akılda tutulması gereken çok önemli hususlardan bir tanesidir. Bu aslında Rusya'nın Baltık devletlerinde hibrit savaş aktörü olarak yeteneklerinin değerlendirilmesi, Rusya'nın bu devletlerin askerî, enformasyon, sosyal, politik, ekonomik ve toplumsal işlevlerine karşı uyguladığı yöntemlerin kapsamlı bir incelemesini gerektirir.[652]

---

[648] **Götz, Elias** (2017) "Putin, the State, and War: The Causes of Russia's Near Abroad Assertion Revisited", International Studies Review 19, no. 2, 242–6, <https://academic.oup.com/isr/article-abstract/19/2/228/2669511> s.e.t. 20.04.2021.

[649] **Tiido**, s. 2.

[650] **Rostoks, Toms / Nora Vanaga** (2018, November) "Creating an Effective Deterrent against Russia in Europe: Military and Non-Military Aspects of Deterrence", Riga: Friedrich Ebert Stiftung, s. 4–5, <https://www.researchgate.net/publication/349028248_Creating_and_Effective_Deterrent_Against_Russia_in_Europe> s.e.t. 07.04.2021.

[651] **Popvych, Natalia / Makukhin, Oleksiy/ Tsybulska, Liubov / Kavatsiuk**, **Ruslan** (2018, May**)** "Image of European Countries on Russian TV", Estonian Center of Eastern Partnership and Ukraine Crisis Media Center, s. 22, 28, <https://uacrisis.org/wp-content/uploads/2018/02/TV-3.pdf> s.e.t. 30.01.2021.

[652] **Monaghan, Sean** (2019, October) "Countering Hybrid Warfare: So What for the Joint Force?", PRISM, National Defense University Press 8, no. 24,

Baltıklarda Rus Hibrit Savaşın Askerî Boyutu

Baltık devletleri, NATO ittifakına üye olduklarından beri NATO anlaşmasının 5. maddesindeki güvenlik şemsiyesinin rahatlığını yaşamaktadır.[653] Baltık devletleri NATO'nun bir parçası olsa da, coğrafyaları onları hâlâ savunmasız hedefler hâline getirmektedir. Rusya'nın konvansiyonel askerî kapasitesini geliştirmesi, Baltık devletlerinin 5. madde kapsamındaki güvenlik garantilerinin Rus saldırganlığına karşı yeterli bir caydırıcılığa sahip olup olmadığı hususu sorgulanmaktadır. Rusya 2008'den bu yana büyük askerî reformlar başlatmış, kuvvetlerinin kalitesini ve askerî performansını arttırmıştır. Rusya, askerî gücünü komşu ülkelerin sınırlarında, hava sahasında ve deniz alanlarında sergilemektedir. 2014 yılında NATO Baltık Hava Polisliği misyonu tarafından yapılan toplam önleme sayısı 130'dan fazlaydı.[654]

Rusya düzenli olarak Baltık sınırlarına yakın tatbikatlar düzenlemektedir. Rusya bu tatbikatlarda komşularını korkutmak, gerçek saldırılar için hazırlık olduğu yönünde endişe yaratmaktadır. Rusya, Baltık bölgesindeki ülkelerden çok daha güçlü ve bölgesel konvansiyonel üstünlüğe sahiptir.[655] En büyük endişeler arasında, bölgeye NATO takviyelerini ciddi şekilde geciktirecek olan gelişmiş silah sistemlerinin (İskender-M balistik füzeleri ve S–400 uzun menzilli hava savunma sistemi) getirilmesi yer almaktadır. Bununla birlikte, en belirgin risk, askerî üstünlüğün askerî olmayan yollarla diğer alanlardaki eylemlerle birleştirilmesinin Baltık devletlerinin iç meşruiyetini ve tutarlılığını önemli ölçüde zayıflatabilmesidir. Rusya, bir iç krizde askerî gücünü ve varlığını Baltık devletleri üzerinde baskı kurmak için kullanabilir, NATO anlaşmasının 5. maddesinin eşiğinin altında kalsa da yine de Ukrayna'daki senaryoya benzer şekilde düzensiz askerî güç uygulayabilir. Mesela karada ve denizde düşmanca eylemler, devlet dışı aktörlerin yardımıyla siber saldırılar ve bilgi operasyonları, NATO'nun tam konuşlanmasından önce donmuş bir çatışma durumuna ulaşmak için diğer gizli eylemler icra edebilir. Ancak Rusya'nın başarısı Baltıklarda askerî olmayan yeteneklerine bağlı olacaktır.

<https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/prism/prism_8-2/PRISM_8-2_Monaghan.pdf> s.e.t.24.02.2021.

653 **Monaghan**, "Countering Hybrid Warfare", s. 40.

654 **Praks,** "Hybrid or Not", s.2.

655 **Radin, Andrew (**2017) "Hybrid Warfare in the Baltics – Threats and Potential Responses", RAND Corporation, < https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1577.html> s.e.t.26.05.2021.

Baltıklarda Rus Hibrit Savaşın Bilgi Boyutu

Rusya sosyal medya aracılığıyla uluslararası bir kurumsal dezenformasyon çerçevesi oluşturmuştur. Rusya bu yeteneklerini Ukrayna, Suriye, AB ülkeleri ve ABD'de seçimlere müdahale yoluyla kullanmıştır.[656] Rusya, Baltık devletlerindeki "Gelişmiş İleri Varlık" misyonundaki NATO personelini bile hedef almıştır.[657] Rusya tarafından Doğu Ukrayna'da askerlerin moralini bozmaya çalışan ve çeşitli komuta kademeleri arasındaki güveni vurgulayan taktik düzeyde rahatsız edici mesajlar, savaş alanından uzaktaki aileleri ve akrabaları hedef alarak yaygın olarak kullanmaktadır.[658]

Uluslararası düzeyde hem bireyleri hem de büyük grupları hedef alan sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanıldığına dair kanıtlara rağmen, Rusya'nın Baltık devletlerinde sistematik seçimlere müdahale ederek veya sosyal medyayı kullanarak sistematik birey veya grupları hedef alarak etkisini sürdürdüğünü gösteren çok az kanıt vardır. Letonya'nın güvenlik kurumlarından biri olan "Anayasa Koruma Bürosu"nun, 2018 yılına ait yıllık raporunda, Letonya'daki 2018 seçimlerinin sonucunu etkilemeye yönelik hiçbir girişimde bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak Rusya'nın seçimle ilgili yüksek düzeyde bilgi topladığına dair işaretler açık kaynaklı materyaller kullanılarak tespit edilmiştir.[659] Dijital Adlî Araştırma Laboratuarı, Letonya'da 2019 AB parlamentosu seçimlerinin boykot edilmesini içeren çevrim içi kampanyaları araştırmıştır. Neticede bunu yapanların Letonyalı Facebook kullanıcılarını hedef almaya çalışan yerel Letonyalılara ait küçük bir hesap grubu olduğu tespit edilmiştir.

Rusya, Baltık kamuoyunu etkilemek için Russia Today, Sputnik ve Rus rejimiyle doğrudan bağlantılı diğer medya ve finans desteği sağladığı özel medya ile açık ve gizli

---

[656] **Way, A. Lucan / Casey, Adam** (2017, 03.11) "Is Russia a Threat to Western Democracy? Russian Intervention in Foreign Elections, 1991-2017", <https://fsi.stanford.edu/sites/default/files/is_russia_a_threat_to_western_democracy_russian_intervention_in_foreign_elections_1991-2017_.pdf> s.e.t.30.01.2022.

[657] **Rostoks, Toms / Vanaga, Nora** (2018) "Creating an Effective Deterrent against Russia in Europe: Military and Non-Military Aspects of Deterrence", Riga: Friedrich Ebert Stiftung, s. 4–5. <https://www.researchgate.net/publication/349028248_Creating_and_Effective_Deterrent_Against_Russia_in_Europe> s.e.t.05.04.2021.

[658] **Brantly, F. Aaron / Nerea Cal / Delvin P. Winkelstein (**2017) "Defending the Borderland – Ukrainian Military Experience with IO, Cyber and EW", Army Cyber Institute at West Point, s. 36, <https://vtechworks.lib.vt.edu/handle/10919/81979> s.e.t.05.04.2022.

[659] "Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia (2019)" Annual Report 2019, 26–30. <https://www.sab.gov.lv/files/Public_report_2019.pdf> s.e.t.30.02.2021.

olarak kendi anlatısını yaymaya çalışmıştır.[660] Rusya tarafından Baltık devletlerine yönelik üç temel medya teması kullanıldığı tespit edilmiştir:[661]

—Amerikan karşıtlığı, tüm Batılı kurumların (özellikle AB ve NATO), değerlerin ve toplumların çürüdüğü ve istikrarsız hâle geldiği algısının yaratılması,

—Baltık çoğunluğuna ait olmayan tüm sakinler (Rusça konuşanlar, etnik Ruslar, Polonyalılar ve diğer azınlıklar) için insan hakları sorunları olduğu,

—Anti-faşizm (geçmişte Nazi rejimini destekleyerek Almanlarla işbirliği yapan faşizm taraftarlarının modern devletler tarafından günümüzde de kullanıldığı),

Rus medyası aracılığıyla ilgili yerel kaynaklarla desteklenmiş bu temaların küçük farklılıklarla Ukrayna halkına yöneltildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.[662]

Doğal olarak, bu temaların ortaya çıkardığı soru, eğer varsa bu yayınların Baltık halkı üzerinde hangi etkiye sahip olduğudur. Estonya halkının örnek alındığı bir çalışmada, Estonyalı olmayanların yüzde 71'i Rus TV kanallarını çok önemli veya oldukça önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirmektedir. Anketlere göre etnik olarak Estonya kökenli olanların yüzde 70'i, Estonya kökenli olmayanların ise yüzde 30'u NATO'nun Estonya için ana güvenlik garantisi olduğuna inanmaktadırlar. Estonyalı olmayanların yüzde 46'sı, Etnik Estonyalıların ise yüzde 15'i Rusya ile iyi ilişkileri güvenlik açısından kritik olarak görmektedirler.[663]

Beceri ve yeteneğe göre yurt savunma faaliyetlerine katılmaya istekli olup olmadığı sorusuna etnik Estonyalıların yüzde 64'ü, Rusça konuşan katılımcıların yüzde 46'sı "Evet." cevabını vermiştir. Ayrıca, Estonyalı olmayan katılımcıların yüzde 73'ü, etnik Estonyalı katılımcıların ise yüzde 83'ü Estonya'ya bir yabancı askerî saldırı olması durumunda silahlı direnişin gerekli olduğuna inanmaktadır.[664]

---

[660] **Tiido,** "Russians in Europe", s.33.

[661] **Roonemaa, Holger / Inge Springe (**2018, 29.08) "Fake News, Money from Russia – Moscow´s Mouthpieces", RE:Baltica,<https://en.rebaltica.lv/2018/08/moscows-mouthpieces/> s.e.t.30.02.2021.

[662] **Popvych ve diğerleri,** s.22-28.

[663] **Tiido,** Russians in Europe, s.12.

[664] **Kiviränk, Juhan** (2019, March) "Public Opinion and National Defence: Report to the Ministry of Defence", Tallinn: Turu-uuringute AS, s.6.

Bilgi yoluyla toplumsal istikrarsızlık yaratılmasının araştırıldığı bir başka örnek de Letonya'dır. Letonya Savunma Akademisi, 2016 yılında Letonya'da toplumsal istikrarsızlık olasılığı üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçlarını yayımlamıştır. Bu araştırma, halkın 1/5'inin bilgi için çoğunlukla Rus medyasına güvendiğini, hükûmete ve parlamentoya genel olarak güven düzeyinin düşük olduğunu göstermiştir. 2015 yılında, tüm nüfusun sadece yüzde 17'si ulusal parlamentoya güvenme eğiliminde olmuştur.[665] Daha önce açıklanan olumsuz Rus anlatıları, düşük gelirli, düşük ila orta düzeyde eğitime sahip gruplar ile Rusça konuşan sakinler üzerinde yüksek düzeyde kabul görmüştür. Örneğin, Rusça konuşan sakinlerin yüzde 55'i Letonya'da faşizmin restorasyonunun gerçekleştiğine inanmaktadır. Bu durum rahatsız edici olsa da çalışmada, Rusça konuşan sakinlerin hem Letonya hem de Rus medyasındaki haberlerle ilgili güven istatistiklerinde Rus medyasına olan güvenin Letonya medyasına göre neredeyse dört kat daha düşük olduğu görülmüştür. Bazı olumsuz anlatılar, Rusça konuşan Letonyalılardan oluşan büyük gruplar tarafından uyarlanmış olsa da, Letonya'daki halkın yüzde 91'i kendisini Letonyalı, yüzde 54'ü Avrupalı ve yalnızca yüzde 12,7'si Rus olarak tanımlamaktadır.[666] Diğer kimlikleri kabul etseler bile, Letonyalıların büyük çoğunluğunun açıkça Batı kimliğine daha meyilli olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Rusya'nın, Rus anlatısını geliştirmek ve Baltık devletlerinde etnik olduğu kadar toplumsal bölünmeyi desteklemek için sosyal medyayı yoğun olarak kullandığını ve bunda başarılı olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Baltıklar'da Rus Hibrit Savaşın Sosyal Boyutu

Rusya, algılarını benimsetmek ve Baltık devletlerindeki grupları harekete geçirmek için bir dizi başka girişimlerde bulunmuştur. Baltık ülkelerinde Rusça konuşanların çoğu, Baltık devletleri bağımsız olduktan sonra kendilerini bir anda vatandaşlıktan yoksun bulan "emperyal azınlık" topluluklar olarak hissetmiştir. Bu insanlar dil testleri de dâhil olmak üzere bir vatandaşlığa kabul sürecine tabi tutulmuşlardır. Daha 1990'ların başında uygulanan bu yanlış politikalar, bu topluluklar arasında bir tarafa dâhil olmama algısını güçlendirmiştir.

<https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/public_opinion_and_national_defence_2017_march.pdf > s.e.t. 20.03.2021.

[665] **Berzina, Leva** (2016) "The Possibility of Societal Destabilization in Latvia: Potential National Security Threats", National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, No.5, s.17. <https://www.researchgate.net/publication/330933464_Political_Trust_and_Russian_Media_in_Latvia> s.e.t.20.03.2021.

[666] **Berzina**, s.26.

Daha sonraki yıllarda daha kapsayıcı bir entegrasyonu sağlamak için çok şey yapılmış olsa da, Baltık devletleri bağımsızlığın ilk aşamalarında yaptıklarıyla kendilerini sosyal alandaki Rus etki politikalarına karşı savunmasız hâle getirmişlerdir.[667]

Rusya'nın sosyal alandaki etkisinin bir diğer örneği, Kremlin'le yakın bağlantıları olan yerel STK'lerin önemli ve genellikle gizli finansmanını içeren "Rus halkı" politikasının kurumsallaşmasıdır.[668] Rusya'ya göre yurttaş deyimi, yurt dışında yaşayan eski Rus vatandaşları, SSCB'nin eski vatandaşları veya bunların torunları ile Rus kültürüne ve diline bağlı olan yabancı ülke vatandaşlarıdır.[669] Rusya'da yurttaşlık politikası, Dış İşleri Bakanlığına bağlı "Rossotrudnichestvo Ajansı" tarafından koordine edilmektedir. Bunun amacı Rus kültürünü ve dilini yaymak, aynı zamanda Rus politik çıkarlarının desteklenmesi için dünya çapında yandaş ve sempatizan kitleler oluşturmaktadır.

2007'den itibaren "Russkiy Mir" girişimi üç ülkede temsil edilmektedir. Bu, Rus yurttaşlık politikası, kültür ve dilin teşvik edilmesinden çok daha fazlasıdır. Tarihin tahrif edilmesine karşı mücadeleyi ve yurttaşların haklarını korumayı içerir.[670] Bu şekilde, Baltık devletleri hakkında olumsuz anlatıları teşvik etmede değerli ve Rus azınlıklarla yakın teması sürdürmek için kullanışlı bir araç hâline gelmiştir.

Rusya, uluslararası ve yerel olarak protesto hareketlerini kendi istediği yönde kullanmak için bunları finanse etmek, örgütlemek ve harekete geçirmek konusunda kurumsal çerçeveye sahiptir. Bu manada yurttaşlık politikası, özellikle Baltık devletlerinde Rus çıkarlarını destekleyen farklı STK alt gruplarına sağlanan fonlarla geniş çapta sübvanse edilmektedir.[671]

Rusya tarafından Letonya'da en çok ayrımcılığa uğrayan bölge olarak tanımlanan Letonya'nın doğusundaki Latgale'de yapılan bir anketten elde edilen verilere göre böyle bir

---

[667] **Tiido,** Russians in Europe, s. 11.

[668] **Persson, Gudrun** (2014) "Russian Influence and Soft Power in the Baltic States: The View from Moscow in Tools of Destabilization: Russian Soft Power and Non-Military Influence in the Baltic States" Editör: Mike Winnerstig, Stockholm: Swedish Defence Research Agency, s.17-29.

[669] **Conley, A. Heather / Theodore P. Gerber** (2011) Russian Soft Power in the 21st Century – An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia, s.12, <https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/110826_Conley_RussianSoftPower_Web.pdf> s.e.t.20.03.2021.

[670] **Conley / Gerber,** Russian Soft Power, s. 13–14.

[671] **Persson,** s.18.

durum veya eğilim tespit edilememiştir. Hatta Latgalca Lehçesini konuşanların yüzde 78'i Rusya'nın Letonya'ya yönelik faaliyetlere başlaması hâlinde Letonya'yı destekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, Rusya'nın kamu diplomasisinin etkisinin çok düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların % 76'sı Rossotrudnichestvo örgütünü duymamış ve sadece yüzde 6'sı örgüte karşı olumlu bir görüş beyan etmiştir.[672] Rusya, en memnun olmayan grubun sosyal veya siyasi yapıları ne olursa olsun etkileyemeyecekleri fikrini paylaşma eğiliminde olduğu Letonya'da memnun olmayan vatandaşları harekete geçirmenin zor olduğunu görmektedir.[673]

Baltıklarda Rus Hibrit Savaşın Siyasi ve Ekonomik Boyutu

Rusya tarafından partiler ve siyaset üzerindeki doğrudan siyasi etki, üç Baltık devletinde farklı şekilde uygulanmıştır. Rusya'nın Baltık ülkelerindeki görüşlerini ve çıkarlarını destekleyen STK'ler halk tarafından çok görünür veya geniş destek görmese de, bu Rusya'nın siyasi düzeyde etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Rusya, Baltık ülkelerinde her yıl milyonlarca Euro alan kırktan fazla kuruluşu desteklemekte, alıcıların yaklaşık yüzde 68'i bir şekilde Kremlin yanlısı siyasi partilere bağlı gözükmektedir.[674]

Estonya'da, "İnsan Hakları Hukuki Bilgi Merkezi", "Nazizmsiz Estonya" ve "Entegrasyon Medya Grubu" adlı üç kuruluş, Rus anlatısının temelini oluşturmaktadır.[675] Estonya'da, siyasi partiler aracılığıyla siyasi seviyeyi doğrudan etkilemenin zor olduğu kanıtlanmıştır. Estonyalı olmayanların çoğunluğu, etnik kökene dayalı bir parti olmayan Merkez Parti'ye oy vermektedir.[676] Ayrıca, Estonya'da Rusça konuşan nüfus için ayrılıkçılığı savunan herhangi bir türden örgütlü bir grup yoktur.[677]

Litvanya'da da benzer bir durum vardır. Rusya tarafından finanse edilen STK'ler, her ikisi de "Nazizmsiz Litvanya" hareketiyle bağlantılı olan "İnsan Hakları Merkezi" ve

[672] **Berzina**, The Possibility of Societal Destabilization, s.12–13.

[673] **Berzina,** The Possibility of Societal Destabilization, s.14.

[674] **Jemberga, Santia** (2015, 04.09) "Kremlin's Millions: How Russia Funds NGOs in Baltics", RE:Baltica, <https://lithuaniatribune.com/kremlins-millions-how-russia-funds-ngos-in-baltics/> s.e.t. 07.03.2021.

[675] **Jemberga**, s. 5.

[676] **Tiido,** s.13.

[677] **Praks,** s.4.

"Temel Hakları Savunma ve Araştırma Merkezi"dir. [678]

Letonya Anayasa Koruma Bürosu, her türden parti ve medyanın Rus propagandasına maruz kaldığını, ancak en çok "Letonya Ruslar Birliği" ve "Uyum Partisi" partilerinin maruz kaldığını açıklamıştır. Rusya'nın Letonya'daki siyasi tartışmayı etkileme çabaları, özel istatistikler, kamuoyu yoklamaları, sözde uzman bakış açıları ve daha fazlasını içermektedir.[679] Diğer Baltık ülkelerinde olduğu gibi, gazileri ve sağcıları yürüyüşlerde ve yuvarlak masa tartışmalarında bir araya getirmek için anti-faşist etkinlikler kullanılmaktadır. Çekirdek katılımcılar, Rusya tarafından finanse edilen ve "Rusya Birliği" partisiyle yakından bağlantılı STK'ler tarafından desteklenmektedir.[680]

Sonuç olarak, Rusya'nın Baltık ülkelerindeki politik yaşama ve seçimlere sistematik olarak müdahale ettiğine dair bir işaret olmasa da, uzun vadeli siyasi etki için iyi teşkilatlandırılmış kurumsal bir çerçevesinin varlığını kabul etmek gerekir. 1991'den beri Baltık devletlerinin Rus ticaretine ve enerjisine bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır. 2015 yılında Estonya'nın Rusya ile olan dış ticareti yüzde 10'un altına düşmüştür. Estanya enerji kaynaklarının sadece yüzde 10'u oranında Rusya'ya bağlıydı.[681] Ekonomik bağımlılıkların olmaması, ekonomik alanda Rusya'nın güç kaldıracını ve ayrıca enerjiyi ekonomik ve politik baskı için bir araç olarak kullanma olanaklarını azaltmıştır. Aynı durum hemen hemen diğer Baltık ülkeleri için de geçerlidir. Ancak Baltık devletlerindeki gizli ekonomik faaliyetlere ve organize ekonomik suçlara daha fazla dikkat edilmesi hibrit tehditlerin yayılmasının önlenmesi bakımından çok önemlidir.

Baltık ülkelerinin tehdit değerlendirmelerinde Rusya'nın NATO ve AB üyeliğiyle ilgili siber faaliyetlere özel ilgi gösterdiğini gösteren kanıtlar vardır. Devlet tarafından organize edilen siber casusluk, siber suç faaliyetleri Rus çıkarlarını ve kendi mali kazançlarını destekleyen üçüncü taraf aktörlerin katılımı ile desteklenmektedir.[682] 2018'de Rusya'nın

[678] **Jemberga,** s.7.

[679] Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia, Annual Report 2018, 31–4.

[680] **Jemberga,** s. 10.

[681] **Praks,** s. 3.

[682] Estonian Foreign Intelligence Service, International Security and Estonia, 48–53; Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia, Annual Report 2018, 37–9.

Litvanya enerji sektörüne siber yollarla casusluk yapma girişimleri ortaya çıkarılmıştır.[683] Rusya şu anda siber alanda sahip olduğu yeteneklerini, Baltık toplumlarını derinden etkilemesi mümkün olan bir hibrit savaş durumunda etkinleştirilebilir. Rusya'nın sahip olduğu kısmen bilinmeyen siber yetenekler seviyesi, barışçıl etki politikalarından gri bölgelere müdahale stratejilerini kapsayan hibrit tehditlere kadar endişe verici bir süreklilik anlamına gelmektedir.

Baltıklarda Rus Hibrit Savaşına Karşı Alınan Tedbirler

Baltıklardaki Rus dış politikası, ortaya çıkan fırsatlara dayanarak genellikle stratejik olmaktan çok taktikseldir.[684] Bu, onu daha az tahmin edilebilir hâle getirir ve bir yandan koordineli senkronize eylemler olasılığını azaltırken, diğer yandan ani yaratıcı etkilerini artırmaktadır.

Rusya, bölgedeki etkisini askerî olmayan çeşitli yollarla ve NATO ittifakına karşı askerî dengeyi koruyarak sürdürmeye çalışmaktadır. Rusya, sosyal, bilgi ve politik alanlarda kurumsal etkileme kampanyalarını sürdürmektedir. Bu kampanyaların, kritik altyapıya yönelik siber saldırıları, hayati devlet kurumlarının yıpratılması ve casusluk gibi alanlarda daha büyük ölçekte olduğu söylenebilir.

Sosyal medya kullanımı sistematik olmayıp aynı zamanda düzensizdir. Rusça konuşanların örgütsel ve siyasi seferberliği, birkaç grup ve bireyi içeren düzensiz faaliyetlerle karakterize edilebilir. Özellikle bu devletlerin NATO ve AB ile birlikte aldıkları inisiyatifler nedeniyle, Rusya'nın bu coğrafya'da başarı olasılığı hayli düşüktür. Rusya etki için iyi bir kurumsal çerçeveye sahiptir. Ancak bu yeteneğini bu devletlerin NATO ve AB ile birlikte aldıkları inisiyatiflerden dolayı yoğun bir şekilde sürdürememiştir.

Dijital güvenlik açıklarıyla ilgili üç ülkede de halk siber suç, bilgisayar korsanlığı ve yanlış bilgilendirme konusunda bilinçlendirmiştir. Bunun bir örneği, Rus yanlış bilgilerini araştıran ve bulgularını Rusça da dâhil olmak üzere dört farklı dilde halka yayınlayan gönüllü bir site olan Estonya sitesi Propastop.org'dur. Letonya'da başarılı bir haber denetimi örneği Letonyalı politikacıların ve yetkililerin doğruyu söyleyip söylemediğini kontrol eden Letonya haber portalı lsm. lv'nin "Lie Detector" bölümüdür.

[683] State Security Department of the Republic of Lithuania, National Threat Assessment 2019, 34–6.

[684] State Security Department of the Republic of Lithuania, National Threat Assessment 2019, 34–6.

Mart 2018'de Litvanya'da "Ulusal Güvenliğin Sağlanmasında Önem Arz Eden Nesnelerin Korunması Yasası" yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme Rus kuruluşlarının AB merkezli bir şirketin kapsamına girmesini ve dolayısıyla AB hukuku kapsamında daha az kısıtlama ile faaliyet göstermesini engellemek için yapılmıştır. Bunun sebebi Rusya'nın Kronshtadt Group aracılığıyla gizli veri topladığı bilgisinin alınması olmuştur. Anılan şirket, Litvanya'da dijital kartografik veri merkezleri kurma ihalesini kazanmış ve savaş alanı simülatörleri, İHA'lar ve Rus ordusuna yönelik yazılımlar için kullanılabilecek verileri toplamıştır.[685] Bu, dayanıklılığı artırmak ve koordineli hibrit faaliyetleri önlemek için endüstriyel taramanın, AB düzenlemelerinin, yerel yasa ve ekonominin yanı sıra askerî kaygıların nasıl uyumlu hâle getirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu örnek hibrit tehditlere karşı koordineli girişimlerin belirlenmesi ve başlatılması zorunluluğuna işaret etmektedir.

2015 yılında Estonya bu yasal boşluklardan kurtulmuş ve devlet dışı aktörler tarafından yürütülen gizli askerî operasyonlara hızlı tepki vermiştir. Rütbe ve işareti olmayan herhangi bir silahlı personel artık kanunen terörist olarak kabul edilmektedir. Estonya kuvvetleri Rusya'dan herhangi bir askerî teçhizat almamaktadır. Ayrıca kitlesel ayaklanmalar, siber saldırılar, kritik altyapının bozulması, sivil ve askerî çabaların birleşimi dâhil senaryolu tatbikatlar icra edilmektedir.[686] Baltık devletleri tüm toplumsal gruplar için refahı ve güvenliği önceleyen ve sürekli olarak geliştirilen siber saldırılara karşı toplumun direncini arttıran çalışmalar yürütmektedir.

Ancak, Rusya'nın geleneksel askerî caydırıcılığına karşı alınan tedbirler yetersizdir. Rus tehdidine karşı Baltık devletlerinde eğitimsiz ve donatımsız 30.000 yedek ile muharip olarak savaşmaya hazır 22 bin vatandaş askere alınmıştır. Bu rakamlar komşu ülke Finlandiya ile mukayese edildiğinde hayli düşüktür.[687] Bununla birlikte, Baltık devletleri 2014'ten bu yana savunma harcamalarını GSYİH'nin yaklaşık yüzde 1'den 2019'da yüzde 2'ye çıkarmıştır.

Baltık devletlerinde hibrit tehditlerle mücadele etmek adına giderek artan bir gönüllü sistemi tesis edilmiştir. Estonya'da, yaklaşmakta olan siber saldırılara hazırlanmak için sık sık masa başı egzersizleri ve büyük ölçekli siber olaylar üzerinde çalışan multidisipliner

[685] State Security Department of the Republic of Lithuania, National Threat Assessment 2019, 49–53.

[686] **Praks**, s.9.

[687] **Hooker, D. Richard (**2019, October) How to Defend the Baltic States, Washington, DC: Jamestown Foundation, s.14.

becerilere sahip profesyonellerin yanı sıra bilgi teknolojileri uzmanları, mühendisler ve avukatlardan oluşan bir siber savunma gönüllü ordusu vardır.[688] Bununla birlikte Estonya olası bir işgalden sonra yerel halkın da mukabelede bulunmasını içeren 20.000–30.000 kişilik seferberlik tatbikatları düzenlemiştir.[689]

Rusya'nın Baltık Ülkelerindeki Hibrit Faaliyetlerini Caydırmak İçin NATO ve AB Girişimleri

Eylül 2014'te Varşova'daki NATO zirvesinde ittifak, Moskova'ya karşı geleneksel askerî caydırıcılığı artırmayı amaçlayan çok sayıda girişime karar vermiştir. Bu girişimlerde en dikkate değer olan husus Baltık devletleri ve Polonya'daki Gelişmiş İleri Mevcudiyet, yükseltilmiş bir NATO Mukabele Gücü, Kademeli Mukabele Planları ve modernize edilmiş bir komuta yapısının oluşturulması olmuştur.[690] Martin Zapfe'nin belirttiği gibi, NATO'nun ana işlevi, ittifakın bir bütün olarak bir şekilde karşılık vereceğini garanti ederek konvansiyonel bir Rus saldırısını caydırmaya yardımcı olmaktır.[691]

Bu coğrafyadaki Rus hibrit tehditleri ile mücadele kapsamında NATO komuta yapısı modernize edilmiştir. Bu kapsamda çeşitli destek birimlerine sahip iki ila dört tugaydan oluşan "NATO Kuzeydoğu Çok Uluslu Tümeni" kurulmuştur. Tümenin faaliyetleri Polonya, Szczecin'de bulunan Kuzeydoğu Çok Uluslu Kolordusu ile koordine edilmektedir. Baltık devletleri, mütevazı boyutları nedeniyle daha önce hiç bu kapasiteye sahip olmamıştır.[692]

Rusya'nın Baltık devletlerine karşı saldırganlığı korkusu, AB ile NATO arasındaki iş birliğini geliştirmede etkili olmuştur. Bir örnek, askerî konuşlandırma için yolların, köprülerin ve diğer ulaşım araçlarının kullanımını ele alan "askerî hareketlilik" girişimidir. AB girişimi, sınır ötesi askerî lojistik üzerindeki yasal ve bürokratik kısıtlamaların

[688] **Padar, Andrus** (2019) "Talk on Civil Military Cooperation in Cyber Defence'", Hybrid Threats against Critical Infrastructure, The citadel in Copenhagen: Danish Home Guard, <https://www.bloomsburycollections.com/book/hybrid-warfare-security-and-asymmetric-conflict-in-international-relations/ch13-hybrid-warfare-in-the-baltics> s.e.t. 20.03.2021.

[689] **Padar**, dn.688.

[690] **Ringsmose, Jens / Sten Rynning** (2017, July) "Now for the Hard Part: NATO's Strategic Adaption to Russia", Survival 59, no. 3, 129–46.

[691] **Martin Zapfe,** (2017, July) "Deterrence from the Ground Up: Understanding NATO's Enhanced Forward Presence", Survival 59, no. 3, s. 150.

[692] **Hooker,** How to Defend the Baltic States, s.17.

azaltılmasını içermektedir. 2017 yılında askerî araç ve teçhizatın taşınması için "Kuzey Denizi-Baltık Koridoru" tesis edilmiştir. Ortak standartların belirlenme, ulaşım düzenlemeleri, hareket izinleri ve daha fazlasını oluşturmak için NATO ve NATO ortakları da dâhil olmak üzere her düzeydeki askeri ve sivil aktörler bir araya gelmektedir.[693]

Askerî iş birliği Baltık devletlerindeki hibrit savaş tehdidi nedeniyle ivme kazanmıştır. Hibrit tehditler, AB güvenlik ve savunma politikaları için NATO'yu taklit etmeyen veya NATO ile rekabet etmeyen, ancak daha sert askerî angajmanları daha yumuşak yaklaşımlarla tamamlayan bir platformun inşasının önünü açmıştır.

2015'ten itibaren Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS)'ne bağlı olarak kurulan "Hibrit Füzyon Hücresi" AB'den genel olarak hibrit tehditlere ve daha açık bir şekilde Rus tehdidine karşı koymayı amaçlayan diğer bir girişimdir. Daha saldırgan bir önlem, Mayıs 2019'dan itibaren siber alan üzerindeki yeni yaptırım rejimidir. Ayrıca kimyasal silah kullanımına karşı bir yaptırım rejimi başlatılmıştır. Her iki rejim de hibrit tehditlerin temel sorunlarından biri olan inkâr edilebilirlik ve devletlere atfetme sorununu aşmaya çalışmaktadır. Yeni yaptırım rejimleri devlet sorumluluğu yerine doğrudan bireyleri hedef almaktadır. Diğer girişimler, kritik altyapının korunmasına yöneliktir ve hibrit tehditlere karşı bütünsel bir yaklaşımı geliştirmeye çalışmaktadır.[694] Hibrit tehdit tartışmasının, AB'nin güvenlik konularında iş birliğini geliştirmesine, Avrupa savunması ve stratejik özerkliği konusundaki tartışmayı tamamen yeni bir düzeye taşımasına yardımcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kitle iletişim araçları, sosyal medyanın ve STK'lerin siyasi mesajlarının kullanımı, Rusya tarafından açık ve örtülü olarak iyi ayarlanmış, yakından izlenmekte ve finanse edilmektedir. Rus bilgi operasyonları gelişmiş, profesyonelleştirilmiş ve uluslararası düzeyde kurumsallaşmış bir uygulamadır. Rusya, inkâr edilebilirlik iddiasında ve birincil uygulayıcılar olarak üçüncü taraf aktörleri, hatta yerlileri kullanmada ve bunun bir sonucu olarak bilgi, sosyal ve politik alanlardaki farklı faaliyetlere nasıl tepki verileceği konusunda bir miktar belirsizlik yaratmada bazı başarılar elde etmiştir. Rusya, diğer etki araçlarıyla birlikte uygulanabilecek siber yeteneklere de sahiptir, ancak bu şimdiye kadar

[693] "Askeri hareketliliğe ilişkin 11 Aralık 2018 tarihli Avrupa Parlamentosu kararı", <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0498_EN.html> s.e.t. 09.09.2021.

[694] Council of the European Union (2019, 17.05) "Cyber-Attacks: Council Is Now Able to Impose Sanctions", Press Release, European Commission, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/17/cyber-attacks-council-is-now-able-to-impose-sanctions/> s.e.t.20.02.2021.

uygulanmamıştır.

Rusya'nın Baltık ülkelerindeki ekonomik baskılarına veya siber bağlantılı faaliyetlerine dair çok fazla kanıt bulmak mümkün olmamıştır. Rusya, Baltık devletlerinde hibrit savaş faaliyetlerine girişmek için kurumsal çerçeve ve çeşitli yeteneklere sahip gibi görünse de bu faaliyetler dağınık, sistematik olarak uygulanmamış ve iyi koordine edilmemiş görünmektedir.

Rusya, Baltık bölgesinde başta NATO'nun geleneksel askerî caydırıcılığı olmak üzere sayısız engelle karşı karşıyadır. Rusya, NATO'nun Baltık devletlerini korumaması durumunda NATO'nun tüm güvenilirliğinin tehlikeye gireceğinin farkındadır. NATO'nun son girişimleri Baltık devletlerinin savunmasından sorumlu olduğunun sinyalini vermiştir. ABD ve NATO da bölgedeki askerî faaliyetleri yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda ABD'nin öncülüğünde 9–21 Haziran'da, 2020'de NATO üyeleri ABD, Türkiye, Belçika, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Letonya, Litvanya, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya ve İngiltere'nin yanı sıra ortak ülkeler İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla Baltık Denizi'nde BALTOPS 47 tatbikatı icra edilmiştir.[695] Yaklaşık 8 bin 600 birlik, 50 gemi ve denizaltı ile 40 uçağın katıldığı tatbikatta, deniz mayınları ve denizaltıları imha etmek, hava savunmasını geliştirmek ve düşman gemileri tarafından olası saldırılara karşı harekât planları gözden geçirilmiştir. 2014 öncesinde bu tatbikatlara katılan Rusya, Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'daki istikrarı bozucu faaliyetleri sürdürmesi nedeniyle tatbikata davet edilmemiştir.

AB, Rusya'nın silahlı saldırı eşiğinin altına kalan bir hibrit savaş faaliyetlerine karşı birçok farklı girişimde bulunmuştur. Bunlar arasında Baltık devletlerinde halkın seferber edilmesi, krizler ve çatışmalar için yasal hazırlık, Rusça konuşan halk için medya ortamını çeşitlendirme girişimleri sayılabilir. Bu girişimler Rusya'nın Baltık devletlerinde yaptığı hibrit eylemleri inkâr stratejisine karşılık verme yeteneğini arttırmıştır.

Rusya'nın Baltık toplumlarındaki büyük grupları adaletsizliğe ve azınlık ayrımcılığına ve hatta büyüyen faşizme ikna etmedeki çabalarına rağmen bu Baltıklarda yeterince taraf bulmamıştır. Aksine Rusça konuşan büyük azınlık grupları, Rus alternatifinden çok Batı değerleri ve AB ile daha yakın bir görünüm arz etmektedir. Rusça konuşan halk için yapılan medya ortamını çeşitlendirme girişimleri Rusya'nın Baltık devletlerinde inkâr yoluyla

[695] **Ünay, Sadık "**Çin-Rusya Yakınlaşması ABD Karşıtı Bir İttifaka Dönüşür mü?" Çetinkuş, Hayri / Ulutabak, Göksel / Pamuk, Hüseyin / Yavuz, Mehmet (Editörler) (2019) Küresel Fay Hatları,1. Baskı, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları, s. 86.

caydırıcılık stratejisini engellemiştir.

Sonuç olarak, hibrit savaşın potansiyel olarak yüksek kazançları olan düşük maliyetli bir strateji olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, geleneksel askerî caydırıcılık ve uluslararası destekle bağlantılı olarak silahlı saldırı eşiğinin altında inkâr yoluyla geniş caydırıcılık kombinasyonu, Rusya'nın Baltık devletlerinde daha fazla angajmana yönelik iştahını azaltmış gibi görünmektedir. Öte yandan, Rusya'nın Baltık devletlerinde toplumsal işlevler genelinde nüfuz için geniş bir kurumsal çerçeveyi geliştirmeye ve sürdürmeye devam etmesi her zaman beklenmelidir. Bu nedenle bu devletler tarafından karşı önlemlerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

5.3.4. Orta Asya / Kafkasya / Avrasya

Putin döneminde Rusya'da politik güç, ekonomik ve güvenlik olarak iki aşamada uygulanmıştır. Birinci aşama olan ekonomik yapı "Avrasya Ekonomik Birliği" (Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan, Tacikistan), ''Tek Ekonomik Saha'' (Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan) aracılığıyla oluşturulmuştur. İkincisi ise yine Rusya'nın inisiyatifi ile kurulan "Kolektif Güvenlik İş Birliği Örgütü"dür.

Putin, kendi çocuğu gibi gördüğü "Avrasya Birliği Projesi"ni ''Şanghay İş Birliği Projesi''nden daha önemli görmüş ve Rusya'nın stratejik hedefi yapmıştır. Putin, eski Sovyet ülkelerinin de içinde yer aldığı entegrasyon projeleri geliştirerek yeniden büyük bir medeniyet kurmak istemektedir. Bazı eski Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yeniden Rusya hegemonyasına girmemek için AB, ABD ve NATO'ya hızlı biçimde yaklaşmışlardır. Rusya ise dış politikalarını beğenmediği Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan'a yönelik zaman zaman farklı ve sert politikalar benimsemiştir.

Kuzey Kafkasya halkları, Rusya Çarlığı ve Sovyetler Birliği dönemlerinde bir güven bunalımı yaşamışlardır. Rusya Çarlığı döneminde Şeyh Şamil ve Şeyh Mansur ile başlayan isyanlar Sovyetler Birliği ve devamında Çeçenistan Savaşları'yla doruk noktasına çıkmıştır. Yeni dönemde Rusya'nın bölgede güvenliği sağlaması ve otoriter bir yapı kurmasıyla bölgede Selefilik kendisini hissettirmeye başlamıştır. Rus otoritesine karşı gelen ve demokratik olarak yönetime katılamayan işsiz gençler Selefiliğin de etkisiyle DAEŞ başta olmak üzere aşırı dinci örgütlere destek olmaya başlamışlardır. DAEŞ etkisi öncesinde tüm Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını hedef alan Kafkasya Emirliği bölgede uzun yıllar etkili olmuştur. Bu etki günümüzde yok olmak üzeredir. Rusya her iki örgütün de Kafkasya'daki etkisinden çekindiği için birtakım önlemler almıştır. Öncelikle bölgede gençlere yönelik

programlar yürütmüştür. Fakat Moskova'nın Kafkasya fobisi dolayısıyla polislerin Müslümanlara uyguladığı ayrımcılık ve sert tavır ülke genelinde oldukça tepki çekmektedir. Kremlin'in yaptığı soruşturmalarda Kafkasya'da görev yapacak güvenlik görevlileri, özellikle eğitilerek Müslümanlara saygılı davranmaları konusunda uyarılmışlardır.

Rusya, politikalarına destek vermeyen eski SSCB ülkelerine karşı yaptırım uygulamıştır. Bunlardan bazıları RF boyunduruğu altına girmemek için süratle Batı kulübüne yanaşmıştır. Özellikle 2003 yılında Gürcistan'daki "Gül Devrimi" esnasında Batı'ya yanaşmaya çalıştan Gürcistan'da ''Güney Osetya'' krizi yaratılmıştır. RF bugün Ukrayna Donbas'ta yapmaya çalıştığı gibi Güney Osetya'yı işgal etmiştir. AB ve NATO'nun Karadeniz ve Kafkasya girişimleri Rf'yi rahatsız etmektedir. Rusya buna karşılık olarak 2016 yılında bu bölgelere yönelik geniş kapsamlı bir askerî tatbikat yapmıştır.

NATO'nun RF'yi çevreleme politikalarının farkına varan Rusya, Türkiye, İsrail, İran ve Çin ile ilişkilerini geliştirerek karşılık vermeye çalışmıştır. Rusya, NATO ve AB'nin bu taktiklerine askerî anlamda da cevap vermiştir. Bu amaçlacRusya, NATO sınırlarına askerî kışlalar konuşlandırmış, askerî birlik ve personel sayısı arttırmış, sınırdaki üslerini uçak ve füzelerle takviye etmiştir.

Ermenistan RF'nin ortak hava savunma sistemine dâhil edilmiştir. Rusya'nın bunu yapmaktaki amacı NATO'nun bölgeye girmesinin engellenmesidir. Rusya Kafkasya'da hibrit savaş özellikleri taşıyan gri alanlar yaratarak "ne savaş ne de barış" yaklaşımı içinde NATO'nun Kafkasya'ya yaklaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Ancak ABD'nin İran'a yönelik düşüncelerinde Ermenistan'ın kilit bir ülke olduğu dikkate alınırsa Ermenistan, RF'ye karşı ABD ile birlikte hareket edecektir.

5.3.5. Orta Doğu ve Arap Ülkeleri

Zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu coğrafyası bu özelliği nedeniyle daha çok savaşlara sahne olmaya adaydır. Rusya, 2016 Güvenlik Doktrini çerçevesinde askerî, siyasi, ekonomik ve kültürel altyapısını yeniden düzenlemektedir.

Rusya, Orta Doğu'da Filistin Devleti'nin kuruluşunu destekleyerek İsrail'i de baskı altında tutmaktadır. İsrail, Rusya'nın kendisine yönelik politikalarına cevap veremediği gibi Rusya ile düşmanlık yerine dostluğu tercih etmektedir. Günümüzde İsrail'in Rusya'nın Suriye müdahalesine ses çıkarmamasının nedenlerinden birisi Rusya'nın Filistin kozunu kullanmasıdır. Rusya ayrıca İsrail'in Suriye'de İran güçlerine düzenlediği saldırılara göz yumarak bir taraftan İran'ı diğer taraftan da İsrail'i kendisine muhtaç hâle getirmektedir.

İran'ın ABD tarafından çevrelenmesi sonrası Rusya'ya olan mahkûmiyeti koz olarak kullanılıp İran devre dışı bırakılmakta ve Rusya'nın tüm politikalarına çaresiz destek olmak durumunda bırakılmaktadır. İsrail ise Suriye'de Rusya aracılığıyla operasyon yapabildiği ölçüde ABD'nin Rusya'ya yönelik politikalarının sınırlarını belirlemede Rusya'ya yardımcı rol oynamaktadır. Rusya'nın İsrail'i sınırlı çerçevede kendisine mahkûm etmesi ABD'ye karşı kullanabileceği en büyük kozdur. Golan Tepeleri konusunda son bölümde Rusya'nın itirazı ise kendilerince Kırım'ın Rusya'ya bağlı olduğunun kabul edilmesi için bir fırsat oluşturmuştur.

Rusya, özellikle Avrupa'daki gelişmelerin, enerji fiyatlarındaki hızlı düşüşün ve Suriye'deki savaşın Çin ile olan münasebetlerini etkilemesinden de korkmaktadır. Putin, Rusya'nın menfaatleri için diğer ülkelerin yapacağı enerji yollarını engelleme politikasını "Rusya Strateji Vizyon Belgesi" dâhilinde uygularken kendi silahıyla vurulmuş ve enerji yolları engellenmiştir.[696] Rusya'nın Suriye hamlesi düşen enerji fiyatlarını yükseltmesi açısından faydalı olmuştur. Rusya, ülkede oluşan ekonomik krizin sebepleri olarak gördüğü Ukrayna, AB ve ABD'nin çıkarlarının olduğu bölgelerde aktif politika yürüterek bunun sorumlularını cezalandırmıştır. Rus toplumunun ekonomik krize tepki vermesi beklenirken tarihî düşmanlarla mücadeleye destek vermesi Batı'yı çaresiz bırakmıştır.

Rusya, ABD'nin dünya üzerindeki petrol yataklarının %80'ini kontrol ettiğini, Çin'in ekonomik anlamda ABD'ye bağımlı olduğu bir dünyayı algılayarak iki ülke ile denge politikası oluşturmayı amaçlamaktadır. Rusya, Orta Doğu'daki rolüyle dünyayı kendi satacağı petrol ve doğal gaza bağımlı hâle getirmiştir. ABD'nin İsrail üzerinden Doğu Akdeniz doğal gazını Avrupa'ya ulaştırma planı Rusya açısından önemli bir tehdittir. Bu planı engellemek adına Türkiye ile iş birliğine önem vermektedir. Türkiye'nin Rusya'nın bu yumuşak karnını iyi değerlendirmesi ve Doğu Akdeniz doğal gazına yönelik Rusya ile alternatif bir plan ortaya koyması mümkün olabilir. Bu sayede ABD ve Fransa'nın Güney Kıbrıs'ta üs kurma ve iş birliği perspektifine karşılık Rusya'nın Kuzey Kıbrıs ile iş birliğine girmesi fırsatı doğabilir. Fakat Rusya'nın Kuzey Kıbrıs ile Kırım'ı eşitleme planına doğru bir yaklaşım olmasa da Kuzey Kıbrıs'ı Rus sermayesinin durağı olarak kullanmak da Güney Kıbrıs'taki milyarlarca dolar of-shore Rus hesabının Kuzey Kıbrıs'a aktarılmasını sağlayabilir. Rusya'nın Orta Doğu politikasında Suriye merkez olsa da Suudi Arabistan, Katar, BAE, Mısır, Irak ile yakın ilişkiler, Afrika'da da Sudan, Somali, Nijerya, Madagaskar,

[696] **Yılmaz, Salih** (2019a), s.186.

Umman, Libya gibi ülkelerle de destekleyici askeri ve ekonomik ilişkileri öncelikli olarak yürürlüğe koymuştur.

5.3.6. Silahlanma Yarışı

Silahsızlanma Alanında Son Gelişmeler

ABD ve Rusya'nın INF Anlaşması'ndan çekilmesiyle birlikte stratejik silahların sınırlandırılması anlamında geriye sadece START-3 olarak bilinen ve 5 Mart 2011'de yürürlüğe giren anlaşma kalmıştır. Bu anlaşmaya göre 2018 yılına kadar ülkelerin nükleer silahlarının sınırlandırılması öngörülüyordu. Bu anlaşmaya göre devletler nükleer silahlarını 700 Balistik Füze, 1500 Nükleer Başlık, 800 Fırlatıcı (Rampa) ile sınırlandırmaları ve her iki devletin nükleer savaş başlığı sayısını soğuk savaş döneminin altında tutması öngörülüyordu. Stokholm Uluslar Arası Barış Enstitüsü (SIPRI)'ne göre[697] RF'nin hâlihazırda 6375, ABD'nin 5800 nükleer başlığı bulunmaktadır. Çin'e göre ise ABD'ye karşı koymak için 2000 savaş başlığına ihtiyacı vardır. [698]

Günümüzde ABD ve RF dünyadaki nükleer silahların %90 'ına sahiptir. Aralarındaki tek geçerli anlaşma Start-3'tü. Uzatılmaması hâlinde süper güçlerin Nükleer silahlarını sınırlandıran herhangi bir anlaşma kalmayacaktı. Her iki tarafın konuşlu durumdaki nükleer savaş başlıklarının sayısını soğuk savaş dönemindekinin aşağısında tutmalarını öngören START-3 Anlaşması'nın geçerlilik süresi de 5 Şubat 2021'de dolacaktı. Thrump'ın silah danışmanı tarafından 19.10.2020 tarihinde yapılan açıklamada RF tarafından geliştirilen yeni silah sistemlerinin de bu anlaşmaya dâhil edilmesi gerektiği hususu basına yansımıştır. Bu sistemler arasında AVANGARD Süpersonik Füzeleri, SARMAT Kıtalararası Füze Sistemi, KİNJAL Süpersonik Füzeleri, BUREVESTNİK Nükleer Kapasiteli Cruise Füzeleri, POSEİDON İnsansız Nükleer Denizaltısı gibi sistemler sayılmıştır. Start–3 Anlaşması'nın süresi 5 Şubat 2021'de son bulacakken her iki ülke birbirini karşılıklı olarak suçlamaya devam etmiş ancak anlaşmanın uzatılması için ilk adım Rusya'dan gelmiştir. RF başlangıçta daha sonra yapılacak anlaşmalar için zaman kazanmak adına anlaşmanın bir yıl süre ile uzatılmasını teklif etmiştir. Peskov'un vazgeçilmesi hâlinde "feci sonuçlar doğuracak" olarak ifade ettiği anlaşmayı uzatma konusunda ABD'nin başlangıçta iyimser

---

[697] "ABD ve Rusya nükleer silahlarını modernleştiriyor." <https://www.dw.com/tr/abd-ve-rusya-n%C3%BCkleer-silahlar%C4%B1n%C4%B1-modernle%C5%9Ftiriyor/a-53808965> s.e.t 29.03.2021.

[698] "Rusya ve ABD, Yeni START anlaşmasının akıbeti için masada" <https://tr.sputniknews.com/savunma/202006221042300739-rusya-ve-abd-yeni-start-anlasmasinin-akibeti-icin-masada/ > s.e.t.02.02.2021.

bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek yanlış olacaktır. ABD tarafından bu konuda RF ile birlikte hareket edilmek istendiği ancak, RF'nin pervasız ve hasım eylemlerinden dolayı sorumlu tutulması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle RF'nin iç siyasetteki (Navalniy olayları, muhaliflerin seçime sokulmaması) antidemokratik uygulamaları, ABD'nin istihbarat unsurlarına siber saldırı düzenlediğine yönelik endişeler, RF'nin ABD seçimlerine müdahale söylemleri, Afganistan'da ABD askerlerinin öldürülmesi için Taliban'a para verildiği iddiaları ABD'nin çekinceleri arasındaydı.[699] ABD, ayrıca Çin'in de bu görüşmelere katılmasını ve anlaşmayı imzalamasını talep etmiştir. RF bunu anlaşmanın uzatılmaması için bir bahane olarak yorumlamış, Çin ise bunu bir tuzak olarak yorumlayarak anlaşmaya katılmayı şiddetle reddetmiştir.

Günün sonunda gelinen son noktada anlaşma, Putin tarafından 29 Ocak 2021'de onaylanarak yürürlüğe girmiş, ABD ise anlaşmayı 04.02.2021 tarihinde onaylamıştır.[700] Bu duruma göre yürürlükten kalkma tarihi 5 Şubat 2021 olan ve Rusya ile ABD arasındaki son nükleer anlaşma olması nedeniyle küresel güvenlik açısından büyük önem taşıyan START–3 Anlaşması, Moskova'nın ardından Washington tarafından da resmen yürürlüğe konmuş ve dünya rahat bir nefes almıştır.

5.4. Rusya'nın Özel Askerî Şirket (Paralı Asker) Stratejisi

Rusya yasalarında ''Özel Askerî Şirketler''in faaliyetleri ile ilgili herhangi bir yasa yoktur. Yani ÖAŞ'lerin faaliyeti Rusya'da resmen yasaktır. Rusya resmî makamları tarafından yapılan açıklamalara göre, Rusya dışında faaliyet gösteren silahlı özel şirketler ilgili ülke ile yaptıkları anlaşmalara göre faaliyet yürütmektedirler ve bu şirketlerin faaliyetlerinden Rusya Devleti sorumlu değildir.

Rus Devlet Duması'na Mart 2016'da özel askeri güvenlik şirketleri hakkında bir yasa tasarısı sunulmuş, ancak tasarının anayasanın 13. maddesinin 5. kısmı *"Amaçları veya eylemleri devlet güvenliğini baltalamayı amaçlayan, silahlı grupların kurulması ve kamu derneklerinin oluşturulması ve faaliyetleri yasaktır."* ile çelişmesi nedeniyle milletvekilleri

[699] "Beyaz Saray, Biden'ın Rusya'ya START-3'ü 5 yıl uzatmayı teklif edeceği iddialarını doğruladı" <https://tr.sputniknews.com/abd/202101221043632868-beyaz-saray-bidenin-rusyaya-nukleer-silah-anlasmasini-5-yil-uzatmayi-teklif-edecegi-iddialarini/ >s.e.t 20.03.2021

[700] "Rus Dışişleri: ABD ile START-3'ün uzatılması konusunda yapılan anlaşma yürürlüğe girdi" <https://tr.sputniknews.com/rusya/202102031043723611-rus-disisleri-rusya-ve-abd-arasinda-start-3un-uzatilmasi-konusunda-yapilan-anlasma-yururluge-girdi/ > s.e.t 20.03.2021.

tarafından veto edilmiştir.[701]

Aralık 2018'de yıllık basın toplantısında Putin, Wagner'le ilgili olarak şunları söylemiştir:[702] *"Herkes yasaların içinde kalmalı. Özel güvenlik faaliyetlerini tamamen yasaklayabiliriz, ancak sadece bu yapılırsa, bu iş piyasasını korumak isteyen insanların çok sayıda dilekçe ile geleceklerini düşünüyorum. Neredeyse bir milyon insan bizim için çeşitli bölgelerde çalışıyor. Bu Wagner grubu bir şeyi ihlal ediyorsa, başsavcı yurt dışındaki mevcudiyetleri dâhil yasal bir değerlendirme yapmalıdır. Tekrar edersem, Rus çalışma yasalarını ihlal etmezlerse, dünyanın herhangi bir yerinde ticari olarak çalışma hakları vardır."*

Uluslararası hukuk bakımından özel askerî şirketlerin durumu farklılık arz etmektedir. Söz konusu şirketlerin hukuki durumu BM tarafından 2008 Mart ayında kabul edilen Montreux Belgesi ile düzenlenmiştir. ABD, İngiltere, Çin, Fransa ve Almanya dâhil 17 ülke tarafından imzalanan (Rusya hariç) sözleşme ile kamu hizmetinde olmayan kişilerin ancak kritik tesislerin korunması, savaş komplekslerinin bakımı, askerî personelin eğitimi vb. hususlarda görevlendirilebileceği belirtilmiştir.

Ukrayna'da Wagner

Wagner ilk olarak 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sırasında, tanımlanamayan Rus askerî birliklerine, toprakların kontrol edilmesinde ve Ukrayna'nın askerî tesislerinin silahsızlandırılmasında destek veren "küçük yeşil adamlar" olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu taşeron askerler daha sonra Donbas bölgesinde Rusya yanlısı ayrılıkçı milislerle beraber savaşmıştır. 2014 yılının Nisan ve Mayıs aylarında bağımsızlıklarını ilan eden Donetsk ve Luhansk bölgelerinde varlığını sürdürmeye devam eden Wagner, bölgedeki bir dizi suikasttan sorumlu tutulmaktadır. 2015 yılında Debaltseve Muharebesi'nde savaştıklarına dair basında bazı iddialar mevcuttur. Bellingcat adlı sivil araştırma platformu, Malezya Havayolları'na ait MH17 sefer sayılı yolcu uçağının Ukrayna'da Rus yapımı füzeyle vurulmasının arkasında da yine Wagner'in olabileceğine işaret eden bulgular yayınlamıştır.

Şirket, Sudan'da eltın, uranyum ve elmas madenlerinin korunması görevi icra

---

[701] **РБК** 'Призраки войны: как в Сирии появилась российская частная армия' <https://www.rbc.ru/magazine/2016/09/57bac4309a79476d978e850d >s.e.t.20.02.2021.

[702]**Kremlin.ru** "Большая пресс-конференция Владимира Путин 2" <http://kremlin.ru/events/president/news/59455#sel=467:1:Ehh.468:27:hkd> s.e.t.30.11.2021.

etmektedir. Rusya, Afrika'ya gitgide daha fazla müdahil olurken, Wagner de sahibi Prigozhin'in bu kıtadaki yatırımlarını koruyan bir şirket olarak görülmektedir. 2017 sonunda Rus özel güvenlik şirketi çalışanlarının Sudan ordusuna eğitim verirken çekilmiş görüntüleri basına yansımıştır. Prigozhin'in Sudan hükûmetinden madenler konusunda birtakım ayrıcalıklar elde ettiğine dair teyit edilmemiş bilgiler mevcuttur. Başkent Hartum'daki gösterilerin bastırılması sırasında Rus paralı askerlerin kullanıldığı yönünde iddialar da mevcuttur.[703]

Rusya 2018 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti'ne uygulanan Birleşmiş Milletler silah ambargosunda bir istisna elde ederken, Wagner'in askerleri de Devlet Başkanı Faustin-Archange Touadera'ya güvenlik sağlamak üzere bu ülkede varlığını göstermiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin elmas, eltın, petrol ve uranyum rezervleri bakımından zengin bir ülke olduğu ve Wagner'in bu madenlerin güvenliğini üstlendiği belirtilmektedir. 2018 yazında Wagner'in bu ülkedeki icraatını araştıran üç Rus gazeteci şaibeli bir şekilde öldürülmüştür.

2018 yılında Rusya'nın bu ülkedeki seçim sonuçlarını etkilemeye çalıştığı iddiaları arasında, Prigozhin'in Wagner'in koruması eşliğinde Moskova'nın desteklediği siyasetçilere danışmanlık hizmeti verdiği yönünde bilgiler vardır. Madagaskar'daki kromları çıkaran devlet şirketi KRAOMA, Prigozhin'in şirketlerinden Ferrum Madencilik ile ülkede tartışma yaratan bir ortaklığa girmiştir.[704]

Rus devlet petrol şirketi Rosneft'in multi milyon dolarlık yatırımları ve devasa silah anlaşmaları bulunan Venezüela'da da Wagner'e bağlı mini bir ordu, Devlet Başkanı Nicolas Maduro'ya güvenlik hizmeti sağlamaktadır.

Wagner'in mali kaynakları da şeffaf değildir. Prigozhin'in yemek ve inşaat şirketlerinden kazandıkları ile bu yatırımı yaptığı iddia edilmektedir. Şirketin 2016 yılında sadece Suriye için hesapladığı yıllık maliyet 150 milyon dolar civarındadır. Ukrayna istihbaratı tank, roketatar, zırhlı araç gibi askerî malzemelerin Wagner'e Moskova tarafından tedarik edildiğini iddia etmektedir. Yine aynı kaynaklara göre, Rusya Savunma Bakanlığı

---

[703] G**eopoliticalmonitor** "Mercenaries and the Wagner Group: What's Old Is New Again" <https://www.geopoliticalmonitor.com/mercenaries-and-the-wagner-group-whats-old-is-new-again/ > s.e.t.09.05.2020.

[704] "Yedi ülkede Moskova için savaştığı iddia ediliyor: Rusya'nın gayriresmi ordusu Wagner Özel Güvenlik Şirketi", <https://medyascope.tv/2019/12/22/yedi-ulkede-moskova-icin-savastigi-iddia-ediliyor-rusyanin-gayriresmi-ordusu-wagner-ozel-guvenlik-sirketi/ > s.e.t 30.03.2021.

ile Prigozhin'in şirketi arasında askerî uçakların kullanımına dair kiralama anlaşmaları yapılmıştır. Keza Wagner çalışanlarının Suriye'ye giderken Rus ordusuna ait askerî uçaklara bindiği söylenmektedir. Wagner'in askerlerinin eğitiminde Rus İstihbarat Servisi (GRU)'nin önemli bir rolü olduğu da belgelenmiştir. Çatışmalarda hayatını kaybeden paralı Wagner askerlerin ailelerine tazminat ödenmediği gibi, devlet onların ailelerine ömür boyu bakma yükümlülüğünün altına da girmemektedir.[705]

Suriye'de bir Wagner savaşçısının aylık geliri ortalama 250 bin ruble civarındadır. Ölüm hâlinde 1 milyon, yaralanma hâlinde 500 bin ruble tazminat ödendiği tahmin edilmektedir.[706]

5.5. Hibrit Savaş ve Çin

5.5.1. Giriş

Çince "hibrit savaş" terimi İngilizceden türetilmiştir. Ancak, Çin'in savaş disiplini ile ilgili çalışmaları M.Ö. beşinci yüzyılda Sun Tzu tarafından yazılan ''Savaş Sanatı'' eserine kadar uzanır. Bununla birlikte, 1990'ların sonlarına kadar, iki Çinli general tarafından yazılan "Sınırsız Savaş" başlıklı bir kitap, Çin'in hibrit savaş hakkındaki görüşlerinin anlaşılması bakımından Batılı uzmanlar için de önemli bir eser niteliğindedir.[707] Çin literatüründe yapılan tarama sonuçlarında Çinli stratejistlerin, ticaret savaşları yoluyla bozulma, siber uzayda bilgi manipülasyonu ve ileri teknolojilerin askerî entegrasyonu dâhil olmak üzere, hibrit savaşın uygulanabileceği çeşitli arenalara atıfta bulundukları görülmüştür.

5.5.2. Çin'in Hibrit Savaş Anlayışı

Çinli stratejistlerin hibrit savaş yaklaşımlarında Batılı uzmanlardan farklı olarak ulus devletin rolüne daha fazla vurgu yapılması dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, devlet dışı aktörler genellikle hibrit savaş faaliyetlerinin yürütülmesinde hayati bir rol oynarken, bunların arkasındaki güç, arzu edilen sonuca ulaşmak için çok çeşitli teknik, mali ve insan

---

[705] "Amerikan ve Rus özel güvenlik şirketleri Suriye ve Irak'ta nasıl çalışıyor?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43372724 >s.e.t 27.02.2021.

[706] **RBC.ru** "Призраки войны: как в Сирии появилась российская частная армия", <https://www.rbc.ru/magazine/2016/09/57bac4309a79476d978e850d > s.e.t. 09.08.2020.

[707] **Qiao, Liang / Wang, Xiangsui (**1999, February) Unrestricted Warfare, Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, <https://archive.org/stream/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui_djvu.txt. > s.e.t 20.12.2021.

kaynaklarını kullanan bir yabancı güçten çok daha fazlasıdır. Çin askerî uzmanlarının çoğu ABD'nin askerî operasyonlarını, renkli devrimleri, Çekoslovakya, Irak, Suriye, İran Yemen, Libya, Afganistan, Kosova, Venezüella ve Gürcistan gibi ülkelerdeki rejim değişikliklerini, sızdırılan savunma belgeleri ışığında 1980'ler ve 1990'lardaki hibrit savaşın çıkış noktası olarak ABD'yi görmektedir. Rusya'ya gelince, Çinli stratejistler 2013'ü hibrit savaşta dönüm noktası olarak göstermektedirler. Rus Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı'nın, Moskova ve St. Petersburg'daki büyük çaplı hükûmet karşıtı gösterilerin ardından savaşın sınırlarının bulanıklaştırılmasına ilişkin bir makale yayınladığı yıla tekabül etmektedir.

Çinli uzmanlar, Rusya'nın kendi mağduriyetinden ABD'ye karşı hibrit savaşa geçmeyi nasıl başardığına dair Ukrayna ve Suriye'ye örnek olarak göstermektedirler.[708] Başka bir deyişle, Washington hibrit savaşı başlatırken, Moskova'nın bunu mükemmelleştirdiğini iddia etmektedirler.[709] Çinli uzmanların diğer ulus devletlerin eylemlerine odaklanırken, daha fazla uyarlanabilirlik, tepki hızı, saldırı yeteneği, hayatta kalma, birliktelik, esneklik ve hızlı tepki yoluyla tarihsel ve bölgesel yanlışları düzeltme yeteneği Çin'de güçlü bir çekiciliğe sahiptir.[710]

Çinli analistler Çin'in, ABD kuşatması ve genişlemesi, füze savunması konuşlandırması, hızlı küresel saldırı sistemleri içeren Rusya'ya benzer bir dizi tehditle karşı karşıya olduğunun altını çizmektedirler.[711] Moskova'nın daha güçlü bir gücün asimetrik avantajını tersine çevirme yeteneği, Pekin'in Hong Kong, Tayvan, Sincan, Tibet, Doğu ve Güney Çin Denizi'ndeki tehdit ortamına mükemmel bir şekilde uyduğunu düşünmektedirler. Çinli stratejistler, Washington'un Pekin'i, tüm cephelerde yeni bir soğuk savaş ve kapsamlı oyun ile tecrit etmeye çalıştığını iddia etmektedirler. ABD'nin bilgi casusluğu ve kontrolü,

---

[708] **Saalman, Lora** (2016, December) "Little Grey Men: China and the Ukraine Crisis", Survival – Global Politics and Strategy 58, no. 6, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.2016.1257201?needAccess=true&journalCode=tsur20; > s.e.t.04.09.2021.

[709] **Duan, Junze** (2017) "Russian-style "Hybrid Warfare" Practice and Impact, Modern International Relations, no. 3 31–6.

[710] **Liu, Jiwei / Zhang, Chang** (2019, June) "Analysis of Russian Military Strategy Adjustment from the Perspective of "Hybrid War" Theory", Journal of Jinan Social University, 21, no. 2: 47–52.

[711] **Wang, Baofu** (2016, 06.04) "Hybrid Warfare": A New Form of Warfare Evolution, Guangming Daily, no. 11: 1–3;**Wang, Chenyang** (2018, July) "Beyond the Common New Generation Destroyer: Where EU Military Integration Is Heading", Military Literature, 53–6; **Agence France Presse** (2019,04.12) "Nato to Formally Recognize China Challenges for First Time" South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/article/3040457/nato-formally-recognise-china-challenges-first-time > s.e.t 20.01.2022.

ekonomik yaptırımlar ve ticaret savaşları, iç huzursuzluğun desteklenmesi, dış ideolojik baskı ve Çin'in stratejik yeteneklerinin ve gelişiminin engellenmesi gibi taktikleri hibrit savaş kapsamında değerlendirmektedirler. [712]

Çinli analistler, bu tehditlere karşı koymak için ülke içindeki kontrollerin güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadırlar. Ülkedeki antidemokratik uygulamalar, Sincan'daki eğitim kampları iddiası gibi uluslararası baskılar nedeniyle ABD'nin tecrit etme girişimlerine karşı koymak Çin'i Japonya, Hindistan, Filipinler ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeye zorlamıştır.

5.5.3 Çin'in Sınırsız Savaş Konsepti

Çinli iki General Liang'ın ve Xiangshui'nin ''Sınırsız Savaş'' kitabı, çok katmanlı teknik, politik, ekonomik, bölgesel, kültürel, diplomatik ve askerî tehdit seviyelerini tanımlaması bakımından hibrit savaş söylemine farklı bir bakış açısı sunmuştur.[713] Birinci Körfez Savaşı'nı izleyen yıllarda kaleme alınan "Sınırsız Savaş Konsepti"nde, düşmanı kendi irademize boyun eğmeye, kendi çıkarlarımızı kabul etmeye zorlamak için sadece silahlı kuvvet kullanılmanın yetersiz olduğu, bunun yerine silahlı/silahsız kuvvet, askerî/askerî olmayan, öldürücü/öldürücü olmayan tüm araçların kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.[714] Bu mücadele; kara, deniz, hava, uzay ve siber uzay alanlarının yanı sıra siyasi, ekonomik, kültürel alanlarda sivil toplumun da ulusal çıkarlar etrafında toplandığı sürekli ve kapsamlı bir mücadeledir.

Hibrit savaşın Batılı bir terim olduğunu öne sürmekle birlikte, Çinli stratejistler bu kavramı savaşın aşamalı evrimini tanımlamak maksadıyla da kullanmaktadırlar. Onlara göre hibrit savaş dört ana alandaki değişimleri vurgulamaktadır. Bunlar: geleneksel kara, deniz, hava ve uzay elektromanyetiklerini içeren çok boyutlu alanlar; somut askerî coğrafi alandan görünmez ve soyut ağlara ve sanal alanlar; düzenli kuvvetler, milisler, militanlar, ajanlar ve bilgisayar korsanları dâhil olmak üzere karmaşık bir dizi savaşçıdan oluşan alanlar; dar bir muharebe anlayışından ziyade her şeyi kapsayan bir muharebe anlayışına kadar bir dizi

[712] **Tang, Yongsheng / Zhixiong Shen** (2019, March) "Take Advantage of the Situation: Grasping the Strategic Initiative in China-U.S. Competition" International Review, no. 3 22–40.

[713] **Qiao / Wang**, Unrestricted Warfare, s.34.

[714] **Qiao /Wang**,Unrestricted Warfare, s.35.

değişim alanlarıdır.[715]

Çin Ulusal Savunma Üniversitesinden Tümgeneral Wang Baofu, savaşların artık iç savaşlara evrildiğini savunmaktadır. Ona göre rejim değişikliğinin amacı, dış müdahaleye kapı açmakta, teröristler, aşırılık yanlıları, ayrılıkçılar ve sivil toplumdan oluşan yerel örgütlerin güçlendirilmesine, meşrulaştırılmasına ve silahlanmasına yol açmaktadır. Dış destekli iç mitinglerin ve protestoların devleti kendi halkına karşı tepki vermeye zorladığını böylece insan haklarını korumak adına diğer ülkelerin müdahalesine kapı açtığını vurgulamaktadır.[716] Çin'in Hong Kong, Sincan, Doğu Çin Denizi, Güney Çin Denizi ve hatta Çin'in yeni koronavirüs çalışmalarının bu türden tehditler için istismara müsait bir yapısı olduğu belirtilmektedir.[717]

Çinli Uzmanlara göre hibrit savaş sadece nüfusu şekillendirmek veya manipüle etmekle ilgili değildir. Onlar, küresel entegre operasyonlar, hava ve uzay operasyonları ve hassas operasyonlar ile yeni savaş yöntemlerinin, konvansiyonel ve düzensiz operasyonlar, terörist saldırılar, silahlı isyanlar, psikolojik operasyonların yanı sıra elektronik, bilgi ve siber savaşı içeren saldırı ve savunma faaliyetleri gibi hibrit savaş kapsamına giren hususlarla entegre edilmesi gerektiğini söylemektedirler.[718] Çin'in bu analizlerde baskın odak noktası, Çin halkının bilgi savaşı ve siber savaş yoluyla yabancı taraflarca manipüle edilmeye devam edildiği yönündedir.

5.5.4 Çin'in Bilgi ve Siber Savaş Yetenekleri

Çin Askerî Bilimler Akademisi'nden Wang Guifang, ABD ordusunun yeni bir hibrit savaş türü olarak siber savaşa öncelik verdiğini ve gelecekteki entegre siber operasyonlar için tatbikatlarını güçlendirdiğini vurgulamıştır.[719] ABD'nin siber savaş terimine öncelik vermesi göz önüne alındığında, bu kavram Çin'in stratejik yazılarına da nüfuz etmeye başlamıştır. Bu, kısmen Çin'in ABD ve İsrail'in Stuxnet solucanını kullandığı iddialarına ve

[715] **Hu, Xin** (2018, 02.04) "Hybrid Warfare, The Formula to End Chaos?", World Affairs, s. 74.

[716] **Wang, ,Baofu** "Hybrid Warfare: A New Form of Warfare Evolution", s. 1–3.

[717] **Steve Holland** (2020, 20.12) "In Phone Call with Trump, China's Xi says U.S. Interfering in Internal Affairs", Reuters,.<https://www.reuters.com/article/us-usa-china/in-phone-call-with-trump-chinas-xi-says-u-s-interfering-in-internal-affairs-idUSKBN1YO1UN; > s.e.t 08.01.2022.

[718] **Zhao, Shilun** (2019) "Countermeasure Research Against Unmanned Vehicle Harm and Terrorist Acts", China Military to Civilian, Issue Unavailable, Date Unavailable, 15–20.

[719] **Wang**, **Guifang** (2017, March/April) "Great Power Cyber Competition and China's Cyber Security Strategic Choice" International Security Studies, 35, no. 2 27–46.

İran'ın nükleer tesislerine yönelik siber saldırılara odaklanmasından kaynaklanmaktadır.[720] Rusya'nın Ukrayna enerji tesislerine siber saldırı yaparak işlemez hâle getirdiği iddia edilen BlackEnergy ve KillDisk siber saldırıları ile ABd'nin İran'a yönelik Stuxnet saldırıları Çin'in dikkatini çekmiştir. [721]

Çin Ulusal Savunma Üniversitesinden teknik analistler, sınırı aşan siber saldırıların kinetik hasar tehdidiyle karşı karşıya kalmasıyla, savaş alanı koşullarının modellemesini ve simülasyonunu geliştirmek için çalışmalar yürütmektedirler.[722] Bu analizlerde, siber yetenekleri ve savunmalarını geliştirmek için Çin'in büyük bir siber güç olarak konumunu güçlendirmesinin önemini vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar arasında sivil savunma mühendisliğinin güçlendirilmesi, hibrit harp operasyonlarının geliştirilmesi, istihbarat, komuta ve kontrol, hükûmet işleri, ulaşım, enerji ağları, finans ve internete bağlı ağlarda arka kapılar, virüsler ve mantık bombalarının rolünün tartışıldığı ve çözümler üretildiği çalışmalar bulunmaktadır.[723] Düzenli silahlı kuvvetlerin tüm unsurlarının yanı sıra devlet ve devlet dışı aktörlerin renkli devrimler, isyanlar, terörizm ve karşı istihbaratla mücadeleye hazırlıklı olması için alınması gereken tedbirler ve bilgi destek üniteleri gibi yeni teşkilatlanma çalışmaları da yürütülmektedir.[724]

Operasyonel olarak, güçlendirilmiş stratejik iletişim, psikolojik savaş operasyonları ve asker-sivil iş birliği operasyonları yoluyla sınır ve deniz bölgelerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmalara Çin'in hassas bilgi kanallarını şifrelemek için kuantum iletişimi geliştirme çabaları ve deniz trafiğini korumak için sahil güvenlik ve deniz kuvvetlerinin entegrasyonu örnek olarak gösterilebilir. Bu operasyonları kolaylaştırmak için medya propagandası, iletişim ağları, belediye güvenliği, sivil toplum, sosyal kredi sistemleri ile endüstriyel ve

[720] **Qin, An** (2018, November) "An Upgraded Version of "Stuxnet" Hits Iran, How Far Away Is Destruction from Us", Cyberspace Security 09, no. 11, 41–3;

[721] **Qin, An,** s. 41–3.

[722] **Si, Guangya / Yang Zhang / Yanzheng Wang** (2018, February) "Review on Modeling and Simulation in Cyberspace Operations", Journal of System Simulation 30, no.2, 386–97.

[723] **Xie, Suming** (2017, March) "Analysis on the Development of Unmanned Intelligent Arms Technology and Its Impact", Modern Military, no. 3 51–6.

[724] **Xingping, Zhu** (2018) "Mission of China's Civil Air Defense Engineering in the Context of Hybrid Warfare", s. 73–7.

ticari ağların tümü korunmalı ve güçlendirilmelidir.[725]

Bilgi savaşı kavramının sadece savunmada değil, aynı zamanda saldırıda da uygulanması gerektiğini gösteren bir dizi çalışma yürütülmektedir. Bunlar arasında Çin'in ABD Personel Yönetimi Ofisini, Lahey'deki Daimi Tahkim Mahkemesini ve Güneydoğu Asya ve Güney Asya'da gelişmiş kalıcı tehdit olarak görülen ve en az on yedi ülkeyi hedef aldığı iddia edilen veri hırsızlığı ve manipülasyonları yer almaktadır. [726] Bu vakaların her biri Çin'in temel ulusal çıkarlarına ve güvenliğine işaret etmektedir.

Daha yakın zamanlarda, hem Covid-19'un kökenini sorgulayan hem de Çin'in salgını ehlileştirmedeki zaferini ulusal ve uluslararası bir dönüm noktası olarak ilan eden Çin bilgilendirme kampanyalarının göstergeleri mevcuttur. Çin'in pandemiyi bahane ederek Hindistan sınırında daha agresif askerî eylemler, Tayvan üst geçitleri ve ayrıca Doğu ve Güney Çin Denizi'ndeki deniz ve idari operasyonlar yürütmek için yabancıların dikkatini dağıtmaya çalıştığına dair karşı iddialar gündemdedir.[727]

Bu tür operasyonlardan etkilenen ülkelerden biri olarak Japonya, Çin'in rolünü hem örtük hem de açık bir şekilde tartışan gri bölge faaliyetleri hakkında hem resmî hem de gayriresmî çalışmalar yapmaktadır. Japon tartışmalarında gri bölge olaylarıyla ilgili Japonya'nın bu tür operasyonları yürütme yeteneği bir yana, bu tür operasyonlara tepkisi konusunda belirgin bir eksikliği olduğunu göstermektedir.[728]

Bölgesel hibrit savaş olasılıklarını tartışırken, Çin'in dikkati Washington'a odaklanmaya devam etmektedir. Pekin'deki Çin Ulusal Savunma Üniversitesi Müşterek Harekât Kolejindeki analistler, Çin'in iddia edilen A2/AD operasyonlarıyla mücadele etmek için ABD'nin elektromanyetik savaş tehdidine karşı eğitim programları hazırlamış ve uygulama

[725] **Xingping, Zhu,** s.7

[726] **Wang, Congyue** (2019, July) "U.S.-European Cyber Security Cooperation Pledges, Changes, and Thinking during the Trump Era", Foreign Theoretical Trends, no.7, 106–16; FireEye Labs (2015, 12.04) "Threat Research: APT 30 and the Mechanics of a Long-Running Cyber Espionage Operation", <https://www.mandiant.com/resources/apt30-the-mechanics-of-a-long-running-cyber-espionage-operation> s.e.t 13.03.2021.

[727] **Tangen, Ole (**2020, 26.05) "Is China Taking Advantage of COVID-19 to Pursue South China Sea Ambitions?", Deutsche Welle,<https://www.dw.com/en/is-china-taking-advantage-of-covid-19-to-pursue-south-china-sea-ambitions/a-53573918;> s.e.t.30.01.2021.

[728] **Gui, Yongtao** (2019, January) "Controversy: New Trends in the U.S.-Japan Game Against China", Japanese Studies, no. 145–69.

alanına sokmuşlardır.[729] Ayrıca yıkıcı siber uzay operasyonları, otonom akıllı siber savunma ve siber saldırılar için yeni silahlar tasarlamak için akıllı teknoloji, büyük veri ve bilgi teknolojisinin kullanımına atıfta bulunmuşlardır.[730]

Bu gelişmelere ayak uydurmak ve onları engellemek için Çinli teknik uzmanlar, siber savaş, elektromanyetik savaş ve hatta fiziksel muharebe operasyonları için insansız sürü operasyonlarında yüksek verimlilik ve düşük özerklik maliyetini entegre etmenin önemini vurgulamaktadırlar.[731] Başka bir deyişle, bu yazılar dijital alanın ötesine geçerek, yelpazenin son kısmına, yani akıllı savaş ve kinetik savaşa doğru ilerlemektedir.

5.5.5. Çin'in Akıllı Savaş ve Kinetik Savaş Yetenekleri

Hibrit savaşın geleceği olarak Çinli analistler, kinetik askerî operasyonlarla savaşırken ve bu operasyonları yürütürken akıllı araçların kullanımına giderek daha fazla prim vermektedirler. Başka bir deyişle, bu çalışmalar alanlar arası savaş yoluyla savaşın melezleşmesine işaret etmektedir. İlk zamanlarda, hibrit savaş tartışmaları, Washington'un F-22 ve Tomahawk seyir füzesi gibi tam derinlikli eş zamanlı saldırıda kullanılan dağınık hedefleme ve uzun menzilli saldırı silah sistemlerinin incelenmesini içermekteydi. Daha yakın zamanlarda, bu analizler, giderek artan yapay zekâ destekli ABD hava ve deniz uzun menzilli saldırı kuvvetlerine ve ileri konuşlandırmaya en iyi nasıl karşı konulacağına odaklanmıştır.

Bu söylemin bir parçası olarak, Çin Askerî Bilimler Akademisinden Lin Zhiyuan, Amerika Birleşik Devletleri'nin hipersonik, yönlendirilmiş enerji, uzay, siber, gelişmiş otonom sistemler, yapay zeka ve biyolojik sistemler gibi en son teknolojileri nasıl entegre ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Birden fazla alanda teknolojilerin bu şekilde çoğalmasıyla karşı karşıya kalan Çinli stratejistler, geleceğin hibrit savaşına entegre edilebilecek

---

[729] **Si, Guangya / Yanzheng Wang** (2019) Review on Modeling and Simulation in Cyberspace Operations, s.386–97., <http://www.china-simulation.com/EN/abstract/abstract100.shtml> s.e.t. 20.09.2021.

[730] **Si, Guangya / Yanzheng Wang,** s. 97.

[731] **Saalman, Lora** (2019, October) "The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk – Volume II: East Asian Perspectives", Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-10/the_impact_of_artificial_intelligence_on_strategic_stability_and_nuclear_risk_volume_ii.pdf.> s.e.t 09.01.2022.

konvansiyonel, nükleer ve biyokimyasal saldırılara karşı savunma ihtiyacının altını çizmişlerdir.[732]

Savunma önlemleri arasında, Ordu Mühendislik Üniversitesi Savunma Mühendisliği Okulundan Zhu Xingping, kısmen savunmasız bilgi ve fiziksel kaynaklar etrafında tampon bölgelerin tanıtılması yoluyla patlamalara, ağ ihlallerine, elektromanyetik darbe ve nükleer radyasyona etkili bir şekilde karşı koyma ihtiyacını savunmaktadır. Ayrıca, güvenlik denetimleri, kalabalıkların kontrolü, havalandırma, çevreleme, dekontaminasyon, video gözetimi, trafik kontrolü, güç kontrolü, su tedarik sistemleri, drenaj sistemleri ve yangından korunma sistemlerinde daha iyi standartların entegrasyonuna öncelik verilmesi gerektiğini düşünmektedir.[733]

Çin Ulusal Savunma Üniversitesi Ulusal Güvenlik Enstitüsü Başkan Yardımcısı Tümgeneral Tang Yongsheng, insansız sistemler, hipersonik araçlar ve siber silahlar dâhil olmak üzere asimetrik hibrit savaş operasyonlarının önemini vurgulamıştır. Komuta ve kontrolde kullanılan bilgi kanallarının yanı sıra birlikte çalışabilirliği bozmak için savaş alanına yeni hibrit savaş teknolojileri karıştırılacaktır. Birden çok platformun ve stratejinin bu şekilde dâhil edilmesi, alanlar arası operasyonların daha büyük sorularına ve bunların gelişmiş doğruluk, hız ve hedefleme açısından nasıl geliştiklerine değinmiştir. Ayrıca otonom sistemlerin; sınır savaşı, uzay savaşı, hassas savaş, felç savaşı, küme savaşı ve siber savaşta nasıl yardımcı olabileceğinden bahsetmektedir. İnsansız akıllı ekipmanın nasıl daha hassas hedeflemeye izin verdiğini vurgularken, "bulut kümeleri", "sürüler" ve "ana gemilerin" çok sayıda insansız sürü saldırısı gerçekleştirmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca, Ordu Zırhlı Kuvvetler Koleji Araç Mühendisliği ve Performans Eğitim Merkezi Bölümü ve Çin Ulusal Savunma Üniversitesi Birleşik Hizmet Koleji Müşterek Teçhizat Güvenliği Departmanı ile Çinli analistler, insansız hava araçlarının hibrit savaştaki merkezi rolünü incelemişlerdir. Terörle mücadele ve diğer operasyonlar için bu platformlar,

[732] **Zhu, Xingping** (2019) **"**Mission of China's Civil Air Defense Engineering in the Context of Hybrid Warfare", s. 73–7.

[733] **Saalman, Lora** (2019, January) "China's AI-Enabled Offense: Hypersonic Glide Vehicles and Neural Networks" in AI, China, Russia, and the Global Order: Technological, Political, Global, and Creative Perspectives, Multilayer Assessment (SMA) White Paper, U.S. Department of Defense, <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0161_WRIGHT_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_CHINA_RUSSIA_AND_THE_GLOBAL_ORDER.PDF; > s.e.t 09.01.2022. ; **Saalman, Lora (**2018, 24.04) "Fear of False Negatives: AI and China's Nuclear Posture', Bulletin of the Atomic Scientists". <https://thebulletin.org/landing_article/fear-of-false-negatives-ai-and-chinas-nuclear-posture. > s.e.t 09.01.2022

sığınaklara nüfuz etmek için kullanılacaktır. Ayrıca keşif, hedefleme ve saldırı yeteneklerini entegre etmek için bu tür sistemlerin komuta ve kontrolünün sürü ve senkronizasyonunu da vurgulanmıştır. Bu analistler bu sistemlerin gerçek zamanlı algılamayı, verimli komuta, hassas vuruş, hızlı manevra, tam boyutlu koruma, kapsamlı destek ve zekâ ile bir araya getirmedeki kuvvet çarpan etkisinin önemine işaret etmişlerdir.

Bazı Çin çalışmaları hipersonik araçları ve bunların hibrit savaşın değişen doğasındaki faydalarını vurgulamaktadır. Ayrıca hipersonik teknolojinin geliştirilmesinin yeni nesil uzay mekikleri, yeniden kullanılabilir uzay araçları ve hipersonik araçlar aracılığıyla askerî ve sivil alanlar arasındaki entegrasyonu sağlamlaştıracağı belirtilmektedir.[734]

Sonuç olarak; Çin'in hibrit savaş hakkındaki görüşleri, büyük ölçüde ulus devletin eylemlerine dayanmaktadır. Çin'in hibrit savaş olarak gördüğü eylemlere maruz kalan Çinli muhataplar, bu faaliyetleri devlet dışı bir aktörden ziyade bir devlet faaliyetine bağlamaktadır. Çin'de, Washington'un bu tür eylemlerin çıkış noktası ve tedarikçisi olduğuna dair hâkim görüş göz önüne alındığında, ABD'nin Çin'in suçlama ve misillemesinin hedefi olacağı anlamına gelmektedir. Çin Sincan, Tibet, Hong Kong, Tayvan, Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi'ndeki yerel protestolar, terör olayları, salgın hastalıklar ve gerilimlerle yüzleşirken bu durum zaten tekrar tekrar ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Ancak hibrit saldırılar için Çin'in suçlanmasına gelindiğinde ise Çin tam aksi yönde tepki vererek bunu şiddetle reddetmektedir.

Çinli askerî stratejistler Rusya'nın hibrit savaş yeteneğine hayrandırlar. Çin'in bilgi, siber ve akıllı savaş alanındaki güçlü temeli ve özlemleri göz önüne alındığında, Çin'in hibrit savaşı birden fazla alanda uygulama yeteneğinin artması kaçınılmazdır. Çin'in hibrit savaş hakkındaki stratejisi bilgi savaşı ve siber savaşa hâkim olmaya devam ederken akıllı veya yapay zekâ destekli savaşa dayanmaktadır. Çin'in insansız sistemlerin ve hatta hipersonik araçların hibrit savaş stratejik ve teknik yazılımlarına dâhil edilmesi, alanlar arası sert güç uygulamalarının giderek daha fazla iç içe geçtiğini göstermektedir.

5.6. Bulgular ve Yorum

Rusya Suriye'de son teknolojiye sahip bir ordu ve teçhizat bulundurmaktadır. Rus müdahalesinin en dikkat çeken özelliği kullanılan geniş harp silah ve araç yelpazesidir.

[734] **Yuan, Yi / Feng Zhu** (2019, May) "Unmanned Vehicles and Future Combat Operations", National Defense, no. 5 36–50.

Suriye hareket alanı Rusya için yeni silahlar ve teknolojiler için bir deneme alanı olmuştur. Rusya, Suriye'de ilk defa olarak kombine silahlı operasyon gerçekleştirmeyi başarmıştır. Hava operasyonları ve yüksek hassasiyetli uzun menzilli füze saldırıları gibi birkaç yeni veya yenilenmiş modern yetenek test edilmiştir. Üstelik Suriye, sıradan Rus ordusuyla birlikte özel askerî müteahhitlerin ortaya çıkması gibi yeni bir fenomenin, yani Wagner Grubu'nun ilk başlangıcı olmuştur.

Rusya'nın 2016 yılının Eylül ayında Suriye'ye askerî müdahalede bulunduğunda ortaya konan gerekçelerden birisi, terörist olarak gördüğü Kuzey Kafkasya'daki silahlı grupların Suriye topraklarında savaşıyor olmasıydı. Bu grupların geri dönerek savaşı kendi topraklarına taşıma ihtimali, Rusya tarafından bir ulusal güvenlik tehdidi ve Suriye'de başlattığı askerî müdahalenin de bir gerekçesi olarak görülmüştür. Rusya, bilgi harbi boyutunda Suriye yönetiminin resmî daveti üzerine Suriye'de bulunduğunu ve "meşru seçilmiş hükümet ile iş birliği" yaptığı savını her platformda işlemektedir.

Afrika'daki güç mücadelesi ve son birkaç yıldır bu bölgelerde sürdürülen savaşların esas sebebi zengin maden yataklarıdır. Kıtanın mevcut ekonomik potansiyelinin gelecekteki hibrit çatışmaların habercisi olma ihtimali epey yüksektir. Emperyalist ülkeler hibrit savaş unsurlarını kullanarak ülkelerde etnik bir farklılık varsa etnik farklılığı, dinî bir farklılık varsa dinî grupları çatıştırmakta, nihayetinde maden ruhsatı işini halledecek bir yönetim oluşturulması hâlinde amaçlarına ulaşmaktadırlar. Rusya, 2016 Güvenlik Belgesi çerçevesinde doğrudan Kremlin'in fonladığı ajanslar üzerinden Wagner başta olmak üzere birçok paralı askerlerin görev aldığı şirketler kurarak bu askerleri Libya, Sudan, Ukrayna, Kırım, Venezüella, Sırbistan, Suriye, Irak vb. ülkelerde başarılı biçimde kullanmaktadır. Rusya, ABD'nin yaptığı gibi paralı askerler stratejisiyle hibrit savaş tekniğini yeni bir seviyeye çıkarmıştır.

Günümüzde devletler rakip olarak gördükleri devleti sadece o devletin kendi sınırları içinde değil onun bulunduğu etki ve ilgi alanlarında da karşılama yoluna gitmektedirler. Bu alanın dünyanın hangi coğrafyasında bulunduğunun bir önemi yoktur. Devletler sadece toprakları ve sınırları ile değil, etki alanları ve etki ajanlarıyla birlikte bütüncül bir mücadele stratejisi uygulamaktadırlar. Yakın bir zamanda, bir kısım devletler ilişkiyi uzaya da taşıyacaklar ve uzay jeopolitiği dünya jeopolitiğinin bir parçası hâline gelecektir. Bu durum, aynı anda her yerde savaş ve her yerde barış anlamına gelecek, hibrit savaşları daha da yaygınlaşacaktır.

Doğu Avrupa ülkeleri, AB ve Rusya arasında iki entegrasyon projesinden birini seçmek

tercihi ile karşı karşıya bırakılmışlardır. 2000–2010 yıllarında AB'nin "Doğu Ortaklığı" politikası "Avrasya Ortaklığı" entegrasyonu için alternatif olmuştur. Avrupalılık kavramı eski Sovyet ülkelerinde yaşayan toplumlara cazip gelmiştir. Söz konusu proje sadece ekonomik değil kültürel alanları da kapsamaktadır. Avrupa ile imzalanacak bir ortaklık anlaşması, aynı zamanda dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında da garanti sağlayacaktır.[735] Ancak entegrasyon projelerinde tarih öngörüsü bulunmaması, tam üyelik garantileri içermemesi handikapları projeyi sorunlu hâle getirmektedir. ABD günümüzde Ukrayna'yı ne pahasına olursa olsun desteklemektedir. Ukrayna'daki Turuncu Devrimi'nden sonra Rusya buna karşılık olarak Kırım'ı işgal etmiş, Doğu Ukrayna Donbass bölgesinde hibrit savaşın sonuçlarından biri olan "dondurulmuş çatışmasızlık bölgeleri" yaratarak sorunu uzun vadeye yaymış, nihayet 24 Şubat 2022'de Donbass bölgesindeki ayrılıkçılara Ukrayna hükûmeti tarafından yapılan baskı ve saldırıları bahane ederek birçok koldan Ukrayna topraklarına saldırmıştır.

Rusya'nın Balkanlar politikasında tarihte yürütmüş olduğu Ortodoksluk politikasının etkisi vardır. Rusya'nın Balkanlarda Sırbistan ve Bulgaristan ile olan askerî ve ekonomik ilişkileri SSCB dönemi yakın ilişkileri ile alakalıdır. Bulgaristan, AB üyesi olmasına rağmen Rusya ile birçok konuda paralel politikalar üretmektedir. Sırbistan, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Bosna Savaşı'nda Rusya'dan destek görmüştür. Doğal gaz projelerinde Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesine karşılık NATO Karadağ'ı ittifaka alarak cevap vermiştir.

Rusça konuşan halk için de medya ortamını çeşitlendirme girişimleri Rusya'nın Baltık devletlerinde inkâr yoluyla caydırıcılık stratejisini güçlendirmiştir. Ancak Rusya'nın tüm çabalarına rağmen bu ülkelerde yaşayan ve Rusça konuşan azınlık grupları, Rus alternatifinden çok Batı değerleri ve AB ile daha yakın bir görünüm arz etmektedir. Hibrit savaşın potansiyel olarak yüksek kazançları olan düşük maliyetli bir strateji olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, geleneksel askerî caydırıcılık ve uluslararası destekle bağlantılı olarak silahlı saldırı eşiğinin altında inkâr yoluyla geniş caydırıcılık kombinasyonu, Rusya'nın Baltık devletlerinde daha fazla angajmana yönelik iştahını azaltmış gibi görünmektedir. Öte yandan, Rusya'nın Baltık devletlerinde toplumsal işlevler genelinde nüfuz için geniş bir kurumsal çerçeveyi geliştirmeye ve sürdürmeye devam etmesi her zaman beklenmelidir. Bu nedenle, bu devletler tarafından karşı önlemlerin geliştirilmesi elzemdir.

[735] **Yılmaz**, **Salih** (2017), s. 149.

Çin'in hibrit savaş hakkında stratejisi, bilgi savaşı ve siber savaşa hâkim olmanın yanı sıra akıllı veya yapay zekâ destekli savaşa dayanmaktadır. Çin'in insansız silah sistemlerinin ve hatta hipersonik araçlarının hibrit savaş stratejik ve teknik yazılımlarına dâhil edilmesi, alanlar arası sert güç uygulamalarının giderek daha fazla iç içe geçtiğini göstermektedir.

Çin hibrit savaşı, kontrolsüz devlet dışı bir aktörden ziyade kontrollü bir devlet faaliyetine bağlamaktadır. Çin'e göre kendisine yöneltilen hibrit savaşın kaynağı ABD'dir. Nitekim Sincan, Tibet, Hong Kong, Tayvan, Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi'ndeki yerel protestolar, terör olayları, salgın hastalıklar ve gerilimlerle yüzleşirken Çin bu olayları dış güçlerin provakasyonuna bağlamaktadır. Ancak Batı tarafından Çin'in komşu devletlere karşı hibrit savaş uyguladığı iddia edildiğinde ise bunu şiddetle reddetmektedir. Oysa Çin'in bilgi, siber ve akıllı savaş alanındaki güçlü temeli göz önüne alındığında, hibrit savaşı birden fazla alanda uygulama yeteneğinin üst seviyede olduğu söylenebilir. Rusya ile mukayese edildiğinde ise Çin, Rusya gibi hibrit bir savaş uygularsa karşı tarafın tedbir alma ve bunu geçiştirme imkânı çok zor olacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

6. HİBRİT SAVAŞ VE TÜRKİYE

6.1. Türkiye'ye Yöneltilen Hibrit Savaşın Tarihsel Arka Planı

Çinli savaş stratejisti ve filozof Sun-Tzu'nun ''Savaş Sanatı" adlı eserinde yer alan *"Savaşmadan kazanmak en iyisidir."* düşüncesi her platformda sık sık vurgulanmaktadır. Sun Tzu, "Savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek, hünerlerin en iyisidir."[736] derken aslında farkında olmadan bugünkü hibrit savaş anlayışının misyonunu oluşturmuştur. Hibrit savaş yöntemleri tezin içeriğinde de belirtildiği gibi aslında farklı görünümler altında tarihin

[736] **Sun Tzu,** The Art of War, (Çeviren: Yavuzyılmaz, Merve (2019) Savaş Sanatı, 1. Baskı İstanbul, Elips Kitap, s.6)

her çağında var olmuştur.

Olaya Türk tarihinden bakacak olursak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında, misyoner okullarında eğitilen davaya hizmet edebilecek seçilmiş Osmanlı kuşakları ve geleceğin yöneticileri aldatılarak Batı'nın amaçlarına uygun davrandıkları görülmektedir. Neticede Osmanlı Devleti yıkılmış, toprakları talan edilmiştir.

Türkiye'ye karşı, 1980'lerden beri değişen yoğunlukta aktif bir hibrit savaş yürütülmektedir. Avrupa'daki bazı çevrelerin Türklere yönelik nefret ve kıskançlığının sebeplerini İstanbul'un fethine kadar götürmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ve gücü büyüdükçe, Avrupa'daki iktidar çevrelerinin Türklere karşı nefret ve korkuları artmıştır. Yüzyıllardan beri Avrupa'nın egemen güçleri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifaklar kurmuşlardır. Son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya tarafında Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Osmanlıların tarihî düşmanları İngiltere, Fransa ve Rusya'ya 600 yüzyıllık imparatorluğu sona erdirme fırsatı vermiştir. Bu süreç gizli Sykes-Picot Anlaşması ve daha sonra Sevr Antlaşması ile çerçevelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye kendisine biçilen rolü kabul etmeyerek küllerinden yeniden doğmuş, İngiltere ve Fransa'nın planlarını altüst etmiştir. Bunu hazmedemeyen Batı bu başkaldırıyı ve kabul edilmeyen planlarını fırsat buldukça Türkiye'ye dayatmış ve dayatmaya devam etmektedir. Bu şekilde Türkiye'ye karşı yürütülmekte olan hibrit savaşların temeli atılmıştır. Bu anlamda soğuk savaş sırasında Türkiye, Batılı ve komünist istihbaratçılar için bir savaş alanı hâline getirilmiştir.

Türkiye'ye karşı yürütülen hibrit savaşın soğuk savaşın sona ermesinden sonra da artarak devam ettiği söylenebilir. Rakiplerin saflarında önemli değişiklikler olmasına rağmen Rusya, SSCB'nin çöküşünden sonra geçici olarak bu oyunun dışında kalmıştır. Ancak Almanya, Suriye ve kısmen İran gibi ülkeler SSCB'nin rolünü üstlenmiştir. Dış destekli ASALA ile başlayan terör süreci yerini PKK'ya bırakmıştır. Rusya ise 90'lı yılların sonlarında PKK ile aktif temasa geçerek SSCB dönemindeki desteğini yenilemiştir.

PKK, 90'lı yılların ortalarında Almanya'yı üs bölgesi olarak kullanmaya başlamıştır. Berlin, PKK ile sürekli temas hâlinde olmuştur. Almanya, 1990'ların ortalarında PKK ile başlatılan sıcak ilişkiler sayesinde, PKK için finans ve ideolojik üs merkezi hâline gelmiştir. Bazı uzmanlar Almanya'nın Kürt meselesine ilgisini yorumlamakta zorlanmaktadır. Belki de Almanya hızla değişen Orta Doğu'da bir dayanak bulmaya çalışmaktadır. Ancak Almanya bu konuda gecikmiştir. Bu gerçeğin farkında olarak Berlin'de, görünüşe göre ülkeler arasında değil, Ortadoğu'daki bireysel örgütler ve etnik gruplar arasında destek ve

müttefikler aramaya karar vermiştir. Kürt meselesinde Almanya'nın aynı anda birkaç cephede hareket etmesi dikkat çekicidir. PKK ile ilişkiler kuran Berlin, fiilen bağımsız bir devlet olan ve Bağdat'a tabi olmayan Irak Kürdistan'ına da desteğini esirgememektedir. Bu bölgedeki varlığını ve etkisini güçlendirmeye çalışan Almanya, Erbil'de bir konsolosluk açmıştır. Berlin ayrıca silahlı Peşmerge müfrezelerine görünüşte cihatçılarla savaşmak için askerî yardım sağlamaktadır. Yardım olarak gönderilen bu silahların bir kısmının karaborsaya düşmesi ve büyük bir bölümünün PKK'nin eline geçmesi dikkat çekicidir.

Günümüzde, coğrafyamıza komşu ülkelerdeki etnik ve mezhepsel sorunlar derinleştirilerek adeta çözümü imkânsız hâle getirilmiş, bunun sonuncunda istikrarsız, güvensiz ve çalkantılı bir ortam yaratılmıştır. Bu manada Ortadoğu, küresel güçlerin vekâlet savaşı yürüttükleri bir harp sahasına çevrilmiştir.

Ortadoğu'dan Avrupa ülkelerine, özellikle Almanya'ya mülteci akışı, Alman makamlarını Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile diyaloga girmeye zorlamıştır. 80 milyondan fazla nüfusa sahip demokratik, ekonomik olarak gelişmiş ve hoşgörülü bir Almanya, yaklaşık 500 bin Suriyeli mülteciyi kabul etmiş ancak bu ülkede ciddi bir siyasi kriz yaratmıştır. Oysa Alman standartlarına göre hoşgörülü ve demokratik olmayan, çok daha zayıf bir ekonomiye ve neredeyse aynı sayıda insana sahip olan Türkiye, çatışma yıllarında 7 milyondan fazla Suriyeli mülteciyi kabul etmiştir. AB, mülteci sorununu çözmek için Türkiye'ye baskı yapmaktadır. Türk vatandaşlarına yönelik vizeleri kaldırma vaadinden Türkiye'nin AB üyeliği konusunda malî yardım ve müzakerelerin yoğunlaştırılmasına kadar ikna etmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bütün bunlar Türkiye'ye karşı yürütülen hibrit bir savaşın göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin sadece Türkiye'ye karşı yapılan hibrit savaşa değil, aynı zamanda siyasi ve kamusal figürlerle uğraşan bir dizi organizasyonla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. "Özellikle Ermeni ve Yunan lobisinden buna örnek gösterilebilir. Çok sayıda, Ermeni lobisi daha fazla öne çıkmaktadır.[737] Terör, cinayet, şantaj, bilgi direnci ve tarihi tahrif etme girişimleri de dâhil olmak üzere Türkiye'ye zarar vermek ve baskı yapmak için neredeyse tüm yolların kullanıldığını söyleyebiliriz. Ermeni lobisinin Türkiye'ye karşı savaşının bir parçası olarak, Ermeni bakış açısını paylaşmayan Batılı bilim adamlarının da Ermeni teröristlerin hedefi hâline gelmesi dikkat çekicidir. Ermenistan'ın bağımsızlığını

[737] Detaylı bilgi için Bkz. **Kasım, Kamer** "Ermeni Sorununda Uluslararası İlişkiler Boyutu" (Editörler: Bilgin, S Mustafa / Bozkuş, D. Yıldız (2019) 1000. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

kazanmasından bu yana, bu ülke de Türkiye'ye karşı hibrit savaşa katılmıştır. Ancak ekonomik şartları nedeniyle Ermenistan'ın bu savaşa katkısı çok sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, bu sınırlama aşırı saldırganlık ile dengelenmektedir. Ermeni lobisinin ve Ermeni devletinin görevi, Türkiye'nin 1915 olaylarını bir "soykırım" olarak tanımasını sağlamak, Türkiye'den Ermenistan'a tazminat ve toprak imtiyazları ödetmektir. Aslında, Ermeni liderler hiç kimsenin onlara bir şey vermeyeceğinin farkındadırlar. Ermeni lobisinin temsilcileri genellikle Rusya ve birçok Avrupa ülkesi tarafından Türkiye'ye karşı kendi jeopolitik amaçları için kullanılmaktadır.

Rusya'nın Türkiye'ye karşı yapılan hibrit savaşa katılımı hakkında da fikir yürütmek mümkündür. Türkiye, sınırlarını ihlal eden Rus Su-24'ü vurmadan önce Rusya ve Türkiye'nin iyi ilişkileri olduğu iddia edilebilir. İki ülke arasında milli menfaatleri doğrultusunda bazı dostluklar gelişmiştir. Rusya ve Türkiye'nin çıkarları tarihsel olarak Balkan Yarımadası'ndan Kafkasya ve Orta Asya'ya kadar çeşitli bölgelerde kesişmekte ve birbiriyle çelişmektedir. Kırım, Rusya tarafından "tarihi adaleti yeniden kurma ve Rusları koruma" bahanesiyle işgal edilmiştir. Bu durum Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. "Tarihî adalet" ve "tarihsel bağlantı" temelinde yarımada Rusya'dan çok daha uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'na aitti ve yarımadanın nüfusu Rusya ile değil Türkiye nüfusu ile ilgilidir. Kremlin'in kurtardığı iddia edilen Rus nüfusu, çoğunlukla II. Dünya Savaşı'ndan sonra buraya yerleştirilmiş Rus kökenlilerdi ve bunun öncesinde Ruslar tarafından Tatarlara karşı etnik temizlik yapılmıştır.

Suriye'deki Rus askerî operasyonunun başlaması Rus-Türk ilişkilerine zarar vermiştir. Aslında Rusya Türkiye arasında bir savaş için bir kıvılcım yeterliydi. Böyle bir kıvılcım, Rus Su-24'ün Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi olmuştur. Olaydan hemen sonra, simetrik olarak cevap veremeyen Rusya liderliği, kendi kamuoyunda ırkçı bir tonla Türk karşıtı histeri geliştirmeye başlamıştır. Rus devlet propagandası Türkiye'yi aşağılamaya başlamıştır. Rusya Türkiye'yi IŞİD ile iş birliği yapmakla suçlamıştır. Ayrıca IŞİD ile petrol ticaretine katılmakla suçlamıştır. Ancak bunu ispatlayacak kanıt sunamamıştır. Aksine bir süre sonra aslında IŞİD ile petrol ticaretine katılan Rusların isimleri ortaya çıkmıştır. Gelişen süreçte RF ile Türkiye ortak bir zeminde uzlaşı yolları bulabilmişlerdir.

6.2. Türkiye'de Muhtemel Hibrit Savaş Senaryoları

Türkiye'yi gelecekte bekleyen en büyük tehlike, dünyayı kendi amaçlarına uygun olarak dizayn etmek isteyen emperyalistler tarafından Ortadoğu'da 'Büyük Kürdistan' kurulmak istenmesidir. Bu 'Büyük Kürdistan'ın kurulması Irak, Suriye, Türkiye, İran'ın topraklarının

dağılmasına bağlıdır. Irak ardı ardına iki savaşla ABD tarafından dağıtılmış, Irak'ın kuzeyine bir Kürdistan yerleştirilmiş, diğer bölgeler mezhep ve etnisite temelli olarak tekrar organize edilmiştir.

Kürdistan kendi ordusuna sahip federal bir devlet olarak Irak'a sözde bağlıdır ve yöneticilerinin önemli bir bölümü ABD'de yetişmiş Amerika'nın Ortadoğu'da en büyük güçlerinden biri hâline getirilmiştir.

Bunun yanı sıra Suriye'de yine ABD tarafından PKK kontrolünde bir 'PKK Terör Devletçiği" kurulmaktadır. ABD bu bölgede PKK'ye askerî ve politik eğitim vermektedir. ABD, PKK unsurlarını Türk Silahlı Kuvvetleri ile hibrit savaş verebilecek yarı ordu, yarı milis bir yapılandırma içine sokmaya çalışmaktadır. Örgüt, Türk ordusu ile savaşabilecek yeteneğe kavuşturulmak istenmektedir. .

Türkiye'nin bölünmesi senaryolarının şimdilik tutmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyolojik yapısı "tek millet" mantığına dayalı değişik kültürel ve etnik topluluklar, "Türk Milleti" çatısı altında kadim kültür ve devlet geleneğiyle bin yıllık bir geçmiş zemininde Anadolu'da bir arada yaşamaya devam etmektedir ve ne yapılmak istenirse istensin bu millî birlik ve beraberlik emperyalizm tarafından bozulamamıştır ve bozulamayacaktır. Türkiye vatandaşları değişik dönemlerde Türk-Kürt, Alevi-Sünni, laik-antilaik diye birbirine düşürülmek istenmiş ancak başarılı olunamamıştır.

Emperyalizm bunun üzerine Türkiye'ye bir tür demografik saldırı başlatmıştır. Suriyeliler kitleler hâlinde Türkiye'ye getirilmiş, Türkiye yönetimi belli bir miktar sığınmacıdan sonra BM'nin müdahale edebileceğini düşünürken bu gerçekleşmemiş ve geçici korunma statüsü verilen yaklaşık 6 milyon Suriyeli Türkiye'ye sığınmıştır.

Rusya ve İran, yaşamsal menfaat olarak görmedikleri Libya'daki olaylara tarafsız kalmışlar ama aynı hataya Suriye'de düşmemişlerdir. Suriye'nin kendileri için yaşamsal çıkar alanı olduğu değerlendirmesini yaparak ABD'nin yapmayı göze alamadığı şeyi göze alıp ordularını Suriye'ye göndererek müdahale etmişler ve Beşar Esad'ın görevde kalmasını sağlamışlardır.

Türkiye'deki Suriyeli nüfus demografik yapıyı bozacak şekilde kitleler hâlinde artmaktadır. İller bazında bakılacak olursa Şanlıurfa'da 700 bin, Gaziantep'te 700 bin, Hatay'da 700 bin, Kilis'te 130 bin, Adana'da 450 bin, Mersin'de 450 bin, İstanbul'da 1 milyona yakın Suriyeli yaşamaktadır. Diğer illerdeki sayılarla beraber bu nüfus 6 milyona dayanmıştır.

Hacettepe Üniversitesinin Cumhurbaşkanlığının finansmanıyla yapmış olduğu bir araştırmaya göre Türkiye'deki her bir Suriyeli kadın ortalama 5,3, Türk kadınlar ise ortalama 1,9 çocuk doğurmaktadır.[738] Bir milletin nüfusunun artması için minimum eşik ortalama 2,1 civarındadır. Yani Türklerin sayısı azalırken Türkiye'de Suriyelilerin sayısı Türklerden üç kat daha hızlı artmaktadır. Bunun neticesinde 2030'da Hatay'da Türkler ile Suriyeliler'in sayısı eşit olacak, 2031'de Suriyeliler Türklerin önüne geçecektir. Gaziantep, Şanlıurfa gibi illeri de aynı kader beklemektedir. 20 sene sonra Adana'da, Mersin'de Suriyeli sayısı iki milyona yaklaşacaktır. Kilis ili ile Kırıkhan, Reyhanlı gibi Hatay'ın ilçelerinde Türkler şimdiden azınlık durumuna düşmüştür.

Emperyalizmin uygun zamanlar ve şartlar geldiğinde bu sınır hattında büyük bir karışıklık yaratması beklenmektedir. Türkiye'nin bir iç çatışmaya sürüklenmesi muhtemeldir. Türkiye bu çatışmalarda varlığını koruma mücadelesi verirken Suriye'nin ve Irak'ın kuzeyinde konuşlanmış olan emperyalizmin desteklediği PKK, PYD gibi örgütlerin Türkiye'deki eylemlerini arttırarak bir ucu Karadeniz'e diğer ucu Akdeniz'e uzanan bir Kürdistan kurma mücadelesine girişmeleri olasıdır. Türkiye bu vekil ve terörist yapılar tarafından kendisine yönelecek hibrit bir savaşa şimdiden hazırlanmak durumundadır.

6.3. Türkiye'nin Hibrit Savaş Durum Analizi

Savaş doğanın ve dolayısıyla hayatın bir gerçeğidir. Bir ülkeye karşı hemen yanı başında kendisine yöneltilmiş bir hibrit tehdit varsa ve bu kişi bunu göremiyor veya hissetmiyor, üstelik hiçbir şey yokmuş gibi huzurlu bir şekilde hayatını idame ettiriyorsa bu ülkenin tarih sahnesinden kolayca silinip gitmesi muhtemeldir.

Hibrit savaş taktik, operasyonel ve stratejik düzeyde en büyük tehdit vasıtalarından biri hâline gelmiştir. Stratejik düzeyde bu tehditleri algılamada yaşanan en önemli sorun, hedef ülkenin saldırı altında olduğunun çok geç farkına varmasıdır. Bunun birinci nedeni siyasi olarak tarihsel önceliğe rağmen diğer uluslararası aktörlere ve kurumlara güvenme eğiliminin yüksek olmasıdır. Dahası güvensizlik olsa bile, açıkça kanıtlanabilecek uluslararası bir fikir birliği ve uluslararası hukukun bariz ihlalleri olmadıkça, bu sinsi tehditlere karşı kendiliğinden hareket etme eğilimi azdır. Demokratik bir kurum veya koalisyon içinde, bu tehditlere tedbir geliştirmek adına uzlaşmaya varmak normalde uzun ve

[738] "Hacettepe Üniversitesi'nden göçmen raporu: Suriyeli çocuklar 5 yaşına ulaşamadan ölüyor" <https://www.indyturk.com/node/97621/haber/hacettepe-%C3%BCniversitesi%E2%80%99nden-g%C3%B6%C3%A7men-raporu-suriyeli-%C3%A7ocuklar-5-ya%C5%9F%C4%B1na-ula%C5%9Famadan> s.e.t. 07.10.2021.

sancılı bir süreçtir. İkincisi, hükûmetlerin iktidarda kalmak adına daha çok ekonomik refahla ilgilenmesidir. Bu manada yabancı yatırımcılar potansiyel bir tehditten ziyade fırsat olarak görülmektedir. Bir ülkede tahvil ihraçlarıyla finanse edilen büyük açıklar, bir ülkeyi bu borcu finanse eden dış güçlerin olası hedefi hâline getirmektedir. Üçüncüsü, Batıda liberal demokratik gelenekler gereğince kişisel özgürlüklerin kutsal görülmesidir. Yabancı bir güç tarafından manipüle edilebilen ancak ayrı bir ulusal çıkar grubunu temsil eden kişi veya kuruluşları izleme veya soruşturma girişimlerine karşı ciddi tepkiler oluşabilmektedir. Hedef bir hükümeti felç edebilecek veya tüketebilecek sosyal uyumsuzluk, siyasi muhalefet yaratma yeteneği, sonuçta hibrit savaş oyun kitabının önemli bir aracıdır.

Hibrit savaşı kullanan aktörler olaylar yaratarak veya ajitatörleri finanse ederek hedef toplumdaki güvenlik açıklarını kolayca manipüle edebilmektedir. Devlet kurumları, kolluk kuvvetleri ve/veya istihbarat/güvenlik kurumları arasındaki rekabet, bir düşmanın hedef topluma girişini tespit etmekte başarısız olabilecek bürokratik engeller yaratabilir. Çağdaş güvenlik ortamı, kurumlar, özellikle güvenlik ve istihbarat kurumları arasında daha yakın bir çalışma ilişkisini gerekli kılmışsa da, kariyerlerin, bütçelerin, kurumsal itibarın ve uygulamaların yanı sıra kritik bilgilerin paylaşılmaması ayrı bir handikap oluşturmaktadır.

Özetle, hibrit savaşın yarattığı tehdit önemlidir. Karar vericileri, düşman tarafından kullanılan belirli taktikleri, kampanyalarını yönlendiren fiili stratejik düzeydeki siyasi hedeflerden ayırmaya yönlendirdiği için uygulaması sinsidir. Kısacası, saldırı altında veya savaşta olduğunun farkına varmak zorlaşır. Bu nedenle, görünüşte bağlantısı kesilmiş olaylar dizisini, belirli siyasi hedeflere ulaşmak için tasarlanmış, dikkatlice senkronize edilmiş bir kampanya olarak kabul etmek zorlaşmaktadır.

Hibrit Savaşla Mücadele

Şu anda Türkiye'ye yönelik yapılabilecek eleştirlerden bir tanesi de hibrit saldırılara karşı tedbir geliştirmek yerine, suçu tamamen büyük güçlere, dış güçlere atfedip bunlara tepki göstermekten ibaret bir anlayışın yaygın olmasıdır. Bu nedenle önce tehdidin anlaşılması ve ardından gerekli karşı önlemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Stratejik bakış açısından var olan tehlikeyi tanımak ve onu günlük "politik" yaşamın normal karmaşasından ayırmak genellikle zordur. Bu nedenlerden dolayı, hibrit savaşa karşı açık bir ulusal strateji geliştirmek önemlidir. Bunun ilk adımı eğitim olmalıdır. Ulusal güvenlik altyapısının yanı sıra siyasi liderliğin ve toplumun bir bütün olarak hibrit savaşın doğasını, özelliklerini, araçlarını ve siyasi hedeflerini kavraması önemlidir. Bu sürecin bir

parçası olarak, ulusal kırılganlıklar belirlenmelidir. Bu çabalara paralel olarak, potansiyel bir saldırıya işaret edebilecek hassas noktalar ve devreye sokulması gereken savunma mekanizmaları tespit edilmelidir.

Güvenlik sektörlerindeki uygulayıcılar, olayları sürekli olarak izleyebilmeleri, temel kurumları ve işlevleri kötü niyetli faaliyetlerden koruyabilmeleri ve erken uyarı sağlayabilmeleri, proaktif olarak veya en azından eylemde bulunabilmeleri için hibrit savaş konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar.

Hibrit savaşa karşı sağlam bir savunma için önemli olan kapsamlı bir yaklaşımıdır. Bu yöntem, kilit uygulayıcıların eğitimi ile başlar, ancak daha geniş topluma yayılmalıdır. Belirli bir devlet veya toplumdaki tüm büyük paydaşlar, tehdit ve durumsal farkındalığa ilişkin ortak bir anlayışa sahip olmalıdır. Özünde, hibrit saldırılara karşı koyma sorumluluğunu yalnızca hükûmet değil, özel sektör ve genel olarak kamu dâhil tüm toplumun üstlenebileceği mekanizmaların geliştirlmesi önem arz etmektedir. Kamuoyu, ülkeye yönelen hibrit tehditler ve teknikler ile dezenformasyon hakkında süratle haberdar edilmelidir. Özel sektör, ülke veya endüstri için zararlı olabilecek yeni, anormal faaliyet ve uygulamaları belirleyebilir ve bunlara ilişkin gerekli ikazları yapabilir.

Medya, hedef kitleleri kızdırmayı amaçlayan kötü niyetli dezenformasyonu önlemek için, bilgi yayılmadan önce bunun doğruluk ve güvenirliliğini test edebilecek yeteneklere kavuşturulmalıdır. Hibrit savaşta basitçe söylemek gerekirse, protestoları ve özel çıkar gruplarının kimler tarafından finanse edildiğinin bilinmesi önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte, ulusal güvenlik tehdit, riskler ve savunma kavramının ortak bir anlayışını gerektirir. Bu da güçlü siyasi liderliğe, doğru ve güvenilir olarak algılanan bir hükûmete dayanır. Bu ortak anlayış kamuoyuyla açık bir bilgi paylaşımı, özel sektörle, özellikle de medyayla iş birliğine dayalı bir ilişkiyi gerektirir. Hibrit tehditlere karşı savunmanın bir diğer önemli bileşeni, anlatı ya da başka bir deyişle stratejik iletişim için verilen savaştır. Ulusal niyetleri ve eylemleri açıklayan, milli varlığa meydan okuyan dezenformasyon ve rakip hikâyeleri açıklayan anlatıları ortaya koyan bilgilerin süratle yayılması için sağlam ve iyi koordine edilmiş agresif bir çaba gösterilmelidir.

Hibrit savaşa karşı önlemler de daha agresif bir biçim alabilir. Ekonomik yaptırımların uygulanması, askerî kuvvetlerin konuşlandırılması, diplomatik eylemler, medyaya yönelik kısıtlamalar ve odaklanmış siber karşı tedbirler, düşmanlara eylemlerinin maliyetinin devam edemeyecek kadar büyük bir maliyete yol açabileceğine işaret edebilir. Ek olarak karşı

istihbarat çabaları, hedef toplumları altüst etme veya manipüle etme çabalarını engellemek için hibrit savaş kullandığı bilinen yabancı ülkelere odaklanabilir. Düşmanın hibrit savaş hazırlıklarını veya saldırıları tespit etmek için sürekli olarak analiz yapılması önem arz etmektedir.

Türkiye Hibrit Bir Harbe Hazır mı?

Türkiye bir ateş çemberinin ortasında yer almaktadır. Askerî birlikler, Orta Doğu ve/veya Kuzey Afrika'ya ve önümüzdeki yıllarda diğer potansiyel sorun noktalarına konuşlandıkça, hedeflerine ulaşmak için hibrit savaşın tüm genişliğini kullanan düşmanlarla karşılaşacaklardır. Stratejik düzeyde Türkiye tek başına ya da bir dizi ittifak ve koalisyonun üyesi olarak ister bölgesel, ister diplomatik / siyasi ulusal çıkarlarını gerçekleştirirken rakiplerle karşılaşmaya devam edecektir.

Türkiye hibrit savaşa girmese bile karşı koymak için bir stratejiye sahip olmalıdır. Bireysel tedbir ve protokoller, ulusal güvenlik açısından önemli faktörler olarak görülse de olayları potansiyel bir hibrit saldırı merceğinden görmek için mutlaka koordine edilmiş veya kalibre edilmiş ulusal bazda alınması gereken daha geniş yöntemlere ihtiyaç vardır. Türkiye'nin güvenlik altyapısı, geçmiş yıllara göre daha iyi olmasına rağmen, hâlâ büyük ölçüde geleneksel tehditlere göre teşkilatlanmıştır.

Emperyalist güçler halkın nezdinde Türkiye'ye karşı savaşmakta olan ülkeler olma imajını ve hissini daima gizlemeyi başarmışlardır. Bu onların stratejik başarısıdır. Oysa Türkiye'ye karşı ilan edilmemiş bir savaş sürdürülmektedir. Öngörüsüz ve tedbirsiz hareket edilmesi durumunda kadim Anadolu coğrafyasında Türkiye ve insanlığa karşı yürütülen bu savaşta yenilerek tarih sahnesinden sessizce çekilmek ihtimal dahilindedir.

Modern savaş, tanklar ve topçuların ateş ettiği, uçak ve füzelerin bombalarını bıraktığı, askerlerin ise hedeflerini ele geçirmek için manevra yaptıkları bir cephe savaşı değildir. Modern savaş radyasyon gibidir, hissedilmez. Ama artık ölünmüştür. Yani mağlup olunmuş ve savaş kaybedilmiştir. Böylece insanlığın yok olması gibi uluslar, sessiz, derinden ve usulca ortadan kaybolur. Bunun bir örneği –SSCB- güçlü bir ordu ve nükleer silahlara sahip büyük bir imparatorluk hiç ateş edilmeden sessizce ortadan kaybolmuştur.

İnsanlığın varlığı, iki temel doğal durumun paradigmasında bulunur. Bunlar savaş ve barış durumudur ve bir üçüncüsü yoktur. Artık dünyada tek tip bir savaş vardır. Bu kalıcı (sürekli) ve evrensel niteliktedir. Silahlı mücadele, savaşın biçimlerinden sadece bir tanesidir. Bu savaş sırasında savaşa hazırlanmak için yeterli zaman yoktur ve hissedildiği an

artık çok geç kalınmıştır. Bu nedenle daima uyanık ve savaş ruhu hâlinde bulunmak gereklidir. Modern savaşın temel prensibi, ilkesi ve yasasını "Barış istiyorsan, savaş!" parolasında bulmak mümkündür. Ancak bu savaş bilinen klasik savaş değil, hibrit savaştır. Bu savaşın hedefi, düşmanın yok edilmesi değil, devlet ve toplumun rol işlevlerinin güçlü lehine yeniden şekillenmesi ve güçlendirilmesidir. Savaşın büyük ödülü yeraltı-yerüstü kaynakları ele geçirmek veya toprak kazanmak, bu topraklarda hâkimiyet veya egemenlik elde etmek değil, yenilmiş ulusun değiştirilmiş ulusal zihniyetidir.

Savaş, her biri kendi hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek isteyen taraflar arasında yapılır. Savaşta, yalnızca taraflardan biri zafer kazanır. Savaşlar her zaman barışla değil, taraflardan birinin zaferiyle ve galip tarafın koşullarını kabul ettirmesiyle sona ermektedir. Kazanan, dünya haritasını yeniden şekillendirebilir, adı konmamış zafer hakkı yasasına göre kazanımlarını uluslararası ve ulusal hukukla garanti altına alabilir. Kendi barış şartlarını yenilen tarafa dikte ederken, zaferinin stratejik etkilerini kullanır. Yani, denetimsiz ve kontrolsüz bir şekilde tüm kaynakları kontrol ve kullanabilme hakkını elde eder.

Türkiye'nin hibrit savaşta en büyük rakibi ve hatta düşmanı terörizm ve onu destekleyen ülkelerdir. Bunlar arasında radikal siyasi İslamı, onu temsil eden devletleri, devlet dışı oluşumları ve onu destekleyen iç güçleri de saymak mümkündür. Bu savaşın hedefi, bölgesinde bir güç olan Türkiye'yi tahrip ederek çökertmek ve tarihten silmektir. Bu savaş, bölgesindeki tehditleri yenmeye ve yok etmeye muktedir Türkiye'ye karşı yürütülen global ve jeopolitik bir karakter taşır. Kalıcı ve evrenseldir. En eski ve ilkel olandan en yeni ve en karmaşık olana kadar bilinen tüm savaş yöntemlerinin kullanıldığı hibrit karakter taşır. Bu savaşta bunu başlatan güçler için zafer, Türkiye'nin ulusal kimliğine ve kültürüne vurulan seri darbeler olacaktır. Bunun yanında Türkiye'ye karşı yürütülen ekonomi ve finans alanındaki askerî eylemler ise asıl amaca yardımcı niteliktedir.

Hibrit savaş teorisinde savaşı, en genel tabirle anlamlar savaşı olarak tanımlayan kimi görüşler vardır. Ancak savaşın nihai amacı geleceğin fethidir. En yüksek savaş formu medeniyetler ve kültür savaşlarıdır. Yeni tip bu savaşın mantığında toprak kazanmak, kaynakları ele geçirmek ya da bir ülkede istenilen yönde bir yönetim kurmak tam olarak başarı olarak görülemez. Geleceği fethederek toplum ve devletin ömrünü uzatmak esas olmalıdır.

6.4. Hibrit Savaşa Karşı Alınması Gereken Tedbirler

Türkiye, çok yönlü hibrit tehditlerle karşı karşıyadır. Türkiye'nin karşısında bulunan daha zayıf aktörler, vekil güçler ve terörist örgütler, Türkiye'nin devlet gücünden kaçınmak için savaş ile barış arasındaki gri bölgede, silahlı saldırı veya güç kullanımı eşiğinin altında faaliyet göstermeye çalışmaktadırlar. Hibrit tehditlerle mücadele bir yol haritası sunması bakımından aşağıdaki tedbir dâhilinde hareket edilmesi başarı olasılığını arttıracaktır.

Hibrit savaş olgusuna karşı disiplinler arası bir yaklaşım sergilenmesi önem arz etmektedir. Tarihçiler tarihsel sürece uygun bir yaklaşım kullanırlarken, hukukçular hukuk alanındaki başka bir görüşü savunabilirler. Eleştirel düşünce karmaşık problemlerin çözümünde etkili olabilir.

Türkiye'nin hibrit tehditleri kararlı önleme etkinliği, uluslararası konumunu güçlendirmeyi ve ülkenin ulusal çıkarlarını etkileyen bölgelerdeki Türk varlığını sürdürmeyi ve genişletmeyi amaçlayan ve fazlaca askerî olmayan önlemlere bağlıdır. Bu bağlamda, önemli görevlerden biri devletin millî değer ve çıkarlarının net bir şekilde anlaşılması ve kavranmasıdır.

Türkiye'de bilgi teknolojilerini kullanımdaki artış ve erişilebilirlik, toplumun kitlesel kültürünü toplumun geniş toplumsal katmanlarına yaymak için uygun koşullar yaratmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye bilgi savaşının yıkıcı stratejilerine etkili bir şekilde karşı koymak için yumuşak güç potansiyelini geliştirmelidir.

Yıkıcı bilgi teknolojilerine karşı koymak için ideolojik bir temel oluşturmak gerekmektedir. Bu husus vatandaşların tarihsel belleğinin ve kimliklerinin yeniden canlandırılmasını mümkün kılabilir. Bununla birlikte ülkenin görünürlüğünü ve çekiciliğini uluslararası düzeyde artırmak için sportif faaliyetler, kitle gençlik kültürünü (sinema, müzik, televizyon programları, edebiyat, kitle sporları, vb.) yayma gibi faaliyetlere ağırlık verilebilir.

Yumuşak gücün en kudretli yönlerinden biri eğitiminin küreselleşmesidir. Üniversitelerdeki yabancı öğrenci sayısındaki artış ülkeye olan sempatiyi arttıracağı gibi mezun olan yabancı öğrencilerin gelecekte o ülke ile iyi ilişkiler kurulmasını mümkün kılabilir. Bu amaçla, Türk üniversitelerinin yurt dışındaki görünürlüğünü artırmak, uluslararası sıralamalarda önemli yerlere gelmesi için iyi odaklanmış çalışmalara ihtiyaç vardır.

Arap Baharı, renk devrimleri gibi hibrit savaşların çok boyutlu doğası, silahlı

kuvvetlerin ve tüm Türk toplumunun derin entegrasyonunu, bölgesel savunmanın etkinliğini arttırmayı ve mantıklı bir sivil-askerî ilişkiler sistemi kurmayı gerektirmektedir. Proaktif karşı propaganda yoluyla yıkıcı bilgi teknolojilerinin silahlı kuvvetler üzerindeki etkisinin etkinliğini azaltmak için önlemlerin artırılması, bilgi saldırganlık kanallarının sınırlandırılması, engellenmesi ve bu tür etkilerden korunması gerekmektedir.

Batı'nın Türkiye'ye karşı yıkıcı renk devrimleri ve melez savaş stratejilerine karşı sadece askerî tedbirlerle karşılık verilmesi yeterli değildir. Bu tehditlere karşı yumuşak güç potansiyelini kullanmak için gereken adımları da içeren kapsamlı bir dizi önlemler alınması gereklidir. Devleti korumak için aşağıdaki kilit görevlere odaklanılmalıdır:

Türkiye'nin hibrit savaşa karşı bağışıklığını artırmak, bu konuda sinerji yaratmak, hibrit tehditlerle mücadele programları hazırlamak, koordine etmek ve desteklemek maksadıyla, Dışişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde MİT, MSB, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile ilgili diğer sivil departman temsilcilerini kapsayacak "Hibrit Tehditlerle Mücadele ve Koordinasyon Merkezi" teşkil edilmesi faydalı olabilir. Milli Savunma Bakanlığı ve özellikle Özel Kuvvetler, Dışişleri Bakanlığı karargâhlarında, Türkiye Büyükelçiliklerinde ve diğer diplomatik görevlerde görev yapan askerî danışmanların etkinliklerinin artırılması önem arz etmektedir. Sivil-asker iş birliğine yönelik ortak anlayış ve yaklaşımlar geliştirmek için askerî komutanlar ile sivil kadrolar arasında düzenli ziyaretler ve sık iletişimler yoluyla iş birliğine dayalı ilişkiler geliştirmeli ve sürdürmelidir. Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı, konvansiyonel savaşın dışındaki önlemlere karşı zamanında ve uygulanabilir seçenekler geliştirmek için erken ve kalıcı bir mevcudiyet olarak, hibrit savaş tehditlerine karşı savunmasız olduğu düşünülen öncelikli alanlarda özel harekât kuvvetlerinin konuşlandırılmasını desteklemelidir.

Hibrit savaşa karşı kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu manada hibrit savaşın homojen olmayan yapısı nedeniyle bunlara karşı koymak ve yanıt vermek için tek bir çözüm yolu olduğunu söylemek oldukça iddialı bir yaklaşım olacaktır. Hibrit tehditlerin dışarıda ele alınması gereken bir kar fırtınası durumu olduğu düşünülürse, onları olduğu gibi kabul etmeli, rakip ve tehdit sürekli değiştiğinde uyum sağlanmalı ve buna göre aktif tedbirler geliştirilmelidir.

Hibrit savaşa karşı alınacak tedbirler kapsamında, kilit uluslararası kuruluşların, sektörler ve düzeyler arasında iş birliğini sağlamanın ve geleneksel sınırların iş birliğini engellemesine izin vermemenin yanı sıra, uluslararası kuruluşlar içinde ve dışında farklı devletlerle birlikte çalışılması önem kazanmaktadır. Güvenlik açıkları genelde sektörler

arasındaki sınır bölgelerinde tam olarak var olma eğiliminde olduğundan, rakibin hedefi bu gri alanlar olacaktır. Bu da kamu ve özel sektörde olduğu kadar yerel ve bölgesel düzeylerden ulusal ve uluslararası düzeyde askerî, siyasi, ekonomik, sivil ve enformasyonel alanlar arasında iş birliğini gerektirmektedir.

Türkiye'ye karşı yürütülecek hibrit savaş alınacak tedbirlerle akamete uğratılabilir. Yetkililerin dezenformasyonu eş güdümlü olarak çürütmeleri önemlidir. Kamuoyu bu yoğun etkileme operasyonları ile ilgili riskler konusunda mümkün olduğunca doğrudan ve açık biçimde bilgilendirilmelidir. Bu risklere karşı korunmanın en iyi yolu toplumun dikkatli ve tetikte olmasıdır. Bu maksatla Finlandiya ve İsveç gibi bazı ülkelerde uygulandığı gibi bu konu ciddiye alınmalı, ülkede yürütülmekte olan enformasyon operasyonlarının durum analizinin paylaşılmasını sağlayacak hükûmet çapında bir görev grubu oluşturulmalıdır.

6.5. HT/HS Karşı Kapsamlı Bir Yaklaşım Modeli (Yoğun Sis Modeli)

Su akışkan, yumuşak ve verimlidir. Ancak su, katı olan ve esnemeyen kayayı aşındırabilir. Kural olarak, akışkan, yumuşak ve esnek olan her şey katı ve sert olanın üstesinden gelir. Bu da başka bir paradoks: Yumuşak olan güçlüdür. LAO TZU

Türkiye'nin de dâhil olduğu Batı tarzı demokrasilerde dijital platformları özgürce kullanmanın sağladığı avantajlar yanında belirli güvenlik açıkları ve müdahale etmeme noktasında yasalara konan sınırlamalar kötü niyetli rakipler için sayısız fırsatlar sunmaktadır. Günümüz modern toplumları her şeyden önce savaş ve barış arasında giderek bulanıklaşan bir ayrımla karakterize edilen, çağdaş güvenlik ortamında ortaya çıkan bir dizi güvenlik sorununu ele almak ve çözmek zorundadır.

Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin normatif temelleri üzerine kurulmuş ifade, örgütlenme ve basın özgürlüklerini zorunlu olarak koruyan açık toplumların, sadece bu temel özgürlükleri korumakla kalmayıp, aynı zamanda onların özel güçlerinden de yararlanan çözümler tasarlamaları gerekmektedir.

Hibrit tehditlerin karmaşık doğası göz önüne alındığında, müdahalelerin aynı ilkelere göre yapılması gerekmektedir. Bu durum devletlerin yanı sıra toplumsal sektörlerin de entegre edilmesini zorunlu kılar. Bu maksatla öncelikle düşman dediğimiz HT/HS'yi tanımak önemlidir. Tehditleri belirlemek ve ilişkilendirmek reaktif tepkiler üretirken, dayanıklılık oluşturmak için mevcut güvenlik açıklarını proaktif olarak ele almak yalnızca bir düşmanın ne yaptığına değil, aynı zamanda neden yaptığına dair farkındalık gerektirir.

Bu bağlamda, stratejik hedefleri ve bunlara ulaşmanın yollarını ve aynı zamanda düşmanın zayıf noktalarını belirlerken dünyaya düşmanın gözünden bakmak gerekecektir.

Gerçek savaş eşiğinin altındaki gri bölgede çok bilinçli olarak çalışan düşmanlara ve düşmanca eylemlere karşı savunma sorunu, bu tezde sık sık tekrarlanan bir tema olmuştur. Bu tehditlere karşı savunma yeteneklerinin geliştirilmesinde en önemli sorun modası geçmiş savaş ve barış anlayışlarına göre belirlenmiş sivil kurumlar ve ordu arasındaki sorumluluklar olacaktır. Bu sorumlulukların yeniden gözden geçirilip ordu ve sivilleri bir arada çalışabileceği karma kadroların oluşturulması mücadelenin ilk adımı olmalıdır.

Bu çalışmada önerilen "Yoğun Sis Modeli" (YSM), devam eden veya potansiyel hibrit tehditlere karşı verilen tepkiyi, alınan tedbirlerin uzun vadeli toplumsal güvenlik açıklarını ve esnekliği dinamik olarak nasıl etkilediğinin bir resmini sunmaktadır.

YSM üç versiyon olarak düşünülmüştür. Birinci versiyonda HT/HS ve arasındaki dinamiklerin yanı sıra tepkiler ve karşı önlemlerin basitleştirilmiş bir resmi sunulmuştur. İkinci olarak bu ilişkiye geçici bir boyut eklenerek kısa vadeli eylemlerin ve tepkilerin uzun vadeli güvenlik açıkları ve dayanıklılıkla nasıl ilişkilendirileceği gösterilmiştir. Üçüncü versiyon, karmaşık gerçek dünya durumunun daha doğru bir resmini sağlamayı amaçlamaktadır.

Basitleştirilmiş YSM'de hem kısa hem de uzun vadeli perspektifte defans oyuncusu ve hücum oyuncusu arasındaki ilişki dinamiklerinin, melezliğin dinamiklerini anlamak için iyi bir benzetme olduğuna inandığımız bir ekosistemde farklı zaman ve aktör boyutlarıyla nasıl etkileşime girdiğinin şematik bir modelini ana hatlarıyla belirtilmiştir. (bkz. Şekil–8).

Modelde betimlenen ekosistem HS/HT'lere verilecek yanıtlar ve karşı önlemler, uzun vadeli güvenlik açıkları ve dayanıklılık arasındaki ilişki hakkında düşünmenin faydalı bir yoludur. Modelin tüm bölümlerinde yapılan işlemler, rakibi yenmeyi amaçlayan akıllı sosyal aktörlerden aktif olarak etkilenir.

Şekil 8. Basitleştirilmiş Yoğun Sis Modeli

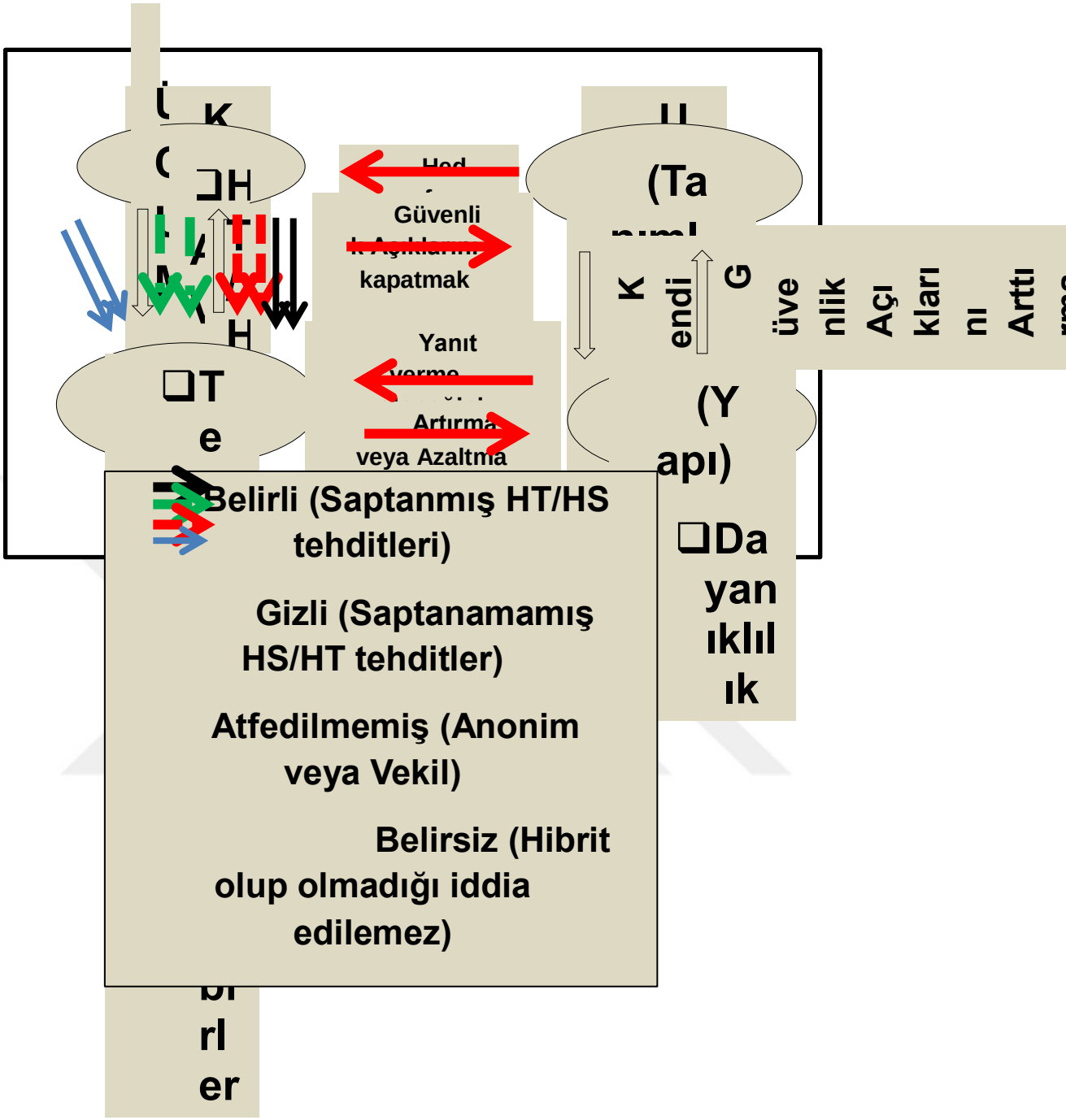

Kaynak: Yazarın kendisi

Basitleştirilmiş YSM zaman ve aktör boyutunu içerir. Bu modele, kısa vadeli ve uzun vadeli olarak iki zamansal boyutla birlikte savunma oyuncusu ve hücum oyuncusu olmak üzere iki aktör dâhil edilmiştir.

Kısa vadeli perspektifte rekabet, hücumcu tarafından yapılan HT/HS saldırıları ile savunucunun bu düellodaki tepkileri ve karşı önlemleri arasında devam eden karşılıklı bir süreçten oluşmuştur. Bu, önceden belirlenmiş bir başlangıcı veya sonu olmayan sürekli ve devam eden bir süreçtir.

Uzun vadeli perspektifteki çalışma, savunma oyuncusunun zafiyetlerinin tespiti ve onları iyileştirmek için inşa edilen dayanıklılık arasındadır. Saldırganın, bunlardan yararlanmak için güvenlik açıklarını belirlemesi beklenir. Savunmacı tarafından belirlenen güvenlik açıkları savunmacıya bu tehditlere karşı dirençli bir yapı geliştirmesine yardımcı olur. Dayanıklılık oluşturma çabaları, mantıksal olarak güvenlik açıklarını artırma veya azaltma yönünde bir değişiklik yapılmasına yol açacaktır. Bu çalışma ile güvenlik açıklarının azalacağı beklenebilir, ancak savunan tarafındaki değişiklik teorik olarak saldırgan tarafından tanımlanacak ve yararlanılacak yeni güvenlik açıklarının tespitine yol açabilir. Şekil-8 'de de görüldüğü gibi kısa vadeli ve uzun vadeli perspektifler arasında da bir ilişki vardır. Saldırgan, savunmacıya karşı hibrit savaşın nasıl uygulanacağını düşünür, belirlenen güvenlik açıkları hedef seçiminde anahtardır.

Savunmacı tarafında, bir yanda kısa vadeli tepkiler ve karşı önlemler, diğer yanda uzun vadeli dayanıklılık oluşturma arasında bir ilişki vardır. Mevcut esneklik, savunmacının saldırılara ve tehditlere karşı tepki verme ve karşı önlemleri uygulama yeteneğini etkiler. Buna karşılık, tepkiler ve karşı önlemler defans oyuncusunun direncini artıracak veya azaltacaktır. Kısacası uzun vade ile kısa vade arasında her iki tarafta da ileri geri bir süreç söz konusudur.

Basitleştirilmiş modelle ilgili bir sorun, hibrit savaşların şematik bir resmini sunarken, gerçek dünyadaki HT/HS'nin kaosu, aldatma ve inkâr yönlerini hesaba katmamasıdır. Basitleştirilmiş model analitik olarak sağlam olsa da, oradaki karmaşayı tam olarak açıklayamamaktadır. Ancak yine de hedefin her zaman birbirinden ayrılamayan veya lokalize edilemeyen sayısız küçük saldırılarla mümkün olan tüm açılardan kör bir şekilde saldırıya uğrayacağı ve savunmacının yanıt veremeyecek, harekete geçemeyecek hâle geleceği bir durumu tasvir etmek için kullanışlıdır.

Durumu bu kadar karmaşık yapan şey, savunucuyu hedef alan tehditlerin ve savaşın her zaman belirlenmiş değil, belirsiz, çoğu zaman ilişkilendirilmemiş ve hatta bazen belirlenmemiş veya bilinmiyor olmasıdır. HT/HS sıklıkla belirsizdir ve algılanmaz. Karmaşıklığı artıran diğer bir faktör de bu tehditlerin bazen kendi başlarına bir sorun teşkil etmemesi, ancak kendi içlerinde daha büyük bir hibrit stratejinin parçası olması ihtimalidir.

Yetersizmiş gibi, gözlemlenen eylemler veya olaylar belirlenmemiş veya bilinmeyen olabilir. Örneğin, elektrik şebekesiyle ilgili sorunlar veya bankacılık sistemindeki aksaklıklar hibrit savaşın bir tezahürü müdür yoksa sadece bir aksaklık mı? Tıbbi veya gıda tedarik zincirlerine karşı algılanan tehdit melez bir tehdit mi, yoksa sadece bir tehdit mi?

HT/HS'nin her şey dâhil bir yaklaşımla kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği şüphesizdir. HT/HS'ye nasıl karşı konulacağına, yanıt verileceğine veya dayanıklılığın nasıl oluşturulacağına dair tek cevap mümkün değildir. Bunlara karşı hem bugün hem de yarın başarılı olabilecek bir aktör veya yapı da yoktur. Daha önce belirtildiği gibi dışarıda ele alınması gereken yoğun bir sis bulutu vardır. Onu olduğu gibi almalı, rakip ve tehdit sürekli değiştiğinde uyum sağlanmalıdır.

Sun TZU'nun *"En büyük zafer, savaş gerektirmeyendir. O hâlde savaşı kaybetmekten nasıl kaçınırız? En iyi çözüm savaş aramak değil, böyle bir zafere ulaşan taraf olmanın yollarını bulmaktır."* dediği Lao Tzu'nun "su" hakkında düşündüğü gibi düşünmek gerekecektir. Tzu'nun, *"Su akışkan, yumuşak ve verimlidir. Ancak su, katı olan ve esnemeyen kayayı aşındıracaktır. Kural olarak, akışkan, yumuşak ve esnek olan her şey katı ve sert olanın üstesinden gelir. Bu da başka bir paradoks: Yumuşak olan güçlüdür."* ifadesi hibrit savaşın esnek yapısı ile ilgilidir.

Yumuşak ve güçlü paradoksu, HT/HS, tepkileri, karşı önlemleri ile esneklik ve güvenlik açıkları hakkında düşünürken iyi bir rehberdir. Başarılı olmak için, yalnızca sert savunma veya sert güvenlik konularına odaklanılmamalı veya savaş aranmamalıdır. Bu rakibin hibrit savaşının bir sonucu olarak yıpranması ve yenilmesi sonucunu doğurabilir. Hibrit önlemler akıcı, yumuşak ve esnektir. Katı ve sert olan her şeyin üstesinden gelecektir. Rakip, yumuşak hedefleri belirleyecek, belirlenen güvenlik açıklarını hedeflemek için fırsatçı bir şekilde çalışacak, tespit mekanizmanızı önlemenin veya atlatmanın yollarını arayacak, yanıt verme ve misilleme yapma yeteneğinizi etkisiz hâle getirmeye çalışacaktır.

Tehditler hedeflenen veya tehdit olarak bilinmeyen belirsiz saldırılar da olabilir. Benzer şekilde savunmanın da akıcı, yumuşak ve esnek olması gerekmektedir. Bu, hibrit araçların tüm ölçeğini kullanan bir rakibe karşı zafer kazanmanın yollarından bir tanesidir.

Sektörler ve düzeyler arasında iş birliği yapmak ve geleneksel sınırların iş birliğini engellemesine izin vermekten kaçınmak da önemlidir. Güvenlik açıkları sektörler ve seviyeler arasındaki sınır bölgelerinde tam olarak var olma eğiliminde olduğundan rakibin hedef alacağı şey bu bölge olacaktır. Bu, kamu ve özel sektör genelinde ve ayrıca yerel ve bölgesel düzeylerden ulusal düzeyden uluslararası düzeye kadar gelişmesi gereken askerî, siyasi, ekonomik, sivil ve enformasyonel alanlar arasında iş birliğini gerektirir.

7. SONUÇ

Savunma ve güvenlik kavramlarına yeni bir savaş biçimi süzgecinden bakma eğilimi

tarihsel olarak hep var olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren "savaşın değişen yüzü" üzerinde yapılan tartışmalar savaşların doğası ile birlikte karakterinin de değiştiği yönünde birtakım algılara yol açmıştır. ''Hibrit savaş'' kavramına yönelik söylemler de birçok yönden bu bakış açılarına denk düşmektedir. Bazı analistler, akademisyenler ve uygulayıcılar, hibrit savaşın savaşta yeni bir evrimi temsil ettiğini savunmaktadırlar. Diğerleri, terminolojinin değişmesi dışında yeni bir şey temsil etmediğine inanmaktadır.

Bu tezdeki tespit ve değerlendirmeler ışığında görülmüştür ki uluslararası siyasi ve hukuk sisteminde yaşanan gelişmeler, savaş ekonomisi ve maliyetlerindeki değişim, harp silah ve araç teknolojisindeki baş döndürücü ilerlemeler, savaşın karakterini değiştirmiş ancak doğasına etki etmemiştir. Günümüz savaşlarında kullanılan yöntemler yeni olmasına rağmen Clausewitz'in *"Siyasetin başka yollarla devamı, düşmanın irademizi kabule zorlamak için giriştiği bir kuvvet kullanma ve devletin amacına ulaşma sürecinin bir eylemidir."* tanımlarına sadık kalması nedeniyle, savaşın doğasında değişen bir şey olmamıştır. Bu kapsamda Clausewitz'in savaşla ilgili sunduğu kavramsal çerçevenin büyük ölçüde hâlen geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim savaşın doğası ve karakteri üzerindeki değişimi inceleyen uzmanların çoğu da harplerin yöntemi, seviyesi ve biçimi ne olursa olsun "doğasının sabit, karakterinin ise değişken" olduğu görüşünde birleşmektedirler.[739]

Günümüz dünyasının savaş olarak adlandırılmayacak yeni çatışma biçim ve süreçleri ile karşı karşıya olduğu da bir gerçektir. Bu süreçler, siyasi hedeflere ulaşmak için askerî ve askerî olmayan araçların dinamik, verimli ve entegre bir şekilde birleştirildiği yeni yöntemleri içermektedir. Alışılmadık Savaş, Asimetrik Savaş, Düzensiz Savaş, Melez Savaş, Yeni Nesil Savaş, Karma Savaş, Hibrit Savaş gibi kavramlar hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin savaş stratejilerinde geleneksel yöntemleri, geleneksel askerî operasyon anlayışımızın dışında kalan yöntemlerle birleştirdiği modern çatışmaların karmaşıklığını ve özelliklerini tanımlamak için siyasi ve akademik tartışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Literatüre zamansız olarak hızlaca fenomen bir terim olarak giren hibrit savaşın, yapılan analiz ve değerlendirmeler neticesinde yeni bir şey olmadığı, bu savaşlarda kullanıldığı iddia edilen yöntemlerin aslında geçmiş savaşlarda da değişik yoğunlukta kullanıldığı görülmüştür. Ancak, savaşlarda bilgi ve internet teknolojilerinin daha yoğun kullanılmaya başlanması, nükleer silahlarda gelinen dehşet dengesi nedeniyle küresel güçlerin kendi

[739] **Gray, S. Colin** (2007) "Irregular Warfare, One Nature, Many Characters", <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a515561.pdf > s.e.t. 22.09.2020.

aralarında doğrudan savaşmayıp vekil unsurlar ile özel askerî şirketleri, terör örgütlerini ve yerel milis yapıları daha fazla kullanma eğiliminde olması bu savaşların karma/ hibrit bir yapıda olduğu yorumlarını beraberinde getirmiş, uzmanlar tarafından bu yönde teori ve anlayışlar geliştirilmeye başlanmıştır.

Hibrit savaş teorileri ve sahadaki pratik uygulamaları üzerinde yapılan incelemelerde, hibrit savaşın taktik ve operatif seviyedeki hedeflerinin arkasında büyük çaplı küresel güç mücadelelerinin yattığı görülmektedir. Uzmanlar tarafından farklı bakış açılarıyla çeşitli tanımları yapılmış olmasına rağmen hibrit savaşın uluslararası hukuk nezdinde tüm devletler tarafından kabul görmüş ve uzlaşılmış bir tanımı henüz bulunmamaktadır. Batı kökenli bir terim olmasına rağmen hibrit savaş, batı dışında da askerî tartışmaların odak noktası olmuş, özellikle biraz isteksiz de olsa Rusya'da da savaşın değişen karakteri hakkındaki tartışmalarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Bu terim her iki tarafta farklı algılanmaktadır. Rusya'da Batı'dan farklı olarak konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan askerî araçların uzlaştırılmasından ziyade, askerî ve askerî olmayan yöntemlerin kombinasyonuna odaklanılmaktadır.

Rus teorisyenler, topyekün nükleer savaş tehdidi ve küresel ekonomik karşılıklı bağımlılık tehdidiyle kısıtlanan Batı, Rusya'da rejim değişikliğini gerçekleştirmek, Rus ulusal kimliğini yeniden şekillendirmek, kendi çıkarlarını korumak maksadıyla, Rusya'yı parçalamak ve yıkmak için büyük ölçüde askerî olmayan, yıkıcı ancak düşük riskli bir yöntem olarak hibrit savaş kampanyası yürüttüğünü savunmaktadırlar. Bu çalışmalar daha ziyade, karşı karşıya kalınan tehditler hakkındaki tartışmayı genişletmek için teorize edilmemiş ve ampirik olarak zayıf bir şekilde desteklenen bir girişim gibi görünmektedir. Rus akademik çalışmalarında HS söylemi, retorik olarak güvenlik tehdidi olarak tanımlanan konuların kapsamını genişleten ve böylece devlet yetkililerinin faaliyetlerinde bir genişlemeyi meşrulaştıran bir dizi güvenlikleştirme hamlesini içermektedir. Rusya'da sivil toplum örgütleri, özel kuvvetler, insan hakları aktivistleri, göçmenler ve salgın hastalıklar, HS'nin potansiyel bileşenleri olarak görülmektedir.

Batı tarafından "Çağdaş Rus Çatışması" olarak nitelendirilen HS, Batı'nın birliğinin bozulmasına ve kendisinin demoralize edilmesine yönelik tehditleri kapsamaktadır. Batı düşüncesinde bu çatışma modelinde askerî ve askerî olmayan güçlerin entegre edilerek devlet gücünün tüm yelpazesi kullanılmaktadır. Bu çatışma öncelikle askerî değildir, ekonomik şiddet ve güç kullanır. Ayrıca psikolojik temelli bilgi operasyonlarını hem savaşın başlangıcı, hem savaşa alternatif hem de savaşı destekleyen vasıta olarak kullanır. KGB'nin

"Aktif Tedbirler" yaklaşımı siyasi savaş çerçevesi üzerine inşa edilmiştir.

Hibrit savaş Türkiye'nin de dâhil olduğu Batı'nın dayanıklılığını ve caydırıcılığını birçok yoldan test eden bir çatışma biçimi olarak görülebilir. Açık toplumların karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de Batı'nın demokratik normlarını ve kurumlarını kendisine karşı kullanan, açık toplumlardan yararlanmaya ve onları baltalamaya çalışan otoriter devletlerle nasıl başa çıkılacağı sorunudur. Bununla birlikte, karşılaşılan kritik sorunlardan bir diğeri de ne ile ve kiminle savaşıldığı konusunda ortak bir fikir birliği olmamasıdır. Bunun nedenleri arasında Batı'nın karşı karşıya olunan şeyin ortak bir tanımından hâlen yoksun olması bulunmaktadır.

Kitle işletişim araçlarının günümüzde devletler nezdinde oldukça önem kazandığı ve çıkarlar doğrultusunda silah kadar hatta bazen silahtan daha etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle profesyonel ellerdeki propaganda araçlarının yönlendirmesiyle büyük kitleler doğrunun esasen yanlış, yanlışın ise doğru olduğuna inandırılmakta ve bu sayede düşman karşısında büyük zaferler elde edilebilmektedir. Rusya, Kırım ve Doğu Ukrayna'da bilgi savaşını, yerel halk içerisinde etnik Rusların çoğunluğu teşkil etmesinden dolayı etkin bir biçimde kullanmıştır. Avrupalı bir komutan *"Bu bilgi savaşı muhtemelen bilgi savaşı tarihinde gördüğümüz en inanılmaz savaş olmuştur."* diyerek Rus bilgi savaşının başarısını itiraf etmiştir. Russia Today'den bir yönetici de bilgi savaşı çerçevesinde uluslararası medyanın en az silahlı unsurlar kadar önemli olduğunu *"Barış zamanında uluslararası medya kesinlikle gerekli olan bir araç olarak görülmeyebilir, ama savaşta elzemdir. Ancak bunu çok önceden kurmalısınız. Ordu da savaşın başlamasından bir hafta önce kurulamaz.*[740]" sözleriyle ifade ederek medyanın hibrit savaştaki önemine vurgu yapmıştır.

Bilgi savaşı, askerî faaliyetlerin desteklenmesi için altyapıya saldırılar düzenlemek ve insan psikolojisini etkilemek maksadıyla siber uzayın sömürüsü her zaman gündemde kalmaya devam edecektir. İletişim için bilgi teknolojilerine artan bağımlılık ve birçok günlük görev göz önüne alındığında, siber uzayın hem iyi hem de kötü için çeşitli kullanımının genişlemeye devam etmesi muhtemeldir. Sosyal medya platformlarının ve mobil uygulamaların kullanımı da dâhil olmak üzere dünya genelinde internet kullanımının hızlı büyümesi bu eğilimi zaten göstermiştir. Farklı aktörler son teknolojiler ışığında iletişim

[740] **Schlögel, Karl** (2015) "Russia's Hybrid Warfare: Waging War Below The Radar of Traditional Collective Defence", NATO's Response to Hybrid Threats, Guillaume Lasconjarias / Jeffrey A. Larsen, (Ed) NATO Defence College, Rome, s.127.

alışkanlıklarını değiştirmişler ve bilgi ortamının gelişimine parelel olarak stratejilerini güncellemişlerdir. Gelecekte hedef kitleleri etkilemek için daha sofistike ve öngörülemeyen yöntemlerin kullanılması şaşırtıcı olmayacaktır.

Günümüz savaşlarında kullanılan tekniklerin çoğunun eski savaşlarda kullanılmış olması ve konvansiyonel ordulara büyük ihtiyaç duyulması, eski savaş kurumlarının hâlâ geçerli olması nedeniyle savaşta tamamen yeni bir döneme girildiğini söylemek hayli iddialı bir düşünce olacaktır.

Dünya günümüzde üçüncü soğuk savaş dönemini yaşamaktadır. Bu dönemi bitirecek olan üçüncü büyük bir harbin 21 yüzyılda gerçekleşmesi ihtimali yüksektir. Böyle bir savaşta 4. Sanayi Devrimi teknolojilerinin harp sahalarına tam olarak yansımasıyla dünyanın tam olarak hibrit savaş veya o dönemin özelliğine göre değişik bir isimle adlandırılabilecek başka bir savaş formu ile karşı karşıya kalabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'ye yönelik literatürde tanımlandığı türden gizli bir hibrit savaşın yürütüldüğü söylenebilir. Ancak kamuoyunun bunun ne anlama geldiğini, tam olarak ne olduğunu bilmeleri ve tehlikeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu söylemek henüz erkendir. Bunun, elbette mantıklı bir açıklaması bulunmaktadır. Atalarımız yüzyıllar boyunca konvansiyonel savaşlarda yer almış, Osmanlı döneminde monarşi koşulları altında yaşamış, yüzyıllık bir Cumhuriyet tecrübesi hariç siyah ve beyazın neredeyse hiç yer değiştirmediği totaliter ve otoriter devletler arasında yaşamını sürdürmüştür. Bugün internet, sosyal ağlar ve medya, düşman eylemlerinin gerçekleştirilmesi için neredeyse ideal şartlar yaratmaktadır. Türkiye'nin bu saldırılara karşı ne kadar hazırlıklı olduğu hususu tartışma konusudur.

KAYNAKÇA

Kitap ve Dergiler

Adamsky, Dmitry (2015) 'Cross-Domain Coercion: the Current Russian Art of Strategy', Institut Français des Relations Internationales, Paris and Brussels, Proliferation Papers.

Ağaoğulları, M. Ali (2013) Siyasi Düşünceler Tarihi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.

Ahmetbeyoğlu, Ali (2003) 'Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus ve Türkler (Hunlar) Hakkında Verdiği Bilgiler' Tarih İncelemeleri Dergisi, C:8, S:1.

Akad, M. Tanju (2009) Çağdaş Toplumda Savaş, 1. Baskı, İstanbul, Kastaş Yayınevi.

Albuquerque, Adriana / Jakob Hedenskog, Ukraine: A Defence Sector Reform Assessment (Stockholm: Swedish Defence Research Agency, 2015); Facon, Reforming Ukrainian Defense, 22ff.

Luhn, Alec (16 May 2017) 'Ukraine Blocks Popular Social Networks as Part of Sanctions on Russia', The Guardian.

Alexander, Lawrence (2015, 02.04) "Social Network Analysis Reveals Full Scale of Kremlin's Twitter Bot Campaign.

Allison, **Roy** (2014) 'Russian Deniable Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules', International Affairs, 90, no. 6.

Andersson, J. Jan (2015,October) "Hybrid operations: lessons from the past", EUISS.

Andrews, Christopher / Vasili Mitrokhin (2000) The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West", London, Penguin Press.

Arcos, Rubén / Palacios, J. Miguel (2020), "EU INTCEN: A Transnational European Culture of Intelligence Analysis?", Intelligence and National Security 35, no. 1, ss. 72–94.

Arı, Tayyar (2004) Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.

Army Rebirth (3 March 2020) .Story of Ukrainian Army's Revival by the Ones Who Made It Possible', Stratcom Ukraine, accessed.

Aro, Jessikka / Kioski Yle (2015, 09.09) "My Year as a Pro-Russia Troll Magnet: International Shaming Campaign and an SMS from Dead Father".

Arquilla, John / Ronfeldt, David (2000) 'Swarming and the Future of Conflict' Rand Corp Santa Monıca Ca.

Arutunyan, Anna / Galeotti, Mark (11 Temmuz 2014) "Gathering Storm – Insurgency escalates in eastern Ukraine," Jane's Intelligence Review; Douglas County, Colorado: IHS Inc.

Aydal, Doğan (2019) Savaş Tuzakları, Birinci Baskı, İstanbul, Motto Yayınları.

Baev, K. Pavel (1 Nisan 2015) "Apocalypse a bit later: The meaning of Putin's nuclear threats," The Brookings Institution.

Barthel, Michael / Elisa Shearer / Jeffrey Gottfried /Amy Mitchell (2015) "The Evolving Role of News on Twitter and Facebook".

Bartosh A. Aleksandr (2016) "Primenenie gibridnykh metodov v sovremennykh konfliktakh", Problemy natsional'noi strategii , 6, no. 39.

Bartosh, A. Aleksandr (2015) **'**Kak zakladyvalis' osnovy strategii globalizatsii al'iansa 'Issledovanie o rasshirenii NATO' 20 let spust'ia', Problemy natsional'noy strategii 5, no. 32, ss. 171-179.

Bartosh, A. Alexander, (2016) 'Küresel çatışma için olası bir katalizör olarak hibrit savaş'.

Bartosh, Aleksandr (2018) "Hybrid Warfare: Friction and Wear and Tear", Military Thought [English edition] 1, no. 27.

Popkov, A Yuri (2017) "who cites Frank Hoffman's definition of hybrid war as the 'best definition' of the phenomenon 'Tactical Reconnaissance in Hybrid Warfare', Military Thought 3, no. 26.

Bayraklı, Enes, (2014**) '**NATO'nun Galler Zirvesi: Yeni Bir Soğuk Savaş mı, Rusya ile İşbirliği mi' SETA, Perspektif, Eylül, Sayı: 70.

Beccaro, Andrea (2018) "Modern Irregular Warfare: The ISIS Case Study", Small Wars & Insurgencies 29 no. 2 (2018): 207–28.

Bechev, Dimitar (2017) Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe, New Haven, CT: Yale University Press.

Beckhusen, Robert (28 Aralık 2014) "Putin's Holiday Gift is a Paranoid Military Doctrine," War is Boring,.

Bellingcat, (15 June 2015) 'Russia Ante Portas: Updated Satellite Imagery Shows Border Crossings and Artillery Sites'.

Bershidsky, Leonid (2 March 2015). Estonia Can Handle Putin's Soft Power. Bloomberg.

Berzina, Leva (2016) The Possibility of Societal Destabilization in Latvia: Potential National Security Threats (National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, 5.

Berzins, Janis (2 April 2014) Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy (Riga: National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper, no.5.

Bidder, Benjamin (13 August 2013) "Russia Today: Putin's Weapon in a War of Images," Der Spiegel International.

Bingöl, Oktay / Bilgin,**Ali** (2014) 'Nato'nun Galler Zirvesi, Merkezi Strateji Enstitüsü, Rapor no: 1.

Bjerregaard, **Thomas (**2012) 'Hybrid Warfare: A Military Revolution or Revolution in Military Affairs' (Yüksek Lisans), ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kurmay Koleji.

Boghardt, Thomas (2009) 'Operation Infektion, Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign', Studies in Intelligence 53.4.

Brantly, F. Aaron / Nerea Cal / Delvin P. Winkelstein (2017) Defending the Borderland – Ukrainian Military Experience with IO, Cyber and EW(Army Cyber Institute at West Point, 36.

Brauss, Heinrich / Stoicescu, Kalev / Lawrence, Tony (2020) "Capability and Resolve: Deterrence, Security and Stability in the Baltic Region", Tallinn: International Centre for Defence and Security.

Brose, Robert (2015, 11.07) "Cyberwar, Netwar and the Future of Cyberdefence", Office of Director of National Intelligence, United States of America.

Brumfield, Ben "6,000 have died in eastern Ukraine in less than a year, UN says," CNN, 2 Mart 2015.

Brzezinski, Zbigniev (1997) Büyük Satranç Tahtası: Amerikan Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri, İstanbul, Sabah Kitapları.

Burutin, Aleksandr(2011) Cannot Fight - The Role of Technology in Current Russian Military Theory', Journal of Strategic Studies 34.5.

Carson, Austin (2018) Secret Wars, New Jersey, Princeton University Press.

Castillo,Walbert (2015) "Air Force Intel Uses ISIS 'moron' Post to Track Fighters".

Cech, Adam / Jakub Janda, (2015) Caught in the Act: Proof of Russian Military Intervention in Ukraine, Wilfrid Martens Center for European Studies.

Cederberg, Aapo / Pasi Eronen (2015) "How can Societies be Defended against Hybrid Threats?" Geneva Centre for Security Policy: Strategic Security Analysis.

Charap, Samuel(2015) "The Ghost of Hybrid War", Survival 57, no. 6, 51–8.

Chekinov, Sergey / Bogdanov, Sergey (2011) "Vliyanie nepriamykh deistvii na kharakter sovremennoi voiny" Voennaya mysl, 6, 3-13.

Clark, David / Andrew Foxall, (2014) 'Russia's Role in the Balkans — Cause for Concern?', The Henry Jackson Society.

Clarke, A.Richard / Robert Knake (2011) Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It, New York: Harper Collins.

Clausewitz, V. Carl On War, (Çeviren: Koçak, Selma (2015) Savaş Üzerine, 2. Baskı, İstanbul, Doruk.

Cohen, Ariel / Hamilton, Robert (2011) The Russian Military and the Georgia War: lessons and implications.

Conetta, Carl (2002) 'The Pentagon's New Budget, New Strategy, and New War' Commonwealth Institute Project on Defense Alternatives Briefing Report, Vol:12.

Conley, A. Heather / Theodore P. Gerber (2011)Russian Soft Power in the 21st Century – An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia.

Creveld, V. Martin (1999) 'The Rise and Decline of the State' Cambridge University Press.

Dağ, A. Emin (2009) Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, , İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, ss.320-410.

Darczewska, **Jolanta** (2015, May), "The Devil is in the Details. Information Warfare in the Light of Russia's Military Doctrine",Point of View, Centre for Eastern Studies, Warsaw, p.9.

Darczewska, Jolanta (2014, May) **"**The anatomy of Russian information warfare the Crimean operation, a case study", Point of View, Centre for Eastern Studies, Warsaw.

Dascalu, **Dana (**2019) Frozen Conflicts and Federalization: Russian Policy in Transnistria and Donbass', Journal of International Affairs (Columbia /SIPA.

Demircioğlu, H. İsmail / Demircioğlu, Ebru / Genç, İnanç (2018) "Pedagojik Formasyon Programına Devam Eden Tarih Öğretmen Adaylarının Gözüyle Türk Dünyası Temel Değerleri: Fatih Eğitim Fakültesi Örneği", Değerler Eğitimi Dergisi C:16, S:36.

Der Haas, Marcel (2011) "Russia's Military Doctrine Development " in Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine, Carlisle, PA: US Army Strategic Studies

Institute, 1-61.

Deverell, **Edward** (2019) "Att identifiera och motstå informationspåverkan: En jämförande studie av hur de nordiska länderna organiserar arbetet", Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift, no:1, ss.31-54.

Duan, Junze (2017) 'Russian-style "Hybrid Warfare" Practice and Impact, Modern International Relations, no. 3 31–6.

Dubovitskiy, Natan (12 Mart 2014) "Без неба,", Русский пионер.

Durant, Will Felsefenin Öyküsü, (Çeviren: Gürol, Ender (2014), Will Durant Felsefenin Öyküsü, 5. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık.

Dvorak, Joseph (2016) 'Complexty in Modern War: Examining Hybrid War and Future US Security Challenges (Yüksek Lisans), The Graduate College of Missouri State University.

Emeklier, Bilgehan (2011) 'Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi' Harp Akademileri Komutanlığı, Güvenlik Stratejileri Dergisi.

Engvall, Johan (2019) OSCE and Military Confidence-Building in Conflicts: Lessons from Georgia and Ukraine (Stockholm: Swedish Defence Research Agency.

Eralp, Atilla (2011) Devlet, Sistem ve Kimlik, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Erol, M. Seyfettin / Oğuz, Şafak (2015) Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. Akademik Bakış, C: 9, S: 17.

Erol, M. Seyfettin / Oğuz, Şafak (2018) 'Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı' Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C.18/2.

Eslen, Nejat (2018) Tarih Boyu Savaş ve Strateji, 5. Baskı. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Evans, Michael (2007) 'From the Long Peace to The Long War: Armed Conflict and Military Education and Training in the 21st Century' Australian Defence College.

Fitzpatrick, A. Catherine (15 Temmuz 2014) "Is Separatist Colonel Strelkov the Kremlin's 'Wag the Dog' Gone Out of Bonds?", The Interpreter.

Flavin, William (2003) "Planning for Conflict Termination and Post-Conflict Success", Parameters, Vol. XXXIII, No.3.

Foster, Peter (2013, 23.04) "Bogus' AP tweet about explosion at the White House wipes billions off US markets".

Foxall, Andrew (2015) 'The Kremlin's Sleight of Hand: Russia's Soft Power Offensive in the UK', The Henry Jackson Society.

Freedman, Lawrence (1998) Strategic Coercion: Concepts and Cases, Oxford University Press.

Freedman, Lawrence (2015, Ocak) 'Ukraine and the Art of Limited War' Survival: Global Politics and Strategy, C: 56, S:6.

Fridman, Ofer (2018) Russian 'Hybrid Warfare': Resurgence and Politicisation (Oxford: Oxford University Press.

Friedman, **A. Brett** (1 Haziran 2015) "John Boyd's Revenge: How ISIS got inside our

OODA Loop," The Bridge, Medium.

Galeotti, Mark (2016). "Hybrid, Ambiguous, and Non-linear? How New Is Russia's "new way of war?", Small Wars & Insurgencies 27, no. 2.

Galeotti, Mark (2016) "Putin's Hydra: Inside Russia's intelligence Services" European Council on Foreign Relations.

Galeotti, Mark (2017) 'Controlling Chaos: How Russia manages its political war in Europe', European Council on Foreign Relations.

Galeotti, **Mark** (2019) Armies of Russia's War in Ukraine (Oxford and New York: Osprey Publishing.

Galeotti, Mark (2019) Russian Political Warfare: Moving Beyond the Hybrid, London and New York: Routledge.

Galeotti, Mark (6 July 2014) 'The "Gerasimov Doctrine" and Russian Non-Linear War'.

Gao, Kai / Zhao, Lin (2014) '"Hybrid Warfare" Russia's New Strategic Game'.

Gaouette, Nicole (2 April 2015) "Sanctions-Strapped Russia Outguns the U.S. in Information War," Bloomberg L.P.

Gardner, Hall (2015) "Hybrid Warfare: Iranian and Russian Versions of 'Little Green Men' and Contemporary Conflict", Rome: NATO Defence College, Research Division.

Gerasimov, Valery (2013) "Ценность науки в предвидении" Военно-промышленный курьер.

Gerasimov, Valery (2014) "Generalnyi shtab i oborona strany" Voenno-promyshlennyi kur'er, 4 (522), 1-3.

Gerasimov, Valery (2016) "Organizatsiia oborony Rossiiskoy federatsii v usloviiakh primeneniia protivnikom traditsionnykh i gibridnykh metodov vedeniia voyny" Vestnik akademii voyennykh nauk 2, no. 55: ss.19–23.

Gerasimov, Valery (5 March 2013) 'The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations', original in Russian VPK News, no. 8 (476).

Gerasimov, Valery (9 March 2016) "Hybrid Warfare Requires High-Tech Weapons and a Scientific Basis", Military–Industrial ,Courier.

Gerasimov, Valery "Sovremennyie voyny i aktual'nye voprosy oborony strany" Vestnik akademii voyennykh nauk 2, no. 59 (2017): 9–13.

Giles, Keir (2020) Missiles Are Not the Only Threat, in Beyond Bursting Bubbles: Understanding the Full Spectrum of the Russian A2/AD Threat and Strategies for Counteracting It, eds Michael Jonsson and Robert Dalsjö , Stockholm: FOI.

Giles, Kleir (2016) 'Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Con tinuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power', Chatham House.

Goolsby, **Rebecca** (2013) "On Cybersecurity, Crowdsourcing and Social Cyber-Attack", Washington: Wilson Center. U.S. Office of Naval Research.

Goolsby, Rebecca (2015) "Information tactics and manoeuvres in the new information environment', NATO Science and Technology Organisation".

Gorchinskaya, **Katya (**2019, 10 December) 'The Normandy Summit Ended With No

Breakthroughs: What Has It Achieved?', Forbes.

Götz, Elias (2017) 'Putin, the State, and War: The Causes of Russia's Near Abroad Assertion Revisited', International Studies Review 19, no. 2, 242–6.

Granholm, **Niklas (**2014) Johannes Malminen and Gudrun Persson, A Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine , Stockholm: Swedish Defence Research Agency.

Gray, S. Colin (2007) Irregular Warfare, One Nature, Many Characters.

Gui, Yongtao (January 2019) Controversy: New Trends in the U.S.-Japan Game Against China'. Japanese Studies, no. 145–69.

Gülşen, Halit (2017) "Rus pasaportlu yabancı savaşçılar", <.

http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rus-pasaportlu-yabanci-savascilar> s.e.t 29.04.2022.

Güntay, Vahit (2017) "Siber uzay ve güvenlik politikası üzerine teorik bir yaklaşım", Siber Politikalar Dergisi, C: 4, S: 2.s. 45.

Gürcan, Metin 'Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar': Sandıklı, Atilla (Editör) (2012) Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, 1. Baskı, İstanbul, Bilgesam.

Hammes, X. Thomas (2004) The Sling and the Stone: On War in the 21 st Century, St. Paul, MN: Zenith Press, s.208.

Hanle, J. Donald (1987) 'On Terrorism: An Analysis of Terrorism as a Form of Warfare' (Master Thesis) Naval Postgraduate School.

Heather, Murphy (2014) "Ominous Text Message Sent to Protesters in Kiev Sends Chills Around the Internet", The New York Times, < https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/01/22/ominous-text- message-sent-to-protesters-in-kiev-sends-chills-around-the-internet/ > s.e.t. 06.11.2021.

Hobbes, Thomas (1977) Leviathan, 13. Baskı, Newyork, Collier Books (Çeviren: Lin, Semih (2019) Leviathan, 19. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi, s. 104.)

Hoffman, Frank (2007) Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf s.e.t 20.01.2022.

Hoffman, Frank (2009a) 'Hybrid Warfare and Challenges', JFQ 52. s. 34–9.

Hoffman, Frank (2009b) 'Hybrid vs. Compund war, The Janus choice: Defining today's multifaceted conflict' ,Armed Forces. <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/> s.e.t.30.08.2021.

Hoffman, Frank (2009c**) "**Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict", Strategic Forum, no. 240, Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, National Defense University. https://www.comw.org/qdr/fulltext/0904hoffman.pdf. s.e.t 20.09.2021.

Hoffman, Frank (2014,28.07) "On-So-New Warfare: Political Warfare vs Hybrid Threats," War on the Rocks, < http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> s.e.t 28.01.2022.

Hooker, D. Richard (October 2019) How to Defend the Baltic States (Washington, DC:

Jamestown Foundation.

Horbulin, Vlodomir (2017) The World Hybrid War: Ukrainian Forefront, Kharkiv: Folio.

Hu, Xin (2 April 2018) 'Hybrid Warfare" The Formula to End Chaos?', World Affairs.

Huber, M. Thomas 'Compound Warfare That Fatal' Huber, Knot (Editör) (2004) US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth: U.S. Army Command and General Staff College Press.

Hüseynov, Elmar (2013) "Suriye'ye Karşı Enformasyon Savaşının Görünmeyen Tarafları" <http://newtimes.az/tr/relations/conflicts/1870> s.e.t 20.01.2022.

Hyde, **Lily (**2014, 03. 05) "Rumors and disinformation push Donetsk residents into wartime siege mentality", Kyiv Post, <https://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/11/inside-putins-campaign-of-social-media-trolling-and-faked-ukrainian-crimes/?sh=6e6a07f27140> s.e.t 20.01.2022.

Ignatius, David (18 Mart 2014) "Russia's military delivers a striking lesson in Crimea," The Washington Post, < http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-russias-military-delivers- a-striking-lesson-in-crimea/2014/03/18/c1273044-aed7-11e3-9627-c65021d6d572_story.html> s.e.t 09.01.2022.

Jaitner, **Margarita (**2 August 2019) 'Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine', in Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine, ed. Kenneth Geers (Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence Center of Excellence, 2015); Sam Sokol, 'Russian Disinformation Distorted Reality in Ukraine: Americans Should Take Note', Foreign Policy.

Jaitner, Margarita / Peter A. Mattsson (2015) "RussiaInformation Warfare of 2014", 7th International Conference on Cyber Conflict: Architectures in Cyberspace, NATO CCD COE Publication. < https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-03-Russian-Information-Warfare-of-2014.pdf > s.e.t 20.01.2022.

Jemberga, Santia (4 September 2015) 'Kremlin's Millions: How Russia Funds NGOs in Baltics', RE:Baltica.

Johnson, Rob (2016) The Great War and the Middle East: A Strategic Study, Oxford, Oxford University Press.

Jonsson, Oscar / Robert Seely (2015) 'Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine', The Journal of Slavic Military Studies 28, no. 1 <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.998118 > s.e.t 12.12.2021.

Kaczynski, Andrew / Miller, Katherine (3 March 2014 "14 Insane Moment's From RT's Coverage of the Russian Invasion of Ukraine," Buzzfeed Inc, <https://www.buzzfeednews.com/article/katherinemiller/insane-moments-from-rts-coverage-of-the-russian-invasion-of > s.e.t 20.12.2021.

Kaldor, Mary (2003) Global Civil Society: An Answer to War, Cambridge Polity.

Kalugin, Oleg (January 1998) 'Inside the KGB: An Interview with, CNN. <http:/www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/int erviews/kalugin/> s.e.t 12.12.2021.

Kanat, K. Buğra (2018) Trump'ın Bir Yılı,1.Baskı, İstanbul, SETA Kitap.

Kioski, **Yle** (2015, 24.06) "This is how pro-Russia trolls manipulate Finns online—check

the list of forums favoured bypropagandists", < http://kioski.yle.fi/omat/troll-piece-2-english > s.e.t 23.09.2021.

Kiselyov, A Vladimir / Vorobyov, N. İgor (2015) "Hybrid Operations: A New Type of Warfare" Military Thought, [English edition] 2, no. 24.

Kivirähk, Juhan (2009) "The Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States" Riga, Estonia: Centre for East European Policy Studies, International Centre for Defence Studies, Centre for Geopolitical Studies, School for Policy Analysis at the National university of Kyiv-Mohyla Academy, Foreign Policy Association of Moldova, International Centre for Geopolitical Studies.

Kiviränk, Juhan (March 2019) Public Opinion and National Defence: Report to the Ministry of Defence (Tallinn: Turu-uuringute AS.

Klein, Margerete (2015) 'Ukraine's Volunteer Battalions – Advantages and Challenges', RUFS Briefing no. 27. Swedish Defence Research Agency.

Kofman, Michael / Rojansky, Matthew (2015) "A Closer Look at Russia's Hybrid War" Kennan Cable 7 Wilson Center: Kennan Institute <https://www.files.ethz.ch/isn/190090/5-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf; > s.e.t 20.03.2022.

Kofman, Michael (11 March 2016) "Russian Hybrid Warfare and Other Dark Arts", War on the Rocks,<https://warontherocks.com/2016/03/russian-hybrid-warfare-and-other-dark-arts/, > s.e.t 15.12.2021.

Kofman, Michael / Katya Migacheva / Brian Nichiporuk / Andrew Radin / Olesya Tkacheva / Jenny Oberholtzer (2017) Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine (Santa Monica: Rand Corporation.)

Kolesnikov Andrei (2015) 'Why the Kremlin Is Shutting Down the Novorossiya Project' (Carnegie Moscow Center.

Konyshev, S. Ivan (2016) "Hybrid Warfare: Hygienic and Epidemiological Aspects, and the Role and Place of Information Technologies", Military Thought 4, no. 25.

Korubko, Andrew (2017) 'Hibrit Savaş Yasası' Söz ve Eylem' <http://www.Sozveeylem.Com/Hibrit-Savas-Yasasi-Andrew-Korybko.html> s.e.t. 12.05.2021.

Kragh, Martin / Åsberg, Sebastian (2017) "Russia's Strategy for Influence through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case", Journal of Strategic Studies:40, No:6.

Krushelnycky, **Ashkold**, (24 August 2008) 'Fears that Crimea Could be Next Flashpoint for Conflict with Russia', Radio Free Europe/Radio Liberty.

Kuchinskaia E. Marina (2017) "Politika sderzhivaniia Rossii: novaia norma dlia NATO" Fenomen gibridizatsii, Problemy natsional'noi strategii 1, no. 40.

Kurz, **Robert** (2016) **"**Ukraine's Hidden Battlefield" <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/195079 > s.e.t 20.01.2022.

LaGrone, **Sam** (4 May 2018) 'Navy Reestablishes U.S. 2nd Fleet to Face Russian Threat; Plan Calls for 250 Person Command in Norfolk', US Naval Institute <https://news.usni.org/2018/05/04/navy-reestablishes-2nd-fleet-plan-calls-for-250-person-command-in-norfolk> s.e.t 09.01.2022.

Lambroschinski, Sophie (24 October 2003) 'Russia/Ukraine: Prime Ministers Meet Today over Tuzla Dam Dispute', Radio Free Europe/Radio Liberty.

Lanoszka, Alexander (2016) "Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe" International Affairs, 92 (1).

Lazarenko, Valeria (2018) 'Conflict in Ukraine: Multiplicity of Narratives about the War and Displacement', European Politics and Society 20, no. 5 <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1552108> s.e.t 30.03.2022.

Lenin, Vlademir(1918) 'Socialism and War', Pamphlet, 1. Baskı, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/s+w/pref02.htm#v21fl70h-298> s.e.t 12.12.2021.

Liang, Qiao / Xiangsui, Wang (1999) Unrestricted Warfare, Beijing, PLA Literature and Arts Publishing House, s. 206.207. <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>s.e.t. 20.06.2020.

Liik, Kadri (2015) 'Vladimir Putin's 'Misinformation' Offensive Prompts US to Deploy its Cold War Propaganda Tools', The Guardian. <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/25/us-set-to-revive-propaganda-war-as-putin-pr-machine- undermines-baltic-states?CMP=share_btn_link, > s.e.t 12.12.2021.

Lind, S. William (2004) **'**Understanding Fourth Generation War', Military Review Dergisi, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/lind.pdf.> s.e.t. 01.10.2021.

Lind, S. William / Nightengale, Keith / Schmit, F. John / Sutton, W. Joseph / **Wilson, I. Gary** (1989, October) 'The Changing Face of War: Into the Fourth Generation' Marine Corps Gazette, <https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html > s.e.t. 28.09.2021.

Linkevicius, Linas (9 March 2014) Untitled Twitter Post, Twitter, <https://twitter.com/linkeviciusl/status/442607548303425536> s.e.t 09.08.2021.

Liu, Jiwei / Zhang, Chang (June 2019) 'Analysis of Russian Military Strategy Adjustment from the Perspective of "Hybrid War" Theory' Journal of Jinan Social University, 21, no. 2: 47.

Löjdquist, Fredrik (6 September 2019) **"**Commentary: An Ambassador for Countering Hybrid Threats", RUSI, <https://rusi.org/commentary/ambassador-countering-hybrid-threats.> s.e.t 20.02.2022.

Lucas, Edward (2008) The New Cold War: How the Kremlin Menaces Both Russia and the West, London, Bloomsbury.

Lucas, Edward (2014) The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West. London: St.Martin's Griffin.

Luvaas, Jay (1999) Napoleon On the Art of War, New York, The Free Press.

Mackey, Robert (16 March 2014) "Russia Could Still Turn U.S. 'Into Radioactive Dust,' News Anchor in Moscow Reminds Viewers," The New York Times Company, <http://thelede.blogs.nytimes.com/2014/03/16/russia-could-still-turn-the-u-s-into-radioactive-dust-news-anchor-in-moscow-reminds-viewers/> s.e.t. 06.09.2021.

Madeira, Victor (2014) Britannia and the Bear: The Anglo-Russian Intelligence Wars,

1917-1929. London: Boydell; **Galeotti, Mark** (2016) Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia's 'new way of war'? Small Wars & Insurgencies, 27 (2).

Magda, Yevgeniy (2015) Гибридная война: выжить и победить, 1. Baskı, Ukrayna, Vivat.

Manea, Octavian (19 August 2015). Hybrid War as a War on Governance. Small Wars Journal, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance > s.e.t 20.02.2022.

Mansoor, R. Peter (2012) "Introduction: Hybrid Warfare in History, in Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present" eds Williamson Murray and Peter R. Mansoor, Cambridge, Cambridge University Press.

Marten, Kimberly/ Oliker, Olga (14 September 2017) 'Ukraine's Volunteer Militias May have Saved the Country, But Now They Threaten It', War on the Rocks.

Martin Zapfe, (July 2017) 'Deterrence from the Ground Up: Understanding NATO's Enhanced Forward Presence', Survival 59, no. 3.

Mastny, Vojtech (1997) The Cold War and Soviet Insecurity, Oxford University Press, Oxford.

Maxwell, David (2014, 2 Nisan) "Taking a Spoon to a Gunfight," War on the Rocks, <http://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/> s.e.t 09.09.2021.

Mcculloh, Timoty / Johnson, Richard (2013) Hybrid Warfare. Joint Special Operations University and the Strategic Studies Department, JSOU Report 13-4, Florida, The JSOU Press MacDill Air Force Base, <https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%2013-4_McCulloh%2CJohnson_Hybrid%20Warfare_final.pdf > s.e.t 28.02.2021.

McDermott, N. Roger (2016) Does Russia Have a Gerasimov Doctrine? Parameters, 46 (1)

McFate, Sean (2014) The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean For World Order, New York: Oxford University Press. <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-78/jfq-78_126-127_Hammes.pdf> s.e.t 27.05.2020.

McKenzie, Nick / Uhlmann, Chris / Baker, Richard / Flitton, Daniel (6 June 2017) "ASIO Warns Parties that Taking China Cash could Compromise Australia',The Sydney Morning Herald"<https://www.smh.com.au/national/asio-warns-parties-that-taking-china-cash-could-compromise-australia-20170602-gwjc8t.html.> s.e.t 10.01.2022.

Miller, James / Michael Weiss (2017, 12 July) 'How We Know Russia Shot Down MH17', Daily Beast.

Monaghan, Andrew (2016) Russian State Mobilization: Moving the Country on to a War Footing, London: Chatham House.

Monaghan, Sean (March 2019) **"**Countering Hybrid Warfare: Conceptual Foundations and Implications for Defence Forces", Multinational Capability Development Campaign (MCDC), <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/840513/20190401-MCDC_CHW_Information_note_-_Conceptual_Foundations.pdf;> s.e.t 20.09.2021.

Monaghan, Sean (October 2019) 'Countering Hybrid Warfare: So What for the Joint Force?', PRISM, National Defense University Press 8, no. 24.

Nathan, Andrew (27 June 2019) "The New Tiananmen Papers", Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-05-30/new-tiananmen-papers > s.e.t 29.10.2021.

Nemeth, J. William (2002) 'Future War And Chechnya: A Case For Hybrid Warfare, (Yüksek Lisans), Naval Postgraduate School Monterey, California. <https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y> s.e.t 30.11.2021.

Nemtsova, Anna / Lake, Eli (19 Mart 2014) "Is This the Mastermind Behind Russia's Crimea Grab", The Daily Beast Company LLC, <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/03/19/obama-targets-the-mastermind-behind-putin-s-power-play.html> s.e.t 30.09.2021.

Niblett, Robin (2010) A point argued by James Sherr, in 'Russia: Managing Contradictions', in America and a Changed World, London: Chatham House/Wiley Blackwell.

Nikolsky, **Alexey** (2014) "Little, Green ve Polite: The Creation of Russian Special Operations Forces," ," in Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine, edited by Colby Howard and Ruslan Pukhov, (Minneapolis, MN: East View Press, 1.nci Baskı.

Nilsson, Niklas (2018).Russian Hybrid Tactics in Georgia (Washington, DC and Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

Nimmo, Ben (19 May 2015) 'Anatomy of an Info-War: How Russia's Propaganda Machine Works, and How to Counter It', StopFake.org. <https://www.stopfake.org/en/anatomy-of-an-info-war-how-russia-spropaganda-machine-works-and-how-to-counter-it/ > s.e.t 12.12.2021.

Nissen, E. Thomas (2015) The Weaponization of Social Media, <https://www.scribd.com/document/321607123/Nissen-2015-the-Weaponization-of-Social-Media-8-57 > s.e.t 20.12.2021.

Nye, S. Joseph (2004) Soft Power, New York: PublicAffairs, p. x.

Oğuz, Şafak (2019) Konvansiyel Olmayan Savaş Teorileri, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Oliphant, Roland (20 November 2014) 'Vladimir Putin: we must stop a Ukraine-style 'coloured revolution' in Russia', Daily Telegraph. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11243521/Vladimir-Putin-we-must-stop-a- Ukraine-style-coloured-revolution-in-Russia.html, > s.e.t 12.1.22021.

Ostrovsky, Arcady (31 July 2014) 'The Crucifixion of a 3-Year Old, the U.S. Helped Kiev Shoot Down Flight 17, and Other Tales the Kremlin Media Tell', StopFake.

Ottis, **Rain** (2008) 'Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective', in Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security, Plymouth (Reading: Academic Publishing Limited, C:163.

Örnek, Kürşad (2015) 'Minsk Zirvesi ve Ukrayna satrancında Son Durum,

Ajans Türkası <http://www.turkasi.net/minsk-zirvesi-ve-ukrayna-satrancinda-son-durum/>s.e.t. 20.02.2021.

Padar, Andrus (2019) 'Talk on Civil Military Cooperation in Cyber Defence' (Hybrid Threats against Critical Infrastructure, The citadel in Copenhagen: Danish Home Guard.

Panarin, İgor (2017a) Гибридная Война Теория и Практика 1. Baskı, Moskova, Goryaçaya Liniya Telekom.
<https://sufak.ru/video_eXZVQjU3d2RtUFdB/igor_panarin_-_gibridnaya_voyna_teoriya_i_praktika > s.e.t.20.11.2021.

Panarin, İgor (2017b) 'Для меня образ победы – это падение Лондона' <https://www.business-gazeta.ru/article/364986>s.e.t.20.12.2020.

Panarin, İgor (2017c) 'Gerasimov ve Melez Savaş Doktrini' <http://www.infospecnaz.ru/blog/2019/03/14/doktrina-generala-gerasimova-i-gibri/> s.e.t. 22.12.2020.

Panarin, N. İgor (2016) Gibridnaya Voyna Protiv Rossii 1816-2016, 1. Baskı, Moskova, Goryaçaya Liniya Telekom Yayınevi, s. 5-10.
<http://designed.pro/YTdiYzV3N2hRc1k-igor-panarin-gibridnaya-voyna-protiv-rossii-1816-2016-gg-kak-ey-protivostoyat.html> s.e.t 20.01.2022.

Parfitt, Tom (2006) 'Russia Turns off Supplies to Ukraine in Payment Row, and EU Feels the Chill', The Guardian, 2 January.

Pawlak, Patryk (2017) "Cyber Security Woes: WannaCry?" European Union Institute for Security Studies (EUISS),
https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_13_Cyber.pdf; s.e.t 20.09.2021.

Pekşen, H. Deniz 'Melez Savaş: Vietnam'dan Beri Devam Eden Arayışa Yeni Bir Cevap mı?': Sakman, Tolga (Editör) (2017) Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları, İstanbul, Tasam.

Persson, Gudrun (2014) 'Russian Influence and Soft Power in the Baltic States: The View from Moscow', in Tools of Destabilization: Russian Soft Power and Non-Military Influence in the Baltic States, ed. Mike Winnerstig (Stockholm: Swedish Defence Research Agency.

Poltorak, **Stepan** (2017) 'Reforming Ukraine's Armed Forces while Facing Russia's Aggression: The Triple Five Strategy', RUSI Newsbrief 37, no:43.

Pomerantsev, Peter (5 Mayıs 2014) "How Putin is Reinventing Warfare," Foreign Policy, <http://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/ > 06.09.2021.

Pomerantsev, Peter / Lucas, Edward (2016) 'Winning the Information War', Centre for European Policy Analysis (CEPA) and the Legatum Institute.
https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706 s.e.t 12.12.2021.

Pomerantsev, Peter / Weiss, Michael (2014) 'The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money', The Institute of Modern Russia http://www.interpretermag.com/wp-content/uploads/2014/11/The_Menace_of_Unreality_Final.pdf. s.e.t 12.12.2021.

Popescu, Nicu (2015) Hybrid Tactics: Neither New nor only Russian' (European Union Institute of Security Studies.
.https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_4_hybrid_warfare.pdf;

Popov, M. Igor / Khamzatov, Musa (2018) Voyna budushchego. Kontseptual'nye Voyna budushchego.

Popvych, Natalia (May 2018), Oleksiy Makukhin, Liubov Tsybulska and Ruslan Kavatsiuk, Image of European Countries on Russian TV (Estonian Center of Eastern Partnership and Ukraine Crisis Media Center.

Porch, Douglas (2018) 'History French Foreign Legion' Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/>, <https://archive.org/details/TheFrenchForeignLegion> s.e.t 26.07.2020.

Putin, Vlademir (6 June 2015) Putin al Corriere della Sera: 'Non sono un aggressore, patio con l'Europa e parità con gli Usa.' Corriere della Sera, <http://www.corriere.it/esteri/15_giugno_06/intervista-putin-corriere-non-sono-aggressore-patto-europa-ab5eeffe-0c0a-11e5-81da-8596be76a029.shtml. > s.e.t 20.01.2022.

Putin, Vlademir (18 March 2014) Address by President of the Russian Federation, <http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603. > s.e.t 20.02.2022.

Putin, Vlademir (27 February 2012) 'Rossiya I Menyaushchiisya Mir', Moskovski Novosti online, < http://www.mn.ru/politics/78738, > s.e.t 12.12.2021.

Putin, Vladimir (10 February 2007) "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034.> s.e.t 09.02.2022.

Putten, Frans / Meijnders, Minke / Meer, Sico / Togt, Tony (2018) "Hybrid Conflict: The Roles of Russia, North Korea and China", The Hague: Clingendael Institute.

Puyvelde, V. Damien (7 May 2015) "Hybrid War – Does It Even Exist?" NATO Review, <http://www.nato.int/docu/review/2015/also-in-2015/hybridmodern- future-warfare-russia-ukraine/en/index. Htm> s.e.t 21.10.2022.

Qiao, Liang / Wang, Xiangsui (February 1999) Unrestricted Warfare, Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, <https://archive.org/stream/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui_djvu.txt.> s.e.t 20.12.2022.

Qin, An (November 2018) 'An Upgraded Version of "Stuxnet" Hits Iran, How Far Away Is Destruction from Us' Cyberspace Security 09, no. 11 41–3.

Racz, Andras / Sinikukka Saari, (2015) 'The New Minsk Ceasefire: A Breakthrough or Just a Mirage in the Ukrainian Conflict Settlement?', FIIA Comment 5 (The Finnish Institute of International Affairs.

Radin, Andrew (2017) Hybrid Warfare in the Baltics – Threats and Potential Responses (RAND Corporation)

Reisinger, Heidi / Golts, Aleksandr. (2014) 'Russia's Hybrid Warfare Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence. NATO Defense College' Researh Divison, Rome, NATO Defense College, <https://www.files.ethz.ch/isn/185744/rp_105.pdf> s.e.t.30.03.2021.

Renz, Bettina / Smith, Hanna (2016) Russıa And Hybrıd Warfare – Goıng Beyond The Labe, The Aleksanteri Institute, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/175291/renz_smith_russia_and_hybrid_warfare.pdf?sequence=1&isAllowed=y > s.e.t 20.09.2020.

Ringsmose, Jens / Sten Rynning (July 2017): 'Now for the Hard Part: NATO's Strategic Adaption to Russia', Survival 59, no. 3.

Ripley, Tim (18 Mart 2014) ""Operation Crimea '14": An Incomplete Victory? Background to Military Deployments & Analysis," <http://www.timripley.co.uk/articles/2014/Operation-Crimea-2014%20-Update-18-03-2014.pdf. > s.e.t 28.09.2021.

Robb, **John** (3 November 2009) "Basic Systems Disruption," Global Guerrillas: Networked tribes, systems disruption and the emerging bazaar of violence. A blog about the future of conflict, <http://globalguerrillas.typepad.com/globalguerrillas/2009/11/basic-systems-disruption.html> s.e.t 30.09.2021.

Robinson, Linda (2018) Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses, RAND Corporation On Chinese informationwarfare.

Yoshihara, Toshi (2001) 'Chinese Information Warfare: A Phantom Menace or Emerging Threat?', Strategic Studies Institute. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/00059.pdf, > s.e.t 12.12.2021.

Roonemaa, Holger / Inge Springe (29 August 2018) 'Fake News, Money from Russia – Moscow´s Mouthpieces', RE: Baltica.

Rosen, Nir (2012) Q&A: Nir Rosen on Syria's armed opposition. <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/02/201221315020166516.html> s.e.t 20. 02.2021.

Rostoks, Toms / Nora Vanaga (2020) Creating an Effective Deterrent against Russia in Europe: Military and Non-Military Aspects of Deterrence (Riga: Friedrich Ebert Stiftung, November 2018), Bergmane, Una, 'Fading Russian Influence in the Baltic States', Orbis 64, no. 3.

Roux, J. Paul (2004) Histoire Des Turcs-DeuxMille Ans Du Pasifique a la Mediterranee, (Çevirenler: Kazancıgil, Aykut / Özcan L. Arslan (2017) Türklerin Tarihi-Pasifikten Akdenize 2000 Yıl, 1 Baskı, İstanbul, Kabalcı.)

Saalman, Lora (24 April 2018) 'Fear of False Negatives: AI and China's Nuclear Posture', Bulletin of the Atomic Scientists, <https://thebulletin.org/landing_article/fear-of-false-negatives-ai-and-chinas-nuclear-posture.> s.e.t. 09.01.2022

Saalman, Lora (December 2016). 'Little Grey Men: China and the Ukraine Crisis', Survival – Global Politics and Strategy 58, no. 6, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.2016.1257201?needAccess=true&journalCode=tsur20;> s.e.t.04.09.2021.

Saalman, Lora (January 2019) 'China's AI-Enabled Offense: Hypersonic Glide Vehicles and Neural Networks', in AI, China, Russia, and the Global Order: Technological, Political, Global, and Creative Perspectives, Multilayer Assessment (SMA) White Paper, U.S. Department of Defense, <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0161_WRIGHT_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_CHINA_RUSSIA_AND_THE_GLOBAL_ORDER.PDF; > s.e.t 09.01.2022.

Saalman, Lora (October 2019) The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk – Volume II: East Asian Perspectives (Stockholm: Stockholm

International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-10/the_impact_of_artificial_intelligence_on_strategic_stability_and_nuclear_risk_volume_ii.pdf. s.e.t > 09.01.2022.

Sanders, Deborah (2017) '"The War We Want; The War That We Get": Ukraine's Military Reform and the Conflict in the East', The Journal of Slavic Military Studies 30, no. 1. <https://doi.org/10.1080/13518046.2017.1271652 > s.e.t 03.01.2020.

Sandıklı, Atilla (2013) 'Güvenlik Felsefesi ve Kavramı' BİLGESAM, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2591270/> s.e.t. 09.09.2021.

Savaş, İ. Cem 'Raymond Aron': Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları.

Sazonov, **Vladimir / Müür Kristiina / Holger Mölder,** (2016) Russian Information Campaign against the Ukrainian State and Defence Forces (Tartu: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.

Sazonov, **Vlidimir (**2016) "The Kremlin's Total Information Warfare with No Moral Boundaries", StopFakeOrg, <https://www.stopfake.org/en/the-kremlin-s-total-information-warfare- with-no-moral-boundaries/ > s.e.t 10.01.2022.

Schindler, **R. John** (3 Nisan 2013) "Russia gets its own SOCOM," The XX Committee: intelligence, strategy, and security in a dangerous world, <http://20committee.com/2013/04/03/russia-gets-its-own-socom/> s.e.t 09.09.2021.

Schroefl, Joseph / Kaufman, J. Stuart (2014) 'Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War. Studies in Conflict &Terrorism, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2014.941435>s.e.t.30.05.2020.

Scott E. McIntosh (2015) 'Kyiv, International Institutions, and the Russian People: Three Aspects of Russia's Current Information Campaign in Ukraine', The Journal of Slavic Military Studies 28, no. 2 <https://doi.org/10.1080/13518046.2015.1030263; > s.e.t 02.01.2021.

Seddon, Max (2 June 2014) "Documents Show How Russia's Troll Army Hit America," Buzzfeed Inc.,< http://www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america#.gh61xW0nk > s.e.t. 20.12.2021.

Seely, Robertr / Alya Shandra, (2 April 2018) 'The Toolkit for Kremlin's New Warfare', The Times online. <https://www.thetimes.co.uk/article/the-toolkit-for-kremlin-s-new-warfare-6kthqgd7t,> s.e.t 12.12.2022.

Sergunin, Alexander (2015) The Baltic Sea Region after the Ukraine Crises and Trump – A Russian Perspective (DIIS, 2019).

Praks, Henrik (2015) 'Hybrid or Not: Deterring and Defeating Russia´s Ways of Warfare in the Baltics – the Case of Estonia', Research Paper, No. 124 (Rome: NATO Defense College, December.

Shaheen, Joseph (2015) "Network of Terror: How DAESH Uses Adaptive Social Networks to Spread its Message",p. 9-10. <http://stratcomcoe.org/network-terror-how-daesh-uses-adaptive-social-networks-spread-its-message> s.e.t 20.12.2021.

Shandra, Aliya / Robert Seely, (2019)The Surkov Leaks: The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine, London: Royal United Services Institutei.

Shandra, Alya / Robert Seely (2018) The Kremlin Leaks, Royal United Services

Institute, forthcoming in Spring.

Shaun Walker (2015) 'Putin Admits Russian Military Presence in Ukraine for First Time', The Guardian, 17 December.

Sheehan, Michael (2008) The Changing Character of War. The Globalization of World Politics: An Introduction To International Relations, Oxford, Oxford University Press, <https://vdocuments.mx/michael-sheehan-chapter-12-the-changing-character-of-war.html> s.e.t. 03.06.2020.

Si, Guangya / Yang Zhang / Yanzheng Wang (February 2018) 'Review on Modeling and Simulation in Cyberspace Operations' Journal of System Simulation 30, no. 2 386–97.

Singer, W. Peter (2003) Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry, (Cornell University Press, (Çeviren: Aral Gözde / Yaman, İsmail, (2009) Kiralık Ordular, Özel askeri Şirketler, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.

Snegovaya, Maria (2015) 'Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare', Institute for the Study of War, Russia Report No. 1, <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf > s.e.t.14.12.2021

Spaulding, Hugo (3 February 2015) "Backgrounder: Putin's Next Objectives in the Ukraine Crisis," Washington, D.C.: The Institute for the Study of War.

Stanovaya, Tatiana (6 December 2019) 'What the West Gets Wrong About Russia's Intentions in Ukraine', Foreign Policy.

Steve Holland (20 December 2020) 'In Phone Call with Trump, China's Xi says U.S. Interfering in Internal Affairs', Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china/in-phone-call-with-trump-chinas-xi-says-u-s-interfering-in-internal-affairs-idUSKBN1YO1UN; > s.e.t. 08.01.2022.

Strauss, Anselm / Corbin, Juliet (1990) Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques, New Delhi, SAGE Publications, <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2838&context=tqr> s.e.t 30.08.2021.

Stupples, **David (**2015, 26.11) The Conversation, "The next big war will be digital and we are not ready for it" <https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an- information-war-and-were-not-ready-for-it-51218 > s.e.t 20.12.2021.

Sun Tzu The Art of War, (Çeviren: Yavuzyılmaz, Merve (2019) Savaş Sanatı, 1. Baskı İstanbul, Elips Kitap.)

Tallis, Benjamin / Šimečka, Michal (2016) Collective Defence in the Age of Hybrid Warfare. Institute of International Relations Prague Discussion Paper.

Tang, Yongsheng / Zhixiong Shen (March 2019) 'Take Advantage of the Situation: Grasping the Strategic Initiative in China-U.S. Competition' International Review, no. 3.

Tangen, Ole (26 May 2020) 'Is China Taking Advantage of COVID-19 to Pursue South China Sea Ambitions?', Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/is-china-taking-advantage-of-covid-19-to-pursue-south-china-sea-ambitions/a-53573918;> s.e.t 30.01.2022.

Taras Kuzio, (2012) 'Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor

Yanukovych', The Journal of Slavic Military Studies 25, no. 4, <https://doi.org/10.1080/13518046.2012.730372; s.e.t 20.02.2022.

Tatham, **Steve (**Aralık 2013) , "U.S. Government Information Operations and Strategic Communications: A Discredited Tool or User Failure? Implications for Future Conflict," (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

Tatiana Stanovaya (6 December 2019) 'What the West Gets Wrong About Russia's Intentions in Ukraine', Foreign Policy.

Taylor, Adam (18 April 2014) '"Novorossiya," the Latest Historical Concept to Worry about in Ukraine', The Washington Post.

Thomas, L. Timothy (2013) "Russia's Asymmetrical Approach to Information Warfare," in The Russian Military Into the 21st Century, edited by Stephen J. Cimbala, (New York, NY; Routledge.

Thomas, L. Timothy (2004): "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", Journal of Slavic Military Studies , cilt. 17.

Thomas, **Timothy** (2016) 'The Evolution of Russian Military Thought: Integrating Hybrid, New-Generation, and New-Type Thinking', The Journal of Slavic Military Studies 29, no. 4 <https://doi.org/10.1080/13518046.2016.1232541; > s.e.t 20.01.2022.

Thonrton, Rod "The Changing Nature of Modern Warfare", The Rusi Journal, c.160, s.4, (2015), ss. 40-48.

Thornton, Rod (2007) Asymmetric Warfare: Threat and Response in The Twenty First Century, Malden, MA Polity Press,

Thornton, Rod (2017) 'The Russian Military's New 'Main Emphasis': Asymmetric Warfare', RUSI <https://rusi.org/publication/rusi- journal/russian-military%E2%80%99s-new-%E2%80%98main-emphasis%E2%80%99-asymmetric-warfare, > s.e.t 12.12.2021.

Tiido, Anna (2019)Russians in Europe: Nobody´s Tool – The Examples of Finland, Germany and Estonia (Tallinn: International Centre for Defence and Security, September.

Toffler, Alvin (1993) War and Anti-war: Survival at the dawn of the 21st Century, Boston, Little Brown Company.

Tracy, Marc (1 December 2019) 'These Reporters Rely on Public Data, Rather Than Secret Sources', The New York Times, <https://www.nytimes.com/2019/12/01/business/media/open-source-journalism-bellingcat.html > s.e.t 10.01.2022.

Treverton, F. Gregory / Thvedt, Andrew / Chen, R. Alicia / Lee Kathy / McCue Madeline, (2018) Addressing Hybrid Threats , Stockholm, Swedish Defence University.

Tsygankov, P. Andrey (2015) "Gibridnaya voina": politicheskii diskurs i mezhdunarodnaya praktika. Vestnik Moskovskogo universiteta 18 (4).

Turan, Aslıhan 'Nicollo Machiavelli' Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları.

Turgut, Arzu 'Bruce Russet': Büyükakıncı, Erhan (Editör) (2015) Savaş Kuramları, Ankara, Adres Yayınları.

Türkman, Sayim (2007) ABD Orta Doğu ve Türkiye, 1.nci Baskı, Ankara.

Türkoğlu, Gaffar (2018) 'Hibrit Savaşlar ve Suriye Örneği' (Yüksek Lisans) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçarol, Rıfat (2000) Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, İstanbul, Filiz.

Uşaklı, A. Bülent (2007) 'Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi' (Yüksek Lisans), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünay, Sadık 'Çin-Rusya Yakınlaşması ABD Karşıtı Bir İttifaka Dönüşür mü?' Çetinkuş, Hayri / Ulutabak, Göksel / Pamuk, Hüseyin / Yavuz, Mehmet (Editörler) (2019) Küresel Fay Hatları,1. Baskı, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları.

Vandiver, John (2014) "SACEUR: Allies Must Prepare for Russia Hybrid War". Stars and Stripes, , <http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464 > s.e.t 20.12.2021.

Vlademirov, Aleksandr (2015) 'Гибридные войны в общей теории войны' Военный университет, <http://clubvi.ru/news/2015/03/07/vladimirov/1.pdf> s.e.t 05.10.2021.

Vladimirov, I. Aleksandr (2018) "Osnovy Obshchey Teorii Voyny, Chast-III. Gosudarstvo, Voyna i Armiia: Nekotorye Voprosy Teorii" Moscow, Universitet Sinergia Izdatel'skiy Dom.

Vuychik, Lukash (2014) Украинская гибридная война.<http://inosmi.rU/sngbaltia/20140515/220303215.html#ixzz3IrQRtksR> s.e.t. 08.11.2020.

Walker, G. Robert (1998) 'Spec Fi: The U.S. Marine Corps and Special Operations' (Unpublished Master Thesis), Monterrey, Naval Post-Graduate School. <https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/8989/specfiunitedstat00walk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> s.e.t.15.12.2020.

Waltz, N. Kenneth Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni, (Çeviren: Diri, Esra (2013), Uluslar Arası İlişkilerde Anahtar Metinler, İstanbul Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Wang, Baofu (2016, 6 April) "Hybrid Warfare": A New Form of Warfare Evolution, Guangming Daily, no. 11.

Wang, Chenyang (July 2018) 'Beyond the Common New Generation Destroyer: Where EU Military Integration Is Heading' Military Literature, 53–6.

Wang, Congyue (July 2019) 'U.S.-European Cyber Security Cooperation Pledges, Changes, and Thinking during the Trump Era', Foreign Theoretical Trends, no. 7 106–16; FireEye Labs (12 April 2015) 'Threat Research: APT 30 and the Mechanics of a Long-Running Cyber Espionage Operation' <https://www.fireeye.com/blog/threat-research/2015/04/apt_30_and_the_mecha.html.> s.e.t.20.01.2022.

Wang, **Guifang** (March/April 2017) 'Great Power Cyber Competition and China's Cyber Security Strategic Choice, International Security Studies. 35, no. 2.

Way, Ahmad Lucan / Adam Casey (3 November 2017) 'Is Russia a Threat to Western Democracy? Russian Intervention in Foreign Elections, 1991-2017' (Draft Memo for Global Populisms as a Threat to Democracy.

Weissmann, Mikael (2019) "Hybrid Warfare and Hybrid Threats Today and Tomorrow: Towards an Analytical Framework", Journal on Baltic Security 5, no. 1.

Wilk, Andrzej (2017) The Best Army Ukraine Has Ever Had: Changes in Ukraine's Armed Forces since the Russian Aggression (Warsaw: Centre for Eastern Studies.

Williamson, Murray / Peter R. Mansoor (2012).Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, New York: Cambridge University Press.

Wiśniewski, Jaroslaw (15 May 2017). Russia ups its game in the Balkans, but the West should avoid responding in kind. LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/05/15/russia-ups-its-game-in-the-balkans/. > s.e.t 20.01.2022.

Xie, Suming (March 2017) 'Analysis on the Development of Unmanned Intelligent Arms Technology and Its Impact' Modern Military, no. 3 51–6.

Xingping Zhu (2018) 'Mission of China's Civil Air Defense Engineering in the Context of Hybrid Warfare' 73–7.

Yalçınkaya, Haldun (2004) 'Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi' (Doktora), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalçınkaya, Haldun (2008) Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı, 1. Baskı Ankara, İmge Kitabevi.

Yalçınkaya, Haldun 'Savaşın Değişimi ve Savaş Çalışmalarında Farklı Disiplinler': Yalçınkaya, Haldun (Derleyen) (2010) Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar, 1. Baskı, İstanbul, Siyasal Kitap.

Yamaner, M. Batur / Öktem, A. Emre / Kurtdarcan, Bleda / Uzun, C. Mehmet 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. http://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/50131/641536 > s.e.t. 26.09.2021.

Yıldırım, İbrahim (2004) Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara, Seçkin Yayınları.

Yılmaz, Salih (2019a) Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri, 1. Baskı, Nobel, Ankara, <https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186> s.e.t. 07.04.2021.

Yılmaz, Salih (2016) Rusya Neden Suriye'de? 1. Baskı, Ankara, Yazar.

Yılmaz, Salih (2016). "Rusya Neden Suriye'de?". Ankara: Yazar Yayınları.

Yılmaz, Salih (2019b) 2018 Yılında Türkiye Rusya İlişkilerinde Ne Oldu? 1. Baskı Ankara, Nobel.

Yiğit, Hamide 'Obama'dan Trump'a Enkaza Dönüşen Büyük Ortadoğu Projesi': Taştekin, Ulaş / Ağcabay, Cem (Derleyenler) (2017) Dünya Yeniden Şekillenirken, 1 Baskı, İstanbul, NotaBene Yayınları.

Yuan, Yi / Feng Zhu (May 2019) "Unmanned Vehicles and Future Combat Operations" National Defense, no. 5 ss.36–50.

Yung Lo, Jieh (31 May 2019) 'Chinese Australians Are Not a Fifth Column',Foreign Policy,<.https://foreignpolicy.com/2019/05/31/chinese-australians-are-not-a-fifth-column-china-ccp-australia-morrison-turnbull-espionage-foreign-interference/> s.e.t 12.01.2022.

Yuri Bezmenov (19 August 2017) Full 1983 Lecture', YouTube, approx. 1.35.10 on <https://www.youtube.com/watch?v=LSz_nks0Yuk, > s.e.t 12.12.2021.

Zaitsev, Anatoly (2 Mayıs 2005) "Saber Rattling Grows Louder Around Abkhazia," Eurasia Daily Monitor, vol. 2, issue 25.

Zaitsev, Anatoly (3 September 2014) "Партизанскими методами: Современная армия должна уметь воевать без линии фронта, ВПК-Медиа,<http://www.vpk-news.ru/articles/21649> s.e.t 08.09.2021.

Zamana, Volodymyr (31 Mart 2015) "Remarks: War and Philosophy Lecture," (lecture; Washington, D.C.

Zhao, Shilun (2019) 'Countermeasure Research Against Unmanned Vehicle Harm and Terrorist Acts' China Military to Civilian, Issue Unavailable, Date Unavailable.

Zhu, Xingping (2019) Mission of China's Civil Air Defense Engineering in the Context of Hybrid Warfare.

Zimmerman, Vera (2018) 'What does Ukraine's New Military Approach Toward the Donbas Mean?', UkraineAlert (Atlantic Council.

Doktrin, Konseptler ve Raporlar

"Доктрина информационной безопасности Российской Федерации" (утверждена Президентом Российской Федерации В.Путиным 9 сентября 2000 г., № Пр-1895) < http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html > s.e.t 20.12.2021.

ABD Savunma Bakanlığı (11 Eylül 2007) "Irregular Warfare," Ortak Operasyon Konsepti , (Washington, DC: ABD Savunma Bakanlığı, <http://www.dtic.mil/doctrine/concepts/joint_concepts/jociwv1.pdf > s.e.t 20.12.2021.

Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia (2019) Annual Report 2018,26–30.

Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia, Annual Report 2018, 31–4.

Council of the European Union, 'Cyber-Attacks: Council Is Now Able to Impose Sanctions', Press Release, 17 May 2019; European Commission, 'A Europe That Protects: Good Progress on Tackling Hybrid Threats', Press Release, 29 May 2019.

Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013), Joint Publication, s.1-5.

Doktrina İnformatsionnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii, 06 Aralik 2016 https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html

Estonian Foreign Intelligence Service, International Security and Estonia, 48–53; Constitution Protection Bureau of the Republic of Latvia, Annual Report 2018, 37–9.

European Parliament, European Parliament Resolution of 11 December 2018 on Military Mobility, P8_TA(2018)0498 § (2018), para. Z,1,10.

Russian Federation (2014) "Voennaya Doktrina Rossiiskoi Federatsii" [The Military Doctrine of the Russian Federation], approved by the president of the Russian Federation on 25 December 2014, Moscow.

Russian Federation, 'Foreign Policy Concept', Ministry of Foreign Affairs, Moscow (2016). Paragraph 26, clause 3.

http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248, s.e.t 12.12.2021

Russian Federation, 'Националнои Безопасности Россискои Федерации', Moscow (16 September 2017). Article 12, p. 4, http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/l8iXkR8XLAtxeilX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf, s.e.t 12.12.2021. s.e.t 12.12.2021.

Russian Federation, Voennaya Doktrina Rossiiskoi Federatsii [The Military Doctrine of the RussianFederation], approved by the president of the Russian Federation on 25 December 2014, Moscow.

Askeri Yayınlar

Ortak Yayın 3-13 (Kasım 2014) "Information Operations" Washington, DC: Joint Chiefs of Staff, <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf> s.e.t 05.09.2021

Warfighting, MCDP-1, (Washington, D.C.: Department of the Navy, United States Marine Corps, January 1997; <http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/MCDP%201%20Warfighting.pdf> s.e.t 20.09.2021

FMFRP 3-201 (Ocak 1991) "Spetsnaz," , Washington, DC: Deniz Kuvvetleri Departmanı, Birleşik Devletler Deniz Piyadeleri, < <http://cnqzu.com/library/Anarchy%20Folder/Military%20Reference%20and%20History/Spetsnaz%20-%20FMFRM%203-201.pdf > s.e.t 09.09.2021.

Joint Publication 3-05 (July 2014) "Special Operations, Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff, <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_05.pdf> s.e.t 05.05.2021.

NATO AJP – 3.10.1 (2014) Allied Joint Doctrine for Psychological Operations, Defines Psychological Operations (PSYOPS) as 'planned activities using methods of communication and other means directed at approved audiences in order to influence perceptions, attitudes and behaviour, affecting the achievement of political and military objectives,

Diğer İnternet Siteleri

'Internet Trolling as Tool of Hybrid Warfare: the case of Latvia'. < https://stratcomcoe.org/publications/internet-trolling-as-a-hybrid-warfare-tool-the-case-of-latvia/160 > s.e.t 20.12.2021.

'ISIS has a 'Jihadi Help Desk' and an Online Privacy Manual, Because Terrorists Need Tech Support Too'. <http://www.slate.com/blogs/future_tense/2015/11/19/terrorist_tech_support_isis_has_a_jihadi_help_desk_online_privacy_manual.html > s.e.t 20.12.2021.

'Russia blocks pro-Ukraine groups on social media', Mahsable, 3 March 2014. < https://mashable.com/2014/03/03/russia-ukraine-internet/ > s.e.t 20.12.2021.

'Russia's bureaucracy's Race to Police the Web', Global Voices, 23 June 2014, < https://globalvoices.org/2014/06/23/russia-bureaucracy-police-internet-censorship-law/ > s.e.t 20.12.2021.

'Russia's VKontakte COE says he was fired, flees Russia', Reuters, 22 April 2014, < https://www.reuters.com/article/russia-vkontakte-ceo-idUSL6N0NE1HS20140422 > s.e.t 20.12.2021.

'Social Networking Motivations', Global Web Index Insight Report 2015, <https://blog.gwi.com/chart-of-the-day/social-media/ > s.e.t 20.12.2021.

‘Ukrainians petition Facebook against ‘Russian trolls’’, 13 May 2015. BBC <https://www.bbc.com/news/world-europe-32720965 > s.e.t.20.11.2021.

‘US Centcom Twitter account hacked by pro-IS group’, 12 January 2015, http://www.bbc.com/news/world-us-canada-30785232

‘Wales Summit Declarition, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales’ (2014) <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm>s.e.t. 23.12.2020.

“#gamechanger@MilitarySocialMedia”, Dr Niel Verall(DSTL UK), IOsphere, 2014.

“ABD ve Rusya nükleer silahlarını modernleştiriyor.” https://www.dw.com/tr/abd-ve-rusya-n%C3%BCkleer-silahlar%C4%B1n%C4%B1-modernle%C5%9Ftiriyor/a-53808965 s.e.t 29.03.2021.

“Amerikan ve Rus özel güvenlik şirketleri Suriye ve Irak'ta nasıl çalışıyor?” https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43372724 s.e.t 27.02.2021.

“Beyaz Saray, Biden'ın Rusya'ya START-3'ü 5 yıl uzatmayı teklif edeceği iddialarını doğruladı” https://tr.sputniknews.com/abd/202101221043632868-beyaz-saray-bidenin-rusyaya-nukleer-silah-anlasmasini-5-yil-uzatmayi-teklif-edecegi-iddialarini/ s.e.t 20.03.2021

“Crowdsourcing”; <https://en.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing > s.e.t 20.12.2021.

“Cyberchess: strategy and tactics in the virtual environment” (2015, 01.11) < https://cert.lv/en/2015/06/cert-lv-and-isaca-latvia-annual-it-security-conference-cyberchess-strategies-and-tactics-in-the-virtual-environment > s.e.t 20.12.2021.

“Hacettepe Üniversitesi’nden göçmen raporu: Suriyeli çocuklar 5 yaşına ulaşamadan ölüyor” https://www.indyturk.com/node/97621/haber/hacettepe-%C3%BCniversitesi%E2%80%99nden-g%C3%B6%C3%A7men-raporu-suriyeli-%C3%A7ocuklar-5-ya%C5%9F%C4%B1na-ula%C5%9Famadan> s.e.t. 07.10.2021.

“In Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine” <http://vk.com/video67852927_168347508> s.e.t 30.09.2021.

“Internet Trolling as Hybrid Warfare Tool: the case of Latvia”, NATO StratCom Centre of Excellence, (2015) < https://stratcomcoe.org/publications/internet-trolling-as-a-hybrid-warfare-tool-the-case-of-latvia/160 > s.e.t 20.12.2021.

“Law on Russian Personal Data Storage Goes Into Effect Today; Status of Social Media Uncertain”, < https://www.mondaq.com/russianfederation/privacy-protection/435890/russia39s-personal-data-localization-law-goes-into-effect > s.e.t 20.12.2021.

“MİA “Rossia Segodnya” Prezentovalo Novıy Multemediynıy Brend “Sputnik””, 10.11.2014, https://ria.ru/news_company/20141110/1032604556.html, [11.02.2017].

“Robert Schuman European Center” <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-1-1%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20I%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf> s.e.t 26.12.2018.

“Rossisko-Afrikanskiye Otnosheniya v Usloviyax Globalizaçii (2009) ‘İnstitut Afriki Ran, Moskva’ s. 64. <https://www.inafran.ru/sites/default/files/page_file/rossiysko-afrikanskie_otnosheniya_v_usloviyah_globalizacii.pdf> s.e.t 05.07.2020.

"Rus Dışişleri: ABD ile START-3'ün uzatılması konusunda yapılan anlaşma yürürlüğe girdi" https://tr.sputniknews.com/rusya/202102031043723611-rus-disisleri-rusya-ve-abd-arasinda-start-3un-uzatilmasi-konusunda-yapilan-anlasma-yururluge-girdi/ s.e.t 20.03.2021.

"Russia enacts 'draconian' law for bloggers and online media", < http://www.bbc.com/news/technology-28583669 > s.e.t 20.12.2021.

"Russian authorities feel threat from foreign media and the Internet", (2015. 10.10) < http://112.international/russia/russia-developed-the-new-doctrine-of-information-security-1099.html > s.e.t 20.12.2021.

"Rusya ve ABD, Yeni START anlaşmasının akıbeti için masada" https://tr.sputniknews.com/savunma/202006221042300739-rusya-ve-abd-yeni-start-anlasmasinin-akibeti-icin-masada/

"Social Media Update 2014" <https://www.pewresearch.org/internet/2015/01/09/social-media-update-2014/> s.e.t 30.11.2021.

"StopFake.org" (2014, 6.06) "Rostov officials refuted information about thousands of Ukrainian refugees" http://www.stopfake.org/en/rostov-officials-refuted-information-about-thousands-of-ukrainian-refugees/ s.e.t 20.12.2021.

"The next war will be an information war, and we're not ready for it"; https://theconversation.com/the-next-war-will-be-an-information-war-and-were-not-ready-for-it-51218. s.e.t 20.12.2021.

"This is What Pro-Russia Internet Propaganda Feels Like—Finns Have Been Tricked into Believing in Lies" (2015, 24.07) < https://kioski.yle.fi/omat/this-is-what-pro-russia-internet-propaganda-feels-like > s.e.t 09.12.2021

"Yedi ülkede Moskova için savaştığı iddia ediliyor: Rusya'nın gayriresmi ordusu Wagner Özel Güvenlik Şirketi" https://medyascope.tv/2019/12/22/yedi-ulkede-moskova-icin-savastigi-iddia-ediliyor-rusyanin-gayriresmi-ordusu-wagner-ozel-guvenlik-sirketi/ s.e.t 30.03.2021.

"В России создана стратегия кибервойны", (2012, 11.03) < https://safe.cnews.ru/news/top/v_rossii_sozdana_strategiya_kibervojny > 20.12.2021.

"Концептуальные взгляды на деятельность вооруженных сил российской федерации в нформационном пространстве", Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011, < http://www.km.ru/tekhnologii/2012/03/14/ministerstvo-oborony-rf/ministerstvo-oborony-rf-opublikovalo-strategiyu-kiber > s.e.t. 20.12.2021.

"МинОбороны РФ разработало стратегию кибервойны", (2012, 10. 02) < http://lukatsky.blogspot.com/2012/02/blog-post_10.html > s.e.t 20.12.2021.

"Призраки войны: как в Сирии появилась российская частная армия" < <https://www.rbc.ru/magazine/2016/09/57bac4309a79476d978e850d >s.e.t.20.02.2020.

<http://blog.euromsg.com/data-mining-veri-madenciligi-nedir/> s.e.t. 07.09.2020.

Anadolu Ajansı (2016, 12.12) "Fransız ordusu siber operasyonlar komutanlığı kuruyor", <https://www.ntv.com.tr/dunya/fransiz-ordusu-siber-operasyonlar-komutanligi-kuruyor,SngsVZu24EmrDpAbgmp_ZA> s.e.t. 09.04.2020.

Anadolu Ajansı "ABD'yi Büyük Bir Siyasi Kriz Bekliyor", 02.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yi-buyuk-bir-siyasi-kriz-bekliyor/1244394>

Applebaum, (29 August 2014) A., 'War in Europe', Slate.com, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/08/vladimir_putin_s_troops_have_inv aded_ukraine_should_we_prepare_for_war_with.html, s.e.t 15.12.2021

BBC (2015b) Suriye krizi ve diplomasi: Eski savaş yeni dinamikler. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_kendal_ortadoguanaliz Erişim Tarihi: 21. 12. 2017.

BBC News (28.06.2014). "Russia Offers $110,000 to Crack Tor Anonymous Network". http://www.bbc.com/news/technology-28526021. (09.09.2017).

BBC Türkçe (2018, 8.10) "Twitter, Rusya ve İran bağlantılı troll hesapların attığı 10 milyondan fazla tweeti paylaştı" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45897313> s.e.t. 09.05.2020.

BBC Türkçe (2018, 8.10) "Twitter, Rusya ve İran bağlantılı troll hesapların attığı 10 milyondan fazla tweeti paylaştı"<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45897313> s.e.t. 30.08.2020.

BBC Türkçe "Trump Hakkında Görevden Azil Süreci Başlarsa Piyasalar Gerçekten De Çöker Mi?", 24.08.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45292535> s.e.t 30.08.2020.

Bloomberg Tecnology News Portal (05.08.2015). "Russia Clarifies Looming Data Localization Law".http://www.bna.com/russia-clarifies-loom-ing-n17179934521/. (23.08.2016).

Britannica, War, < https://www.britannica.com/topic/war> s.e.t 20.11.2020.

Cicentre.com , http://www.cicentre.com/?page=191,

Cicentre.com "Russia's SVR/FSB/GRU Intelligence Servicesé" http://www.cicentre.com/?page=191

Digital in 2016, special report by We are Social, <https://wearesocial.com/sg/blog/2016/09/digital-in-apac-2016/> s.e.t 20.11.2021.

DOA (2010, 26.11) TC 7-100 Hybrid Threat - US Army Training Circular, U.S. Army Fort Benning and The Maneuver Center of Excellence https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/tc7_100.pdf> s.e.t 28.02.2021.

EU EEAS (2018-12-05) "Questions and Answers about the East StratCom Task Force" www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en.

European Council (2015-03-20) European Council meeting (19 and 20 March 2015) – Conclusions, Brussels, Paragraph 13.

Forbes, "Inside Putins Campaign of Social Media Trolling and Faked Ukrainian Crimes", http://www.forbes.com/sites/paulrroderickgregory/2014/05/11/inside-putins-campaign-of-social- media-trolling-and-faked-ukrainian crimes/ s.e.t 20.09.2021.

GAO (10.09.2010) 'Subject: Hybrid Warfare' United States Government Accountability Office, <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/gao/d101036r.pdf>30.06.2020.

Geopoliticalmonitor 'Mercenaries and the Wagner Group: What's Old Is New Again'

<https://www.geopoliticalmonitor.com/mercenaries-and-the-wagner-group-whats-old-is-new-again/ > s.e.t.09.05.2020.

Global Agenda What is the fourth industrial revolution? https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-is-the-fourth-industrial-revolution/ s.e.t 20.09.2020.

Global Voices (27 November 2015) "Are Russian news media getting the boost from retweet bots on Twitter?" https://globalvoices.org/2015/11/27/are-russian-news-media-getting-a-boost-from-retweet-bots-on-twitter/ GlobalVoices, 22 December 2015, https://globalvoices.org/2015/12/22/massive-livejournal-troll-network-pushes-pro-kremlin-narratives/

Global Voices (6 March 2016) "Twitter reports massive increase in Russian Government's content removal requests", < https://globalvoices.org/2016/03/06/twitter-reports-massive-increase-in-russian-governments-content-removal-requests/> s.e.t 20.12.2021.

Güneş Gazetesi (2017, 18.11) 'Türkiye›nin siber ordusu kuruldu, 500 beyaz hacker ile imzalar atıldı' <http://www.gunes.com/gundem/turkiyenin-siber-ordusu-kuruldu-500-beyaz-hacker-ile-imzalar-atildi-832040> s.e.t. 09.04.2020.

HaberTürk İnternet Haber Portalı (20.04.2016). "Kerimov'a Yasak" http://www.haberturk.com/gundem/haber/1227586-sputnik-turkiye-genel-muduru-tural-kerimova-giris-yasagi

Hybrid CoE, 'What Is Hybrid CoE?'.www.hybridcoe.fi/what-is-hybridcoe/.

Karar Gazetesi (2016, 18.12) 'Trol orduları medya tekellerini yendi', <http://www.karar.com/dunya-haberleri/trol-ordulari-medya-tekellerini-yendi-342462> s.e.t. 06.09.2020.

Kremlin.ru 'Большая пресс-конференция Владимира Путин 2' <http://kremlin.ru/events/president/news/59455#sel=467:1:Ehh.468:27:hkd> s.e.t.30.11.2020.

MCDC, (28 September 2017) "Countering Hybrid Warfare Project, summary" https://www.gov.uk/government/publications/countering-hybrid-warfare-project-understanding-hybrid-warfare.

Minsk Protokolü (05.09.2014) (Press Release) (in Russian). Organization for Security and Co-operation in Europe. <http://www.turkrus.com/66463-ateskes-anlasmasi-ne-iceriyor-iste-minsk%E2%80%99te-imzalanan-protokolun-tum-maddeleri-xh.aspx>20.09.2020.

NATO (2017) StratCom CoE, Annual Report,.https://www.stratcomcoe.org/audited-annual-report-2017.

NATO (2018) Wales Summit Declaration,.https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

NATO (28 January 2015) 'The Secretary General's Annual Report 2015. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160128_SG_AnnualReport_2015_en.p df. s.e.t 12.12.2021.

NATO Allied Command Transformation (ACT), 2020 COE Catalog, version 2020 V1, December 2019, https://act.nato.int/images/stories/structure/coe-catalogue-2020.pdf.

NATO Multimedia Library, Hybrid Warfare Article Archive. Available at http://www.natolibguides.info/hybridwarfare/articles/archives. s.e.t.02.02.2022.

NATO Secretary General Jens Stoltenberg, Press Conference Following the Meeting of the North Atlantic Council at the Level of Heads of State and/or Government.

NATO StratCom "COE Social Media as a Tool of Hybrid Warfare" https://stratcomcoe.org/publications/social-media-as-a-tool-of-hybrid-warfare/177

NATO StratCom COE (2015) "Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine", Riga, p. 25. < http://stratcomcoe.org/analysis-russias-information-campaign-against-ukraine-1 > s.e.t 20.11.2021.

NATO StratCom https://stratcomcoe.org/publications/social-media-as-a-tool-of-hybrid-warfare/177, s. 5-20

NATO StratCom, https://stratcomcoe.org/publications/social-media-as-a-tool-of-hybrid-warfare/177, s. 25.

NATO StratCom, https://stratcomcoe.org/publications/social-media-as-a-tool-of-hybrid-warfare/177, s. 20-24).

NATO, NATO Enhanced Forward Presence, map, 21 January 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pictures/images_mfu/2020/1/pdf/200121-MAP_eFP-en.pdf

NATO, Warsaw Summit Declaration, Paragraph 40, 9 July 2016 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

NATO Defence Expenditure of NATO Countries (2010-2017). Communique PR/CP(2017)111. Brussels: NATO; Kofman, M. The Russian Defense Budget and You. Russian Military Analysis blog (17 March 2017). https://russianmilitaryanalysis.wordpress.com/2017/03/17/the-russian-defense-budget-and-you/. > s.e.t 19.02.2022.

NMS (2015) The National Military Strategy of the United States of America 2015. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf s.e.t 28.02.2021.

Political technology—a term mostly used in former Eastern bloc countries to describe highly developed political manipulation techniques. A more detailed explanation can be found here: < https://www.opendemocracy.net/en/odr/political-technology-why-is-it-alive-and-flourishing-in-former-ussr/ > s.e.t 20.12.2021.

RBC.ru 'Призраки войны: как в Сирии появилась российская частная армия' <https://www.rbc.ru/magazine/2016/09/57bac4309a79476d978e850d > s.e.t. 09.08.2020.

Reuters (31.11.2015). "Ukraine to probe suspected Russian cyberattack on grid".http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-malware-idUSKB-N0UE0ZZ20151231, (12.11.016).

Reuters, 'Germany Chooses Ulm for New Proposed NATO Logistics Command', Reuters, 20 March 2018, https://www.reuters.com/article/us-nato-germany-idUSKBN1GW1QM. s.e.t 20.01.2022.

RT (22 August 2018) "Our build-up is defensive, Russia's aggressive," Says NATO after Putin's Remark – but Is that Fair?', RT, https://www.rt.com/news/436617-nato-russia-military-buildup/.s.e.t. 12.01.2022

RT, (13 September 2018) "RT Editor-in-Chief's Exclusive Interview with Skripal Case Suspects Petrov & Boshirov", RT, https://www.rt.com/news/438356-rt-petrov-boshirov-full-interview/.s.e.t. 20.01.2022.

Russ Read, “The Kremlin‟s Missionaries: How RussiaUses Media As Its New Cold Warriors”, The Daily Caller, 11.07.2016, http://dailycaller.com/2016/11/07/the-kremlins-missionaries-how-russia-uses- media-as-its-new-cold-warriors/, [18.12.2016].

Russia Today (23.12.2014) “RT Audience in Us Doubled in a Year”,https://www.rt.com/about-us/press-releases/rt-audience-double-us/

Slon, (19 May 2014) Iz Kryma v Donbass: priklyucheniya Igorya Strelkova i Aleksandra Borodaya, <https://republic.ru/russia/iz_kryma_v_donbass_priklyucheniya_igorya_strelkova_i_aleksandra_borodaya-1099696.xhtml; > s.e.t 20.01.2021.

Sputnik News, (10 September 2017) https://sputniknews.com/europe/201710091058067165-conflict-donbass-normandy-format/

Sputnik Türkiye “ABD: Rusya ile bir hibrit savaşa hazır değiliz” https://tr.sputniknews.com/abd/201909191040212799-abd-rusya-ile-bir-hibrit-savasa-hazir-degiliz/, Erişim Tarihi: 20.06.2021.

Sputnik Türkiye “Belarus Savunma Bakanı Hrenin, Batı'yı 'hibrit savaş' uygulamakla suçladı”, https://tr.sputniknews.com/avrupa/202009051042783068-belarus-savunma-bakani-hrenin-batiyi-hibrit-savas-uygulamakla-sucladi/. Erişim Tarihi: 09.06.2021.

Sputnik Türkiye “İngiltere Savunma Bakanı: Rusya, NATO için gerçek bir tehdit” https://tr.sputniknews.com/avrupa/201911291040722753-ingiltere-savunma-bakani-rusya-nato-icin-gercek-bir-tehdit/. Erişim Tarihi 26.06.2021.

Sputnik Türkiye “NATO, Rusya’yı 'modern tehdit' olarak nitelendirdi” https://tr.sputniknews.com/savunma/202103241044100520-nato-rusyayi-modern-tehdit-olarak-nitelendirdi/, Erişim Tarihi: 09.04.2021.

Sputnik Türkiye “Pentagon: Rus tehdidi on yıl öncesine göre daha büyük” https://tr.sputniknews.com/abd/201912051040773536-pentagon-rus-tehdidi-on-yil-oncesine-gore-daha-buyuk/. Erişim Tarihi: 08.05.2021.

Sputnik Türkiye “Peskov: Kuzey Akım 2'ye yönelik yaptırımlar hibrit savaşın bir unsuru” https://tr.sputniknews.com/rusya/202012211043442551-peskov-kuzey-akim-2ye-yonelik-yaptirimlar-hibrit-savasin-bir-unsuru/, Erişim Tarihi: 20.06.2021.

Sputnik Türkiye “Rusya Savunma Bakanlığı: Batılı ülkeler, Rusya'ya karşı mental savaş başlattı”, https://tr.sputniknews.com/rusya/202103251044115270-rusya-savunma-bakanligi-batili-ulkeler-rusyaya-karsi-mental-savas-baslatti/, Erişim Tarihi: 20.06.2021.

Sputniknews Haber Portalı (01.04.2016). “Rusya, BM’ye Türkiye-IŞİD bağlantısını gösteren belgeleri sundu”https://tr.sputniknews.com/rusya/201604011021899203-rusya-bm-turkiye-isid/

Sputniknews Haber Portalı, (08.08.2016). “AA: Sputnik’e Erişim Engeli Kaldırıldı”. https://tr.sputniknews. com/turkiye/201608081024268110-sputnik-tib-erisim-engeli/. (03.01.2016).

State Security Magazine (2014). “Russia Announces Development of Cyber Mili- tary Unit”. http://www.tripwire.com/state-of-security/latest-security-news/ russia-announces-development-cyberwar-military-unit/.(26.03.2016).

Stop Fake, “V Seti Poyavilos Feykovoye Foto Detey Yakobı Ubitıhna Vostoke Ukrainı”, 28 Mayıs 2014, http://www.stopfake.org/v-seti-poyavilis-fejkovye-foto-detej-yakoby-ubityh-na-vostoke-ukrainy/, [21.06.2017]

StopFake.org, accessed 27 June 2015, < http://www.stopfake.org/en/russia-s-top-100-lies-about- ukraine > s.e.t 20.12.2021.

Stratejik Düşünce Enstitüsü 'Rusya, Afrika'daki Konumunu Güçlendirmek İstiyor' <https://www.sde.org.tr/rusya/rusya-afrikadaki-konumunu-guclendirmek-istiyor-haberi-11900> s.e.t 30.05.2020.

t24.com.tr "Yanukoviç: Ukrayna faşistlerin elinde" https://t24.com.tr/haber/yanukovic-ukrayna-fasistlerin-elinde,252250

The Atlantic (2014, 12.08) "The Kremlin's Troll Army, Moscow is financing legions of pro-Russia Internet commenters. But how much do they matter?" < http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/the-kremlins-troll-army/375932/ > 20.12.2021.

The Daily Beast, "Putin's propaganda TV lies about its popularity", < https://www.unian.info/world/1126752-putins-propaganda-tv-lies-about-its-popularity.html > s.e.t 20.11.2021.

The Economist Newspaper Limited (6 September 2014) "The War in Ukraine: Reversal of Fortune," <http://www.economist.com/news/briefing/21615605-now-willing-use-russian-troops-more-or-less-openly-eastern-ukraine-vladimir-putin-has> s.e.t. 30.09.2021.

The Guardian "Facebook to contact 87 million users affected by data breach", 08.04.2018, <https://www.theguardian.com/technology/2018/apr/08/facebook-to-contact-the-87-million-users-affected-by-data-breach> s.e.t. 08.09.2020.

The Guardian (2015, 18.08) "Woman who sued pro-Russian "troll factory" gets one ruble in damages", < http://www.theguardian.com/world/2015/aug/18/woman-who-sued-pro-putin-russian-troll-factory-gets-one-rouble-in-damages > 20.12.2021.

The Interpreter (1 Mart 2014) "Ukraine Liveblog Day 12: Putin Prepares an Invasion," < http://www.interpretermag.com/ukraine-liveblog-day-12-putin-prepares-an-invasion/#0040> s.e.t 09.09.2021.

The Military Balance (2015) Hybrid Warfare: Challenge and Response. Pp. 17-20. https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2015 s.e.t 10.01.2022.

The New York Times (2018, 02.08) "How the U.S. Is Fighting Russian Election Interference", <https://www.nytimes.com/2018/08/02/us/politics/russia-election-interference.html> s.e.t. 30.06.2020.

The New York Times "How the U.S. Is Fighting Russian Election Interference", 02.08.2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/02/us/politics/russia-election-interference.html> s.e.t. 09.09.2020.

The Telegraph (2015, 17. 11) "İslamic State issues anti-hacking guidelines after Anonymous threats", <http://www.telegraph.co.uk/technology/internet- security/12001420/Islamic-State-issues-anti-hacking-guidelines- after-Anonymous-threats.html > s.e.t 12.12.2021.

The Telegraph (25 June, 2015) "My life as a pro – Putin propagandist' in Russia's secret 'troll factory", < http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11656043/My-life-as-a-pro-Putin-propagandist-in-Russias-secret-troll-factory.html >20.12.2021.

The Telegraph Online News (18.11.2015). "Could Cyber attack on Turkey be a Russian retaliation?". http://www.telegraph.co.uk/technology/internet-security/12057478/Could-cyberattack -on-Turkey-be-a-Russian-retaliation. html.

(24.04.2016).

Türk-İnternet Haber Portalı (08.05.2014). “Rusya’da Yürürlüğe Giren Yeni Yasayla Blog’lara Ağır Sorumluluk- lar Getiriliyor”. http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yazi- id=46851. (27.04.2016).

Türk-İnternet Haber Portalı (20.12.2015). “6. Gününde Nic.tr Saldırısı Sürüyor Ama Açıklama Yok-Onun Yerine Yorumlar Var”. http://www.turk- inter-net.com/portal/yazigoster.php?yaziid =51749. (24.04.2016).

Türk-İnternet Haber Portalı (20.12.2015). “6. Gününde Nic.tr Saldırısı Sürüyor Ama Açıklama Yok-Onun Yerine Yorumlar Var”. http://www.turk- inter-net.com/portal/yazigoster.php?yaziid =51749. (24.04.2016).

Uluslararası Yayın Kanalı (MİA) “Sputnik”, https://ria.ru/

US Department of State (1987) ‘Soviet Influence Activities, A Report on Active Measures and Propaganda, 1986-87. http://jmw.typepad.com/files/state-department---a-report-on-activemeasures-and-propaganda.pdf s.e.t 15.12. 2021.

Viasat History, (2020) Savaş, TV kanalı.

EKİ: Rusya- Ukrayna Çatışması Bağlamında Polonya, Ukrayna ve Rusya Bilgi Ortamlarında Sosyal Etki Teknikleri

EK: Rusya- Ukrayna Çatışması Bağlamında Polonya, Ukrayna ve Rusya Bilgi Ortamlarında Sosyal Etki Teknikleri

Teknik	Mekanizma	Potansiyel Etki

Üstünlük Göstermek (Uygarlık veya Ahlaki)	Daha fazla kültürel ve uygarlık gelişimi gösteren mesajların kullanılması, genellikle diğer ulusların başarılarının yıpranmasıyla ilişkilidir. ('Baltıklar Ruslar tarafından yönetildiğinde, bu Cumhuriyetler yüksek kaliteli mallar geliştirdiler ve ürettiler, ancak şimdi tek yapabilecekleri sardalya için balık avlamak'). Rusların ahlaki üstünlüğü iddiası ('sizin gibi cinayet işleyebiliriz, ancak insani yardım konvoyları göndermeyi tercih ediyoruz')	Bu tekniğin kullanılması, uluslararasındaki büyük uygarlık boşluklarının vizyonunu pekiştirebilir (Ruslar lehine); Klasik trollemede kullanılan bir araç da olabilir (Bu tasvirden rahatsız olan bir okuyucu, bu tür kullanıcılara karşı sözlü saldırganlığını artırabilir).
Komplo teorileri	Kullanıcılara, fenomenlerin ve olayların 'gerçek nedenlerini' gösteren gizli veya erişilemez olduğu iddia edilen bilgiler verilerek sözde olayların gerçek nedeni çarpıtılmaya çalışılır. Gerçek niyetler ve uygulayıcı ülkenin asıl amacı gizlenir. Bu teoriye dayanarak, Ukrayna'daki savaş gizli toplulukların (Masonlar, İlluminati), altın ve petrol ticareti yapılan dünya çapındaki örgütlerin ve diğer benzer grupların suçudur.	Komplo teorilerinin popülaritesi ve insanların bunları kabul etmeye hazır olmaları nispeten önemlidir. Genellikle doğrulanamazlar (bu genellikle doğruluğunun kanıtı olarak alınır). Bu, bazı insanların olaylar için en azından kısmi sorumluluğu Ruslar yerine efsanevi faillere atfettikleri anlamına gelebilir.
Düşmanlar çatışma yaratmak istiyor	Kullanıcılar, ülkeler arasındaki çatışmanın esasen üçüncü tarafların (NATO, AB, ABD) uluslararası konumlarını güçlendirebilecek faaliyetlerinden oluştuğunu iddia etmektedir.	Komplo teorilerinde olduğu gibi, kullanıcıların bu tür fikirlere inanma eğilimi vardır ve sorumluluk gerçek sahibi saldırganlarını rahatlatabilir.
İroni, Alaycılık	Davranışlarla, insanlarla veya olaylarla alay etmek için tasarlanmış ironik ifadelerin kullanımıdır. Çoğu zaman, bu tür gönderiler tartışmaya katılanlara yönelik inatla öne sürülür. Örnek: 'Elbette Ukraynalılar her zaman barış isterler, tıpkı Hitler'in yanında savaşmak istedikleri gibi'.	İroni ve alaycılık kullanımı, bir tartışmada üstünlük sağlamak için etkili bir stratejidir- bu tekniği kullanan insanlar, diğer tartışma katılımcılarını rencide eden normal 'trollerden' çok daha elverişli olarak algılanır.
Slav Kardeşliği	Slav halkının (Polonyalılar, Ruslar ve Ukraynalılar) çok fazla ortak noktası olduğunu vurgulanır. (AB veya NATO ülkelerinden çok daha fazla). Tarihsel dayanak genellikle sağlanır. (örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda birlikte savaşmak).	Okuyucular Ruslarla ortak noktalara, daha da önemlisi kendi ve Batı kültürü arasındaki farklılıklara odaklanmaya teşvik edilir.
Diğer katılımcılara karşı saldırganlık (trolleme)	Diğer katılımcılara karşı saldırgan hakaretler; kişisel saldırılar (isim takma dâhil); kabalıklar…	Başkalarını tartışmaya katılmaktan vazgeçirir veya onları eşit derecede saldırgan davranışlara kışkırtır. Önemli bir tartışma, trolün amacına ulaşılması durumunda sözlü bir çatışmaya dönüşür veya sona erer.
Etiketleme	Belirli adların ve terimlerin kullanımı, okuyucular arasında belirli ilişkileri çağrıştırmak için tasarlanmıştır. Aynı kişiler 'ayrılıkçı gruplar', 'teröristler' ve 'halk milisleri' olarak tanımlanabilir, ancak bu terimlerin her biri tamamen farklı bilişsel sonuçlara yol açar. Rus propaganda ifadeleri 'Banderovtsi' ve 'Faşisti' Ukraynalılara karşı uygulanan en yaygın terimlerdir.	Etiketlemenin sürekli ve tutarlı kullanımı, bir kitlenin etiketlenen kişiyi/olayı algılama ve değerlendirme şeklini değiştirebilir. 'Kırım savaşı' veya 'Kırım'ın çalınması', 'ilhak', 'Rusya'ya dönüş' veya #KrymNash ('Kırım bizimdir') farklı algılanacaktır
Tarihsel olaylara gönderme	Geçmişten gelen olaylara vurgu yapılarak geri çağrılır (Örneğin, II. Dünya savaşında Ukrayna'nın faşistlerle işbirliğini hatırlamak için trajik olaylar gündeme getiriliyor. Kızıl Ordu'nun zaferleri yenilemeyeceklerini göstermek için çağrılır.	. Muhataplara belirli bir bakış açısına ait ek bir olgusal onay verilir - Propaganda sadece mevcut işlerin sunumu olmaktan çıkar. Amaç, geçmişte benzer olayların yaşandığına, her zaman Rusya lehine gerçekleştiğine ve böylece eylemlerini haklı çıkardıklarına dair kanıt sunmaktır.

Daha büyük sorunlarınız var	Ukrayna-Rusya çatışmasının iyi olmadığı yönündeki görüşlerin yayılması, ancak çözülmesi gereken daha büyük sorunlar vardır. Bu teknik, doğrudan çatışmaya girmeyen taraflar (Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya vb.) gibi 'üçüncü ülkelere' karşı kullanılır. Böylece odak noktası, bu ülkelerin mülteci, bütçe, iç siyasi anlaşmazlıklar gibi yerel sorunlarına kayıyor).	Tartışmanın katılımcıları, Rusya- Ukrayna çatışmasını kendi sorunlarından nispeten uzak olarak algılamaya ve ona olan ilgilerini kaybetmeye başlarlar
'Bu senin sorunun değil' yaklaşımı	Teknik öncelikle 'üçüncü ülkelere' karşı uygulanır (bu durumda Polonya). Ukrayna-Rusya çatışmasının sadece yerel bir mesele olduğunu ve diğer ülkelerle hiçbir ilişkisi olmadığını vurgulayın.	Bu teknik, çatışmaya karşı mesafe hissini ve doğrudan ilgili ülkeler dışında yaşayan insanlar için özellikle önemli olmadığı inancını artırabilir.
Sosyal Kanıt Sunma	Belirli bir çözümün duyarlılığını veya bir fikre destek vermek için kullanılan 'herkes bunu yapar', 'çoğu zaten karar verdi' vb.	Okuyucular, görüşleri belirli bir anlatıdan farklıysa, insanların çoğu farklı düşündüğü için azınlıkta olduklarına ikna olmuşlardır.
"Mahalledeki En Büyük Kabadayı Benim" Yaklaşımı	Rusya'yı görünüşte acımasız bir dürüstlükle 'mahalledeki en büyük pislik' olarak tasvir edin. Askeri gücünü cezasızlıkla uluslararası hukuku çiğnemek için kullanabilen bir ülke. Örnek - YouTube videosu: 'Rus işgalci benim'.	Bu tür bir mesaj, hem korku hem de Rus hâkimiyetine gerçek bir alternatifin eksikliği duyguları geliştirir. Okuyucular, durumu sunmanın bu şekilde barışçıl çözüm için tüm potansiyeli kapattığı ve teslimiyeti düşmanlıkları sonuçlandırmak için tek mantıklı çözüm hâline getirdiği izlenimini edinir.
İnsanlıktan Çıkarma	Tüm düşmanlar (bu durumda Ukraynalılar) insan özelliklerinin eksikliğini önermek için sunulur. Tüm insan normlarını ve geleneklerini ihlal eden soğukkanlı katiller (özellikle çocuklar için acımasız infazların tanımları) olarak tanımlanırlar.	İnsanlık dışı bir düşmana karşı acımasız eylemlerin haklı olduğu hissini teşvik eder. Dahası, kurbanlar düşmanlar arasında görünürse, onlarla doğal dayanışma bozulur (olduğu gibi ve propaganda anlatılarına uygun olarak, tamamen insan değildirler ve bu nedenle herhangi bir sempatiyi hak etmezler)
Verilerle saldırı	Gönderilerde sunulan büyük miktarda veri (yüzdeler, gerçekler, istatistikler). Genellikle kaynak olmadan veya kaynakları doğrulamak neredeyse imkânsız olarak verilir ('gizli veriler', güvenilir kaynaklardan gelen gizli bilgiler vb.). Bu tekniğin bir örneği Ukrayna ordusunun sorunları hakkında bilgidir - 'arkadaşım Genelkurmay'da çalışıyor ve orduya seçilen insanların% 85'inin kaçtığını ve asla ortaya çıkmadığını söyledi'.	İnsanlar kendilerine sunulan verilere doğal olarak güvendikçe ('İnsanların % 92,6'sı istatistiksel verilerin verildiği her cümleye inanıyor' kuralıyla tutarlı olarak), bu bilgiler hızla bir izlenim bırakır. Farklı çalışmaların gösterdiği gibi, insanlar nadiren bu tür verilerin doğruluğunu doğrulamak için çaba gösterirler; aksine, başkalarına iletirler, erişimini ve güvenilirliğini artırırlar. Bu davranış biçimi, web yorumlarının okuyucularının gerçekleri ve sayıları 'trollerden' gelen mesajları tanımlamada sorun yaşadığı kabul edilen 'Hibrit savaş aracı olarak İnternet trolleme: Letonya vakası' çalışmasında da tanımlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER
Adı Soyad : Hayrettin GÜLER
Doğum Tarihi :
Doğum Yeri :
Medeni Hali :
Uyruğu :
Adres : Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara
EĞİTİM
Lise : Bergama Lisesi / 1981
Lisans : Ankara, Kara Harp Okulu İşletme Bölümü / 1985
Yüksek Lisans : Mersin, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, Tarsus / 2006-2007
Doktora : Ankara, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Ana Bilim Dalı / 2017-2022
YABANCI DİLLER: İyi seviyede Makedonca, Rusça ve Bulgarca orta seviyede İngilizce ve Almanca bilmektedir.
ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR: Rusya Araştırmaları Enstitüsü Askeri ve Güvenlik Uzmanı.